PRIMASII VTICENSIS IN AFRICA EPISCOPI, IN OMNES D. PAULI EPISTOLAS CÕMENTARIJ PERBREUES AC DOCTI, ANTE ANNOS MILLE AB AUTORE EDITI.

PARISIIS,

Apud Carolam Guillard, sub sole aureo, via ad diuum Iacobum.

1543

Hermannus Spindrius, pastor
in Boszkz

CH

P

præsen
dorem
reque
sum,s
rit,no
rat,sec
nos o
mos c
atq; a
brorū
luuic
sui d
ces p
Sint
rant
uior
ne,
nim
cun
cru
res
ver
mi
ph
fef
ni
qu

CHRISTIANISSIMO AC PIENTISSIMO GALLIARVM regi FRANCISCO I. Ioannes Gagneius Parisinus Theologus salutem in CHRISTO.

QVI BONAS LITERAS AC DIsciplinas, quãto aliquot antehac seculis in squallore, quamque fœdissimo situ iacuerint, compertum habuerit, FRANCISCE rex Christianissime, is confestim intelliget, non humana ope, sed præsenti aliquo numine effectum, vt in istum tandem splendorem ac nitorem è tam horridis tenebris existere, emicareque potuerint. Diluuium enim illud barbariei calamitosum, siue hominum incuria, seu temporum iniuria, obuenerit, non literas modò ipsas meliores, ac disciplinas absorpserat, sed, ne qua illis aliquando emergendi spes esset, ita bonos omneis libros bonarum literarum parentes fœcundissimos obrutos tenebat, ac sepultos, vt si qui limatiore ingenio, atq; ad literas adprime nato adspirare ad eas contenderent, librorum statim penuria excluderentur. Cuius ego tamen alluuionis tam pernitiosæ principem causam esse puto, quod sui deessent ea ætate literis ac disciplinis assertores, ac vindices principes: adeò nihil tam verum, quàm quod ille cecinit, Sint Mecœnates, non deerunt Flacce Marones. Hunc ignorantiæ nimbum, hanc ad tua vsque tempora in Galliis illuuionem manasse, FRANCISCE literarum vindex, ac patrone, nemo nescit, qui aliquo est in censendis literatorum monimentis iudicio. Nempe vt Budæum literarum decus vnicum, atque aliquot paucos inferioris, nec pœnitendæ tamen eruditionis viros anterior ætas tulerit, certè te autore meliores se, ac doctiores seipsis effectos, vltro ipsi fateantur. Neque verò attinet dicere, quot nobis triplicis linguæ doctorum hominum myriadas pepererit ardens tuum illud propagandi philologiæ imperij desiderium: ex quo trium linguarũ professores binos ternósve regia illa tua Parisiensi scholæ munificentia suppeditauit: quum iam hodie facilius multò, atque elegantius Græcè pueri loquantur, quàm olim Latinè

senes non indocti. Porrò nequaquàm sufficere ratus cum
decessione ærarij tui accessionem philologię imperio facere,
vndecunq; accersitis, qui iugi studio, laboreq; indefesso tum
à barbarorum incursionibus illius limites assererent, tum etiā
protenderent longius, adiunxisti insuper rem multò vtilissi-
mam. Nam cùm ad omnes omnino disciplinas, & vero ma-
ximè sacras tenebris offusas plusquàm cimmeriis, interpol-
landas reconcinnandasq;, ac tanquā denuo refingendas ani-
mum iampridem cōuertisses (quod ego in præcipua laudum
tuarum parte duco) non tuæ modo ætati, sed posteris etiam
consultū volens, vnde locorū cunq; bonos omnes libros in-
uestigare sategisti in exemplaria (nequid illis deesset) transfe
rendos innumera. Memini enim, quum Primasij Vticensis in
Aphrica episcopi cōmentarios vt antiquissimos, ita doctissi-
mos, è tenebris illis (vbi apud diuum Theudericum Viennen
sis archiepiscopi coloniam annos supra mille latuerant) affer
tos tuæ semel maiestati inter prandendum explicarem (sicu-
ti nullā propè mensam docta aliqua, ac pia vel lectione, vel
disceptatione vacare sinis) memini inquam, quāta tum illos,
Deus bone, gratia, quāq; gratabunda fronte exceperis, simul
& admirabunda, hactenus delituisse tanta regni literarij ia-
ctura, thesauros tam raros atq; pretiosos. Hic ego sanctissi-
mum tuum institutū, ac planè regiam voluntatē qualicunq;
mea opera adiuturus, quum dicerem eiusdem te materiei syl
uas habere in regno tuo quàmplurimas, sed barbararum ali-
quot nationū custodia inaccessas, obstinatè librarias suas oc-
cludentibus cœnobitis aliquot, illarumq; ingressu sibi ac cæ-
teris tanquā Vestæ adytis interdicentibus: te statim mihi viā
facturum pollicitus es, vel si (quod de hortis Hesperidum fa
bulantur) draconū vigilantia obseruarentur iugi ac perpetua.
Huius ego tam egregiæ sponsionis tuæ accepto in pignus di-
plomate publico, quo vniuersas mihi patere regni tui libra-
rias iuberes, atq; inde quotquot è re philologiæ videretur mo
nimenta, describendi potestatē faceres, cœpi omnium cœno-
biorum, quæ iter in comitatu tuo facienti occurrerunt, libra-
rias verrere: vnde quū centum propè non inferioris notæ vo
lumina è tenebris vindicassem, ni tua tandem authoritas in-
tercessisset, perpetuis illis, facinus concepisti nulla vnquā ho
minum memoria delebile, vereq; regio atq; humano princi-

pe di-

pe digniſſimũ: quo Ptolemæũ illum Philadelphũ Aegyptiorum regem, non æquaſti modò, ſed multis omnino paraſangis anteuertiſti: imò ſi proximè verũ loqui volumus, eius planè luminibus obſtruxiſti, ac gloriæ nulli non veterũ, vt mihi quidem videtur, ſuprà q̃ par erat, commendatæ. Ptolemæus enim dum vnde locorũ cunq; quæſitis voluminibus inſignem ac ſtupendam librariã congerit (quæ tantum illi apud antiquos peperit nominis) quidnam iudicio cuiuis non præpoſtero in publicũ promouiſſe videri poteſt, niſi quòd ſparſos paſſim bonos ac doctos libros in vnam ſemel coëgit bibliothecã flammis deuorandos? Quod ego ſanè credi nollem, niſi veritatis magiſter tempus fidem faceret (atque vtinam non faceret) tam infelicis euenti certiſſimã. Quod enim hodie, obſecro, ſuperant è tot librorum milibus, quæ vna ſemel lues publico omnium malo abſtulit? Quòd ſi rem aliquorũ opinione molitus ille eſſe videbitur non malam, eamq; non ſiniſtrè conceptam obſcurare nequit euentus nec opinatus: hunc tu FRANCISCE literarum Mecœnas, ac patrone, hac in parte, ne quid amplius dicã, æquatum prudentiore cõſilio ſuperaſti multo, ac prouidentiore. Non enim neſcius, quo in ſtatu res ſint mortalium, porrò etiã compertum habens, q̃ præclara ædificia q̃ ſubitus ignis euerterit, in animum induxiſti nõ prius veterum librorũ bibliothecam ſtruere, quàm in cõmune philologiæ bonum è prælo illi exirent in exemplaria q̃ caſtigatiſſimi. Cuius ego rei per te mihi demandata prouincia, quum multos haberem hominum conuentu, ac conſpectu literatorum dignissimos libros, ab ẽo auſpicandum duxi, quem ego tibi dudum probari cenſura ſciebam non iniqua, ac docti omnes rerum amantes diuinarũ amplexuri ſint lubentiſſimè. Is eſt Primaſiij Vticenſis in Aphrica epiſcopi cõmentarius (ſi quo poſſum eſſe hac in re iudicio) omnium quos haſtenus vidi doctiſſimus, Græcorum iuxtà ac Latinorum. Eſt enim in locis non difficillimis, tam facunda breuitate ita gratioſus, vt in iis, quæ ob ſummam argumenti difficultatẽ prolixè cæteri tractarunt, minime ſit faſtidioſus. Addit porrò autori gratiam (quod ego te plerunque non ſine iudicio dicentem audiui) ſtylus dulcis ac temperatus, & inter paraphraſin atq; homiliam medius: cuius tu ſemel olfacta ſuauitate captus vernaculam tam egregij libri verſionem imperaſti ho

 mini

mini mihi ad eam rem non satis idoneo, quippe qui facundum illud vernacule dicendi genus nunquàm tractauerã sermonis aulici rudis, & ante annos duos aulæ nunquàm assuetus. Proinde huius ego meæ ruditatis conscius, imperium tuũ ficta aliqua excusatione detractassem lubens: nisi iampridem ingenij tui candoré nossem, & facilitatem, simulq; nefas duxissem, tam Christianam mentem, quatenus Deo dante possem, nõ adiuuare. Quid enim tam est in officio Theologi hominis, q̃ ei principi sacras aperire literas, qui omnem in promouendis illis, atq; ab earum hæreticis hostibus vindicandis operam nauauit? Nam sunt quidam ingenio tam lubrico, atq; ad omnem doctrinarum ventum fluctuanti, vt ignorare eas illos præstet multò, nisi quatenus cuiusq; saluti expedit. Te verò, qui religionis tuæ inuictæ & constantissimæ fidei tot tamq; præclara argumenta præstitisti, quis non planè ad sacrarum literarum adyta admittat? Ausus sum igitur, exploratissimus pietatis tuę, ac fidei testis, dum voluntati tuæ obsecundare cupio rem aggredi, mihi sanè insolentem, sed, si verum auguror, tibi futuram ob argumenti dignitatem sanctissimi & grauissimi non ingratam. Nam ingenuè fateor, nullũ me in eo opere sermonis affectasse nitorẽ, satisfactum iri maiestati tuæ ratus sententiarum pondere simul & grauitate, ac pro comperto habens regium illud tuum iudicium vt summum est, ita non nisi summis & arduis delectari, qualiũ ego rerum plenum esse sciebam PRIMASIVM: tu quoq; vna & altera lectione non falsò præsenseras, ac demum dum tibi eũ vertere pergo, agnouisti certius. Enimuero huius ego lectionem autoris, etsi gratissimam tibi fore sciebam, principi rerũ bonarum sitientissimo, id tamen in admirationem me vertit ac stuporem, quòd cum ferè (vt sunt res mortalium mentium primigenia illa veteris ADAM noxa deprauatarum) in summa periclitantium rerum consultũ illis humano consilio potius imus, quàm superos precatum, sacrasq; literas consolationis (VT PAVLVS ait) fontes vberrimos consultum: tu tamen, tot tamq; infestis bellorum auocamentis, tot ancipitis tamq; variæ fortunæ colluctationibus ab auspicata semel PRIMASII lectione diduci nequiueris: quem interim dum vni tibi vernacula nostra loquentem edimus, sua, hoc est, Latina loquentem sub tuis auspitiis, tuoque nomine studiosis omnibus

versandum

uersandum dedimus. Porrò autem quum totus in eleuandis hominũ meritis, fideq; tãtũ extolléda videatur esse PRIMASIVS, ne qua inde in veterem atque iam olim ab adolescente ecclesia cœptam, nunc verò nostra ætate resartam hæresim prolabendi sumatur occasio, repetendum duxi paulò altius huiusce rei argumentum. Sub HIERONYMI & AVGVSTINI, ac proinde huius tui PRIMASII (ita enim lubens appellare soles) tempora, duę contrariarum partium hæreses ortæ sunt: Pelagij vna, altera Manichæi: dum ille vim facultatemque liberi sic extollit arbitrij, nullum vt Dei gratiæ locum faciat reliquũ: iste verò dum totum Dei gratiæ tribuit, ociosos nos esse vult, ac planè dormitantes, nihilque de nostro, ac ne consensionem quidem voluntatis vllam Deo conferentes. Proinde intantum inualuerunt id ętatis diuersarum partium sectæ, vt totam propè penetrarint ac perturbarint ecclesiam: quando is, qui se à Pelagiano commento extricare studebat, nisi prudens solersque iudicium adhiberet, in Manichæi se inuoluebat erratum: Contrà qui Manichæi se dogmatis explicare conabatur, in Pelagianam hæresim prolabebatur. Et vero aduersus duo hæc rationum quidem aduersariarum monstra, sed in vnam tamen ecclesiæ perniciem coëuntium, viriliter dimicauerunt, Hieronymus, Augustinus, Prosper, Primasius. Aduersus Pelagium auté Dei gratiæ inimicum vsque adeò omni animi contentione scripserunt, vt dum adblandientem illam nostris viribus, at Dei gratiam interim subruentem hæresim euertunt, Manichæi sectæ propè fauere videantur, homini præsertim nõ admodum argutæ naris. Huic sectæ veteris instaurandæ ansam ceperunt ex AVGVSTINO, & Prospero, aliisque eius ætatis ecclesiæ proceribus, nostræ tempestatis hæretici: dum primas, secũdas, tertias, ac demum nouissimas fidei tribuunt, sacramentis penè omnibus perparum: actionibus autem nostris quamlibet bonis planè nihil: non intelligentes præfractæ opinionis homines è Scylla se in Charybdim ruere: qui si AVGVSTINI, sanctorumque patrum aduersus Manichæum, atque alios scripta legerent, aut certe legisse se non dissimularent, intelligerent sanè radicem iustificationis nostræ, initiumque fidei ab illis tribui, cæterum suam non deesse actionibus nostris ex fide & gratia factis mercedem ac meritum: neque enim ab huiusmodi voca-

bulo, quod illi tantopere auersantur, veteres abhorruerunt ecclesiæ patres. Quod ego de PRIMASIO (vt interim de reliquis sileam) planum faciam, facileque commostrabo, illum nequaquam (quod alij solent) totum fidei tribuere, non nostra merita tollere, sed id spectare vnum, nequid de viribus nostris præsumamus, aut de meritis gloriemur: verum vni Deo merita nostra omnia, qualia sunt cunque, feramus accepta. Nam in caput vndecimum ad Hebræos Iacobum apostolum Paulo concilians super illo loco, Fide obtulit ABRAHAM Isaac: Quid est, inquit, quod beatus Iacobus in epistola sua mentionem Abrahæ faciens, laudat eum summopere ex operibus: beatus verò Apostolus non opera illius, sed fidem attentissimè commendat? Rectè igitur beatus Iacobus ex operibus eum laudat, quem sciebat etiam fide perfectum: quoniam illis scribebat, qui fidem quidem videbantur habere, sed eandē bonis operibus non exornabant. At verò beatus PAVLVS quia illis scribebat, qui bona opera legis habere videbantur, sed fidem perfectā non habebant, iure fidem Abrahæ attentius commemorat, quatènus studerent eum imitari. Vnde certè vt ostenderent, quia qui filij Abrahæ volunt esse, necesse est, vt fidem & opera habeant: meritò vnus ex fide, alter nihilominus laudat eum ex operibus. Hæc ille, scitè quidem, & doctè: quam ego rationem iudicio cuiuis non peruicacissimo satis esse puto aduersus eos, qui vehementius instant tantopere fidem ab Apostolo commendari in epistolis ad Romanos, Galatas, Hebræos. Nam Romanis cum scriberet, partim iis, qui ex Hellenismo, partim qui ex Iudaismo ad Christianismum conuolarant, scribebat Apostolus: quorum hi legis opera non negligebant: illi actiones quidem in speciem pręclaras & studiosas, & quatènus natura tantum duce viuitur, virtutes habebant non ignobiles: at non intelligebant ociosas illas, ac nullius esse extra CHRISTI fidem momenti: Iudæi verò totum penè suæ legi tribuebant, fidei propè nihil: nec dissimilis error tenebat Galatas, quos à Christianismo ad Iudaismum deducere pseudoapostoli nitebantur. Hinc est, quod tantopere fidem illis commendat Apostolus: reliquis enim, qui in Christi fidem nomen dederunt iuratissimum, aut nihil, aut perparum meminit fidei, quod illis esse sciret commendatissimam: quam sic commendare so-

let

let Primasius,vt suum quoque operibus locum faciat. Nam in illum locum ad Galatas.3. Maledictus omnis, qui pendet in ligno: quatenus fides valeat sine operibus, quatenus etiam exigantur opera, aperte iis verbis explicat: Quæritur vtrum sola fides sufficit Christiano, & non sit maledictus, qui euangelica præcepta non seruarit: Fides sufficit, vt primo credentem & iustum efficiat, si deinceps in iustificatione permaneat: cæterum sine operibus mortua est, sed fidei, non legis. Ibidem capite.8. super illo loco: Omnis lex vno verbo completur. Non ergo sola ad vitam sufficit fides, vt laciniosa legis præcepta vno dilectionis capitulo concludantur. Et super illo loco: Qui crucifixerunt carnem suam. Similiter notandum, quòd eos CHRISTI esse dixerit, qui carnem suam cum concupiscentiis crucifixerunt: contra illos, qui solam fidem sufficere arbitrantur. Et ad Ephesios.5. illo loco: Omnis fornicator. Contra illos agit, qui solam fidem dicunt posse sufficere ad salutem, sine operibus: quod de illis solis bene dicitur, qui post baptismum rapiuntur, & tempus non habent bene operandi. Ad Hebræos.4. super illo loco: Festinemus ingredi. Sed ad salutem nō sufficit sola fides: necessarium est enim operari per dilectionem fidei, & cōuersari Deo dignè: quia fides sine operibus mortua est. Item de meritis.2. ad Timotheum.4. illo loco: Bonum certamen certaui. Istavtique, ait, iam merita sua bona commemorat, vt post bona merita consequatur coronam. Hæc pauca ex multis eiusdem notæ PRIMASII locis addere visum est, ne quum in PRIMASIO quis legerit, Audi gratiam, & tace de operibus: Noli gloriari de meritis, aut quid simile: confestim arbitretur aut excludi opera, aut nostra omnino tolli merita: sed intelligat aduersus Pelagianos hæc scribi: qui viribus suis confidentes naturalibus, nullum Dei gratiæ locum faciebant. Sed hactenus in PRIMASIVM, Francisce rex Christianissime, præfatus, finem tandem facio, bonarum prius literarum ac diuinarum studiosos hortatus, maiestati tuæ Christianissimæ bene vt precentur, per quam dudum sepultas literas, rediuiuas habent, atque in pristinum dignitatis gradum restitutas.

PRIMASII VITA EX IOANne Trithemio.

PRimasius Vticensis in Aphrica episcopus, beati Augustini quondam discipulus: vir sanè in scripturis sanctis eruditus, & disciplinis secularium literarum gloriosè imbutus: ingenio subtilis, & eloquio disertus: multa dicitur composuisse opuscula, quæ apud veteres magno in precio habebantur: de quibus ego tantum reperi, contra hæreses ad Fortunatum episcopum libros tres: in Apocalypsim Ioannis ad Castorium libros quinque: de libro Apocalypsis beati Ioannis. Cætera autem quæ composuit, ad meam notitiam non venerunt. Hæc Trithemius. Nos verò hos insignes commentarios in cœnobio diui Theuderici, apud oppidum reperimus, quod vulgo Sanctum caput appellant: Colonia est Viennensis archiepiscopi, non procul Lugduno in Delphinatu. Floruit verò Primasius sub Theodosio secundo Imperatore, anno domini quadringentesimo quadragesimo.

PRIMASII EPISCOPI AFRICANI, DIVI AVGVSTINI quondam diſcipuli, in vniuerſas Diui Pauli epiſtolas

PRAEFATIO.

RIMO intelligere nos oportet, quibus vel quare ſcribat Apoſtolus. Non enim credendum eſt, eum poſt euangelia, quæ legis impletio ſunt, ſine cauſa has epiſtolas ad ſingulas ſcripſiſſe eccleſias: maximè quum nobis in his præcepta, & exempla diſcendi pleniſsima ſint digeſta. Sed initio naſcentis eccleſiæ nouis cauſis exiſtentibus, etiam pòſt futuras quæſtiones excludit. Non ſolùm autem hoc Apoſtolus, ſed etiam prophetæ fecerunt. Nam poſt legem Moyſi datam, quæ omnia mandata continebat, illi quoque non ceſſauerunt prædicatione ſua noua populi peccata comprimere, & libris ad noſtram memoriam tranſmittere, in quos fines ſeculorum deuenerunt. Scribit ergo nunc ad Romanos, qui ex Iudæis & gentibus credentes, ſuperflua contentione volebant ſe alterutrum ſuperponere. Dicebant enim Iudæi: Nos ſumus gens ſancta, quos ab initio Deus dilexit, & fouit: Nos ex genere Abrahæ, ſtirpe ſancta, deſcendimus: Nos de Aegypto liberati, mare ſiccis pedibus tranſiuimus: Propter nos Pharao cū exercitu ſuo merſus interiit: Nobis manna pluit dominus in deſerto: & cætera, quæ enumerare perlongum eſt. Solum hoc dicimus, quòd ipſe dominus, in quo & vos videmini credere, nobis ex lege fuerit repromiſſus: Vos autem, qui eſtis gentes ab initio derelictæ, qui nunquàm Dei notitiam habuiſtis, ſed ſemper dæmoniis deſeruiſtis: æquúmne eſt vt hodie ab idolis vos conuertentes, nobis comparemini? & non potius proſelyti ſitis, ſicut ſemper fuiſtis in lege: & hoc ipſum quia multum eſt miſericors Deus, qui vos voluit ad noſtram imitationē adducere. Gentes è contrario reſpondebant, Quantò maiora Dei beneficia narraueri-

narraueritis,tantò vos maioris criminis reos eſſe monſtrabitis:quia ſemper * his omnibus extitiſtis ingrati, qui poſt Dei vocem auditam vobis vitulum fabricaſtis.Quod etſi nõ feciſſetis,ſolo hoc crimine veniam non poteratis accipere, qui dominum vobis prophetarum vocibus repromiſſum,non ſolùm ſuſcipere noluiſtis,ſed etiam occidiſtis : quem nos ſuſcepimus,quum nobis de eo nemo prædixerit.Quantò ergo noſtra fides melior,perſpicuè patet.Quòd autem idolis ſeruiuimus,non malitiæ fuit,ſed ignorantiæ. Denique vbi cognouimus veritatem,ſtatim ſumus ſecuti. Filios autem Abrahæ non carnalis natiuitas,ſed fides facit. His ita litigantibus ſe medium interponit Apoſtolus,oſtendens ambobus populis,neque circuncisionem aliquid eſſe, neque præputium:ſed fidem,quæ per charitatem operatur. Viciſſim autem eos humilians per totam epiſtolam,rationibus & teſtimoniis ad vnitatem hortatur,& oſtendit neutrum hoc ſua iuſtitia meruiſſe:ſed totum hoc,quicquid ſunt, Dei iuſtitiæ deputandum. Et Iudæos verò,& gẽtes grauiter ſcientes deliquiſſe:Iudęos, quòd per præuaricationem legis inhonorent Deum.Quæritur etiam,quur non amplius quàm decem epiſtolas ad eccleſias conſcripſerit? Decem ſunt enim cum ea, quæ dicitur ad Hebræos : nam reliquæ quatuor ad diſcipulos familiariter ſunt porrectæ. Vt oſtenderet, nouum teſtamentum non diſcrepare à veteri:& ſe contra legem non facere Moyſi, ad numerum primorum decalogi mandatorum,quibus ille præceptis à Pharaone inſtituit liberatos. Nam duas tabulas lapideas duorum teſtamentorum figuram habuiſſe viri eruditiſſimi tradiderunt.Epiſtolam ſanè quæ ad Hebræos ſcribitur,quidam Pauli non eſſe affirmant,eò quòd nõ ſit eius nomine titulata,& propter ſermonis ſtylique diſtantiã:ſed aut Barnabæ,iuxta Tertullianum:aut Lucæ,iuxta quoſdam:vel certè Clementis diſcipuli apoſtolorum, & poſt eos epiſcopi Romanæ eccleſiæ ordinati. Quibus reſpondendum eſt, Si proptereà Pauli non erit,quia eius non habet nomen, nec alicuius erit,quia nullius nomine titulatur.Quod ſi abſurdum eſt,ipſius eſſe magis credenda eſt,quæ tãto doctrinæ ſuæ fulget eloquio:vel certè,quia apud Hebræorum eccleſias quaſi deſtructor legis falſa ſuſpitione habebatur, voluit tacito nomine ſcribere, ne odium nominis fronte prolati vtilitatem

* aliâs, ſuper.

exclu-

excluderet lectionis. Non est sanè mirum si disertior sit in proprio, id est, in Hebræo, quàm in peregrino, id est, Græco, quo cæteræ epistolæ scriptæ sunt, sermone. Mouet etiã quosdam, quare Romanorum epistola in primo sit posita, quum eam posteà scriptam ratio manifestet. Vnde intelligendũ est, ita omnes epistolas ordinatas, vt prima poneretur, quæ ad inferiores fuerat destinata, & per singulas epistolas gradatim ad perfectiores veniretur. Romani nanque tã infirmi erant, vt non intelligerent: idcirco illos indigere asserit confirmari, vitia eorum priora commemorans. Corinthiis autem iam dicit scientiam omnem esse concessam, & non tam ipsos increpat, quàm quur alios non increpauerint, reprehendit, quum dicit: Auditur inter vos fornicatio. Et iterum: Congregatis vobis cũ meo spiritu, tradere huiusmodi satanæ. In secunda verò laudantur, & vt magis ac magis proficiant admonentur. Galatæ iam nullius criminis arguuntur, nisi quòd versutis pseudoapostolis crediderunt. Ephesij sanè nulla reprehensione, sed multa sunt laude digni, quia fidem apostolicam seruauerunt.. Philippenses etiam multò magis collaudantur, qui ne audire quidem falsos apostolos voluerunt. Thessalonicenses adæquè in duabus epistolis omni laude prosequitur, eò quòd non solùm fidem inconcussam seruauerint veritatis, sed etiam in persecutione ciuiũ constantes fuerint inuenti. Colossenses verò tales erant qui non indigerẽt, vt ab Apostolo carnaliter viderentur. Denique nunquam eis suum promit aduentum: quibus etiam dicit, Etsi corpore absens, sed spiritu vobiscum sum gaudens, & videns ordinem vestrum. De Hebræis quid dicam? quibus ait, Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.

Primasij

Pri

PI A

gregate r
cos. In
bona an
tũ & paſ
phetas ſu
triendar
prophet
iſte con
alium d
RIA, q
go in v
Photin
tellige
natus e
reſurre
deſtin
reſurre
reſurg

Primasij Episcopi AFRICANI IN EPISTOLAM AD ROMANOS COMMENTARIVS.

AVLVS, Id est, pusillus & vltimus: ex Saulo Paulus, sicut ex Abram, Abraham: vt etiam ipso vocabulo nouus esset. *Seruus* IESV CHRISTI. Sicut Esaias dicit, Magnum tibi est vocari seruum meum. *Vocatus Apostolus*. Iā in praescientia ad hoc vocatus, & praedestinatus, vt esset apostolus. *Segregatus*. Sicut in actibus Apostolorum dicit: Segregate mihi Paulum & Barnabam ad opus, ad quod elegi eos. *In euangelium Dei, quod ante promiserat*. Euangelium bona annunciatio dicitur: & quod maius bonum, quàm natū & passum resurrexisse CHRISTVM pro nobis? *Per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei*. Ad nutriendam Iudaeorum fidem, asserit se illum praedicare, quem prophetae annunciauerunt in scripturis sanctis. Totus locus iste contra Manichęos facit, qui alium Deum prophetarum, alium dicunt noui testamenti. *Ex semine David*. Ex MARIA, quae de Dauid stirpe venit: sicut Esaias dixit: Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium. *Secundum carnem*. Et Photinum extinxit, qui solitarium hominem dicit: non intelligens, in CHRISTO duas esse substantias. *Qui praedestinatus est filius Dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum* IESV CHRISTI *domini nostri* Praedestinatus est, vt prior omnibus resurgeret, & filiis dei viam resurrectionis aperiret: vt quomodo caput, sic & corpus eius resurgeret. *Per quem accepimus gratiam & apostolatum, ad obediendum*

diendum fidei in omnibus gentibus. Gratiam, vt credamus & baptizemur: & quia gratis & iam ipse iustificatus est nullis meritis suis. Apostolatum verò accepit, quando directus est gẽtibus prædicare. *Pro nomine eius.* Vice nominis eius fungimur: sicut ipse dicit: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. &, Legatione fungimur pro CHRISTO. *In quibus estis & uos uocati* IESV CHRISTI. Et in vobis Romanis apostolatum accepimus, sicut & in omnibus gẽtibus. *Omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei.* Omnibus dei fidelibus qui sunt Romæ. *Vocatis sanctis.* Vocatione Dei sanctificatis, & gratia, non meritis operum suorum. *Gratia uobis.* Talis est vbiq; salutatio eius, vt & commemoret beneficia Dei, & ea optet in nobis integra permanere: quia gratis nobis peccata donata sunt, non meritis nostris. *Et pax à Deo patre nostro & domino* IESV CHRISTO. Sicut ad Colossenses dicit, Pacificauit omnia quæ in cœlo, & quæ in terra sunt, per sanguinẽ eius: & quos redemit, vult pacificos viuere. *Primum quidem gratias ago Deo meo per* IESVM *Christũ.* Quia natura Deus omnium: merito & voluntate paucorum est: ideo dixit, Deo meo. *Pro omnibus uobis.* Non pro Iudæis solis. *Quia fides uestra annũciatur in uniuerso mundo.* Subtiliter laudat, vt prouocet ad profectum. Et verè vbiq; fides clara est Romanorum. Fides, inquit, vestra. fidem dixit esse illorum, quæ sine dubio Dei, & à Deo illis infusa est: sed consuetudo scripturæ hoc habet: sicut in Euangelio ait dominus, Nónne scriptum est in lege vestra, Quia ego dixi dij estis? Vel illud, Sicut scriptum est in lege eorum, Quia odio habuerunt me gratis. & alibi, Nunquid lex nostra damnat aliquẽ inauditum? Ita ergo fides eorum dicitur, sicut lex eorum: cùm nullus ignoret quòd lex à Deo sit, sicut & fides. *Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo, in euangelio filii eius.* Hoc est, cui in toto corde meo prompta deuotione, & plena veritate deseruio. *Quòd sine intermissione memoriam uestri facio, semper in orationibus meis obsecrans.* Hic ostendit se omnia cum dilectione dictum, vt ab his libentius audiatur: & dat exemplũ sine intermissione orandi. *Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate Dei ueniendi ad uos. Desidero enim uidere uos, ut aliquid impertiar uobis gratiæ spiritualis.* Aliter enim prosperum iter non habeo, nisi me voluntas Dei, quæ omnia

nouit,

tenuit, & in bonis omnibus nos præuenit, & præcedit, & fo-
ret, illò direxerit, vbi fructum aliquem habeam: ſicut de apo
ſtolis legimus, eos aliò ire volẽtes, aliò deſtinatos, nõ eò iſſe,
quò volebant, ſed quò eos Deus miſiſſet: ſciens quando, &
ad quos ire deberent. *Ad confirmandos uos.* Hic oſtendit,
qualiter eos ſuperius laudauerit, qui ad confirmandũ adhuc
gratiæ indigent ſpiritalis. *Id eſt, ſimul conſolari in uobis per eã
quæ inuicem eſt fidem ueſtram atque meam.* Vt per communẽ
fidem inuicem conſolemur, & de illuminatione ſancti ſpiri
tus inuicem gratulemur. *Nolo enim uos ignorare fratres, quia
ſæpe propoſui uenire ad uos.* Per cõmeãtes enim fratres audi-
re potuiſtis diſpoſitionẽ meã. *Et prohibitus ſum uſque adhuc.*
Id eſt, occupatus, dum aliis prouinciis prædico: vel reuela-
tione prohibitus: vel fortè, ſicut alibi dicit, Impediuit nos ſa
tanas. *Vt aliquem fructum habeam in uobis.* Mercedem labo-
ris ſui nominat fructum. *Sicut & in cæteris gentibus Græcis
ac barbaris.* Subauditur habeo. *Sapientibus & inſipientibus
debitor ſum.* Sapientes Græcos dicit, apud quos omnis phi-
loſophia eſt: inſipientes barbaros appellat. *Ita quod in me
promptum eſt.* Paratum eſt in me. *Et uobis qui Romæ eſtis, e-
uangelizare.* Aequè vt ſapientibus Græcis. *Non enim eru-
beſco euangelium.* Hoc ſubtiliter ad taxationem pertinet pa
ganorum, qui meritò de inceſtatoribus Diis ſuis deberent
erubeſcere: nec tamen erubeſcunt Deum ſuum Iouem crede-
re, & erubeſcendum putant, dominum propter ſalutem ima-
ginis ſuæ credere crucifixum: cum in altero dedecus, in al-
tero ſit inſigne virtutis. Et cõtra eos, qui negãt CHRISTVM
in carne, & erubeſcunt natiuitatem domini, & crucem: qui
putant hæc indigna Deo, non intelligentes, nihil dignius
Deo, quàm quod ad humanam ſalutẽ proficit. Nam ſi incre-
dulis ſtultitia eſt, ſed credentibus Dei virtus, & Dei ſapien-
tia. *Virtus enim Dei eſt in ſalutem.* Nulla maior virtus eſt,
quàm deuicta morte, homini vitam perditã reddere, quãuis
infirmitas, id eſt, humanitas: in virtute, hoc eſt, in diuinita-
te: incredibilis videatur incredulis. *Omni credenti, Iudæo pri-
mùm & Græco: iuſtitia enim Dei in eo reuelatur.* Vt quomodo
Abraham credens ex gentibus per fidem ſaluatus eſt, ita &
cæteri credentes ſaluentur. *Ex fide in fidem, ſicut ſcriptum eſt,
Iuſtus autem ex fide mea uiuit.* Ex fide veteris teſtamenti iu-

ſtificatur Iudæus: ex noui, gẽtilis: dum Iudæus credit quòd hoc antè prophetæ prædixerint. Item aliter: Ex fide præſenti in futura: quia fides ad inuiſibilia pertinet: quæ & ſub veteri teſtamento, & in nouo dono Dei infuſa eſt. Et ideo dicit, Iuſtus autem ex fide mea viuit. *Reuelatur enim ira Dei de cœlo.* Contra partem gentium loquitur, dicitque Dei iram per euangelium reuelari. Nouerant enim homines & beneficia & plagas expectare de cœlis. *Super omnem impietatẽ & iniuſtitiam hominum.* Prima impietas in Deum, peccare eſt aut per blaſphemiam, aut per contemptum. Alia in parentes, aut iniuria, aut deſpectu. Tertia in extraneum: quia omne contrarium pietati, impietas eſt. Quarta in ſemetipſo, ſicut Sapientia dicit, Qui autem peccant in me, impiè faciũt in ſuas animas. Siue omnem impietatem: quia diuerſæ ſunt idolorũ culturæ: vt impietas ad iniuriã Dei, iniuſtitia ad omnia peccata referatur. *Eorum qui ueritatem in iniuſtitia detinẽt.* Qui veritatem nominis Dei in iniuſtitia indignæ materiæ detinent idolorum. *Quia quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt in illis.* Omnis creatura oſtendit ſe non eſſe Deum, ſed eſſe aliũ qui eam fecerit, cui ſeruitio parêre neceſſe ſit: naturaliter enim poteſt ſcire de deo ꝙ ſit, & quòd iuſtus ſit, & ipſa creatura non eſſe à ſemetipſa, quia maior per omnia omnibus nulla eſt, quia omnes ſe alterutram vincunt, aliæ magnitudine, vt cœlum: aliæ claritate, vt ſol, & luna, vel ſtellæ præclaræ. *Deus enim illis manifeſtauit.* Virtutes eius occultæ ex iis quæ palam ſunt manifeſtantur. *Inuiſibilia enim ipſius à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur.* Si enim ea quæ videntur tam præclara, ab illo facta ſunt, vt quidam illa Deos putarent: quanto magis factorem ſempiternum intelligere potuerunt? *Sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas, ut ſint inexcuſabiles.* Ergo CHRISTVS ſempiternus, quia Dei virtus & Dei ſapientia eſt. *Quia cum cognouiſſent Deum.* Quomodo cognouerunt? ſiue ex conſcientia per inſitam ſibi rationem, ſiue ex mundi factura, quia omnia mutabilia ſunt, ſolus Deus incommutabilis. *Non ſicut Deum glorificauerunt.* Non illum per ſuam magnitudinem venerati ſunt: ſed pro Deo idola coluerunt. *Aut gratias egerunt.* Quia rationabiles ab eo facti ſunt. *Sed euanuerunt in cogitationibus ſuis.* Putantes ſe Dei magnitudinem poſſe comprehendere. *Et obſcuratum*

ſcuratum eſt inſipiens cor eorum. Recedentes vtique à limine veritatis,creaturam procreatore venerando, verum lumen, idest,Dei ſapientiam perdiderunt. *Dicentes enim ſe eſſe ſapientes.* Quaſi qui inuenirét,quomodo iuiſibilis Deus in ſimulachrum viſibile coleretur. *Stulti facti ſunt.* Non intelligentes,Deum non eſſe,quem homo feciſſet. *Et mutauerunt gloriam incorruptilis Dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis,& uolucris,& quadrupedũ,& ſerpentium.* Hic Iouis cultores appellat quem propter amores fœdiſſimos toties aſſerunt transformatum,velut in cygnum, & taurum. *Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum.* Tradere dicitur Deus,dum non retinet delinquentes iuſto iudicio,propter arbitrij libertatem ad malum promptiſſimam. Derelinquit autem derelinquentes ſe, ſicut dicit per prophetã, Si autem reliqueritis eũ,& ipſe relinquet vos. Et illud, Dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum, & ibunt in voluptatibus ſuis. *In immundiciam.* Quæ eſt in turpibus myſteriis idolorum. *Vt contumeliis afficiant corpora ſua.* Dum ſibi caracteres & vſtiones infligunt in conſecrationibus idolorũ. *In ſemetipſis.* Vitam quam amantes nec ſibi parcãnt:vt etiam in hoc erroris ſui pœnam perferant. *Qui commutauerunt ueritatem Dei in mendacio.* Tranſtulerunt veri Dei culturam in mendacium idolorum, qui falſò pro Diis habentur. fallunt enim,dum hoc ſe mentiuntur eſſe,quod non ſunt. *Et coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius q̃ creatori.* Non ſolùm dixerunt,ſed etiam ſeruierunt: & quicũq; alicuius creaturæ cupiditate vincitur,ipſi ſeruit:à quo enim quis vincitur, huius & ſeruus eſt:intantũ,vt & venter ſit Deus. *Qui eſt benedictus in ſecula.* Cui ſi ſeruiſſent,& ipſi bñdicti in ſecula fieri potuerunt. Maledicti ergo,& tẽporales effecti ſunt, qui benedictũ in ſecula reliquerũt. De talibus enim dicitur, Similiter odio ſunt impius & impietas eius. *Amen.* Verè, ſiue fideliter. *Propterea tradidit illos Deus in paſſiões ignominiæ.* Propter cauſas ſuperius mẽoratas etiã in his flagitiis dimiſſi ſunt, vt paſſio vitij iã pœna peccati ſit. *Nã fœminæ eorũ.* Ideo ipſa crimina euidẽter expreſſit,vt cognoſcas eos rationẽ p̱didiſſe naturæ,qui tã amẽtes effecti ſunt,vt oĩa p̱uerterẽt, in Deũ p̱uerſi.neq; enĩ ordinẽ naturæ ſeruare poſſunt,qui autorẽ naturæ dereliquerunt. *Immutauerũt naturalẽ uſum in eum uſum qui eſt*

contra naturam. Omnia peruerterunt ficut scriptum est: Infandorum enim idolorũ cultura omnis mali caput est, & initium, & finis. *Similiter autem & masculi relicto naturali usu fœminæ.* Quomodo enim ordinem naturæ seruassent, autore naturæ derelicto? *Exarserunt in desideriis suis, inuicem masculi in masculos turpitudinem operantes.* Effrenata libido modum seruare non nouit. *Et mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsos recipientes.* Sic currit ordo, vt qui dominum obliti fuerant, nec seipsos cognoscerent. *Et sicut non probauerunt dominum.* Non nescierunt, sed minime probauerunt. Ille enim dominum probat habere se in notitia, qui semper tanquam præsentem timet, & peccare non audet. *Tradidit eos Deus in reprobum sensum.* Id est, relicti sunt in reprobũ sensum. *Vt faciant quæ non conuenit.* Quæ non conueniunt homini facere. *Repletos omni iniquitate, & malitia.* Iniquitatem & malitiam principales causas ostendit esse vitiorum. *Fornicatione, auaritia.* Fornicationem & auaritiam simul iunxit, quia vtræq; passiones idololatriæ comparantur, sicut dixit in Exodo, Fornicati sunt à Deo suo propter idoli sordé. Nam fornicatio est Christiano, alicui rei adhærere præter quàm Deo, & multis cupiditatibus corrũpi. Vnde dicit Paulus, se vni viro nos virginẽ castam spõdisse. *Nequitia.* Ideo insatiabilis est auaritia, quia post Dei diuitias quantumuis quis habeat, parum est. *Plenos inuidia, homicidio.* Pulchrè homicidium inuidiæ sociauit, quia prima huius criminis ipsa materia est: quia primum homicidium & Diaboli & Cain de inuidia natum est. *Contentione.* Contentio est, vbi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur: & vbi non veritas quæritur, sed animositas fatigatur. Primitùs fraterni sceleris causa ex contentione euenit. *Dolo, malignitate.* Dolus est occulta malitia blandis sermonibus adornata. *Susurrones.* Murmuratores, non in facie, sed in aure loquentes: vel de quibus dicitur, Neque murmuraueritis. *Detractores, Deo odibiles.* Detractores Deo odibiles, quia nihil tam odibile Deo, quàm idololatria, cui detractatio comparatur: cùm & idololatra & detractor eradicandi à scriptura dicantur. *Contumeliosos.* Qui veloces sunt in verborum iniuriis. *Superbos.* Qui vult supergredi quod est, superbus dicitur: sicut diabolus, qui perdidit hoc quod fuit. Et qui super alios vult

esse,

esse, infra se fiet. *Elatos, inuentores malorum.* Elatus est, qui effertur supra mẽsuras suas. *Parentibus non obediẽtes.* Hoc loco & doctores intelligi possunt, parentes animarum. *Insipientes.* Quia ab ipso fonte sapientiæ recesserunt. *Incompositos.* Omnis insipiens inordinatus. *Sine affectione, absque fœdere.* Affectio est adimpletio charitatis. *Sine misericordia.* Quomodo poterant aliis misereri, qui in se misericordes esse noluerunt? *Qui cum iustitiam Dei cognouissent.* Per hoc, quòd eis naturaliter displicet malum, Dei iustitiam cognouerunt. *Non intellexerunt.* Qui si intellexissent, timuissent: si timuissent, nunquam talia commisissent. *Quoniam qui talia agunt, digni sunt morte.* Iudicij Dei: & si non in præsentia, futuram tamen non effugient pœnam. *Non solum qui ea faciunt, sed & qui consentiunt facientibus.* Consentiunt suscipiendo doctrinam, vel * conniuendo. ¶ *Propter quod inexcusabilis es, ô homo, omnis qui iudicas: In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas: Eadem enim agis, quæ iudicas.* Omnes qui huiusmodi iudicabant, maximè tamen qui habent examinandi potestatem, non solùm iudices, sed & domini conueniuntur. Quia naturali iudicio iustam factis profert vnusquisque sententiam. Omnesque norunt, & innocentiam præmio, & malitiam dignam esse supplicio: Et ideo inexcusabiles, quia Dei iustitiam cognouerunt. *Scimus enim, quoniam iudiciũ Dei est secundum ueritatem in eos qui talia agunt.* Vtique secundũ veritatem est iudicium, quo iudicabuntur huiusmodi, qui cõdemnare alios sapuerunt, quæ per se committere nõ timebãt. Si enim tu peccator peccatorem tui similem iudicas, quanto magis Deus iustus te iudicabit iniustum? Et ideo iudicium Dei secundum veritatem est. quippe quem sine personarum acceptione nec amicis suis, nec angelis peccantibus legimus pepercisse. Humanum autem iudicium multis modis corrũpitur. Nam & amore, vel odio: sed & auaritia, ac timore: nonnunquam & misericordia deprauatur. *Existimas autem hoc, ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei?* Nunquid propterea tibi de impunitate blandiris, quia Deus in præsenti non reddit, & patientiam eius contemnis? Non tardat, inquit, dominus promissa, sed patienter agit propter vos, nolens aliquem perire, sed omnes ad patientiam conuerti: Bonus est enim expectando: iustus est puniendo.

*aliâs, conuiuendo.

CAP. II.

do. *An diuitias bonitatis eius.* Abundantiã *Et patiẽtiæ & longanimitatis cõtẽnis? Ignorans quoniã benignitas Dei ad pœnitẽtiam te adducit?* Multum se homines per patientiam Dei seducunt: quia non vult statim punire peccantes. Putant enim eũ aut nõ curare res humanas, aut donare quod differt. Plerique etiam calumniantur, quare in præsenti non reddit? Miseri etiam in hoc ingrati, sicut in omnibus beneficiis Dei: qui ei imputant, quod eorum dissimulatur interitus: non intelligentes, quia si statim redderet, nullus iam hominum remansisset, nec ex iniustis fierent iusti. Quid plura? Paulum quoque ipsum ecclesia non haberet. Ideo autem hominibus videtur Deus diu expectare peccantes: quia parui temporis sumus, & centum annos pro infinito habemus. Ille autem, apud quem mille anni tanquam vna dies sunt, centum annos pro hora habet. Et ideo hoc parum est ante dominum, cum & homines aliquantis diebus soleant expectare peccantes. Humanum est nempe delinquere: humanum est pro delicto pœnitere. Nemo periculosius peccat, quàm qui peccata
CAP. II. defendit. *Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor thesaurizas tibi.* Tu autem imprudẽs æger ipso remedio ad maiora abuteris vulnera, sicut dicit Iob, Dedit ei Deus locũ pœnitentiæ, & ille abutitur in eo superbiam. Non agnita enim pietas maius iudicium parat, vt vindictam sentiat, qui misericordiam sentire despexit. *Iram in die iræ.* Iram super irã ipse tibi apud dominum recondis, quę diebus definitis & certis temporibus apparebit, nõ ante diem, quia expectaris. *Et reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddit unicuique secundum opera eius.* Quia occultus est: & si videtur modò, per speculum in ænigmate, siue per velamen videtur. *His quidem, qui secundũ patientiam boni operis.* Boni operis merces per patientiam expectatur: quia in præsenti vita non redditur. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem: & tunc erit perfectum opus, si in finem vsque durauerit. *Gloriam.* Gloriam illam prædicat, qua sancti fulgebunt vt sol, & honorem. *Honorem filiorum Dei,* Quid enim honoratius filiis Dei, qui etiam angelos iudicabunt? *Et incorruptionem.* Incorruptionem, gloriam immortalitatis dicit. *Quærentibus uitam æternam.* Qui quærit vitam æternam, ista omnia consequetur: & qui habet hanc spem in eo, sanctificat se: sicut dicit, Sancti estote, sicut
ille

ille sanctus est. *His autem qui ex contentione.* Qui euangelicæ veritati non credunt, & consentiunt iniquitati: qui relicto creatore deseruiunt creaturæ: qui cōtra quod sciunt defendunt, contentiosi sunt. Timete contentionem, ne quæ sequuntur patiamini. *Et qui non adquiescunt ueritati.* Euangelicæ. *Credunt autem iniquitati.* Quam norunt, qui credere voluerunt iniquitati: non enim æquum derelicto creatore omnium, creaturæ seruire. *Ira & indignatio.* Hæc omnia peccatoribus in iudicio præparantur: Tunc erit magna, & infructuosa pœnitentia. *Tribulatio & angustia.* Conscientiæ, & vanæ pœnitentiæ, sicut scriptum est: Tunc dicent inter se pœnitentes, & præ angustia spiritus gementes. *In omnem animam hominis operantis malum.* Quia anima prima peccat, ideo pœnam principaliter sentit. siue anima pro homine integro ponitur: sicut dicit quòd Iacob in 70. animabus intrauit in Aegyptum. *Iudæi primum, & Græci.* Primi, quia primò dominum agnouerunt: & primi in legem grauius præuaricati sunt. Vel primum pro quidem ponit: quia & ipse dicit, Non est personarum acceptio apud Deum: sic primum tempore non honore. *Gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum.* Gloria contra iram, honor contra indignationem, pax contra tribulationem & angustiam: & quod superius incorruptionem, hic pacem nominauit. *Iudæo primum, & Græco.* Quod ibi in anima dixit Iudæi & Græci, hic ipsum hominem posuit. Et, sicut dictum est, primum hic pro quidem ponit: siue primum, credulitatis tempore, non honore. *Non est enim personarum acceptio apud Deum.* Ne gentes se de ignorantia excusarēt, quia lege naturæ sunt præditi: nec Iudæi de lege & circuncisione sibi blandiantur, quia non solùm professio, sed & conuersatio requirenda est. *Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt: & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.* Lege literæ, & lege naturæ: hoc est, mentis, & conscientiæ. Peius enim videtur esse perire, q̃ iudicari. Sed cùm hoc de gentibus & de Iudæis loquitur, quis audeat dicere, Iudæos qui in lege peccant, non esse perituros, cùm in CHRISTO non crediderint? quandoquidem sine fide CHRISTI nemo liberari potest, ac pro hoc ita iudicabūtur. Peribūt regno, sed supplicio non peribunt. Quis autem dubitat, siue gentes, siue Iudæos

si CHRISTO non crediderint, perituros? *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum: sed factores legis iustificabuntur.* Reddit rationem, quare non sint à gentibus meliores: vnde & nos timere debemus, ne audientes legem, & non facientes, cum gentibus pereamus. Nec dicat Iudæus, sub lege vixi, gentili sum melior. Lex ergo auditores facit: gratia factores. Quis enim dicat non iustificatos eos, qui fuerunt ex fide legi obedientes? quando nisi iustificarentur, non possunt esse obedientes. Sed dicimus, lege fieri, vt Deus quid fieri velit audiatur: Gratia verò fieri, vt legi obediatur: quia non auditores, sed factores legis iustificabuntur. *Cùm enim gentes, quæ legem non habent.* Ne si diceretur, qui legem literæ non habent, quomodo poterunt iudicari? *Naturaliter quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes.* Siue de his dicit: qui naturæ legem custodiunt, qui quod sibi nolunt fieri, aliis non faciunt: siue quòd naturaliter etiam gentes laudant bonos, & iudicant malos, quod est opus legis: siue de his, qui etiam nunc dum boni aliquid operantur, à Deo accepisse se copiam qua placere Deo valeant profitentur vitia puniendo. *Ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis.* Ostendit illos non fuisse sine lege, vt & gentes inexcusabiles faciat, & Iudæis de proprietate legis gloriam tollat. Nam omnis homo de peccato in conscientia erubescit, & de bono facto lætatur. *Scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia.* Naturæ igitur legem in corde per testimonium conscientiæ: siue conscientia testatur legem se habere dum peccat, & gaudere dum peccata superat. *Et inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium in die cum iudicabit Deus occulta hominum.* Dicit altercationes cogitationum esse, cùm quid aut faciendum, aut non faciendum, diu deliberantes diiudicamus: & secundū hoc nos in die domini iudicandos: quia bonum & malum non ignorasse probamur. siue conscientiæ nostræ cogitationes erunt in die iudicij ante oculos nostros tanquam historiæ agnoscendæ: & hæc nos aut accusabunt, aut etiam excusabunt. *Secundum euangelium meum per IESVM CHRISTVM.* Secundū quod annuncio per IESVM CHRISTVM: siue per IESVM CHRISTVM iudicabit Deus occulta hominum. *Si autem tu Iudæus.* Postquam alloquutus est gentium partes,

nunc ad Iudęos conuertitur,dicens,illum verum Iudæū probat,cuius bona magis sint occulta, quàm publica. *Cognominaris.* Nomine,non opere. *Et requiescis in lege.* Confidis:vel securus es. *Et gloriaris in Deo.* Gloriaris,quia notus in Iudæa tantum Deus, quòd solus noueris Deum, vel solus intelligas voluntatem eius. *Et nosti uoluntatem eius.* Subauditur Dei:vnde beati sumus, si quæ Deo placent, nobis nota sint,& faciamus quæ iubet. *Et probas utiliora instructus per legem.* Legendo,vel examinando:quia per naturam, licet infirmam,vtilia multa probantur: per legem vtiliora : quia per gratiam perfectiora. Iterum recapitulat expositionem : Qui in lege requiescis,quomodo transgrederis legem? qui gloriaris in Deo,quare inhonoras Deum? qui nosti voluntatem eius,quare non facis eam?qui probas vtilia,quare sectaris inutilia, & vana? dux cæcorum, quomodo viam non vides rectam?si enim videres, per ipsam vtique ambulares, lumen aliorum, quomodo nō abiicis opera tenebrarum?eruditor insipientium, cur etiam timorem domini, qui est initium sapientiæ reliquisti?magister infantium,puer es sensu: qui habes formam scientiæ & veritatis in lege, nec ipse sequeris, nec alios sequi malo exemplo permittis. *Confidis teipsum ducem esse cæcorum.* Eorum vtique,qui viam sine luce fidei perdiderunt. *Lumē eorum qui in tenebris sunt.* In tenebris ignorantiæ. *Eruditorem insipientium.* Qui Dei sapientiam non habent. *Magistrum infantium.* Siue ætate, siue sensu paruulorum. *Habentem formam scientiæ & ueritatis in lege.* Exemplum, quod illos putas sine lege viuere non posse,habes formā, ad quam semper respiciens errare non possis. *Qui ergo alium doces.* Quod gentili dixit, In quo alterum iudicas, teipsum condemnas. *Teipsum non doces.* Quare non conuenit vita tua doctrinæ tuæ, & opus tuum destruit fidem tuam : & ita fit,vt lex non custodita non solum tibi nihil profit:sed etiam maioris te criminis reum teneat, vt contemptorem suum.

Qui prædicas non furandum,furaris. Quidam dicunt, furaris CHRISTVM,id est,abscondis eum ab hominibus: vel sacras scripturas, si possis, velis subtrahere. *Qui dicis non mœchandum,mœcharis.* Non est vna mœchatio, nam omne quod totum Deo debes, si alicui præterquàm Deo reddideris, mœcharis: siue amorem, siue timorem, siue seruitium, siue obedientiam,

dientiam, siue spem, & ideo grauius ab illo delinquitur, à quo perfectio prædicatur. *Qui abominaris idola, sacrilegium facis.* Sacrilegium est quod propriè in Deum committitur, quasi sacri violatio, vel præuaricatio mandatorum. *Qui in lege gloriaris.* Dicens te beatum quòd Dei noueris voluntatem. *Per præuaricationem legis Deum inhonoras.* Exposuit sacrilegium. *Nomen enim Dei per uos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.* Væ quorum malis operibus nomen domini fuerit blasphematum, sicut scriptum est: Polluerunt nomen sanctum meum inter gentes, dum dicuntur populus Dei ij, qui inter gentes captiui, peccatis suis facientibus, demorantur: vt dicerent gentes, dominum non posse populum suum defendere, se per idola sua extitisse victores: non intelligentes, quòd Israël si dominum tenuisset, semper illis fuerat dominaturus, & per hoc defensor. *Circuncisio quidem prodest, si legem obserues: si autem præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est.* Prodest tempore suo, siue quia viuere facit Iudæum, & non exterminari. Potest & ita intelligi: Circuncisio prodest, quia facit intelligi esse: qua perspecta, inuenitur carnis circuncisione cessante veram cordis esse venturam. Præuaricator legis est, dum non sequitur quod ibi prædictum est. Signum prodest, si res adsit: cæterum signum sine re superfluum erit. Nam & signum, quod Cain accepit, hoc significauit, quod Iudæos circuncisio discerneret à reliquis. Et sicut ille vagus & profugus cum ipso signo vsq; ad mortem durauit: sic Iudæi vsq; in finem cum ipso circuncisionis iam inani signo per orbem dispersi, pleni zelo & pauore discurrunt: & nullus eis aufert circuncisionem, siue sub paganis, siue sub Christianis principibus ipsum signum portant CHRISTI homicidę, sicut Cain fratricida portauit. *Si igitur præputium iustitias legis custodiat.* Visibilia indigent inuisibilibus: inuisibilia non indigent visibilibus, eo quòd visibilia imagines sint inuisibilium. Circuncisio carnis indiget cordis circuncisione: circuncisio autem cordis non indiget carnis circuncisione: quia imagine non indiget veritas: imago verò indiget veritate: quare ergo data est circuncisio, si sola non prodest? Primùm, vt cognosceretur Dei populus inter gentes vel in bello. Quòd autem tali membro signantur, primùm hæc causa est, ne aliud membrum deturpa-

retur,

retur, quod aspectu horreret: deinde propter gratiæ promissionem, in qua erat per castitatem placendum: siue vt CHRISTVS significaretur ex circuncisione venturus, vsq; ad quem futura erat carnalis circuncisio, cuius typũ gerens Iesus filius Naue secundo circuncidere iubetur filios Israël. Sed hoc figura fuit, intantum vt diceretur: In nouissimis diebus circuncidet Deus cor tuũ. Et, Circuncidite præputia cordis vestri. Et vt originale peccatũ in eo membro, vbi insertũ fuerat, etiam legis tẽpore puniretur. *Nónne præputiũ illius in circuncisionem reputabitur? & iudicabit quod ex natura est.* Quia habet iustitiã, cuius signum est circuncisio. *Præputiũ legem consũmans,* Implens. *Te qui per literam & circuncisionẽ præuaricator legis es?* Dum literæ circuncisionẽ sectaris, spiritus accipere non meruis. *Non enim qui in manifesto Iudæus est.* Omnia quæ antè circa exteriorẽ hominem gerebantur, figurã exterioris hominis præferebãt. *Neq; quæ in manifesto in carne circũcisio, sed qui in abscõdito Iudæus est.* Ipse verus Iudęus est. *Et circũcisio cordis in spiritu.* De qua scriptũ est in lege: In nouissimis diebus circuncidet Deus cor tuũ, & cor seminis tui. In spiritu, inquit, id est, secundũ nouum testamentũ, quod interiora quærit, quę solus videat Deus: & hæc est vera circuncisio. *Non litera, cuius laus, nõ ex hõibus, sed ex Deo est.* Litera occidit, spiritus aũt viuificat. Lex literæ nõ est data iustis, sed iniustis: & ideo laudem hominũ merebatur. Lex autẽ CHRISTI iam non minatur gladiũ peccantibus, sed promittit præmiũ liberè seruientibus: & ideo laudẽ à Deo habet, qui solus videt cor, quia ex fide precatur. ¶ *Quid ergo amplius est Iudæo? aut quæ utilitas circuncisionis?* Reddit rationem ꝙ lex inanis non fuerit, sed ꝙ carnalis circuncisionis prærogatiua vana sit, nullis operibus fulta. Interrogat, Quid amplius habeat Iudæus. Respondet siue ex se, siue ex persona Iudæorum: *Multum per omnem modum.* Nam si ipsius est sensus, Multum per omnem modum: Et, Omnis homo mendax. Quomodo postea conuenit dicens, Si autẽ iniquitas nostra & cætera. Postremò, quomodo negat præcellere Iudæos, multum per omnem modum? Multa illa vtilitas erit, si eloquia, quæ meruit accipere, studeat custodire. *Primũ quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei.* Quod gẽtibus nulla. *Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit.* CAP. III.

Nec

Nec enim credentibus præiudicat incredulitas transgressorum & promissio Dei, quæ ad Abraham facta est, si circa præuaricatores euacuatur, circa obedientes impletur: quia mentiri veritas nescit, sicut scriptũ est: Est autẽ Deus verax, omnis verò homo mendax. Quia nemo sine peccato, præter illum solum: qui nec nascendo habuit, nec viuendo contraxit. Ideo solus verax, implens quæ promisit: quia in semine eius benedicendæ essent gentes, & benedicuntur in CHRISTO, & per CHRISTVM: quia in ipso per eius gratiam crediderunt: nam & si incredulis Iudæis euacuata est in eis, qui de populo ipso dono domini crediderunt, & impleta est: & vsque in finem cotidie plenius adimpletur: quia verax est qui promisit, & fallere nullaténus potest. *Est autem Deus uerax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est.* Vt iustus proberis, cùm in peccatoribus vindicas. *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cùm iudicaris.* Vincis cùm iudicaris, cùm mihi peccata mea, me confitente, & damnante, dimittis. Vt iustificeris, inquit, in sermonibus tuis: est enim Deus verax: nam & si vacuata est apostolatus benedictio in traditore Iuda, sed in Petro, qui fidem conseruauit, impleta est. Euacuata est promissio in populo, qui propter transgressiones periit in deserto: Impleta est in eis, qui in terram sanctam dono domini, fide cooperante, perducti sunt. Adiicit etiam de psalmo quinquagesimo testimonium: Vt iustificeris, inquit, in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris. In psalmi ordine & locutio prophetæ ita se habet: O domine pronunciasti: quidem sine personarum acceptione te in peccatores vindicaturum, & quidem nunc dum mihi remittis, patientiam tuam mendacium iudicant: sed vincis quum iudicaris, dum mihi peccata, me confitente, & damnante, dimittis: quia non iudicas bis in idipsum. Id est, dum homo ipse sui iudex culpã in se lamentatione & contritione persequitur, iniusta esse pietatis tuæ indulgentia non probatur. Dum me immanis commissi reum arguis per prophetam, probas te habere de nostris operibus curam, & vincis eos, qui te incuriosum humanorum actuum iudicabant. Ideo de isto sensu Apostoli totam expositionem cuiusdam sancti viri posui, vt plenius lectoris sollicitudo imbueretur: & vbicunque sic inuenis, paginas plenas, pro instructione hoc posui. Vt iustificeris, inquit,

quit, in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris. Videamus quomodo sibi hoc loco apostoli sermo consentiat cum testimonio, quod ex propheta, sermonem suum cõfirmaturus, assumpsit sententiam hanc euidenter illo sensu Apostolus ponit, quo dudũ Dauid sub pœnitentiæ voce protulerat, dicens: O domine, de semine meo esse venturum saluatorem humani generis promisisti: Nunc dum me videt populus tuus duplici crimine vulneratum, blasphemare feci filios Israël, vt dum in adulterio & homicidio perspiciunt reatum meum, te putent esse mentitum: & ideo precem satisfactionis agnosce, & tu remitte, quod ipse condemno: vt cùm me indulta propitiatione reparaueris, & dignum promissione tua feceris, in sermonibus tuis iustus appareas, & vincas quum à reprehensoribus iudicaris. & ita nunc hanc lineam Apostolus sequitur dicens: Licet transgressores Iudæi fecerint nomen domini blasphemari, quo dicatur, Hæc erat illa gens sancta, & populus electus, qui se nunc transgressione, & inexpiabili sacrilegio & crimine impietatis inuoluit: ecce per scelus præuaricatorum Dei promissa vacuata sunt. Sed non ita est: Nam si transgressores à gratia exciderunt, veridicam domini sponsionem obedientia fidelium consequitur: ac sic confusis illis, qui eloquia diuina in irritum adducta iactabant, iustificatur dominus in sermonibus suis, & vincit cum iudicatur, dum gratiam ab incredulis repudiatam credentibus cõfert. Quòd verò dicit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax. Et iterum: Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat. Infideles vtrumque hoc testimonium in rationabili sensu accipiant. *Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat: quid dicemus? Nunquid iniquus Deus, qui infert iram?* Si autem iniquitas nostra iustitiam dei commendat, iniquum est, inquit, si in illos vindicat, qui ideo peccauerunt, vt iustior appareret: qua enim iustitia damnabit iniustitiam, si secundum te humana iniquitate fit iustior? Hoc loco magistro gentium disserente, duarum ratio vertitur personarum, id est, sub imperitia malè interpretantis, & sub doctrina Apostoli refellentis: & tanquam si Apostolo pars diuersa imprudenter credens ita diceret: O Apostole, magnum peccatis nostris solatium contulisti, dicendo, quòd iustificetur Deus in nostrorum indulgentia delictorum: & quia veritatem Dei men

dacia

dacia nostra commendant: & peccata nostra misericordiæ materiam Deo ingerunt, vt per iniquitates nostras eius bonitas exerceatur, & gloria dilatetur, iniustè peccata nostra puniuntur, quæ ad manifestandam Dei patientiam, beneuolentiamque proficiunt. statim infert. Huc vsque obiectio aduersa: hic respondet Apostolus illorum sensui: Iniquus est, inquit, Deus, si in illos vindicat, per quorum peccata benignus apparet: & non debeo iudicari, qui mentior: quia meo mendacio Dei veritas collata prædicabilior inuenitur. Et ideo quanto maiora mala fecerimus, tanto maiora bona ab illo, pro cuius laude peccauimus, recipiemus. Hoc fortassis ideo imprudentes ita intelligi debere arbitrabantur: quia legimus: Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia: quasi quæ peccati det meritum, dum clementiæ Dei præstet augmentum. Sed longe aliter intelligenda est ista sententia. Et quòd ita per satisfactionem & emendationem consumpta sit abundantia peccatorum, vt emendati non solùm veniam, sed etiam præmia mererentur: Vt iustificeris, inquit, in sermonibus tuis. Hoc testimonium pars aduersa ita proposuit, quasi dixerit Dauid, Propterea ego peccaui, vt dum me iudicas, tu iustus appareas, aut misericors, dum remittes: & ideo parcere mihi debes, quia iniquitas mea, aut misericordiam tuam, aut iustitiam commendat. Hunc eorum errorem apostolus retractat, & interiectis sententiis destruit dicens: Si, quemadmodum aiunt nos quidam dicere, iniquitas nostra iustitiam Dei commendat: ergo iniquus est Deus, qui infert iram, cùm iniquitas nostra eius prædicet misericordiam. *Secundum hominem dico. Absit.* Id est, secundum carnalem sensum tuum, vel secundum te, qui de superiori sententia tam imperitè sentis, & tam imprudenter intelligis. Qua enim iustitia damnabit iniustitiam, si iuxta opinionem tuam humana iniquitate fit iustior? Sed non ita est: Nam Deum nostrum non tam peccata, quàm bonorum operum gesta glorificant: & ideo in puniendis peccatis iustus agnoscitur, qui sanctis operibus delectatur. *Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum?* Si non bonis bona, & malis mala retribuit, vt iustis præmiũ pro iustitia, & peccatoribus quod merentur tribuit? *Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius: quid.* Id est, vt quid iudicor quasi malefaciẽs? & nõ sicut quidã nos dicũt

dicere.

dicere, vt quãto maiora mala fecerimus, tanto ampliora bona recipiamus. *Adhuc.* Insuper. *Et ego tanquàm peccator.* Homo qui mentior. *Iudicor.* A deo in die iudicij. Iste est sensus, tanquàm si diceret: O infidelis, ex verbis meis peccatorũ nostrorum asseris defensionem, dicendo quòd iustitiam Dei iniquitas nostra commendet, & veritas eius ex nostris mendacijs crescat, & imbecillitati nostrę comparata, magis magisq; maior appareat. Sed dum ita malis tuis inimica seueritate blandiris, iusta damnatione puniendus es ab illo, qui secundùm vniuscuiusq; opera iudicabit mundum. Vnde hic locus ideo difficilior videtur, quia ab imperitis diuersæ partis quæstionibus obscuratur: sicut alio loco Apostolus irrationabilia obiecta proponit, & respuit: Quid enim dicemus? permanebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit. Et paulò pòst: Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. Ad extremum Apostolus sensu veritatis euacuans quæstionem ita dicit: *Et non sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere, Faciamus mala, ut eueniant bona.* Et hæc stultorum obiectio est, quam subiungens destruit dicens: *Quorum damnatio iusta est.* Quid enim iustius, quàm vt aliquis pœnam peccati sui sentiat? quam nos negare mentiti sunt, qui nihil magis quàm iustum Dei iudicium prædicamus, *Quid igitur? Præcellimus eos?* Nos Iudæi. id est, nullam vnde alterutra pars præcellat causam inuenio: quia omnes sub peccato esse iudicauimus: hoc enim ipsa ratio deprehendit, sub peccato esse Iudęos & gentes, vt etiam psalmi testimonio comprobatur. *Nequaquàm.* Ipse respondit sibi. *Causati enim sumus.* Ratiocinati sumus. *Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.* Atq; gentiles. *Sicut scriptum est: Quia non est iustus.* Psalmus vnde hoc testimonium sumpsit, de insipiente loquitur: quod in aduentu CHRISTI impletum ostendit, quo tempore nullus iustus inuentus est. *Quisquàm.* Nec Iudæus, nec Grecus. *Non est intelligens, non est requirens Deum.* Quia nõ intelligit, non requirit. Deus autem tunc quæritur, cùm eius inquiritur voluntas, & impletur. *Omnes declinauerunt.* Necesse est vt declinet, qui requirere noluit firmamentũ. *Simul inutiles facti sunt.* Ad opus, ad quod fuerant procreati. *Non est qui faciat bonũ.* Non ergo erat qui faceret bonũ, cùm Iudæos præuaricatio mandatorũ: gentes verò naturæ lex cõdẽnaret.

Cum ergo ex alterutra parte aliquis bonum fecerit, gratiæ se debere nouerit, non naturæ: sicut propheta ad dominum referens dicit: Apud quem nemo per se innocens est. Et Esaias in cantico dicit: Domine Deus noster dabis pacem nobis, omnia enim opera nostra operatus es in nobis. *Non est usque ad unum.* Quidam dicunt, vsque ad CHRISTVM. *Sepulchrum patens est guttur eorum.* Violentiam pestiferi odoris exaggerant fœtore doctrinæ: Omnis odor mortis procedit de ore eorum: hoc est, verba pestifera, & adulatoria quæ interficiunt audientes. Ideo enim sepulchra clauduntur, ne in vita positis exhalatione sui generent pestem. *Linguis suis dolose agebant.* Aliud ore promentes, aliud corde meditantes. *Venenum aspidum.* Horum serpentum pernitiosius cæteris esse fertur venenum. *Sub labiis eorum.* Id est, in corde. *Quorum os maledictione.* Quicquid enim malo voto dicitur, sine dubio malè dicitur. *Et amaritudine plenum est.* Amaritudo Antichristi contraria est dulcedini verbi Dei. *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.* Non ad liberandas animas, sed ad perdendas, siue interficientes animas, non illis annunciando peccata sua, sed adulatione confirmando eas in ipsis. Vnde Paulus dicit: Mundus sum à sanguine omniũ. *Contritio & infelicitas in uiis eorum.* Conteruntur & infelices efficiuntur animæ in viis eorum: hoc est, in doctrinis, vel in exemplis conuersationis eorum. *Et uiam pacis non cognouerunt.* Doctrinam patris, qua Deus hominibus pacaretur, non cognouerunt: quia pax nostra CHRISTVS est. Hoc egit à capite epistolæ, vt ostenderet omnes indigere misericordia Dei. misericordia autem in potestate donantis est. Nemo enim potest dicere, se amplius accipere debuisse. *Non est timor Dei ante oculos eorum.* In timore Dei conclusit. quia si timorem Dei semper ante oculos habuissent, vtique non peccassent: neque enim seruus audet domino præsente peccare. *Scimus autem, quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur.* Ne dicerent Iudæi, hoc de gentibus dictum est: Quomodo Iudæi dixerunt: Non est Deus. non vtique verbo, sed opere. Dominum enim confitentur se nosse, factis autem negant. Ergo gentes hic non tangit, sed iam de gentibus prius dixerat, & de eorum sceleribus nemo dubitabat. Ne dicerent hoc de gentibus scriptum, ostendit omne quod in le-

go de gentibus dicitur, etiam ipſum de Iudæis dici, quia ipſorum principalis eſt cauſa. *Vt omne os obſtruatur.* Non ſolum gentium, ſed etiam Iudæorum: cùm non habeant vnde poſſint gloriari. *Et ſubditus fiat omnis mundus Deo.* Vt ſciat ſe ſine gratia Dei ſaluum eſſe non poſſe: vel certè in confeſſione peccati ſperet miſericordiam, cognoſcens ſe eſſe in peccatis. *Quia ex operibus legis.* Hoc contra Pelagianos facit, qui dicunt, quòd lex iuſtificet. Opera autem legis circunciſionem dicit, & ſabbatum, & reliqua. *Non iuſtificabitur omnis.* Non iuſtificabitur, quia nihil ad perfectum lex adduxit. Hinc contra eos incipit diſputare, magno diuturnoque conflictu, qui gloriabantur in lege, & per legem ſe iuſtificari credebant, & non per gratiam: docens per ordinem, legem non potuiſſe auferre, ſed potius auxiſſe peccatum, quod auferret gratia: quia lex iubere nouit, cui ſuccumbit infirmitas, ſicut gratia iuuare, qua infunditur charitas. Non dicimus nos iuſtificatos eos fuiſſe, qui fuerunt legi obedientes: ſed niſi iuſtificarentur, non eſſent obedientes. *Caro.* Homo. *Coram illo.* Non omnis iuſtitia coram domino iuſtificat, ſed ea quę ex mera Dei voluntate procedit: non illa, cuius præceptum humanam lactat infirmitatem: ſicut iſtorum, quibus tunc iuſtitia Dei non poterat reuelari, ſed ſola eis peccati cognitio demonſtrata: quia ſuam quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei non erant ſubiecti. *Per legem enim cognitio peccati.* Non remiſſio, non conſumptio: ſed cognitio: aut quia in obliuione erat lex naturæ, aut quia ante legem literæ leuiora quæque non cognoſcebantur eſſe peccata: ſicut concupiſcentia, & cætera, quæ non alteri nocebant, ſed ipſi. *Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei.* Quæ nobis à Deo gratis donata eſt, non noſtro labore quæſita. *Manifeſtata eſt.* Quæ erat occulta. *Teſtificata à lege, & prophetis.* Hæc iuſtitia legis oraculis prædicata eſt nouiſſimis ventura temporibus. *Iuſtitia autem dei per fidem Ieſu Chriſti.* Iuſtitia hæc, quæ confertur per fidem: fides ipſa occulta inſpiratione Dei gratiæ dono infunditur, non labore humano, nec opere veteris teſtamenti acquiritur: quia, vt dictum eſt, Ipſius donum eſt, vt credamus. *Super omnes qui credunt.* Non ſuper ſolos Iudæos. Oſtendit illos ideo talem legem accepiſſe, quia non credebant: quapropter in præſenti ſiue peccati, ſiue iuſtitiæ meritum referebant.

Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt. & egent gloria Dei. Id est, inter Iudæum & gentilem: quia vtraque pars in incredulitate conclusa est, & egent gloria redẽptoris, quæ in salutem credentium dilatatur. Nam Iudæi legem literæ, gentiles naturę legem transgrediendo, pariter peccatores inuenti sunt, & per originale peccatum, & per actuale. *Iustificati gratis.* Sine vllis præcedentibus meritis, per baptismũ iustificati. Cùm omnibus non merentibus gratis peccata donauit, audi gratis, & tace de meritis. *Per gratiã ipsius.* Quia quod non debebat, pro nobis exoluit, vt nos gratis redemptos saluaret. *Per redemptionem quæ est in* CHRISTO IESV. De captiuitate peccati redempti sumus, non natura: quia natura semper ipsius fuimus: quia qui redimit, suũ docet fuisse quem redimit: sicut docet propheta: Gratis venũdati estis, & sine pecunia redimemini. CHRISTVS ergo nos redemit, sicut dicit Petrus: Scientes, quia nõ corruptibilibus argento & auro redẽpti estis de vana vestra cõuersatiõe: & reliqua. Et Paulus: Empti enim estis pretio magno. Redẽpti ergo sumus de morte, cui per peccatum venditi fueramus, secundũ Esaiam dicentem: Quis liber repudij? Peccatis enim vestris venundati estis. Quam mortem Christus euicit, qui peccatum non fecit, quia omnes debitores eramus morti per peccatum: Ille autem se tradidit morti, cui nihil debebat, vt nos suo sanguine à morte redimeret. Non emit, quia per naturam ipsius fueramus: sed redemit, quia captiui tenebamur. *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius.* In promptu posuit, quia gratis dat, vt nec desperet aliquis, nec de suis meritis extollatur, quia propitiatio & remissio peccatorum per sanguinem est CHRISTI collata: in cuius typo etiam in veteri testamento pro peccatis populi victimarum sanguis offerebatur. *Ad ostensionem iustitiæ suæ.* In hoc dicit ostendisse iustitiam, quod indefensam tenuit pro emendationis nostræ expectatione patientiã: ita nobis fit misericordia remissionis, dum ille patitur, qui nihil peccauit, quia omnia De⁹ iustè facit. Iustè ergo diabolus perdidit debitorẽ, quia iniustè occidit innocentem. *Propter remissionẽ præcedentium delictorum.* Quare præcedentium? nisi originaliũ debitorum. *In sustentatione Dei.* Sustentatio Dei ad maiora peccata profecerat. *Ad ostensionem iustitiæ eius.* Vt reuelaret iustitiam, quæ ex fide

fide est: hoc est, CHRISTVM, in hoc tẽpore nouissimo. *Vt ipse sit iustus & iustificans*. Qui solus iustus inuentus est, & quẽ ipse iustificauerit: quia peccatũ nesciuit, ideo peccata damnauit. *Eum qui ex fide est IESV*. Ex fide inquit IESV, quã ipse IESVS dedit, & non ex operibus legis, aut naturæ. *Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est*. Ad Iudæos dicit, Vbi est elatio tua, in qua gloriabaris te meliorẽ esse per circuncisionem carnalem: exclusa est gloriatio tua. *Per quam legem? factorũ? non: sed per legem fidei*. Sequitur, Nunquid per factorum? id est, opera legis. & respondet, Non, sed per legem fidei. Legem dicit fidei gratiã, per quam ad CHRISTVM accedimus, per quam fidẽ accipimus. *Arbitramur enim iustificari hominem per fidem*. Definimus, certi sumus, hoc iudicamus, *Sine operibus legis*. Addendo, legis, ostendit esse & fidei opera. Quomodo ergo Iacobus ait. Fides sine operibus mortua est? Sed Paulus de operibus legis dicit: Iacobus autem de operibus, quæ fidelem hominẽ esse probant: sicut ipse in sequẽtibus exponit: Ostende mihi ex operibus fidem tuam. Opera sunt, per quæ fides agnoscitur. *An Iudæorum Deus?* Nónne omnes Deus fecit, & similiter de omnibus cura est ei? non solũ vobis, sed & gentibus venit CHRISTVS ex lege promissus: imò magis ipsis. *Tantum*. Quasi Iudæi dicant, sed gentes Deũ dereliquerũt: & respondeatur eis, Et vos. Illi peccauerunt: & vos. Sed nos conuertimur, & illi: Nobis CHRISTVS venit promissus, & illis. Non ergo vester tantum est Deus: aut quasi vos nesciatis, quod omnes ex Adam nati sunt, & quod scriptum sit, gentes CHRISTO credituras, sicut dicit, Domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus. Et iterum: Audite vocem tubæ: & dixerunt, Non audiemus. Propter hoc audient gentes. *Nõne & gentium?* Ex gentibus credentium, quia frequenter prophetæ de eorum vocatione dixerunt. *Imò & gentium?* Id est, multo magis & gentium, quia antè legem sancti Deo placuerunt. Optime autem modum seruauit in verbis: Imò dixit, vt ostenderet magis gentes: quia antè fuerũt sancti præputiati, quàm circuncisi: & Abraham ante circuncisionem iustificatus credidit. *Quoniam quidem unus Deus qui iustificat circumcisionem ex fide*. Vtranque gentẽ per fidem CHRISTI saluandam esse denunciat: hoc est, ex fide. Nam nec præputiũ, nec circũcisio sine fide iustificatur. *Et præputiũ per fidẽ*.

Sicut Abel, Noë, & cæteri. *Legem ergo destruimus per fidē? Absit.* Legem ergo per fidem destruimus, quæ circuncisionem docuit? Absit. In tantum vt dicat Moysen propter circuncisum filium penè interfectum fuisse. Ne ergo illi dicerent, Legem ergo destruis, in qua omnes qui crediderunt iusti circuncisi fuerunt ante legem incircuncisi: sed tamen nullus incircuncisus in lege. Non solus, ait, non destruo, sed confirmo, dum hanc prædico circuncisionem, quam illæ prædixit: In nouissimis, inquit, diebus circuncidet dominus Deus cor tuum, & cor seminis tui, ad Deum tuum amandum. Hæc est fides. Tunc destruerem legem, si illam mentitam dicerē, hoc est, non cessaturam, cùm illa se promiserit cessaturam, sicut dicit Hieremias: Dabo vobis testamentum nouum. Et Esaias: Ex Sion egredietur lex, & verbum domini de Hierusalem. *Sed legem statuimus.* Stare facimus: dum probamus verum esse quod dixit de antiquis iustis & gentibus credituris, & spiritalem circuncisionem venturam, dum hoc efficit fides, quod lex iubet: quæ fides si non sit, iubet tantum lex, & non implentes iussa reos tenet: quæ non impletur, nisi per charitatem, quam spiritus sanctus infundit per gratiam

CA.IIII. suam. *Quid ergo dicimus inuenisse Abraham patrem nostrum?* Reuocat illos ad caput circuncisionis, vt quod initio constiterit, id habeatur in toto. Circuncisio in carne est, fides autem in mente consistit. Abraham secundum fidem per præputium pater est gentium: secundum carnem pater est circuncisionis. Fides autem, qua pater est gentium, non in carne, sed in mente consistit. *Secundum carnem.* Id est, secundum carnis circuncisionem. *Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam.* Quomodo ex operibus, quū & ipse ex gentibus venerit? *Sed non apud Deum.* Sed apud semetipsum habet, quia iussa perficit: aliter ergo nihil. Illi Deus donauit, sed ex se, sed ex operibus suis habuit gloriam. Sed quia illum fides à Deo donata sine operum præsumptione iustificat, non sibi, sed domino ex gratuita largitate dat gloriam. Dicit ergo beatum Abraham non ex operibus (quia ante legem fuit) sed ex fide (quia promissis ei credidit) inuenisse iustitiam: & quia fides per gratiam Dei non solum peccatorem, sed & impium pro Dei bonitate iustificat, dum non ex operibus habet fiduciam, sed per omnia se Deo intelligit

debitorem: quia nihil inuenit, quod sibi arrogare possit ex meritis. *Quid enim scriptura dicit?* Scripturam interrogemus. *Credidit Abraham Deo.* Probauit, & ideo apud Deum habet gloriam. tam magna fuit dono Dei fides Abrahæ, vt & pristina ei peccata donarentur, & sola ei pro omni iustitia duceretur accepto: & tanto amore flagrauit, vt deinceps semper Deo placeret. *Et reputatum est illi ad iustitiam.* Compensatum: sola fides. *Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* Exponit ipsum exemplum. Et quia lex opera requirit, per quæ elatus fuerat pharisæus: quum ergo iustificat impium diuina miseratio, locum meriti non potest habere præsumptio. Debitor enim est antequàm pareat præceptis: & nisi paruerit, damnatus. Si autem fecerit, non habet gloriam: quia inutilis seruus est, qui nihil amplius operatur. *Si uero qui non operatur.* De circuncisione dicit, & cæteris huiusmodi. *Credenti autem in eum, qui iustificat impium.* Impium per solam fidem iustificat, non opera, quæ non habuit: si enim secundum opera, puniendus est, non liberandus. Simul attendendum non peccatorem iustificari per fidem, sed impium. *Reputatur fides eius ad iustitiam, secundum propositum gratiæ Dei: sicut & Dauid dicit.* Sicut Abrahæ, & nostra filiorum eius per gratiam. *Beatitudinem hominis.* Magna beatitudo est, sine labore legis, vel pœnitentiæ fidem per solam gratiá promereri, secundum propositum Dei, quo proposuit gratis peccata dimittere. *Cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus.* Illi accepto fert iustitiam sine operibus, qui per fidem, qua primũ Deo credidit, & de præterito absoluitur, & de præsenti iustificatur, & ad futura fidei opera præparatur. Probare vult & in ipsa lege prædici, Iustitiam sine operibus prodesse: nec se hoc suo defendere, sed prophetæ exemplo firmare. Quod remittitur, non est: quod tegitur non paret: & ideo nec imputatur. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates.* Contra Iudæi arrogantiam: quia beatitudo, & remissio peccatorum credulitatis opus est, non laboris. Quidam dicunt remitti peccata per baptismum, tegi lachrymis pœnitentiæ, non imputari vlla peccata in martyrio. Quanuis totum in fide baptismi possit intelligi, tamen cùm remissa fuerint delicta, diligitur Deus. Cui enim plus dimittitur, plus diligit: & ideo

charitas operit multitudinem peccatorum, vt superet dilectio pristinum contemptum. Non autem imputat, dum bonis eius deinceps operibus, quæ per charitatem fiunt, delectatur, nec reminiscitur eius ante factorum. *Et quorum tecta sunt peccata.* Charitate. *Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatū.* Nec rememoratur. *Beatitudo ergo hæc in circuncisione, an etiã in præputio?* Volunt aliqui istam beatitudinem tribus temporibus assignare, Naturæ, Circuncisioni, & Christianitati: sed vt eos à gloria priuilegij excludat, ipse dicit, nõ in circuncisione, sed in præputio. *Dicimus enim, quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam.* Quia vtriq; confitemur iustificatū: quia ergo de Abrahã tractamus, quod de ipso inueniret ratio, hoc in omnibus accipiamus: hoc omnes indubitãter teneamus, quia fides hæc non soli Abrahæ profuerit, sed omnibus, qui credulitatis suæ sequuntur exemplum, sicut in sequẽtibus legimus, vt reputetur illi ad iustitiam. *Quomodo ergo reputata est, in circuncisione, an in præputio?* Videamus, vtrum propterea iustus, quia circuncisus: an ideo circuncisus, quia iustus inuentus est: Vtrum circuncisio de iustitia, an iustitia de circuncisione sit nata. *Non in circuncisione, sed in præputio.* Antè iustificatus est, q̃ circunciderentur. Non ergo propter circuncisionem iustificatus est. *Et signū accepit circuncisionis.* Ne dicerent, Quid ergo circuncisus est, si nõ indigebat circūcisione? Signum est, inquit, iustitiæ non augmentū. Item aliter: Vt ostenderet, quàm iustus & fidelis esset, qui dolorem sibi ex mandato Dei non dubitauit inferre non putans superfluum, quod ab scientiarum domino iubebatur: sicut nec parricidium impium, quod fons præceperat pietatis. *Signaculū iustitiæ fidei.* Vt significaret iustitiam CHRISTI, quæ ex fide est, quæ nunc est in præputio, siue quæ ei in præputio est nata. Item aliter: Tam perfecta fuit fides eius, vt signaculū mereretur: semper res plena signatur & magna. *Quæ est in præputio.* Nunc in his, quæ ex gentibus credunt. *Vt sit pater omnium credentium per præputium.* Vt omnes, qui ex gentibus credunt, secundum fidem filij sint Abrahæ, dum & illis sola fides ad iustitiam reputatur, etiam & ipsi circuncisi non carne, sed corde: siue quia ante circuncisionem iustus esset præputiatorum pater iustorum. *Vt reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circuncisionis.* Cùm iustificati fuerint, circuncisi

sunt: quia præputiatus si iustus est, præputiũ eius in circuncisione reputabitur. Modò enim signo nõ est opus, per quod ab hominibus cognoscatur. Non enim vna gens est Dei, sed ex omnibus cõgregatio: quia iam venit expectatio gentiũ CHRISTI. *Non his tantũ, qui sunt ex circuncisione fideles, sed & his qui sectantur uestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.* Si illum imitantur. *Non enim per legem.* Non per legem, sed ante legem: quia in lege quidem de fide, & promissione Abrahæ creditum est: Sed Moyses, qui scripsit legem, posteà fuit. Deide ipse ad Galat. dicit: Quia post CCCC. & XXX. annos facta est lex quæ non irritum facit ad euacuandã promissionem. *Promissio Abrahæ, aut semini eius, ut hæres esset mundi.* Non per circuncisionem. *Sed per iustitiam fidei.* Vt in semine Abrahæ, id est, CHRISTO, benedicerentur omnes gentes: cui datæ sunt à patre gentes, in hæreditatem: siue vt cum eo requiescant gentes, sicut dicit Saluator: Venient ab oriente, & occidente, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob. *Si enim qui ex lege hæredes sunt.* Si ex circuncisione, secundũ vos, si illi soli, vt vos vultis, hæredes, nõ reddidit Deus Abrahæ, quod promisit per iustitiam, vt pater esset multarũ gentium, & videtur sine causa credidisse. Sed nõ ita est: Nam impleuit Deus Abrahæ promissionem, quia ex omni parte mundi gentes credunt in CHRISTO. *Exinanita est fides, abolita est promissio.* Ergo nemo iustificatur ex fide, nec ipse Abrahã. Sed quoniã fides exinaniri non potest, nec promissio aboleri: superest, vt non sit ex lege hæreditas, sed per iustitiam fidei. Lex enim peccata non donat, sed *indicat. Et ideo non potest filios facere Abrahæ: quia secundum ꝙ omnes sub peccato inuenti sunt, omnes erant puniendi. Ideo ergo ex fide, vt dimissis per gratiã peccatis, fiant filij Abrahæ. *Lex enim iram operatur.* Quæ iniustis est posita, quæ magis grauauit peccantes, non absoluit, quia iniustis est posita: In præsenti enim pœnam transgressoribus inferebat. Lex enim quid aliud, q̃ sola litera est eis, qui eam legere nouerunt, & implere non possunt? quæ talibus litera est, quia non est adiutrix legentiũ, sed testis peccãtium. Ideo quippe lex iram operatur, vt territo atq; conuerso ad iustitiam legis implendam Dei misericordia gratiam largiatur per Iesum Christum dominum nostrum, qui est Dei sapientia: De qua scriptum est:

alias uiridicat siue iudicat.

Legem & misericordiam in lingua portat. Legem, quæ terreat: misericordiam, qua subueniat. Cognitio itaq; legis facit superbum præuaricatorem: per donum autem charitatis delectat legis esse factoré. Lex, inquit, iram operatur, hoc ideo, quia ira Dei maior est in præuaticatorem, qui per legem cognoscit peccatum, & tamen facit. *Vbi enim non est lex nec præuaricatio.* Quæ propter transgressionem posita est: vbi enim venit ex lege præceptio, abundauit & præuaricationis occasio. *Ideo ex fide.* Hæredes ex fide, non ex lege. *Vt secundū gratiam.* Diligenter aduerte, quia secundū gratiam dixit, vt cesset præsumptio, quæ sibi blanditur de meritis.

Firma sit promissio omni semini. Non ei, qui ex lege est solùm: sed & ei, qui ex fide est Abrahæ. Quia omnes gentes credunt, & cōpletur promissio Abrahæ. *Qui est pater omnium nostrū, sicut scriptum est.* Pater & præputiatorū & circuncisorum. Hoc loco, vbi Abrahā multarū gentiū pater dicitur, Iudæorum superbia confunditur: quia Iudæorū per carnem, gentiū per fidem est pater. *Quia patrē multarum gentiū posui te ante Deum, cui credidisti.* Quia per senec vnius filij poterat pater esse.

Qui uiuificat mortuos. Ad generandū mortuos dicit, vt & præsertim Sarram, vt præsertim clausæ cōueniat: quia fructū sobolis, quem ætas non obtinuerat, fides perfecta promeruit.

Et uocat ea quæ non sunt, tanq̄ ea quæ sunt. Quanuis in principio vocauerit ea quæ non erant, & ad nutū iubentis statim esse cœperunt, tamen hic de filij desperata conceptione significat. *Qui contra spem.* Contra spem naturæ erat, vt vetula pareret, & semen suum sicut stellas cœli futurum. *In spē credidit.* In spe potentiæ Dei. *Vt fieret pater multarū gentiū.* Quia adhuc vnius filij pater erat. *Secundum quod dictum est: Sic erit semen tuū sicut stellæ cœli, & arenā maris.* Quia scientibus legem loquebatur Apostolus, in arena Iudæos, in stellis gentes, quæ credunt significauit: Illos terrenos, istos cœlestes intellige: quia etiam de ipso genere Iudæorum primitiuorum ecclesia, quæ credidit cœlo & stellis, merito cōparatur.

Et nō est infirmatus fide, nec considerauit corpus suū emortuū, cum ferè centum annorum esset, & emortuā uuluam Sarræ. Nihil naturæ considerat fides: quia in his, quę promittit Deus, facilè natura suo seruit autori. Quæritur, quomodo Abraham postea de Cethura filios generauerit, qui de Sarra antè

non

non potuit. Idcirco de Sarra nõ genuit, quia anus erat, & sterilis. De illa verò, quæ in ætatis iuuentute posita erat, facilè valuit procreari. *In repromissione autem Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo.* Nec de senectutis impossibilitate, nec de promissionis magnitudine dubitauit: quia non ad annos suos, sed ad omnipotentis promissa respexit, dans gloriam Deo tanquam de percepto gratias agens. *Plenissimè sciens, quia quæcunque promisit Deus, potẽs est et facere.* Id est, certissimè. Ipse igitur fidem gentium facit, qui potens est facere quod promisit. Ipse ergo operatur in cordibus nostris fidem miro & ineffabili modo vt credamus. *Ideo & reputatum est illi ad iustitiam. Non est autem scriptum tantùm propter ipsum, quia reputatum est illi.* Quia si credidit. Et aliter, Aduertendum, quia apud Deum nõ solùm deuotio operis habet meritum, sed etiam firma & perfecta credulitas. *Sed & propter nos, quibus reputabitur.* Non vt sciremus tantũ qualis fuerit, sed vt nobis omnibus exemplo sit, vt filiis pater: sicut omnia exempla sanctorum, siue tentationes, vt se ipsi scirent, & nos eorum exempla sequeremur. Ideo tentantur sancti, vt ipsi se agnoscant: ideo probati iustificantur, vt nos eorum vestigia subsequamur. *Credentibus in eum, qui suscitauit* IESVM CHRISTVM *dominum nostrum à mortuis.* Videamus quo ordine hoc loco ad CHRISTI transierit resurrectionem: id est, & nobis reputabitur, si tam perfectè crediderimus CHRISTVM à mortuis resurrexisse: quomodo ille credidit corpus Sarræ emortuum posse ad concipiendum viuificari. *Qui traditus est propter delicta nostra.* In traditione misericordia, in resurrectione potẽtia demõstrata est: & vt nouæ ex resurrectione vitæ, quæ est iustificatio nostra, nobis daretur exemplum, vt peccata nostra portaret, mortuus est: resurrexit, vt per resurrectionem suam gloriam nostræ iustificationis ostenderet. *Et resurrexit propter iustificationẽ nostrã.* Ideo mortuus est, vt vitam mortuis redderet. Ideo in ipso corpore, quo est crucifixus, apparuit, vt fidem atque iustitiã credentium confirmaret cum in plenitudine promissionis fructũ suæ credulitatis agnosceret. ¶*Iustificati igitur.* Quum Iudæi & gentes inter se disceptarent, & illi de antiquæ legis operibus, hi de noua CHRISTI vocatione præsumerẽt: pertractata causa, quia nemo eorum est ex merito suo iustificatus: CAP. V.

tus: sed omnes per gratiam, quæ fidem infundit, & veritatem ostendit: & quod nec genus, nec circuncisio, sed fides faciat filios Abrahæ, qui ante circuncisionem ex sola credulitate iustificatus est: qua ratione conclusa pacem eos habere hortatur ad Deum, quia nemo suis meritis, sed omnes Dei gratia & misericordia sunt saluati. *Ex fide.* Quæ ex Deo est, vt credamus: sicut & ad Galatas dicit: At vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo. Et ad Hebræos: Aspicientes in autorem & consummatorem fidei IESVM CHRISTVM. *Pacem habeamus ad Deum.* Vel subiecti simus Deo: vel pacem Dei, non seculi habeamus.. *Per dominum nostrum* IESVM CHRISTVM. Non ex operibus. *Per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam.* Per quem accessimus propè, qui eramus longè. *In qua stamus.* Quia ante gratiam iacebamus. *Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* In hoc quod incredibile videtur, nos per fidem gloriamur filiorum Dei sperare nos adoptionem: tātumq; est quod speramus, quantum ex se præsumere nullus auderet: quia in sola Dei virtute est, vt homo in filiorū Dei numero possit ascendere, ostendit & nos habere vnde rectè, & sine periculo gloriemur. Magna enim gloria est, per fidem ac spem in numero filiorum Dei adscisci. In spe gloriæ filiorum Dei illud nobis promittitur, quod, sicut dictū est, sperare nullus audebat: quod si fortè in mentem alicuius incidisset, poterat æstimare se in blasphemiam incurrisse: quod adeò magnum est, vt à multis pro ipsa magnitudine incredibile videatur: eò quod speramus gloriam filiorum Dei nos consecuturos. *Non solum autem, sed etiam gloriamur in tribulationibus.* Ideo in tribulationibus gloriatur, quia per eas patientię virtus ostenditur, & de patientia fidei approbatio nascitur: spes verò de inuicti animi probatione nutritur. Gloriantur ergo sancti de tolerantia tribulationis sine periculo vanitatis. Non solum enim in gloria spei, sed etiam in saluberrimis nobis tribulationibus gloriamur, scientes quantam habeant remunerationem, sicut ait Iacobus: Omne gaudiū existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis. Et illud: Beatus vir qui suffert tentationem: quia cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. De tribulatione enim gloriosa permittitur nobis vt gloriemur: quod & si fecerimus: tale est, quale si quis

numмо

nummo æneo, aut plumbeo contempto, gemmam regiam cō-
sequatur. Quanquàm non sit digna comparatio: quia hîc
quamuis precium distet, manet tamen vtriusque corruptio:
ibi derogant paruis magna, & caducis succedunt æterna.
Scientes quòd tribulatio. Sciri iam dicitur, quod firmissimè
creditur. *Patientiam operatur.* In tribulatione apparet pa-
tientia, siue augetur. Optant fideles aliquid pati pro nomine
domini, vt acquirant de tribulatione finienda præmia sine fi-
ne mansura. *Patientia autem probationem: probatio uerò spem.*
Qui in omnibus patiens fuerit, probatus est. Vasa enim figu-
li probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis.
Spes autem non confundit. Spes futurorum omnem confusio-
nem expellit præsentium: vnde probatur non habere spem,
qui præceptis CHRISTI cōfunditur. *Quia charitas Dei.*
Quomodo nos Deus diligat ex hoc cognoscimus, quia non
solum nobis per mortem filij sui peccata dimisit: sed etiam
donum in nobis sancti spiritus contulit, qui purgat & illumi
nat occulta cordium, & iam nunc reuelat gloriam futuro-
rum. *Diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui da-
tus est nobis:* Magnitudo beneficiorum excitat in se magni-
tudinem charitatis, quæ perfecta timere non nouit, neque cō
funditur: quę tamen in nobis non per proprium meritum, sed
per spiritum sanctum donatur: quia ipsa charitas plenitudo
legis esse cognoscitur. Et ideo nemo in se, sed in Deo, cu-
ius donum est, glorietur: nec dicat: Ego naturali legi credi-
di, & sic accepi spiritum sanctum: quia nemo præuenit Deū:
sed illius semper misericordia præuenimur. *Vt quid enim
CHRISTVS quum adhuc infirmi essemus.* Vult hinc osten
dere, quia pro impiis mortuus est, & beneficiorum eius ma-
gnitudinem commendare, vt indebitè ab eo tantum dilecti,
quantum eum diligere debeamus, videamus, aut si tam san-
cto & tanto beneficio aliquid præponendum sit, cum ille no
bis impiis nec vitam suam præposuerit, nec denegauerit mor
tem. *Secundum tempus pro impiis mortuus est.* Siue quia in
vltimo seculi passus est CHRISTVS, siue ad præsens,
vel ad tridui tempus, vt prædicabatur, est mortuus. Qui ergo
pro impiis mortuus est, dicens, ostendit, quòd pium dominū
vsque ad mortem diligere debeamus, quem pro impiis seruis
cruciatum mortis excepisse cognoscimus: simulque notan-
dum,

dum, quod ait, pro impiis, vt præsumptio humana reprimatur, ne suis meritis aliquid tribuat. *Vix enim pro iusto quis moritur.* Hoc contra Pelagium facit, qui negat originale peccatum, quod si hominem non obligasset, mors CHRISTI non fuisset necessaria. Dignum autem est, vt homo pro confessione boni domini vitam incunctanter effundat, qui non pro iustis, sed pro impiis mortuus est, & vel sic de nobis præsumere desinamus. Nam si vix pro iusto quis moritur, quis pro iniquo & impio, nisi ille qui venerat saluum facere quod perierat: cui nullus prior dedit, sed ab illo accepit, vt crederet. *Nam pro bono forsitan quis audeat mori.* Tam facilè: nam bonum hoc est, quod iustum, secundum illud mandatũ, iustum & bonum. *Cõmendat autem suam charitatem.* Quando indebitè aliquid redditur, tunc charitas commendatur. Quid ergo tam indebitũ, quàm vt sine peccato dominus pius pro seruo impio moreretur? *Deus in nobis.* Quantũ nos diligat ex morte sua cognoscimus. *Quoniam quũ adhuc peccatores essemus, CHRISTVS pro nobis mortuus est. Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus.* Si peccatores tantum dilexit, quanto magis iam quos iustos fecit custodiet? & si pro extraneis intercessit, multomagis suos perire non patitur. Si semetipsum dedit pro impio, quomodo sua poterit denegare? Non iam per animalium cruorem, sicut in lege, sed per sanguinem filij Dei debitores esse nos admonet. Et vt intelligamus quantum diligat receptos, qui reconciliauit inimicos. *Ab ira.* Iram iudicij. *Per ipsum.* Per ipsum saluabimur, non per nos: hoc est, si membrum eius fuerimus: cum enim omnia ardebunt, solùm corpus saluabitur iudicantis. *Si enim quum inimici essemus.* Inimici eramus ante donum gratiæ ipsius, & ante baptismi sacramentum: sed & illi inimici esse noscuntur, qui post baptismũ flagitiis & sceleribus se inuoluunt nec pœnitentia volunt emendare errores, sicut dicit Iacobus: Amicitia huius mũdi inimicitia est Dei. Inimici ergo non natura, sed contraria voluntate. *Reconciliati sumus.* Quia alienati, & inimici facti fueramus per trãsgressionem. Nemo enim recõciliatur, nisi ex inimicitiis. Inimicos autem nos primi parentis transgressio fecit. *Per mortẽ filii eius multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius.* Si per mortem CHRISTI saluati sumus, quanto magis in vita ipsius glorificabimur,

cabimur, si & vitam eius imitemur, & mortem: & in præceptorum eius adiutorio ipsius studuerimus permanere custodia. *Non solum autem, sed & gloriamur in Deo.* Non solũ nobis vita dabitur CHRISTI in illa resurrectionis immutatione, sed & gloria, sicut dicit Ioannes apostolus: Nondum apparuit quid erimus: scimus quoniam quum apparuerit, similes ei erimus. *Per dominum nostrum* IESVM CHRISTVM. Vt per ipsius gratiam similitudiné ipsius mereamur, & simus in gloria Dei patris. *Per quem nunc reconciliationem accepimus.* Nunc reconciliationem, tunc gloriam. *Propterea sicut per vnum hominem in hunc mundum.* Hinc ostendere vult propterea CHRISTVM passum, vt qui à Deo per Adam discesseramus, per CHRISTVM reconciliaremur. *Peccatum intrauit.* Traduce & exemplo, quomodo enim quum non esset peccatum, per Adam aduenit: ita & quum iam apud nullum esset iustitia, per CHRISTVM reuocata est: & quomodo per illius peccatum mors, ita per huius iustitiam vita. *Et per peccatum.* In hoc loco contra abruptum Pelagianæ impietatis errorem mortem studet ostendere non à Deo factam, sed per culpam transgressionis illatam: quia sicut per primi Adę peccatum salus amissa est: ita per secundi iustitiam reparata est. Hic Apostolus hoc intendit asserere, quia magna fuit Adæ transgressio, sed ditior est CHRISTI redemptio: & inde dixit: Et non sicut per vnum hominem peccatum, ita & donũ. Ex vno peccato ille intulit mortem: hic ex multorum abolitione reddidit vitam: Et ideo plus præualuit iustitia in viuificando, quàm peccatum in occidendo. *Mors.* Illa de qua dicit, Quum mortui essetis in peccatis, conuiuificauit vos CHRISTO. Mors à morsu serpentis nomen accepit. *Et ita.* Quomodo in illo. *In omnes homines mors pertransiit.* Mors tam animæ, quàm corporis pertransit ex originali peccato & in Abraham, & in Isaac, & in Iacob, sed Dei sunt viuificati gratia: de quibus dicitur: Non est Deus mortuorum, sicut & Apostolus dicit etiam in eos, qui non peccauerunt: id est, capitale peccatũ sic in oẽs homines pertrãsiit: quia nõ solùm ille mortuus est, qui transgressus est, sed etiam illi, qui ex transgressoribus sunt procreati, per naturę vinculum tenentur obnoxij: id est, per omnes ramos vitium suum radix corrupta transmisit. Adã occidit, CHRISTVS viuificauit. *In quo*

omnes peccauerunt. Siue peccato inobedientię: siue in Adam omnium peccantium pœna præmonstrata est. *Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo.* Requirendū est quod peccatum: id est, illud solum peccatum vsque ad legem viguit, quod præuaricatio primi parentis inuexit. Cessabat enim transgressionis delictum ante legis aduentum. In primo seculo peccatores libertate præsentis vitæ securius fruebantur. Erat quidem ante legem ex operatione peccatum, sed nō ita imputabatur: quia iam penè obliterata fuerat scientia naturalis, cuius intellectus quasi mortuus reuixit ex lege. Lex *vindex peccati aduenit. *Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.* Erat: sed agrestibus hominibus non imputabatur, nec ab aliis credebatur esse peccatum. *Sed regnauit mors ab Adam usque ad Moysen.* Id est, mors ex originali malo veniens vsque ad legē sola regnauit. Ideo dixit, Regnauit, quia totum mundum generaliter occupauerat. Alia verò peccata nequaquam regnare videbantur, quia non per vniuersos generaliter regnabat iniquitas. Naturalis enim aliquantula iustitia vigebat in plurimis, sicut in multis philosophis: & cætera delicta quamuis ex vitiata natura, tamen voluntaria erant. Sequutum est aliud nouum, id est, præuaricationis contempta lege delictum. Ergo obligatio sola primi hominis vsque ad Moysen per se mortem operata regnauit. A legis autem tempore genus aliud delictorum in reatum neglectæ legis accessit, quod ante eius promulgationem non poterat imputari. Ac sic introeuntibus nouis præceptis iniquitas multiplicata est. Lex enim non vt tolleret peccatum, sed vt demonstraret, vel indicaret, aduenit: & ideo hic abundantiam gratiæ Apostoli doctrina commendat: quia nō tantum Adæ debitum, quod solùm vsque ad legem, velut tyrannica dominatione regnauerat: sed etiam innumeras offensas præuaricationis & reprobæ conuersationis redemptoris bonitas relaxauit. Propterea dixit: Nam iudicium quidē ex vno in condemnationem. Quod autem dicit: Vsque ad Moysen: id est, vsque ad finem legis & initium gratiæ debitum naturale regnauit: sicut dicimus verbi gratia: Fuerunt Hunni vsque ad Attilam. Non vtique principium regni eius, sed finem designamus: sic &, vsque ad Moysen, id est, vsque ad finem legis, & principium gratiæ. Reliqua delicta, quæ non intellige-

*alias, index

legebantur peccata esse vsque ad principium legis, quousque diceret lex, Non concupisces, per legem reuixerunt. Nam originale hodieque vsque ad baptismum regnat, sed fœnoris sui perdidit vsum, postquàm CHRISTI sanguis chirographum originale deleuit. Sed dicet aliquis: Quare adhuc in multis gentibus regnat originis malum? Cui respondet: Tunc verè pestis latè diffusa regnabat, quando medicus deerat, quando mortalitas generalis omnes vastabat. Vbi verò portam paradisi remissio de cœlis missa patefecit, mors perdidit potestatem: ac sic non regnat, quia regnum eius destructum est per gratiam CHRISTI. *Etiam in eos qui non peccauerūt, in similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.* Forma futuri: forma è contrario, quomodo ille peccati, ita hic iustitiæ: siue ille in anima viuente, iste in spiritu viuificante. CHRISTI forma Adam fuit: quia sicut Adam sine cōmercio cōiugali Dei manibus est factus, ita & CHRISTVS ex virgine, Deo operante, processit. *Sed non sicut delictum, ita & donum. Si enim vnius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis IESV Christi in plures abundauit. Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum.* Id est, plus præualuit iustitia in viuificando, quàm peccatum in occidendo: quia Adæ peccatum & se, & suos posteros interfecit: CHRISTVS autem & quos in corpore inuenit, & suum hominem, & posteros saluauit. Sed fortè dicit aliquis: Caro, quæ ex transgressore venit, iustè trahit originale peccatum: Anima verò, quæ innocens nascitur, vnde trahit originale peccatum, vt si non baptizatus infans moriatur, in æternum damnetur? Audiat, & agnoscat, quia magis anima, primùm in Adam pro appetitu diuinitatis, quàm caro peccauit. Isto verò loco omnino cauenda est opinio quæ dicit, Sicut caro ex carne Adæ, ita anima nostra ex anima Adæ occulta Dei operatione creatur.

* Sicut quidam dixit, Lege latenti fundet opus natura suum, quæ nisi hic fuerit liberata per gratiam, perpetua pœna in æternum damnabitur. *Nam iudicium.* Subauditur, mortis. *Ex vno in condemnationem.* Subauditur, peccante siue peccato primū. *Gratia autē ex multis delictis in iustificationē.* Ac si prima obligatio veteris offensæ vsq; ad Christū domi-

nata

nata est. Alia verò delicta ante interdictum legis non videbantur, vel non intelligebantur esse tam grauia: adueniens ergo gratia, non solùm originale debitum, sed & actuale donauit per baptismũ. Et ideo ex multis delictis iustificauit. *Si enim unius delicto mors regnauit per unum.* Id est, per Adæ trãsgressionem. *Multò magis abundantiam gratiæ.* Maior est redemptio saluatoris, quàm perditio transgressoris: quia per CHRISTVM omnia peccata dimissa sunt, non solùm originalia, verum etiam & actualia. *Et donationis, & iustitiæ accipientes in uitã regnabunt per unum* IESVM CHRISTVM. Quia & vt iustè viuamus, & vt cum ipso regnemus, muneris ipsius largitate donatũ est. Donationes audimus: de nostris meritis taceamus. *Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem: sic & per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem uitæ.* Mors regnauit, subaudiendũ. Qui ergo ex hac condemnatione liberatur, gratiã diligat: qui nõ liberatur, debitũ agnoscat. Si in remittẽdo debito bonitas, in exigẽdo æquitas intelligitur: Nusquã enim esse apud Deum iniquitas inuenitur. *Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi: ita & per unius obeditionem iusti cõstituuntur multi.* Sicut exemplo inobedientiæ Adæ peccauerunt multi: ita & CHRISTI obeditione iustificantur multi. Grande crimen inobedientiæ: quam qui habuerit Christianus, quodcunque boni fecerit, euacuat. Obedientiam, inquit, malo, quàm sacrificium. *Lex autem subintrauit, ut abundaret delictum.* Ne dicerent nobis, Lex peccata dimisit: Non, inquit, venit dimittere, sed monstrare, qua contempta, incepit abundare delictum per scientiam: quasi diceret: vt video, lex peccata non minuit, sed adiecit: nõ tamen suo vitio, sed illorum. Lex, inquit, subintrauit, vt abundaret delictum: quod superuenientis gratiæ largitate vacuatum est. Apertè ergo ex hoc testimonio aduertimus, Apostolum de duobus loqui generibus peccatorum, quæ vel ex naturali legis transgressione veniebãt. vbi causam explicuit naturalem, legalem subdidit, dicens: Vbi abundauit peccatũ, superabundauit gratia. *Vbi autem abundauit peccatum.* Totus hic sensus est: Vetus Adam per vnum delictum intulit mortem: nouus Adam ex innumerabilium delictorum indulgentia donauit salutem. Vbi, inquit, abundauit peccatum: quia accepta lege peccatum non

cum

cum ignorantia, sed cum scientia perpetratur. Ideo incipit abundare delictum. *Superabundauit gratia. Vt sicut regnauit peccatum in mortem.* Quomodo dicit saluator: Cui plus dimittitur, plus diligit. Manifestata est quantitas peccati, vt scirent magnitudinem gratiæ, & redderent magnitudinem charitatis: & ex indulgentia remissionis cresceret debitum charitatis. *Ita & gratia regnet per iustitiam in uitam æternam per* IESVM CHRISTVM *dominum nostrum.* Manifestantur beneficia dum econtrario indignorum meritis comparãtur: mors enim per Adam regnauit, vita per CHRISTVM. Vt sicut confirmatum est regnum peccati per legem contemptam, quæ abstulit excusationem ignorantiæ, ita & regnum gratiæ confirmetur per multorum remissa peccatorum.

¶ *Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* Illorum hic infertur obiectio, qui adhuc parum intelligentes, dicere poterãt, Si gratia crescet in magnitudine delictorum, peccare debemus, vt gratia abundet, vt possit magis ac magis magnificẽtia eius in peccatoribus abundare. *Absit.* Absit. Illi tam imperitè loquuntur, qui adhuc infirmi inueniuntur. Nos verò persuasionẽ huius ignorãtiæ respuamus, qui iam mortui sumus peccato, vt gratiæ viueremus. *Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?* Vult tam firmum esse baptizatum, tamque perfectũ, quasi qui ad capitalia committenda mortuo quodammodo comparetur: vt iam peccare non debeat, id est, crimen admittere. *An ignoratis, quia quicunque baptizati sumus in* CHRISTO IESV. Aut nunquid sacramentum ipsius baptismatis ignoratis? In scripturis baptismatũ sunt genera tria: Aquæ, vt Ioannes: Spiritus, qui & ignis: vt in actibus apostolorum: Descendit spiritus sanctus quasi ignis. de cuius deitate alio loco demonstrat: Deus, inquit, noster ignis consumens est. Tertiũ genus est baptismi in sanguine, quo martyres baptizantur. Vnde ipse dominus iam baptizatus in euangelio protestatur: Baptisma habeo baptizari, quod vos nescitis. Sicut in Ioannis apostoli epistola legimus: Tria sunt, quę perhibent testimonium: aqua, sanguis, spiritus. Vnum in ministerio, non in natura. Aqua per figurã testis est dominicæ sepulturæ: Sanguis testis est mortis: Spiritus testis est resurrectionis: quia spiritus autor est vitę. *In morte ipsius baptizati sumus.*

CAP. VI.

In morte CHRISTI baptizamur, vt in ipsi* morte credẽtes, quasi mortui viueremus. Quippe quibus nihil esset cum hoc mundo commune. Et quibus totus mundus erat authoris exemplo moriturus. sicut multi sancti vel fecerunt vel faciunt: quia CHRISTVS pro omnibus mortuus est. Ergo omnes mortui sunt, vt & qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei, qui pro illis mortuus est. Viuo autem iam non ego: viuit verò in me CHRISTVS. Et, Mihi mũdus crucifixus est, & ego mundo. Fieri enim non potest, nisi vt mortuo capite, omnia membra commoriantur. Caput enim pro omnibus membris pertulit pœnas, vt omnia in eum membra morerentur, & ita peccato mortua viuerẽt Deo. Quomodo enim mortuus peccare non potest, ita & nos, qui CHRISTO sumus commortui, implicari peccatis capitalibus non debemus. Qui crucifixus est, nihil aliud facit, nisi quòd horam mortis expectat, & in manus patris commendat spiritum suum. Plenius requirendum est, quid intelligi debeat, in morte ipsius baptizati sumus. Præcipit Apostolus, vt quia propter nos CHRISTVS crucifixus, mortuus, & sepultus est, & resurrexit: nos quoque ad passionis suæ similitudinem voluntates & cupiditates nostras crucifigamus, & in baptismatis mysterio mortis, sepulturæ, ac resurrectionis eius exemplum imitemur: vt si passionũ socij fuerimus, simus etiam consolationum. Sed requirendum, quomodo possit in vita positus mori, & nondum mortuus sepeliri: & nondum sepultus, quomodo valeat suscitari. Hoc vtique modo, dum de filiis perditionis filij adoptionis efficimur, priori naturæ secunda natiuitate præmorimur: & dum sub cognato terræ elemento submergimur, sepelimur: dum è sinu fontis adsurgimus, suscitamur: & hoc maximum baptismatis sacramentum est. Et ideo dixit: Consepulti sumus cum illo per baptismum in mortem. Et in consequenti: Si, inquit, mortui sumus cum CHRISTO, credimus quia simul etiam viuemus cum CHRISTO. Elaborandum est itaque, vt nihil de sordibus veteris hominis agnoscatur in nobis. Vnde si quis nostrum fortè præuenitur, dono domini per pœnitentiam diluatur. Si ergo fuerimus noui, & immutati in conuersatione: similiter noui & immutati efficiemur in gloria. Scientes quia vetus homo noster simul crucifixus est. Vetus homo dicitur,

dicitur,qui veterem & terrenum Adam aut deposuisse nondum videtur, aut eundem, in cœnum prioris vitæ relapsus, imitatur. Sicut autem redemptor ille innoxium corpus appendit:ita nos noxium suspendamus à vitiis. In quo mysterio crucis Moyses serpentem æreum in deserto suspendit: vt destruatur corpus peccati: Hoc est, vt non ex parte, sed omne vitium destruatur. *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.* In exemplo CHRISTI ad eum imitandum consepelimur in baptismo, vt mortui veteribus criminibus renunciemus diabolo & pompis eius. Ostendit nos ita baptizari vt consepeliamur CHRISTO. *Vt quomodo surrexit CHRISTVS à mortuis per gloriam patris.* Vt quomodo glorificatur pater per resurrectionem filij: ita & per conuersationis nostræ nouitatem glorificetur. *Ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Ostendit quomodo viuentes mortui esse possimus: nec aliquid velle, aut cupere debeamus, quod volunt, aut cupiunt ij, qui noui non sunt. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius: simul & resurrectionis erimus.* Si consepulti sumus, & resurrectionis erimus participes. Si complantati non sumus, nec conresurgemus: & si fuerimus noui in vita, erimus in gloria. Si similitudinem mortis habuerimus, & resurrectionis habebimus. *Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est.* Qui veterem hominem & terrenum imitando peccabant. Nam vetus homo Adam intelligitur, sicut nouus CHRISTVS. *Vt destruatur corpus peccati.* Vnum vitium membrum est peccati: corpus verò vniuersitas delictorum, quorum principium originale peccatum. CHRISTVS autem non ex parte, sed integer est crucifixus: vt nos ex toto moriamur peccato, & viuamus Deo: siue vt corpus nostrum destruatur à seruitute peccati, & fiat iustitiæ mancipium, quod solebat esse delicti. *Vt ultra non seruiamus peccato.* Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati. *Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.* Hoc est, alienatus est à peccato, iam non potest peccare: Crucifixus enim omnibus membris dolore occupatis, peccare non potest: sed concupiscentiis, & passionibus contradicit. *Si autem mortui sumus cum CHRISTO, credimus quia simul etiā uiuemus cū CHRISTO.* Sicut & alibi dicit: Si commortui sumus, & cōuiuemus. *Scientes*

quòd CHRISTVS *surgens à mortuis, iam non moritur.* Sic & nos, si mortui fuerimus vitiis, mortem secundam non timebimus. Aut certè ita: sicut iam pro vobis non potest, si criminosè vixeritis, CHRISTVS iterum crucifigi: ita & vos non potestis iterum baptizari sicut alibi dicit: Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, & participes sunt effecti, renouari rursus ad pœnitentiam, rursus crucifigentes in se filium Dei: quibus non pœnitentiam, sed innouationem, id est, iterationem baptismatis interdicit. *Mors illi ultra non dominabitur.* Si vltra non dominabitur, ergo iam dominata est, contra Manichæos, qui negant CHRISTVM veram carnem habuisse. *Quòd enim mortuus est peccato.* Siue quòd pro peccato generis humani, siue quòd morti ipsi, quæ in eum vltra locum non poterit habere, sit mortuus. *Mortuus est semel.* Id est, sicut caput vestrum semel est mortuum, sic & vos membra illius effecti, vitæ eius exempla sectamini, vt nihil morti vlterius debeatis: hoc est, vt in vobis locum mors secunda non habeat. Nam qui credit baptismum posse iterare, credit CHRISTVM posse iterum crucifigi. *Quod autem uiuit, uiuit Deo.* Viuit in deitate, ipse homo Deus. *Ita & uos existimate uos.* Quasi filij, vel membra eius vos intelligite. *Mortuos quidem esse peccato.* Sicut imitator eius dicebat, Viuo autem iam non ego, viuit verò in me CHRISTVS. *Viuentes autem.* Hoc est, eius vitam sequentes, in nobis nondum viuimus, sed iam in CHRISTO viuimus omnes. Mortui enim sumus, & vita nostra abscondita est cũ CHRISTO in Deo. *Deo in* CHRISTO IESV. Ille autem viuit Deo, qui CHRISTI vestigia humilitate, sanctificatione, pietate sectatur. *Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis eius.* Ostendit quomodo regnet. Ille enim regnat, cui oẽs obediunt. Quomodo in corpore peccatum regnet exposuit: id est, si vitiatæ naturæ præbeamus obedientiam, & consentiamus. Non dixit, Non sit: quia iam ibi est: sed, Non regnet, id est, non fiat quod iubet. Surgit ira: noli dare iræ linguam ad maledicendum, non manum ad feriendum: non membra libidini: quæ non surgeret, nisi peccatum esset in membris nostris. Inest quidem peccatum in membris: sed non regnat, si non obediatur desideriis illius. Et ideo dum quod non vult, agit, id est,

non

non vult concupiſcere, concupiſcit: conſentit legi, quoniam bona eſt: hoc enim vult & ipſe, quod lex: quia vult ipſe non concupiſcere, & lex dixit, Non concupiſces. *Sed neque exhibeatis membra ueſtra arma iniquitatis peccato.* Vnũquodq; mẽbrum ſi officium ſuum in malos vſus conuerterit, arma iniquitatis efficitur ad iuſtitiam expugnandam: ſi manus ad furtum, lingua ad mendacium, vel blaſphemiam: ſi oculus concupiſcentiæ ſeruiat ad pudicitiam expugnandam, & cætera. *Sed exhibete uos Deo tanquam ex mortuis uiuentes.* Tanquam iam reſurrexeritis: poſt reſurrectionem autem non carnaliter viuitur, nec peccatur. *Et mẽbra ueſtra arma iuſtitiæ Deo.* Vt oculus qui antè videbat ad peccandum, nũc videat ad boni operis miniſterium: qui antè videbat ad expoliandum, nunc videat ad veſtiendum: ſic etiam de reliquis membris aduerte: vt de iniquitate ad miſericordiam cõmutentur. *Peccatum enim uobis non dominabitur.* Non vos vincat peccatum: non enim eſtis paruuli, ſed perfecti. quaſi pædagogus puero dicat, Noli facere vitium ſermonis, non enim adhuc audis grammaticum, ſed oratorem. Siue non dominabitur, non habet dominari. *Non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia.* Id eſt, ſub beneuolentia redemptoris, qui pugnandi atque vincendi & conatus dedit, & doctrinam præbuit: ſed & exemplũ inſuper, & virtutem per conſolationem ſpiritus ſancti donauit, per quam liberamur à dominatione peccati. *Quid ergo? peccabimus quia non ſumus ſub lege?* Qui ſub lege eſt, premitur à lege, dum non implet legem: non eſt ſub lege, ſed cum lege. *Sed ſub gratia? Abſit. An neſcitis, quoniam cui exhibetis uos ſeruos ad obediendum, ſerui eſtis eius cui obediſtis, ſiue peccati ad mortem, ſiue obeditionis ad iuſtitiam?* Ne indocti, & in fide rudes obiicerent, Ergo ceſſante vindicta legis, impune peccabimus. Abſit. Gratia quæ & donauit quõ vincam⁹, non vult nos omnino peccare: ſi volueritis peccare, dñabitur vobis legis ſentẽtia, q̃ vindicat in peccãtes. Si autẽ iuſtitiæ ſeruieritis, nõ eſtis ſub lege, ſed ſub gratia: Nõ enim, inquit, poteſtis duobus dñis ſeruire. Hic quod dixit, peccabimus, criminalia, & capitalia peccata intelligamus: non minuta, ſine quibus eſſe non poſſumus. Hoc & vbique intellige, vbi prohibemur peccare: quia & de ipſis peccatis loquebatur, quæ & lex damnare conſueuerat, ſecundum illud: Si dixerimus quia peccatum non habe-

 mus,

mus,&c. *Gratias autem Deo quod fuistis serui peccati.* Gratias Deo,quia fuistis,sed ipso liberante & adiuuante iam non estis,quia obeditis,quia resistitis adiutore Deo. *Obedistis autem.* Vt dono & exemplo CHRISTI viuatis,qui non solum peccata,sed occasiones auferre donauit & docuit delictorum.Imitatores,inquit,mei estote, sicut & ego CHRISTI ex corde,ex fide. *In eam formam doctrinæ, in qua traditi estis.* Noui testamenti. *Liberati autem à peccato.* Liberi facti. *Serui facti estis iustitiæ.* Per gratiam Dei. *Humanum dico.* Quia non potestis adhuc audire diuinum. Siue sic, Humanitate dignum est quod dico, quod etiam apud homines rationẽ habet,& facilè intelligi potest.Hoc est, Maiora quidem exigere à vobis pro diuinæ seruitutis retributione deberem:sed condescendens,& temperans infirmitati vestræ, humana & possibilia prædico,atque persuadeo: vt sicut prompti fuistis ad sectanda noxia atque contraria:ita alacres sitis ad ea, quæ vtilia, & saluti amica sunt peragenda. *Propter infirmitatem carnis uestræ.* Corpus quod corrumpitur aggrauat animã : quia quicquid anima carnaliter fecerit,carni deputatur:& quando anima cœlestia agit, totus homo spiritalis est.Carnalis si vincitur à concupiscentiis : spiritalis, cùm dono Dei vincit concupiscentias. *Sicut enim exhibuistis membra uestra seruire.* Ita nunc voluntate mutata exhibeamus nos seruire iustitiæ: non sicut Manichæi ; qui dicunt, naturam corporis ita in se per conditionẽ insertũ habere peccatum,vt illud superare non possit:sed per gratiã renouati nõ exhibeamus membra nostra ad malum : nã non est ex se corpus malum,sed voluntates quas mutare iubemur , quæ per transgressoris reatum vitio naturæ inesse noscuntur;non conditione. *Immunditiæ, & iniquitati.* Luxuriæ siue idololatriæ. *Ad iniquitatem.* Ad iniquitatem faciendam. *Ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiæ.* Vt quomodo perfecti fuistis in malo,ex originali peccato , ita perfecti sitis in bono, gratiæ dono: vt manus quæ antea rapiebat , modò porrigat misericordiam:& pedes qui antea ad malum currebant, modò ad visitandos infirmos , & in carcerem ad opus bonum currant:oculi qui antè videbant ad concupiscendum, ad inuadendum, videant modo ad miserandum, ad largiendum. Ecce sic mutentur membra nostra. *In sanctificationem.* Vt reci-

recipiatis sanctificationem, siue possideatis. *Cùm enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.* Hoc est, in nullo seruistis iustitiæ. Ita & nunc liberi estote à peccato, vt in nullo ei seruiatis. Ecce ostenduntur etiam peccato minimè potuisse, ni si alia libertate seruire. Liberi ergo à iustitia non sunt, nisi arbitrio voluntatis. Liberati autem à peccato non fiũt, nisi gratia saluatoris. Liberos dixit iustitiæ, non liberatos: à peccato autem non liberos, ne sibi hoc tribuerent, sed liberatos: id est, si vos filius liberauerit, tunc verè liberi eritis. *Quem ergo fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis.* Qualem fructum in actione illius habuistis, in cuius etiam recordatione verecundia est. Quicunque se cognouerit bonum, erubescit se fuisse malum. Et quicunque se erubescit bonum, malus est: quia nec in præsenti fructum habet, & finem mortem. *Nam finis illorum.* Malorum scilicet. *Mors est.* Pœna perpetua. *Nunc uero liberati à peccato.* Attende quia liberati dixit, vt non nobis, sed Deo demus gloriam. *Serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem: finem uero uitam æternam.* In Dei seruitio permanere, hoc ipsum iam fructus est, quòd viuitis, sanctificati per baptismum. Seruus autem Dei vicem inimicis non reddit, sicut Ioseph, qui dixit fratribus: Nolite timere, seruus enim Dei ego sum. Dei autem serui in præsenti fructum habent donum spiritus sancti, & finem vitam æternam, siue sanctificationem bonæ vitæ. Ergo in ista vita adhuc ex qua parte serui sumus Deo, liberi sumus peccato: ex qua parte adhuc seruimus legi, peccati adhuc serui sumus. Et ideo dixit: Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. Ecce vnde liberi, vnde condelectamur legi Dei. Libertas enim delectat. Nam quandiu timore facis quod iustum est, non Deus te delectat. *Stipendia enim peccati mors.* Remuneratio dicitur stipendium. Meritò ergo stipendium: quia malitiæ diabolicæ mors æterna, tanquam debitum redditur. Qui militat peccato, mercedem accipit mortem. *Gratia autem Dei uita æterna, in* CHRISTO IESV *domino nostro.* Gratia sub qua estis. Simúlq; notandum, quia non dixit stipendia iustitiæ, quia non illam habemus ex nobis. Ergo quamuis nostra non sit, sed gratiæ, tamen custodita Dei adiutorio vitam dat æternam, transacta vita temporali.

 ¶*An*

CA. VII. *An ignoratis fratres, scientibus enim legē loquor.* Hinc incipit difficultatē legis ostēdere, vt illos horteī sine timore sub gratia viuere: quia modò actu cessante, lex nobis non viuit, sed sibi: & viuit in nouo testamento, per quod reformatur. *Quia lex in homine dominatur quanto tempore uiuit. Nam quae sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit uir, soluta est à lege uiri.* Comparationem inducit: mandatum legis dicit virum: plebem autem, vel animam, mulierem: vt ostendat legem, quae iram operatur, sine effectu, quasi mortuam, nobis iam mortificatis impedire non posse, quò minus eius esse possimus, qui à mortuis resurrexit. quae meritò nobis viueret, si inueniret quod puniret in nobis. Tam diu enim dicit esse sub lege hominem, quandiu viuit in peccato. Hoc autem peccatum intelligendum est, quod accessit ex lege. Vbi enim non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum. *Igitur uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro: si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege, ut non sit adultera, si fuerit cum alio uiro.* Quandiu viuit vir, tandiu ei secundum eius necesse est viuere voluntatem. Si autem dormierit vir, & mulier alij fuerit iuncta viro, iam non ei secundum prioris viri consuetudinem est viuendum. *Itaque fratres mei & uos mortificati estis legi.* Iuxta corpus noluit dicere, mortificata est vobis lex: sed reliquit intellectui, sicut in multis locis. Iuxta comparationem debuit dicere, magis illis legem mortuam, quàm ipsos legi: sed quod inter Iudaeos dicere adhuc intractabile videbatur, intellectui derelinquit: satis euidenter ostendens, legem non potuisse auferre, sed potius auxisse peccatum, quod aufert gratia: quoniam lex iubere nouit, cui succumbit infirmitas, non iuuare, quod facit gratia CHRISTI. Ab hoc loco, & tota ista lectione, vsque, Quis liberabit me de corpore mortis huius, videt Apostolus transfiguratum esse in se hominem sub lege positum, cuius verbis ex persona sua loquitur & qui dixerat: Euacuati sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literae. Per haec verba videtur legem reprehendisse, sed non ita est, quia subiecit, Lex peccatum est? Absit. & reliqua. Haec verò auricula est non mendax. Crucifixa carne, per quam nobis dominabatur damnando peccatum, iam

actum

affectum non habet. Antè erant imitatores Moysi: nunc vero CHRISTI. sic dictum est, Mortui estis legi, ac si diceretur, Mortui estis supplicio legis. Quur mortui sumus legi per corpus CHRISTI, si bona est lex? Quia mortui sumus legi dominanti: liberati ab eo effectu, quem lex punit & damnat. Vsitatius enim vocatur lex: quando minatur & terret, ac vindicat. Itaque idem præceptum timentibus lex est, amantibus gratia est. Per corpus CHRISTI, commoriendo CHRISTO, qui damnauit peccatum in carne. *Vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit.* Subaudiendum alterius viri. *Vt fructificetis Deo.* Fructificat cuius exemplo populus Dei crescit, sicut dicit: Vt aliquem fructum habeamus in vobis. *Cum enim essemus in carne.* Cum essemus in carnali conuersatione, passio concupiscentiæ operabatur in oculis, & cæteris membris, quæ tamen per legem ostendebantur esse peccata, vt fructificarent morti peccati. In carne, inquit: id est, carnalibus desideriis obstricti teneremur. *Passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris.* Is passionibus moritur, qui iam mente seruit legi Dei, quamuis passiones ipsæ necdum mortuæ sint. Auctam dicit concupiscentiam, quum lex prohibet. Augmentum concupiscentiæ de inhibitione: & reatum pœnæ de præuaricatione. Hoc est, quia per bonum operatum est mortem. *Vt fructificarent morti.* Id est, vt nos in iisdem passionibus positos legis seueritas interficeret, & fructum morti de nostra perditione præberet, quia fructus peccati mors est. Fructificamus morti, dum prohibita facimus. *Nunc autem soluti sumus à lege morientes.* Lex mortis, quæ occidit peccatores, id est, criminosos: sed & lex peccati ideo dicitur, non quia ipsa peccatum est, sed quia peccatoribus imponitur. Ideo etiam mortis dicitur, quia stipendiū peccati mors: aculeus autem mortis, peccatum: virtus verò peccati, lex. *In qua detinebamur.* Detinebamur per peccatum. *Ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literæ.* Spiritalis gratiæ præceptis obedientes, non literam legis sequentes. *Quid ergo dicemus? lex peccatum est?* Quia dixerat, quod passiones per legem morti fructificarent, ideo sibi obiicit, Lex peccatum est? & respondet. *Absit.* Hoc facit contra Manichæos, qui vetus testamentum negant. Quòd si dixerint: Ideo hic propter Iudæos asserit legem, quia timuit

scandalum.

ſcandalum. Reſpondendum eſt: Ergo ſemper timuit ſcandalum, quia nunquàm contra legem locutus eſt. Cùm ergo multis locis opera legis deſtruxerit, nunc meritò in hoc eam laudat, in quo ſpiritalis eſt, & Manichæos eius inſinuatione confundit. Abſit. Ne quis enim propter hæc teſtimonia vituperet legem, & malam eſſe contendat, præuidit Apoſtolus malè intelligentibus quid poſſit occurrere, eandem ſibi ipſe propoſuit quæſtionem. Quid ergo dicimus, inquit: lex peccatum eſt? Abſit. *Sed peccatum non cognoui, niſi per legem.* Hoc iam ſuperius dixerat, Per legem cognitio peccati. Non ergo ablatio, ſed cognitio eſt. Quæ ideo data eſt, non vt peccatum tolleret, neque vt extirparetur, ſed tantùm vt demonſtraretur, vt quia peccatum ſine gratia Dei vinci non poteſt, ipſa reatus ſollicitudo cogat ad gratiam conuolare. Sed peccatum non cognoui, niſi per legem. *Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, Non concupiſces.* Hinc incipit Apoſtolus quaſi de ſe dicere, & de ſe dare exemplum, qui ſub lege vixerat, quæ per ſe non ſaluat, ſed oſtendat peccatum: nam nec tollit, nec iuſtificat: ſed in tranſgreſſoribus vindicat. Non ait, Peccatum non feci, niſi per legem: ſed, Peccatum non cognoui, niſi per legem, quæ oſtendit peccatum eſſe concupiſcentiam: quod ego neſciebam eſſe peccatū. Concupiſcentiam, inquit, neſciebam. Non dixit: Non habebam, aut non faciebam, ſed neſciebam eſſe peccatum. Vnde apparet concupiſcentiam per legem non inſitam, ſed demonſtratam, quæ docet quid quiſque facere debeat, vel vitare. Sed vetus homo adhuc trahitur conſuetudine delinquendi: Concupiſcentia enim noſtræ naturæ eſt, accedens per peccatum, non Dei conditio. Et ideo malum ipſum non dei diſiunctione ſeparandum, ſed Dei miſeratione ſanandum eſt. *Occaſione autem accepta.* Hinc Apoſtolus præteritam vitam ſuam, quando ſub lege viuebat, & adoleſcentiæ ſuæ pugnam commemorat. Et quod ait: Ego autem viuebam ſine lege: primam ſuam ætatem inſinuat: aduenìente, inquit, mandato, peccatum reuixit. Ego autem mortuus ſum: iam ſe præcepti capacem, ſed non efficacem fuiſſe teſtatur. Et ideo vt præuaricatorem ſe legis oſtenderet, in quibus interioribus talem ſe fuiſſe ſciebat Apoſtolus ante gratiam Dei, quæ per IESVM CHRISTVM dominum noſtrum eſt. Et ad Epheſios hoc

apertissimè confitetur, In quibus, inquit, vt nos omnes conuersati sumus, in desideriis carnis & cogitationum: & eramus natura filij iræ, sicut & cæteri: & reliqua. Et ad Titum: Fuimus & nos, inquit, aliquando stulti, & increduli, errantes: & reliqua quæ ibi sequuntur. Talis ante gratiam fuit. *Peccatum per mandatum operatum est.* Sicut qui inuidet, tunc magis occasionē nocendi accipit, quando ei, cui nocere vult, aliquid creditur. *In me omnem concupiscentiam.* Omnem quæ scripta est in lege: Non concupisces vxorem, neque agrum, neque quicquam proximi tui, & reliqua. Habet hoc per transgressionem humanæ mentis infirmitas, vt difficilius obseruari possint prohibita. Sine lege enim peccatum mortuum erat: id est, latebat, non apparebat, ignorabatur, mihi mortuum videbatur: vel in obliuionem erat naturalis lex, quæ ostendebat quid esset peccatū. Ideo & lex data est literæ, quæ cōmemoraret legē naturæ. *Ego autē uiuebam aliquando.* Quasi iustꝰ, & liber à peccato viuere mihi videbar. *Sine lege.* Vnde manifestat, nō ex persona sua ꝓpriè, sed generaliter ex persona hominis loqui. Sed quū venisset mandatum: id est, in obliuionē venerat esse peccatū. At vbi venit mandatum, recognitū est peccatū, vt omnis qui illud fecerit, mortuum se esse cognoscat. *Reuixit.* Id est, enituit, & apparuit. Reuixit, ait: non vixit: vixerat enim aliquando in paradiso, quando contra datum præceptum satis apparebat admissum. *Peccatum reuixit, ego autem mortuus sum.* Hoc est, apparuit quod fuerat occultum, quia vixerat per scientiā naturalem, & mortuum fuerat per obliuionem: quia præuaricatus sum iam sciens, & mortuum me esse peccati manifestatione perspexi: quia iam præuaricatione peccat, qui videt per legem, quid facere non debeat, & tamen facit siue titillatione, siue delectatione, & si non consensione: vel quia reatus præuaricationis certum mortis supplicium comminatur.

Et inuentum est mihi mandatum. Quod custoditum proficiebat ad vitam, hoc neglectum perduxit ad mortem: quia sciens illud non custodiui. Hoc totum ideo, vt ostendat legem quidem datam ad vitam: sed quia non dedit adiutorium quomodo possimus saluari, vt nos deducat ad gratiam, quæ totum habet, & misericordiam, & adiutorium, & exemplum. *Quod erat ad vitā, hoc esse ad mortem.* Si vis ad vitā venire,

nire, serua mandata. Custoditum mandatum vitam tribuit: non custoditum, mortem: quæ transgressio est. *Nam peccatum occasione accepta.* Si quid contra legem videtur dicere, eis imputat, qui perfectiora accipere non valuerunt. Ideo occasionem dixit fuisse peccati. *Per mandatum.* Quia suasio delinquendi ad peccatum vehementior est, cùm adest prohibitio: & non solùm peccatorem, sed & transgressorem facit. Quia ergo ab hominibus nondum spiritalem gratiam accipientibus suauius admittitur quod vetatur, fallit peccatum falsa dulcedine: quia vero accidit reatus præuaricationis, occidit: quia pretium mortiferæ voluptatis amplectitur dulcedinem illam qua fallitur, & delectatur etiam contra legem facere: & tanto magis libet, quanto minus licet. *Seduxit me, & per illud occidit.* Neque enim vllum peccatum, nisi concupiscendo committitur. Proinde quæ hoc prohibet, bona & laudabilis lex est. Sed vbi sanctus adiuuat spiritus, inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, hoc est, charitatẽ diffundens in cordibus nostris: profectò illa lex quamuis bona auget prohibendo desiderium malum. Sicut aquæ impetus si in eam partem non cesset influere, vehemẽtior fit obice opposito, cuius molem cùm euicerit maiori cumulo præcipitatus violentius per prona prouoluitur. Nescio quo enim modo hoc ipsum quod concupiscitur, fit iucundius dũ vetatur. Et hoc est quod fallit peccatum per mandatum, & per illud occidit: Cum accidit etiam præuaricatio, quæ nulla est, vbi lex nulla est. *Itaq; lex quidẽ sancta, & mandatũ sanctũ & iustum.* Contra impugnatores legis, & contra eos qui iustitiam à bonitate secernunt, lex & sancta, & bona dicitur, & gratia iusta. Nisi enim abundauerit iustitia vestra, & reliqua. Sed & Deus in veteri testamento nonnunquàm bonus, & in nouo dicitur iustus; vt est illud, Pater iuste. Et hoc contra Marcionistas: tamen nihil ex ea rectè fit sine gratia, quia nõ est data quæ possit viuificare, sed præuaricationis causa posita est, vt conuictos concluderet sub peccato, non iustificandis impiis, sed conuincendis superbis præuaricationis causa posita. Et contra Manichæos est, quia laudatur: & contra Pelagianos, quia nemo ex lege iustificatur: & ideo viuificandis eis quos litera occidit, spiritus gratiæ gratis opitulatur. Nam nihil ex ea rectè fit, sicut dictum est, sine gratia: quia non est data

dum quæ possit viuificare. *Et boni*. Custodientibus. *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit.* Non mihi mandatum per se causa mortis extitit: sed ego mihi facio qui peccando morte digna committo. In male vtente quippe vitium est: non in mãdato ipso, quod bonum est, quoniam bona est lex. *Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Per legem apparet peccatum, & per ipsam punitur. Ergo per bonum, id est, per legem, quæ bona est, si quis ea legitimè vtatur, mihi operatur mortem, cùm eius transgressor efficior. *Vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.* Iniquitatis exigit magnitudo vt homo iam non peccator, sed peccatum vocetur. Ante legem modum habebat peccati appetitus per ignorantiam: supra modum est quod scienter admittitur. *Scimus enim.* Id est, quòd lex ardua, sed spiritalia præcipit: sed ego cum iuxta carnalem consuetudinem titillor, ab eius perfectione dissentio: perfecta perimit imperfectum. *Quòd lex spiritalis est.* Expositũ est hoc. Mandat quæ spiritus sunt opera: vnde ostendit non posse impleri legem, nisi ab spiritali. *Ego autem carnalis sum.* Qui legem accipio, consueui carnaliter viuere: id est, carni consentiens nondum spiritali gratia liberatus. Bonum est enim non concupiscere: & hoc bonum vult iustus, qui ex fide viuit, & tamen facit quod odit, quia concupiscit, quanuis post concupiscentias suas non eat. Quod si fecerit, tunc verè ipse facit, vt cedat, vt consentiat, vt desiderio peccati obediat. *Venundatus sub peccato.* Id est pretium temporalis voluptatis. Inter vendentem autem & ementem hoc loco istud probatur esse commertiũ. Proponit inimicus iniquitatis consilium & accipit voluntatis assensum. Accipio ergo amissæ innocentię pretium, ipsam peccandi voluptatem, ac mortiferam de iniqua suauitate dulcedinem. Venundati, inquit, estis peccatis vestris, ne quisquã eum nondum redemptum CHRISTI sanguine existimet. Sed redemptionem, id est, immortalitatem expectat. Vel venundatum sub peccato in prima transgressione præcepti, vt haberet corpus corruptibile, quod aggrauat animam. Nunc verò, tanquàm emptum mãcipium, cogitur seruire libidini. *Quod enim operor non intelligo.* Nunquid non intelligo malum esse quod inuitus admitto? quomodo non intelligit qui hoc agit quod non vult, & quod odit, illud facit? Non paruum intelligentiæ

ligentiæ iudicium est, odisse delictum: ergo quod operor nõ intelligo, id est, non consentio, non approbo, non facio, & quam libet victus contrarium esse decerno: & rectum non esse euidenter intelligo, non agnosco esse in præceptis veritatis. *Non enim quod uolo bonum, hoc ago.* Huc vsque sunt verba hominis, vt aliqui putant, sub lege constituti, nondum sub gratia: vt aliqui, etiamsi nolit peccare, vincitur à peccato, inualuit enim consuetudo carnalis, & naturale vinculum mortalitatis: ne fortè ex his verbis quispiam consentire carnis concupiscentiæ ad opera mala sanctum Apostolum suspicetur: sed consideret quod adiunxit, Si autem quod nolo, hoc facio, consentio legi, quoniam bona est: magis enim se dicit legi consentire, quàm carnis concupiscentiæ: hanc enim peccati nomine appellat. Facere ergo se dixit, non affectu consentiendi, & implendi, sed ipso motu concupiscendi.

Sed quod odio malum, illud facio. Bonum est enim non concupiscere: & hoc bonum vult iustus, qui ex fide viuit: & tamen facit quod odit, quia concupiscit, quanuis post concupiscentias non eat: quod si fecerit, tunc verè ipse facit vt cedat: vt consentiat, vt desiderio peccati obediat. *Si autem quod odio, illud facio.* Id est, dũ nolo facere quod cõmitto, vtiq; cũ lege concordo, quæ mala & non vult, & prohibet: ideoque ei mente consentio, opere contradico: atque ita aliud in me conscientia, aliud infirmitas agit, quæ iugo peccati, iudicio contradicente, succumbit. Facere ergo se dixit, & operari, non affectu consentiendi & implendi, sed ipso motu concupiscendi. *Consentio legi, quoniam bona est.* Quia nolo, quod non vult conscientiæ lege ei consentio: quia quod nolo facio.

Nunc autem. Nunc iam sub gratia, quæ me liberauit à consensione. *Iam non ego operor illud.* Id est, non consentio. Nam si & concupiscit, & consentit, & agit, quomodo nõ ipse illud operatur? etiam si se ipse operari doleat, & vinci grauiter ingemiscat. Non ego operor: hoc est, non interior mens: nec cõsentio exhibere membra mea arma iniquitatis. Antequàm lex prohiberet, libens ipse faciebam: sed postquam lex venit, inuitus pecco, quia consuetudine vincor. *Sed quod habitat in me peccatum.* Habitat quasi hospes, & dominatur, & quasi aliud in alio, non quasi vnum habitat in me adhuc carnalis affectus. *Scio enim quia iam non habitat in me.* Ex eo

quod

quod ſcit, conſentit legi: ex eo quod facit, cedit peccato: vt in me ita præualeat, quaſi innatum videatur: quod quidem non eſt à Deo conditum, ſed ex vitiata natura procedit. Hic incipit dicere, quòd ipſe titillationem carnis habuit. Notandum etiam, quòd titillationem ipſam Apoſtolus ſe ſenſiſſe teſtetur. *Hoc eſt, in carne mea bonum.* Non dixit, Caro mea non eſt bona: ſed bonum in carne mea non habitat, quam peccati deprimit conſuetudo, quòd vincere nequeo: quia dum de opere legis confido, gratiæ adiutorium non requiro. Hoc autem quod inhabitat, ex traduce mortalitatis per tranſgreſſorem in omnes homines venit. *Nam velle adiacet mihi.* Eſt quidem in me voluntas à Deo præparata atque donata, ſed non eſt effectus: quia carnalis conſuetudo voluntati ipſi reſiſtit, adhuc in iſta vita mortali. Aliqui æſtimant, quòd voces iſtæ ſint hominis ſub lege conſtituti, nondum ſub gratia. *Perficere autem bonum non inuenio.* Sine adminiculo gratiæ non inuenio bonæ voluntatis effectum. Nam vt velle ſit, iam voluntas à Deo præparata eſt: quia ipſe eſt, qui in nobis operatur & velle. Et hoc notandum, quòd non dixit, Facere bonum non inuenio, ſed perficere: quæ eſt enim perfectio boni, niſi extinctio mali? Perfectio boni eſt, non concupiſcere: quid enim facilius homini ſub lege conſtituto, quàm velle bonum, & facere malum? Nam hoc eſt perficere bonum, vt nec concupiſcat homo. Imperfectum eſt bonum, quando concupiſcit: etiam ſi concupiſcentiæ non conſentit ad malum. Non inuenio, id eſt, non poſſum. *Non enim quod uolo bonum hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc ago.* Vincente conſuetudine quod nolo facio: ſicut ſi quis iurare conſueuit, quando non putat incurrit. *Si autem quod nolo illud facio.* Facere ergo ſe dixit, & operari, non affectu conſentiendi, & implendi: ſed ipſo motu concupiſcendi. *Non iam ego operor illud.* Non ego, quia inuitus: ſed ego, quia ipſe mihi hanc per vim conſuetudinis impoſui neceſſitatem. *Sed quod habitat in me peccatum.* Habitat in me conſuetudo peccati, quæ mihi per tranſgreſſionem primi parentis ex vitiata natura tranſfuſa eſt.

Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum. Mente inuenio legem bonum facere contra malum, quod eſt in carne mea. Legem conſentaneam habeo interioris hominis vt ex-

cludatur

cludatur malum, quod mihi per vitiatam naturam inest: sed sine gratia Dei fieri non potest. Ideo dico, Quis me liberabit de corpore mortis huius? *Quoniam mihi malum adiacet.* Id est, desideria mala, vel consilia inimici, vel bella carnis, quibus inueterato consensu obtemperare consueui. Adiacet autem malum ex concupiscentia, cui non consentit, qui dixit: Iam non ego operor illud. *Condelector enim legi Dei.* Hic duas leges ponit: legem spiritus, & legem carnis, quæ resistit legi mentis: id est, vel conscientiæ naturali, vel legi diuinæ, quæ in mente consistit. Libertas enim delectat: nam quandiu timore facis quod iustum est, non Deus te delectat: quandiu non te delectat, adhuc seruus facis. Delectet te, & liber es. Delectat me lex, delectat quod lex iubet, delectat me ipsa iustitia. *Secundum interiorem hominem.* Secundum mentem. *Video autem aliam legem in membris meis.* Hæc est, quæ remansit infirmitas. *Repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Ex hac parte sentit captiuitatem, vbi non est impleta iustitia. Video autem aliam legem in membris meis: desideria carnis, & motiones vitiatæ naturæ: id est, concupiscentiam. Sed ista concupiscentia si vocatur peccatum: ideo, quia à peccato facta est, sic vocatur: sicut scriptura manus cuiusque dicitur, quòd manus eam fecerit: peccata autem sunt, quæ secundum carnis cõcupiscentiam illicitè fiunt. Legem appellat in membris suis, onus ipsum mortalitatis, in quo ingemiscimus grauati. Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam: per quod fit etiam sæpe, vt inuitè delectet quod non licet: quam sarcinam ideo legem appellat, quia iure supplicij imposita est. Repugnantem legi mentis meæ. Quæ alibi mortificari iubet in membris. Mortificate, inquit, membra vestra. Legi, inquit, Dei: quæ in mente est, & captiuantem me. Captiuum se esse deplorat: quia sentit in se desideria surgere puritati mentis contraria: contra quæ gratiam liberatoris implorat. Et hoc potest intelligi, quòd captiuitatem dixerit carne, non mente: occasione, non consensione: & ideo captiuantem, quia & in ipsa carne non est aliena natura, sed nostra. Potest etiam videri Apostolus eum describere, qui sub lege adhuc viuit, nõdum sub gratia. Quod dicit, captiuantem me, hoc est, carnem meam: legi peccati, quæ est in membris meis. Sed & si de ipso

so accipitur, non quòd ipse immoderata libidine pollutus fuerit, sed à consensione praua liber: de concupiscentia tamen carnis, quam moderando frenabat, tanta humilitate & pietate gemuisse, vt optaret eam non habere potius, quàm domare. In lege peccati, quę est in membris meis. Quæ damnat peccatū, siue malam cōsuetudinem, quæ in membris est: quasi diceret, & captiuantem me in lege sua. Ideo captiuus, quia non facit quæ vult. Quandiu caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. *Infelix ego homo, quis me liberabit.* Qui sic tentor. Verba sunt hominis sub gratia constituti: cuius actio habet quidem reluctantem mortalitatem carnis, sed non vincentē ad consensionem peccati. Quis neget Apostolum, quum hæc diceret, adhuc fuisse in corpore mortis huius? à quo vtique vel impij non liberantur, quibus eadem corpora ad tormenta æterna redduntur. Liberari ergo est à corpore mortis huius, omni sanato languore carnis concupiscentiæ non ad pœnam corpus recipere, sed ad gloriam: sicut & alibi dicit: Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem, expectantes redemptionem corporis nostri. Liberari enim se à vitiis corporalibus & mortiferis deprecatur. Si vos, inquit, filius liberauerit, verè liberi eritis.

De corpore mortis huius? Gratia Dei per IESVM CHRISTVM *dominum nostrum.* Corpus mortis, est litera occidens: Corpus mortis est mortifera voluptas, & carnalis delectatio, & corporalis infirmitas, & violentia cōsuetudinis, quæ ad mortem trahit. De qua consuetudine non lex, sed gratia liberat, per dominum nostrum IESVM CHRISTVM. Ante legem nulla pugna erat cum voluptatibus huius seculi, quia totum licebat: sub lege verò pugnatur, sed vincimur: sub gratia autem pugnamus, & Deo adiuuante vincimus, quia non timore, sed dilectione seruimus. De quo corpore mortis non omnis liberatur, qui finit hanc vitā, sed qui in hac vita susceperit gratiā, & ne inaniter suscipiat, bonis operibus egerit, & fuerit cooperatus. Aliud est enim, exire de hoc corpore: aliud est, liberari de corpore mortis huius: qđ sola Dei gratia impartit.

Igitur ego ipse. Recapitulat aut cōcludit. *Mēte seruio legi Dei.* Quandiu carnalis sum, duplex sum. *Carne autē.* Carne seruit legi peccati, cōcupiscendo: mēte legi Dei, eidē cōcupiscentiæ non consentiēdo. Homo geminæ, & duplicis vo-

 luntatis:

luntatis:id est, aut carnalis, aut spiritalis, quodammodo, in semetipso diuisus,iuxta operum qualitatem. Lex quidem vna est,sed duo sunt genera mandatorũ:vnum,quod docet bonũ: aliud,quod prohibet malum. Quod docet bonum, Dei est: quod prohibet malum,nostrũ vitium est, quibus lex opus sit dari,qui peccamus. *Legi peccati.* Consuetudini,vel vitiatæ naturæ,tamdiu,quamdiu languor obluctatur saluti,& caro concupiscit aduersus spiritum.

CA. VIII ¶ *Nihil ergo nunc dãnationis est iis qui sunt in* CHRISTO IESV. Non enim damnatur,nisi qui concupiscentiæ carnis consentit ad malum:nam carne mortua,nihil habet in se quod damnari possit. *Qui nõ secundum carnem ambulant.* Qui à CHRISTO didicerunt carnem crucifigere,& non carnaliter viuunt. *Lex enim spiritus uitæ in* CHRISTO IESV *liberauit me.* Aduertendũ,quia gratiam,legẽ appellat. Gratia noui testamenti,liberat nos à consuetudine peccati & mortis:auferẽdo etiã occasiones,& dando adiutorium & exemplum viuendi, ne scilicet consensionem meam concupiscentia sibi vendicet carnis. *A lege peccati & mortis.* Quæ occidit & mortificat peccatores: id est, lege literæ,siue ab illa lege,quam suprà in membris dixerat dominari. *Nam quod impossibile erat legi.* Quia nihil ad perfectum lex adducit,impossibile erat legi, vt homines carnales,faceret fidei custodire iustitiam: sed hoc CHRISTVS & præcepto,& exemplo,& adiutorio fecit esse possibile. Impossibile est enim legem implere per carnem,qua superbi,ignorantes Dei iustitiam,id est, quæ ex Deo est homini vt sit iustus,& suam volentes constituere, tanquam per eorum non adiutum diuinitus arbitrium lex possit impleri, iustitiæ Dei non sunt subiecti:ideo iustitia legis in eis impletur,qui non secundũ carnẽ ambulant:id est,secundũ hominẽ ignorantem Dei iustitiam: sed ambulant secundum spiritum. *In quo infirmabatur per carnem.* Infirmabatur per concupiscentias,id est,per desideria carnalia: ideo non implebatur lex,quia ipsius iustitiæ nondum erat charitas, quæ interiore delectatione teneret mentem:ne ad peccatum delectatione rerum temporalium traheretur. Ergo infirmabatur lex per carnem: id est, non efficiebat iustos deditos carni. *Deus filium suum mittens in similitudinem.* Similem carnem suscepit cæteris hominibus sine peccato:quia nec de concupiscentia,nec de

coitu,

coitu, ſed de virgine nata eſt. Facit hoc contra Photinum, qui negat filium ante partum fuiſſe virginis. *Carnis peccati.* Non caro peccati erat, quæ non carnali delectatione nata erat: tamen inerat ſimilitudo carnis peccati: quia mortalis caro erat. *Et de peccato damnauit peccatum.* Et de carne, quæ in nobis antè ſeruiebat peccato, vicit peccatum non peccando: quomodo ſi quis de barbaris vincat barbaros. Hoſtiæ quas offerebant pro peccato in lege, peccati nomine vocabantur, cum ipſa peccatum neſcirent: Sic & peccati caro, quæ pro peccatis noſtris oblata eſt, peccati nomẽ accepit. Quidã dicunt de peccato Iudæorũ, qui occiderunt dominum, peccatum diaboli quo hominem implicuerit, condemnauit: ſicut ad Hebræos ſcriptum eſt, vt per mortem deſtrueret eum, qui habebat mortis imperium. Et recte mors peccatum dicitur, quam de peccato conſtat eſſe generatam. Quidam dicunt de peccato Iudæorum, qui eum crucifixerant, factum eſt, vt ſanguinem ſuum in remiſſionem funderet peccatorum. *In carne.* In ipſa carne vicit peccatum, vt naturam, quæ fuerat bona, per conditionem, & per tranſgreſſionem eſt vitiata, per ſuam gratiam reformaret, vt eius adiutorio vincere poſſit peccatum: quæ prius ſic fuerat facta, vt poſſit non peccare ſi velit. Sed ante tranſgreſſionem hoc, vt dixi: nam modo per gratiam Dei poteſt peccatum aut declinare, aut vincere: ſic tamen, vt dominum ſemper adiutorem imploret. *Vt iuſtificatio legis impleretur in nobis.* Hic aut ipſam gratiam legem vocat, aut certè illam iuſtificationem legis, quæ ſpiritu intra literam latente eſt manifeſtata: vt quoniam in illis viua, & repugnante carne, iuſtificatio legis impleri non potuit, in nobis impleatur, qui CHRISTI adiutorio carnem mortificamus cum vitiis. Præcepta legis implentur per charitatem, quę per timorem non poterant impleri. *Qui non ſecundum carnem ambulamus.* Conuerſamur. *Sed ſecundum ſpiritum.* Caro de terra facta eſt, ſpiritus autem à Deo datus eſt. Vtraque ergo illa deſiderant vnde ſunt: caro terrena, ſpiritus cœleſtia. Si igitur ſpiritus carnem ſuperauerit, operantur cœleſtia: ſi autem carni conſenſerit, terrena præualebunt. Quis autem ambulat ſecundũ ſpiritum, niſi qui agitur Dei ſpiritu? Quotquot enim ſpiritu Dei aguntur, ij filij Dei ſunt. *Qui enim*

nim. Vnus homo ex ſpiritu conſtat,& carne:quando ergo ſecundum carnem ambulat,caro eſt:quando ſecundũ ſpiritum, ſpiritus eſt. *Secundum carnem ſunt.* Manifeſta ſunt opera carnis. *Quæ carnis ſunt ſapiunt.* Terrena & carnalia bona pro ſummis bonis concupiſcunt. *Qui uero ſecundum ſpiritum, quæ ſunt ſpiritus ſentiunt.* Id eſt,diuina. Deus enim ſpiritus eſt: quiſquis non reſiſtit voluntati Dei, quæ ſunt ſpiritus ſentit.

Nam prudentia carnis mors eſt. Prudentia à prouidendo dicitur.Ipſe alibi dicit,prudentiam humanam eſſe,malo vicem referre. Talis ergo prudentia mortem parat tranſgrediendo præceptum. Ergo prudentia carnis eſt, vt vnuſquiſq; velit ſe vindicare.Prudẽtia verò ſpiritus,nõ reddere malũ pro malo. Anima cũ inferiora appetit, prudentiã carnis habere dicitur: cùm ſuperiora, prudentiam ſpiritus. Non quia prudentia carnis ſubſtantia eſt, qua anima induitur aut exuitur:ſed ipſius animæ affectio eſt,quæ omnino eſſe deſinet, cùm ſe totam ad ſuperiora conuerterit. *Prudentia autem ſpiritus, uita & pax.* Prudentia ſpiritus & in præſenti pacem habet, non reddendo malum pro malo: & in æternum vitam æternam meretur, propter obedientiam & pacem, dum per ſuam patientiam non ſinit creſcere peccatum. *Quoniam ſapientia carnis.* Non caro, ſed carnalis actus. *Inimicitia eſt in Deum.* Omne enim quod non eſt ſubiectum Deo,inimicum eſt: & quicunq; ſe vult vindicare:excedit modum etiam veteris legis:non quia Deo quid nocere poteſt, ſed ſibi nocet. *Legi enim Dei non ſubiicitur,nec enim poteſt.* Impoſſibile penitus dixit,vt vel ſic illos à carnis illecebris,& luxuria reuocaret:velut ſi dicamus,Iniuſtitia eſſe nõ poteſt iuſta: tanquam ſi diceretur,Nix non calefacit,nec enim poteſt: quandiu enim nix eſt,non calefacit,ſed reſolui poteſt: poteſt & feruere vt calefaciat, ſed cùm hoc facit, iam nix non eſt. Sic & prudentia carnis dicitur,cùm mundana pro cœleſtibus concupiſcit:ſed cùm cœleſtia deſiderare inceperit, deſinit eſſe carnalis prudentia. *Qui autem in carne ſunt.* Hinc probatur,quia non de ſubſtantia dixerit carnis. *Deo placere non poſſunt.* Quia fieri non poteſt,vt non peccent qui carnaliter viuunt,& carnis voluntatibus acquieſcunt. *Vos autem in carne non eſtis.* Hoc eſt,in carnalibus deſideriis, ſed in ſpiritualibus. *Sed in ſpiritu.* In ſpiritali actu illi ſpiritualiter viuunt,qui ſpiritum Dei habent,

habent: in illos ſpiritus Dei eſt, in quos apparuerit fructus eius, ſicut ad Galatas ait, fructus ſpiritus. *Si tamen ſpiritus Dei habitat in uobis. Si quis autem ſpiritum* CHRISTI *non habet, hic nō eſt eius.* Qui inimicos diligit, intelliget ſanctum ſpiritū ſicut ex patris, ita etiam ex filij ſubſtātia procedere: quia vnius eſt, atq; eiuſdem ſubſtantiæ, qui eius ſpiritum habet. Et ideo ſicut patris, ita & filij appellatur. Et ideo dixit in Euangelio, De meo accipiet. Si quis, inquit, ſpiritum Dei nō habet: Hoc eſt, vt oret pro perſequentibus, vt diligat inimicos, vt in omnibus eum imitetur, ſicut dicit Petrus apoſtolus: CHRISTVS paſſus pro vobis, reliquit vobis exemplum &c. Dicit enim ipſe diſcipulis, Neſcitis cuius ſpiritus ſitis. hi ſpiritus eius erant, quia in fide, & ſpe, & charitate, viuebant. *Si autem* CHRISTVS. Si CHRISTVM ſemper imitamini, corpus quaſi mortuū, & ſi reſiſtit, non vincit, ſicut Dauid dicit: Ego autem ſicut ſurdus non audiebam: & tu exaudies me domine Deus meus. *In uobis eſt.* Per gratiam ſuam. *Corpus quidem.* Spiritus viuit, & viuificat, vt iuſtitiam faciamus: caro autem mortua eſt, ne ab ea vincamur. Non hoc ſolùm quæritur, vt caro moriatur, ſed etiam vt ſpiritus viuificetur. Simus aduerte, quòd vita animæ, iuſtitia ſit: oportet ergo, vt nō ſolùm à carnalibus ceſſemus, ſed etiam ſpiritualia faciamus.

Mortuū eſt propter peccatum. Mortuum corpus dicit, quandiu tale eſt, vt indigentia rerum corporalium moleſtet animā & quibuſdam motibus ſollicitet & inquietet. Nam peccatum ideo concupiſcentia nuncupatur, quia merſto peccati contigit: ſicut ſcriptura manus cuiuſq; dicitur, ꝙ manus eam fecerit. *Spiritus uero uiuit propter iuſtificationem.* Ille homo hic deſcribitur, qui ſub gratia viuit, & nondū habet perfectam pacem, quæ corporis reſurrectione & immutatione futura eſt. Nam quandiu in hac vita ſumus, non deeſt aut titillatio, aut delectatio: quāuis enim nō cedat qui ſub gratia viuit, & mente ſeruit legi Dei, carne autem legi peccati. *Quòd ſi ſpiritus eius, qui ſuſcitauit* IESVM *à mortuis, habitat in uobis: qui ſuſcitauit* IESVM CHRISTVM *à mortuis.* Si vos ita exhibeatis, vt digni ſitis, in quibus ſpiritus ſanctus habitet, non patietur templum ſui ſpiritus interire Deus: ſed quomodo ſuſcitauit IESVM à mortuis, ita & vos viuificabit. *Viuificabit mortalia corpora ueſtra, propter inhabitantē ſpiritum eius in uobis.* Viuificatis igitur

mortalibus corporibus vestris, non solùm ad peccandũ consensio nulla erit, sed nec ipsa, cui consentiatur, carnis concupiscẽtia. *Ergo fratres debitores sumus.* Hoc totũ facit, vt ostendat legem veterem fidelibus non necessariam, quæ carnalibus, & peccatoribus data est. *Non carni, ut secundum carnem uiuamus.* Id est, iam non sumus subiecti carnali consuetudini. *Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini.* Si secundum rationem suprà expositam, quòd carnales homines iustitiam custodire non possunt. *Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.* Exposuit quid suprà dixerit carnem, hoc est, spiritualibus actibus carnalia opera subieceritis. *Quicunque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei.* Quicunque gratia Dei, & spiritu sancto gubernantur. Tunc bene agis, si ab eo agaris: econtra filij diaboli spiritu eius aguntur, qui ab initio peccat. *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore.* Iudæi acceperunt spiritum in timore, qui illos ad seruitutem cogeret: quia qui timet, seruus est: qui autem diligit, filius: sicut scriptum est: Seruus timet dominum, & filius diligit patrem suum. Si pater sum, vbi est honor meus? Si dominus, vbi est timor meus? Illi ergo quia operari propter amorem nolebant, timore & necessitate coguntur: nos verò omnia voluntariè propter dilectionem facere debemus, quasi filij. *Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.* Tunc adoptamur, quando per baptismum renascimur: nam antè filij iræ: & si filij iræ, vbi est fides naturæ? *In quo clamamus, Abba pater.* Qui vocat patrem, ostendit se esse filium. In omnibus ergo debet imitari patrem, ne pronomine indignè vsurpato, maiori subiaceat pœnæ. Clamantem, id est, clamare nos facientem. *Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii.* Testimonium est adoptionis, quòd habemus spiritum, per quem sic oramus. Tantum donum accipere nemo poterat, nisi filij gratia, quæ est arra, hoc est, donum spiritus sancti. *Si autem filii, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem* CHRISTI. Qui per gratiam efficitur filius, merebitur esse hæres, & cohæres vero filio fieri. *Si tamen compatimur, ut & glorificemur.* Si compatimur, patientia est, & etiam perseuerantia: quia si dono Dei ante oculos nostros ponimus, quæ ille pro nobis impiis pertulit: tali adiutore, non debemus timere pati pro illo, vt conglorificemur,

sicut

ficut dicit ſanctus Ioannes: Nunc filij Dei ſumus: cùm apparuerit, ſimiles ei erimus. *Exiſtimo enim, quòd non ſunt condignæ paſſiones huius temporis, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Quid poteſt homo dignum pati gloria cœleſti, etiam ſi eſſet illa vita, qualis nunc eſt iſta? quicquid paſſus fuerit à morte, plus non eſt, quàm etiam pro peccatis ſuis antea merebatur. Nunc autem & peccata donantur, & tunc vita æterna dabitur, & ſplendor ſolis, &c. Oſtendit præmium, quò facilius etiam mors contemnatur, quò ad illum poſſit citius perueniri. Nam ſcimus homines, quod peius eſt, propter aurum ſe vltro ad beſtias ſubrepſiſſe. Quod nos Deo adiutore facere debemus in tribulationibus propter dominum: quæ cùm ſint temporales, æternam ſalutem tribuunt. Si hoc ille dicit, quid nos? *Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim ſubiecta eſt creatura.* Quidã de Adam, & Eua volunt ſentire creaturam, quos ſerpens ſpe diuinitatis ſubiecerit vanitati, & corruptioni fecerit deſeruire non volentes: hoc eſt, non ex ſemetipſis, quia peccantes iuſto iudicio ſunt addicti: quia & ipſi (inquiunt) liberabuntur à ſeruitute corruptionis. Omnem autem creaturam, dicunt, omnes homines, qui vſq; ad aduentum CHRISTI fuerunt iuſti, quia & ipſi nondum acceperunt, ſed expectant in ſpe. Non ſolùm autem illi, ſed & nos ipſi, in quibus completa ſunt, adhuc ſperamus, quibus dictum eſt, Multi prophetæ & iuſti cupierunt videre, quæ videtis, & non viderunt. Ideo dicit: Reuelationem filiorum Dei expectant, tamdiu omnia fi erunt, quamdiu erit reſurrectio. poſteà ab actu ceſſabunt, & mutabuntur, ſecundum ſcripturas. Vanitati enim ſubiecta: id eſt, hominibus, qui euanuerunt, quibus alij homines miniſtrant. Quicquid finem habet, vanum eſt, ad comparationem æternæ vitæ. Vanitas (inquit) vanitatum, omnia vanitas. Nec putes ipſam tibi aliquid præſtitiſſe, cùm etiam peritura, & mundana donauerit. *Non uolens, ſed propter eum, qui ſubiecit eam in ſpem.* Non ſua ſponte. Alij dicunt angelos, quia & ipſi creatura ſunt, expectare vt homines in angelorum dignitatem mutentur. *Quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, in libertatẽ gloriæ filiorũ Dei.* Qui de mundi creatura hoc volunt accipere, hoc dicunt, Quando glorificãdi ſunt filij Dei, tunc & ipſa creatura libera fiet à ſer

uitute:quia & ipsa laborem sentit,sicut & terra iugiter seminata sterilis efficitur. *Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit, & parturit usq; adhuc.* Illa quæ possunt ingemiscere,propter nimium laborē ingemiscunt : quia plus ab illis exigitur, q̄ possunt. Quæ autē sensum non habent,quomodo gemunt? nisi fortè propter nostras iniquitates ingemiscant,sicut in passione domini sol fugit,quia impietatem Iudæorū videre non poterat. *Non solum autem illa,sed & nos ipsi,primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem expectantes.* Non solum creatura,quæ receptaculū spiritus non habet,vel carnales homines:sed & nos,qui nouimus lætitiā temporis futuri, dolemus nos hic diutius laborare.Item aliter:Non solùm angeli,qui nobis benigniores sunt,dolent de iis, qui perseuerāt in delictis:sed etiam nos,qui spiritum sanctum habemus, de talibus ingemiscimus. *Redemptionem corporis nostri.* Resurrectio CHRISTI est redemptio corporis nostri. Vel expectamus glorificationem in resurrectionē futuram corporis nostri:vt corruptum hoc induatur incorruptione. Hoc capitulum obscurum est,inquit Augustinus, quia non satis apparet quam nunc vocet creaturam . Dicitur autem secundum catholicam disciplinam creatura , quicquid fecit, & condidit Deus pater,per vnigenitū filium suum,in vnitate spiritus sancti. Ergo non solùm corpora,sed & animæ nostræ,id est,spiritus,nomine creaturæ cōtinentur. Sic autē dictum est, Ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatē gloriæ filiorum Dei:quasi nos non simus creatura , sed filij Dei in quorum gloriæ libertatē liberabitur à seruitute creatura. Item dicit,Scimus enim, q̄ omnis creatura ingemiscit,& dolet vsq; adhuc.Non solùm illa,sed & nos ipsi: tanquā nos aliud simus,aliud omnis creatura. Totum ergo capitulū particulatim considerandum est. Existimo enim (inquit) q̄ non sint condignę passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Hoc manifestum est:dixerat enim superius.Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis,viuetis. Quod fieri nō potest sine molestia,cui patiētia necessaria est. Quò pertinet,& quod paulò antè ait, Sic tamen cōpatimur,vt & cōglorificemur. Quod itaq; ait, Nam & expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat : hoc eum puto dicere : Nam & hoc ipsum quod in nobis dolet , cùm

facta carnis mortificamus:id est,cùm esurimus, vel sitimus per abstinentiam:dum frenamus delectationem concubitus per castitatem:cùm iniuriarum lacerationes & contumeliarum aculeos per patientiam sustinemus:dum neglectis, atq; reiectis voluptatibus nostris,pro fructu matris ecclesiæ laboramus:quicquid in nobis in hac,atque huiusmodi attritione dolet,creatura est.dolet enim corpus & anima, quæ vtique creatura est, & expectat reuelationem filiorum Dei : id est, expectat,quando appareat, quod vocatum est. Quia enim filius Dei,vnigenitus non potest dici creatura, quandoquidē per ipsum facta sunt omnia,quæ Deus fecit. Distinctè etiam nos vocamur creatura ante illam gloriam euidentem: & distinctè vocamur filij Dei,quãuis hoc adoptione mereamur. Nam ille vnigenitus natura filius est. Ergo, expectatio creaturæ: id est,expectatio nostra, reuelationem filiorū Dei expectat: hoc est, expectat quando appareat quod promissum est:quando re ipsa manifestandum sit,quod nunc spe sumus:filij enim Dei sumus, & nondū apparuit quid erimus. Scimus enim,quia cùm apparuerit,similes ei erimus: quia vidٍebimus eū sicuti est. Ipsa est reuelatio filiorum Dei, quam nunc expectat expectatio creaturæ. Non quòd creatura reuelationem expectet alterius naturæ, quia non sit creatura: sed ipsa qualis nunc est,expectat quãdo sit qualis futura est. Tanquam si diceretur: Opere ante pictorē posito, subiectis sibi coloribus,& ad opus eius paratis, expectatio colorū reuelationem imaginis expectat,& manifestationem:non quia tunc alij erunt,aut non colores erunt:sed tantùm quòd aliã dignitatem tunc habebunt. Vanitati enim subiecta est creatura:hoc est illud, Vanitas vanitatū, & omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omni labore suo, quem ipse laborat sub sole,cui est dictum, In labore manducabis panem. Vanitati enim creatura subiecta est non sponte : Bene additum est,Non sponte:homo quippe sponte peccauit,sed non sponte damnatus est. Peccatum itaque fuit spontaneum, contra præceptum facere veritatis:peccati autem pœna,subiici fallaciæ. Non ergo sponte vanitati creatura subiecta est, sed propter eum,qui subiecit eam in spe,id est,propter iustitiam atque clementiam:qui neque peccatum impunitum reliquit, nec insanabilem voluit esse peccantem. Quia & ipsa creatura:id

ra:id est,ipse homo,cum iam signaculo imaginis propter peccatum amisso remansit tantum creatura. Ipsa itaque creatura:id est,ipsa, quæ nondum vocatur filiorum forma perfecta,sed tantum vocatur creatura,liberabitur à seruitute interitus. Quod itaque ait,& ipsa liberabitur:facit intelligi & ipsa quemadmodum nos:id est,& de ipsis non est desperandū, qui nondum vocantur filij Dei, quia nondum crediderunt, sed tantum creatura:quia & ipsi creatura sunt, & liberabuntur à seruitute interitus sicut & nos,qui iam filij Dei sumus: quamuis nondum apparuerit quid erimus. Liberabitur ergo à seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei: id est,erunt ipsi ex seruis liberi, & ex mortuis gloriosi in vita perfecta,quam habebunt filij Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit,& dolet vsque adhuc. Omnis creatura in homine numeratur: non quia in eo sint omnes angeli, & supereminentes virtutes,ac potestates,cœlum,terra,& mare,& omnia quæ in eis sunt:sed quia omnis creatura partim spiritalis est,partim animalis,partim corporalis:sicut in euangelio dicit,Predicate Euangelium omni creaturæ. Et ad Colossenses,In spe euangelij,quod prædicatū est in vniuersa creatura quæ sub cœlo est. Quod vt ab inferioribus consideremus,corporalis creatura per loca ostenditur:animalis autem viuificat corporalia:animalis regit,& tunc bene regit, cùm ipsa regēdam se subiicit Deo. Cùm autem transgreditur præcepta eius,laboribus,& ærumnis per eadem ipsa quæ regere poterat implicatur. Qui ergo viuit corpore, carnalis homo, vel animalis vocatur: Carnalis,quia carnalia sectatur: Animalis autē,quia fertur dissoluta lasciuia animæ suæ, quā non regit spiritus, neque coercet intra metas naturalis ordinis: quia & ipse non se subdit regendum Deo. Qui autem spiritu animam regit,& per animam corpus,quod facere nō potest, nisi dominum habeat & ipse rectorem. Quoniā sicut nō potest nō caput mulieris vir esse:ita caput viri CHRISTVS est. Vocatur spiritalis,quia & vita cum aliqua molestia nunc agitur:pòst autem nullam patietur. Et quoniam summi angeli spiritaliter viuunt:infimi verò animaliter: bestiæ verò, & omnia pecora carnaliter:corpus autem non viuit,sed viuificatur. Omnis creatura in homine est,quia & intelligit spiritu,& sentit animo,& localiter corpore mouetur. Omnis itaque

quæ creatura in homine ingemiſcit, & dolet:nõ enim totam,
ſed omnem ait. tanquam ſi quis dicat,quòd ſolem omnes ho
mines vident qui ſunt incolumes,ſed non toti vidẽt: quia tan
tum oculis vident. Ita in homine omnis creatura eſt, qui &
intelligit,& viuit,& corpus habet: ſed non tota creatura in
ipſo eſt:quia ſunt præter ipſum & angeli,qui intelligant, &
viuant,& ſint:& pecora,quæ viuunt,& ſunt:& corpora,quæ
tantummodo ſunt: cùm ipſum viuere magis ſit, quàm non
viuere: & ipſum intelligere magis ſit, quàm ſine intelle-
ctu viuere. Cùm ergo miſer homo ingemiſcit, & dolet,
omnis creatura congemiſcit, & dolet. Vſque adhuc, autem
rectè dixit, quia etiam ſi ſunt aliqui iam in ſinu Abrahæ,&
latro ille in paradiſo conſtitutus,illo die,quo credidit, dole-
re deſtiterit:tamen vſque adhuc omnis creatura congemi-
ſcit,& dolet,quia in illis qui nondum liberati ſunt,omnis eſt
per ſpiritum & corpus & animam. Nõ ſolùm autem,inquit,
omnis creatura congemiſcit,& dolet:ſed & nos ipſi. Id eſt,
non ſolùm in homine corpus,& anima,& ſpiritus ſimul do-
lent ex difficultatibus corporis:ſed & nos ipſi exceptis cor-
poribus in nobis ipſis congemiſcimus. Et benè dixit,
Primitias habentes ſpiritus: id eſt, quorum iam ſpiritus tan
quam ſacrificiũ oblati ſunt Deo,& in diuino charitatis igne
comprehenſi ſunt. Hæc ſunt primitiæ hominis: quia veritas
primum ſpiritum noſtrum obtinet,vt per hunc cætera com-
prehendantur:vel qui primi ſpiritum ipſo aduentu redem-
ptionis accepimus. Iã ergo habet primitias oblatas Deo,qui
dicit,Mente ſeruio legi Dei,carne autem legi peccati. Et qui
dicit,Deus,cui ſermo in ſpiritu meo. Et de quo dicitur, Spiri
tus quidem promptus,caro autem infirma. Sed quoniam ad-
huc dicit,Infelix ego homo,quis me liberabit à corpore mor
tis huius? Et adhuc alibi dicitur, Viuificabit & mortalia cor-
pora veſtra,propter ſpiritum eius manentem in vobis:non-
dum eſt holocauſtum:erit autem,cum abſorbebitur mors in
victoria,cùm ei dicetur, Vbi eſt mors contentio tua? vbi eſt
mors aculeus tuus? Nunc ergo,inquit,non ſolùm omnis cre-
atura:id eſt,cum corpore: ſed nos ipſi primitias ſpiritus ha-
bentes:id eſt,nos animæ, qui primitias mẽtes noſtras obtuli-
mus Deo,in nobis ipſis cõgemiſcimus.i.præter corpus:ado-
ptionem expectantes redemptionẽ corporis noſtri:id eſt, vt
& ipſum

& ipſum corpus accipiens beneficium adoptionis filiorum qua vocati ſumus,totos nos liberatos tranſactis moleſtiis omnibus ex omni parte Dei filios eſſe manifeſtet. Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autem quæ videtur,non eſt ſpes. Tunc ergo erit res,quæ nunc eſt ſpes, cùm apparuerit quid erimus: ſimiles illi,quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Hoc capitulum ſi hoc modo,vt tractatum eſt,aperitur: nõ incidemus in illas moleſtias, quibus homines plerique dicere coguntur, Omnes angelos,ſublimeſque virtutes in dolore & gemitibus eſſe,antequàm nos penitus liberemur:quia dictum eſt, Omnis creatura congemiſcit, & dolet. Quamuis enim adiuuent nos pro ſua ſublimitate,dum obtemperant Deo, qui vnicum filium ſuum dignatus eſt pro nobis mittere:tamen ſine gemitu & doloribus id facere credendi ſunt, ne miſeri exiſtimentur,fœliciorque ille ſit de numero noſtro Lazarus, qui iam in Abrahæ ſinu requieſcit:præſertim quia dixit,eandẽ creaturam,quæ cõgemiſcit & dolet,vanitati eſſe ſubiectam:quod de ſummis & excellentibus virtutum poteſtatumque creaturis nefas eſt credere. Deinde liberari eam dixit à ſeruitute interitus, quo illos cecidiſſe, qui in cœlis agunt vitam beatiſſimam,non poſſumus credere. Tamen nihil temere confirmandum eſt, & pia diligentia etiam atque etiam verba diuina tractanda ſunt:ne fortè congemiſcit,& dolet, & vanitati ſubiecta eſt,poſſit aliquo alio modo intelligi, vt de ſummis angelis, quandiu noſtræ infirmitati iuſſu domini non opitulantur,non impiè poſſit exiſtimari. Sed ſiue illa,quam executi ſumus,ſiue alia huius capituli expoſitio proferatur,id tantum eſt cauendum,ne violet,aut vulneret catholicam fidẽ: ſcio enim vanos multos hæreticos multa impiè & inepte iactitaſſe. *Spe enim ſalui facti ſumus.* Spe,inquit, non reipſa ſalus ſperatur adhuc, ſicut ad Corinthios: Per fidem ambulamus,non per ſpeciem credimus quod futuri ſumus,adhuc tamen non ſumus. *Spes autem quæ uidetur, non eſt ſpes. Nam quod uidet quis,quid ſperat?* Quod videtur non ſperatur, quia tenetur. *Si autem quod non uidemus ſperamus.* Ideo patientia per fidem magnam habet mercedem, quia ſperat quod non videt:& ſic ſecuri ſumus,quaſi iam acceperimus, quod nondum accepimus. *Per patientiam expectamus.* Spes ſine patientia eſſe non poteſt. *Similiter autem & ſpiritus adiuuat.*

Secun-

secundum eandem expectationem adiuuat spiritus infirmitatem orationis: vt quæ Dei sunt oremus,& propter spē quę placita sunt Deo,postulemus. *Infirmitatem nostram.* Infirma est oratio nostra,nisi à spiritu sancto non solùm adiuuetur,sed etiā inspiretur. *Nam quid oremus.* Frequenter quæ putamus prospera,obsunt:ideò non conceduntur, Deo melius prouidente: sicut Paulus ter dominum rogauit. *Sicut oportet nescimus.* Quia nunc per speculum videmus,sicut ad Corinthios ait:Si quis existimat se scire,nondū sciuit, quēadmodum oporteat eum scire. *Sed ipse spiritus postulat pro nobis.* Quomodo nos tentat vt sciat:hoc est, vt scire nos faciat:sicut dicitur,Ille ædificauit domum,cuius iussu fit. Sic & spiritus sanctus postulat,id est, postulare nos facit, quæ Dei sunt, inspirando, vel præstando, aut operando in nobis. *Gemitibus inenarrabilibus.* Gemere nos facit altis gemitibus mutis:quia quantum ore petere non possumus, tantum gemitibus deprecamur. *Qui autē scrutatur corda scit quid desiderat spiritus.* Hic gratiā spiritus nominauit spiritū sanctum,sicut ibi,Si orauero lingua,spiritus meus orat: vbi genus linguæ vel locutio intellecta accipitur. *Quia secundum Deum.* Quia cœlestia & diuina desiderat. *Postulat pro sanctis.* Pro sanctis rebus,nō humanis,neque terrenis. *Scimus autem quomodo diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Quæcunque fecerimus,vel fuerimus passi propter dilectionem,omnia nobis ad mercedem concurrunt:siue cooperantur,hoc est,crescunt,siue adiuuante Deo contraria vertuntur in prosperum,secundum illud,Omnia quæcunque feceris,prosperabuntur. *His qui secundum.* Sicut & nos dicit ante mundi constitutionem electos. *Propositum uocati sunt sancti.* Propositum Dei est,vt sine operibus legis, vel quibuscunque aliis meritis per fidē solū iustificaret impios:quæ fides non ex natura,sed Dei donum est:fructus spiritus est inter cætera & fides. Non enim omnes vocati,secundum propositum sunt vocati:quoniam multi vocati,pauci electi. Ipsi ergo secundum propositum vocati,qui & electi ante constitutionem mundi. *Nam quos præsciuit,& prædestinauit conformes fieri imaginis filii sui.* Prædestinauit,vt qui dono eius cōformis esset in vita,esset conformis in gloria:qui transforma uit corpus hūmilitatis nostræ conforme corpori claritatis suæ.

suæ. Vnde & Ioannes: Similes ei erimus. *Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Primogenitus ex mortuis, quia habet multos præter se. *Quos autem prædestinauit.* Hic prædestinatio in temporibus intelligitur, non in huius temporis hominibus: id est, & ante legem, sub lege, & sub gratia. Sed quicunque tunc saluati sunt, Dei gratia sunt saluati, dicente Apostolo: Habentes autem eundem spiritum fidei. *Hos & uocauit.* Homines in hoc tempore ad fidem vocauit, quia apud eum antequam mundus esset, erant vocati. Vocantur autem per fidei inspirationem, & per exhortationem, & diuina operatione, iustificantur per baptismum, glorificantur per præmium, siue in præsenti per virtutem: sed hæc omnia sunt dona Dei: quia dicit alibi: Vt dignetur vos vocatione sua. Et illud: Qui vos vocauit in gratia Dei, iustificati gratis, qui operatur omnia in omnibus: quia ipse nos eripuit de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum dilectionis suæ, non ipsius, sed filij. *Et quos uocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & magnificauit.* Magnum est tibi vocari seruum meum, quos post resurrectionem glorificaturus est. Illa omnia iam facta sunt, præsciuit, prædestinauit, vocauit, & iustificauit. Quoniam & omnes iam præsciti & prædestinati sunt, & multi iam vocati, atque iustificati. Quod autem ait, Illos & glorificauit: illa gloria intelligẽda est hîc, de qua idẽ dicit, Cùm Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cũ illo in gloria. *Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis cõtra nos?* Si Deus nos adiuuat, qs nobis nocebit? Si Deus gratis nos vult iustificare: qs dicit, Nõ potest fieri? Vult ostẽdere multũ esse quod accepimus, & quòd nemo preualeat impedire volũtatẽ dei, qui quod vult facit. *Qui etiã proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?* Non pepercit permittendo tradi, vt & tradentibus libertas permaneret arbitrij ad peccandum, & nobis patientiæ monstraret exemplum. Nam CHRISTO quid habet charius, quod nobis neget, qui pro nobis proprio filio non pepercit? Non solùm autem à patre est traditus, sed à semetipso, sicuti alibi dicit, Qui tradidit semetipsum oblationem & odorem Deo in odorem suauitatis. *Quis accusabit electos Dei?* Quis accusabit quos Deus elegit, & fecit credentes in se? Deus signis & virtutibus iam esse in

stos

stos probat, contra eos qui dicunt, Non sunt iusti, nisi quos lex iustificauerit: cùm tunc omnia fuerant sub peccato conclusa. Si quasi confirmans pronuncies, quanta peruersitas oritur? Sic ergo pronunciandum est, ac si diceretur, Deúsne quid iustificat? vt subaudiatur, Non vtique. *Deus qui iustificat.* Subaudiendo, Nunquid Deus, qui per eos signa & mirabilia facit, qui eos gratis iustificauit? *Quis est qui condẽnet?* Quasi interrogat, Quis est qui condemnet? aut dimittet? Intelligendum est. Nunquid CHRISTVS? Et respõdet, Qui mortuus est pro nobis, ipse nos condemnat? Absit. Imò qui & resurrexit, & est in beatitudine patris. Qui sicut per serui formam rogat, pro nobis patrem, & etiam nos exaudit cum patre, nunquid ipse nos accusabit, aut condemnabit? CHRISTVS IESVS *qui mortuus est: imò qui resurrexit.* Ille nos tantum dilexit, vt etiam moreretur pro nobis. *Qui est ad dexteram Dei.* Vbi ille est, & nos venturi sumus. secundum hominem tractat, secundum quem mortuus est, & primogenitus factus ex mortuis. *Qui etiam interpellat pro nobis.* Solent Arriani dicere, Minor est qui interpellat. Respondendum est, dominum obliuionem non pati, vt ꝓ illis semper commoneatur quos ipse iustificauit. Sed in hoc interpellare dicitur, dum semper hominem, quem suscepit glorificatum, quasi nostrum pignus patri ostendit, & offert, vt verus, & æternus sacerdos. Per quem hominem & minor dicitur: sicut anima & corpus ex diuersa substantia vnus est homo: ita Deus & homo, ex diuersa substantia vnus est CHRISTVS. Ac per hoc cum sit ipse vnus ex diuersa substantia, ipse se quodammodo petit, ipse quodammodo pro nobis exaudit. *Quis nos separabit à charitate* CHRISTI? *tribulatio, an angustia, an fames, an persecutio, an nuditas, an periculum, an gladius? sicut scriptum est.* Iudæi illos separare volebant à CHRISTO volentes eos ad legis custodiam reuocare. Post tanta & tam præclara beneficia, & promissa, quis nobis tale aliquid dabit, aut promittet, vt à Christo meritò recedamus, qui etiã animã suã posuit ꝓ nobis? *Quia propter te mortificamur tota die, existimati sumus ut ouis occisionis.* Beati estis cum vos persequuntur propter me. Et, propter te, ait, non propter aliquod crimen morti afficimur: & propter te mortem sustinemus, cum vicem referre

ferre possimus. In nobis maximè impletur hoc testimonium, quibus nec resistere licet, exemplum magistri, & domini sequentibus, qui velut ouis ad occisionem ductus est. *Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.* Has omnes tribulationes ad nihilum ducimus propter eum, qui etiã nos tantum dilexit, vt pro nobis moreretur : & quando pro eius nomine morimur, tunc maximè triumphamus. *Certus sum enim, quòd neque mors, neque uita.* Certus sum, quia nec si mihi quis mortem minetur, nec si vitam promittat æternam. *Neque angeli.* Nec si se angelum à Deo dicat directum: sicut ipse ad Galatas ait. *Neq; principatus, neq; instantia.* Nec si in præsenti honorem conferat. *Neque futura.* Neque si præsentia bona, & in futuro gloriam promittat. *Neque fortitudines.* Neque si virtutes operetur. *Neque altitudo.* Regni cœlorum vel sapiẽtiæ. *Neque profundum.* Neque profunditas scientiæ, vel infernus. *Neq; creatura alia poterit nos separare.* Omnem penè creaturam nominauit, & non fuit his contentus, & addidit, etiam si sit alia creatura, non poterit nos separare à charitate CHRISTI. Vnde consideran dum qua fide crediderit CHRISTO. *A charitate Dei quæ est in CHRISTO IESV domino nostro.* Charitas CHRISTI non in hoc tantum constat, si quis dicat eum se diligere: sed etiam quæcunque sanctis eius fiunt, sibi fieri ipse testatur, dicens, Qui vos recipit, me recipit, &c. Et Ioannes ait, Si fratrem tuum quem vides, non diligis, dominum quem nõ vides, quomodo potes diligere? Imò dilectionem Dei in fratribus voluit ostendi, Quoniam, inquit, Deus dilectio est, & cætera. Et dominus, In hoc, ait, cognoscetur, quia discipuli mei estis, si vos inuicem dilexeritis. Si diligitis me, mandata mea seruate. Et, Qui audit verba mea, & facit ea: hic est, qui me diligit.

CAP. IX ¶ *Veritatem dico.* Quidam dicunt, quòd rem incredibilem dicturus: id est, quòd se vellet esse anathema à CHRISTO pro Israël: primum quadam testatione satisfaciat. Satisfacit Iudæis se illos non odisse, sed eorum causa plurimum contristari quòd CHRISTO credere nollent, qui eis fuerit promissus. *In CHRISTO nõ mẽtior.* Quicunque ergo baptizatus est, aut veritatem dicit, aut mendacium: quicquid facit, in CHRISTO facit, cuius est membrum. Et quicunque in baptizato peccat, in CHRISTO peccat,

peccat, ſicut ait, Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientias eorum infirmas, in CHRISTO peccatis. *Teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea.* Ille verū loquitur, cuius conſcientia teſtimonium perhibet, & non illum arguit in mendacio. *In ſpiritu ſancto.* Non ficto. *Quoniā triſtitia eſt mihi magna, & continuus dolor cordi meo.* Eò quòd viderim eos non credere Deo. *Optabam ego ipſe anathema eſſe à CHRISTO pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundum carnem.* Optabam aliquando, non nunc optarem. Sciebam enim quòd ipſorum erant omnia: ſed cum cognoui veritatem, conuerſus ſum qui tam infidelis fui, & illi non conuertuntur. *Qui ſunt Iſraelitæ, quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & teſtamenta, & legislatio, & obſequium, & promiſſa.* Refert & quid dimiſerit, vt cognoſcas, quæ vis ſit, quæ eum potuit ab illis ſeparare. *Quorum patres.* Abraham, Iſaac, & Iacob. *Et ex quibus CHRISTVS ſecundum carnem: qui eſt ſuper omnia Deus.* Contra Arrianum, Manichæum & Photinum: ſed & contra Neſtorium, qui negat ſecundum carnem dominum CHRISTVM. *Benedictus in ſecula, amen.* Et Thomas ait, Deus meus, & dominus meus: quod ille confirmat, dicens, Quia vidiſti, ideo credidiſti. *Non autem quòd exciderit uerbum Dei.* Quia ſuperius dixerat, dolere ſe, quòd genus Iſrael ſuo vitio excluderetur à regno, quorum hæc omnia fuerant. Hîc oſtendit, illos, qui non credunt, non eſſe filios Abrahæ, ne omnibus Iudæis prædicare putaretur & diceretur. Ergo Deus mentitus eſt Abrahæ? Abſit. Hinc incipit ratiocinari, cur alto, & iuſto Dei iudicio, repulſis Iudæis gentes ſunt intromiſſæ. *Non enim omnes qui ex Iſrael, ii ſunt filii Iſrael: neque quia ſemen ſunt Abrahæ, omnes filii.* Si non omnes, tamen aliquanti, qui inde electi ſunt, & facti credentes: ſi non omnes qui ex Iſrael, ij ſunt Iſrael, ergo econtrario multi qui non ſunt ex Iſrael, ij ſunt Iſrael. Dicit ſaluator, Ecce verè Iſraelita, in quo dolus non eſt. In quo ergo dolus eſt, non eſt verè Iſraelita. *Sed in Iſaac uocabitur tibi ſemen.* In Iſaac tūc etiam vocati ſunt filij Abrahæ, non in Iſmael, cùm & ipſe ſemen eius eſſet. *Id eſt, non qui filii carnis, hi filii Dei: ſed qui filii ſunt repromiſſionis, æſtimantur in ſemine: Promiſſionis enim hoc uerbum eſt.* Et Iſmael enim ſecundum conſuetudinem natus eſt ex ancilla: Iſaac verò plus habuit quàm natu-

ra dabat, qui iam de senibus per repromissionem natus est. Ita & nunc Christianos promissio facit filios Abrahæ, non caro & imitatio fidei eius, per quam iustificatus est, & meruit vt in semine eius benedicantur omnes tribus terræ, non circuncisio. *Secundum hoc tempus ueniam & erit Sarræ filius.* Non Agar ancillæ, vt ostendat posteriorem populum esse repromissionis: sic & in Isaac. *Non solùm autem illa, sed & Rebecca.* Non solùm Ismael, & Isaac, qui quamuis ex vno Abraham, tamen diuersis matribus nati sunt, non fuere vnũ apud dominum, sed etiam Iacob & Esau, qui ex vno sunt de Rebecca nati concubitu, antequàm nascerentur, apud Deũ, per eius præscientiam sunt ad inuicem separati, vt propositum Dei in præscientia sua maneret, qua repudiaturus erat Iudæos incredulos, & gentibus sine vllis meritis erat misericordiam donaturus. Hoc totum agit, vt ostẽdat, apud Deum prærogatiuam generis non valere: nec eum personam alicuius accipere: quod his vult firmare exemplis, quæ illi poterant in calumniam vertere, de his ipsis ostensurus, Deum quod velit facere, neminem ei posse contradicere, si voluit generi eorum aliquid propriè dare, & nunc quos voluit eligere. *Ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid egissent boni aut mali, ut secundum selectionem propositum Dei maneret.* Ex vno duos, quæ intelligitur prima geminos edidisse, in eo quòd quasi nouum sibi aliquid accidisset, perterrita dominum interrogat. *Non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei. Maior seruiet minori.* Nõ in Iacob & Esau est impletum, sed in figura dictum est populi Christiani, qui prælatus est seniori populo Iudæorum: sicut & Effraim & Manasses præfigurauerunt populum iuniorem, id est, Christianum, qui sunt mutatis manibus benedicti. *Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Quod in Genesi dictum est, hoc propheta non de ipsis, sed de filiis eorum refert impletum: quod testimonium Apostolus sumens curiositatem & calumniam repressit, asserens ꝙ nulla sit iniquitas apud Deum: sed quicquid agit, aut misericorditer, aut iudicialiter agit. *Quid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud Deum? Absit.* Adhuc ratiocinatur, & proponit sibi quasi contradicentis personam, & testimoniis superat, quod voluntati domini nemo valeat contrà ire ipso Moysi

dicente,

dicente, Miserebor cui misereor: id est, Si ego bonus, oculus tuus quare nequam? nunquid tibi tollo, quod alij dono? In præscientia mea decreui in oliuam oleastrum inserere, quid ad te? *Moysi enim dicit, Miserebor cui misereor: & misericordiã præstabo, cui miserebor.* Quia cui miseretur Deus, vocat eũ, & inspirat, vt credat, & cui misericors fuerit, vt credat, misericordiam præstat: hoc est, faciet eum misericordem, vt etiã bene operetur. Vnde euidenter constat, omnia bona esse à Deo ipso, qui est saluator omnium, maximè fidelium. Sed dicit aliquis, Quare illum sic, & alium non sic: & cur non omnes æqualiter? nunquid personarum est acceptor Deus? Acceptio personarum ibi rectè dicitur, vbi ille qui iudicat, relinquens causæ meritum de qua iudicat, alteri contra alterum suffragatur, qui inuenit aliquid in persona, quod honore, vel misericordia sit dignum. Si autem quispiam duos habeat debitores, & alteri velit debitum dimittere, & alterum exigere: cui vult donat, sed neminem fraudat: nec acceptio personarum dicenda est, quando iniquitas nulla est. Alioquin eis qui parum intelligunt, potest acceptio personarum videri, vbi vineæ dominus operariis, qui vna hora illius opus fecerunt, tantum dedit, quantum illis, qui pertulerunt pondus diei, & æstus: æquales faciens in mercede, quorum tam magna distantia fuerat in labore. Sed quid respondit de hac velut acceptione personarum murmurantibus? Amice non facio tibi iniuriam, &c. Nempe hic tota iustitia est, hoc volo tibi reddi, huic donaui: neque tibi aliquid abstuli, aut quod debebã vel minui, vel negaui. An non licet mihi quod volo facere? &c. Sicut ergo hic nulla est acceptio personarum, quia sic alius gratis honoratur, vt alius debito non fraudetur: sic cùm secundum propositum Dei vocatur alius, alius non vocatur: vocato datur gratuitum bonum, cuius boni est vocatio ipsa principium: non vocato redditur debitum malum, quia omnes rei sunt per vnum, per quem peccatum intrauit in mundum. *Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.* Concludit disputationem, & obiicit testimonia de Pharaone, vt Dei iudicia contremiscamus potius, quàm discutiamus: quia plerunque sunt occulta, nunquam tamen sunt iniusta, quia verum est quòd & currentium cursum ipse diligit, & sine illius gratia nullius cursus suum sortia-

 tur effe-

tur effectum: sicut dicit Ecclesiastes, Non est velocium cursus, nec fortium prælium. & Dauid, Nisi dominus ædificarit domum, in vanum laborarunt, qui ædificant eam. Ipsius ergo auxilium implorandum est, qui operatur omnia in omnibus. Debet ergo currere Christianus, & nunquam præsumere de suis viribus, currere debet, & Dei præcepta implere: sed arrogare sibi nihil debet, secundum illud, Qui gloriatur, in domino glorietur. Hoc contra illos, qui de suis meritis ac viribus præsumebant. Nam & ipse currebat, quando est vetitus ire Bithyniam, sicut in actibus apostolorum legimus. Credo quia inanis eius cursus erat futurus: sed illuc ab spiritu sancto directus est, vbi prædicatio eius proficeret. Nam & Dauid clamabat ad dominum, Gressus meos dirige secundũ eloquium tuum. Sine dubio inanis est cursus noster: nisi gressus nostri à domino dirigantur. Nam & equus potest currere, sed si non habeat rectorem, infrenis & præceps præuolitat, & rectum iter non ambulat. Ita & nos sine Deo & gratia eius. Quis autem hominum habet potestatem tali visu attingere mentem suam, qua eius voluntas moueatur ad fidẽ? Quis autem animo amplectitur, quod eum non delectat? Aut quis habet in potestate, vt ei vel occurrat, quod eũ delectare possit, vel delectet cùm occurrerit? Cùm ergo ea nos delectãt, quibus proficiamus, à Deo inspiratur hoc, & gratia Dei præbetur hoc, non nutu nostro, vel industria, aut operũ meritis comparatur: quia vt sit motus voluntatis, vt sit industria studij, vt sint opera charitate feruentia, ille tribuit, ille largitur. Petere enim iubemur, vt accipiamus: & quærere, vt inueniamus: pulsare, vt aperiatur nobis. Nónne aliquando ipsa oratio nostra sic tepida est, vel potius frigida, & penè nulla? Imò omnino interdum ita nulla, vt neque hoc in nobis cum dolore aduertamus: quia si vel hoc dolemus, iã oramus. Quid aliud ostenditur nobis, nisi quia & petere, & quærere, & pulsare ille concedit, qui hæc vt faciamus iubet. Igitur nõ volentis, nec currentis, sed miserentis est Dei. Quandoquidem nec velle, nec currere, nisi eo mouente, atque excitante poterimus. *Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia in hoc ipsum excitaui te, ut ostendam in te uirtutem meam, & ut annuncietur nomen meum in uniuersa terra.* Vnusquisque modo & fine peccatorum completo punitur. Aliquoties etiã in præsenti, sicut Sodomitæ,

domitæ,& Gomorręi. Pharao ergo iam excesserat modum, & quoniam dignus erat perditione, voluit Deus illius exemplo omnibus timorem incutere, & vt agnosceret populus eius, qui exiturus erat de Aegypto, virtutem ipsius, & iustitiã, ne ipsi similiter peccarent, aut timerent aduersarios suos, voluit eos tali vltione non solùm ab imminenti periculo liberare, sed etiam ad cauendam iniquitatem in posterum terrore suæ potentiæ præmunire. De Pharaone & sic intelligi potest, vt dicatur per Dei misericordiam induratus, quoniam quando Moyse orante cessauit plaga, ille indurabatur, & quamuis sciret eum ita esse induratum vt non possit conuerti, tamen bonitatem suam ostendit. Nam quod dixit, Excitaui: id est, prodidi, non feci: quomodo si aliquis duo vasa plena, vnum cum balsamo, & alterum cum stercore, ventilet, odorem siue fœtorem prodit, non generat. *Ergo cuius uult miseretur, & quem uult indurat.* Miseretur magna bonitate, & obdurat nulla iniquitate: miseretur bona tribuendo, obdurat digna retribuendo: tanquam si diceret, Ergo sic intelligitis, si cui vult miseretur, & quem vult indurat, sequitur intellectũ vestrum, vt dicatis, Quid adhuc redarguimur? quod vult ipse, hoc facimus. Sensit Apostolus quid moueret carnalẽ intellectum eorum, & sibi verba contradicentis, quæ apostolica autoritate coerceret, opposuit. Ait enim: *Dicis itaque mihi, Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit.* Respondítq; ista dicenti: *O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quare me fecisti sic?* Deinde secutus tam magnum abditumque secretum, quantũ aperiendum esset hominibus iudicauit, & aperuit dicens. *Si autem uolens Deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suã, sustinuit in multa patientia uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditione, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ.* Hoc est, gratiæ Dei non solum adiutorium, verũetiam documentum. Adiutorium scilicet in vasis misericordiæ: in vasis autẽ iræ documentum. In eis enim ostendit irã, & demonstrat potentiam suam: quia tã potens est bonitas, vt bene vtatur etiã malis, & in eis notas faciat diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ: quoniam quod ab iræ vasis exigit iustitia punientis, hoc vasis misericordiæ dimittit gratia liberantis: nec beneficiũ quod nonnullis gratis tribuitur, appareret, nisi Deus aliis
 ex ea-

ex eadem massa pariter reis iusto iudicio condemnatis, quid vtrisque deberetur ostenderet. Audi etiam integram loci istius interpretationem beatissimi patris Augustini. Nam de Pharaone ita respondetur: Prioribus meritis, quibus afflixit in regno suo peregrinos, dignum effectum cui obduraretur cor, vt nec manifestissimis signis iubētis Dei crederet: ex eadem ergo massa, id est, peccatorū, & vasa misericordiæ protulit, quibus subueniret, cùm eum deprecarentur filij Israel, & vasa iræ, quorum supplicio illos erudiret, id est, Pharaonem & populum eius: quia quāuis essent vtrique peccatores, & propterea ad vnam massam pertinerent: aliter tamen tractandi erant, qui vni Deo ingemuerant, vt eis subueniret: aliter illi, sub quorum iniustis oneribus gemuerant. Pertulit ergo in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem. Et eo ipso, quo ait, In multa patientia: satis significauit priora eorum peccata, in quibus eos pertulit, tunc vindicare: quando de eorum vindicta subueniendum erat iis, qui liberabantur: vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloria. Hic fortasse cōturbatus ad illam quęstionē redisti, Si cui vult miseretur, & quē vult obdurat: quid adhuc conqueritur? voluntati eius quis resistit? Prorsus ita est, vis non vis, cui vult miseretur: & quem vult obdurat. Sed velle Dei quis impius dicat iniustum, cui etiam ipse Pharao clamat, Iustus est Deus: ego autem & populus meus iniusti, quia hæc voluntas Dei iniusta esse non potest. Venit enim de occultissimis meritis, quæ ipsos peccatores discernunt. Nam cum propter generale peccatū vnam massam fecerint, non tamen nulla est inter illos diuersitas: quia sunt multi peccatores naturaliter moderatè viuentes, per quod quāuis nondum sint iustificati, digni tamen efficiantur iustificatione: & non præcedet in aliis peccatoribus proprio vitio, vt digni sint obtunsione, habentes eundem Apostolū alibi dicentem, Quoniam non probauerunt Deum habere in notitiam, dedit illos Deus in reprobū sensum. Hoc est, quod obdurauit cor Pharaoni. Quòd autem illi non probauerunt Deum habere in notitiā, hoc est, quòd digni extiterunt dari in reprobum sensum: tamē verum est, quia non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Quia si pro eo leuioribus quisque peccatis, aut certè grauioribus & multis, tamen

magno gemitu & dolore pœnitẽdi misericordia Dei dignus fuerit, non ipsius est, qui si relinqueretur, interiret: sed miserentis Dei, qui eius precibus, doloribusque subuenit. Parum est enim velle, quamuis etiam vt velimus voluntas à domino præparatur: tamen (vt dixi) parum est velle, nisi dominus misereatur. Sed Deus non miseretur, qui ad pacem vocat, nisi voluntas iam quidem sanata præcesserit: quia pax hominibus bonæ voluntatis. Et quomodo nec velle quisquam potest, nisi admonitus & vocatus, siue intrinsecus, vbi nullus hominum videt, siue extrinsecus per sermonem sonantem, aut per aliqua signa visibilia, efficitur vt etiam ipsum velle Deus operetur in nobis. Ad illã enim cœnã, quã dominus dicit in euangelio præparatam, nec omnes qui vocati sunt, venire voluerunt: neq; illi qui venerunt, venire possent, nisi vocarẽtur. Nec illi debent sibi tribuere qui venerunt, quia vocati venerunt: nec illi qui noluerunt venire, debent alteri tribuere, sed tantum sibi: quoniã vt venirent, vocati erant in libera potestate: vocati ergo ante meritũ volũtatem operatur, propterea & si quisquam tribuit quòd venit vocatus, non sibi potest tribuere quod vocatus est. Qui autẽ vocatus non venit, sicut nõ habet meritũ præmij, vt vocaretur: sic incidet in meritũ supplicij, qui vocatus venire neglexit. Ita erunt illa duo, Misericordiã & iudiciũ cantabo tibi domine. Ad misericordiã pertinet vocatio, ad iudiciũ pertinet beatitudo corũ qui venerunt vocati: & suppliciũ corũ qui venire noluerunt. Nunquid ergo latebat Pharaonẽ, quantũ boni cõsecuturæ illæ terræ per aduẽntũ Ioseph fuerint? illius ergo rei gestæ cognitio vocatio eius fit, vt populũ Israel misericorditer tractãs non esset ingrat⁹. Quòd autẽ huic vocationi obtẽperare noluit & exercuit crudelitatẽ in eis, quibus hũanitas, & misericordia debebãtur: meruit pœnã, vt induraret illi cor, & tantã cæcitatẽ mẽtis pateretur, vt tot, & tantis, tamq; manifestis Dei signis nõ crederet, quò possit eius supplicio siue obdurationis, siue vltimæ visibilis submersionis erudiri populus, vt sibi afflictione illa & occultæ obtunsionis, & manifestæ submersionis inobedientiæ merito compararet. Hæc autem vocatio, quæ siue in singulis hominibus siue in populis, atque in ipso humano genere per temporũ opportunitates operatur: altæ & profundæ ordinationis est: quò pertinet etiam illud, In vtero san-

ctificaui te: & cum esses in renibus patris tui, vidi te. Et, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. cum dictum sit, antequam nasceretur: nec comprehendi potest, nisi fortè ab eis, qui diligunt dominum Deum suum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente sua: & diligunt tanquam semetipsos. Tanta enim charitate fundati, possunt iam fortasse cum sanctis cõprehendere longitudinem, latitudinem, & profundum. Illud tamen constantissima fide retinendum, neque quidq; Deum iniustè facere, neque vllam esse naturam, quæ non Deo debeat id quod est. Quia Deo debetur omne decus, & pulchritudo, & congruentia partium: quàm si penitus persecutus fueris, & vsque ad omnes reliquias de rebus detraxeris, remanet nihil. Cùm ergo meritum peccando amiserimus, & si misericordia Dei remota, nihil aliud peccãtibus nisi pœna æterna debeatur: quid sibi vult homo de massa perditionis natus, vt Deo respõdeat, & dicat, Quare sic me fecisti? si vis ista cognoscere, noli esse lutum, sed efficere filius Dei per illius misericordiam, qui dedit potestatẽ filios Dei fieri credẽtibus in nomine eius. Non autẽ quod tu cupis, anteq̃ credant, datur hominibus diuina nosse cupientibus. Merces enim cognitionis meritis redditur: credendo autem meritum comparatur. Ipsa autem gratia, quæ data est per fidẽ, nullis nostris meritis præcedẽtibus data est. Quod est enĩ meritũ peccatoris & impij? CHRISTVS autem pro peccatoribus, & pro impiis mortuus est, vt ad credendum non merito, sed gratia vocaremur: credendo autem etiam meritum collocaremus. Peccatores igitur credere iubentur, & à peccatis credendo purgantur. Nesciunt enim quid rectè viuendo visuri sint: quapropter cũ videre nõ possint, nisi rectè viuant, nec rectè viuere valeant, nisi credãt: manifestum est à fide incipiendũ, vt præcepta quibus credentes à seculo hoc auertuntur, cor mundum faciant, vbi videri Deus possit: tunc demum rectè & non præposterè audies, si qua sunt de animarum occultissimis meritis, & de gratia vel iustitia secreta omnipotentis Dei. Fidem etiam, vt credas, ille dat, à quo est omne datum bonum, quid enim habes quod non accepisti? *Dicis itaque mihi, Quid adhuc quæritur? voluntati enim eius quis resistit?* Verum est quod non resistitur: quia ipsa voluntas Dei bona & iusta esse à nullo dubitatur Christiano. *O homo, tu quis es, qui respondeas*

deas Deo? Et hoc contradicentis est: etiam si sic esset, vt dicis, tu quis eras, qui respōderes Deo? qui debes tacere, & quod tibi iubetur, facere: si te bonū iubet facere, debes intelligere, quia & ipse bonus est, cui malum non placet, & à quo te prohibet. Nunquid dixit, O homo falsum est quod dixisti: sed dixit, O homo tu quis es, qui respondeas Deo? & reliqua.

Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti. Non dicit, quia non potest, nec debet: vult nos sic mutos esse apud dominum, sicut lutum ad figulum: quum enim non intelligimus, non debemus mala sentire de Deo: scientes quòd in Deo vitium cadere non potest: quia iudicia eius occulta sunt, iniusta non sunt.

Ex eadem massa facere aliud quidem uas in honorem, aliud uerò in contumeliam? De illa massa dicit populi peccatoris, qua ex Adam omnes creati sumus. *Quod si uolens Deus ostendere irā, & notam facere potentiam suam.* Voluntas Dei misericors est, & iusta, & non vult nisi quod bonum, pium, & iustum est.

Sustinuit in multa patientia. Qui illum diu sustinuit blasphemantem, & populum suum duris operibus affligentem. *Vasa iræ apta in interitum, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ.* Implendo peccata vasa iræ digna fuerant effecta, aptata à semetipsis in interitum, non solùm per originale peccatum, sed & per actuale. Ira quippe non redditur, nisi debita, ne sit iniquitas apud Deum. Et hinc intelligunt vasa misericordiæ quàm gratuita illis misericordia præbeatur, quòd iræ vasis, cum quibus eis est perditionis causa, & massa communis, ira debita & iusta rependitur: & istis misericordia indebita condonatur.

In uasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam: quos & uocauit. Quia ipse eis voluit misereri, & facere eos vasa misericordiæ de vasis iræ. *Non solùm ex Iudæis.* Si personaliter vocasset, solos Iudæos vocasset: Sed inuenimus eum nec Iudæis peccantibus pepercisse, nec gentes saluari prohibuisse. *Sed etiā ex gentibus, sicut Osee dicit.* Quia & tunc Aegyptij aliquanti existant cum illis. *Vocaui non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam.* Per prophetam ostendit prædictum, gentes esse transituras ad CHRISTVM. *Et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco, ubi dictū est eis, Non plebs mea uos: ibi uocabuntur filij Dei uiui.* In tantum quos vult vocat, vt etiam gentes impias eligeret, & quæ nunquam

quam boni aliquid fuerant operatæ. Si enim merita eligeret, solus Israël, qui semper Deo seruiuit, debuerat hoc mereri: sed omnes gratis saluat, & nullum meritis suis: quia sicut dicit, Omnia sub peccato inclusit, vt omnibus misereretur.

Esaias autem clamat pro Israël, Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arenæ maris. Pro ipsis est, si credant, quod illis comminatur. *Reliquiæ saluæ fient.* Iudæorum autem paucitatem credituram ostendit Esaias, quæ sunt vasa in honorem: nam reliqua multitudo vasa in contumeliam. *Verbum consummans & breuians in æquitate.* Secundum historiam sic intelligitur: Sicut ego verbum adbreuio, & finio, sic illud citò Deus faciet. Secundum allegoriam autem, nouum testamentum accipit verbum adbreuiatum: quia omnia in eo breuiter comprehensa sunt: vt est, Credo in Deum patrem omnipotentem, & in filium eius IESVM CHRISTVM, & in spiritum sanctũ, & reliqua quæ sequũtur in symbolo. Vel illud, Quod vobis fieri nõ vultis, alij ne feceritis. Id est, vt cõpendio fidei, per gratiam saluos faciat credentes: non per innumeras obseruationes, quibus illa multitudo seruiliter onerata premebatur. Per gratiam quippe nobis verbũ consummans & breuians fecit super terram, dicens, Iugum meum suaue est, & onus meum leue. Vel illud: Diliges Deum, & proximũ: In his præceptis tota lex pendet & prophetæ. *Quia uerbum breuiatũ faciet dominus super terram.* Contraxit & adbreuiauit dominus populum Israël. *Et sicut prædixit Esaias, Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus: & sicut Gomorra similes fuissemus.* Quia non est passus omnes perire cum impijs: sed inde vel paucos iustos effecit, & semen Abrahæ venit, qui saluaret quæ perierant. nisi voluisset vel paucos saluare, omnes pariter perissemus, sed vt quod promiserat Abrahæ, impleret. Quur autem iste accipiat, ille non accipiat, cùm ambo non mereantur accipere, & quisquis acceperit indebitè accipiat: vires suas metiantur, & fortiora se non scrutentur: sufficiat eis scire, quòd nõ sit iniquitas apud Deũ.

Quid ergo dicemus, quòd gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam? Si non ita est vt dicimus, Quia non est volentis, neque currentis: quomodo gentes, quæ nunquam iustitiam quæsierunt, inuenerunt iustitiam? & Israël qui semper iustitiam sectatus est, in legem iustitiæ non potuit peruenire?

nite? Respondit. Quia illi crediderunt: isti verò noluerunt: sed in operibus gloriati sunt, quæ nec custodierunt. Quid ergo dicimus contra hæc, quæ nobis obiici possunt: hoc est, quòd gentes non sectantes apprehenderunt, Israël verò non apprehendit? sed contremiscamus iudicia Dei, quæ, vt dixi occulta sunt: iniusta autem nunquàm sunt. *Iustitiam autem quæ ex fide est: Israël verò sectans legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit.* Quam dominus dedit vocatis vt crederent. *Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus.* Quasi: quia nô verè. *Offenderunt.* Offendunt ad lapidem offensionis, velut argutè legem defendendo: & naturam & liberum arbitriû præcipitando: quemadmodum philosophi mundi. *In lapidê offensionis.* Qui videt lapidem, lapis salutis est illi, qui in eum non offendit: qui autê cæcus est, offendit in lapidem. Ita & Iudæi quos excæcauit malitia sua, ne CHRISTVM agnoscerent, offenderunt in eum, faciendo illi iniuriam, in quo gentes credentes, apprehenderunt iustitiam. Ideo lapis offensionis & petra scandali prædictus est CHRISTVS: quia multi in passione eius, & natiuitate scandalizantur, sicut scriptum est, Quia scandalizabantur in eo. Et ipse Paulus ad Corinthios CHRISTVM crucifixum Iudæis scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis CHRISTVM Dei virtutem, & Dei sapientiam. Vnde & hic sequitur: Qui credit in eum, non confundetur. Petrus quoque dicit, quòd credentibus lapis electus sit, & angularis, incredulis verò offensionis. *Sicut scriptum est, Ecce ponam in Sion lapidem offensionis, & petram scandali.* In propheta Esaia hoc dixit. *Et omnis qui credit in eum, non confundetur.* Quia intelligit Dei virtutem, & Dei sapientiam. ¶ *Fratres, voluntas quidem cordis mei & obsecratio ad Deum fit.* Pro inimicis non labiis tantum, sed & corde orandum est. *Pro illis in salutem.* Pro Iudæis. *Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent.* Aemulationem habent sectandæ legis Dei. *Sed non secundum scientiam.* Nisi omnia quis secundum datam à Deo scientiam fecerit, impingit, etiam si quis consummatus fuerit. Si scientiam Dei haberent Iudæi, cognoscerent quòd CHRISTVS non contra legem venit, sed secundum legem: & quia non possint secundum legem iustificari, sed Deus gratis ex fide iustificat, non ex operibus legis, CAP. X.

in quibus

in quibus illi gloriabantur. *Ignorantes enim Dei iustitiam.* Ignorauerunt, quòd gratis ex fide iustificat, & non ex operibus legis, in quibus illi gloriabantur, dicentes se custodisse legem, quam non custodierunt: & per ipsam iustificando se, nō subiiciunt se remissioni peccatorum, ne videantur fuisse peccatores. Non enim vt essent infideles cogebantur inuiti, sed nolendo credere, infidelitatis crimine non carebant. *Et suã quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.* Quæ ex lege est, vel quam de libero esse fallebātur, vel falluntur arbitrio: & dum sibi tribuunt quod Dei est, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Legis itaque iustitia est, iubere quod Deo placet, & vetare quod displicet. In lege iustitia est, seruire, & extra eam nullum Dei adiutorium ad rectè viuendum requirere. Dei autem iustitia est, non de viribus suis præsumere. Iustitia Dei dicitur, non qua iustus est Deus, sed qua dat homini Deus, vt iustus sit homo per Deum. *Finis enim legis* CHRISTVS, *ad iustitiam.* Finis legis dicitur CHRISTVS, quia ipse est, vel in ipso est tota perfectio. Finis autem dicitur à consummando, non à consumendo: quia aliud est, finitus est panis: aliud, finita est tela: illud vt non sit, istud vt perfectum sit. Qui ergo in CHRISTO, credit, ipse perficit legem, quia ad ipsum tendere, & festinare debet omnis nostra intentio, qui vltra non habet quod requirat: quia omnia sunt impleta, quæcunq; de eo in sanctis scripturis prædicta sunt. *Omni credenti.* Iudæo & Græco. *Moyses autem scripsit quoniam iustitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo.* Moyses quidem secundum historiã de lege dixit: sed Apostolus illud ad CHRISTVM aptat: quia lex nec in cœlo fuit, nec in abysso: & ideo illos iubet semper legem meditari, vt ibi inueniant CHRISTVM. *Viuet in ea. Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit.* Nemo ergo viuit illorum: quia nemo eam facit: quia ad comparationem tantorũ peccatorum, etiam si essent pauci qui facerent, nulli esse crederentur. *Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum? id est* CHRISTVM *deducere: aut, quis descendet in abyssũ? hoc est* CHRISTVM *ex mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est uerbum in ore tuo, & in corde tuo.* Hoc est, nec de passione, nec de resurrectione, nec de ascensione eius, quòd non à semetipso factum sit, in corde tuo debeas dubitare. *Hoc est uerbum fidei, quod prædicamus.* Hoc est nouum testamentum. *Quia si*

confitearis in ore tuo, dominum IESVM, *& in corde tuo credideris, quòd Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris.* Testimoniũ cordis est, oris confessio. *Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem fit confessio ad salutem.* Delictis præteritis, non futuris. Ergo si fides sufficit ad iustitiam, & confessio ad salutem. Iudæus & Græcus vnum sunt in CHRISTO. *Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in illum non confundetur.* Non Iudæus tantum. *Non enim est distinctio Iudæi & Græci.* De pristino peccato vel idololatria: non ergo illós vos potestis confundere, quos scriptura dicit confundi non posse.

INCIPIT expositio de libro sancti Augustini excerpta è loco ad sanctum Simplicianum, De Iacob & Esau. Quę licet non in ordine tractatus huius posita esse videatur, tamen ideo prætermissa non est, quia necessaria, atque perfecta est, & ob hoc hic conscripta, vt loci ipsius obscuritate reuelata legentis sensum euidenter illuminet.

Non ex operibus, sed ex uocante dictum est, Quia maior seruiet minori. Vocantis est ergo gratia, percipientis verò gratiam cõsequenter sunt opera bona: non quæ gratiam pariant, sed quę gratia pariantur. Nõ enim vt ferueat calefacit ignis, sed quia feruet. Nec ideo bene currit rota vt rotunda sit, sed quia rotunda est: Sic nemo propterea bene operatur vt accipiat gratiam, sed quia accepit. Quomodo enim potest iustè viuere, qui nõ fuerit iustificat⁹? Quomodo sanctè viuere, si nõ fuerit sanctificatus? vel omnino viuere, qui non fuerit *iustificatus? **aliàs uiuificatus.* Iustificat autem gratia, vt iustificatus possit viuere iustè. Prima est igitur gratia, secunda opera bona, sicut alio loco dicit. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Non enim intelligebant, quia eo ipso quo gratia est euangelica, operibus nõ debetur: Alioquin gratia iam non est gratia. In multis locis hoc sæpe testatur, fidei gratiam præponens operibus: non vt opera extinguat, sed vt ostendat non esse opera præcedentia gratiam, sed consequentia: vt scilicet non se quisque arbitretur ideo percepisse gratiam, quia bene operatus est: sed bene operari non posse, nisi per fidem perceperit gratiam. Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo incipit Deo credere, vel interna, vel externa admonitione motus ad fidem. Sed interest quibus articulis temporum, vel celebratione sacramẽtorum gra-

tia plenior, & euidentior infundatur. Sed vt de re, de qua agitur, potius loquamur, ad frangendam, atque deiiciendam superbiam hominum ingratorum gratiæ Dei, & audentium gloriari de meritis ista cõmemorantur. Cum enim nondum nati fuissent, neque aliquid egissent Bonum vel malum, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, Quia maior seruiet minori. Vocantis ergo est gratia. Si igitur electio, per præscientiam præsciuit autem Deus fidem Iacob, vnde probas, quia non etiã ex operibus elegit eũ? Si propterea quia nondũ nati erant, & nondum aliquid egerant bonum aut malum: ita etiam nondum crediderat aliquis eorum: sed sicut præscientia vidit crediturum, ita præscientia videre poterat operaturum. Vt quomodo dicitur electus propter fidem futuram, quam præsciebat Deus: sic alius possit dicere, propter opera futura potius electum, quæ nihilominus præsciebat Deus. Quapropter vnde ostendit Apostolus, non ex operibus dictum esse, Maior seruiet minori: si quo minus nondum nati erant, non solùm non ex operibus, sed ex fide dictum est, quia vtrunque deerat nondum natis. Non igitur & præscientia voluit intelligi factam electionem minoris, vt maior ei seruiret. Volens enim ostendere, non ex operibus factam, propterea intulit dicens, Cum enim nondum nati fuissent, neque aliquid egissent bonum seu malum. Alioquin poterat ei dici, sed iam sciebat Deus quis quid esset acturus.
* Quamobrem vnde illa electio facta sit quæritur, quia si non ex operibus, quæ non erant in nondum natis, nec ex fide, quia nec ipsa erat. Vnde igitur? an dicendum quòd nulla electio fuerit, non existente aliqua diuersitate in vtero matris, vel fidei, vel operum, vel quorumlibet omnino meritorum? Sed dictum est, Vt secundum electionem propositum Dei maneret. Et ideo quęrimus, quia dictum est: nisi fortè sic est distinguẽda sententia, non vt intelligamus tanquam ideo non ex operibus, sed ex vocante dictum esset, Maior seruiet minori: vt secundum electionem propositum Dei maneret: sed ita potius, vt hoc de nondum natis & nondum aliquid operatis exemplum datum accipiatur, ne aliqua electio hic possit intelligi. Cùm enim nondum nati fuissent, neq; aliquid egissent bonum siue malum, vt secundum electionem propositum Dei maneret: id est, neque aliquid egissent bonum aut malum,

malum, vt propter ipsam actionem electio aliqua fieret eius qui bene egerat. Cùm ergo nulla esset electio bene agentis, secundum quam maneret propositum Dei, non ex operibus, sed ex vocante. id est, ex eo qui vocando ad fidem gratia iustificat impium, dictum est ei, Quia maior seruiet minori. Non ergo secundum electionem propositum Dei maneret: sed ex proposito electio, id est, non quia inuenit Deus opera bona in hominibus quæ eligat, ideo manet propositum iustificationis ipsius: sed quia manet illud vt iustificet credentes, ideo inuenit opera quæ iam eligat ad regnum cœlorum. Nã nisi esset electio, nõ essẽt electi, nec rectè diceretur, Quis accusabit aduersus electos Dei? Non tamen electio præcedit iustificationem, sed electionem iustificatio. Nemo enim eligitur, nisi iam distans ab illo qui reiicitur. Vnde quod dictũ est, Quia elegit nos Deus ante mundi constitutionem: non video quomodo sit dictum, nisi præscientia. Hic autem quod ait, Non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia maior seruiet minori. Non electione meritorum, quæ post iustificationem gratiæ proueniunt, sed liberalitate donorum Dei voluit intelligi, ne quis de operibus extollatur. Gratia enim Dei salui facti sumus: & hoc non ex operibus, sed Dei donum est: non ex operibus, ne fortè quis extollatur. Quæritur autem, Vtrum vel fides mereatur hominis iustificationem, an verò nec fidei merita præcedant misericordiam Dei sed & fides ipsa inter dona gratiæ numeretur. Quia & hoc loco cum dixisset. Non ex operibus: non ait, sed ex fide dictum est ei, quia maior seruiet minori. Ait autem, Sed ex vocante: nemo enim credit, qui non vocatur. Misericors autem Deus vocat, nullis hoc vel fidei meritis largiens, quia merita fidei sequuntur vocationem potius, quàm præcedant. Quomodo enim credent ei, quem non audierunt? Et quomodo audient sine prædicante? Nisi ergo vocando præcedat misericordia Dei, nec credere quisquam potest: vt ex hoc incipiat iustificari, & accipere facultatem bene operandi. Ergo ante omne meritum est gratia. Etenim CHRISTVS pro impiis mortuus est. Ex vocante igitur minor accipit, non ex vllis meritis operum suorum, vt maior ei seruiret, vt etiam quod scriptum est, Iacob dilexi, ex vocante sit Deo, non ex operante Iacob. Quid deinde Esau ꝙ seruit minori, & quod

scriptum

ſcriptum eſt, Eſau autem odio habui: quibus malis ſuis hoc meruit, cùm & ipſe nondum natus fuiſſet, neque aliquid egiſſet boni aut mali, quando dictum eſt, Et maior ſeruiet minori? An fortè quemadmodum illud de Iacob nullis meritis bonæ actionis dictum eſt: ita Eſau nullis meritis malæ actionis odioſus? Si enim, quia præſciebat Deus futura opera eius mala, propterea eum prædeſtinauit vt ſeruiret minori: propterea prædeſtinauit & Iacob, vt ei maior ſeruiret, quia futura eius bona opera præſciebat: & falſum eſt iam quod ait, Non ex operibus. Si autem verum eſt, quòd non ex operibus, & inde hoc probat, quia de nondum natis, nondumque aliquid operatis hoc dictum eſt: vnde nec ex fide, quæ nondum natis ſimiliter nondum erat, quo merito Eſau odio habetur antequàm naſceretur? Quòd enim fecit Deus ea quæ diligeret, nulla quæſtio eſt. Si autem dicamus eum feciſſe quæ odiſſet, abſurdum eſt, occurrente alia ſcriptura, & dicente, Neque enim odio habens aliquid conſtituiſti, & nihil odiſti eorum quæ feciſti, aut conſtituiſti. Quo enim merito factus eſt ſol: aut quid offendit luna, vt tanto illo inferior: vel quid promeruit: vt ſideribus cæteris tanto clarior crearetur? Sed omnia bona creata ſunt, quæque in genere ſuo. Non enim diceret Deus, Solem dilexi, lunam autem odio habui: aut, Lunam dilexi, ſtellas autē odio habui: ſicut dixit, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui. Sed illa omnia dilexit, quamuis excellentiæ diuerſis gradibus ordinata: quoniā vidit Deus quia bona ſunt, cùm dicto eius ſint inſtituta. Vt autē odiſſet Eſau, niſi iniuſtitiæ merito, iniuſtum eſt. Quod ſi concedimus, incipit & Iacob iuſtitiæ merito diligi. Quod ſi verum eſt, falſum eſt, quòd nō ex operibus. An fortè ex iuſtitia fidei? Quid ergo te adiuuat, Cùm enim nondum nati fuiſſent? quando quidem in nondum nato nec iuſtitia fidei poterat eſſe. Vidit itaque Apoſtolus, quid ex his verbis poſſit animo audientis, vel legentis occurrere, ſtatimque ſubiecit: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas eſt apud Deum? Abſit. Et quaſi docens quomodo abſit: Moyſi enim dicit, inquit, Miſerebor cui miſertus ero: & miſericordiam præſtabo, cui miſericors fuero. Quibus verbis ſoluit quæſtionem? an potius arctius colligauit? Idipſum enim eſt, quod maximè mouet: ſi miſeretur, cui miſertus erit: & miſericordiam præſtabit, cui miſericors fue-

fuerit. Quur hæc misericordia defuit Esau, vt etiã per illam bonus esset, quemadmodũ per illam bonus factus est Iacob? An ideo dictum est, Miserebor, cui misertus ero, & misericordiam præstabo, cui misericors fuero: quia cui misertus est Deus vt eum vocet, miserebitur eius vt credat: & cui misericors fuerit vt credat, misericordiam præstabit: hoc est, faciet eum misericordem, vt etiam bene operetur? Vnde admonemur nec ipsis operibus misericordiæ quenquam oportere gloriari, & extolli, quòd eis quasi suis Deum promeruerit: quando quidem vt haberet ipsam misericordiam, ille præstitit, qui misericordiam præstabit cui misericors fuerit. Quod si eam credendo se meruisse quis iactat, nouerit eum sibi præstitisse vt crederet, qui miseretur, inspirando fidem, cuius misertus est: vt adhuc infideli vocationem impartiret. Iam enim discernitur fidelis ab impio. Quid enim habes, inquit, quod nõ accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Rectè quidem hoc. sed quur hæc misericordia subtracta est ab Esau, vt non sic vocaretur, vt & vocato inspiraretur fides, & credens misericors fieret, vt bene operaretur? An fortè quia noluit? Si ergo Iacob ideo credidit, quia voluit, non ei Deus donauit fidem, sed eam sibi ipse volendo præstitit, & habuit aliquid quod non accepit. An quia nemo potest credere, nisi velit: nemo velit, nisi vocetur? nemo autem sibi potest præstare vt vocaretur: vocando Deus præstat & fidem: quia sine vocatione non potest quisquam credere, quanuis nullus credat inuitus. Quomodo enim credent ei, quem non audierunt? aut quomodo audient sine prædicante? Nemo itaque credit non vocatus: sed non omnis credit vocatus: Multi enim sunt vocati, pauci autem electi. Vtique ij, qui vocantem non contempserunt, sed credendo secuti sunt, volentes autem sine dubio crediderunt. Quid ergo quod sequitur, Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. An quia nec velle possumus, nisi vocati: & nihil valet velle nostrum, nisi vt perficiamus adiuuet Deus? Opus est ergo velle currere. Non enim frustra diceretur, In terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et, Sic currite, vt comprehendatis. Non tamen volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, vt & quod volumus adipiscamur, & quò volumus perueniamus. Noluit ergo Esau, & non cucurrit: sed

& si voluisset, & cucurrisset, Dei adiutorio peruenisset, qui ei etiam velle & currere vocando præstaret, nisi vocatione contempta reprobus fieret. Aliter enim Deus præstat, vt velimus: aliter præstat quod voluerimus. Vt velimus enim, & suum esse voluit & nostrum: suum vocando, nostrum sequendo. Quòd autem voluerimus: solus præstat: id est, posse bene agere, & semper beatè viuere. Veruntamen Esau nondum natus, nihil horum posset velle, seu nolle. Quur ergo in vtero positus improbatus est? Reditur enim ad illas difficultates, non solùm sua obscuritate, sed etiam nostra iam multa repetitione molestiores. Quur enim Esau reprobatus est nondum natus, qui nec credere poterat vocanti, nec contemnere vocationem, nec boni vel mali aliquid operari? Si præscientia Dei futuræ malæ voluntatis eius, quur non & Iacob præscientia Dei approbatus est futuræ bonæ voluntatis eius? Quod si semel concesseris, potuisse quenquam vel approbari, vel improbari ex eo, quod nondum in illo erat, sed quia Deus futurum esse præsciebat: conuincitur eum potuisse etiam ex operibus approbari, quæ in illo Deus futura esse præsciebat, quanuis nondum esset aliquid operatus: & omnino te nihil adiuuabit, quòd nondum nati erant, cùm dictum esset, Maior seruiet minori: vt hic ostendas dictum non ex operibus, quia nondum quisquam erat operatus. Illa etiam verba si diligenter attendas, Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: non hoc Apostolus propterea tantum dixisse videbitur, quòd adiutorio Dei ad id quod volumus peruenimus: sed etiam ex illa intentione qua & alio loco dicit. Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini. Deus est enim qui operatur in vobis & velle & operari pro bona voluntate. Vbi satis ostendit, etiam ipsam bonam voluntatem in nobis operante Deo fieri. Nam si propterea solum dictum est, Non volentis, neque currentis, sed miserentis est dei: quia voluntas hominis sola non sufficit vt rectè iusteque viuamus, nisi adiuuemur misericordia dei: potest & hoc modo dici: Igitur non miserentis est dei, sed volentis est hominis: quia misericordia dei sola non sufficit, nisi consensus nostræ voluntatis addatur. At illud manifestum est, frustra nos velle, nisi deus misereatur. Illud autem nescio

quo dicatur frustra deū misereri, nisi nos velimus. Si enim deus miseretur, etiam volumus: ad eandem quippe misericordiam pertinet, vt velimus. Deus est enim qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate. Nam si quæramus, vtrum Dei donum sit voluntas bona: mirum si negare quisquam audeat. At enim quia non præcedit voluntas bona vocationem, sed vocatio bonam voluntatem: propterea vocanti Deo rectè tribuitur quòd bene volumus: nobis vero tribui non potest quòd vocamur. Non igitur ideo dictum putandum est, Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: quia nisi eius adiutorio non possumus adipisci quod volumus: sed ideo potius, quia nisi eius vocatione non volumus. Sed si vocatio ista ita est effectrix bonæ voluntatis, vt eam omnis vocatus sequatur: quomodo verum erit, Multi vocati, pauci electi? Quod si verum est, & consequenter vocationi vocatus obtemperat, atq; vt non obtemperet in eius est positum voluntate rectè etiam dici potest, Igitur non miserentis est Dei, sed volentis atque currentis hominis: quia misericordia vocantis non sufficit, nisi vocationem obedientia consequatur. An fortè illi qui hoc modo vocati non *sentiunt, possint alio modo vocati accommodare fidei voluntatem: vt & illud verum sit, Multi vocati, pauci electi? vt quanuis multi vno modo vocati sunt, tamen quia non omnes vno modo affecti sunt, illi soli sequantur vocationem, qui ei capiendæ reperiantur idonei: & illud non minus verum sit, Igitur non volentis, neq; currentis, sed miserentis est Dei: quia hoc modo vocauit quo modo aptum erat eis qui secuti sunt vocationem. Ad alios autem vocatio quidem peruenit: sed quia talis fuit, qua moueri nō possent, nec eam capere apti essent, vocati quidē dici poterunt, sed non electi: & non etiam similiter verum est, Igitur nō miserentis Dei, sed volentis & currentis est hominis. Quoniā non potest effectus misericordiæ Dei esse in hominis potestate, vt frustra ille misereatur, si homo nolit: quia si velit etiā ipsorum misereri, opus sit ita vocare, quomodo illis aptum esset, vt & mouerentur, & intelligerent, & sequerentur. Verum est ergo, Multi vocati, pauci electi? Illi enim electi, qui congruenter vocati: illi autem qui non congruebant, neque contemperabant vocationi, non electi, quia non secuti, quanuis vocati. Item verum est,

*alias consentiunt.

Non volentis neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei: qui etiam ſi multos vocet, eorum tamen miſeretur, quos ita vocat, quomodo vocari aptum eſt vt ſequantur. Falſum eſt autem ſi quis dicit, Igitur non miſerentis Dei, ſed volentis, atque currentis eſt hominis: quia nullius Deus fruſtra miſeretur. Cuius autem miſeretur, ſic eum vocat, quomodo ſcit ei congruere, vt vocantem non reſpuat. Hic dicit aliquis: Quur ergo Eſau non ſic eſt vocatus, vt velit obedire? Videmus enim alios aliter iiſdem rebus demonſtratis, vel ſignificatis, ad credendum moueri: ſicut exempli gratia, Simeon in dominum noſtrum IESVM CHRISTVM adhuc infantem paruulum credidit, ſpiritu ei reuelante cognoſcens. Nathanaël ad vnā ſententiam quam ab illo audiuit, Prius quàm te Philippus vocaret, cùm eſſes ſub arbore fici vidi te. Reſpondit, Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Iſraël. Quod tanto poſt quia confeſſus eſt Petrus, meruit audire, quòd beatus ſit, & quòd ei darentur claues regni cælorum. Miraculo facto in Chana Galileæ, quod initium ſignorum euangeliſta commemorat, aqua in vinum conuerſa, crediderunt in eum diſcipuli eius. Multos loquendo inuitauit ad fidem, multi nec ſuſcitatis mortuis crediderunt. De cruce, atque morte eius conterriti etiam diſcipuli titubarunt, & tamen latro tunc credidit, cùm eum non præſtantiorem videret in operibus, ſed conſortio crucis æqualem. Vnus etiam de numero diſcipulorum poſt eius reſurrectionem, non tam viuentibus membris, quàm recentibus cicatricibus credidit. Multi ex eorū numero, à quibus crucifixus eſt, qui videntes eum miracula facientem contempſerant: diſcipulis eum prædicantibus, & in nomine eius talia facientibus crediderunt? Cùm ergo alius ſic, alius autem ſic moueatur ad fidem, eademque res ſæpe alio modo dicta moueat, alio modo dicta nō moueat, aliumque moueat, alium non moueat, quis audeat dicere defuiſſe Deo modum vocandi, quo etiam Eſau ad eam fidem mentem applicaret, voluntatemque coniungeret, In qua Iacob iuſtificatus eſt? Quod ſi tanta poſſit eſſe obſtinatio voluntatis, vt contra omnes modos vocationis obdureſcat mentis auerſio, quæritur vtrum de diuina pœna ſit ipſa duritia. Cùm enim Deus deſerit non ſic vocando, quomodo ad fidem moueri poteſt? Quis enim dicat modum, quo ei perſuaderetur vt crederet,

etiam

etiam omnipotenti defuisse? Sed quid hoc quærimus, cùm ipsum subiungat Apostolus? Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia ad hoc te excitaui, vt ostendam in te potentiam meam & annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Hoc autem subiecit Apostolus documentum, quo probaret quod suprà dixerat, Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Tanquam diceret, Vnde hoc doces? dicit enim scriptura Pharaoni: Quia ad hoc te excitaui, vt ostendam in te potentiam meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra, vtique hic ostendens, quòd non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Concludit itaque: Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: cùm superius non vtrunque sit. Neque enim quomodo dictum est, Non volentis, sed miserentis est Dei: sic etiam dictum est, Non volentis, neque currentis, sed obdurantis est Dei. Vnde datur intelligi quod infra vtrunque posuit, Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat, ita sententiæ superiori congruere posse, vt obduratio Dei sit velle misereri: vt non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterior: sed tantum quo sit melior, non derogetur. Quod si fit nulla distinctione meritorum, quis non erumpat in eam vocem, quam sibi ipse obiecit Apostolus? Dicis itaque mihi, quid adhuc conqueritur? nam voluntati eius quis resistit? Conqueritur enim spiritus sæpe de hominibus, sicut per innumerabiles apparet scripturarum locos, quòd nolint credere, & rectè viuere. Vnde fideles, & facientes voluntatem Dei, conuersari dicuntur sine querela, quòd de illis non queratur scriptura. Sed quid conqueritur, ait? Nam voluntati eius quis resistit? quando cuius vult miseretur, & quem vult obdurat. Et tamen intueamur superiora, & inde nostram quantum ipse dominus adiuuat, sententiam dirigamus. Ait enim paulò antè: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Sit igitur hoc fixum, atque immobile in mente sobria pietate atque stabili fide, quòd nulla est iniquitas apud Deum. Atque ita tenacissimè, firmissimeque credatur, idipsum quòd Deus cui vult miseretur, & quem vult obdurat: hoc est, cuius vult miseretur, & cuius non vult non miseretur, esse alicuius occultæ, atque ab humano modulo inperuestigabilis æquitatis, quæ & in ipsis rebus humanis terrenisque contractibus animaduertenda est. In qui-

bus nisi supernæ iustitiæ quædam impressa vestigia teneremus, nunquàm in ipsum cubile ac penetrale castissimum atque sanctissimum spiritalium præceptorum nostræ infirmitatis suspiceret, atque inhiaret intentio. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. In ista igitur siccitate vitę conditionisque mortalis, nisi aspergeretur desuper velut tenuissima quædam aura iustitiæ citius arescceremus. Quapropter cum dando & accipiendo inter se hominum societas connectatur: dentur autem & accipiantur vel debita, vel non debita: quis non videat iniquitatis argui neminem posse, qui quod sibi debetur exegerit: nec eũ certè, qui quod ei debetur donare voluerit: hoc autem non esse in eorum, qui debitores sunt, sed in eius, cui debetur, arbitrio. Hæc imago, vel, vt supra dixi, vestigium negotiis hominum de fastigio summo æquitatis impressum est. Sunt igitur omnes homines, quandoquidem, vt Apostolus ait, In Adam omnes moriuntur, à quo in vniuersum genus humanum origo ducitur offensionis Dei, vna quædam massa peccati supplicium debens diuinæ summæque iustitiæ: quod siue exigatur, siue donetur, nulla est iniquitas. A quibus autem exigendum, & quibus donandum sit, superbè iudicant debitores. Quemadmodum conducti ad illam vineam iniustè indignati sunt, cùm tantumdem aliis donaretur, quantum ipsis redderetur. Ideoq; huius impudentiæ quæstiones ita retundit Apostolus: O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? sic enim respondit Deo, cùm hoc displicet, quod de peccatoribus conqueritur Deus: quasi quenquam Deus peccare cogat, sed tantummodo quibusdam peccantibus misericordiã iustificationis suæ non largiatur, & ob hoc dicatur obdurare peccantes quosdam, quia non eorum misereatur, non quia impellit vt peccent: eorum autem non miseretur, quibus misericordiam non esse præbendam æquitate occultissima & ab humanis sensibus remotissima iudicat. Inscrutabilia enim sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Conqueritur autem de peccatoribus, tanquàm de iis, quos ipse peccare non cogit: Simul etiam vt ij, quorum miseretur, hanc quoque habeant vocationem, vt dum conqueritur Deus de peccatoribus, compungantur corde, atque ad eius gratiam conuertantur. Iustè ergo conqueritur & misericorditer. Sed si hoc mo-

uet, quod voluntati eius nullus resistit, quia cui vult, subuenit, & quem vult, deserit: cùm & ille, cui subuenit, & ille quem deserit, ex eadem massa sint peccatorum, & quanuis debeant vterque supplicium, ab vno tamen exigitur, alteri donatur. Si hoc ergo mouet, Tu quis es, qui respondeas Deo? Illud tantummodo inconcussa fide teneatur, quod non sit iniquitas apud Deum: qui siue donet, siue exigat debitum: nec ille à quo exigit, rectè potest de iniquitate eius conqueri: nec ille cui donat, debet de suis meritis gloriari. Et ille enim nisi quod debetur non reddet: & ille non habet nisi quod accepit. Etenim obduratio illa impiorum vtrunque demonstrat: & quid timendum sit, vt quisque pietate conuertatur ad Deum: & quantæ agendæ sint gratiæ misericordiæ Dei, qui in aliorum pœna quid aliis donet ostendit. Si autem illa quam de aliis exigit non est iusta pœna, nihil donat aliis, à quibus eam nō exigit. Quia verò illa iusta est, & nulla est iniquitas apud vindicantem Deum, quis sufficiat agere gratias ei, qui hoc remittit, quod si velit exigere, nemo se rectè diceret non debere? Quos & vocauit: Nos, inquit, non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, id est, vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Non enim omnes Iudæos, sed ex Iudæis: nec omnes omnino homines gentium, sed ex gentibus. Vna est enim ex Adam massa peccatorum & impiorum, in qua Iudæi & gentes, remota gratia Dei, ad vnam pertinent conspersionem. Si enim figulus luti ex eadem conspersione facit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam: manifestum est autem quòd ex Iudæis alia vasa sunt in honorem, alia in contumeliam, sicut ex gentibus: sequitur vt ad vnam conspersionem omnes pertinere intelligantur. Si fuerit, inquit, numerus filiorum Israël quasi arenæ maris, reliquiæ saluæ fient. Cætera ergo turba, vasa perfecta ad perditionem. Verbum enim consummans & breuians, inquit, faciet dominus super terram: id est, vt compendio fidei per gratiam saluos faciat credentes: non per innumerabiles obseruationes, quibus illa multitudo seruiliter onerata premebatur. Per gratiam quippe nobis verbum consummans & breuians fecit super terram, dicens, Iugum meum suaue est, & sarcina mea leuis est. Quòd & paulò pòst hic dicitur: Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc

est verbū fidei quod prędicamus: quia si cōfitearis in ore tuo, quia dn̄s est Iesus, & credideris in corde tuo, ꝙ Deus illū suscitauit à mortuis, salu⁹ eris: Corde enim creditur ad iustitiā, ore autē confessio fit ad salutem. Hoc est verbū consummans & breuiās, quod fecit Deus super terrā: qua consummatione atq; breuitate latro iustificatus est, qui defixis ī cruce omnibus mēbris, & habens libera hæc duo, corde credidit ad iustitiam, ore confessus est ad salutē, statimq; audire meruit, Hodie mecū eris in paradiso. Consequerentur enim bona opera eius, si percepta gratia diu inter homines viueret. Nec tamen ea præcesserant, vt eandem gratiā mereretur, ex latrocinio fixus in crucem, ex cruce in paradisum translatus: Et sicut prædixit, inquit, Esaias, Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus. Quod hic ait, Reliquisset nobis semen: hoc ibi, Reliquiæ saluæ fient. Cæteri autem perditionis vasa debito supplicio perierunt. Et nō omnes perisse sicut in Sodoma & Gomorra, non meritum eorum fecit, sed gratia Dei relinquentis semen, vnde alia messis toto orbe consurgeret. Hoc & paulò post: Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Quid ergo? quod quærebat Israël, hoc non est consecutus, electio autem consecuta est, cæteri verò excæcati sunt. Consecuta sunt vasa misericordiæ, excæcata sunt vasa iræ: ex eadem tamen conspersione. Quis enim discutiet opera domini ex eadem conspersione vnum damnantis, alterum iustificantis? Liberum voluntatis arbitrium plurimum valet: Imò verum est quidem, sed in venundatis sub peccato quid valet? Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, spiritus aduersus carnem: vt non ea quæ vultis faciatis. Præcipitur vt rectè viuamus, hac vtique mercede proposita, vt in æternum beatè viuere mereamur. Sed quis potest rectè viuere, & bene operari, nisi iustificatus ex fide? Præcipitur vt credamus, vt dono accepto spiritus sancti, per dilectionem bene operari possimus. Sed quis potest credere, nisi aliqua vocatione: hoc est, aliqua rerum testificatione tangatur? Quis habet in potestate tali visu attingi mentē suā, quo eius volūtas moueatur ad fidē? Quis aūt animo amplectitur aliquid,

aliquid,quod eum non delectat? Aut quis habet in poteſtate, vt vel occurrat,quod eum delectare poſſit, vel delectet cùm occurrerit? Cùm ergo nos ea delectant quibus proficiamus ad Deum,inſpiratur hoc,& præbetur gratia Dei, non nutu noſtro,& induſtria,aut operum meritis comparatur:quia vt ſit motus voluntatis,vt ſit induſtria ſtudij, vt ſint opera charitate feruentia,ille tribuit,ille largitur. Petere iubemur,vt accipiamus:quærere,vt inueniamus:& pulſare, vt aperiatur nobis.Nónne aliquando ipſa oratio noſtra ſic tepida eſt,vel potius frigida,& penè nulla,vt neque hoc in nobis cum dolore aduertamus? quia ſi vel hoc dolemus,iam oramus. Quid ergo aliũd oſtenditur nobis, niſi quia & petere,& quærere, & pulſare ille concedit,qui hæc vt faciamus iubet. Igitur non volentis,neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei:quandoquidem nec velle,nec currere,niſi eo monente atque excitante poterim'. Quòd ſi electio ſit aliqua,vt ſic intelligamus,quod dictũ eſt, Reliquiæ per electionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt: non vt iuſtificatorum electio fiat ad vitam æternam : ſed vt eligantur qui iuſtificentur. Certè ita occulta eſt electio,vt in eadem conſperſione nobis prorſus apparere nõ poſſit. aut ſi apparet quibuſdam,ego in hac re infirmitatẽ meam fateor. Non enim habeo quod intuear in eligendis hominibus ad gratiam ſalutarem,ſi ad examen huius electionis aliqua cogitatione permittor,niſi vel maius ingenium,vel minora peccata,vel vtrunque,addamus etiam ſi placet,honeſtas vtileſq; doctrinas. Quiſquis ergo fuerit quàm minimis peccatis irretitus atque maculatus (nam nullis quis poteſt?) & acer ingenio,& liberalibus artibus expolitus, eligẽdus videtur ad gratiam. Sed cùm hoc ſtatuero, ita me ridebit ille qui infirma mundi elegit,vt confundat fortia,& ſtulta mundi, vt cõfundat ſapientes:vt eum intuens & pudore correctus, ego irrideam multos & præ quibuſdam peccatoribus caſtiores, & præ quibuſdã piſcatoribus oratores. Nónne aduertimus multos fideles noſtros ambulantes viam Dei, ex nulla parte ingenio comparari:non dicam quorundam hæreticorum, ſed etiam mimorum? Item non videmus quoſdam homines vtriuſque ſexus,in coniugali caſtitate viuentes ſine querela,& tamen vel hæreticos,vel paganos, vel etiam in vera fide & vera eccleſia ſic tepidos,vt eos miremur meretricum & hi-
ſtrionum

strionum subitò conuersorum non solùm patientia & temperantia,sed etiam fide,spe,& charitate superari? Restat ergo, vt voluntates eligantur:sed voluntas ipsa,nisi aliquid occurrerit,quod delectet,atque inuitet animum, moueri nullo modo potest. Hoc autem vt occurrat,non est in hominis potestate. Quid volebat Saulus,nisi inuadere,trahere,vincire,necare Christianos? quàm rabida volũtas,quàm furiosa, quàm cæca? Qui tamen vna desuper voce prostratus,occurrẽte vtique tali visu,quo mens illa & voluntas refracta sæuitia retorqueretur & corrigeretur ad fidem:repente ex euãgelij mirabili persecutore,mirabilior prædicator effectus est. Et tamẽ quid dicimus? Nunquid iniquitas est apud Deum? exigentẽ à quo placet,donantem cui placet:qui nequaquam exigit indebitum,nequaquam donat alienum. Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Quare tamen huic ita,& huic non ita? O homo tu quis es? debitum si non reddis,habes quod gratuleris:si reddis,nõ habes quod queraris. Credamus tantum,etsi capere non valeamus:quoniam qui vniuersam creaturam & spiritalem & corporalem fecit & condidit, omnia in numero,& pondere,& mensura disponit:sed inscrutabilia sunt iudicia eius,& inuestigabiles viæ eius. Dicamus Alleluia, & collaudemus canticũ,& non dicamus,quid hoc? vt quid hic? Omnia enim in tempore suo creata sunt.

ITEM DE LIBRO SECVNDO.

Diabolus etiam volens nocere iusto viro Iob, nocẽdi quidem voluntate diabolus erat,sed tamen à domino Deo potestatem petebat,dicens: Mitte manum tuam,& tange carnem eius. quamuis hoc esset,si permitteretur, ipse facturus: Ipsam enim permissionẽ petebat hoc modo,& manum domini appellabat permissam à domino manũ suam,id est,ipsam potestatem quam volebat accipere. Cui congruit illud in Euangelio,quod dominus discipulis ait, Hac nocte postulauit satanàs vexare vos sicut triticum. Dictus ergo spiritus Dei malus,hoc est,minister Dei ad faciendum malum in Saul,quod eum pati iudex omnipotentissimus iudicabat, quoniam spiritus ille voluntate qua malus erat,non erat Dei: Creatura verò,qua conditus erat,& potestate quam non sua, sed domini omniũ æquitate acceperat,Dei erat. Item,ira hominis feruida est,& non sine cruciatu animi: Ira verò Dei,de qua di-

citur in euangelio, Sed ira Dei manet super eum. illo in tranquillitate iugiter permanente cum creatura subdita exercet admirabili æquitate vindictam.

Hic iam in ordine ad tractatũ reuersus apostoli est. *Nam idem dominus omnium: diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim, quicunque inuocauerit nomẽ domini, saluus erit.* Vnus Deus omnium, & diues in misericordia, salutem habet, vnde vtrique tribuat. *Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderũt? aut quomodo credent ei, quem nõ audierunt?* Interrogat, & postmodum ipse respondet, *Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo uerò prædicabunt, nisi mittantur?* Quia nunquàm ad illos prophetæ missi sunt. *Sicut scriptum est, Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.* Istorum pedes bene currunt, & speciosi sunt, quia annunciant. Illorũ autẽ, qui ad vanitates seculi currũt, turpes sunt pedes. *Sed nõ oẽs obediunt euangelio.* Si ne illi quidẽ obedierũt, ad quos isti mittebãtur, quomodo illi obediunt, qui nõ audierunt. *Esaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro?* Quis? pro difficultate dicit. *Ergo fides ex auditu, auditus autẽ per uerbum CHRISTI.* Responsio Apostoli hoc magis contra Iudæos dicit, quibus & per legem, & per prophetas promissus est CHRISTVS, & venisse credere nolunt. Et docet testimoniis sequentibus, quia ita est, & excusationem nullam habebunt. *Sed dico, Nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum.* Vult hoc testimonium per allegoriam de vocibus prophetarum intelligi. *Sed dico, Nunquid Israel non cognouit?* Nunquid Israel non cognouit gentes esse saluandas? sed quando legebant testimonia, de proselytis dici credebant, non de vniuerso mundo. *Primus Moyses dicit, Ego ad æmulationem uos adducam.* Quia debuistis exemplum præbere, vt gentes vos imitarentur, vt relictis idolis verum Deum colerent. Nunc vel illos imitamini, quia iam illi idola non colunt. *In non gentem.* Antequàm crederent Deo, non erat gens Dei. Quasi dicat, eos qui non erant gens mea, voco, & credent mihi ad vestram irritationem: vt quibus debuistis maiores esse, gaudeatis si eis æquamini. Sicut si aliquis habeat filium inobedientem, & ad corrigendum eum dimidium patrimonium det seruo, & postea ille conuersus gaudeat

deat si aliud dimidium meruerit accipere. *In gentem insipientem in iram uos mittam.* Gens insipiens, quæ legem Dei nō habebat, siue non erat gens, quia mortui erant peccatis per idololatriam, sicut dicit de non credente, Iam iudicatus est. *Esaias autem audet, & dicit.* Audet, quia non timet populum Iudæorum. *Inuentus sum non quærentibus me.* Gentes quæ non quærebant Deum cuius nec legem habebant, per quam eum quærerent. *Palàm apparui iis, qui me non interrogabant.* Gentes non Deum interrogabāt, sed idola & mathematicos. *Ad Israel autem dicit.* Qui tam benè sensit de gentibus, ecce quid dicit de Iudæis. Non solùm ergo gentes eligendas, sed etiam ex Israel incredulos repellendos, antè prædictum est. Per allegoriam extensio manuum crucē significat. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.* Toto tempore mirabilia ostēdens, & nec sic credidistis, quanta sit pietas Dei: vt in modum nutricis, quæ vult paruulum proficere vt ambulet, qui nec dum ambulat, expādit manus, vt ad illam veniat: & dum ad illam cupit peruenire, discat ambulare. Sic Deus beneficiis suis semper ad se colendum Iudæos prouocauit, sed illi in sua claudicatione remanserunt.

CAP. XI

Dico ergo: Nunquid repulit dominus populum suum? Quia satis illos humiliauit, modò quasi bonus doctor & ne exacerbare illos potius videatur dum prouocaret, quasi consolatur eos. *Absit.* Non sic eos repulit, vt iam non recipiat eos, si crediderint dono domini. *Nam & ego Israelita sum.* Si omnes penitus repulisset, nec me vtique attraxisset: quòd si etiam, vt ita dicam, ex eis alius nō credidisset, nisi ego, fuerat in me completa promissio Dei, quā Abrahæ locutus est: non dicam quòd inde tot millia crediderunt dono eius. *Ex semine Abrahā de tribu Beniamin.* Non ex proselytis. *Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit.* Quam præsciuit: id est, prædestinauit saluandam: quia ex ipsa plebe multi crediderunt dono gratiæ CHRISTI: quia apud illum futura iam facta sunt: sine dubio ergo præsciuit: & quia præsciuit, prædestinauit: sed prædestinasse est disposuisse, quod fuerat ipse facturus. *An nescitis in Helia quid dicit scriptura?* Vbi scriptum est de Helia. *Quemadmodum interpellat Deum aduersus Israel? Domine prophetas tuos occiderunt: altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærūt animam meam.* Hoc dicit, ne superbi-

ne superbirent iterum gentes, eò quòd ex ipsis multi credide runt, ex illis verò pauci, ad comparationem multitudinis gẽ tium. *Sed quid dicit illi responsum diuinum?* Prophetæ illud sciebant, quod illis dicebatur. Nam si omnia nossent, diuini potius dicerentur. Dixit & rex ad Hieremiam, Si est verbum Dei in te. *Reliqui mihi septem millia uirorum.* Si prophetam tanti latuerunt, vos quantos putas posse latere qui saluandi sunt? Notandum quia non dixit, Relicta sunt: sed, Reliqui mihi. *Qui non curuauerunt genua ante Baal.* Quomodo malis operibus Deus negatur, ita & idolum adoratur. Nõ enim tantum ille ei seruit, qui illi immolat, sicut de auaritia dicit, quæ est simulachrorum seruitus. *Sic ergo & in hoc tẽpore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt.* Sicut ergo tunc non omnes perierunt, ita & nunc aliquanti saluantur: tempus electionis modò est: cæterum qui credit nunc, tunc mercedẽ accipiet. *Si autem gratia non ex operibus.* Inter gratiam & prædestinationem hoc interest, quòd prædestinatio est gratiæ præparatio: gratia verò iam ipsa donatio. Quòd ait Apostolus, Ipsius enim sumus figmentum creati in CHRISTO IESV in operibus bonis: gratia est. Quod autem sequitur, Quæ preparauit Deus vt in illis ambulemus, prædestinatio est. Et ne dicertem illi, Sub Helia iusti erant, isti verò peccatores sũt: quomodo ergo eos dicit electos? subiecit, Quia eos gratia fecit esse credentes, ideo sunt gratis saluati. Gratia enim ideo dicitur, quia gratis datur, nullis præcedentibus meritis. Præcedit nanque non debita, sed gratuita gratia, vt per illam fiant bona opera. Ne si præcesserunt bona opera, tanquam operibus reddatur gratia, ac sic gratia iã non sit gratia. Quisquis verò dicit, gratiam Dei ab hominibus bonorum merito præueniri, & gratiam Dei meritis dari, Pelagianus est: Nam non est gratia, si non gratis datur: si debita merentibus redditur: quod absit. Quia nos Deus præuenit, & præcedit: non nos Deum. In multis locis hoc sæpe testatur, fidei gratiam præponens operibus: non vt opera extinguat, sed vt ostẽdat, non esse opera præcedentia gratiam, sed consequentia: vt scilicet non se quisque arbitretur ideo percepisse gratiã, quia bene operatus est: sed bene operari non posse, nisi per fidem perceperit gratiam. *Alioquin gratia non est gratia.* Si aliquid antè præcedit hominis vnde saluetur, iam non

non gratis. Gratia autē, vt dixit, ideo dicitur, quia nullis præcedentibus meritis datur, & quia gratis peccata dimittit. *Quid ergo? quod quærebat Israel, hoc non est consecutus.* Totus Israel ideo non est consecutus, quia non ex fide quęrebat, sed per sabbatum tantùm, & circuncisionem se putabat iustificari, cùm cætera mandata contemneret: sic quum iustitiam consecuta sunt vasa misericordiæ, excæcata sunt vasa iræ. *Electio autem consecuta est.* Electio, populus fidelis, qui misericordiā cōsecutus est, quē Deus elegit. Ego, inquit, elegi vos: nō vos me. Cognouit Deus qui sunt eius. Et illud, Elegit nos in ipso ante constitutionem mundi. Hæc est illa electio, qua eos quos voluit elegit in CHRISTO, ante constitutionem mundi vt essent sancti. *Cæteri uero excæcati sunt, sicut scriptum est.* Excæcati sunt per infidelitatem: sicut scriptum est, Nisi crediderities, non intelligetis. *Dedit illis spiritum compunctionis, oculos ut non uideant, & aures ut non audiant.* Et ibi propheta de infidelibus aiebat, & peccantibus. Dedit illis Deus: hoc est, tradidit illos Deus in desiderio suo. Dei tradere, relinquere est. Spiritum compunctionis, quem volebant, dedit illis Deus: quia semper increduli fuerunt verbis Dei, & diffidentes: & ideo iusto sunt Dei iudicio derelicti: ita & nunc Christiani, qui dubitant de resurrectione, & præmio, & gehenna, spiritum compunctionis habent à diabolo infusum. *Vsque in hodiernum diem.* Vsquequo conuertantur ad Deum: quomodo de velamine carnis ad Corinthios tractat. Cum conuersi fuerint ad Deum, auferetur velamen. *Et David dixit, Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem ipsis.* Hoc de illis dicit, qui saluatorem aceto & felle potauerunt: & tamen ipsis dicit Petrus, Et nunc fratres scio, quia per ignorantiam fecistis hoc: pœnitemini ergo, & baptizetur vnusquisque vestrum. Et Ipse Paulus post modicum, Et illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur. *Obscurentur oculi eorum, ne uideant: & dorsum illorum semper incurua.* Quamdiu tales sunt. *Dico ergo, Nunquid sic offenderunt, ut caderent? Absit.* Hoc est, vt caderent in æternum? Absit. Possunt tamen, quamuis sua voluntate ceciderint, illuminante Dei gratia surgere. *Sed illorum delicto salus est gentibus, ut illos æmulentur.* Vsque adeò dilexit, vt propter illorum salutem gen

tes saluarentur. vt illi videntes gentes ad regnum Dei vocari, & confunderentur, & conuerterentur. *Quo'd si delictum illorum diuitiae sunt mundi.* Si delictum eorum vobis tantum profuit, vt vos illis aequaret: quanto magis si velint multi ex illis credere, vel omnes, prodesse vobis poterant ad doctrinam? Delictum Iudaeorum ditauit gentes, vt eorum sine labore legis fierent cohaeredes, & concorporales, sicut ad Ephesios ipse commemorat. *Et diminutio eorum diuitiae gentium: quanto magis plenitudo eorum?* Si pauci eorum credentes tantum vobis profuerunt: quanto magis si plurimi credidissent? *Vobis enim dico gentibus.* Qui ex gentibus credidistis. Vult ostendere se per illos Iudaeorum salutem magnopere quaerere. *Quamdiu quidem ego sum gentium Apostolus.* Quamdiu sum in corpore. *Ministerium meum honorificabo.* Illustrabo, honorificabo ministerium meum, si non solùm gentes, ad quas missus sum, sed etiam Iudaeos lucratus fuero exemplo meo. *Si quo modo ad aemulādum prouocem carnem meam.* Hic carnem suam Iudaeos dicit, ex quorum genere veniebat. Si quocunque modo sic me exhibeam, vt me illi aemulentur, & desiderent tales esse. *Et saluos faciam aliquos ex illis.* Quia nolunt omnes: vel aliquos, vt impleatur, Reliquiae saluae fient. *Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi.* Repetit quod dixerat. *Quae adsumptio nisi uita ex mortuis?* Vnde gentibus adsumptio, nisi ex illorum morte? Ex Iudaeis mortuis Apostoli vita fuerunt adsumptioni gentium. *Quo'd si delibatio sancta est, & massa.* Pauci credentes sancti: & omnes, si credant, fieri possunt. Si riuus bonus, & fons. *Et si radix sancta, & rami.* Radix patriarcharum, hoc est, primi & nouissimi, qui ex illis crediderunt, sancti sunt. *Quo'd si aliqui ex ramis fracti sunt.* Qui in CHRISTO credere noluerūt, *Tu autem.* Non ideo illi fracti sunt, vt tu insereris: sed ideo consertus, quia illi fracti sunt. *Cum oleaster esses, insertus es in illis.* Olea quidem, sed inculta, syluestris, de genere sine lege, & promissis. Contra naturam est vt oleaster in oliua inseratur: sed potentia Dei omnia possibilia: nec contradicit factura factori. *Et socius radicis, & pinguedinis oliuae factus es.* Radicis, patrum: Pinguedinis, CHRISTI. *Noli gloriari aduersus ramos.* Noli gaudere, quòd illi fracti sunt. *Quo'd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.* Si

gloriaris,

gloriaris,hoc audies, quia non illi per te stant: sed tu per illos. Nec tu illis vitam præstitisti,sed illi tibi. *Dicis ergo,fracti sunt rami,ut & ego inserar.* Bene:*propter incredulitatem fracti sunt.Tu autem fide stas.* Dicis ergo illos fractos, vt tu inseraris. Videamus,si propter hoc:sed illi per incredulitatem fracti sunt,tu autem nullis tuis meritis fide insertus es gratis:ne putes,quòd personam tuam acceperit,illos sine causa proiecerit. *Noli altum sapere,sed time,* Noli superbè sapere contra eos:Sed magis dole,& ora pro illis. *Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit,ne forte nec tibi parcat.* Si illis non pepercit,quia increduli fuerunt, qui ex semine Abrahæ sunt: nec tibi parcet,si in aliquo incredulus fueris:quia oleaster eras. Incredulitas non est vnius generis : Omne peccatum ex infidelitate descendit,sicut ostenditur in scripturis,Quia nó crediderunt verbis Dei, etiam si Deo crediderunt peccatores. *Vide ergo bonitatē & seueritatem Dei.* Contra eos, qui alium Deum iustum, alium asserunt bonum : & contra eos qui negant Deum in peccantibus vindicare. *In eos quidem, qui ceciderunt,seueritatem:in te autem, bonitatem Dei.* Quia & illi iustificati sunt,& tui misericorditer, & clementer misertus est,& nullis tuis meritis:vnde omnino debet cessare præsumptio. *Si permanseris in bonitate.* In fide,quæ tibi per eius bonitatem collata est. *Alioquin & tu excidêris.* Et tu si incredulus fueris, seueritatem senties: & illi bonitatem, si crediderint. *Sed & illi,si non permanserint in incredulitate, inserentur.* Si autem in infidelitate permanserint,non inserentur. Ostendit eos dono Dei posse reuerti. *Potens est enim Deus iterum inserere illos.* Apud homines quidem impossibile est,aridos surculos reformare : Deo autem omnia possibilia sunt. *Nam si tu ex naturali excisus es oleastro.* Qui iam olim in patribus tuis,qui obliti naturalē legem, degenerauerunt à natura, etiam per successiones peccandi consuetudo crescendo permansit,quasi naturaliter amari fuerunt: non solùm per orignale peccatum,sed etiam per actuale. *Et contra naturam insertus es in bonam oliuam:quanto magis hi secundū naturam inserentur suæ oliuæ?* Contra naturam est, sicut dictum est,oleastrum oliuæ inserere:quia magis radix ramo solet cōsentire,q̄ ramus radici. *Nolo enim uos ignorare fratres.* Et hoc ne superbirent gentes contra eos. *Mysterium hoc.*

Secretum.

Secretum. *Vt non sitis uobisipsis sapientes.* Vt non secundum carnalē vestram sapientiā dicatis, Meritis nostris nos Deus elegit, illos autem abiecit: & vt nos eligeret, ideo illos repulit. *Quia caecitas ex parte contigit in Israel.* In his cęcitas contigit, quia non crediderunt: quos & Iacob claudicatio figurauit. *Donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.* Cum plenitudo gentium crediderit, sic æstimantur in fine seculi Iudæi, qui inuenti fuerint credituri. Plenitudo gentiū, multitudo credentium est, ex omni genere: non omnes omnino gentes, iuxta figuram synecdochen. *Sicut scriptum est.* In Esaia propheta. *Veniet ex Sion, qui eripiat & auertat impietates ab Iacob.* Quod antè nemo facere pręualebat. *Et hoc illis à me testamentum.* Testamentum nouum, quod Hieremias promittit. *Cùm abstulero peccata eorum.* Vt per baptismum mundari nouum accipiant testamentum. *Secundum euangelium quidem inimici propter uos.* Inimici, quia vos illis æquaui, & quia vobis prædico, prohibentes nos gentibus loqui. Quid est, secundum euangelium inimici propter vos: nisi, quòd eorum inimicitia, qua occiderunt CHRISTVM, euangelio proficit? & hoc ostendit ex Dei dispositione venisse, qui bene vti nouit etiam malis: quia persecutio Iudæorum euangelio militauit. Tanta ab illis fieri permisit, quanta necessaria fuerunt euangelio. *Secundum electionem autem charissimi propter patres.* Si autem credant, charissimi sunt. Itē aliter: Qui inde prædestinatione electi sunt, per gratiam diligunt: qui in suo errore dimissi sunt, inimicitias exercent propter euangelium: quos & Iacob claudicans figurauit. *Sine pœnitentia enim sunt dona, & uocatio Dei.* Id est, sine mutatione stabiliter fixa sunt. Ad hanc vocationem qui pertinent, omnes sunt docibiles Dei. nec possunt dicere, Credidi, vt sic vocarer: quia dominum non pœnitet semini Abrahæ promisisse. Et aliter: Sine aliquo præcedenti merito vel labore data est fides per gratiam CHRISTI. Pœnitere Dei, mutare est: sicut legimus, Pœnitet me Saul regem fecisse. vel illud, Iurauit dominus, nec pœnitebit eum: & reliqua: hoc est, sacerdotium istud non mutabitur sicut mutatum est Iudæorū: ita & hîc sine pœnitentia sunt dona Dei, & vocatio: hoc est, quos prædestinauit, hos & vocauit. Quia Deus non mutabit vocationis suæ sententiam: Sed quos ante mundi cōstitutio-

nem in præſcientia ſua elegit, ipſis dicturus eſt, Venite benedicti patris mei: & reliqua. *Sicut enim aliquando & uos non credidiſtis Deo.* Quando adhuc illi credebant. *Nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis propter illorum incredulitatem.* Nō merito veſtro. *Ita & iſti nunc non crediderunt in ueſtra miſericordia.* Miſericordia gentium CHRISTVS eſt. *Vt & ipſi, miſericordiam conſequantur.* Intantum non crediderunt, vt & ipſi non ex operibus iuſtificētur, ſed miſericordia, ſicut vos, quandocunque crediderint. *Concluſit enim Deus omnia in incredulitate.* Quos inuenit in incredulitate: hoc eſt, Iudæos omnes, & gentes, hos concluſit: quia antè Iudæi peccatores erant, non perfidi: Poſtquàm autem CHRISTO nō crediderunt, æquales ſunt gentibus: & ita miſericordia indigent omnes & conſequunt̄. *Vt omniũ miſereatur.* Hæc fecit cauſa vt omnibus miſereatur: quia omnes æqualiter incredulos deprehendit. *O altitudo diuitiarum ſapientiæ.* Laudat ergo ſapientiam Dei, qui tamdiu expectauit ſecundum pręſciētiam, donec omnes æqualiter indigerent miſericordia, vt nemo haberet vnde gloriari poſſet, ſe ex operibus iuſtificatum, quæ nec fecit. Hoc autem nemo intellexit iuſto Dei iudicio, vnde admirans Apoſtolus tantum profundũ, nullis meritis pręcedentibus gentes intromiſſas, & multa perfidia præcedente derelictos Iudæos, exclamat: O altitudo. Et ſi Apoſtolus hoc dicit, quanto magis nos dicere debemus, & nō diſcutere Dei iudicia: ſed ad iſtud teſtimonium, velut ad portũ confugere, & velut ad validiſſimam anchoram nos tenere. *Et ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles uiæ eius.* Conſiderandum quòd Dei ſcientia omnibus diuitiis pręponitur. *Quis enim cognouit ſenſum domini? aut quis conſiliarius eius fuit?* Quis, pro difficultate poſitum eſt. *Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Quis prior fecit aliquid boni ſine Deo, vt non Dei miſericordiã glorificet, ſed ſuo merito ſe recepiſſe glorietur? cuius eſt bonitatis etiam quòd ſumus, & viuimus, non tantũ quòd credimus: quia in omnibus ipſius miſericordia præuenimur. Et ſciamus, quia ſi boni aliquid facimus, iam ab illo accipimus, cui nemo prior dedit. *Quoniam ex ipſo, & per ipſum.* Ab ipſo non ſolùm omnis creatura de nihilo facta eſt, ſed ex ipſo eſt omne bonum, dicēte Iacobo, A quo eſt omne donũ optimum. *Et in ipſo ſunt.* In

ipſo

ipso concluditur: ipse glorificandus à nobis est. *Omnia. Ipsi gloria in secula. Amen.* Si omnia, & fides. ¶*Obsecro itaq; uos fratres.* Initiũ causæ: Quia de sensu domini dixerat, mo dò docet qui esse debeāt, quales se dei adiutorio debeant exhibere, vt sensum domini habere mereātur. *Per misericordiã Dei.* Qua saluati estis: nihil enim maius habebant. *Vt exhibeatis corpora uestra.* Quanto magis animas vestras? nõ arietes & hircos: qui tamen viui, & sine macula offerebantur. *Hostiam uiuentem.* Ab omni peccatorũ morte alienã. *Sanctam.* Puram, & castam: Sanctificate enim vos, ait, à mulieribus. *Deo placentem.* Non hoĩbus solum. *Rationabile obsequium uestrum.* Omnia sapienter facienda: quia etiã si cõsummatus quis fuerit, & absuerit ab illo scientia Dei, in nihilum deputabitur. *Et nolite conformari huic seculo.* Nolite iterũ similes esse filiis mũdi, qui facti estis filij Dei. *Sed reformamini in nouitate sensus uestri.* Renouate dono Dei sensum vestrũ, per quẽ regitur corpus, & omnia mẽbra dirigunt. Et ita corpus renouabitur: & cùm hoc feceritis, tũc poteritis voluntatem Dei, & sensum eius agnoscere. *Vt probetis quæ sit uoluntas Dei.* Hæc enim nõ nisi nouo sensu reuelatur renatis per gratiam. *Bona, & beneplacens, & perfecta.* Bona, melior, & optima. *Dico enim per gratiam quæ data est mihi.* Nõ sensu proprio loquor: sed gratia CHRISTI loquitur in me, quasi prohibens aliter sapere, q̃ præcipit lex diuina. *Omnibus qui sunt inter uos.* Sacerdotibus, & doctoribus, quorum exemplum cæteri sequerẽtur. *Non plus sapere, q̃ oportet sapere: sed sapere ad sobrietatem.* Plus sapit, qui illa, quæ lex non dicit inquirit: sicut dicit Salomon, Altiora te ne quæsieris. *Vnicuiq; sicut Deus diuisit.* Notandũ q̃ spiritũ sanctum dicat Deum: quẽ ad Corinthios, diuidere dicit dona singulis prout vult. *Mensuram fidei. Sicut enim in uno corpore multa mẽbra habemus.* Vt agnoscamus à Deo nobis etiã ipsam fidem donari. *Omnia autem membra non eundem actũ habent.* Non potest oculus audire, nec auris videre. *Ita multi unũ corpus sumus in CHRISTO.* Ad vnitatẽ & pacem hortatur. Non potest vnus oĩa habere: ne superbiat si nullius indigeat. Nolite ergo contristari, quia non habet vnus, quod aliũ habere perspexit. *Singuli autem alter alterius membra.* Alterutro præstemus quod habemus: vt præstando in alterutrum quod

CA. XII.

habemus, magis ac magis charitas confirmetur. *Habētes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes.* Audi donationes, & tace de meritis. Noui testamēti donum est, quod ex nobis non est: Omnibus credentibus gloria futura promittitur. Sed iam in præsenti renatis dominus differentias virtutum, gratia distribuente, largitur. *Siue prophetiam: secundum rationem fidei.* Fidei, non legis: sed illius fidei, quæ per dilectionem operatur: sed ista dilectio per spiritum sanctum infunditur. Vel etiam illam prophetiam veram, quę secundum fidem est. *Siue ministerium, in ministrando.* Sacerdotale. *Siue qui docet, in doctrina: qui exhortatur, in exhortando.* Qui docet, maior est eo qui exhortatur: exhortari enim possunt & ignari pro viribus suis: docere autem doctorum est. Huc vsque dona. Hinc iam docet, vt donis acceptis bene vtamur. *Qui tribuit, in simplicitate.* Omnibus simpliciter, id est, puro corde debet dari: qui enim susceperit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. *Qui præest, in solicitudine.* Ecclesiæ, vel fratribus. *Qui miseretur.* Maxime misericordia circa ægrotantes exhibenda est, quamuis generalis sit. *In hilaritate.* Hilarem enim datorem diligit Deus: Tristē sine dubio odit. *Dilectio sine simulatione.* Qui fictus est in charitate, iniuriam Deo facit, qui charitas est. Magna enim fraus est, si auro plumbum admisceas: quanto grauius, si malo simulationis, quantum in te est, bonum cœleste corrumpas? Tota puritas debet esse in Christiano, sicut dicit, Deus lux est. Et in Christiano serenitas mentis debet esse. Seruorum est in præsenti pauere, & in absenti detrahere. & illud, Non diligamus verbo, sed opere & veritate, vt etiam si necesse est, moriamur. *Odientes malum.* Siue opus, siue hominum actus malos. *Adhærentes bono.* Sicut, Diuerte à malo, & fac bonum. Eradica malum, vt semines bonum. *Charitate fraternitatis.* Tanquam ex vno vtero nati, ita vos diligite. *Inuicem benigni.* Sicut, Inuicem superiores existimantes. *Honore inuicem præuenientes.* Maximè semper tenendum est, vt semper te minorem omnibus existimes, & sic seruabitur humilitas, & patientia: quia quicquid pateris à maiore, contētus es. *Solicitudine non pigri.* Non solùm ad quem manet solicitudo ecclesiæ, impiger debet esse, & alacer: sed etiam inuicem de profectu & vita vestra debetis

betis esse soliciti. *Spiritu feruentes.* Tunc spiritu feruemus, si à carnalibus actibus fugiamus: quia dominus in tepidis nauseam patitur. *Domino seruientes.* Non seculo, nec vitiis: sed redemptori. *Spe gaudentes, in tribulatione patientes: orationi instantes.* Propter gaudiũ futuræ spei in tribulatione estote patientes. Omne, inquit, gaudium existimate, cùm in tentationes varias incideritis. *Omni tempore benedicẽtes.* In prosperis, & in aduersis. *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Memẽtote quibus operibus sancti paruerint Deo, & estote participes eorum, & ministrate eis, qui omnia sua contempserunt propter CHRISTVM, sic, vt ibi vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundãtia vestræ inopiæ sit supplementum. *Hospitalitatem sectantes.* Sicut Loth etiam inuitos cogebat hospites. Et sicut dicit, Hospitalitatem nolite obliuisci. per hanc enim placuerũt quidam, angelis hospitio receptis, & cætera testimonia. *Benedicite persequẽtibus uos, Benedicite, & nolite maledicere.* Ne putaremur vtrunque fieri posse, non solùm non remaledicendum est, sed etiam benedicendum: sicut ait apostolus Petrus, Non reddentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto: sed è contrario benedicentes. *Gaudere cum gaudentibus.* Sed modò id peruersè fit, qui flemus cum gaudẽtibus: si quis laudatur, inuidemus: si quis cadit, gaudemus: si de corpore essemus, doleremus vnum membrum abscissum de corpore nostro. *Flere cum flentibus.* Ad fletum Mariæ fletibus prouocatur dominus, nobis prębens exemplum, non pro Lazaro, neque pro Iudæorum incredulitate: quia non tunc primum signis eius non crediderunt, sicut quidam putant. Flere cum flentibus: nos oportet, subintelligitur. Si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra. *Idipsum inuicem sentientes.* Vt sicut tuæ, ita & fratris necessitati perfecta charitate consentias. *Non alta sapientes.* Superbè sapit, qui Deo suam, non reseruat iniuriam. *Sed humilibus cõsentientes.* Humilibus, hoc est, humilitati. *Nolite esse prudentes apud uosmetipsos.* Nolite in humana sapientia gloriari: sed stulti estote in hoc seculo, vt sitis sapientes, sicut scriptum est, Beatus quem tu erudieris domine, & de lege tua docueris eum. *Nulli malum pro malo reddentes.* Sapientia humana est, si quæras, quomodo vicem reddas malo. Nam

ſtultitia eſt in ſeculo, ſi percutienti maxillam, præbeas & alteram. Qui ſi tantæ patientiæ & benignitatis fueris, non ſolùm corã Deo, ſed etiã apud homines probabilis habeberis. *Prouidentes, bona non tantum coram Deo: ſed etiam coram omnibus hominibus.* Tantùm caue ne ideo facias, vt non Deo & homini, ſed vt ſolis hominibus placeas. *Si fieri poteſt, quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes.* Siue ex vobis eſt vt fieri poſſit, quod veſtrum eſt, vos habetote pacẽ & cũ amicis, & cum inimicis, & dicite cum Propheta, Cum iis qui oderunt pacem, eram pacificus. Nulli ergo debemus malũ de iniuria facere, vel nocere: ſed magis è contrario optare ſalutem eorum, & conuerſionem ad dominum. Vt bonum fieri poſſit, merces ſit voluntatis tuæ: vt verò fieri non poſſit, culpa ſit diſſenſionis alienæ. Tu verò cum propheta pronuncia, Cum iis qui oderunt pacem eram pacificus. Quod hoc modo imples, dum vtilia & ſalutaria optas inimicis: quia huiuſmodi voto ad optantem permanet fructus: & ſi ab altera parte negligatur affectus. *Non uoſmetipſos defendentes chariſſimi.* Id eſt, non partes veſtras verbis defendentes, contentiones, odia præparetis: ſed magis furentis iracundiam cedendo vincatis. Quia alienæ malitiæ impetum fugiſſe, ſuperaſſe eſt: hoc modo importunam animoſitatem aut ratione mitiges, aut humilitate declines. *Sed date locum iræ.* Aut fugite, aut permittite vobis noceri. *Scriptũ eſt enim, Mihi uindictam.* Ego quaſi meam, non veſtram iniuriam vindicabo, quoniam qui vos tangit, & pupillam meam: Et qui ſcandalizauerit vnum ex puſillis iſtis, & reliqua. *Ego retribuam dicit dominus.* Secundum hiſtoriam ſpem vindictæ illis promittit, vt vel ſic illos prouocet ad patientiam, & miſericordiam: non illi negarent, quod Deus nulli negat. *Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum. Si ſitit, potum da illi.* Hoc eſt, vt malum benignitate confundas, & gratia caſtiges ingratum. *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius.* Vt cùm intellexerit ſibi carbones congregari per tuam ſibi non debitam miſericordiam, poſtea conuertatur, & diligat, quem antè oderat nam non eſt miſericordia, ſi illam ideo facias, vt illi aliquid peius eueniat, qui iuberis pro inimico orare. *Noli uinci à malo: ſed uince in bono malum.* In ſenſibus vel motibus animorum ille dicitur viciſſe, qui alterum ad ſuam traxerit partem,

partem, ficut hæreticum, aut paganum. Si ergo mali viciſſitudinem à te receperit, ille te vicit, & paſſionis ſimilitudinem vitio ſuo ſubdidit. Si autem per patiētiam tuam ceſſare eum ab ira, vel iniuria feceris, tu viciſti, & de peccato ad ſalutem, acquirendo proximum, triumphaſti. ¶ *Omnis anima poteſtatibus.* Hæc cauſa aduerſum illos, qui ſe putabant ita debere libertate Chriſtiana vti, vt nulli aut honorem deferrent, aut tributa redderent: quibus ita dicit, vt eos humiliet. ſed & de eccleſiaſticis poteſtatibus poteſt intelligi, vt ſacerdotibus humiles exiſtamus. *Sublimioribus ſubdita ſit.* Eccleſiaſticis, vel ſeculi. *Non eſt enim poteſtas, niſi à Deo. Quæ autem ſunt, à Deo ordinata ſunt, Itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit.* Non vult Chriſtianum eſſe ſuperbum, ne non propter CHRISTVM, ſed propter ſuperbiam patiatur: ſicut alibi dicit, Videte quomodo cautè ambuletis, redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt: ſicut ipſe redemit tempus, cum dixit, Optime Felix: non idcirco iuſtus, nam ſecundum deſiderium eius datur ei: quia dicit Salomon, Quoniam data eſt vobis poteſtas à Deo: ſed cùm eſſetis miniſtri regni illius, non recta iudicaſtis. Conſtituetur enim vt iuſtè te iudicet, & vt timeatis, & vel ſic non peccent. quomodo ergo propheta dixit, Quia regnauerunt & non per me: per pecuniam, & magos, & ambitiones regnabant. *Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi dānationem acquirunt.* Quia per ſuperbiam ſuam damnantur. *Nam principes non ſunt timori boni operis.* Sicut dicit de hæretico, cùm ſit proprio iudicio condemnatus. *Sed mali.* Malus timet: Bonus autem, ſi pro iuſtitia mori non timet. *Vis autem non timere poteſtatē? Bonum fac, & habebis laudem ex illa.* Damnatio malorū, laus bonorū eſt, naturaliter enim omnes norunt & innocentiam præmio, & malitiam dignam eſſe ſupplicio. Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Et ſi non ab illa, tamen ex illa. Aut enim iuſtè agis, & iuſta poteſtas laudabit te: aut iuſtè agentem etiam ſi poteſtas iniuſta dānet te, Deus iuſtus coronabit te. Ac per hoc tu iuſtitiā tene, tu bene viue. Et ſiue damnet, ſiue abſoluat, habebis laudem ex illa. *Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. Si autem malè feceris, time.* Quia pro tua ſolicitus eſt quiete. *Non enim ſine cauſa gladium portat.* Gladium ſpiritus, quem portabat Petrus, & ipſe Paulus, & in te habet officium ſi peccaueris. Hoc ſpiritaliter.

CA. XIII

ritaliter. *Dei enim minister est, uindex in iram, ei qui malũ agit. Ideo necessitate subditi estote.* Sicut Ananiæ & Sapphiræ, & Mago: quia Deus emendare vult peccatores. *Non solùm propter iram, sed & propter conscientiam.* Non solùm ne irascatur, sed etiam quia scit ille à iustis etiam honorẽ deberi principibus populi tui, qui possunt etiã sine causa insurgere: sed & ne pro peccati cõscientia dãnemini. *Ideo enim & tributa præstatis.* Reddite quæ Cæsaris sunt Cæsari: quicunque enim habet vnde tributum præstet, quo modo potest non esse subiectus in iis quæ illi à Deo sunt constituta? Hoc & de sacerdotibus. *Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruiẽtes.* Dignus est operarius mercede sua: vt vel sic crederent, ne videretur CHRISTVS magis superbiam docuisse: dũ in peccatoribus vindicant, Deo ministrare probãtur. *Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum.* Inclina pauperi aurẽ tuã, & redde debitũ tuum: etiam eleemosyna debitũ appellatur. *Cui uectigal, uectigal.* Vectigal nostrũ est, vt transeũtibus demus, vel transeuntes sedentibus ad viã & indigẽtibus largiamur. Vectigal autẽ à vehendo dicitur. *Cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.* Quomodo ergo, præter Deũ, ne timueris alium? sed sic, inquit, te age, vt neminem timeas: timor enim Dei, expellit timorẽ humanum. *Nemini quicq̃ debeatis, nisi ut inuicem diligatis.* Hoc solum debet manere: semper dilectionis debitum, quod semper est necessariũ. *Qui enim diligit proximum, legem impleuit.* Proximus est secundum dictũ domini, omnis homo qui misericordia indiget. *Nã non adulterabis: Non occides: Non furaberis: Non falsum testimonium dices: Non concupisces. Et si quod est aliud mandatũ, in h[illegible]c uerbo restauratur.* Diliges dominũ Deum tuum perfectè, propter idololatriam: & proximũ sicut te, propter iniustitiã. Inde enim iniustitia nascitur, quia plus cæteris nos amamus. *Diliges proximum tuũ sicut teipsum. Dilectio proximi malũ non operatur.* Omnis lex & prophetæ in hoc verbo continentur: sicut enim nõ vis tibi fieri malum, sic vis tibi fieri bonum. *Plenitudo ergo legis est dilectio.* Consummatio legis: quia & bonum non facere, malum est. *Et hoc scientes tempus quia hora est.* Non ergo debetis semper paruuli esse & lactentes, sicut dicit ad Hebræos, Enumerat, siue recapitulat. Horam pro tempore posuit. *Iam nos de somno surgere.* De somno pigritiæ,

tiæ,& ignorantiæ surgamus. Iam enim lucet scientia Dei. *Nunc enim propior est nostra salus.* Dum appropinquat scientia Dei, adpropiat salus, appropinquat saluti perfectus intellectus,& firmior fit credendo. *Quàm cũ credidimus.* Cũ primum credidimus. *Nox præcessit,dies autem appropinquauit.* Comparat nocti ignorantiam, diei verò scientiam. *Abiiciamus ergo opera tenebrarum,& induamur arma lucis.* Cum ignorantia abiiciamus simul & opera ignorantiæ, & induamus arma scientiæ:hoc est,opera bona. Qui malè agit,odit lucé: qui autem facit veritatem: venit ad lucem, vt manifestentur opera eius,quia in Deo sunt facta. *Sic ut in die honestè ambulemus.* Scientes Dei oculis semper videri. Omne peccatum nocte liberius fit: in die autem peccare non liberè potest, propter timorem,& pudorem. *Non in comessationibus.* Comessatio est collatio conuiuij. Nos igitur non tales,sed spirítales de Apostolo habemus comessationes: Cum conuenitis,inquit,inuicem, vnusquisque vestrum psalmum habet: & reliqua. *Et ebrietatibus:non in cubilibus,& impudicitiis:nõ in contentione,& æmulatione.* Attendite vobis,ne fortè grauentur corda vestra in crapula:& cætera de ebrietate testimonia. Sequitur ebrietatem impudicitia: ebrietas enim materia est luxuriæ. Sed etiam si ista non fuerint, & fuerit zelus & inuidia,non nobis esse gloriandum Iacobus probat dicens, Nolite gloriari,& mendaces esse aduersus veritatem: & reliqua. *Sed induimini dominum* IESVM CHRISTVM:*& carnis curam ne feceritis.* Qui dicit se in CHRISTO manere, debet quomodo ille ambulauit,ambulare: solus CHRISTVS videatur in nobis,non homo vetus. *In desideriis.* Salomon: Post cõcupiscentias tuas ne eas. & iterum: Si dederis concupiscentiam animæ tuæ,faciet te in gaudium inimicis tuis. Omnino faciendum non est quod caro desiderat. ¶*Infirmum autem in fide.* Hinc incipit differere inter eos qui crediderant in CHRISTO:quia alij eorum erant perfecti in fide, alij adhuc minus firmi. Et ij,qui perfecti erant,etiã de immolatitiis carnibus, si eis aliquis apponebat, tanquam reliquos cibos sine discretione æqualiter manducabant. Alij verò hæsitabant, & eas velut immundas vitabant, quibus dicitur, vt holus manducent. Tamen aliqui capitulum istud de iis, qui ex Iudæis, & ex gentibus crediderant, dictum putant: quia qui ex Iu- CA.XIIII

dæis crediderant, adhuc quasi secundum legem & carnes aliquas immundas, & dies aliquos sanctiores putabant, veluti sabbatum, aut neomenias: ipsis quasi infirmis iubetur olera manducare: quæ indifferenter comedantur ab omnibus. Qui firmiores erant in fide, hoc est, qui ex gentibus crediderant, omnes carnes, & omnes dies æquales esse credebant: istis dicitur vt nihil æstiment commune per ipsum, nisi ei qui commune crediderit: sicut subter adiecit, Scio & confido in domino, quia nihil commune per ipsum, & reliqua. *Assumite.* Suscipite, vel sustinete. Obliquè illos increpat, qui se fortes putabant, vt carnibus vterentur. *Non in disceptationibus cogitationum.* Nolite secundum vestras cogitationes iudicare, quem lex non iudicat. *Alius enim credit manducare omnia.* Qui scilicet senior est, aut iam edomuit carnē, aut tantam fidem habet, vt non possit moueri ad luxuriam, vel peccatum. *Qui autem infirmus est, holus manducet.* Infirmus, secūdum Deum, aut iuuentutē, aut corporis calorem, vel fidem. *Is qui manducat, non manducantē non spernat. Et qui nō manducat, manducantē non iudicet.* Habebant inter se æmulationē qui non manducabant, manducantes iudicabant quasi carnales: & illi illos irridebant, quasi citò volentes mori, & infirmos, qui de immolatitiis manducarent. *Deus enim illum assumpsit.* Similiter quomodo & te. *Tu quis es, qui iudicas alienum seruum?* Sicut ait sanctus Iacobus, Qui iudicat fratrē, iudicat legem scilicet, & sapientiorē se iudicat lege. *Suo domino stat aut cadit.* Siue viuit, siue moritur: quia & ille propter Deum abstinet, & ille propter dominum manducat. *Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum.* Deus qui tres pueros leguminibus pastos meliores fecit apparere, q̄ illos qui de mensa regis edebant, potest & ista facere: in corpore diutius stare, aut ieiunare, aut carnibus abstinere. *Nam alius iudicat diem inter diem: alius iudicat omnem diem.* Iudæi diē inter diem non poterant iudicare, quia de ieiunio lex nō est posita, sed quomodo potest vnusquisq; aut vult: qui autem plus ieiunat, mercedem maiorē habet. *Vnusquisque in suo sensu abundet.* In tali causa duntaxat vnusquisque sic faciat, quomodo melius putat, aut potest, aut corporis valitudo permittit. *Qui sapit diem, domino sapit. Et qui manducat, domino manducat.* Domino sapit diem, qui ieiunat propter Deum, siue qui sapientiæ studens abstinet. *Gratias*

tias enim agit Deo.*Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit* Deo. Euangelium prædicat, per quod gratiæ domino referantur: quia propter Deum manducat, vt possit habere virtutem ædificandi corpus CHRISTI: non propter gulam, nec propter luxuriam. *Nemo enim nostrum sibi uiuit, & nemo sibi moritur.* Per illius exemplum multi saluantur, & gratias agunt Deo. Qui enim voce gratias agit, solus agit: qui autem opere, multos agere facit. *Siue enim uiuimus, domino uiuimus. Siue morimur domino morimur.* Beatus qui omnia propter Deum facit: nos verò ecõtrario, aut nobis viuimus, aut hominibus morimur. *Siue ergo uiuimus, siue morimur, domini sumus. In hoc enim* CHRISTVS *mortuus est, & resurrexit, ut & uiuorum & mortuorum dominetur.* Aduentus Dei & viuos inueniet, & mortuos suscitabit. Nihil ergo præiudicat: vtrum te viuum inueniat, an resuscitet, tantum vt iustus sis. *Tu autem quid iudicas fratrem tuum.* Qua autoritate? quasi non propter Deum, sed propter gulam manducet. *Aut tu quare spernis fratrem tuum?* Quasi propter homines abstineat. *Omnes enim stabimus.* Tunc de istis dominus iudicabit, quid quomodo fecerimus. *Ante tribunal Dei.* Deum esse CHRISTVM, qui iudicaturus est, non dubites. *Scriptum est enim, Viuo ego, dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur* Deo. Probat scriptum, quòd omnes soli Deo reddent rationem. *Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet* Deo. Non pro alio: nec hominibus pro se rationem reddet de his, de quibus lex tacet. Nam si tacuerit videns peccantem, reddet rationem pro eo. Speculatorem posui te domui Israël, dicitur ad prophetam. *Non ergo amplius inuicem iudicemus.* Sufficit quod nunc hucusque ignorantes fecistis. *Sed hoc iudicate magis ne ponatis offendiculum fratri, uel scandalum.* Hinc subtiliter ingreditur ad abstinentiam, & dicit, non illos debere manducare, quamuis firmi sint; ne iuniores exemplo illorum, aut infirmiores manducent, & offendant, aut scandalizentur. *Scio, & confido in domino* IESV, *quia nihil commune.* Ne dicerent, quæ Deus creauit, tu communia dicis esse: non hoc ideo dico, vt aliquid putem esse commune. *Per ipsum.* Per CHRISTVM omnia mũdata sunt: commune enim erat, quicquid in esca nõ excipitur Iudæorũ. *Nisi ei, qui existimat quid cõmune esse, illi cõmune est.*

In

In conscientia sua. *Si enim propter cibum frater tuus contristatur.* Non dixit propter ieiunium, si illum aut cogas manducare, aut tuo exemplo prouoces, qui inuitus manducat, quód non potest sustinere. *Iam non secundum charitatem ambulas.* Iam non diligis proximum sicut te ipsum, si non illius ruinā consideras quasi tuam. *Noli cibo tuo illū perdere, pro quo CHRISTVS mortuus est.* Non dixit abstinentia tua. *Non ergo blasphemetur bonum nostrum.* Blasphematur autem, si propter escas cōtentiones oriātur. *Non est enim regnū Dei esca, & potus.* Nō per escam iustificamur: & non dixit, ieiuniū & sobrietas sed esca & potus. *Sed iustitia & pax, & gaudiū in spū sācto.* Sed per ieiuniū facilius adquiritur. Vbi iustitia tanq̄ se proximū diligendū, ibi& pax: & vbi pax, ibi & gaudiū: quia vbi dissensio, ibi tristitia. *Qui enim in hoc seruit CHRISTO, placet Deo, & probatus est hōibus.* Nemo potest dubitare ꝙ sanctus sit. *Itaq; quae pacis sunt sectemur.* Vt non inuicem iudicemus. *Et quae aedificationis sunt, inuicem custodiamus.* Aedificatio est abstinentia: Nam esca etiam si non perdat fratrem, non aedificat.

Noli propter escam destruere opus Dei. Hominem, quem Deus fecit. *Omnia quidem munda sunt.* Repetit, ne creaturam damnare videatur. *Sed malum est homini.* Ipsum mundum malum fit illi. *Qui per offendiculum manducat.* Alterius, non suum. *Bonum est non manducare carnem, & non bibere uinum.* Exponit quid est per quod offendit infirmus. *Neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur.* In quocunq; cibo aut potu alter scandalizatur, non est accipiendus. *Aut infirmatur.* A fide. Vinū, & mulieres, apostatare faciunt viros sapientes. *Tu fidem habes penes te ipsum, habe coram Deo.* Si in hoc te fidelem putas, sic manduca, vt te nemo videat infirmus: quod fieri non potest, nec debet, vt inclusus manducet.

Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui se non considerat in quo se probat infirmum, sed alterum timet perire. *Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est.* Si cōsiderat quod dixerit iudicat, hoc dicit discernit, & iudicium enim ex discretione est, & discretio ex iudicio, imó idipsum est. *Quia non ex fide.* Non ex fide quae per charitatem operatur. *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.* Quicquid non aedificat, non est ex fide, & ideo peccatum est.

CAP. XV *Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere.*

nere. Si verè firmi estis, sic facite, quomodo ego factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerê. *Et nō nobis placere.* Nō nos ipsi, sed proximi laudent: quia dominus dissipat ossa hominū sibi placentium: sicut ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt sal uentur. *Vnusquisque uestrum proximo suo placeat.* Non enim ædificare potest eum, cui non placuerit per exemplum: quia nequeunt ædificari verbis, qui destruuntur exemplis. *In bonum ad ædificationē. Etenim* CHRISTVS *non sibi placuit.* Ostendit modum placendi, ne ad vanam gloriam placeamus: simul & cum dicit, ad bonam ædificationem: monstrat esse malum. Qui CHRISTI discipulus erit, non quærit proprium: quomodo ille enim propter aliorum salutem etiā mortuus est, & amarissima sustinuit obprobria dicentium, Vah qui destruis templum. &, Si filius Dei est, descendat de cruce, & liberet se, & cætera. *Sed sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi ceciderunt super me.* Quæcunque sanctis improperantur propter Deum, Deo improperantur: sicut dicit, Dum dicitur mihi cotidie, vbi est deus tuus? Vel, Qui vos spernit, me spernit. *Quæcunque enim scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt.* Nihil ergo sine causa scriptum est, siue pœnæ peccatorum, siue merita iustorum, siue tentationes iustorum: nam & Deo, & sibi noti erant: sed vt nos eos in omnibus imitemur, ideo eorum gesta referuntur. *Vt per patientiam.* Vt & nos pro ædificatione fratrum, si necesse fuerit, etiam hæc similiter patiamur. *Et consolationem.* Consolatio est patientiæ nostræ, si quos nos patimur, dominum, & sanctos sciamus esse perpessos, sicut dicit, Nolite mirari si odit vos mundus. *Scripturarum, spem habeamus.* Per scripturarum consolationem spem futurā patientia expectamus, sicut scriptum est, Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. Non possunt ergo desperare, vel à fide moueri, qui consolatione vtuntur. *Deus autem patientiæ & solatii, det uobis.* Non impatientiæ, nec dissensionis: sed patientiæ, & solatij: vsque ad consummationem: quia sine ipso nihil sumus: ab ipso est enim patientia mea. *Id ipsum sapere in alterutrum secundum* IESVM CHRISTVM. Vt vnusquisque sic quærat salutem alterius, quasi suam: vt in fide vnanimiter perseueret. *Vt unanimes, uno ore honorificetis Deum, & patrem domini no-*

ni nostri IESV CHRISTI. Tunc Deus verè honorificatur, si vno animo, & concordi voce laudatur. Si fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, & reliqua. *Propter quod suscipite inuicē, sicut &* CHRISTVS *suscepit uos, in honorē Dei.* Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legē CHRISTI. Si ille portauit nostras infirmitates, & suscepit nos impios, qui Deus erat: quāto magis nos debemus inuicem sustinere, qui similes sumus? *Dico enim* CHRISTVM IESVM. Iterum Iudæos & gentes ad vnitatē adducit. Consentio vobis quòd CHRISTVS ad vos venerit: Primū promissus vobis per prophetas: & gentes, ꝓpter misericordiā Dei vocatæ: nunc tamen vnū corpus estis effecti per mortē CHRISTI. *Ministrū fuisse circuncisionis, propter ueritatē Dei.* Non enim venerat ministrari, sed ministrare, & dare animā suam in redemptionem pro multis. *Ad confirmandas promissiones patrū.* Quia illis promissus fuerat CHRISTVS, sicut ipse dicit: Non veni nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. *Gentes autē super misericordia honorare Deum.* Quia impares sunt gentes ad gratias agendas, secūdum quod illis gratuitam misericordiam Deus donauit: siue propter Israël misericordiam gentes vocatæ sunt, vt illos æmulentur. *Sicut scriptum est, Propterea cōfitebor tibi in gentibus domine, & nomini tuo cantabo.* Ostendit à gentibus maiores Deo gratias referendas: Cui enim plus dimittitur, plus diligit: & Iudæis arrogantiam tollit, dum & gentiū salutem similiter docet esse prædictam, quanuis ipsi nunq̄ audierint. In ipsis CHRISTVS confitetur eos misericordiam cōsecutos, quia & ipsi in eius sunt corpore. *Et iterum dicit, Lætamini gentes cum plebe eius. Et iterū, Laudate omnes gentes dominū, & magnificate eum omnes populi.* Quia cum ipsis ad salutē estis vocati. *Et rursus Esaias ait, Erit radix Iesse.* Cuius filius est Dauid, ex cuius semine MARIA, ex qua natus est CHRISTVS. & illud huic loco aptum est, Non deficiet dux de femoribus Iuda: contra Iudæos, quia verè CHRISTVS venit, cui omnes gentes crediderunt. *Et qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt.* Ne dicerent, de proselytis dictum est. *Deus autem spei repleat uos omni gaudio.* In quo omnes speramus. Omne gaudiū spiritale fidelibus in spe futura esse debet. *Et pace in credendo, ut abundetis.* Omne gaudium, vbi pax: nullum verò gaudium, vbi dissensio, sed mœstitia. *In spe, in uirtute*

spiritus

spiritus sancti. Consolatio spei sanctorũ, virtutes spiritus sancti sunt. *Certus sum autẽ fratres mei, & ego ipse de uobis.* Bonus doctor laudãdo prouocat ad profectũ: vt erubescãt tales se non esse quales esse putãtur. *Quo & ipsi estis pleni dilectione.* Ne tanq̃ contentiosos arguisse videretur, & dissidentes, & stultos, simul ostendit Christianos semper se alterutrum monere debere. *Repleti omni sciẽtia, ita ut possitis alterutrũ monere.* Et veteris & noui testamenti. *Audacius autẽ scripsi uobis fratres ex parte.* Imò ideo magis scribendi fiduciã habui, quia scio vos vt prudentes cito accipere rationem. Argue sapientem, & amabit te. *Tanquam in memoriã uos reducens.* Sciens q̃ sapientes sitis. Sapiens etiam nutibus seruit. *Propter gratiam, quae data est mihi à Deo.* Non propter dona humana, vel vt lauder à vobis: sed vt officium meum impleam. *Vt sim minister* CHRISTI IESV *in gentibus.* Reuocans illi seruos quondam fugitiuos. *Sanctificans euangeliũ Dei.* Meo exemplo sanctum ostendens, quod cũ tanto timore ministro. quidã enim vt humana contemnunt, q̃ prædicant vt diuinum: & ita fit, vt res sancta videatur esse non sancta, si nõ fiat sancta. Vnde dicitur, Sanctificate ieiuniũ, id est, sanctum facite siue monstrate. *Vt fiat oblatio gentiũ accepta, sanctificata in spiritu sancto.* Vt exemplo meo gentes efficiantur hostia Deo accepta: non igni sanctificata vel suscepta, sed spiritu sancto, sicut scriptũ est, Quia sedit super apostolos sicut ignis. *Habeo igitur gloriã in* CHRISTO IESV. Qui gloriatur, in domino glorietur. *Ad Deum.* Licet apud homines infamia. *Non enim audeo aliquid loqui eorũ, quæ per me non efficit* CHRISTVS *in obedientiã gentium.* Non audeo me dicere propria virtute fecisse, & nõ omnia per me CHRISTVM esse operatũ: vt nobis tolleret præsumptionem. *Verbo & factis, in uirtute signorũ, & prodigiorum.* Ipse per me loquebatur, & ipse signa faciebat, virtutes operando. *In uirtute spiritus sancti.* Hoc non de operibus, sed de virtutibus & signis, quę fiebant, loquebatur. *Ita ut ab Hierusalẽ per circuitũ usq; ad Illyricum repleuerim euangeliũ* CHRISTI. Replet euangeliũ, quãdo etiam gentes credunt: sic adimplẽtur passiones CHRISTI in Paulo, quãdo à gentibus patitur, & in omni loco CHRISTI euangeliũ dilatatur. *Sic autẽ hoc prædicaui euangeliũ, nõ ubi nominatus est* CHRISTVS, *ne super alienum fundamentũ ædificarem.* Nõ omnis qui super alienũ fundamentum

fundamentum ædificat, male ædificat, nam poteſt aurum ædificare. Hic pſeudoapoſtolos taxat, qui ſemper ad iam credentes ibant, & nunquam ad gentes, quia non poterant operari virtutes: & oſtendit perfectè ſe laboraſſe, qui & fundamentũ poſuit & ſuperædificauit. *Sed ſicut ſcriptum eſt, Quibus non eſt annunciatum de eo.* Suum laborem monſtrat antè prædictum.

Videbunt: & qui non audierunt de eo, intelligent. Videtur CHRISTVS in apoſtolis per virtutes, ſicut pater in CHRISTO, dicente, Vel operibus credite, quia pater in me eſt, & ego in patre. *Propter quod & impediebar plurimum uenire ad uos. Nunc uero ulterius locum non habens in his regionibus.* Exponit illud, quod in capite epiſtolæ dixerat, Sed prohibitꝰ ſum.

Cupiditatem autem habens ueniendi ad uos. Notandum, eſſe cupiditatem etiam bonam. *Ex multis iam præcedentibus annis.* Qualis neceſſitas fuit, vt multis annis detineretur. *Cùm in Hiſpaniam proficiſci cœpero.* Promiſerat quidem, ſed diſpenſante Deo non ambulauit. *Spero quòd præteriens uideam uos, & à uobis deducar illuc.* Quia vos ſic exhibetis, vt nec in vobis locũ habeam diutius immorandi. *Si uobis primùm ex parte fruitus fuero.* Ex parte: quia iam credidiſtis ad confirmandos vos, ideo ex parte, nulla temporis magnitudo ſatiat charitatem.

Nunc igitur proficiſcar in Hieruſalem. Hoc ſolùm mihi reſtat, vt veniam. *Miniſtrare ſanctis.* Sancti erant in Hieruſalem, qui omnibus contemptis, & ante pedes Apoſtolorum iactatis, lectioni, orationi, & doctrinæ vacabant. Quales ergo erant, vt Apoſtolus ipſe pergeret illis miniſtrare, & quibus optat acceptam ſuam oblationem, ſi eam dignentur accipere: oſtendens hoc non tam accipientibus prodeſſe, quàm dantibus. *Probauerunt enim Macedonia & Achaia.* Probauerunt ſibi hoc vtile eſſe. *Collationem aliquam facere.* Conferre aliquid ſumptuum. *In pauperes ſanctorum, qui ſunt in Hieruſalem.* Pauperes ſanctorum, quia propter dominum ſunt pauperes.

Placuit enim eis, & debitores ſunt eorum. Prouocat illos ad hoc opus, oſtenditque non illis immerito placuiſſe. *Nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt gentiles.* Quia ex ipſis habebant doctores, & ſocij facti erant radicis, & pinguedinis oliuæ. *Debent & in carnalibus miniſtrare illis.* Vnuſquiſque in quo abundat. *Hoc igitur cum conſummauero, & aſſignauero eis fructum hunc, proficiſcar per uos in Hiſpaniam.* Si vos ſic

exhibueritis

exhibueritis, abundanter bene doceam vos, quòd quia quantum proficit discipulus, tantum ad docendum prouocatur & doctor: sicut ibi, Os nostrum patet ad vos. *Scio autem quòd ueniens ad uos, in abundantia benedictionis* CHRISTI *ueniam.* Siue abundanter præparatis metenda, siue benedicitur CHRISTVS in aduentu meo. *Obsecro igitur uos fratres per dominum nostrum* IESVM CHRISTVM. Iacobo occiso, pro Petro orant, & liberatur de carcere, ne ipsi detrimentum paterentur. *Et per charitatem spiritus sancti.* Charitas spiritus quam scripsit ad Galatas, Charitas facit sancti spiritus vt pro inuicem oremus. *Vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum.* Multum enim valet instans oratio plurimorum. *Vt liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa, & obsequii mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis.* Siue vt omnes credant, siue fidelibus ministrans in infideles non incidam, & ad vos venire non possim: præuidebat enim per spiritum, se ibi sicut in actibus apostolicis legimus, multa passurum. *Vt ueniam ad uos in gaudio.* Tunc cum gaudio veniam, si ab eis oblatio mea fuerit accepta, & securus verbum Dei abundantius loquar. Tristitia enim animi multum impedit ad doctrinam: sicut Ecclesiastes, Calumnia turbat animum, etiam sapientis. *Per uoluntatem Dei, & refrigerer uobiscum.* Si Deus voluerit, non si ego sine eius voluntate intendero. *Deus autem pacis cum omnibus uobis. Amen.* Non nisi in pacificis Deus pacis inhabitat. Pulchre autem in pace finiuit, duobus populis in concordiam reuocatis. ¶ *Commendo autem uobis Phœben sororem nostram.* CA. XVI.
Hoc iam quasi post finem, vt solet in vltimo epistolæ fieri. *Quæ est in ministerio ecclesiæ.* Quomodo diacones sunt, siue in ministerio verbi: Nam & fœminæ tunc in suo sexu docebant, sicut legimus de Priscilla, cuius vir Aquila vocabatur. *Quæ est Cenchris.* Cenchres portum aiunt Corinthi. *Vt eam suscipiatis in domino dignè sanctis.* Hoc est, propter dominum. *Et assistatis ei, in quocunque negotio uestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi.* Et adiuuetis eam, siue sumptu, siue aliquo solatio, quia & ipsa quandiu habuit, plurimos adiuuit. *Salutate Priscam & Aquilam.* Qui cōfirmarunt Apollon, & docebant, sicut legimus. *Adiutores meos in* CHRISTO IESV. In hoc adiuuabant in quo laborabat Paulus, in verbo scilicet. *Qui pro anima mea suam ceruicem*

 supposuêre.

ſuppoſuêre. Probando meam doctrinam ſe periculis obiece-
runt. Quibus nō ſolus ego gratias ago,ſed & cunctæ eccleſiæ gen
tium. Quibus per illos ego ſeruatus ſum. Et domeſticam eo-
rū eccleſiam. Oſtendit,in quocunq; loco collecti fuerint fra
tres,eccleſiam eſſe. Salutate Ephenetum dilectum mihi. Illos
ſalutat,per quos Romani crediderant, non ſunt enim nomi-
na Latina, ſed Græca. Qui eſt primitiuus Aſiæ in CHRISTO
IESV. Qui primus ex Aſia credidit. Salutate MARIAM,
quæ multum laborauit in uobis. Verbo,nam tunc etiam prophe
tabat. Salutate Andronicum & Iuliam cognatos. Ex Iudæis.
Et concaptiuos meos. Simul fuerant paſſi cum Paulo tribula
tionem. Qui ſunt nobiles in Apoſtolis. Et mente, & doctrina.
Ipſi inter cæteros miſſos ad Romanos,per quos crederet,vel
eorum firmarentur exemplo nobiles habebantur. Qui & an
te me fuerunt in CHRISTO. Salutate Ampliatum dilectiſſimum mi
hi in domino.Salutate Vrbanum adiutorem noſtrum in CHRISTO
IESV,& Stachen dilectū meum. Qui etiam antè crediderc q̄
ego. Salutate Apellem probum in CHRISTO. Probatum ſi-
ue perfectum. Salutate eos qui ſunt de Ariſtoboli domo. Salutate
Herodionem cognatum meum.Salutate eos qui ſunt ex Narciſſi. Ci
uitas vel locus eſt. Qui ſunt in domino. Non enim omnes ex
Narciſſi erant in domino. Salutate Triphænam & Triphoſam,
quæ laborant in domino.Salutate Perſidem chariſſimam,quæ multum
laborauit in domino. Salutate Rufum electū in domino,& matrē eius
& meam.Aetate,non partu. Salutate Aſyncritum, Phlegontam,
Hermem,Patrobam,Herman, & qui cum eis ſunt fratres. Salutate
Phedologum,& Iuliam,Nereum,& ſororem eius, & Olympiadem,
& omnes qui cum eis ſunt,ſanctos.Salutate inuicem in oſculo ſancto.
Salutant uos omnes eccleſiæ CHRISTI. Non fictè, vel ſub do
lo,quali Iudas tradidit ſaluatorem. Ideo enim de eccleſia pri
mò pax annunciatur, vt oſtendat ſe cum omnibus pacificum
eſſe,qui corpori communicaturus eſt CHRISTI. Rogo au-
tem uos fratres,ut obſeruetis eos,qui diſſenſiones. Diſſentiunt au
tem à doctrina, qui ex circunciſione erant,qui ieiunium &
abſtinentiā deſtruentes,neomenia, & ſabbata, & ferias veteris
cauſa docebant, Et offendicula præter doctrinā,quam uos didici-
ſtis,faciunt: & declinate ab illis. Quia per hæc poteſtis offen-
dere. Huiuſmodi enim Chriſto domino noſtro non ſeruiunt,ſed ſuo
uentri. Sicut Iouinianus. Et per dulces ſermones & benedi-

ctiones seducunt corda innocentiū. Compositè dicentes,& bene astruentes. *Vestra enim obedientia in omnem locū diuulgata est.* Si illis obedistis, quibus non debuistis, quanto magis nobis? Ideo ad vos venerunt,scientes vos cito seduci posse. bona est enim obedientia,sed in bono. Nam non semper:quia frequenter & mala docentur. *Gaudeo igitur in uobis:sed uolo uos sapientes esse in bono, & simplices in malo.* Bonum sapite faciendo, malum ignorate vitando,& subiicietur inimicus pedibus vestris:Estote astuti sicut serpentes,simplices vt colūbæ. *Deus autem pacis conteret satanam sub pedibus uestris uelociter.* Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpētes & scorpiones: id est,vt non vobis dominentur,& omnibus super eos membris liberi ambuletis. *Gratia domini nostri IESV CHRISTI uobiscum.Salutat uos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei.* Hæc est sēper Pauli subscripto. *Saluto uos ego Tertius qui scripsi epistolā in domino.Salutat uos Caius hospes meus & uniuersæ ecclesiæ.* Tertius nomine,non numero. *Salutat uos Erastus dispensator ciuitatis,& Quartus frater.* Hunc Erastum discipulum fuisse,& prædicasse euidenter dicit ad Timotheum. *Ei autē qui potens est uos confirmare.* Signis atque virtutibus: *Iuxta euangelium meū & prædicationem Iesu Christi.* Iuxta prædicationē Iesu Christi viuatis. *Secundum reuelationē mysterii temporibus æternis taciti:quod nunc patefactū est per scripturas prophetarū,secundū præceptū æterni Dei, ad obedientiā fidei in cunctis gentibus.* Mysteriū de vocandis gentibus in lege diu fuerat occultatū,quod nunc per prædicationem,vel reuelationē Christi, & euangeliū Pauli patefactum est,per testimonia prophetarū: quanuis enim hoc antè prophetæ prædicaret,tamen quomodo futurū esset nec ipsi quidem prophetę sciebant. Poterant enim credere eos tanq̄ proselytos admittendos ad fidem. *Cogniti soli sapienti Deo.* Solus hæc antè Deus præsciuit:siue solus naturaliter sapiens. Quomodo solus bonus,cùm & homo bonus dicatur. Nos enim dono Dei boni,vel sapientes esse possumus:ille natura. Notandum quia nō dixit soli sapienti patri,sed soli sapiēti Deo,qui est trinitas æterna. *Per dominū Iesum Christū,cui honor & gloria in secula seculorū.Amen.* Per Iesum Christū non à nobis ipsis.

FINIS EPISTOLAE PAVLI AD ROMANOS.

Ad Corinthios

Epiſtola prima.

ARGVMENTVM.

Corinthij ſunt Achaici:& hi ſimiliter ab apoſtolis audierunt verbũ veritatis, & ſubuerſi ſunt multifariè à falſis apoſtolis. Quidam à philoſophiæ verboſa eloquentia, alij ſecta legis Iudaicæ, inducti ſunt. Hos reuocat Apoſtolus ad veram euangelicam ſapientiam, ſcribens eis ab Epheſo. Corinthus metropolis eſt, & ideo qđ ipſis ſcribit, omni Achaiæ ſcribit.

Aulus. Autoritatis eſt nomen. *Vocatus apoſtolus* IESV CHRISTI. In via vocatus, vt eſſet apoſtolus. *Per uoluntatem Dei.* Voluntate Dei vocatus & illuminat⁹ credidit. *Et Soſthenes frater.* Non apoſtolus, ſed ex ipſis ſciens erat. *Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi.* Eſt eccleſia & non Dei. *Sanctificatis.* Per baptiſmum. *In* CHRISTO IESV. Gratia eius per quam ſaluamur. *Vocatis ſanctis cũ omnibus.* Oſtendit quæ ſit eccleſia Dei, quæ lauacro ſalutari abluta eſt. Sanctos corripit, vt illi cæteros arguant, quia nec ipſi ſine peccato: ſicut Saluator propter Phariſæos, diſcipulis dicit, Videte, & cauete ab omni auaritia: qui nihil habebant. *Qui inuocant nomen domini noſtri* IESV CHRISTI *in omni loco, ipſorum, & noſtro.* Inuocare, intus vocare eſt, quod licet ad omnes, ſed maximè ad ſacerdotes pertinet inuocare: ſicut ibi, Sic benedicetis filios Iſraël, inuocantes nomen meum. Et Dauid ait, Et Samuel inter eos qui inuocant nomen domini. Nam ſacerdos fuit, qui & ſacerdoti ſucceſſit, & qui hoſtias offerebat, & de quo ſecundum hiſtoriam dictum eſt, Suſcitabo mihi ſacerdotem fidelem. *Gratia uobis & pax à Deo* patre

patre nostro & domino IESV CHRISTO. Notandum, quia semper gratiã præmittit cum pace. *Gratias ago Deo meo sem per pro uobis, in gratia Dei, quæ data est uobis in* CHRISTO IESV. Gratias quidem ago quòd habetis scientiam, sed volo vos scire quæ sit vera scientia, quæ cõcordat in omnibus catholicæ fidei. Vt solet, primùm prouocat. *Quia in omnibus diuites facti estis in illo.* In omnibus doctrinis dono Dei per sapientiam, quæ prophetas & amicos Dei constituit. *In omni uerbo, & in omni scientia.* Tam veteris testamenti, quàm noui. *Sicut testimonium* CHRISTI *confirmatum est in uobis.* Testimonium CHRISTI quod dixit, Omnis scriba doctus similis est homini patrifamiliâs, qui profert de thesauro suo noua & vetera. *Ita ut nihil desit in ulla gratia.* Sicut dicit Salomon, Venerunt mihi omnia simul cũ ea: id est, cum sapientia. *Expectantibus reuelationẽ domini nostri* IESV CHRISTI. Qui nunc tanquam absens non videtur. *Qui & confirmabit uos usque ad finem sine crimine, in die aduentus domini nostri* IESV CHRISTI. Sicut ait propheta, Confirma me in verbis tuis, & illud, Pax multa diligentibus nomen tuum, & non est illis scandalum. *Fidelis Deus, per quem uocati estis.* Quia cõfirmauit fidelis Deus. *In societatem filii eius* IESV CHRISTI *domini nostri.* Societatem Ioannes ostendit dicens, Quoniã Deus lux est, & tenebræ in eo nullæ sunt: si dixerimus, quia societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur. Et Paulus: Si commorimur, & conuiuemus: si sustinemus, & conregnabimus: si socij fuerimus conuersationis & passionum, erimus socij & in gloria. *Obsecro autem uos fratres.* Hucusque cum laude præfatio. Hinc iam causam dissensionis exequitur. *Per nomẽ domini nostri* IESV CHRISTI. In quo nõie videbitis signa fieri. *Vt idipsum dicatis omnes, & non sint in uobis schismata.* Vt vnum sentiatis, vel confiteamini. *Sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sentẽtia.* Si vnum & sentiatis & proferatis, tunc poteritis esse perfecti.

Significatum est enim mihi de uobis fratres mei ab his qui sunt Chloës, quia cõtentiones inter uos sunt. Quomodo Apostolus credidit de absentibus, cùm scriptum sit, Non credas auditui vano: & cætera multa? Sed hanc gratiam habebat, vt sciret quid absentes agerent, sicut ad Colossenses ait, Etsi corpore absens, spiritu præsens, gaudens, & videns ordinem vestrum.

Hoc autem dico, quòd unusquisque uestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego uerò Cephæ. In apostolorum persona hoc de pseudoapostolis dicebat, qui per sapientiã mundi circunuenerant eos, quia vnusquisq; eius se dicebat esse, cuius doctrinã diligebat, cùm diuersas haberent doctrinas. si ergo nec de veris apostolis dicẽdũ est, quantomagis de illis qui nihil erant? *Ego autem Christi. Diuisus est Christus? Nunquid Paulus crucifixus est pro uobis?* Pauci dicebant, quod omnes dicere debuissent. Diuiditur corpus, cum membra dissentiunt. Potest dici illis, qui CHRISTI exemplo Abrahã volunt imitari: Nunquid Abraham crucifixus est pro vobis? & illud domini, in quo docet, non debere nos quærere quid alteri discipulo præcipiet: ait enim Petro, Quid ad te? tu me sequere. *Aut in nomine Pauli baptizati estis?* Habebant ergo isti baptismatis sacramentũ, sed hoc per cõtentionẽ, & zelum in schisma vertebant, & carnaliter sapiendo aliter de Deo credebant, dum sibi ipsi sensu carnali Deũ qualem volebãt fingebant, atq; ita tantum longe aliter q̃ Deus est credebant, quantũ à veritate vanitas differt: quia animalis homo nõ percipit ea quæ sunt spiritus Dei. De talibus dicit, Et circũferuntur omni vento doctrinæ. *Gratias ago Deo meo, quod neminem uestrum baptizaui, nisi Crispum, & Caium, ne quis dicat, quòd in nomine meo baptizati estis. Baptizaui autem & Stephanæ domum. Cæterum nescio si quem alium baptizauerim. Non enim misit me CHRISTVS baptizare sed euangelizare.* Quòd sic euenit, vt neminem vestrum baptizarem: nam forsitan dixissetis, quòd in nomine meo baptizarem. *Non in sapientia uerbi, ut non euacuetur crux CHRISTI.* Euacuant illi vim crucis, qui humana sapientia gloriantur, quam illa damnauit. *Verbum enim crucis prædicatio euangelii est.* CHRISTI crucifixi. *Pereuntibus quidem stultitia est.* Incredulis, & non intelligentibus virtutem Dei, stultitia videtur, Dei filium dicere crucifixum: fideles autem intelligunt Dei esse virtutẽ, cum & diabolũ superauit, & mortem. *Iis autem qui salui fiunt, id est nobis, uirtus Dei est.* Fidem infundendo saluauit. *Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientiũ, & prudentiam prudentium reprobabo.* In aduentu CHRISTI impletum est. *Vbi sapiens? Vbi scriba?* Eligendo piscatores, philosophos reprobauit. *Vbi inquisitor huius seculi?* Qui sapientia sua conquirit cum cæteris de occultis, vt de abditis rebus ac naturis

naturis singulorum. Vnde est hæc sapientia, quam reprobat Deus, cum omnis sapientia à domino Deo sit? sed ista sapientia talis, & secularis, non est desursum descendens, sed mundana, ideo vt stulta à domino refutatur, quia se putat aliquid esse, & per suam sapientiam occulta Dei cognoscere: sed ista sapientia animalis & diabolica est. De talibus sapientibus dicit Deus, Quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudẽtibus. *Nónne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo.* Omnia in sapientia fecit, in qua debuit ipse cognosci qui fecerat, qui etiam ipsis ad agnoscendum eum dederat sapientiam. *Per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* Quæ apud illos stultitia haberetur. *Quomodo & Iudæi signa petunt.* Ex consuetudine prophetarum, qui cùm etiam sine signis cognoscere debuerunt, videntes non crediderunt. *Et Græci sapientiam quærunt.* Rationẽ humanæ sapientiæ. *Nos autẽ prædicamus* CHRISTVM *crucifixum.* Ostendit multum discrepare illorum sapientiã à doctrina sua. *Iudæis quidem scandalum.* Scandalum est Iudæis, si prædicamus esse ipsum Christũ, quem illi crucifixerũt: scandalũ illis est audire mortuum Christũ, sicut dicebant, Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum. *Gentibus autẽ stultitiam.* Non intelligẽtibus misericordiã dei esse, quæ stultitia credebat. Nisi enim (ait ꝓpheta) credideritis, nõ intelligetis. *Ipsis aũt uocatis Iudæis atq; Græcis, Christũ Dei uirtutẽ, & Dei sapientiã.* Quam nõ credit profectò dũ nescit: cùm autẽ crediderit, quam infirmitatẽ putauerat, intelligit esse virtutẽ, quia intelligunt mysterium pietatis esse dũ credunt. Si Christus Dei virtus, ergo sempiterna. Sẽpiternus igitur Christus, quia alibi dicit, Sẽpiterna quoq; virtus eius, & diuinitas & sapiẽtia. Quod hæretici nõ intelligentes, patrẽ imperfectũ blasphemant, dũ dicunt fuisse patrẽ aliquãdo sine filio, ergo fuit sine virtute, sine verbo, sine sapiẽtia, sine iustitia, quod quãstultẽ dicunt, agnoscãt Dei virtutẽ, ꝓpter signa: Dei sapientiã, propter doctrinã. *Quia quod stultũ est Dei, sapientius est hoĩbus.* Quod stultũ videt Deo, sapientius est omnibus hominibus: quia sapientia sua saluari nõ poterant, qui per crucẽ domini liberati sunt: sicut si dicas, sapientior est rusticus sermo aduocati, quàm sermo sapientissimi rusticani. Stultum Dei iudicabatur, quando audiebãt

Deum passum. Sed hoc erat sapientius. *Et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Mortem quam nec gigantes euadere potuerunt, homo crucifixus in Deo assumptus, euicit.

Videte enim uocationem uestram fratres. In vobis ipsis probate quod dico. *Quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.* Quia pauci sapientes crediderunt: per superbiam enim sapientiæ secularis, multi Dei sapientiæ noluerunt esse subiecti. *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus: & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret.* Hoc est, elegit Deus populum gentium, qui non erat populus Dei, vt destrueret populum Iudæorum, qui se esse gloriabatur Dei. Semper istorum trium gloriatio arguitur, sicut scriptum est, Non glorietur sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua, neque diues in diuitiis suis. Ipse quoque dominus quod per prophetam dixerat, in se ad nostrum exemplum impleuit. Denique dum de paupere nascitur, reprobat diuitias: dum literas non discit, refutat seculi sapientiam: dum traditur, non resistit, qui poterat totum mundum vno sermone subuertere, humanam tamen fortitudinem nihil esse monstrauit. Vnde humilient se Deo, si volunt & ipsi eligi cum cæteris. Sed hoc totum contra illos dicebat, qui se dicebant de genere sacerdotali esse, & legisperitos, & meliores apostolis, & seducebãt eos in multis erroribus doctrinarum: quomodo dici potest contra Pelagianos, qui dicunt se sua sapientia esse saluatos. *Vt non glorietur omnis caro in conspectu eius.* Carnales sunt, qui de suis meritis gloriantur: sed cito cadent, sicut flos fœni. *Ex ipso autem uos estis in CHRISTO IESV.* Si ergo ex ipso estis, nolite illos admirari, quos ille non elegit.

Qui factus est sapientia nobis à Deo, & iustitia. Vt nos faceret sapientes, & iustos, & sanctos. Contra Arrianos facit locus iste, qui dicunt patrem fuisse aliquando sine filio, qui est sapientia. *Et sanctificatio, & redemptio.* Corporis nostri in resurrectione. *Vt quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur in domino glorietur.* Non hoc seculo, nec in propriis meritis, sicut multi, qui se Christianos credũt, & Pelagiano errore decipiuntur.

CAP. II. ¶ *Et ego cùm uenissem ad uos fratres, ueni nõ per sublimitatẽ sermonis, aut sapiẽtiæ annũciãs uobis testimoniũ CHRISTI:*

non enim iudicaui scire me aliquid inter uos. Quia ostenderat non illos debere admirari humanam sapientiam, suum exem plum replicat: quia non ipse per humanam sapientiam prædicasset. *Nisi* IESVM CHRISTVM, *& hunc crucifixū.* Quod apud homines stultum videtur. *Et ego in infirmitate, & in timore & tremore multo fui apud uos.* Non in iactantia. *Et sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilibus sapientiæ uerbis, sed in ostensione spiritus & uirtutis.* Quia valde disputa tores erant isti Corinthij, timuit ne illi resisterent, aut ne illis & hoc aliqua philosophia videretur, & non crederet: ideo magis virtutes ostendit. *Vt fides uestra non sit in sapientia hominum, sed in uirtute Dei.* Sapiētia humana ad breue tempus placet: quia tēporalis est, vt ipse homo: virtus autē Dei, æterna est, quomodo Deus. Ideo illa fides permanet, quæ per dei virtutē est collata in homine. *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Et nos habemus diuinam sapientiam, sed eam vos ca pere non poteratis: quia adhuc lacte nutrimini, & in fide par ui comprobamini. *Sapientiam uero non huius seculi, neque principum huius seculi.* Siue regum, siue philosophorum, vel certē principum Iudæorum, vel contrariæ fortitudinis. *Qui destruuntur.* Cum sapientia sua, atque doctrina, adueniēte gra tia CHRISTI. *Sed loquimur Dei sapiētiā.* Quæ CHRISTVS intelligitur, qui & prædestinatus est, sicut dicit ad Romanos. *In mysterio quæ abscondita est, quam prædestinauit Deus ante secula in gloriam nostram.* Siue in præscientia, siue in re ante tempora, siue quia multi prophetæ cupierunt videre, & quanquàm singula scierint, nemo tamen ad plenum cognouit. *Quam nemo principum huius seculi cognouit.* Pilatus & Caiphas, vel certē omnes principes sacerdotum. *Si enim cognouissent, nunquàm dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est, Quod oculus nō uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus iis qui diligunt illum.* Dominus maiestatis & merito & natura omnis creaturæ dominus effectus est, & IESVS homo, in quo Deus quodammodo potuit crucifigi: propter quod & Deus illum exaltauit, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, pro vnitate personæ: & Deus dicitur crucifixus, & filius hominis esse in cœlis, cùm quando ista dicebat dominus in corpore erat in terris. Quoniam ergo CHRISTVS homo verus, & Deus

verus,

verus, ex duplici substantia vna persona, & homo Deus, & idem rex gloriæ, dominusque virtutum nō sit crucifixus, pro inuiolabili diuinitate: & crucifixus sit in homine, pro vnitate personæ: itaque miro, atque incogitabili modo passus est Deus, & non passa diuinitas. *Nobis autem reuelauit Deus per spiritū suum.* Non merito nostro reuelauit nobis, sed sua gratia, qui per fidem eius accepimus spiritum sanctum, qui voluntatem Dei nobis ostendit. *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim scit hominum, quæ sint hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita & quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi spiritus Dei.* Deum esse non dubites, qui non solùm humana, sed etiam Dei occulta scire dicitur. *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus: sed spiritū qui ex Deo est.* Qui mūdana cogitat, id est, qui se mundanis inuoluit, & implicat, spiritum mundi habet: non habet spiritum sanctum. *Vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur.* Per aduentū, passionem, & resurrectionem eius, dono spiritus sancti, quæ etiam vobis annunciamus. Audi donata, & tace de meritis. *Non in doctis hūanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus.* Nō à philosophis docti, sed à Dei spiritu. *Spiritalibus spiritalia comparantes.* Spiritalibus, qui ea capere possunt asseuerātes. *Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Qui spiritum Dei non habet, animalis est: quia ritu animalium viuit, qui putat nihil esse post mortem, sed hoc se debere agere, quod animalia: id est, manducare, & luxuriari, & mori. *Stultitia est enim illi, & non potest intelligere, quia spiritaliter examinatur.* Stultitia illi videtur primùm natus Deus, passus, resurrexisse: secundò contemnere quæ tua sunt: præstare maxillā, & cætera. *Spiritalis autem diiudicat omnia.* Iudicat vanum esse huiusmodi hominem, probat, examinat, & ipse à nullo carnali intelligitur, & quo quis spiritu agat. *Et ipse à nemine iudicatur. Quis enim cognouit sensum domini, qui instruat eum?* Modo timet, ne dicant, totum hoc habet sensus Dei, quod nobis dixisti: id est, non in me sensus Dei deficit, sed in vobis virtus audiēdi. *Nos autē sensum CHRISTI habemus.* Qui spiritum sanctum accepimus.

CAP. III ¶ *Et ego fratres non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus.* Appellati sunt enim ad quendam modum carnales iam renati per fidem, nō sic, sicut illi qui adhuc venundati erant sub peccato: ac si diceret,

ceret, non potuistis quasi spirituales, sed quasi carnales capere quod loquebar. Animalis enim homo, id est, qui secundum hominem sapit (animalis quippe dicitur ab anima, carnalis à carne, quia ex anima & carne constat totus homo) non percipit quæ sunt spiritus Dei: id est, quid gratiæ credẽtibus crux conferat CHRISTI. *Tanquam paruulis in Christo lac nobis potum dedi, non escam: Nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis: Adhuc enim estis carnales.* Non in carnali ætate, sed in fide CHRISTI ostendit proficientis futurum esse, vt possint, quia iam in eis spiritaliter natis gratia fuerat inchoata: ergo iam vasa erant in honorem facta, quibus adhuc rectè diceretur, O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? & si talibus rectè dicitur, multo rectius eis, qui vel nondum ita regenerati sunt, vel etiam in contumeliam facti. Illud tantummodo teneatur, quòd non sit iniquitas apud Deum: qui siue donet, siue exigat debitum, nec ille à quo exigit, rectè potest de iniquitate eius conqueri: nec ille cui donat, debet de suis meritis gloriari. Et ille enim, nisi quod debetur, non reddet: & ille non habet, nisi quod accepit. *Cum enim sit inter vos zelus, & contentio.* Dicit beatus Petrus, Deponentes igitur omnem malitiam, & simulationem, tanquam modo geniti infantes, rationabile, & sine dolo lac concupiscite. Si igitur illi paruuli esse dicuntur, qui omnem malitiam deposuerint, quia adhuc bona non fecerint: quid de nobis censemus, in quibus omnis malitia dominatur? *Nónne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?* Considerandum propter quid carnales esse dicuntur: quod vtique non carnaliter fit, sed sensu fit carnis. *Cum enim quis dicit, ego quidem sum Pauli: alius autem, ego Apollo: nónne homines estis?* Qui nihil maius habet, quàm cæteri homines, secundum hominem ambulat. Id est, qui diligentem se tantum diligit, & cætera. Sed in hoc loco propter defensionem hominum singulorum homines appellantur, euidenter ostendit, plus nos velle esse, quàm homines. Cùm exprobrat homines esse, quia eos contentiones habere cognouit, excedere nos vult humanam naturam, dum sic exprobrat. *Quid igitur est Apollo? quid verò Paulus? ministri eius cui credidistis.* Si nos nihil sumus, quanto magis aliqui verè nihil sunt, sed ficti Apostoli? *Et unicuique*

sicut

sicut dominus dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit. Hoc ipsum nó ex nobis, sed Dei donum est, qui in vobis operatur: quia & nobis gratiam dedit, vt ego signa facerem, per quæ crederetis: & Apollo sua doctrina vos confirmaret: quia sicut qui plantat in siccitate, sic omnis doctrina crescit, nisi Dei gratia irroretur. Si ergo & plãta Dei est, & fons, quid nobis adscribitis, quasi aliquid nostrum sit? Hæc dicens, commendat gratiam. *Sed Deus incrementum dedit.* Vide commendantem gratiam: & audent homines modò dicere blasphemias, & sibi adscribere, quæ Dei sunt, cùm si ille non dederit incrementum, omnis homo laboret in vanũ. *Itaq; neq; qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat, Deus. Qui plantat autem, & qui rigat, unum sunt.* Nos mercenarij sumus, alienis ferramentis operamur, nihil debetur nobis, nisi merces laboris nostri, quia de accepto talento operamur. *Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet: secundum suum laborẽ.* Contra Iouinianum, qui vnam omnium dicit esse mercedẽ. *Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis.* Adiutores in verbo, non in potentia: ager, & messis Dei. *Dei ædificatio estis.* Aedificatio templi Dei. *Secundum gratiam Dei quæ data est mihi.* Non secundum meam virtutem. *Vt sapiens architectus.* Sapientis architecti est, fundamentũ ponere. Primus ergo Apostolus Corinthiis fidem insinuãs, per gratiam Dei CHRISTVM posuit fundamentum: & si ipse fundamentum, quomodo Pelagiani dicunt, quòd homo incipiat, & ille consummet? *Fundamentum posui, alius autem superædificat.* Si fundamentum ipse CHRISTVS, quomodo blasphemant Pelagiani, quòd ipsi suis meritis ad fidem venerunt CHRISTI. *Vnusquisque autem uideat quomodo superædificet.* Vt rectus ergo & fortis paries crescat: ne per malã conuersationem, velut malè cæmentati lapides, de ædificatione Dei cadatis. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, qui est CHRISTVS IESVS.* Nemo potest alium CHRISTVM vobis prædicare, præter IESVM, in quem tota fide credentes, firmi state. Si fundamentum CHRISTVS, vbi sunt, qui dicunt, aliquid boni posse haberi sine CHRISTO? & sibi fidẽ, qua in CHRISTO creditur, tribuere arroganter præsumunt: & non agũt Deo gratias, à quo eis infusa esse dignoscitur? *Si quis autem*

superædifi-

superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pre ciosos, ligna, fœnum, stipulam, uniuscuiusque opus manifestum erit: dies enim declarabit, quia in igne reuelabitur. Tria genera sunt bonorum in ecclesia: hoc est, bonus, melior, optimus. & tria genera his contraria: id est, malus, peior, pessimus: quę lignis, fœno, & stipulæ comparantur. Alij de hoc loco ita sentiunt, quòd aurum, argentum, & lapides preciosos ædificet, qui ero gatis, vel dimissis facultatibus suis, aut monasterium expetit, aut remotus à seculi actibus viuit, vel sic in ipsis facultatibus viuit, tanquam non possidens, velut aliena sibi commodata possideat, & paratus sit eas propter CHRISTVM amittere: vt si persecutio propter Deum venerit, expeditus, paratusque inueniatur. E contra verò ligna, fœnum, stipulam illi ædificent, qui Christiani quidem sunt, & fideles, & bene vtuntur bonis suis, sed nimio amore implicantur rerum suarũ: & cùm venerit aut persecutio, aut iussio, vt priuari bonis suis debeant Christiani: si non negauerint CHRISTVM, illi non plus faciunt res suas, q̃ CHRISTVM: sed quia plus quàm oportuit amauerunt. cùm amittunt, non sine dolore, & tribulatione amittunt, ideoque salui fiant, quasi per ignem, id est, per tribulationem. *Et uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit: si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedẽ accipiet.* Id est, examinatio iudicij, vel præsens tribulatio, quæ igni fre quentissime comparatur. Aurum enim & argentum, splendi dius efficitur in igne. Lignum autem, & fœnum, & stipula ar debunt. *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur.* Si quis negligenter docuerit, aut exemplo, aut verbo, perdit laborem suum: quia opus infirmum facit. *Ipse autem saluus erit.* In sua iustitia. *Sic tamẽ, quasi per ignem.* Quasi, habet veritatẽ, sicut ibi, Quasi vnigeniti à patre. Si ille per ignẽ saluus erit, qui iustus est, quare non fuit solicitus vt forte, & stabile esset quod superædificauit, quid de illis, qui sermone ædificant, & exemplo destruunt? *Nescitis quia tẽplum Dei estis, & spiritus Dei habitat in uobis?* Nescitis cuius tẽplum sitis? *Si quis autẽ templum Dei uiolauerit.* Siue in singulis, siue in omni ecclesia. Nota quia hic spiritum sanctum Deum dixit, cuius templum sumus: quia ipsius templum sumus, qui habitat in nobis, quem Deum fatetur. *Disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos.* Siue suum corpus, peccan

do: siue

do: siue ecclesiæ, populum ad prauam doctrinam seducendo, aut certè exemplo proprio destruendo. Hoc Nouatiani proponunt, vt excludant pœnitentiam. Quibus respondendum, Si Corinthij iam baptizati peccauerat, si non admittitur pœnitentia, ad quem profectum illis scribit, & dicit, Vt secundam gratiam habeatis? Sanctus Hieronymus dixit ad Galatas, Hoc vnum scio, quòd qui post fidem CHRISTI fornicatur, violat teplũ Dei. *Nemo se seducat: siquis uidetur inter uos.* Nemo sibi blãdiatur, propria vanitate deceptus. *Sapiens esse, in hoc seculo.* Ad reddendũ malum pro malo. *Stultus fiat, ut sit sapiens.* Stultus iudicatur in hoc seculo, qui implet euangelium, non reddendo malum pro malo. Sed stultus voluntate fit, non natura. *Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum.* Nihil stultius, quàm vt vellet se vindicare, qui non potest, & Deo suam non reseruat iniuriã: quod etiam ille facere debet, qui se valet in hoc seculo vindicare, vel dum rationem requirit, cui iubetur vt credat. *Scriptum est enim, Comprehendam sapientes in astutia eorũ.* Nihil proficit astutia hominum, quò possit effugere manum Dei: sapiẽs sibi videtur vir diues, pauper autem sensatus reprehẽdit eũ. *Et iterum, Dominus nouit cogitationes hominũ, quomodo uanæ sunt.* Nihil vtilitatis confert ad salutem verbosa eloquentia. *Itaque nemo glorietur in hominibus.* In pseudoapostolis, sed nec in aliquo alio vel rege vel sacerdote. *Omnia uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue uita, siue mors.* Nos vestri sumus, non vos nostri. *Siue præsentia, siue futura. Omnia enim uestra sunt.* Omnia propter sanctos creata sunt, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Siue volueris ad libertatem referre: quod vultis eligere, siue mortem, siue vitã, siue præsentia, siue futura. *Vos autem* CHRISTI: CHRISTVS *autem Dei.* Sic CHRISTVS Dei, sicut Deus CHRISTI, si ad diuinitatẽ aptes: quanq̃ secundum hominẽ tractet, qui vinctus est.

CA. IIII ¶ *Sic nos existimet homo, ut ministros* CHRISTI, *& dispensatores ministeriorum Dei.* Nõ vt æquales CHRISTO. *Hic iam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inueniatur.* Interrogantis vox est: hoc est, iam hic vos putatis conscientias iudicare. *Mihi autem pro minimo est ut à uobis iudicer, aut ab humano die: Sed neque me ipsum iudico.* Et diẽ hominis non concupiui: hoc est, tẽpus

Nam

Nam hic humanum diem, intellectum, vel cor ſapiens, non abſurdè accipitur, qui poteſt diiudicare. *Nihil enim mihi conſcius ſum.* Nihil mali. *Sed nõ in hoc iuſtificatus ſum.* In hoc tẽpore, aut die, vel certè, ſi me nemo vituperet, nõ mihi inde blandiri debeo, vel extolli: aut ſi nullũ crimẽ admiſi, minuta fortè non omnino peccaui. *Qui autẽ iudicet me, dominus eſt.* Ante diem iudicij. *Itaque nolite ante tempus iudicare.* Occultas cogitationes: quia homo videt in facie, Deus autem in corde. *Quoadusque veniat dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabi conſilia cordium.* Quia me melius dominus nouit, q̃ vel ego, vel vllus hominũ ſcit. *Et tunc laus erit unicuique à Deo.* Ille verè laudabilis eſt, quẽ Deus laudabilem facit. *Hæc autem fratres transfiguraui in me & Apollo propter uos, ut in nobis diſcatis.* Vt à nobis humilitatis ſumatis exemplũ. *Ne ſupra quàm ſcriptum eſt.* Supra eſt, quod nõ eſt ſcriptum. *Vnus aduerſus alterum infletur pro pro alio.* Id eſt, cõtentione orta infleminí, quis melior ſit. *Quis enim te diſcernit?* Cuius momẽti es? Hic cõuerſus eſt ad inflatos ſcientia ſermonis. Vel certè, Quis te diſcernit à maſſa perditionis, niſi Deus? Nã non merita tua, nec ſcientia tua. Dicitur homini tanq̃ de ſemetipſo præſumenti: Quis enim te diſcernit, vtiq; ab iræ vaſis, à maſſa perditionis, quę per vnũ oẽs mi ſit in damnationẽ? Quis te diſcernit? Et tanq̃ reſpõdiſſet, diſcernit me fides mea, propoſitũ meum, meritum meum. Quid enim habes, inquit, quod nõ accepiſti? ſi autẽ accepiſti, quid gloriaris quaſi nõ acceperis? hoc eſt, quaſi de tuo ſit vnde diſcerneris. ergo ille diſcernit, qui vnde diſcernaris impertit, pœnam debitã remouẽdo, & indebitã gratiã largiẽdo. *Quid autem habes quod non accepiſti?* Quid habes ex te, niſi fortè peccatum? Nam ſiue ſcientia, ſiue aliquid boni in te eſt, donum Dei eſt: quod ſi ex te eſſe credideris, dicetur tibi, Quid habes, quod non accepiſti? & euenit tibi, ſi tibi aliquid adſcribis, & non Deo, illud euangelij, quod de ingrato dicitur, Qui enim non habet (id eſt, à Deo) etiam quod videtur habere, auferetur ab eo. Et ideo declinemus ſuperbiam, & demus Deo gloriam, à quo eſt omne datum optimum: ne ſi à nobis vel fidem, vel bona opera eſſe credimus, perdamus quod habere videmur. *Si autem accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis?* Quaſi aliquid tuum habeas. *Iam ſaturati eſtis,*

iam diuites facti estis, sine nobis regnatis. Doctrina, vel sciẽtia. Hoc increpantis pronunciatur affectu, quia sibi adscribebãt, quod esse videbantur. *Et utinam regnaretis, ut & nos uobiscum regnaremus.* In nullo nostri indigetis, vel indiguistis: siue regnaretis & nos vobiscum regnaremus, vel socios, si nõ magistros, computaretis. *Puto enim quod Deus nos apostolos nouissimos ostendit, tanquam morti destinatos.* Veluti quod in Apocalypsi promisit, nouissimo tempore se missurũ duos ad mortem: vel nos iam, qui ad gentes missi sumus. *Quia spectaculũ facti sumus mundo, & angelis, & hominibus.* Omnes expectant nostras iniurias: vel certamen Christiani, & pagani, vel certè angelos simpliciter ait. *Nos stulti propter Christum, nos autem prudentes in* CHRISTO. Nos omnia sustinemus propter CHRISTVM: vos autem sic vultis esse Christiani, vt prudentiam seculi non amittatis, nec aliquid pro CHRISTO pati. *Nos infirmi uos autẽ fortes in* CHRISTO. Quasi non possimus reddere vicem, quod secularis potest prudẽtia. *Vos nobiles, nos autem ignobiles.* Quia & scientiam suam, & nobilitatẽ generis pseudoapostoli, siue aliqui credentes præferebant. *Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur.* Ex quo cœpimus prædicare vsque in hoc tempus in nullo abundauimus. *Et instabiles sumus.* Nusquam habemus sedem: vel certè sic vobis videmur. *Et laboramus, operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus.* Sic operabatur, vt tota die doceret, & nocte laboraret: vnde postera die panem manducaret, non vt solidos reponeret die noctuque in tali opere impendendo, sed vnde tam ipse, quàm discipuli sui viuerent. *Blasphemamur, & obsecramus.* Pro eis, qui nos blasphemant. *Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus.* Iustus immundus est apud malos. *Omniũ peripsima usque adhuc.* Omnium humillimi, abiecti, & despecti, mappula. *Non ut cõfundam uos, hæc scribo: sed ut filios meos charissimos moneo.* Poterant confundi, si illos non consolaretur: non ad confusionem, sed ad profectum vestrum scribo. *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in* CHRISTO, *sed non multos patres.* Omnes quotquot iam natis apponuntur, patres esse non possunt. *Nam in* CHRISTO IESV *per euangelium ego uos genui.* Me primum prædicante domino credidistis. *Rogo*

ergo

ergo uos, imitatores mei estote. Bonorum filiorum est, in om-
nibus imitari parentes. *Ideo misi ad uos Timotheum, qui est fi-
lius meus charissimus, & fidelis in domino.* Quanto fidelior cę
teris, tanto charior vniuersis. *Qui uos commonefaciat.* Qui
vos & meis literis, & suo doceret exẽplo: aliud enim sine a-
lio non poterit esse perfectum. *Vias meas quæ sunt in Chri-
sto.* Vitam, & cursum meum, atque labores. *Sicut ubique in
omni ecclesia doceo.* Vias, & doctrinam, & conuersationem,
quibus vbique æqualis incedo, & à nullo quicquam lucri vel
commodi temporis præsentis accipio. *Tanquam non uentu-
rus sim ad uos, sic inflati sunt quidam.* Tam diu inflatus est ali-
quis, quàm diu non venit, qui veram habet scientiam: non il-
lam, quæ stultitia est apud Deum. *Veniam autem cito ad uos,
si dominus uoluerit: & cognoscam non sermonem eorum, qui inflati
sunt, sed uirtutem.* Virtutem fidei, quæ in operibus CHRI-
STI est, vel signis. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed
in uirtute.* Nouum testamentũ. *Quid uultis?* Benignus ma
gister, qui discipulorum correctionem in eorum posuit volũ
tate. Si non emendatis, in virga: si autem, in cõsolatione. *In
virga ueniam ad uos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?* In
virga iustitiæ, qua virga vsus est Petrus ad Ananiam & Sap
phiram, & Paulus ad Magum: simulque considerandum,
quod ipsa ira in nostra sit posita potestate, non nos in illius:
& tunc exeritur, quando Dei iniuria vindicatur.

¶ *Omnino auditur inter uos fornicatio.* In ecclesia, cui vos CAP. V.
præestis. *Et talis fornicatio, qualis nec inter gentes.* Ostendit
cur iram præmiserit. *Ita ut uxorem patris habeat.* Concubi
nam patris sibi sociauerat. *Et uos inflati estis.* Inflati estis
vana scientia, vel superbia: & non est vobis cura de his qui
pereunt, vt conueniantur, & aut corrigantur, aut reiiciantur.
Et non magis luctum habuistis. Boni pastores semper pro po-
puli peccatis fleuere. sicut Hieremias dicit, Quis dabit capi-
ti meo aquam, cui non voluntas, sed lachrymæ defuere. *Vt
tollatur de medio uestrum qui hoc opus fecit.* Siue qui fecit, siue
satanas tollatur, dum non habet per quem operari. *Ego qui-
dem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui ut præ-
sens, eum qui sic operatus est, in nomine domini nostri IESV
CHRISTI, congregatis uobis.* Ne tantum ex auditu iu-
dicare putaretur. *Et meo spiritu.* Mearum literarum iudi-

cio. *Cum uirtute domini* IESV. Domini quoque non deerit virtus. *Tradere huiusmodi satanæ in interitum carnis.* Vt habeat potestatem accipiendi illum, vt vel sic conuertatur, dum viderit se nec hic carnis, nec in futuro spiritus requiem habiturum. Cauendum: quia qui excommunicatur, satanæ traditur. *Vt spiritus saluus sit in die domini* IESV. Quod si in spiritum satanas non acceperit potestatem, dum corrigit, solius domini iudicio reseruatur. *Non est bona gloriatio uestra.* Qui talem in ecclesia admittitis. *Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit?* Ignoratis, quia vnius mali exemplo multi possunt perire: & per vnius delictum in omni populo, ira Dei superuenit in populo Iudęorum. *Expurgate uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis azymi.* Nihil in vobis remaneat pristinæ conuersationis. *Etenim pascha nostrum immolatus est* CHRISTVS. Facti per baptismum mundi de seculi vitiis ad virtutes domini transeamus. *Itaque epulemur non in fermento ueteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & ueritatis. Scripsi uobis in epistola, ne commisceamini fornicariis.* Non agnus, qui erat figura CHRISTI, & illi quidem septem diebus azyma comedebant, nos semper, si simplices sumus: quia & septē diebus mundus est factus: quotidie nobis agnus occiditur: quotidie pascha celebratur: qui fermentum malitiæ, & nequitiæ non habet. Non in saturitate ventris, quæ ad Deum non pertinet, sed in simplicitate mentis, & cordis puritate. Fermētum enim quid est, nisi corruptio naturæ, idipsum de dulci acerbum factum? *Non utique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus.* Non gentium fornicariis. *Alioquin debueratis de hoc mundo exisse.* Alio genere debueratis exisse, non sic, aut certè si sic, melius vobis fuerat mori. *Nunc autem scripsi uobis, non commisceri.* Hoc ipsum nunc scripsi quod dico. *Si is, qui frater nominatur, est fornicarius, aut auarus, aut idolis seruiens, aut malediens, aut ebriosus, aut rapax.* Non ex solo nomine dicendus est frater, sed ex actu. Sed si quis fornicator nominatur, quod & in veteri testamento inuenitur, Qui se iungit fornicariis, nequam erit: putredo & vermes hæreditabunt eum. *Cum huiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nónne de iis qui intus sunt uos iudicatis?* Nec istum communem quem con-

cessi, cum gentibus si ire volueritis. *Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit.* Foris ecclesiam sunt Iudæi, hæretici, vel gentiles. *Auferte malum ex uobipsis.* Non ex gentibus, sed ex vobis. ¶ *Audet aliquis uestrum habens negotium aduersus alterum.* Ausus est aliquis contra præceptum domini venire dicentis, Si quis tecum voluerit iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte illi & pallium? Hic intelligitur quòd maximè propter fornicationes accusarentur in iudicio seculari: quia illud hic in media causa fornicationis immisit. *Iudicari apud iniquos, & non apud sanctos?* Hic probatur iudices gentiles fuisse, quòd iniqui dicuntur. *An nescitis, quoniam sancti de mundo iudicabunt?* Sicut saluator ait, Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel. Quod autem illis dixit, omnibus dixit, qui eos fuerint imitati. Nam de illis duodecim vnus periit, & alius qui illum non audierat, eius loco successit: & Paulus & Barnabas apostoli fuerunt. *Et si in uobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis?* Siue per vos, siue vestro exemplo. *Nescitis quoniam angelos iudicabimus.* Illos angelos qui contra naturam peccauerunt iudicabunt ij, qui supra naturam castitatem cum Dei auxilio seruauerunt. *Quanto magis secularia?* De rebus seculi. *Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum.* Possunt de his etiā illi iudicare, qui sunt minimi in ecclesia, aut certè qui iniurias suas contemnunt. Notandum quòd minimos dicat, qui in Dei lege non sunt instructi, sed in seculi. *Ad uerecundiam uestram dico.* Quod dicturus sum, vt erubescant qui sunt tales. *Sic non est inter uos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum?* Nunquid non est? *Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.* Duplicant peccatum, & quòd litigāt, & quòd apud infideles litigant. *Iam quidem omnino delictum est in uobis, quòd iudicia habetis inter uos.* Primum, quia præceptum CHRISTI contemnitis, iam peccatum habetis. *Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini?* Illis loquitur, qui faciebant, non qui patiebantur: Sustinere debetis si quis vobis fecerit iniuriam. *Sed uos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt?* Quibus nec vicem licet red-

CAP. VI.

dere inimicis. *Nolite errare, neque fornicari: neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt.* Nolite seduci, existimantes de multis, & non etiam de vno peccato puniendum. *Et hæc aliquando quidem fuistis.* Nolite timere de præteritis: tantùm ne post baptismum criminosum aliquid committatis. *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini Iesu Christi, & spiritu Dei nostri.* Abluti in nomine dñi IESV CHRISTI, sanctificati per spiritum sanctum. Hic totam trinitatem intellige. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* Quia de fornicatione tractat, vult materiam fornicationis ostendere. *Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.* Licet nobis manducare & bibere, sed si subiecerimus nos comessationi, hoc ipsum licitum perducet nos ad illicitum: hoc est, ad fornicationem. Sic & de nuptiis, & de diuitiis, & cæteris huiusmodi rebus potest intelligi, quæ non sunt peccatum, sed ad occasionem possunt perducere delictorum. *Esca uentri, & uenter escis: Deus autẽ & hunc, & hæc destruet.* Et hæc duo, id est, & ventrem, & escam, & ipsum hominem, qui in his est. *Corpus autem non fornicationi, sed domino, & dominus corpori.* Deus vobiscum est, quàm diu vos estis cum illo: Si autem dereliqueritis eum, derelinquet vos. *Deus uerò & dominum suscitauit, & nos suscitabit per uirtutem.* Si suscitauit dominum, & nos quoque eadem virtute suscitabit. Si eius membra sumus, ergo debemus mẽbra nostra sanctificare, vt in eo manere mereamur. *Nescitis quoniam corpora uestra membra CHRISTI sunt?* Omnis ecclesia corpus CHRISTI est: singuli autẽ membra. *Tollens ergo membra CHRISTI, faciam mẽbra meretricis? Absit.* Non dixit fornicatoris, sed meretricis: vt ostenderet eum eiusdem esse criminis, & nominis, cuius meretrix, cum qua fornicatur: quia hominib⁹ minus videtur peccare vir, q̃ mulier: Simul notandum, quia antè tollit membra CHRISTI, qui facturus est meretricis: in eo fornicator maioris est criminis, quia tollit membra CHRISTI, & facit ea mẽbra meretricis. *An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne una.* Quomodo cum vxore licitè, sic & cum meretrice vna caro efficitur per amorem

rem illicitum. *Qui autem adhæret domino, unus ſpiritus eſt.* Quomodo qui carnis opera facit, caro eſt: ita & qui Dei opera facit, vnus ſpiritus eſt. *Fugite fornicationem.* Videntes quàm grauis ſit. *Omne peccatum, quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt.* Omne peccatum ab vno poteſt fieri, qui corpus dici non poteſt, ſed membrum: in fornicatiõe autem duo pereunt, & duo poſſunt dici corpus: grauius ergo eſt vbi duo pereunt, quàm vbi vnus: quia reliqua peccata poſſunt & ſine corpore fieri. *Qui autẽ fornicatur, in corpus ſuum peccat.* Quidam de corpore eccleſiæ putant dictum: ſed, in corpus ſuum peccat, ait: ſiue ſic grauiorem dicit eſſe fornicationem, quam ſcit in illis eſſe, quæ apud illos leuis videbatur, quia in conſuetudinem ierat. *An neſcitis quoniam membra ueſtra templum ſunt ſpiritus ſancti qui in uobis eſt? quem habetis à Deo, & non eſtis ueſtri. Empti enim eſtis precio magno.* Quia non eſt ſuus, non debet ſibi viuere, ſed illi, cuius eſt ſanguine comparatus. Qui vult, inquit, poſt me venire, abneget ſe ſibi. Si homo à ſeruo parua pecunia comparato continuum ſeruitiũ quærit, quanto magis ille, qui plus pro nobis quod daret non habuit, q̃ ſemetipſum? *Glorificate.* Id agite, vt glorificetur per vos Deus, & per opera veſtra. *Et portate dominum in corpore ueſtro.* Vt portemus imaginem cœleſtem. Notandum, quòd hîc Deum quem portare iubemur, ſpiritum ſanctum dicit: cuius ſuperius membra noſtra templum eſſe teſtatus eſt, dicẽs, Vos eſtis templum Dei, & ſpiritus Dei habitat in vobis. Et nunc, Glorificate, inquit, & portate Deum in corpore veſtro, vtique Deum ſpiritum ſanctum. ¶ *De quibus autem ſcripſiſtis.* Interrogatus reſpondet. *Bonum eſt homini mulierem nõ tangere.* Bonum erat illud, quod optimum prædicaui: ſi ergo bonum habẽti non tangere, quanto magis ſi non duxerit melius? Incontinentia & tempore & ætate, infirmitate prohibetur: caſtitas autem ſemper poteſt Deo adiutore, & cuſtode ſeruari. Illud ergo magis quærendum eſt, quod æternum eſt. Quare ergo, Creſcite & multiplicamini & replete terram? nunc autem etiam ipſa terra iam non capit homines. Sed potuit, inquit, omnes de terra facere: potuit, ſed noluit: potuit enim & pinnatos & cornutos homines facere. Sed omnia ſecundum rationem ſibi notam optimè fecit. Ipſam denique Euam noluit de terra facere, ſed de coſta. Si autẽ pu- CA. VII.

tas modo id esse in omnibus, imitare Cain, & cæteros qui proprias sorores duxere. Si ergo hoc sic erat, omnia Deũ secundum præscientiam, qua Deus est, temporibus ordinasse credamus. Illud etiam credendum, si vel modo secundum legem nubant nõ peccare: lex enim propter filios nubere permittit, non propter luxuriam. In hoc se etiã animalibus deteriores faciunt homines, quòd quum nec prægnatis parcũt, ostendunt se homines vxores non propter filios accepisse. Qui autem sola filiorum causa, postquàm peperit mulier abstinet se, & dum lactatur infans, & per ætatem fortè iam partu cessante, cessatur & ab opere nuptiali: non tangere, secundum vsum, non secundum tactum simplicem. *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, & unaquæque suum uirum habeat. Vxori uir debitum reddat: similiter autẽ & uxor uiro.* Fornicatoribus concessit vt nubant, incontinens ne fornicetur: sicut si dicit medicus infirmo, Bonum tibi erat non manducare poma: & ille non se posset continere, vt velit manducare ficus: postea medicus cõcedat illi dura cœna tantum ne manducet, vnde moriatur. Vnde prędicanda est perfectio: qui autem non potest, dandum remedium nuptiale. *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed uir.* Quia sponte sibi abstulit libertatem. *Similiter autem & uir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.* Agnoscant viri nõ sibi licere aliam præter vxorem agnoscere, quia æquali sorte sibi inuicẽ sunt subditi & debitores. *Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu, ad tempus, ut uacetis orationi: & iterum reuertimini in idipsum.* Non potest vacare orationi qui incontinens est. Non solùm autem continentia in nouo testamento laudabilis est, sed & in veteri testamento, descensurus Deus in montem Sinai, sanctificari iubet populum à mulieribus triduo, quanto igitur magis Deum videre poterit, qui semper castus esse voluerit? Similiter & sacerdos Dauid prohibuit sanctum panẽ quousque mũdos à mulieribus esse cognosceret, & Petrus iubet etiam à licitis temperare. *Ne tentet uos satanas propter incontinentiam uestram.* Ne vno se retrahente, alius fornicetur, & satanas locum tentandi inueniat. *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut meipsum.* Hoc infirmis indulgeo, non perfectis præcipio, qui omnes homines velim me in omnibus

imitari, qui scio quantum possit castitas apud Deum. *Sed unusquisque proprium habet donum ex* Deo, *alius quidem sic, alius uerò sic.* Proprium donum, quia Deus diuidens singulis prout vult, quia nec omnes capiunt verbum hoc. Cæterum si omnes possunt, quomodo dicit scriptura, quòd nemo esse possit continens, nisi tu dederis? Donum ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic. Audis donum, cesset præsumptio. *Dico autem non nuptis, & uiduis.* Incipit de his qui vxores non habent, & de viduis. *Bonum est illis si sic maneant, sicut & ego.* Quis potest dicere non esse bonum, quod ipse dicit esse bonum? Quis rogo possit, nisi fortè Iouinianus? *Quòd si non se continent, nubant.* Aut incontinenter patieris, aut nubere non debes, si continens esse vis. *Melius est enim nubere quàm uri.* Fornicatio igne punitur, sicut dicit Iudas de nuru sua, Producatur, inquit, & incendatur. Ad comparationem ergo fornicationis, est melius nubere. *His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed dominus.* Hic proprie loquitur ad coniugatos, ne dimitterent vxores, & alias ducerent aut pulchras, aut diuites, sicut Iudæi faciebant. *Vxorem à uiro non discedere.* Si quis dimiserit vxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari. *Quòd si discesserit, manere innuptam.* Non ita discedere, vt alij nubat: si ob aliquam causam discesserit, alij non nubat. *Aut uiro suo reconciliari. Et uir uxorem non dimittat. Nam cæteris ego dico, non dominus.* Melius est si ad virum suum reuertatur, quàm alij nubat. *Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet uirum infidelem, & hic consentit habitare cū illa, non dimittat uirum.* Si quis vnus credidit è duobus: non quo permiserit infidelem fideli coniungi, sed de iam coniunctis loquitur. *Sanctificatus est enim uir infidelis in muliere fideli.* Sæpe contigit vt lucri fieret per mulierem. Ideo ait beatus Petrus, vt si qui non credunt verbo, per mulierum conuersationem, sine verbo lucrifiant, & cum viderint ex ebriosis sobrias, ex superbis humiles, dicant, Verè lex Dei est, quæ sic potuit mutare mores insolitos. Credo iam prouenerat vt nonnullæ fœminæ per viros fideles, & viri per vxores fideles in fidem venirent: & quamuis non dicens nomina, exemplis est tamen hortatus ad

confirmandum consilium suum. *Et sanctificata est mulier infidelis per uirum fidelem. Alioquin filii uestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.* Si ambo infideles essetis, necessario filij vos imitarentur: nunc autem forsitan fidelem imitantur, & sancti sunt: quia etiam si de duobus fidelibus nascantur, sic nascuntur, tanquam si oleaster ex oliua. Oleastrum dico propter originale peccatum, & propter hoc sunt sub Diabolo, nisi renascantur in CHRISTO: quia Diabolus culpæ autor est, non naturæ. Iam credo quòd erant paruuli Christiani, qui siue autore vno ex parentibus, siue vtroque consentiente sanctificati erant: quod non fieret, si vno credente dissociaretur coniugium. *Quòd si infidelis discedit, discedat.* Non est enim maior maritus, quàm Deus. *Non est enim seruituti subiectus frater, aut soror.* Nunquid sic quis nubet, vt seruiat & pereat propter alterum infidelem? Et notandum, quia inuicē serui sunt. *In eiusmodi.* In eiusmodi re, aut causa. *In pace autem uocauit nos Deus.* In libertate: non ergo debemus nos vltro discedere. *Vnde enim scis mulier, si uirum saluum facies? Aut unde scis uir, si mulierem saluam facies? Nisi unicuique sicut diuisit dominus: unumquenque sicut uocauit Deus.* In dubio posuit: sed semper, si quid ambiguum est, in meliori parte intellectus ducēdus est. *Ita & ambulet: & sicut in omnibus ecclesiis doceo.* Siue cum vxore, siue sine vxore. Siue circūcisus, siue in præputio: siue seruus, siue liber. *Circuncisus aliquis uocatus est? non adducat præputium.* Siue cum vxore vocatus est, non dimittat eam: siue sine vxore, non ei opus nubere, si in eo cōsilio acquiescit, & si potest continere. Nam circuncisus quoniam habuit præputium, reuocare non potest se superfluo circuncisum, quod suo tempore opus fuit: non dicat, melius fuerat si non fuissem circuncisus, non viuat gentiliter. *In præputio aliquis uocatus est? non circuncidatur.* Non putet fidem domini causam esse dissidij. *Et circuncisio nihil est, & præputium nihil est: sed obseruatio mandatorum Dei. Vnusquisque in qua uocatione uocatus est, in ea permaneat apud Deum.* Nec obest, nec prodest in hoc tempore. *Seruus uocatus es? non sit tibi curæ.* Aliqui seruitutē coniugium volunt intelligi. *Sed & si potes liber fieri, magis utere.* Quia Deus cōditiones non respicit, sed mentem, & volūtatem: nec dicas, quomodo possum Deo placere, qui seruus sum? *Qui enim in domino uocatus seruus: libertus*

libertus est domini. *Similiter qui liber uocatus est, seruus est* CHRISTI. Qui hominis seruus, apud Deum liber est: & qui apud homines est liber, est seruus Dei. Ergo ambo vnum sunt. Nō est enim acceptio personarum apud deum, *Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque in quo uocatus est fratres, in hoc maneat apud Deum.* Nolite propter homines seruire ad oculum, vt hominibus placeatis: sed omnia propter Deum, credentes vos mercedem cōsecuturos à Deo. *De uirginibus autem praeceptum domini non habeo.* Scriptis respondit: quia illi dicebant, Vbi præcepta est virginitas? vt superfluum demonstrarent: quia quod sub præcepto est, non impletum punitur, impletum autem præmium non habet. Consilium dat, saluatore dicente, Non omnes capiunt verbum istud: sed quibus datum est. Nam si generale esset, quod potest vnus, & omnes possent, Occasio castitatis est abstinentia: Occasio autē incontinentiæ, luxuria est. Datur autem à Deo, quia ipsius proprium donum est, dicente Propheta, Cùm sciam quia nemo est continens, nisi cui credideris. *Consilium autem do.* Implet illud domini, quod ei in figura stabularij dixit: Si quid supererogaueris, ego veniens reddam tibi. *Tanquam misericordiam consecutus à domino ut sim fidelis.* Omnia ad Dei misericordiā refert, vt suo exemplo doceat, nisi in Deo esse nō gloriandū. Fidelis seruus est, qui omnibus prætermissis domini sui semper seruitio occupatur, ad quod eos suo exemplo prouocat, vt ipsi soli desiderēt seruire. Et nemo de suis meritis præsumat, quando ille vt fidelis sit, misericordiam domini se adeptum testatur. *Existimo ergo hoc bonum esse.* Existimo, hoc non est quasi dubium sed certum: sicut est, Puto quòd & ego spiritum Dei habeam. *Propter instantem necessitatem.* Siue custodiendi iustitiam, siue carendi mundi sollicitudine. *Quoniam bonū est homini sic esse. Alligatus es uxori? noli quærere solutionem.* Malum est ergo sic non esse, quia primitus perdit præmium castitatis, non quòd peccet. *Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem.* Ita dicit, non ligandum, quomodo non soluendum. *Si autem acceperis uxorem, non peccasti.* Qui liber es, si non vis esse maior, esto vel minor. *Et si nupserit uirgo, non peccabit.* Nuptiæ per se non habent peccatum, sed per sollicitudinem seculi sæpe peccatum incurrunt. *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.* Sub maledicto se Euæ subiiciētes, quæ ideo in partu

In partu maledictionem accepit, quoniam sciebat Deus incontinentes futuros homines, vt vel metu doloris à libidine temperarent. Adiiciuntur etiam vagitus infantium, filiorum mortes, necnon & aborsus. *Ego autem uobis parco.* Ideo quia secundum indulgentiam coniugia non omnino prohibeo.

Hoc itaque dico fratres. Hic omnes ad continentiam cohortatur. *Tempus breue est. Reliquum est, ut & qui habent uxores, sint tanquam nõ habentes.* Vitæ nostræ tempus breue est, quia cito aut vnius, aut amborum morte soluetur. Sic intelligendum, propter breuitatem nulla esse putanda ad comparationem futurorum. *Et qui flent, tanquam non flentes. Et qui gaudent, tanquam non gaudentes. Et qui emunt, tanquam nõ possidentes. Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur.* In hoc seculo, quia oĩa in breui finietur. Tẽporũ breuitatẽ describit Salomon, Tẽpus & tẽpora, nos aũt quotidie videm⁹ hĩes morientes, & æternos futuros nos credim⁹, quasi alterius simus naturæ. Nã sapiẽs aliorũ casib⁹ emẽdatur. Ideo Salomon, Cor, inquit, sapiẽtis in domo luct⁹: cor aũt insipiẽtis in domo cõuiuij. *Præterit enim figura huius mũdi.* Hoc seculũ figura futuri est. Si figura talis est, qualis erit veritas? Sicut stella figura est solis. *Volo autẽ uos sine sollicitudine esse.* Ideo non nubit quis, vt mũdi sollicitudo discedat, ne spinæ suffocẽt semẽ: & ne dicãt, villã cõparaui, boues emi, vxorẽ duxi: & non possit cœnare cũ spõso. *Qui sine uxore est, sollicitus est quæ domini sũt, quomodo placeat Deo. Qui autẽ cũ uxore est, sollicit⁹ est quæ sunt mũdi quomodo placeat uxori.* Interrogandũ cui expediat placere, Deo, an mulieri morituræ. *Et diuisus est. Mulier innupta & uirgo cogitat quæ domini sunt.* Si diuisus, esse non potest vnum: Nam vnitas diuisionem non recipit. *Vt sit sancta, & corpore, & spiritu.* Corpore, ab vsu: spiritu à sollicitudine, vel concupiscentia cogitationum. *Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi.* Quæ nupta est, si quę sunt mundi cogitat cui placere desiderat, incipiet illi præponi nupta, quæ habet excusationem cogitandi quæ mundi sunt, occasione mariti. *Quomodo placeat uiro.* Ista nec corpore nec spiritu est sancta. *Porrò hoc ad utilitatem uestram dico.* Ne videretur infirmis durẽ locutus esse, modò excusat se: sed ipsa excusatio consideranda est. *Non ut laqueum uobis iniiciam.* Non impono necessitatem innuptis, sed consilium do, quid magis vobis expediat. *Sed ad*

id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento dominum obsecrandi. Ergo nec vtile, nec honestum erat, quod illi volebant. *Si quis autē turpem se uideri existimat super uirgine sua, quod sit super adulta.* Turpis videbitur, si cùm ad perfectam ætatem venerit, neutrum deliberet, vel virginitatem seruare, vel nubere: aut si volenti nubere, non permittat, & illa fuerit fornicata. Nam si vnusquisque hoc ad carnem suam reuocet, & videat se virginitatem seruare non posse, nubat, ne fornicando turpis appareat. *Et ita oportet fieri.* Ita necesse est, propter voluntatem puellæ. *Quod uult, faciat: non peccat, si nubat.* Parentes quidem debent eam vsque ad maturam ætatem custodire, & docere castitatem. Sed si noluerit, fiat quod necesse est: non peccat pater puellæ, siue ipsa puella, si nubat. *Nam qui statuit in corde suo firmus.* Firmus ille statuit, cuius filiæ voluntas firmauerit voluntatem. *Non habens necessitatem.* Hinc cognoscitur illum necessitatem habere filiæ, de quo dixit, *Potestatem autem habens suæ uoluntatis, & hoc iudicauit in corde suo, seruare uirginem suam: bene facit.* Potest facere quod vult. *Igitur & qui matrimonio iungit uirginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit.* Conclusiua collectio est: Prudentibus sanè semper meliora sectanda sunt.

Mulier alligata est, quanto tempore uir eius uiuit. Hic de viduis incipit: quia & de ipsis consuluerant. *Quòd si dormierit uir eius, liberata est, Cui uult nubat, tantū in domino.* Libera facta à vinculo coniugali secundum legem: si nec tunc se potuerit continere, cui voluerit nubat, tantummodo in CHRISTO.

Beatior erit, si sic permanserit. Beata habens maritum, si possit custodire iustitiam, & tantum propter filios maritum cognoscit: Beatior vidua, quia magis laborat, quàm nupta, & habet mercedem castitatis: & orare quotidie libera conscientia potest. Virgo beatissima, quia compendioso labore ad grande præmium poterit peruenire. *Secundum meum consiliū.* Quod do virginibus. *Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam.* Nolite putare, quia ex me hoc ipsum sit quod dico: spiritus Dei in me loquitur, quem contemni non expedit. Hic, puto, non dubietatē significat. ¶ *De his autem quæ idolis sacrificantur.* Et de his illi scripserant, sicut & de superioribus: quia manducabant in templis, dicentes, Omnis creatura Dei bona, & idolum nihil est, & hac imagine magis, CA. VIII

gis,

gis, quàm veritate rationis errabant. *Scimus quia omnes.* Nos omnes: nam non illi: de quibus dicit, Sed non in omnibus est scientia: id est, Scientia à domino data. *Scientiam habemus.* Hanc habet consuetudinem, vt primum leniter ingrediatur, & in nouissimo vim suæ orationis ostendat. *Scientia inflat.* Illaque stultitia est apud Deum. Si scientia inflat, vt quid illos adhuc plus vult inflare? Ipse etiam de se dicit, Et si imperitus sermone, sed non scientia. Et pro Ephesiis orat, vt scientia repleantur. Et in hac ipsa epistola gratias agit, quod repleti sint scientia huiusmodi. Scientia quæ imaginem magis rationis, quàm veritatem ostendit: non scientia, quæ potest reprehendi. *Charitas uerò ædificat.* Illa charitas, quæ non quærit quæ sua sunt: sed quomodo per eam CHRISTI corpus proficiat. Scientia sine charitate inflat, cum charitate ædificat.

Si quis se existimat scire aliquid. Si quis sibi videtur sapiens, non est sapiens: Nam qui verè sapiens est, insipientiorem se omnibus credit: & ille verè est sapiens, qui quicquid boni sapit, à Deo se accepisse testatur. *Nondum cognouit, quemadmodum oporteat eum scire.* Qui sibi tribuit quod scit per stultam præsumptionem, nescit quemadmodum oporteat eum scire.

Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. Aedificando ecclesiam diligit Deum, quia & proximum: hunc nouit dominus, quia cognouit dominus qui sunt eius. *De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolũ in mundo: & quod nullus est Deus, nisi unus.* Repetit, quod superius dixerat, scimus: & quid sit ostendit, quia nihil est idolum. *Nã & si sunt qui dicantur Dii.* Potest dici quod dicatur, & non sit. *Siue in cœlo, siue in terra: si quidem sunt Dii multi, & domini multi: nobis tamen unus Deus pater ex quo omnia, & nos in illum.* Angeli & sancti, quibus dicit, Ego dixi, Dij estis, & domini, sancti eorum quos iudicabunt, Siue sic, Dij in cœlo, & domini in terra. Hic Arriani calumniantur, CHRISTVM Deum esse negantes: quia tantùm dominus appellatur. Quibus respondendum est: Si ideo non erit Deus, quia vnus Deus est pater: ergo & pater nõ erit dominus: quia dominus vnus CHRISTVS.

Et unus dominus IESVS CHRISTVS, per quem omnia, & nos per ipsum. Qui omnia ex nihilo fecit: vbi trinitatem intellige. *Sed non in omnibus est scientia.* Non omnes sciunt, quòd propter contemptum hoc faciatis: sed putant vos propter venerationem

nerationem illud facere. *Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum, cum sit infirma, polluitur.* Adhuc sic habent in conscientia, quomodo antè quam crederent. *Esca autem non nos commendat Deo: neque si non manducauerimus, deficiemus: neque si mãducauerimus, abundabimus.* Sicut dicit Aggeus propheta, Et si manducaueritis & biberitis, nónne vobis manducabitis, & bibetis? *Videte autem ne fortè hæc licentia uestra offendiculum fiat infirmis.* Potest hoc simul & de illis religiosis vel clericis dici, qui q̃d docent verbo, destruunt exemplo, dum & diuitiis incubant, & preciosis vestibus circundantur. *Si enim quis uiderit eum, qui habet scientiam, in idolo recumbentem: nónne conscientia eius, cum sit infirma, ædificabitur ad mãducandũ idolothyta? Et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem CHRISTUS mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiã eorum infirmam, in CHRISTO peccatis.* Quicunque scandalizauerit vnum de pusillis istis, expedit illi vt mola asinaria suspendatur collo eius, & mittatur in profundum maris: leuius est illud, quod graue. *Quapropter si esca scandalizat fratrẽ meũ non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.* Non sola esca & caro, sed omnes reliquæ res. ¶ *Non sum liber? non sum apostolus?* Ita legendum est, Nunquid non sum? Suum exemplum illis replicat, quòd cum habuisset omnia in potestate, noluerit facere, quod illi licebat, propter aliorũ salutem. *Nónne IESVM dominum nostrum uidi?* Quando ei apparuit in via. *Nónne opus meum uos estis in domino? Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen uobis sum.* Aliis ad quos non sum missus. *Nam signaculũ apostolatus mei uos estis in domino.* Indicium apostolatus mei est, quòd vos credidistis in domino per me. *Mea defensio apud eos, qui me interrogant, hæc est.* Per hæc defendor esse apostolus. *Nunquid non habemus potestatẽ manducandi & bibendi?* De vestro sine labore nostro. *Nũquid non habemus potestatẽ sororem mulierem circunducendi?* Quæ nobis ministraret. Non dixit, ducendi: sed circunducendi, ne quis de vxore sua ipsum dixisse putaret. *Sicut & cæteri apostoli, & fratres domini, & Cephas.* Non illos iudicat: Sed quia illi fidelioribus prædicabant, liberius panem quotidianũ accipiebant: quia & apud Iudæos hæc erat consuetudo doctorũ. *Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatẽ hoc operandi?*

CAP. IX.

Qui

Qui ad gentes missi sumus. *Quis militat.* Dat alia exempla, quibus probet sibi debitum hoc fuisse. *Suis stipendiis unquam?* Et non publicis. *Quis plantat uineã, & de fructu eius non edet?* Per comparationem hic populum dicit vineam, sicut ibi, Vineam de Aegypto transtulisti. *Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?* Et dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent vos cum disciplina. *Nunquid secundũ hominem hæc dico?* Ex me. *An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi, Non alligabis os boui trituranti.* Omnia legis testimoniis confirmat. *Nunquid de bobus cura est Deo?* Quomodo ergo de passeribus Deo cura est: & in Iona dicitur de Niniue, in qua sunt hominum plus CXX. milia, & pecura multa. Sed & ipsa propter hominem creata sunt. Nam deficiente homine, & ista deficient. *An propter nos? utiq; dicit. Nam propter nos utiq; scripta sunt. Quoniã debet in spe qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus pcipiẽdi.* Debet fructũ sui sperare laboris: & qui triturat, debet de ipsa area mãducare. Vt per hanc comparationẽ libenter tribuatur iis, qui in verbo laborant. *Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnum est.* Non erat magnum, non vos grauabamus si velimus accipere: sed nolumus propter vos. *Si nos carnalia uestra metamus.* Quæcunque necessaria sunt. *Si alii potestatis uestræ participes sunt, quare nõ potius nos? Sed nõ usi sumus hac potestate.* De pseudoapostolis dicit, quibus non debebatur, qui nihil illis præstiterant. *Sed omnia sustinemus.* Et famem, & sitim, & nuditatem. *Ne quid offendiculũ demus euangelio CHRISTI.* Ne in aliquo displiceat prædicatio nostra: ne illi quibus euangelizamus, per nos offendant, aduersariis occasione accepta deuorantibus. *Nescitis quoniã qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt? Qui altario deseruiũt cũ altario participant?* Apud Iudæos secundũ legem. *Ita & dominus ordinauit iis qui euãgelium annũciant de euãgelio uiuere.* Sicut dicit, Dignus est operarius mercede sua. Dicit apostolus, licere sibi quidẽ & permissum à domino esse, vt qui euangeliũ annunciant, de euangelio viuant, id est, de euangelio habeãt ea, quæ huic vitæ sunt necessaria: sed tamen se non esse abusum hac potestate. Erant enim multi, qui occasionẽ habere cupiebant acquirendi, & vendendi euangeliũ: quibus eam volens amputare apostolus, manibus suis victum suũ tolerauit. De his enim alio loco dicit, Vt amputem

putem occasioné.qui quærunt occasionem. Quanq̃ etiam sicut cæteri boni apostoli,permissu domini possit de euangelio viuere:tamẽ nõ in eo victu cõstituerit finẽ euangelizandi:vt nõ ideo euãgelizaret,vt perueniret ad cibũ, & si qua sunt talia necessaria:sed ideo ista sumeret,vt illud impleret:ne non volens: sed necessitate euangelizaret. *Ego autem nullo horum vsus sum. Non scripsi autẽ hæc, ut ita fiant in me.* Non hæc ideo scribo,vt fiat quod nõ est factum:sed vobis exemplũ faciendi do. *Bonũ est enim mihi magis mori,q̃ ut gloriã meam quis euacuet.* Etiam si moriar fame,non euacuabitur hæc gloria , quã habeo secundum Deum,vt nihil à vobis accipiam. *Nam si euãgelizauero,non est mihi gloria:necessitas enim mihi incumbit.* Cum omnia feceritis,dicite, serui inutiles sumus , quod debuimus facere,fecimus. *Væ enim mihi est,si non euãgelizauero.* Pœnam habeo. *Si enim uolens hoc ago,mercedem habeo:Si autẽ inuitus,dispensatio mihi credita est.* Tunc erit voluntarium,si etiam debitum contemnatur. *Quæ est ergo merces mea?ut euãgelium prædicãs sine sumptu ponã euangelium.* Vnde habeo mercedem? & ipse sibi respondit,vt gratis annunciẽ. *Vt non abutar potestate mea in euãgelio.* Siue ne vtar potestate quã accepi.Siue dumvoluero accipere,vilem faciã potestatem meam, cùm propter ventrem meum docere existimor. *Nam cum liber essem ex omnibus,omniũ me seruum feci,ut plures lucrifacerem.* Cùm possim vti libertate mea,& de cæteris non curare, omnibus tamẽ compassus sum, vt eos saluarem. *Et factus sum Iudeis tanquam Iudæus ut Iudæos lucrarer.* Quando se purificauit in templo,quod tempore gratiæ nouerat esse superfluum. *His qui sub lege sunt,quasi sub lege essem.* Ostendit quomodo fuerit cum eis & ipse Iudæus,vt ei daretur occasio prædicandi eis. *Cum ipse non essem sub lege,ut eos qui sub lege erant, lucrifacerem.* Non est sub lege,quæ paruulis data est, qui gratia implet legem:iusto enim lex non est posita. *His qui sine lege erant,tanquam sine lege essem:cum sine lege Dei non essem.* A gentilibus primùm solam fidẽ quærebam,quasi nõ haberẽ præcepta legis CHRISTI,quæ illos obseruare docerem. *Sed in lege essem CHRISTI,ut lucrifacerem eos,qui sine lege erant.* Contra Arrianos,qui negant CHRISTVM esse Deum. Nam cùm dicit,se sine lege Dei nõ esse,sed in lege esse CHRISTI, CHRISTVM Deum esse fatetur. *Factus sum infirmis infirmus, uti in-*

uti infirmos lucrifacerem. Cum infirmis holera manducaui, cum possem carnes manducare sine timore. Vel illud: Ego me nihil iudicaui scire inter vos, nisi CHRISTVM IESVM, & hunc crucifixum. *Omnibus omnia factus sum*. Non mihi aliquid quærens quod mihi vtile est. *Vt omnes facerem saluos*. Cogitandum, quia Deus suscepit hominem, & cùm esset sine peccato, peccata nostra portauit. Nos autem homines sumus peccatores. Considerare debemus quòd ægritudinem siue animæ, siue corporis, quam in homine alio videmus, etiam & nos habere potuimus, aut possumus. Hoc ergo exhibeamus ei cuius infirmitatem portare volumus, quod ab illo nobis vellimus exhiberi, si nos in ea essemus, & ipse nō esset. Ad quod pertinet, Inuicem onera vestra portate. *Omnia autem facio propter euangelium, ut particeps eius efficiar*. Vt in eo habeam partem. *Nescitis quòd ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brabium*. Debemus omnes currere: nam si ibi vnus qui vicerit accipit, quanto magis nos, qui omnes dono Dei possumus vincere, & omnes pariter per illius misericordiam coronari? *Sic currite, ut omnes comprehendatis*. Si ad fidem, fides cum operibus sit: si ad doctrinam, doctrina firmetur exemplo. *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet*. *Et ille quidem ut corruptibilem coronam accipiat*. Ab omnibus escis, quæ impediunt cursum, vel vnde alius scandalizatur. Sic ergo curramus, vt cōprehendamus: omnes enim qui rectè currunt, comprehendunt. Non sicut in agone theatrico, omnes quidem currunt, sed vnus accipit palmam. Curramus credendo, sperando, desiderando: curramus corpus castigando, & eleemosynis, in bonis dandis, malisque ignoscendis: hilariter, & ex corde faciendo, & currentium vires vt adiuuentur orando: & sic audiamus perfectionis præcepta, ne currere negligamus ad plenitudinem charitatis: & ne nobis tribuamus, quòd currimus. *Nos autem incorruptam*. Illi in incertum currunt, quia vincere omnes non possunt. *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum*. Qui propter humanum fauorē prædicat, incertus est de mercede. *Sic pugno, non quasi aërem uerberans: Sed castigo corpus meum*. Non fingo certamen, aut in vanum pugno. *Et in seruitutē redigo, ne forte quum aliis prædicauerim*. Per abstinentiam, vt Helias in melote, Esaias in cilicio, & cæteri in diuersis. *Ipse reprobus efficiar*. Reprobus

bus ipse efficitur, qui tantum verbo docet, non exemplo.

¶ *Nolo enim uos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt.* Ne quis sibi aut in baptismo confidat, aut in esca spirituali, aut potu, & putet Deum sibi parcere, si peccauerit criminaliter. Omnia quæ populo Israël facta sunt in figura, nobis eueniunt in veritatę: sicut illi per Moysen ex Aegypto liberati sũt, sic nos per baptismum è seculo: deinde vt Catechumeni per deserta ducimur, vt ꝑ exercitiũ obliuiscamur Aegypti voluptatẽ, & nesciamus reuerti in seculum. Et cùm transierimus mare, moritur nobis Pharao cum exercitu suo: postea Mannam accipiemus, & aquam de petra: posteà autem ostendetur nobis charitas scientiæ, & refrigerium consolationis. Si autem post ista omnia peccauerimus capitale peccatũ, ista nobis nõ prosunt. Sed tanq̃ ingrati maiori pœnę subiiciemur, si non hoc per pœnitentiam diluamus: sicut ad Hebræos dicit, Irritam quis faciens legẽ Moysi, sine vlla miseratione punitur. Quanto magis baptismum CHRISTI. *Et omnes mare transierunt.* Mare rubrum significat baptismum, CHRISTI sanguine decoratum. *Et omnes in Moyse baptizati sunt.* Moyses ductor, significat CHRISTVM: populus transiens, significat fideles: mors Aegyptiorum, significat abolitionem peccatorum in nube, & in mari, quæ nubes habet humorem, id est, aquam baptismi. *Et omnes eandem escam spiritalem manducauerunt: & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali, consequente eos petra. Petra autem erat* CHRISTVS. In mysterio. *Sed non in pluribus eorum bene placitum est Deo. Nam prostrati sunt in deserto.* Manna in typum corporis CHRISTI. *Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt.* Ipsis tunc veritas erat, sed nostram figuram præferebant. *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est, Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die uiginti tria milia.* Propter illos qui in idolis recumbebant. *Neque tentemus* CHRISTVM, *sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt.* Dicentes, nunquid potest Deus? Et hic CHRISTVS Deus ostenditur: quia scriptũ est Deum dixisse, Et tentauerunt me. Hoc decies. Ideo autem dicit illos tentare, sicut dicit illis, An ex-

CAP. X.

perimentum quæritis eius qui in me loquitur CHRISTVS? *Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.* In tribulationibus. *Hæc autē omnia in figura contingebant illis.* Omnia quæ illis cōtigerunt, secundum facta sua quidem receperunt: sed tamen propterea scripta sunt, vt non nos putemus impune peccare: si illis qui paruuli erant non pepercit, quanto magis nobis, qui legem perfectam accepimus, si non custodiamus? *Scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorū deuenerunt.* In quos tota perfectio cadit: id est, completum est quod illi vel prædixerunt, vel præfigurauerunt. *Itaque qui se existimat stare, uideat ne cadat.* Per hoc ipsum quòd se putat stare, cadit, dū superbit, & de se præsumit. *Tentatio uos non apprehendat, nisi humana.* Sunt humanæ tentationes, cùm bono quisq; animo secundum humanam tantum fragilitatem in aliquo consilio labitur, aut irritatur in fratre studio corrigendi, paulò tamen amplius quàm Christiana tranquillitas postulat: de quibus Apostolus dicit, Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Nolite vobis ipsis facere tentationem aliquam: si vos homines cogerent tormentis, consentire non deberetis, vt à fide recedatis. Humana tentatio est arbitrij vana præsumptio: vel sicut ipse superius dixit, Cum enim sit inter vos zelus, & æmulatio: nōnne homines estis, & secundum hominem ambulatis? Quid tam humanum, q̄ de occultis hominum non recte sentire: vt homo credat bonū, quem nescit malū: & iterū opinione non certa credat malū, quē nō probauit malum: & ante tempus iudicet, quod nescit. Tentatio humana potest dici, & suggestio praua, quæ vel in anima surgit, vel quæ per prauos homines suggeritur: sicuti est, aut falsum testimonium dicere, aut inimicitias intendere, aut vltionem requirere, & reliqua huiusmodi. Aliter enim sentire, quàm perfectum est, potest dici humana tentatio: & pugna carnis, potest humana tentatio dici, dum caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. *Fidelis autem Deus est, qui non patietur uos tentari supra id quod potestis.* Vos state firmiter & ille vobis virtutem tribuet tolerandi. *Sed faciet cum tentatione etiam prouentum, ut possitis sustinere.* Illud vobis faciet prouenire, quod poteritis sustinere: aut de ipsa tribulatione lucrum animæ. *Propter quod charissimi mihi, fugite ab ido*
lorum

lorum cultura. Vt prudentibus loquor: uos iudicate quod dico. Propter qđ nō deberetis nec inuiti hoc facere. *Calix benedictionis cui benedicimus.* Ideo primùm calicem nominauit, quia postea de pane plus disputaturus erat. *Nónne communicatio sanguinis* CHRISTI *est?* Sicut dixit Saluator, Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinē meum, in me manet, & ego in eo. *Et panis quem frangimus, nónne participatio corporis domini est?* Sic & idolorum panis dæmonum participatio est.

Quoniā unus panis & unū corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus. Sic & si de eodem pane manducamus vn de idololatræ, vnū cum illis corpus efficimur. *Videte Israël secundum carnem.* Carnalis Israël, carnales hostias offert, spiritalis, spirituales: & quomodo illi participes altaris Dei, sic iste altaris idolorum. *Nónne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo? dico quòd idolis immolatum sit aliquid: aut quod idolum sit aliquid?* Ne illi responderetur sic, dicis quasi idolum aliquid habeat, aut aliquam malitiam, quod sine anima est. *Sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & non Deo, nolo autem uos socios fieri dæmoniorum.* Sunt dæmones qui ista polluunt, qui præsident simulachris, ad homines seducendos. *Non potestis mensæ domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.* Non potestis & cum Deo socij esse, & cum dæmonibus: quia vtriusque mensæ vultis esse participes.

An æmulamur dominum? Sicut ibi, Aemulantur vos non bene. *Nunquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* Qui ista non fecit, si scisset hinc finem probari fortiorem, & ipse illud fecisset: vt & in hoc nobis daret exemplum. *Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.* Omne quod expedit, licet: non omne quod licet, expedit. Sed nos exemplo CHRISTI non debemus considerare quæ licent, sed quæ expediūt nobis, & ædificant alteros: vt non quæramus quæ nobis solis prosunt, & alteri aut non prosunt, aut nocent: quæ non prohibentur, quia per se non habent peccatum: sed occasionem habent peccati. *Omne quod in macello uenit, manducate.* Quod dixit, Bonū est nō mādučare carnē, & non bibere vinū. & iterum: Non manducabo carnem in æternum: quomodo omnia præcipit manducanda? Sed concedit magis manducare carnes, tantum ne idolothyta manducent. *Nihil interrogantes,*

propter conscientiam. *Domini est terra, & plenitudo eius.* Si interrogarent, cognoscebantur Christiani esse, & propter irrisionem omnia illis dicebant immolata esse. *Si quis uocat uos infidelium ad cœnam, & uultis ire, omne quod uobis apponitur manducate, nihil interrogantes, propter conscientiam. Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idolis: nolite manducare, propter illum qui iudicauit, & propter conscientiam.* Et hoc in voluntate ipsorum posuit: non dixit, Ite, Tunc enim debet Christianus ire ad infidelem, si aliquem profectum habeat: id est, si scit se posse illum lucrari: sicut saluator propterea ibat, vt aut virtutes faceret, aut increparet: sicut quando iuit ad quẽdam pharisæum, & dum pranderent, primùm ipsum docuit, non diuites pascendos esse, sed debiles. Deinde pharisæos docuit, etiam in prandio humilitatem seruandam. Tertio legisperitos arguit, qui sibi plus aliquid vendicabant, & nec ipsi arguebant superbiam, nec alios permittebant. *Conscientiam autem dico, nõ tuam sed alterius.* Ne dicerent, quomodo nos vetant immolare, quasi malũ sit: & illi manducant, quasi sancta, & mũda?

Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia? Cum nihil mihi prosit. *Si ego cũ gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* Omnia munda sunt, quæ cum gratiarum actione percipiuntur: sed ille hoc nõ intelligit, & iudicat me: quasi fingam me dicere, malum esse idolis immolare. *Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Nihil aliud agendum est Christiano, nisi vt in omni opere eius Deus glorificetur: nihil superfluum. *Sine offẽsione estote Iudæis, & gentibus, & ecclesiæ Dei.* Istis omnibus offendiculum erat. Iudæi dicebant, Christiani in tantam dementiam abierunt, vt idolis immolent: gentes dicebant, quomodo nos prohibent ab idolis, & ipsi nobiscum seruiunt idolis? Christiani autem licere putantes: sequebãtur exemplum.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant. Ego me sic exhibeo, vt placeam. Si quis autem gratis me odit: ipse sciat: non mea culpa est.

CAP. XI. ¶ *Imitatores mei estote, sicut & ego* CHRISTI. CHRISTVS nihil propter se aut fecit, aut passus est, sed propter omnium salutem: Ita & Paulus, qui non quærit, quod sibi vtile est, sed quod multis. *Laudo autem uos fratres, quòd per omnia mei memores estis.* Quid erat, quod subitò laudat, quos antè

antè vituperauit? Vbi legis autoritatem non habet, blandimentis prouocat ad rationem. *Et ficut tradidi uobis, præcepta mea tenetis.* Sic quasi legem, quia nostis me spiritum Dei habere, qui in lege & prophetis locutus est. *Volo autem uos scire.* Etiam hoc volo vos tenere. *Quòd omnis uiri caput* CHRISTVS *est.* Nulli hominum subiectus est vir, nisi CHRISTO, qui & homo est, & Deus *Caput autem mulieris, uir.* Mulier & viro, & CHRISTO subiecta esse debet, secundum ordinem naturæ: cæterum in CHRISTO IESV neque masculus, neque fœmina: sed voluit eas esse subiectas. *Caput uerò* CHRISTI, *Deus.* CHRISTI, secundum hominem, vnde & nomen accepit. Nam nomen eius in deitate, secundum Salomonem, quis potest scire? dicentem, Quod nomen eius? aut quod nomen filij eius? *Omnis uir orans, aut prophetans uelato capite, deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans, aut prophetans non uelato capite, deturpat caput suum: unum enim est ac si decaluetur: nam si non uelatur mulier, tondeatur. Si uerò turpe est mulieri tonderi, aut decaluari, uelet caput suum. Vir quidem non debet uelare caput, quoniam imago, & gloria est Dei: mulier autem gloria uiri est.* Venit ad causam, quia & viri aliquãti comam nutriebant, & mulieres nudo capite in ecclesia procedebant, & in suis capillis gloriabantur: quòd non solùm inhonestum, sed etiam scandalo erat. Ergo vir non debet, inquit, habere velamen, qui solum CHRISTVM habet caput. Mulier autem debet habere velamẽ, quod ostendat illam humilem, & viro esse subiectam. Notat autem Corinthiorum consuetudinẽ, quòd mulieres eorum intecto capite essent, & viri comam nutrirent, & indifferenter vescerentur in templis: & inflati sapientia seculari, resurrectionem carnis negarent. *Non enim uir ex muliere est: sed mulier ex uiro. Etenim non est creatus uir propter mulierem: sed mulier propter uirum. Ideo debet mulier potestatem habere supra caput.* Exemplum de Adam & Eua. *Propter angelos.* Angelos sacerdotes, & ministros altaris intellige, vel omnem clerum, qui Dei præcepta annunciant. Angelus enim est nomen officij, non naturæ. *Veruntamen neque uir sine muliere: neque mulier sine uiro in domino.* Quia pro omnibus se tradidit CHRISTVS. *Nam sicut mulier de uiro, ita & uir per mulierem. Omnia autem ex Deo. Vos ipsi iudicate: decet mulierem non uelatam orare Deum? Nec ipsa natura docet uos. Quòd uir*

quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier uerò si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro uelamine ei dati sunt. Sicut prima mulier ex Adam, ita CHRISTVS ex virgine. *Si quis autem uidetur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei. Hoc autem præcipio, non laudans, quòd non in melius, sed in deterius conuenitis.* Hoc est, nos diximus quæ nobis honesta videbantur & iusta. Si quis autem nolens acquiescere veritati, quærit quid respondeat, & quibus nitatur: econtra sciat se responsione non dignum, qui magis contendere paratus est, quàm doceri. *Primum quidem conuenientibus uobis in ecclesiam, audio scissuras esse: & ex parte credo.* Contentiones. *Nam oportet hæreses esse, ut & qui probati sunt, manifesti fiant in uobis.* Non quòd hæreses Deo placeant, sed quòd per eas fideles exercitati, sicut Deo noti sunt, ita etiam manifestentur hominibus, & clarius innotescant. Nam vnde aduocati peritia apparebit, si causam nullam dicat vbi probetur? vnde nauclerus, vel gubernator laudabitur, si nauis semper in portu vel in tranquillitate consistat? *Conuenientibus uobis in unum, iam non est dominicam cœnam manducare. Vnusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Quid dicā uobis? Laudo uos: in hoc non laudo.* Apud Corinthios quondam, sicut aliqui asserunt, praua inualuerat consuetudo, ecclesias passim dehonestare conuiuiis, in quibus vescebantur ante dominicam oblationem, quam cœnam noctibus offerebant: cumque diuites ebrij ad eucharistiam venirent, vexabantur inopes fame. Mos verò iste, vt referunt, de gentili adhuc superstitione veniebat: vnde etiam quibusdam locis per Aegypti loca, vel Syriæ, die sabbati nocte post cœnam dicitur ad ecclesiam conueniri. *Ego enim accepi à domino, quod & tradidi uobis: quoniā dominus IESVS.* Iam hinc quasi oblitus commemorat quàm magnum insit huius mysterij sacramentum. *In qua nocte tradebatur, accepit panem.* Vltimam sui nobis commemorationem siue memoriam reliquit. *Et gratias agens, fregit & dixit.* Benedicens. *Hoc est corpus meum, quod pro uobis tradetur. Hoc facite, in meam commemorationem. Similiter & calicem postquam cœnauit, dicens.* Qui manducat, inquit, corpus meum, & bibit sanguinem meum,

in me manet, & ego in eo. Ergo cum ipſo in baptiſmo mortui ſumus mundo, ſicut dicit Apoſtolus, Mortui eſtis cum CHRISTO, & vita veſtra abſcondita eſt cum CHRISTO in Deo. Cum CHRISTVS apparuerit vita veſtra, tunc & vos cum ipſo apparebitis in gloria. Nihil ergo hic quæratis gloriæ & gaudij, vbi mortui eſtis. *Hic calix nouum teſtamentum eſt.* Quia vetus hoc per ſanguinem animalium portendebat. *In meo ſanguine. Hoc facite.* Teſtamentum per ſanguinem dedicatur, quia ſine morte firmum non eſt.

Quotieſcunque bibetis in meam commemorationem. Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis. Saluator Deus exemplum dedit, vt quotienſcunque hoc facimus, in mente habeamus quòd CHRISTVS pro nobis omnibus mortuus eſt. Ideo nobis dicitur, corpus CHRISTI, vt cum hoc recordati fuerimus, non ſimus ingrati gratiæ eius: quemadmodum ſi quis moriens relinquat ei quem diligit aliquod pignus, quod ille poſt mortem eius, quandocunque viderit, nunquid poteſt lachrymis continere, ſi eum perfectè dilexerit? *Mortem domini annunciabitis donec ueniat.* In cordibus veſtris, cum auditis, corpus CHRISTI. *Itaque quicunque manducauerit panem hunc, uel biberit calicem domini indignè.* Omnis mundus manducabit carnes: & anima quæ manducauerit immunda, exterminabitur. Si ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum. & Hieremias, Nunquid vota, & carnes auferent à te malitiam tuam? Prius perſcrutanda eſt omnis conſcientia, ſi in nullo nos reprehendit: & ſic aut offerendum eſt, aut communicandum. *Reus erit corporis, & ſanguinis domini.* Quaſi ipſe illum occiderit, quia contemnit illum, & pro nihilo ducit corpus eius, ſicut Iudæi fecerunt. *Probet autem ſe ipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat.* Si in linteo, aut in vaſe polluto non poteſt mitti, & hoc vnuſquiſque non audet, quanto magis non debet accipi corde polluto? quam immunditiam Deus ſuper omnia execratur, & quæ ſola iniuria corpori eius efficitur. Nã & Ioſeph ille iuſtus ſyndone munda inuolutũ, & in ſepulchro nouo corpus domini ſepeliuit. *Qui enim mãducat & bibit indignè iudicium ſibi mãducat & bibit.* Dupliciter reus eſt qui indignus accedit, & pro peccato, & pro vſurpatione. *Non diiudicans*

corpus domini. Sic accipiens, quasi communem cibum. *Ideo inter uos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi.* Tribus ex causis infirmitates corporales eueniunt: aut ex tentatione, vt Iob, & Tobiæ: aut ex peccato, sicut Iosaphat, & qui in pręsenti arguuntur ab Apostolo: aut ex negligentia, vel aliqua intemperantia, vt Timotheo, & qui iubentur medicum honorare, huic solæ causæ potest humana medicina prodesse, ex qua etiam negligētia, vel alio casu mori homines possunt, sicut scriptum est, Iustus quacunq; morte præuentus fuerit. & iterum, Noli esse durus, ne moriaris non in tuo tempore. Quod quanuis non fit sine Dei permissu, non fit tamen eius imperio, sed fit eius iusto iudicio. Erat præsens correptio, & nunc est: sed non intelligimus, & putamus consuetudinis esse, quod culpæ est, quia multi hoc patiuntur. *Quod si nosmetipsos iudicaremus, non utique diiudicaremur.* Si nos agnosceremus. *Dum iudicamur autem, à domino corripimur, ut non cum hoc mūdo dānemur.* Correptio paternæ pietatis est, vt pœnitentiā agamus, ne in æternum damnemur cum infidelibus mundi. *Itaque fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet.* Quia qui primus uenisset, offerebatur illi, & comedebat & abibat. *Vt non in iudicii conueniatis.* In iudicio conueniebant, non in sanctificatione. *Cætera autem, cum uenero, disponam.* De ipsis mysteriis.

CA. XII ¶ *De spiritualibus autem.* Crescente fide, gratia linguarum minuebatur, quam propter infideles acceperant: hinc ergo plurimi contristati, cœperunt adhuc hanc gratiam habentibus inuidere, putantes hoc maius esse omnibus charismatibus. *Nolo uos ignorare fratres. Scitis autem quoniam cum gentes essetis.* Nolo ignoretis rationem. *Ad simulachra muta.* Secundum Prophetam dicentem, Similes illis fiant qui faciunt ea, & qui confidunt in eis, quæ sunt sine voce insensibilia. *Prout ducebamini euntes.* A magis, vel aruspicibus idolorū. *Ideo notum uobis facio, quòd nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema IESV.* Ideo vt iam non sitis irrationabiles, & mobiles: cum religione enim debetis & mores mutare, & scire vestrę fidei rationem. *Et nemo potest dicere, dominus IESVS, nisi in spiritu sancto.* Quomodo ergo dominus non cogniturus operarios iniquos? quamuis enim dominum sint confessi, & ipse Apostolus factis Deum negari cōfirmat: Hoc est, nemo

in spiritu

in spiritu sancto potest dicere dominum, nisi qui eum integrè, & fideliter Deum hominem confitetur, & secundum vnamquanque substantiam, & æqualem patri, & minorem patre. *Diuisiones uerò gratiarum sunt: idem autem spiritus.* Hoc est, linguarum, vel diuersarum rerũ, quæ spiritus sanctus sua voluntate distribuit, quomodo verè Deus. *Et diuisiones ministrationum sunt: idem autẽ dominus.* Quamuis propriè contra Macedonium faciat, qui spiritum sanctum Deum negat: dicendo enim semper idem, ostẽdit se omnia de spiritu sancto dicere: tamen & contra Arrianos non mediocre est argumentum, qui de hoc semper calumniantur, quòd pater primùm nominetur, secundò filius, tertiò spiritus sanctus. Hic autem istum ordinem demutauit. Vult autem hic ostendere, gratiam diuini spiritus, non ipsum esse diuisum: hoc est, ministeriorum ecclesiæ, doctrinæ, & cæterorum dona largiri. *Et diuisiones operationum sunt: idem uerò Deus, qui operatur oĩa in oĩbus.* Quibus virtutes operabantur. *Vnicuiq; autẽ datur manifestatio spiritus ad utilitatẽ.* Siue credẽtiũ, siue incredulorũ vt credant. *Alii quidẽ per spiritum datur sermo sapientiæ.* Vt appareat illum spiritum sanctum habere, qui à Deo accipit sapientiam, dum sine suo labore, & cogitatu loquetur, & nemo illi poterit resistere, sicut Stephano. Sapientia est sapienter, & aptè, & rationabiliter loqui, & posse disserere, & docere quod nosset: Sapientia potest intelligi diuina nosse: scientia humana. Item aliter: Ab hominibus ita discerni probabiliter solent, quòd sapientia pertineat ad intellectum ęternorum: scientia verò ad ea quæ sensibus cordis experimur. Sed & si ita est, alia est scientia Dei, & non eiusdem generis, cuius ista est, quæ hominum dicitur: sicut etiam ipsum quod Deus dicitur, longè aliud est, quàm quomodo homines dicũtur Dij: sicut etiam cùm dicimus ira Dei, cùm nulla perturbatio in Deum cadat. Vnde in libris contra Academicos ad Romanianum: Non enim nunc primò auditis sapientiã esse rerum humanarum, diuinarumque scientiam. Item post alia: Aut cum rerum humanarum scientia dicitur, ea dicitur, qua quisq; nouit, vel quot vel quales fundos habeamus: vel quid auri, quid argenti: sed illa est humanarum rerũ scientia, quæ nouit lumen prudentiæ, temperantiæ decus, fortitudinis robur, iustitiæ sanctitatem. Hæc enim sunt, quæ nullam fortunam

Augustin⁹ libro primo contra Academicos.

nam

nam metuentes, verè nostra dicere audemus: quæ si Albicerius ille didicisset, nunquam, mihi credite, tam luxuriosè deformiterque vixisset. *Alii autem sermo scientiæ secundũ eundẽ spiritum.* Scientia est mysteriorum legis, aut scire præterita, & de futuris æstimare. Sapientia mihi videtur esse rerum humanarum, & diuinarum, quæ ad beatam vitam pertineant, non scientia solùm, sed etiam diligens inquisitio. Quam descriptionem si partiri velis, prima pars, quæ scientiam tenet, Dei est: hæc autem quæ inquisitionem, contenta est esse hominis. Illa igitur Deus, hac autem homo beatus est. Sapiẽtia potest intelligi diuina nosse: Scientia autem humana, vel historiam recolere, & præterita bene narrare. Item aliter: Sapientia pertinet ad intellectum æternorum: Scientia verò ad ea quæ sensibus corporis experimur. Talis sapientia ad beatam vitam pertinet. *Alteri fides in eodem spiritu: Alii gratia sanitatum in uno spiritu.* Sicut granum sinapis: abusiuè rem posuit pro effectu. Hic fides non solùm ad credendum, sed etiã ad prodigia, vt ignis caderet. *Alii operatio uirtutũ.* Virtus est mortuos suscitare, leprosos mundare. *Alii prophetatio.* Futura precinere, vel obscura disserere. *Alii discretio spirituũ.* Qualis quis spiritu veniat: vel quis spiritus suggerat aliquid agendum, vtrum bonus an contrarius. *Alii genera linguarũ.* Notandum, quia inter alia dona genera linguarum commemorat. Alij genera linguarum, vt sciat linguis loqui. *Alii interpretatio sermonum.* Alius interpretari poterat, quæ alius loquebatur. *Hæc autem omnia operatur unus, atque idẽ spiritus, diuidens singulis prout uult.* Ostendit se superius totum de solo spiritu sancto dixisse, & eum se Deum & dominum prædicasse. Sed & cùm dicit, prout vult, sic quoque Deũ demonstrat, qui non iussus, sed voluntarius operatur, qui prout vult diuidit, nulli subiectus est. Si ergo omnia vnus spiritus operatur, quare contristaris, quòd aliam gratiam acceperis, & æmularis alium, quasi maiorem partem innaserit, cùm hoc nõ in nostra, sed in donantis sit positum potestate? *Sicut enim corpus unum est, & mẽbra habet multa: omnia autem mẽbra corporis cùm sint multa, unũ tamen corpus sunt.* Comparatione corporis vtitur, vt ostendat officia diuersa esse non natura membrorum: & neminem debere curare cuius officij sit, dum omnes vno spiritu animẽtur, & in vno corpore coaptentur. *Ita*

Ex eodem libro, paulo post.

& CHRISTVS. Notandum, quòd CHRISTVS dicitur ecclesia, id est, corpus CHRISTI. *Etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus.* Vt vnum corpus simus. Quorum ergo spiritalia communia sunt, eorum & carnalia debent esse communia, secundum ipsius sententiã, quorum vnus est Deus, idemque pater eorum, nisi & possessio communis, impij sunt. *Siue Iudaei, siue gentiles: siue serui, siue liberi: & omnes uno spiritu potati sumus.* Quasi potionem pro capacitate vniuscuiusq; quantũ voluit largitus est. *Nã & corpus.* Redit ad exemplum. *Non est unũ mẽbrũ, sed multa.* Non ergo potest totum corpus vnum habere officium, sed vnumquodq; ad quod aptum est. *Si dixerit pes.* Pedes possunt dici ecclesiæ illi, qui ad intercedendum ambulant, vel euangelium prædicant. *Quoniã non sum manus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore?* Manus est ille qui operatur vtilia in corpore. Dicebant enim se non esse de corpore, quia hanc, quam alij, gratiam non habebant. *Et si dixerit auris.* Sapiens auditor, est auris, intellectus est scripturæ, qui inter cætera ablatus est à Iudæa. *Quia non sum oculus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore?* Oculus est, qui intelligit vel futura, quæ loquitur, vel præsentia. *Si totũ corpus oculus, ubi auditus?* Si toti docentes, vbi auditores? *Si totum auditus, ubi odoratus?* Si toti auditores, quis sciret discernere bonum, vel malũ? *Nunc autẽ posuit Deus mẽbra, unũquodque eorũ in corpore.* Quomodo in corpore aptè & ordinatè constituta sunt membra: ita & in ecclesia vnusquisq; à Deo ad quod aptus est, ordinatur. Si omnes vnam gratiam haberent, vbi essent reliquæ? *Sicut uoluit. Quòd si essent omnia unũ membrum, ubi corpus? Nunc autẽ multa quidem mẽbra, unum autem corpus.* Velle Dei, & bonum, & iustum, & sanctum est, & non discutiendum, sed admirandum. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo, & dicas, Quare ego sic, & ille non sic: & quid est quòd illi dedit, & illi non dedit? *Non potest dicere oculus manui, Opera tua non indigeo.* Ideo alterutrum egemus, vt charitas conseruetur. Nam si vnus omnia haberet, aduersum cæteros superbiret. *Aut iterum caput.* Hic sacerdos est caput. *Pedibus, non estis mihi necessarii.* Pedibus, qui portant corpus. *Sed multo magis quæ uidentur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt.* Prophetia quam sperne-

bant

bant, ad maiorem vtilitatem valebat. *Et quae putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circundamus.* Sicut in corpore sine oculis & manibus viui potest, sine interioribus non potest. *Et quae inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.* Dum cautius vestimentis, & diligentius cõteguntur. *Honesta autẽ nostra nullius egent.* Quia per se pulchra sunt, & honesta: vt caput, & cętera. *Sed Deus temperauit corpus ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorẽ.* Minoribus maiora dona concedens, vt qui honore minor est, gratia maior sit. *Vt non sit scissura in corpore.* Dum alterutrum indigemus, pro inuicem sumus soliciti, ne quis se dicat & gratia, & honore priuatum. *Sed in idipsum pro inuicem solicita sint membra.* Oculi prouident pedibus viam, manus pro toto corpore operantur: & omnia alterutrum membra deseruiunt. *Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra.* Si vnum membrum dolet, totum corpus ægrotat, & ad sanitatem eius reliqua membra festinant. *Siue gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.* Sicut dicit Salomon, Corde lætante, vultus floret. Nos autem compassione & congratulatione in contrarium demutamus. *Vos estis corpus* CHRISTI, *& membra de mẽbro.* Omnes corpus, singuli membra, hoc est ecclesia: sicut alibi dicit, De carne eius, & de ossibus eius. Notandum quòd dicamur rectè ecclesia. *Et quosdam quidẽ posuit Deus in ecclesia.* Ordinem modò membrorum ostẽdit. *Primo Apostolos: Secundo prophetas.* In ecclesia, non in synagoga, ne putemus eum de antiquis dixisse prophetis: Sed de Agabo, & cæteris. Cæterum patriarchas quoque debuerat nominasse prophetas eos dictos, ex quibus Agabus erat, non illos, qui venturum in carne Deum prophetabant. *Tertio doctores.* Et qui explanant obscura prophetarum, & qui hominibus loquuntur cõsolationes, meritò doctores dicuntur, qui honestè mores instituunt, etiam si mysteria explanare non possunt. *Deinde uirtutes.* Virtutes, maiora sunt signa, siue dæmonum, siue infirmitatũ. *Exin gratias curationũ, opitulationes.* Adiutoria: Nam Paulo à Macedone dicitur, Veni, adiuua nos. *Gubernationes, genera linguarum.* Qui sciunt singulos gubernare. *Nunquid omnes apostoli? Nunquid omnes prophetæ? Nunquid omnes doctores? Nunquid omnes uirtutes? Nunquid omnes gratiam habent curationum?*

Nunquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? Quod superius dixit, Si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? *Aemulamini autem.* Studete imitari. *Charismata.* Dona ista gratiarum sunt, non meritorum: quia quod donatur, non est in nostra positum potestate, nec à nobis exigitur. Sicut bona vita, quã cum Dei adiutorio exhibere debemus. *Meliora.* Quia & ista bona. *Et adhuc excellentiorẽ.* Sicut publica via excelsior est reliquis viis, ac semitis: ita & charitas via est directa, per quam ad cœlestem metropolim tenditur. Si quis reliquas virtutes habuerit, nisi in istam viam intrauerit, id est, nisi charitatem habuerit, quæ est excellentior via, non poterit intrare domini ciuitatem. *Viam uobis demonstro.* Qua pergatis ad Deum, id est, charitatem: vult ostendere, illa nos quærere debere, quæ ad vitam prosunt magis, quàm signa. ¶ *Si linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam.* Non solùm hominum, sed etiam si quæ sunt angelorum. *Factus sum uelut æs sonans, aut cymbalũ tinniens.* Quod non ex se, sed ab alio impulsu solum sonitũ reddit, qui nec ipsi, nec alij prodest. Charitas autem omnem possidet fructum. *Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia.* Hic prophetia futura prædicere: mysteria ad sapientiam: Scientia autem, scire omnia quæ fuerunt, & sunt. *Et omnẽ scientiam.* Non mirum si scientiæ charitas præferatur: cum etiam prophetia, & martyrium sine illa nihil esse dicantur. *Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam.* Saluator dicit, fidem sicut granum sinapis montes posse trãsferre: hîc verò Apostolus ait, omnem fidem esse, quæ transferat montes: vnde intelligitur, perfectam esse fidem, quæ grano sinapis comparatur: & hoc non propter exiguitatem, sed propter integritatem, & feruorem eius appositum est. *Charitatem autem non habuero, nihil sum.* Quid mihi proderit habere præscientiæ virtutes, si opera non habuero charitatis? dicitur enim mihi, Recede à me operarius iniquitatis. *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.* Notandũ, ꝙ contemptus mundi martyrio copuletur, contra eos, qui illud de euangelio variis argumentis excusant. *Et si tradidero corpus meum, ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Si non propter Deum, sed propter gloriam fiat humanam: aut certè in ipso martyrio aduersus fratrem teneat iram,

CA. XIII

iram, contemnens Deum, qui dixit, Obliuiscimini malitiam proximi: non charitas de martyrio, sed martyrium nascitur ex charitate. *Charitas.* Modò describit membra, & species charitatis: Charitas ex Deo est, imò Deus est, & ideo tantis virtutibus constat. *Patiens est, benigna est.* Parētes, quia diligunt filios, omnes eorum infantum portant patienter iniurias. *Charitas nō æmulatur.* Nemo illi quem verè amat inuidet, cuiuscuis eum gloriæ videat, vel honoris: sed omnem eius fœlicitatem quasi suam libenter amplectitur. *Non agit perperam.* Omnia secundum ordinem facit. *Non inflatur, non est ambitiosa.* Maior enim aliis esse non ambit, & super fratres non cupit dominari. *Non quærit quæ sua sunt.* Non quærit quod sibi vtile est, sed quod multis. *Non irritatur, nec cogitat malū.* Vt non solùm amicis non cogitet malū facere, sed nec inimicis reddere mala pro malis. *Non gaudet super iniquitate, congaudet autem ueritati.* Contristatur, si quem iniquitatem vel fecisse, vel passum esse conspexerit. *Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat.* Suffert iniurias, credit satisfacienti, sperat emendationē, expectat donec corrigat. *Omnia sustinet charitas, nunq̄ excidit, siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt.* Hoc est, ipsa sola permanet in futuro, vel certè quæ vera est non mutatur, nec excidit, quia bono animo cuncta facit. *Siue scientia destruetur.* Sine charitate sciētia inflat, & ideo destruetur. Nam cum charitate ædificat. *Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus.* Non omnia scimus, nec omnia prophetamus. *Cū autē uenerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.* In futuro quod promissum est: id est, vt non iam ex parte sit, sed ex toto: quia fidei & spei iam res ipsa, non quæ credatur, & speretur, sed quæ videatur, & teneatur succedat. Charitas autem, quæ in his tribus maior est, non auferatur, sed augeatur, & impleatur contemplata, quod credebat & spectabat indepta: in qua plenitudine, charitatis præceptum illud implebitur, Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo. Nam cum est adhuc aliquid carnalis cōcupiscentiæ, quod vel continēdo frenetur, nō ex tota anima diligitur Deus. *Cū essem paruulus, loquebar ut paruulus, sapiebā ut paruulus, cogitabā ut paruulus.* Exēplo carnalis incrementi vult spiritalē monstrare profectum. *Quādo factus sum uir, euacuaui quæ erant paruuli.* Ostendit quomodo

euacuen-

euacuentur illa quæ superius memorauit. *Videmus nunc.* Quasi paruuli qui non possumus serenissima cordis acie perfecte lumen perspicere veritatis. *Per speculum in ænigmate.* Per speculum legis quasi imaginem rerũ videmus. *Tunc autem facie ad faciẽ. Nunc cognosco ex parte.* Præsentia dicit vel perspicuè. *Tunc autẽ cognoscã, sicut cognitus sum.* Cognoscã tunc Deum, & quæ sunt Dei. Tamẽ inquantũ potest de Deo mẽs hũana cognoscere. Nã quis potest Deũ, vt est scire? *Nũc autẽ manent fides, spes, charitas, tria hæc: maior autẽ his est charitas.* In præsenti tria, in futuro sola charitas Dei, & angelorum, & omnium sanctorum. Maius ergo quod semper opus est, quàm quod aliquando cessabit. Omne enim quod speramus, & credimus: Non omne quod credimus, & speramus.

¶ *Persequimini charitatem.* Omni conatu ipsam sequimini, & tenete, quæ per spiritum sanctum diffunditur. *Aemulamini spiritalia, magis autẽ ut prophetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo.* Et spiritalia dona æmulari vos, & quærere non prohibeo: sed magis hortor, vt prophetetis: id est, exponatis, vt & alij ædificẽtur. *Nemo enim audit.* Nemo intelligit, nisi Deus, & si quis habet interpretationẽ. *Spiritus autem loquitur mysteria.* Per gratiam spiritus. *Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationẽ, & consolationem.* Exposuit prophetiam quam dixerat: quicunque ergo hoc agit, prophetat. *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat.* Se solùm. *Qui autem prophetat, ecclesiam Dei ædificat.* Omnes. *Volo autem omnes loqui linguis, magis autem prophetare.* Hoc non prohibeo, illud hortor: hoc volo, illud malo. *Nã maior est qui prophetat.* Maior est, quia hoc donum petit, vnde multi proficient, quia & hoc opus charitatis. *Quàm qui loquitur linguis.* Quod illi maximum putabant. *Nisi forte ut interpretetur, & ecclesia ædificationem accipiat.* Si vtrunque habeat, tunc æquabitur prophetanti. *Nunc autem fratres si uenero ad uos linguis loquens.* Suo exẽplo dehortatur eos illud pro magno quærere, quod non prodest ecclesiæ. *Quid uobis proderit.* Erit vobis sola miratio, non profectus. *Nisi uobis loquar aut in reuelatione.* Tũc vobis prodero si interpreter, aut plana loquar, aut prophetias exponam, aut moralia doceã. *Aut scientia.* Id est, spiritalem sensum, hoc est, discretionem, quid agere debeamus,

CA. XIIII.

mus,& quomodo mores nostros corrigere. Scientiam possumus intelligere res gestas bene referre. *Aut prophetia.* Per allegoriam prophetiam, id est, anagogen, hoc est, cùm ad inuisibilia, & ad futura sermo transfertur, sicut est illud, quod de resurrectione mortuorum enũciat. Prophetiam hoc loco maximè expositionem dicit. *Aut in doctrina?* Simplicem historicam narrationem. *Tamen quæ sine anima sunt uocem dantia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionẽ sonitus dederint.* Cũ hæc inanimata nisi distinctionem habeant, suauia non erũt, & vt inania, & superflua respuentur: quanto magis vos, quorum spiritalis suauitas non aures debet mulcere, sed mẽtem? *Quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur?* Intelligetur. *Etenim si incertam uocẽ det tuba, quis parabit se ad bellũ? Ita & uos per linguam, nisi manifestum sermonẽ dederitis, quomodo scietur id quod dicitur?* Si vox tubę incerta fuerit, vtrum solennitatis, an belli sit, nemo discernit. Ita ergo vester sermo intelligi debet, vt possit ad spiritale bellũ CHRISTI milites præparare. *Eritis enim in aera loquentes. Tam multa ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo.* Etiam si tam multa loquamini, vt genera sunt linguarum, quid proderit, cum omnia in aere soluantur, & nulli proficiãt? *Et nihil sine uoce est.* Nihil sine voce linguarũ. *Si ergo nesciero uirtutẽ uocis, ero ei cui loquor barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus.* Oĩs sermo qui non intelligitur, audienti barbarus est. *Sic & uos, quoniã æmulatores estis spirituum.* Quo de me dixi. *Ad ædificationem ecclesiæ, quærite ut abundetis.* Quomodo spiritalia dona sectamini. *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur.* Oret vt interpretandi quoque gratiam mereatur: siue ita debet dicere, vt interpretetur. Nam si dicam lingua, quod non intelligo, velut afflatus spiritu, in extasi loquor. *Nã si orem lingua, spiritus meus orat.* Hoc loco spiritus sermo intelligẽdus est, qui nonnunquam mente alia cogitante precatur. vnde propheta, Cor meum dereliquit me. *Mens autem mea sine fructu est.* Quia non intelligo quod dicam per spiritum. *Quid ergo est? orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallã & mente.* Qui enim interpretatur, necesse est vt prius ipse intelligat, quod aliis est dicturus. *Cæterum si benedixeris spiritu.* Benedicitur omne quod verè, & secundum Deum dicitur. *Quis supplet locũ idiotæ?* Sanitatem scientię in corde

idiotæ

idiotæ quis implet. *Quomodo dicit, Amen, super tuam benedictionem?* Quum quid dicas nescit, qui pro idiota, id est, ignaro respondit Amen. *Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur.* Quod benedixerit. *Gratias ago Deo, quòd omnium uestrum lingua loquor.* Ne putetis me quoq; hanc gratiam non habere, & vos ideo prohibere. *Sed in ecclesia uolo quinque uerba sensu meo loqui, ut & alios instruam, q̃ decem millia uerborum in lingua.* Sed malo perpauca ad profectum loqui, q̃ multa quæ nulli proficiant. Quidam quærunt, quare quinque verba: qui econtrario interrogandi sunt de decem millibus. *Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote. In lege scriptum est, Quoniam in alijs linguis, & labijs alijs loquar populo huic, & nec sic exaudient me, dicit dominus.* Simul ostendit neminem nisi paruulum malitia sensu esse perfectum: quia in maleuolam animam non intrabit sapiẽtia. Malitia paruuli estote, nõ sensu: scire enim debetis quàm diu linguæ futuræ sint, vel quare sunt datæ. *Itaque linguæ in signũ sunt non fidelibus, sed infidelibus.* Ostenditur crescente fide signa cessare, quæ propter infideles sunt data. *Prophetiæ autem nõ infidelibus, sed fidelibus.* Maior est ergo & vtilior quæ fidelibus prodest, & quæ semper est necessaria. *Si ergo conueniat uniuersa ecclesia in unum, & omnes linguis loquãtur.* Hoc est, si fieri possit vt, quia toti hoc vultis, concederetur vobis. *Intrant autem idiotæ aut infideles.* Nuper credentes, vel ignari, minus docti. *Nõnne dicẽt, quòd insanitis? Si autem omnes prophetant, intret autem quis infidelis, uel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus.* Quomodo Iudæi dixerunt, Hi musto pleni sunt. *Occulta cordis eius manifesta fiunt.* Quando eius conscientia per doctrinam pulsatur. *Et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod uerè Deus in uobis sit.* Sicut Nabuchodonosor adorauit Danielem dicens, Deus vester verè ipse est Deus: postquam somnium suum & interpretationem eius audiuit. *Quid ergo est fratres? cùm conuenitis, unusquisque uestrum psalmum habet, doctrinam habet.* Intellectum. *Apocalypsin habet, linguam habet, interpretationem habet.* Reuelationem mysteriorum. *Omnia ad ædificationem fiant.* Nihil sit in vobis quod non ædificet alterutrum. *Siue lingua quis loquitur secundum duos, aut ut multum tres.* Κατὰ δύο, secundum Græcos. *Et per partes:*

& unus interpretetur. Siue ipsi duo per partes dicant, non simul: siue vnus per partes interpretetur. *Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia.* Aut ipse, aut alius. *Sibi autem loquatur, & Deo. Prophetæ duo, aut tres dicant, & cæteri diiudicent.* Sua conscientia & Dei teneat eum gratiam hanc habere. *Quòd si alii reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, & omnes exhortentur.* Qui prior dixit, vel qui prior honore est. *Et spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis.* Siue gratiæ spiritus alteri prophetæ consentit, siue spiritus humilitatis, & charitatis debet esse in prophetis: quia non est Deus superbiæ, & dissensionis, qui in eis non habitat, sed pacis, quia eis nota sunt quæ prophetant. *Sicut in omnibus ecclesiis sanctorum doceo.* In omnibus ecclesiis sic est, ne noui aliquid me vobis imperare putetis. *Mulieres in ecclesiis taceant.* Quia contra ordinem est naturæ vel legis, vt in conuentu virorum fœminæ loquantur. *Non enim permittitur eis loqui.* Quomodo ergo alibi dicit, bene illas docere debere prudẽtiã, vt prudentiã & castitatẽ doceãt, sed in sexu: simul & cùm ostendit locũ vbi taceant, alibi eas loqui permisit. *Sed subditas esse, sicut & lex dixit.* Quia & vir prior factus est, & Sarra dominum vocabat Abraham. *Si quid autem uolunt discere, domi uiros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. An à uobis uerbum Dei processit, aut in uos solos peruenit? Si quis uidetur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo uobis, quia domini sunt mandata.* Ne videretur eas etiam discere prohibuisse, ostendit eas domi debere discere, in ecclesia autem omnes habere silentium. Notãdũ, quòd & viri tã docti debeãt esse, vt vxores suas docere debeant, & de fidei veritate instruere. *Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque fratres, æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere: omnia autem honestè, & secundum ordinem fiant in uobis.* Cùm ageret Apostolus vt omnia honestè, & secundum ordinem fierent, ait: Si quis videtur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis, quia domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Si quis videtur esse, & vtique non est: nam qui est, sine dubitatione cognoscit, nec admonitione, & coertione opus habet: quia omnia iudicat, & à nemine iudicatur. Illi ergo seditiones & perturbationes

tiones in ecclesia faciebant, qui videbantur esse, quod non erant: hos docet cognoscere domini esse mandatum, quia non est seditionis Deus, sed pacis. Si quis autem ignorat, ignorabitur: id est, improbabitur: non enim si ad scientiã referas, Deus ignorat eos, quibus dicturus est, Non noui vos: sed eorum improbatio hoc verbo insinuata est, Amen dico vobis, quia nescio vos. Et ideo debemus operam dare, vt cum charitate dono Dei simus instructi.

¶ *Notum autem uobis facio fratres euangelium quod prædicaui uobis.* Inter cætera quidam Corinthiorum etiam resurrectionem carnis ausi sunt denegare, quos redarguit apostolus. CAP. XV. *Quod & accepistis.* Ne non credentibus tantum prædicasse videretur. *In quo & statis.* In cuius doctrina statis. *Per quod & saluamini.* Per quod & saluamini, si tamen fide credatis, & opere impleatis: aut quia & in præsenti de multis infirmitatibus saluantur. *Qua ratione prædicauerim uobis si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim uobis in primis quod & accepi, quoniam* CHRISTVS *mortuus est pro peccatis nostris, secundũ scripturas: Et quia sepultus est: & quia resurrexit tertia die secundum scripturas.* Capitulatè ea quæ eis prædicauerat, ad memoriam reuocat. *Et quia uisus est Cephæ.* Non quòd ei primùm apparuerit, sed tertia apparitione ei se manifestauerit. *Et post hæc undecim.* Ipsa resurrectionis die serò, quãdo aberat Thomas. *Deinde uisus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc.* Per quos potestis, si vultis, scire quæ dico. *Quidam autem dormierunt.* In domino. *Deinde uisus est Iacobo: deinde apostolis omnibus. Nouissimè autem omnium, tanquam abortiuo.* Abortiuus dicitur, qui extra tempus nascitur, seu qui mortua matre viuus educitur. Abortiuum se nominat, qui extra tempus dominicæ prædicationis credidit. *Visus est & mihi.* Quando Damascum pergebat. *Ego enim sum minimus apostolorum.* Non labore, quia plus omnibus laborauit: sed ordine. *Qui non sum dignus uocari apostolus, quoniam persequutus sum ecclesiam Dei.* Tota ratio prædicationis nostræ hæc est, vt resurrectionem credatis: hoc est enim præmium iis, qui CHRISTO deseruiunt: alioquin superfluus est omnis labor ieiuniorum, atque tribulationum, quæ in hac vita siue prospera, siue aduersa cum infidelibus videantur es-

ſe cõmunia: ſicut nobis ſolẽt proponere quid ab illis amplius habeamus: & verè, ſi horum laborum præmium in vita alia non ſperamus, peiores illis ſumus. *Gratia autem Dei ſum id quod ſum: & gratia eius in me uacua non fuit. Sed abundantius illis omnibus laboraui: nõ ego autem, ſed gratia Dei mecum.* Hoc eſt, gratia dei me viuificauit, & refecit, & poſt hæc cum Dei gratia laboraui: & in me vacua non fuit. Et quia dixerat, Abundantius illis omnibus laboraui: ne ſibi aliquid videretur adſcribere, continuò ſubiunxit. Non ego autem, ſed gratia Dei mecum: quia Deus in nobis operatur, & ipſe nos vt laboremus inſpirat, & ipſe adiuuat laborantes, ipſe opus bonũ conſummat: quia ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia. Sicut & alibi dicit, Qui cœpit in vobis opus bonum, ipſe perficiet vſque in diẽ CHRISTI IESV. Et ipſe dicit, Sine me nihil poteſtis facere. Nam & beatus Hieronymus in apologetico ad Pammachium, ſic ponit teſtimonium iſtud, Non autem ego, ſed gratia Dei, qui in me eſt. *Siue enim ego, ſiue illi, ſic prædicauimus, & ſic credidiſtis. Si autẽ* CHRISTVS *prædicatur quòd ſurrexit à mortuis, quo dicunt quidã in uobis, quoniã reſurrectio mortuorum non eſt? Si autem reſurrectio mortuorum non eſt, neque* CHRISTVS *reſurrexit. Quodſi* CHRISTVS *non reſurrexit, inanis eſt prædicatio noſtra, inanis eſt & fides ueſtra. Inuenimur autem & falſi teſtes Dei: quoniam teſtimonium diximus aduerſus Deum quòd ſuſcitauerit* CHRISTVM, *quem non ſuſcitauit, ſi mortui non reſurgunt. Nam ſi mortui non reſurgunt, neque* CHRISTVS *reſurrexit: quòd ſi* CHRISTVS *non reſurrexit, uana eſt & fides ueſtra: adhuc enim eſtis in peccatis ueſtris. Ergo & qui dormierunt in* CHRISTO, *perierunt. Si in hac uita tantum in* CHRISTO *ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Quoniam nec quenquam eorum grauauit, quibus euangelium prædicabat, ſuum victum ſuis manibus tranſigebat: vbi magis impletũ eſt quod ait, Plus omnibus illis laboraui: & adiungit, Non ego autem, ſed gratia Dei mecum: vt hoc quoque appareat Dei gratiæ deputandum, quod & animo & corpore poterat vſque adeò plus illis omnibus laborare, vt neque ceſſaret ab euangelio prædicando, neque tamen ex euangelio ſuſtentaret hanc vitam. *Nunc autẽ* CHRISTVS *reſurrexit à mortuis.* Quod iam probatum eſt. *Primitiæ dormientium.* Si caput reſurrexit,

rexit,necesse est vt cætera quoque membra sequantur: quia primus in incorruptibilitate resurrexit. *Quoniam quidē per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.* Sicut per Adam mors intrauit,quia ipse primus est mortuus,ita & per CHRISTVM resurrectio, quia ipse primus resurrexit:sicut ille forma morientium, ita & iste forma resurgentium. *Et sicut in Adam omnes moriuntur,ita & in* CHRISTO *omnes viuificabuntur.* Quod moritur,hoc resurgit. Resurgere nō dicitur,nisi quod cecidit. Nam neque anima mortalis,est quãuis peccato sit mortua:neque in sua ipsa substantia iacuit, quia incorporea. Sed corpus alioquin surgere magis, quàm resurgere dicere potuit. *Vnusquisque autē in suo ordine.* Tēporis vel honoris. *Primitiæ* CHRISTVS. Vt superius dixit,Primitiæ dormientiū. *Deinde ii,qui sunt* CHRISTI *in aduentu eius.* In aduentu eius non modo, sed in aduentu eius resurgent. *Deinde finis.* Cum omnium resurrectio,tūc erit finis mortis. *Cum tradiderit.* Calumniantur Arriani dicentes, Si tradit filius regnum patri, postquam tradiderit regnum,ipse regnare iam desinet. Quibus respondēdum est: Si ideo filius non regnabit,quia regnum traditurus est patri, ergo nec pater regnat antequam ei tradatur à filio:Sin autē pater non tunc primum regnauit,quamuis tunc suscipiat:sic nec filius,quamuis tradat regnum, amittet. Iterum proponunt,quòd subiectus erit patri:impios illos esse,qui etiã modo negant illum in corpore suo patri esse subiectum. Subiectio verò non semper ad diminutionem pertinet.Nam spiritus prophetarum prophetis subiectus est,vt non sit Deus dissensionis, sed pacis. *Regnum.* Traditio autē regni noster profectus est, cum esse ex integro filij meruerimus in patris regnum:cum incorruptibiles factos electos suos ad contemplationem illam perduxerit:de qua beatus Ioannes dicit:Videbimus eum sicuti est.Tenendum primùm est,quòd hoc loco apostolus non de trinitate, sed de resurrectione agit,quam de domini,id est, hominis assumpti exemplo confirmat.Regnum. Regnum Dei naturaliter quidem per omnia est,quæ ipse constituit: sed tunc propriè regnare dicitur Deus,cum illi fuerint homines voluntate subiecti: sicut regno Diaboli se sponte subiecere. *Deo & patri.* Deo secundum humanitatem: patri secundum diuinitatem:& ideo ait

Deo & patri. *Cùm euacuauerit omnem.* Euacuans peccatis euacuabitur regnum eorum à nobis. *Principatum.* Quia sequebamur illos, faciendo voluntatem eorum. *Et potestatem.* Quia dominabantur nobis. *Et uirtutem.* Quia vincebant sibi inimici. *Oportet autem illum regnare.* Regnare pro iudicare posuit. *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.* Quando alij erunt voluntate, alij necessitate subiecti. *Nouissima autem inimica destruetur.* Non erit enim aliud quod destruatur. Postea cum mortale hoc induerit immortalitatem. *Mors.* Qui in Apocalypsi peccatū & mors appellatur, quia autor est mortis. *Omnia enim subiecit sub pedibus eius.* Dauid hoc de homine dicit. *Cum autem dicat, omnia subiecta sunt ei.* Propter calūniam. *Sine dubio præter eum, qui subiecit ei omnia.* Deum, qui erat in ipso mundo reconcilians sibi. Vel certè patrem intellige, qui nullam conditionem assumpsit, qua debeat esse subiectus. *Cum autem subiecta fuerint illi omnia.* Quando & boni & mali subiecti erunt. *Tunc ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia.* De subiectione quidam dicunt, sicut in esurientibus esurit, vel pascitur in subiectis suis: hoc est, in corpore suo ipse subiicitur: aut quòd ipsa humana natura in gratiarum actione debeat esse subiecta illi diuinitati, quæ iam secum vnum faciendo ei omnia subiecerit. Aliter: In iudicio necesse est eum iterum in forma humilitatis apparere: Post iudicium verò iam ita est subiectus, id est, connexus vel perunitus homo Deo, vt non iam appareat nisi diuinitas, sicut eius sermo declarat. *Vt sit Deus omnia in omnibus.* Subauditur temporibus: vel certè quia modò nondum, quia adhuc corpori eius resistitur, dum non ea quæ volumus facimus, quia caro adhuc concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Vt sit Deus omnia in omnibus. Totus in omnibus dominator: nunc adhuc non est omnia in omnibus, quia singuli sancti diuersas virtutes eius in se habent. Tunc autem vniuersa vnus habebit, & erit ipse omnia in omnibus. Item quid sanctus Augustinus episcopus senserit, videamus. Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Rectè quæritur hoc loco, vtrum secundum personarum proprietates, an secundum hominis susceptionem Apostolus dixerit. Solet circumstantia scripturæ illumi-

Augustin⁹ in libro de diuersis quæstionibus: quæstion. 69.

illuminare ſententiam, cum ea quæ circa ſcripturam ſunt præſentem quæſtionem contingentia diligenti diſcuſſione tractantur. Inuenimus itaque ita ventum eſſe ad hunc locũ, vt ſupra diceret, Nunc autem CHRISTVS reſurrexit à mortuis primitiæ dormientium: agebat enim de reſurrectione mortuorum, quod in domino ſecundum ſuſceptionem hominis factum eſt. Manifeſtum eſt ergo hoc ſecundum ſuſceptionem hominis dictum. Sed alia in hoc capitulo ſolet quæſtio oboriri. Primo quod dictum eſt, Cum tradiderit regnum Deo & patri quaſi nunc non teneat regnum pater: Deinde quod dictum eſt, Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſuos ſub pedibus ſuis: quaſi poſtea non ſit regnaturus: & ad hoc valeat quòd ſupra dictum eſt, Deinde finis. Quod hæretici ſacrilega opinione ſic accipiunt, quaſi finem dixerit, conſummationem regni eius: cum in euangelio ſcriptum ſit, Et regni eius non erit finis: Poſtremò quod dictum eſt, Cùm autem ei omnia ſubiecta fuerint, tunc & ipſe filius ſubiectus erit illi, qui ſibi ſubiecit omnia: ſic volunt intelligi, quaſi nunc aut aliquid filio non ſit ſubiectum, aut patri non ſit ipſe ſubiectus. Genere igitur locutionis ſoluitur quæſtio: ſic enim plærunque ſcriptura loquitur, vt quod ſemper eſt, tunc fieri dicatur in aliquo, cum ab eo cognoſci cœperit. Ita enim dicimus in oratione dominica, Sanctificetur nomen tuum, non quaſi aliquando ſanctum non ſit. Ergo ſicut ſanctificetur eſt, ſanctum eſſe innoteſcat: ita quoque cum tradiderit regnum Deo & patri, id eſt, cùm patrem regnare monſtrauerit, vt per ſpeciem manifeſtationemque clareſcat, quod nunc à fidelibus creditur, & ab infidelibus non putatur. Euacuabit autem omnem principatum, & poteſtatem, manifeſtando vtique regnum patris: vt omnibus notum ſit, nullum principum & poteſtatum, ſiue cœleſtium, ſiue terreſtrium, per ſe habuiſſe aliquid principatus, & poteſtatis: ſed ab illo, ex quo ſunt omnia: non ſolùm vt ſint, verum etiam vt ordinata ſint. In illa enim manifeſtatione nulli ſpes aliqua remanebit in quoquam principe, aut in quoquam homine: quod etiam nunc propheticè canitur, Bonum eſt ſperare in domino, quàm ſperare in homine. Bonum eſt ſperare in domino, quàm ſperare in principibus: vt iſta meditatione anima iam

in regnum patris assurgat, nec cuiusquam potestatem præter illum magnificiens, nec sua sibi ipsa perniciosissimè blādiens. Tradit ergo regnum Deo & patri, cùm per illum per speciem cognoscitur pater. Regnum enim eius sunt, in quibus nunc regnat per fidem. Aliter enim dicitur regnum CHRISTI secundum potestatem diuinitatis, quo ei cuncta creatura subiecta est: & aliter regnum eius dicitur ecclesia, secundum proprietatem fidei quæ in illo est, secundum quod orat qui dicit, Posside nos. Neque enim non ipse possidet omnia: secundum quod dicitur etiam illud, Cùm serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ. Euacuabit ergo omnē principatum, & omnem potestatem, & virtutem, vt nulli patrem intuenti per filium opus sit, aut libeat in cuiusquā creaturæ, vel in sua conquiescere potestate. Oportet enim eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: id est, oportet regnum eius intantum manifestari, donec omnes inimici eius ipsi regnare fateantur. Hoc enim intelligitur, sub pedibus eius futuros inimicos. Quod si de iustis acceperimus, ideo dictum est inimicos, quia ex iniustis iustificantur, & ei credendo subduntur. De iniustis autem qui ad iustorum beatitudinem futuram non pertinent, sic accipiendū est, quoniam & ipsi eum regnare ipsa regni eius manifestatione confusi fatebuntur. Ergo oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: non ita dictum est, quasi cum posuerit inimicos suos sub pedibus suis, non sit postea regnaturus: sed oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Oportet eum, inquit, ad tantam euidentiam suum regnum perducere, donec inimici eius nullo modo audeant negare quòd regnat. Interdum, donec, verbum sacra eloquia pro coniunctione sumunt, qua &, vel vt, indicari potest. Nam scriptum, Donec peperit filium suum: id est, & peperit filium suum. Scriptum est etiam, Oculi nostri ad dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri: id est, vt misereatur nostri. Nec ideo tamen cum misertus nostri fuerit, oculos ab eo debemus auertere. Intantum est enim beatitudo nostra, inquantum eius contemplatione perfruimur. Sic ergo & hoc dictum est, Oculorum nostrorum intentio ad dominum non porrigitur, nisi vsque ad impetrationem misericordiæ ipsius:

fus: non vt postea inde auertatur, sed vt nihil inde amplius requirat. Donec ergo pro eo positum est, vt non amplius intelligas. Quo enim amplius, id est, vsque ad quam maiorem manifestationem manifestabitur regnum CHRISTI, nisi quousque omnes inimici eum regnare fateantur? Aliud est ergo, non amplius manifestari, aliud amplius non permanere. Non amplius manifestari, est non fieri manifestius: non amplius permanere, non fieri perseuerantius. Quando aũt manifestius erit regnum CHRISTI, quàm cum omnibus claruerit inimicis? Nouissimè inimica destruetur mors: non enim erit aliud quod destruatur, posteaq̃ mortale hoc induerit immortalitatem. Omnia enim subiecit sub pedibus eius: hoc est, vt etiam mortem destruat. Cum autem dixerit, quia omnia subiecta sunt: dixerit hoc vtique propheta in psalmis: manifestum, quia præter eum qui subiecit illi omnia, patrem vult intelligi omnia filio subiecisse: sicut multis locis idem dominus in euangelio commendat & prædicat, Non solum propter formam serui, sed etiam propter principium, de quo est, & de quo æqualis est ei de quo est. Amat enim ad vnum principium referre omnia, tanquam imago eius: sed in quo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis. Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: non quasi modò non ita sit, sed tunc manifestum erit, secundum locutionem superius tractatam: Vt sit Deus omnia in omnibus. Ipse est finis quem suprà commemorauit, cùm totum primò breuiter vellet concludere, deinde quasi membratim explicare, & exponere. Loquebatur enim de resurrectione, vbi ait, Initium CHRISTVS, deinde ij, qui sunt CHRISTI in præsentia eius, deinde finis. Ipse scilicet finis est, vt sit Deus omnia in omnibus. Aliter enim dicitur finis qui pertinet ad consummationem, aliter qui pertinet ad consumptionem. Aliter enim tunica finitur texendo, aliter cibus comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, vt nemo eorum, qui ei cohærent, amet aduersus eum suam propriam voluntatem: manifestumque sit omnibus, quod idem Apostolus alio loco dicit: Quid autem habes, quod non accepisti? Sunt item qui sic intelligant hunc locum, Oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: vt sub alia significatione

ficatione positum hic dicant regnare, non sub ea, qua positum est regnum, de quo ait, Cùm tradiderit regnum Deo & patri: vt illud sic appellauerit regnum, quo vniuersam Deus creaturam regit: Hoc autem sic appellauerit regnare, vt intelligatur tanquam aduersus hostem exercitum ducere, vel defendere ciuitatem: vt ideo dixerit, Oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Quia talis regni, quale habent principes armatorum, nulla erit causa, hoste ita subiecto, vt rebellare non possit. Nam vtique dictum est in euangelio, Et regni eius non erit finis. Secundum quòd regnat in æternum: secundum autem quòd aduersus diabolum sub eo militatur, tam diu erit vtique ista militia, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: postea verò non erit, cùm pace perpetua perfruemur. Hæc autem ita dicta sunt, vt nouerimus diligentius etiam illud considerari oportere, secundum quid regnet nunc dominus: id est, secundum dispensationem sacramenti sui per incarnationem atque passionem. Nam secundum id quod verbum Dei est, tam sine fine, quàm sine initio, quàm sine intermissione est regnum eius. Secundum id autem quod verbum caro factum est, cœpit regnare in credentibus per fidem incarnationis suæ. Vnde est etiam illud, Dominus regnauit à ligno. Hinc autem euacuauit omnem principatum, & omnem potestatem, & virtutem, dum non per claritatem eius, sed per humilitatem serui fiunt credentes in eum. Hoc est absconditum à sapientibus, & prudentibus, & reuelatum paruulis: quoniam placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes: neque quicquam inter paruulos scire se dicit Apostolus, nisi CHRISTVM IESVM, & hunc crucifixum. Qua prædicatione tam diu opus est, donec ponantur omnes inimici sub pedibus eius: id est, ipsi humilitati eius, quam pedum nomine significari arbitror: cedat atque subdatur omnis superbia secularis, sicut ex maxima parte iam factum, & quotidie fieri videmus. Sed quo fine ista fiunt? vt tradatur regnum Deo & patri: id est, vt nutritos fide incarnationis suæ perducat ad speciem, qua æqualis est patri: iam enim eis, qui crediderant, loquebatur, cùm diceret, Si manseritis in verbo meo, verè discipuli mei estis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit

vos.

vos. Regnum enim tradit patri, cùm per id regnabit in contemplantibus veritatem, qua æqualis est patri: & per se vnigenitum per speciem faciet videri patrem. Nunc enim per hoc regnat in credentibus, quòd semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens. Tunc autem tradet regnum Deo, & patri, cùm euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Vnde euacuabit, nisi humilitate, & patientia, & infirmitate? Quis enim principatus non euacuetur, cùm filius Dei propterea regnat in credentibus, quia eum principes seculi iudicarunt? Quæ potestas non euacuatur, cùm ipse, per quem facta sunt omnia, propterea regnat in credentibus, quia ita subiectus fuit potestatibus, vt diceret homini, Non haberes in me potestatem, nisi data tibi esset desuper? Quæ virtus non euacuatur, cum ipse per quem cœli solidati sunt, ideo regnat in credentibus, quia vsque ad crucem mortemque infirmatus est? hoc autem modo filius propriè in fide credentium. Non enim pater dici, aut credi potest, vel incarnatus, vel iudicatus, vel crucifixus: per speciem autem qua æqualis est patri, cum patre regnat in contemplantibus veritatem. Quòd autem tradet regnum Deo & patri, à fide incarnationis suæ, ad speciem deitatis perducens eos qui sibi nunc credunt, non ipse amittet, sed vterque se vnum ad fruendum contemplantibus præbet. Tam diu autem opus est, vt in hominibus, nondum valentibus æqualitatem patris & filij perspicua mentis luce contueri, per hoc regnet CHRISTVS, quod tales capere possunt, & quod proprie ipse suscepit, id est, incarnationis humilitatem: donec ponat inimicos omnes sub pedibus suis: id est, donec omnis superbia secularis incarnationis eius humilitati subdatur. Sanè quòd dictum est. Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: quãuis secundum susceptionem hominis dicatur, quia inde quæstio nata est, cùm ageret de resurrectione mortuorum: tamen rectè quæritur vtrum secundum ipsum tantùm sit dictum, quòd est caput ecclesiæ, an secundum vniuersum CHRISTVM, adnumerato corpore eius, & membris. Cum enim ait ad Galatas, Non dicit, & seminibus, tanquam in multis: sed tanquam in vno, & semini tuo, quod est CHRISTVS: ne ipsum solum hoc loco intelligeremus CHRISTVM, qui de Maria virgine

gine natus est. postea dicit, Omnes enim vos vnum estis in CHRISTO IESV. Si autem vos CHRISTI, ergo Abrahæ semen estis. Ad Corinthios, cùm de charitate diceret, de membris corporis similitudinem ducens, Sicut enim corpus vnum est, inquit, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm sint multa, vnum est corpus: ita & CHRISTVS. Non dixit, ita & CHRISTI: sed ita & CHRISTVS: ostendés CHRISTVM rectè appellari etiam vniuersum: hoc est, caput cum corpore suo, quod est ecclesia. Et multis scripturarum locis inuenimus CHRISTVM etiam hoc modo appellari, vt cum omnibus suis membris intelligatur, quibus dictum est, Vos estis corpus CHRISTI & membra. Non ergo absurdè sic intelligimus, Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: vt filium non solùm caput ecclesiæ, sed omnes cum eo sanctos intelligamus, qui sunt vnum in CHRISTO, vnum semen Abrahæ. Subiectum autem secundum contemplationem sempiternæ veritatis, ad obtinendam beatitudinem, nullo motu animi, nulla parte corporis resistente, vt in illa vita nemine amante propriam potestatem, sed Deus omnia in omnibus.

Alioquin. Cæterum. *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis? Si omnino mortui non resurgunt, ut quid & baptizantur pro illis?* Quicunque baptizati sumus in CHRISTO IESV, in morte ipsius baptizati sumus. Omnes enim qui baptizamur, sic baptizamur, vt iam pro mortuis simus. Quid ergo prodest nos huic mundo mori, si hunc laboré vita non sequitur æterna? *Vt quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter uestram gloriam fratres.* Si nihil esset in futuro, non eramus tam stulti, vt talia pro aliis pateremur. *Quam habeo in* CHRISTO IESV *domino nostro.* Ego habeo mercedem laboris, etiam si vos proficere non velitis. *Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi: quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?* Si nihil speratis me remunerationis accipere à Deo: ergo gratis pugnaui, fortè vt hominibus placerem. Et aliter per allegoriam bestiæ intelliguntur aduersariæ potestates. Sicut in psalmo: Ne tradas bestiis animam confitentem tibi. Et multa dicuntur in epistolis, quæ in actibus non habentur: & multa in actibus, quæ in epistolis non dicuntur. *Manducemus, & bibamus, cras enim moriemur.*

rientur. Propheta Esaias increpat gulæ deditos desperatione futurorum, cuius blasphemiæ crimen negat eis dimitti, quoadusque moriantur. *Nolite seduci.* Ab his qui talia agunt. *Corrumpunt mores bonos colloquia praua.* Ne dicerent, Seduci ergo nos posse existimas? occurrens sensui illorum, Non, inquit, de vobis timeo: sed de illorum tergiuersatione formido, E contrario redintegrant mores malos colloquia bona. *Vigilate.* Sobrij estote. *Iusti.* Probat resurrectionem non credere eos, qui se gulæ, & voluptatibus tradiderunt,

Et nolite peccare. Ignorantiā enim Dei quidam habent. Ille iustus est, qui non peccat: id est, capitale peccatum: aut si subitò præuenitur, pœnitentiam agendo delet, quia se credit in iudicio rationem esse redditurum. Nam qui resurrectionem non credit, desperans omnia infanda committit. Multi solent proponere, vtrum debilia corpora, ita vt sunt defuncta, resurgant. Quibus respondendum est, quòd in resurrectionem non indebilitatis vitium, sed natura reparetur. Nunquam enim tam debile est corpus, quàm cùm latet in puluere. Qui ergo creditur totum reddere, quur ex parte reparare dubitetur? cur oculos non reddat, qui totum restituet corpus? *Ad reuerentiam uobis loquor, Sed dicet aliquis, Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore uenient?* Ignorant potentiam Dei: qui eum putant mortuos suscitare non posse, diuinitatem ex sua imbecillitate metientes, vt erubescatis vos talibus sermonibus tanquam paruulos erudire. *Insipiens tu, quod seminas non uiuificatur, nisi prius moriatur.* Insipiens, qui etiam naturalibus rebus edoceri debueras, de resurrectione non dubitare. Adhuc repromissionibus diuinis existis incredulus? ex tui operis consuetudine considerare debuisti quod dicimus. *Et quod seminas, non corpus, quod futurū est, seminas, sed nudum granū: utputa tritici, aut alicuius cæterorū. Deus autē dat illi corpus sicut uult.* Sicut de grano resurgit fœcundior cum granis arista, & corpus corruptibile in gloriæ resurget augmentum. *Vt unicuiq; seminum propriū corpus.* Vnde beatus Iob, Et in carne mea videbo Deum: *Non omnis caro eadē caro.* Attende, quia proprium dixit corpus, non alienum. *Sed alia hominū, alia pecorū, alia caro uolucrum, alia autē piscium.* Similiter & de aquis intellige, quæ tantam diuersitatem volucrum & piscium ediderunt. *Et corpora cœlestia, & corpora terrestria.*

Qui tā

Qui talia fecit corpora elementorũ, cur non reficiat exiguũ corpus humanum. *Sed alia quidẽ cœlestiũ gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarũ.* Omnis comparationis diuersitas ad hoc facit, vt credas vnũ facile reddere posse, qui tanta fecit ex nihilo. *Stella enim à stella differt in claritate: sic & resurrectio mortuorum.* Stellarum diuersitatem iustorum comparat differentiæ, quos virtutes, non peccata facient esse diuersos. Nam peccatorum diuersitas in cœlo non erit, sed in pœna. *Seminatur in corruptione, surget in incorruptionẽ.* Vt nec febres, nec cætera patiatur. *Seminatur in ignobilitate.* Quid tam ignobile, q̃ mortuũ corpus? *Surget in gloria.* Surget in gloriam splendoris, sicut sol. *Seminatur in infirmitate.* Imbecillitatis humanæ. *Surget in uirtute.* In virtute æternitatis angelicæ. *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Hic quidem animale corpus, quia nõ semper spiritũ sanctum habemus: tunc vero semper erit in nobis. *Si est corpus animale, est & spiritale.* Quod possit ire obuiã CHRISTO. *Sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animã uiuentem.* Hoc testimoniũ ex lege. *Nouissimus Adam in spiritũ uiuificantem.* Cur homo secundus, vel Adã nouissimus post tot homines dicitur? Primus Adam habetur, quisquis vestigia eius imitatur: postremus ille est, qui domini vestigia sequitur. Nouissimus ex primo ex eo dicitur dominus, ꝙ vsq; ad ipsum mors ab ipso primo inuẽta descendit, ꝙ vsq; ad crucem lapsus primi hominis potestatem habuit: & ideo morti primus, nouissimus saluti: ille primus viuens, iste viuificans. *Sed non prius quod spiritale est, sed quod carnale est, deinde quod spiritale est. Primus homo de terra terrenus.* Notandum, ꝙ cùm duos Adam dicit, eiusdem naturæ vtrosque demonstrat: quia sicut ille sine genere, ita iste sine semine. *Secundus homo de cœlo, cœlestis.* Hac ratione CHRISTVS homo de cœlo, quia in baptismo Ioannis non aqua, sed gratia de cœlo descendit. Et quia sine peccato carnẽ assumpsit, & Deus ex virgine nasci dignatus est. *Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cœlestis, tales & cœlestes.* Sic intellige CHRISTVM cœlestem, quia omnino sine peccato: nõ quia de cœlo carnẽ attulerit. *Igitur sicut portauimus imaginẽ terreni.* Peccator imaginem Adam portat: iustus verò CHRISTI. *Portemus & imaginẽ cœlestis.* Veterem hominẽ ante baptismũ, nouum post baptismũ,

baptiſmum. *Hoc aũt dico fratres, quia caro & ſanguis regnũ Dei poſſidere nõ poſſunt: neq; corruptio incorruptelã poſſidebit.* Frequẽter ſcriptura opera carnis nominat pro ſubſtantia: ſicut ibi, Vos aũt in carne non eſtis, ſed in ſpiritu. Aliter: Caro ſicut nunc eſt, regnũ Dei nõ poſſidebit, niſi immortalitate veſtita. *Ecce myſteriũ uobis dico.* Obſcurum ſignificat nominando myſterium. *Omnes quidẽ reſurgemus.* Omnes reſurgemus, qui mortui inueniemur CHRISTO veniente. *Sed nõ omnes immutabimur.* Qui in corpore fuerint reperti: quia ſancti aſſumentur: peccatores verò æterno incendio relinquentur. Nã qui viui inuenti fuerint peccatores, combuſti primò ignibus tunc reſurgent ij peccatores, qui in aduentum domini viui inueniuntur. *Sed nõ omnes immutabimur.* Quia iuſti ad gloriã, peccatores reſurgent ad pœnam. *In momento, in ictu oculi.* Breuitatem vult ſignificare momenti. *In nouiſſima tuba.* Quidam duas tubas, duos CHRISTI aduentus intelligunt. *Canet enim tuba, & mortui reſurgent.* Primò reſurgent mortui, & ſic immutabuntur ſancti, vt hoc dicatur nouiſſima tuba. *Incorrupti.* Vt ſemper durent in pœna. *Et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionẽ: & mortale hoc induere immortalitatẽ. Cum autẽ corruptũ hoc induerit incorruptionẽ, & mortale hoc induerit immortalitatẽ.* Eſt quod induet, & eſt quod induitur. *Tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt, Abſorpta eſt mors in uictoria.* Euacuatis cauſis mortis. *Vbi eſt mors uictoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Vbi eſt mors contentio tua? Quæ contentio, niſi quia modò caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem? Iſta pugna, iſta contentio: ſed ex perſona iuſtorũ loquitur inſultantium morti. *Stimulus autem mortis peccatũ eſt.* Sagitta mortis peccatum, per quod animæ iugulantur. *Virtus uero peccati lex.* Fortius fit per ſcientiam peccatum. Cur virtus peccati lex, ſi lex bona eſt? Quia peccatum per bonum operatũ eſt mortẽ, vt fiat ſupra modum, hoc eſt, maiores vires ex præuaricatione accipiat: *Deo autem gratias, qui dedit nobis uictoriã per dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.* Victoriam illius peccati inquo lex infirmabatur, per carnalem noſtram voluptatem, quam CHRISTVS cruce ſua deſtruxit. *Itaque fratres mei dilecti.* Reddita ratione reſurrectionis, de qua hæſitabant, hortatur eos in Dei opere permanere, iam certus de retributione futura. *Stabiles*

eſtote,

estote, & immobiles, abundantes in opere domini semper. Nemo vos de hoc gradu spei moueat vltra. *Scientes quòd labor uester non est inanis in domino.* Hoc est, nō sine causa laboratis.

CA.XVI. ¶ *De collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinaui ecclesiis Galatiæ, ita & uos facite.* De sumptibus dicit, qui per singulas ecclesias collecti Hierosolymam sanctis pauperibus mittebantur. *Per unam sabbati unusquisque uestrum.* Vna sabbati, dominica dies est, sicut in euangelio scriptum est, dominum vna sabbati resurrexisse. *Apud se ponat, recondens quod ei benè placuerit: ut non cùm uenero, tunc collectæ fiant. Cum autem præsens fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam uestram in Hierusalem.* Vt paulatim reponentes non vna hora grauari se putent, vt hilares sint datores qui diligantur à Deo. *Quòd si dignum fuerit, ut & ego eam, mecum ibunt.* Si talis fuerit oblatio vestra, vt per me dignè possit offerri. *Veniam autem ad uos cùm Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo. Apud uos autem forsitan manebo, uel etiam hyemabo, ut uos me deducatis quocunque iero. Nolo autem uos modò in transitu uidere.* Quia ita se habent Macedones, vt non sit necesse apud eos diutius demorari. Apud vos autem necesse est vt maneam vel hyemem: multa enim sunt quæ corrigantur in vobis: nam & medicus ibi moram habet, vbi plures ægrotant. *Spero enim me aliquantum temporis manere apud uos, si dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. Hostium enim mihi apertū est magnum, & euidens, & aduersarii multi. Si autem uenerit Timotheus, uidete ut sine timore sit apud uos. Opus enim domini operatur, sicut & ego. Ne quis ergo illū spernat. Deducite autem illum in pace, ut ueniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre, multum rogaui eum ut ueniret ad uos cum fratribus: & utique non fuit uoluntas eius ut nunc ueniret. Veniet autem cùm ei uacuum fuerit. Vigilate, state in fide, uiriliter agite, & confortamini. Omnia uestra in charitate fiant.* Ideo ibi permanebo, quia cum mihi euidens nata sit opportunitas prædicandi, & plurimi sint qui resistant: plurimis autē Deus ostium cordis aperuit, & multi non credentes restiterunt. *Obsecro autem uos fratres: nostis domum Stephanæ & Fortunati quoniam sunt primitiæ Achaiæ.* Vel fide primitiæ, vel honore. *Et in ministerio sanctorum ordinauerunt seipsos.* Ad docendos sanctos, vel necessaria eisdem ministranda. *Vt &*

uos

uos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti & laboranti. Qui nobiscum vel illis cooperantur in euangelio CHRISTI. *Gaudebo autem in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici.* Qui præsentes sunt apud vos. *Quoniam id quod uobis deerat.* In scientia. *Ipsi suppleuerunt.* Per doctrinã, vel exemplo. *Refecerunt enim & meum spiritum, & uestrum.* Meum spiritum gaudio de vestro profectu: vestrum verò de instructione doctrinæ. *Cognoscite ergo qui huiusmodi sunt. Salutant uos ecclesiæ Asiæ. Salutant uos in domino semper multum Aquila, & Prisca.* Sicut alibi, Cognoscite eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. Hic cognoscite, pro honorate, cognoscentes eorum laborem. *Cum domestica sua ecclesia.* Domestica congregatio fraternitatis ecclesia dicitur. *Salutant uos fratres omnes, apud quos etiam hospitor. Salutate inuicem in osculo sancto.* Non ficto, sicut Iudas. *Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat dominum IESVM CHRISTVM, sit anathema maranatha.* Quomodo illis qui eum amant, redemptio venturus est CHRISTVS, ita his qui eum non amant, anathema illis venit: id est, vt illos abominetur, & perdat. *Gratia domini IESV CHRISTI uobiscum.* Subscriptio est: hoc est, sit vobiscum gratia semper, sine cuius auxilio subsistere non potestis, nec aliquid boni facere. *Charitas mea cum omnibus uobis in CHRISTO IESV.* Non seculari charitate: vt quomodo vos ego diligo, ita vos alterutrum diligatis in CHRISTO, qui dixit, In hoc cognoscetur vos discipulos meos esse, si inuicem diligatis. *Amen.* Confirmatio benedictionis est, amen. Sicut ipse superius dicit, Quomodo dicit amen super tuam benedictionem.

FINIS EPIST. PAVLI AD CORINTHIOS PRIMAE.

Ad Corinthios

Epiſtola ſecunda.

ARGVMENTVM.

Poſt actam pœnitentiã, conſolatoriam ſcribit eis à Troade: & collaudans eos, hortatur ad meliora.

PAulus apoſtolus IESV CHRISTI. Quæritur cur in omnibus epiſtolis contra vſum ſcribendi, primò ſuum nomen ponat, & ſic eorum quibus ſcribit, ſed hoc autoritatis eſt apoſtolicæ, & ordinis: quia minoribus ſe ſcribit, ſicut ſolent iudices ad eos, quos regunt, præcepta dirigere. *Per voluntatem Dei.* Sicut ad Galatas dicit, Non ab hominibus, neq; per hominem: ſimul vt oſtenderet non ſine voluntate patris ſe miſſum: Dei autem voluntatem iuſtam, & rationabilem eſſe, nullus ignorat. *Et Timotheus frater.* Non dixit Paulus & Timotheus, quia non ambo apoſtoli. Ad Philippenſes vero, vbi autoritas non tantum erat neceſſaria, ſic incipit: Paulus, & Timotheus ſerui IESV CHRISTI: quia ambo ſunt ſerui. *Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi.* Erat enim ibi eccleſia, & non Dei.

Cum ſanctis omnibus qui ſunt in vniuerſa Achaia. Poſſunt ſancti hic accipi, non ſolùm baptizati, ſed & ſacerdotes Dei, ſicut in prima, Cum omnibus qui inuocant nomen domini. Et ad Philippenſes, Cum epiſcopis & diaconis: ideo autem poſtea poſuit ſacerdotes, ne parum intelligentibus eos in eccleſiã non comprehendiſſe videretur. *Gratia uobis, & pax à Deo patre noſtro, & domino* IESV CHRISTO. Sicut nos ſolemus initio epiſtolarum precari ſalutem, pro hoc

hoc Apostolus semper gratiam ponit. *Benedictus Deus, & pater domini nostri* IESV CHRISTI. Gratias agit Deo quòd consolationem ideo accipiunt, vt ipsi alios consolentur. *Pater misericordiarum.* Quia ex ipso est omnis misericordia. *Et Deus totius consolationis.* Totius consolationis, quia perfectè consolatur, nec minor est tribulatione consolatio. *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Non in aliquibus. *Vt possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt.* Propterea nos liberat, vt ipsi possimus alios consolari, ac sic formam nobis dat alios consolandi. *Per exhortationem qua exhortamur & ipsi à Deo.* Et per exhortationem, qua ipsi à Deo consolamur, agnoscimus quòd Deus neminem derelinquat, & multo magis in futuro remuneret, etiam quos in præsenti non deserit. *Quoniam sicut abundant passiones* CHRISTI *in nobis.* Passiones pro nomine CHRISTI. *Ita & per* CHRISTVM *abundat consolatio nostra.* Sicut Petrus est de carcere liberatus, & Paulus visione domini, & voce confirmatus in templo. *Siue autem tribulamur pro uestra exhortatione & salute: siue consolamur pro uestra consolatione.* Quia vos exhortamur ad salutem, siue vt vobis exemplum tolerantiæ præbeamus. *Siue exhortamur pro uestra exhortatione, quæ operatur tolerantiam earundem passionum, quas & nos patimur.* Propterea nos liberamur, vt ipsa reconfirmemini, non vos debere pertimescere passiones: siue vt hortemur patienter hæc ferre, quæ præsentem & futuram habent consolationem. *Vt spes nostra firma sit pro uobis: scientes, quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis.* Quia certi sumus. *Non enim uolumus ignorare uos fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia.* Suas narrat passiones, vt illi cognoscant, se parua pati, maximè cùm illi talia sint perpessi, qui vice CHRISTI fuerant destinati: cōparatione magistri erubescant discipuli suā dolere iniuriā, cùm magistrum maiora pertulisse cognouerint. *Quoniam supramodū grauati sumus supra uirtutem.* Pressura tribulationum. *Ita ut tæderet nos etiam uiuere.* Ita vt mori cuperemus. *Sed ipsi in nobis ipsis respōsum mortis habuimus.* Ipsa mors nos docuit, omne humanum auxiliū defecisse, & ab illo solo sperandum esse remedium, cui etiam mortuos suscitare possibile est. *Vt nō simus fidentes in nobis.* Siue etiā desperemus

de vita. Facit locus iste contra eos, qui catholici sunt, & suis aliquid meritis tribuere præsumunt. *Sed in Deo, qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis eripuit nos, & eruit.* Non in nostra vel prudentia, vel cautela, neque in virtutibus nostris, quia maledictus qui ponit fiduciam carnem brachij sui. *In quem speramus quoniam adhuc & eripiet.* Præscit se adhuc passurum, qui sperat se liberandum. *Adiuuantibus & uobis.* Sicut & Petrus de carcere liberatus est orationibus ecclesiæ: simul notandum, quòd nisi laborans non dicitur adiuuari. *In oratione pro nobis.* Multum valet oratio omnis ecclesiæ. *Vt ex multarum personis facierum eius quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agantur pro nobis.* Vt ex multarum conuentu personarum, videlicet infantium, iuuenum, senum, pro eo quod vobis donati sumus, domino gratiæ referantur. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quòd in simplicitate & sinceritate Dei.* Ideo glorior in tribulationibus, quia conscientia mea non reprehendit me lucri vel gloriæ causa prædicare: sed in simplicitate vestram salutem requirere. *Et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in mundo.* Non subdole docentes, sicut est sapientia carnalis, quæ mercede distrahitur: sed gratis, sicut à Deo accepimus, vel dei causa prædicauimus. *Abundátius autem ad uos.* A quibus nec victum qui nobis iure debebatur, accepimus. *Non enim alia scribimus uobis.* Non erubesco, quia etiam vos scitis certum esse quod dico. *Quàm quæ legistis & cognoscitis.* Hæc legentes in epistola, quæ cognoscatis in conscientia. *Spero autem, quòd usque in finem cognoscetis.* Non mutabo propositum meum. *Sicut & cognouistis nos ex parte.* Quia nondum est finis: cum autem venerit finis, tunc ex integro cognoscetis. *Quia gloria uestra sumus, sicut & uos nostra.* Sic est gloria discipulis de bono doctore, quomodo & magister in bonis discipulis gloriatur. *In die domini nostri* IESV CHRISTI. Vbi & veri magistri, & boni discipuli ꝓbabuntur. *Et hac confidentia uolui prius uenire ad uos.* Hac cõscientia: quia nihil aliud vestrum quæsiuimus, quàm saluté.

Vt secundam gratiam haberetis, & per uos transirem in Macedoniam. Et iterum à Macedonia uenirem ad uos, & à uobis deduci in Iudæam. Quia in primo aduentu primam habuistis: aut certè pœnitentiam secundam gratiam voluit intelligi: quia prima

 est

est baptismi. *Cum ergo hæc uoluissem, nunquid leuitate usus sum?* Quia promissum non exhibuerat, ne hoc leuitatis esse putarent, veraciter, & sapienter excusat. *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito.* Secundum volũtatem carnalem. Carnale est, nulla existente causa non facere quod promittas: sicut multi carnales homines facere solent. *Vt sit apud me Est, & Non?* Ideo non cogito secundum carnem, vt non mentiar. *Fidelis autem Deus: quia sermo noster qui fuit apud uos, nõ est in illo Est, & Non: sed est in illo Est.* Non est in illo dubietas, nec vobis sumus aliquando mentiti. *Dei enim filius IESVS CHRISTVS, qui in uobis per nos prædicatus est, per me & Siluanum & Timotheum, non fuit in illo Est, & Non.* Contra Manichæos, qui CHRISTVM falsam carnem habuisse confirmant: & contra Arrianos, qui negant filium semper fuisse: cùm ipse locutus sit Moysi, Ego sum qui sum: &, Qui est misit me ad vos: quia ipse & erat, & est, & semper est: quia nunquàm non est. *Sed Est, in illo fuit.* Hoc est, veritas, & immutabilitas: sicut Moyses dicit, Qui est, misit me. Ille est enim verè, qui semper idem est. *Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo Est. Ideo & per ipsum dicimus amen Deo.* Veritatis impletio. *Ad gloriam nostram.* Omnis veritas promissionum in CHRISTO est, quæ per nos ad gloriam Dei completur. *Qui autem confirmat nos.* Quia dixerat, Per nos: modò hoc totum ostendit Deum facere, qui in eis ista omnia operatus est? ne sibi aliquid humana infirmitas arrogaret. *Vobiscum in CHRISTO.* Virtutibus. *Et qui unxit nos Deus.* Spiritu sancto, vel chrismate. *Et qui signauit nos.* Omne quod intrinsecus est pretiosum, signatur. *Et dedit pignus spiritus in cordibus nostris.* Omnis arra pro pretij magnitudine datur: quantum ergo præmium est, cuius tanta est arra? id est, gratia spiritus. *Ego autem.* Reddit causas, quare non ierit, non suæ leuitati, sed illorum infirmitati deputandum. *Testem Deum inuoco in animam meam.* Quem solum animæ secreta non fallunt. *Quòd parcens uobis, non ueni ultra Corinthum.* Ne in vobis acrius vindicarem. *Non quia dominamur fidei uestræ.* Non quia ideo credidistis, vt vobis dominemur, sicut in lege sacerdotes, & ideo vos terremus: sed omnia ad emendationem vestram facimus, vt & hic in conscientia, & in perpetuo gaudeatis. Non quòd iterum quasi serui metu cogamini,

sed ipsi libertati adiutorium damus: ne dum eius mensuram seruare non nostis, ruatis in peius. *Sed adiutores sumus.* Cooperatores. *Gaudii uestri.* *Nam fide stetistis.* Liberi estis, si non peccatis. Gaudet conscientia, cùm bonorum operum recordatur. Doctoris gaudium est, discipulorum profectus.

CAP. II. ¶ *Statui autem hoc ipse apud me.* Cogitaui, vel disposui. *Ne iterum in tristitia uenirem ad uos.* Qui primum in gaudio veneram, quando credidistis. *Si enim ego contristo uos, & quis est qui me lætificet.* Ad hoc vos contristo, vt gaudeam de vobis. *Nisi qui contristatur ex me?* Qui enim contristatur, intelligit se peccasse: sicut æger, qui dolorē adhuc sentit, potest recipere sanitatem. *Et hoc ipsum scripsi uobis.* Ideo scripsi, vt literis correcti, præsentem me gaudere faceretis. *Vt non cùm uenero, tristitiam super tristitiā habeam.* Tristitiam enim habeo, quia peccatis: augetur ergo tristitia, si vos ad perfectum nō emendatis. *De quibus oportuerat me gaudere.* De quibus me nunquam oportuerat contristari: siue de emendatione gaudere. *Confidens in omnibus uobis: quoniam meum gaudium omnium uestrū est.* Confidens vos omnes intelligere, quia tunc verum gaudium habetis, si ego gaudeo. *Nam ex multa tribulatione & angustia cordis.* Et hic intelligendum q̄ solliciti erant apostoli de omnium salute. *Scripsi uobis per multas lachrymas.* Priorem epistolam. *Non ut cōtristemini, sed ut sciatis, quā charitatem.* Non quò me vester dolor delectet, sed quia curari aliter: non potest. *Abundantius habeā in uobis.* Ne diceret, Non soli nos peccauimus. Ex abundantiori sollicitudine maiorē potestis charitatem probare. *Si quis autem contristauit, non me contristauit.* Quia per illius peccatū etiam vos correpti amplius proficitis: siue quia emendauit, non per omnia contristauit. *Sed ex parte.* Quasi bonis nocuit. *Vt nō onerē omnes uos.* Ideo scribo eum recipi, vt non vos grauet, si per vestram duritiā desperauerit. *Sufficit illi, qui huiusmodi est, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus.* Non solùm de illo dicit, qui paternum polluit thorū, sed de omni peccante: quia multi peccauerūt, sicut prima docet epistola. *Ita ut contrà magis donetis, & consolemini: ne fortè abundantiori tristitia absorbeatur, qui huiusmodi est.* Donetis veniam, & consolemini verbis prophetæ, Nolo mortem peccatoris: tantùm vt conuertatur. Et, Quacunque die conuersus fuerit iniquus. Ne per desperationem indulgentiæ ab-

ſorbeatur: profundo vitiorum, vel à diabolo abſorptus ad infidelitatis & blaſphemiæ, præcipitia deducatur. *Propter quod obſecro uos, ut confirmetis in illum charitatem.* Vt per prophetiam ſe agnoſcat veniam conſecutum, qua Deus dixit, Nolo mortem morientis. *Ideo enim ſcripſi, ut cognoſcam experimentum ueſtrum, an in omnibus obedientes ſitis.* Ideo hanc ſecundam ſcribo, vt videam, ſi quomodo obediſtis in excommunicando, ſic obediatis in recipiendo. Obedientia enim illa perfecta & vera eſt, quæ in nullo contemnit. *Cui autem aliquid donaſtis.* Pro donaueritis. *Et ego.* Sicut vobiſcum vindicaui, ita & vobiſcum dono. *Nam & ego quod donaui.* Et ego quod donaui, non in mea perſona, ſed CHRISTI, qui dixit, Quæ ſolueritis in terra, erunt ſoluta & in cœlo. *Si quid donaui propter uos.* Ne vos grauemini. *In perſona CHRISTI.* Quia perſonam gerimus CHRISTI. *Vt non circunueniamur à ſatana.* Similiter enim circunuenit per nimiam ſeueritatem noſtram, vt pereant animæ deſperando, quomodo & per nimiam bonitatem noſtram non corrigendo: vnde Salomon ait, Non declines ad dexteram neque ſiniſtram. Quanuis tota epiſtola contra Nouatianos ſit, tamen hic euidentiſſime oſtenduntur à diabolo circunuenti pœnitentiam denegare. *Non enim ignoramus cogitationes eius.* Hæ ſunt verſutiæ eius, vt per immoderata bona fallat incautos. *Cum ueniſſem autem Troadem propter euangelium CHRISTI.* Modò illis vult probare, quanto amplius eos diligat, & quàm ſit eorum cauſa ſollicitus, qui cum illi omnia eſſent proſpera, nullam tamen habuit requiem, quia non inuenit Titum, quem miſerat ad eos, vt ei nunciaret, ſi ſe correxiſſent, hoc vt intelligant, eum omnia propter charitatem feciſſe. *Et oſtium mihi apertum eſſet in domino non habui requiē ſpiritui meo.* Oſtiū, aditus, vel opportunitas prædicanti, vel quia corda eorum aperuit Deus, quibus ille prædicabat. *Eò quòd non inuenirem Titum fratrem meum.* Eò quòd non rediſſet ad me, vt me de vobis faceret certiorem. *Sed uale faciens eis profectus ſum cito.* Inde exij, quamuis occaſionem habuerim prædicandi: & eis vale feci, qui crediderunt, quorum cordis oſtium aperuit Deus. *In Macedoniam.* Vnde & celerius de vobis audirem. Vicinior eſt Achaiæ Macedonia. *Deo autem gratias,*

qui semper triumphat nos in CHRISTO IESV. Triumphare nos facit, siue in nos ipse triumphat. *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.* Et quia primò credentes modicum aliquid quasi odorem fidei cognoscere poterant.

Quia CHRISTI *bonus odor sumus* Deo. Odor notitiæ Dei, per doctrinam & signa manifestatur. Odor autem ideo quia sentitur potius, quàm videtur. Bonus odor, prædicatio sancta est, & vita bona: qui amant talem bono odore viuunt: qui inuident, bono odore moriuntur. *In his qui salui fiunt.* Gratiæ eius. *Et in his qui pereunt.* Iudicium eius iustissimũ. In his qui salui fiunt, vti Tabita: & in his qui pereunt, vt Hymeneus & Alexander. *Aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor uitæ in uitam.* Vnus odor quomodo & vitam & mortem confert? sicut enim solis aspectus sanis oculis claritatem, lippientibus adfert cæcitatem: ita doctrina CHRISTI obedientibus vita, contradicentibus mors est. Item aliter: Odor bonus baptisma CHRISTI est, qui hoc in ecclesia catholica accipit, bono odore viuit: qui in hæresi, bono odore moritur. Item aliter: Amasti bene agentem, vixisti bono odore: inuides & detrahis bene agenti, mortuus es bono odore. *Et ad hæc quis tam idoneus?* Quis per se, aut suis viribus, nisi illo inspirante, & donante, sine quo nihil possumus? Nam quis hoc comprehendat, quomodo gratia Dei alios saluat & alios relinquat? *Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes uerbum Dei, sed ex sinceritate.* Pseudoapostolos taxat, humanum sensum diuinæ prædicationi miscentes: sicut in Esaia dicit, Caupones tui miscent vino aquam? id est, meræ doctrinæ adulationis verba, quibus homines nõ tam ebrietate ferueant, quàm delectatione tepescant. *Sicut ex Deo coram deo.* Præcessit, & scientes nos ab ipso coram ipso loqui. *In* CHRISTO *loquimur.* In persona CHRISTI,

CA. III. sicut ipse docuit. ¶ *Incipimus iterum nosmetipsos commendare? aut nunquid egemus sicut quidam.* Non vt commendemur, vobis laudamus vos: sed ne ab aliis seducamini, cogimur memorare hæc. *Commendatitiis epistolis ad uos, aut ex uobis?* Quos non commendat gratia virtutum, illos digne commendant literæ amicorum. *Epistola nostra uos estis.* Sicut in prima dicit, Signaculũ apostolatꝰ mei vos estis: epistola cõmẽdatitia. *Scripta in cordibus nostris.* In cõscientiis nostris est, vos nobis prædican-

prædicantibus credidiſſe. *Quæ ſcitur & legitur ab omnibus hominibus manifeſtati.* Omnibus manifeſtum eſt, vos CHRISTO, per nos credidiſſe, confirmante doctrinam noſtrã ſpiritu ſãcto per virtutes: ſiue hinc verè cognoſcemini CHRISTI eſſe, quòd eius ſpiritum accepiſtis. *Quoniam epiſtola eſtis* CHRISTI, *miniſtrata à nobis, & ſcripta, non atramento, ſed ſpiritu* Dei *uiui.* Inuiſibili. *Non in tabulis lapideis.* Iudęi in dura materia legem acceperunt, ſignificante duritiam eorum: ſicut velamen Moyſi, oſtendebat velamẽ cordis eorum: quamuis & nos legem CHRISTI ſcriptam habeamus: tamen primò non quaſi abſentes, ſed præſentes ſcriptis tabulis corde noſtro domini verba ſuſcipimus: euangelia verò poſtmodum propter memoriam ſcripta ſunt poſterorum. Hinc iam differentiam inducit legis & gratiæ. *Sed in tabulis cordis carnalibus.* Vbi eſt fides & gratia ſpiritus. Vult oſtendere, nobis plus collatum, qui legem in corde accepimus. Si ergo illi inexcuſabiles fuerunt, qui extrinſecus legem habebãt: quanto magis nos, qui verba ex ore CHRISTI in corde ſuſcepimus? *Fiduciam autem talem habemus.* Qua ſcimus vos per nos CHRISTO credidiſſe: vel, quia nos non humana epiſtola, ſed Dei gratia commendat. *Per* CHRISTVM *ad* Deum. Non per nos, qui ſine ipſo nihil ſumus. *Non quòd ſufficientes ſimus cogitare aliquid.* Si nec cogitare, quanto magis facere? ſicut & dominus dicit in euangelio, Sine me nihil poteſtis facere. Hinc cognoſcamus, quia per nos nihil ſim⁹: niſi domini miſericordia & gratia regamur. Vult ergo oſtendere, nihil ſua virtute vel prudentia ſe facere: cùm vtique pauci, ſi non Dei gratia, nũquam totum mundum ſaluare potuiſſent. Ideo autem hoc præmiſit, quia dicturus erat, tanto maius ſe miniſterium ſuſcepiſſe quàm Moyſes, quanto maius eſt nouum teſtamentum à lege: ne quid ſibi arrogare videret: quod ideo dicebat, vt eos & à falſis apoſtolis reuocaret, & ne aliquid meritis ſuis adſcriberent. *A nobis, quaſi ex nobis: ſed ſufficientia noſtra ex* Deo *eſt.* Quaſi noſtra ſapientia, vel virtute: vt nihil virib⁹ ſuis deputet hũana fragilitas. *Qui & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti.* Ad hoc implendum idoneos nos fecit. *Non litera, ſed ſpiritu.* Non legis litera, ſed ſpiritaliũ præceptorum. Nec litera malum eſt, quia occidit: ſed mali ſunt quos pręuaricatione conuincit: aculeus enim

enim mortis, peccatum: virtus autem peccati, lex: auget peccati desideria, & inde occîdit: lex enim sola litera est eis, qui eam legere nouerũt, & implere non possunt: quæ non est adiutrix legentium, sed testis peccantium, quæ mortificat peccatores. Cæterũ ipse dixit, Lex sancta, & mandatum sanctũ. Cur ergo ministratio mortis dicitur, si bona est lex? Nec mireris, cùm etiã de prædicatione euangelij dictũ sit, CHRISTI bonus odor sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt, & reliqua. Ad Iudæos enim dicta est lex ministratio mortis, ad quos & in lapides scripta est, ad eorum duritiam figurandam: non ad eos qui legem per charitatem implent. Ipsa enim lex, quæ in literis est figurata lapideis, dicit, Non adulterabis: non mœchaberis: & reliqua. Occîdit autem peccatores, cùm transgrediuntur. Quomodo ergo lex spiritalis? Quidam putant ꝙ literæ intellectus occîdit: non intelligentes, quia nec vbique historia, nec vbique possit allegoria seruari. Nam sunt quædam in figura dicta. Si præceptum velimus in allegoriã vertere, omnem eorũ eneruamus virtutem, & aperitur ianua delinquendi. *Litera enim occîdit: spiritus autem viuificat.* Dum credentes facit, & spiritalẽ intellectum infundit, vt opportune vnaquæque res intelligatur. *Quòd si ministratio mortis, literis deformata in lapidibus, fuit in gloria.* Insensibilibus, vt dura corda merebãtur Iudæorũ. *Ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi, propter gloriam vultus eius.* Contra Manichæos nunq̃ Apostolus possit contraria comparare, nec minorẽ suam q̃ Moysi gloriã prædicare, nisi quia idem Deus vtriusque testamenti est cõditor. *Quæ euacuatur.* Quia visibilis gloria euacuatur per gloriam euangelij: sed ita euacuatur, vt proficiat: sicut infantia euacuatur in iuuentute, & semen in fructu: melior quidem fructus semine, sed nunq̃ sine semine fructus: & non perit, sed multiplicatur semen in fructu, sic euacuatur, sicut ipse dicit in prima prophetiam & scientiam destruendas dicens, Cùm venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. *Quomodo non magis ministratio spiritus.* Sicut enim iniuria fit veteri testamento, si dicatur, non ab eodem Deo conditum, à quo nouũ: ita nouo fit iniuria, si veteri comparatur. *Erit in gloria?* Nostra, quæ nõ euacuatur, quia perfecta est. *Nam si ex ministerio damnationis gloria est.* Exposuit ministrationẽ

mortis.

mortis. *Multo magis abundat ministeriũ iustitiæ in gloria.* Quia iustitia iustificat gratis, vel expectat ad pœnitentiã. In gloria, æterna. *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam.* Ad comparationẽ gloriæ euangelij obũbratur gloria legis : sicut ortu solis lumen lucernæ cæcatur,cum tamen suo tempore magnũ videatur habere fulgorem.Hoc ostendit dominus,cum ascendens in montẽ solus,splendore solis dicitur radiasse: cũ tamen Moyses & Helias visi in gloria referantur,& ideo vox patris ipsum iam solum audire nos præcepit. *Si enim quod euacuatur,per gloriam est:multo magis quod manet, in gloria est.* Si euacuandum per gloriam datum est testamentum, quomodo non manens in gloria est? *Habentes igitur talem spem.* Talem spem gloriç, qui per fidem ambulamus. *Multa fiducia utimur.* In eo ꝙ idoneos nos fecerit Deus. *Et non sicut Moyses ponebat uelamẽ super faciem suam.* Iam nos non sic facimus,quia hic omnes gloriam vident Christiani. *Vt non intenderent filii Israel in faciem eius.* Vsque ad reuelationem eius:sic & lex non intelligitur,vsq; dum in fine eius CHRISTO credatur:quia ipse est finis legis,quò nobis est perueniendum. *Quod euacuatur.* Velamẽ in fine,& nunc in CHRISTO. *Sed obtusi sunt sensus eorum usque in hodiernum diem.* Nisi enim credideritis non intelligetis. *Idipsum uelamen in lectione ueteris testamẽti manet.* Cuius ille figurã gestabat in facie. *Nõ reuelatũ.* Quàm diu nõ credit CHRISTO. *Quod in CHRISTO euacuatur.* Qui est finis legis. *Sed usq; in hodiernũ diẽ cum legitur Moyses,uelamen est positũ super cor eorũ.* Ignorantiæ in cordibus Iudæorũ. *Cùm autem conuersus fuerit ad Deũ, auferetur uelamen.* Aliquis ex illis quomodo Moyses cõuertebatur. *Dominus autem spiritus est.* Nihil in illo obscurũ, neq; cõpositũ,liber est spiritus,& idcirco nõ potest velamen accipere,sed magis ipse reuelat. *Vbi autem spiritus domini, ibi libertas..* Qui autẽ spiritũ domini habet,omnia liberè cõspicit:spiritus enim omnia scrutat̃. *Nos uerò.* Fideles. *Oẽs reuelata facie.* Nõ pauci, sicut Moyses. *Gloriã domini speculãtes.* Euidẽter,& clarè domini gloriã intelligimus,vel fide cernim⁹. *In eãdẽ imaginẽ.* Quã Christus ostẽdit in mõte, sicut alibi,Qui trãsformauit corpus hũilitatis nostræ. *Trãsformamur.* Quotidie id nitimur. *A claritate.* A gloria p̃senti,

quæ

quæ non finitur, sed proficit ad futuram. *In claritatem tanquam à domini spiritu.* Gloria in gloriam. ¶*Ideo habẽtes* CA.IIII *hanc ministrationem.* Apostolatus. *Iuxta quod misericordiam consecuti sumus.* Quia per nos idonei tanto ministerio non eramus, misericordiam illius, quæ nos præuenit, iugiter imploramus. *Non deficimus.* Non deficimus in omnibus tribulationibus. *Sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia.* Per gratiam Dei abiicimus ab hominibus occulta vitiorum. Dedecus est enim Christiano, dedecorose viuere. *Neque adulterantes uerbum Dei.* Sicut illi, qui lætificant homines verbo Dei, sermonem vilem admiscent, & per terram repent, excusando peccata per adulationem. *Sed in manifestatione ueritatis, commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiã hominum.* Sed ita manifestum est omnibus verum esse quod dicimus, vt etiam eorum conscientia testimoniũ nobis perhibeat, qui resistunt. *Coram Deo.* Coram Deo hoc facimus, non propter homines: quãuis ex hoc ipso & hominibus placeamus. *Quòd si etiam opertum est euangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum.* Quasi aliquis illi dixisset, sed vestrã prædicationem non omnes intelligunt. Sed infideles, inquit, vel pseudoapostoli non intelligunt. Nam credentes Deo reuelante intelligunt. *In quibus Deus.* In pseudoapostolis. *Huius seculi excæcauit mentes infideliũ.* Potest sic accipi Deus seculi, quomodo princeps mundi: quia ipse sibi in infidelibus vindicat principatum: sed propter calumniantes ita pronunciandum est, vt dicamus, Deum mentes infidelium huius seculi excæcasse merito infidelitatum, sicut ipse saluator ait, In iudicium veni in mundum, vt qui vident cæci fiant. Et ipse Apostolus dixit alibi, Quia non crediderunt veritati, mittet illis Deus spiritum erroris: quia permittit dari nõ credentibus sibi: sicut si medicus ægrum inobedientem deserat, ipse ei dicitur ægritudinem prolongasse, cùm totum eius sit, qui eum audire contempsit. Si tamen rursum obediat, veniet ad salutem. *Vt non fulgeat illuminatio euãgelii gloriæ* CHRISTI. Quia cæci sunt, clarè lucentem solem videre nõ possunt. *Qui est imago Dei.* Siue imago expressa substantiæ, siue quia sine peccato. *Non enim nosmetipsos prædicamus: sed dominum* IESVM CHRISTVM. Qui enim propria commoda quærit, non CHRISTVM prędicat, sed se: sicut qui

suo

suo ventri deseruiūt. *Nos autem seruos uestros per* IESVM. Quia vestris commodis seruimus per exemplum eius qui formam serui suscepit: non propter auaritiam, nec gloriā. *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere* Contra omnes inimicos veteris testamenti. *Qui illuxit in cordibus nostris.* Primò per CHRISTVM, vt per nos alios illuminaret. *Ad illuminationem scientiæ claritatis Dei.* Manifestationē. *In facie* CHRISTI IESV. In persona CHRISTI. Sed & hoc aduerte, ꝙ hic trinitatem indicauit, Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere: spiritus sanctus intelligitur. &, Ad illuminationem scientiæ claritatis Dei: patrem agnosce. In facie IESV CHRISTI: filium designauit. *Habemus autem thesaurū istum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtutis* Dei, *& non ex nobis.* Thesaurum gratiæ spiritalis, qua signa facimus, in fragili corpore baiulamus, in quo etiam frequenter cùm alios sanemus, ipsi infirmamur: vt quod facimus, nō nostra virtute, vel nostris meritis, sed sublimitatis Dei esse intelligatur. *In omnibus tribulationē patimur.* Tribulationē persecutionum, vel laborum. *Sed non angustiamur.* Cædibus vel opprobriis. *Aporiamur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur.* Per cōsolationē spei non destituimur. *Deiicimur, sed non perimus.* Vsq; ad desperationem vitæ venimus, sed nō morimur: & si moriamur, nō perimus. *Semper mortificationem* IESV *in corpore nostro circunferentes: ut & uita* IESV *in corporibus nostris manifestetur.* Mortificationem tribulationū: sicut alibi, Quotidie morior per vestrā gloriā: si enim cōmorimur, & conuiuemus. Illi autē qui non commoriuntur, nec conuiuent. *Semper enim nos qui uiuimus, in mortē tradimur.* Qui sumus in corpore. *Propter* IESVM: *ut & uita* IESV. Si patiamur pro corpore eius quod ille pro nobis passus est, & vitam IESV, hoc est, incorruptibilitatem accipiet caro nostra mortalis, vt fiat immortalis. *Manifestetur in carne nostra mortali.* Quia nōdū apparuit quid erimus, vel per nos illius potētia innotescat. *Ergo.* Nūquid ergo? *Mors in nobis operatur: uita autē in uobis?* Increpat eos, quia crediderunt falsis apostolis, dicentibus, idcirco Paulum persecutiōibus subiacere, quia minoris sit fidei: se verò per fidem tribulari nō posse. Ostendit ergo ecōtrario se non propter infidelitatē, sed propter fidē hæc pati: illos verò causam

odij non habere, per adulationẽ & desidiam, sicut ait ad Galatas, Vt crucis CHRISTI persecutionẽ nõ patiãtur, ideo cogunt vos circuncidi. *Habentes autem eũdem spiritum fidei, sicut scriptũ est.* Quem Dauid, & reliqui patriarchæ vel prophetæ: quia ex fide qua nos viuimus, vna eademq; vixerunt, incarnationem, passionem, resurrectionemq; CHRISTI credentes futurã, quam nos credimus factam, vsq; ad ipsum Baptistam Ioannem. *Credidi propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur.* Hoc testimonio ꝓbat se credere. Si enim illi ideo locutus est, quia credidit (nemo enim aliis sanæ mentis affirmat, quod ipse nõ credit) ergo & nos qui loquimur, inquit, credimus, qui etiã propterea tribulamur, quod illi crediderũt futurũ, nos credimus factũ. *Scientes, quoniam qui suscitauit IESVM.* Firmissimè tenẽtes: hæc est perfecta fides, à qua nec morte diuellimur. *Et nos cũ IESV suscitabit, & constituet uobiscum.* Similiter suscitabit, si pro eo moriamur. *Omnia enim propter uos.* Omnia ideo patimur, quia perfectè salutẽ vestrã curamus. Illi verò ꝓpter negligentiam suã nihil tale patiuntur. *Vt gratia abundans per multos gratiarum actione abundet in gloriã Dei.* Vt per multitudinem credentiũ, propter abundantẽ gratiã, & gratiarũ actio abundet in gloriã Dei. *Propter quod.* Ideo non cessamus. *Non deficimus.* In tribulationibus & opprobriis. Illi tribulationibus nõ deficiebãt. Nos verò si nõ laudamur, deficimus. *Sed licet is, qui foris est, noster homo corrũpitur: tamẽ is, qui intus est, renouatur de die in diem.* Licet corpus tribulationibus & passionibus corrũpatur: sed anima spe futurorũ quotidie cõfortatur ad omnia tolerãda. *Id enim quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ.* Quãtauis pœna præsens, & quãdiulibet pseuerans ad cõparationẽ immensæ æternæ gloriæ & facilis, & breuis est, sicut alibi dicit, Existimo enim ꝙ non sint condignæ passiones huius tẽporis ad futurã gloriam quæ reuelabitur in nobis. *Supra modum in sublimitatem.* Quia nec cõparatio esse potest. *Aeternũ gloriæ põdus operatur in nobis.* Quia illud leue dixerat. ideo hic põdus posuit seruans metaphorã stateræ. *Non contemplantibus nobis quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur, tẽporalia sunt: quæ autem non uidentur, æterna sunt.* Non considerantibus nec bona quæ videntur, nec mala: quia neutrum eorum æternũ est.

Scimus enim quoniam. Quasi aliquis diceret, si in hac vi ta hæc patior, quando ista accipiá, qui morior? Ideo incipit gloriam resurrectionis ostẽdere. *Si terrestris domus nostra.* Hoc est, corpus, quod de terra factum est, & in quo in hoc seculo habitamus. *Huius habitationis dissoluatur.* Si ante aduentũ domini dissoluatur, vel passionibus, vel cõditione naturæ. *Quod ædificationem.* Ipsam incorruptionẽ. *Ex Deo habeamus.* Quia immortalẽ. *Domũ non manufactã, æternã in cœlis.* Quia hoc corporale quasi manu corporali dicitur factũ: hoc ipsum ergo spiritale per spiritũ fiet. *Nã & in hoc in gemiscimus habitationẽ nostrã, quæ de cœlo est.* Ingemiscimus, pro quo laboramus, quia nemo sine gemitu laborat: sicut partus ponitur pro dolore. *Superindui cupiẽtes.* Sumus ergo aliquid induti, vt superinduamur. *Si tamen uestiti, non nudi inueniamur.* Si tamẽ expoliati corpore, nõ nudi inueniamur ab opere. *Nã & qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati, eo quòd nolumus expoliari, sed superuestiri.* Nã & qui viui fuerint inuenti in aduentu domini, hoc ingemiscũt & laborãt, vt non expolientur ab igne cũ peccatoribus: sed cũ iustis immortalitate superindui mereantur. *Vt absorbeatur.* Quod absorbitur, nõ apparet, quãuis sit, sicut ferrũ, si mittat in ignẽ & manẽte materia totũ ignis fit: quia ipsum ferrũ splẽdorẽ & calorẽ ignis assumpsit. *Quod mortale est.* Quasi tangẽs corpus. *A uita.* Aeterna. *Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus.* Deũ dicit hoc facere, ne cui incredibilẽ videret. *Qui dedit nobis pignus spiritus.* Qui iã nobis pignus dedit spiritum, vt sciamus, quia tẽplũ sui spiritus perire nõ patit, & vt quod loquimur, ipsius esse credatis. Sequitur. *Audẽtes igitur semper, & scientes quoniã dũ sumus in corpore.* Ideo audemus sperare. *Peregrinamur à domino.* Peregrinamur, quia adhuc non sumus in hæreditate paterna, ergo vt peregrini, nõ debemus de huius seculi rebus magnopere curare, sed necessariis cõtenti omne desideriũ & studiũ habeamus, quò ad patriã peruenire possimus. *Per fidem enim ambulamus, & non per speciem.* Fide adhuc speramus, nõdũ specie possidemus. *Audemus autẽ, & bonã uoluntatem habemus.* Prorsus audenter hoc eligimus sicut alibi, Desiderium habens dissolui, & cũ CHRISTO esse, multo magis melius. *Magis peregrinari à corpore.* Bene peregrinari: quia ad eum sumus iterum regressuri. *Et præsen-*

CAP. V.

præsentes esse ad Deum. Ille vbique præsens est: sed nos illi tunc magis sumus quodammodo præsentes, cum carnis fuerimus fragilitate seiuncti. *Et ideo contendimus siue absentes, siue præsentes placere illi.* Iam tales contendimus esse modò actu, quales futuri sumus in regno: substantia incorruptibiles, sine dubio, & perfecti. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal* CHRISTI. Pro magnitudine potestatis & iudicis, magnitudo tribunalis, & iudicij ęstimāda est: quāto enim maior potestas iudicis, tanto maior terror iudicij sit, necesse est. *Vt referat unusque.* Recipiat. *Propria corporis, prout gessit.* Quid est secundum ea, quæ per corpus gessit: nisi secundum ea, quæ gessit eo tempore, quo in corpore fuit? Quia de resurrectione tractat, vult ostendere, in omnibus animam per corpus operatam esse, quandiu in corpore vixit. Nam anima sine corpore peccat: corpus sine anima nō potest. *Siue malū, siue bonū.* Discedite à me maledicti: venite benedicti patris mei. Notandum, quia pœna mali malum dicitur. *Scientes ergo timorē domini hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus.* Scientes quantus sit metus iudicij Dei, hominibus suademus, vt caueant in eum incidere. *Deo uerò manifesti sumus.* Si quàm docemus, aliter agimus. *Spero autem & in conscientiis uestris manifestos nos esse.* Quamuis vobis de nobis malè suggestum sit, puto tamen ꝙ non recipiat vestra conscientia de nobis aliter suspicari, quàm nouit, nec possit magis aliis fidem accommodare, quàm sibi. *Non iterū nosmetipsos commendamus uobis.* Quia superius dixerat se cōmendaticiis non egere. *Sed occasionem damus uobis gloriandi pro nobis.* Contra pseudoapostolos, qui eis primò per detractionem odium eius inserere volebant, vt eis fides facilius haberetur. *Vt habeatis ad eos.* Quid respōdeatis. *Qui in facie gloriantur, & non in corde.* Qui cum ad faciem gloriantur de sua iustitia & nostra infirmitate, cordis sui testimonio reuincuntur, siue in carnalibus operibus legis. *Siue enim mēte excedimus Deo: siue sobrii sumus uobis.* Quidam dicunt, siue super hominem sapimus, id est, in extasi sumus Deo: quia plus est quàm humanum quod loquimur: siue nostro sensu loquimur vobis. Mente excedere dicitur doctor, quando alta & spiritalia loquitur: vt beatus Ioannes, In principio erat verbum, & reliqua. Sobriè loquebatur, quando se humiliabat dicens,

Verbum

Verbum caro factum est: quod etiam significabant angeli in scala, quam vidit Iacob, ascendentes & descendentes. id est, doctores, vt ipse beatus Paulus ascendebat, cum dicebat. Sapientiam loquimur inter perfectos: &, Ego non potui vobis loqui quasi spiritalibus. Descendebat, cum dicebat, Neq; enim iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Christum IESVM, & hunc crucifixum. *Charitas enim* CHRISTI *urget nos.* Necesse est nos aliquam partem eius rependere charitati, vt pro eius corpore patiamur, qui mori pro nostra morte dignatus est. *Iudicantes hoc.* Recogitantes siue arbitrantes. *Quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Et pro omnibus mortuus est* CHRISTVS. Solus inuentus est, qui vt immaculata hostia pro omnibus moreretur, pro eis qui erant mortui in peccatis. *Vt & qui uiuunt.* Ei debemus vitam nostram, qui eã in nobis sua morte reddidit. *Iam non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est.* Si quis suas voluntates, & non Dei facit, sibi viuit: vnde dominus, Si quis vult, inquit, post me venire, abneget seipsum, & reliqua. *Et resurrexit.* Semper morti resurrectionem iungit, propter calumniam. *Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem.* Quia illi veterum exẽpla Corinthiis proponebant, neminem nouimus carnaliter circuncisum, & carnalem sabbatum obseruantem, nullius veteris sequimur exẽplum. *Et si cognouimus secundum carnem* CHRISTVM. Etiam si ipse CHRISTVS carnaliter circuncisus est, & cum Iudæis omnia celebrauit. Sed post resurrectionem eius nouum est testamẽtum. *Sed nunc iam non nouimus.* Iam non nouimus vlterius passurum CHRISTVM: quia spiritaliter eum post resurrectionem totum Deum esse intelligimus. *Si qua ergo in* CHRISTO *noua creatura, uetera transierunt.* Si quis nouus est, noua in CHRISTO creatura intelligat, omnia vetera suo tempore esse disiuncta, & modò nouo more viuendum. *Ecce facta sunt.* Secundũ Esaiam. *Omnia noua.* Quia etiam præcepta innouata sunt, dum implentur per gratiam CHRISTI. *Omnia autem ex Deo.* Et noua & vetera ab vno Deo pro diuersitate temporum sunt effecta. *Qui reconciliauit nos.* Quia per peccata ab eo fueramus auersi. *Sibi per* CHRISTVM. Per sanguinem, & exemplum CHRISTI: quia & redemit, & docuit.

docuit. *Et dedit nobis ministerium reconciliationis.* Vt & nos alios reconciliemus. *Quoniam quidem Deus erat in* CHRISTO *mundum reconcilians sibi.* Non solũ homo erat Christus, sed & Deus: id est, Deus homo secundum præsentiam vbique est, non secundum effectum: in CHRISTO autem omnis plenitudo diuinitatis inhabitat. *Non reputans illis delicta ipsorum.* Hoc est, indulgens per solam fidem, quæ gratis donata est. *Et posuit in nobis uerbum recõciliationis.* Prædicationem, vt pro CHRISTO nos reconciliemus homines Deo. *Pro* CHRISTO *ergo legatiõe fungimur.* Cuius vice legati sumus Dei. *Tanquam Deo exhortante per nos.* Non ex nobis dicimus, sed Deus per nos loquitur. *Obsecramus.* Id est, tanquã vos CHRISTVS obsecret. Quid? reconciliari Deo, quia inimici eramus: nemo enim reconciliatur, nisi ex inimicitiis. Inimicos autem nos nõ natura, sed peccata fecerunt: vnde inimici illius, inde serui peccati. Quomodo autẽ reconciliamur, nisi soluatur, quod inter nos & ipsum separat, hoc est, peccatum? & ideo mediator dominus CHRISTVS, qui factus est sacrificium pro peccato offerens seipsum. *Pro* CHRISTO *recõciliamini Deo.* Hoc est, vice CHRISTI rogamus, vt conuertamini, & credatis. *Eum qui non nouerat peccatum.* Deus pater scilicet filiũ. *Pro nobis fecit peccatum.* Id est, sacrificium pro peccato pro nobis peccatum fecit. Hostia oblata pro peccato, peccatum dicebatur in lege, cùm nihil peccaret, sicut scriptum est, Et imponet manus super caput peccati sui. Per quorum sanguinem sanguis ille qui pro nobis effusus est, præfigurabatur. Ita & CHRISTVS pro peccatis nostris oblatus, peccati nomen accepit. *Vt nos efficeremur iustitia Dei.* Non nostra. *In ipso.* Non in nobis.

CAP. VI. ¶ *Adiuuantes autem exhortamur uos.* Verbo Dei. *Ne in uacuũ gratiã Dei recipiatis.* In vacuum gratiam Dei recipit, qui cum Dei gratia non laborat, nec adiungit studium suum, vt possit Dei præcepta ipso adiutore implere: qui non nouus est in nouo testamento, & nouam vitam sectatur, cui nihil proficit gratia Dei. Nam ad Galatas idẽ dicit, Non abiicio gratiã Dei. *Ait enim.* Deus per prophetam Esaiam. *Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te.* Mihi ad exaudiẽdum tempus acceptum, & dies salutis, in hac vita est, sicut ait saluator, Ambulate dum

lucem

lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant. *Ecce nunc tempus acceptabile.* Sicut alibi, Ergo dum tempus habemus, operemur bonum. Dies autem dicitur vita hæc, quia apta est ad operandum, & concluditur nocte iudicij, in qua nemo poterit operari. Hæc vita & æstas dicitur, in cuius comparatione formicæ dicuntur hyemem sperare venturam. *Ecce nunc dies salutis.* Hic solùm salutem Deo donante possumus inuenire. *Nemini dantes ullam offensionem, ut non uituperetur ministerium nostrum.* Nemo exemplo nostro offendatur, ne nō tam nostrum vitium putetur esse, quàm ministerij *Sed in omnibus.* Non in aliquibus. *Exhibeamus nosmetipsos.* Hinc ostenditur, reparatis nobis per gratiam Dei, posse cum Dei adiutorio exhibere nos ministros Deo indescriptis virtutibus. *Sicut Dei ministros.* Dei ministri Deum debent in omnibus imitari, & ex vita & actu cognosci veri Dei cultores, sicut ille se patitur ab omnibus blasphemari, & in præsenti vita etiam ingratis sua non negat beneficia. *In multa patientia.* Non modica. Modò patientiæ membra describit. *In tribulationibus.* Omnis læsio tribulatio est. *In necessitatibus.* Omne quod necesse est, sic feramus, vt necesse est. *In angustiis.* Angustia est omnis inopia. *In plagis, in carceribus, in seditionibus.* A principibus locorum. *In laboribus, in uigiliis.* In laboribus discursuum, siue operationū, quæ mentis debent esse magis, quàm corporis. Nam vigiliæ honestatis macerant carnes. *In ieiuniis.* Notandum, ieiunia cum virtutibus numerari. *In castitate.* Illa est vera castitas, quæ & corde & corpore conseruatur. *In scientia,* Scientia species virtutum est, si ex ea quis erudiatur, non infletur. *In longanimitate.* Longanimitas vera est sustinētia diuturna. *In suauitate.* Suauitas autem est, si nulli verbis nostris amaritudinem generemus, & illud eiusdem Apostoli impleamus, Omnis amaritudo, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia, & dicatur à vobis, fauces eius dulcedinis, & totus desiderium. *In spiritu sancto.* Id est, ita nos eius dono possumus exhibere, si nos eius dono dignos præparemus, & templum suum, quod mandauit in baptismo, non violemus. *In charitate non ficta.* Charitas sanè non ficta est, si omnia quæ nobis fieri volumus, aliis faciamus, sicut ait sanctus Ioannes, Non diligamus verbo, &

lingua, sed opere & veritate. In hoc quoque nõ ficta est charitas, si delicta & culpas benigno affectu in fratribus castigemus. *In uerbo ueritatis.* Verbum veritatis verbum est CHRISTI, quod ex scripturis profertur, si tamẽ aptè proferatur: & verendum, ne fortè faciamus de veritate mendacium. vel illud, Nolite mentiri inuicẽ. *In uirtute Dei per arma iustitiæ.* In virtute CHRISTI per arma iustitiæ aduersus diabolum dimicamus: siue in virtute Dei, qui per arma legis diabolum superauit. *A dextris, & à sinistris.* Neq; prosperis eleuemur, nec frangamur aduersis. *Per gloriam, & ignobilitatem.* Gloria virtutum, ignobilitate carcerũ. *Per infamiam, & bonam famam.* Omnia hæc per patientiam æqualiter ducamus, nec extollant nos laudantes, nec deiiciãt detrahentes: quia necesse est nonnunquam vtrosque mentiri. Nos verò ad conscientiam respicientes, non debemus aliis plus de nobis fidem accommodare, quàm nobis. *Vt seductores, & ueraces.* Exposuit infamiam, & bonam famam, quia ab aliis seductores, ab aliis non solùm veraces, sed & dij nominati sunt. Non ergo mirum, si apostoli seductores dicebantur, cùm ipsum dominum Iudęi sic dixerint. *Sicut qui ignoti.* Ab infidelibus. *Et cogniti.* A credentibus. *Quasi morientes, & ecce uiuimus.* Hoc est, vsque ad desperationem vitæ peruenientes: sicut quãdo lapidatus putabatur mortuus, ille verò surrexit, & docebat in Lystris: simulque notandum, quòd aduersa, & temporaria quasi habeantur: veluti si aliquis somnium referat, videbar mihi quasi essem ibi: nam præmia æterna non habẽt quasi. *Vt castigati, & non mortificati.* Castigans castigauit me Deus, & morti non tradidit me. *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* Tristes seueritate vultus, corde verò etiam in tribulatione, gaudentes in spe. *Sicut egentes, multos autem locupletantes.* In hoc ipso quo egemus nobis, aliis abundamus, dum per nos eleemosynæ fiunt: siue terrenis egentes, alios facimus locupletes, quasi talionem præmij sempiterni. *Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.* Sicut dicit Salomon, Ei qui fidelis est, totus mundus diuitiarũ est, excepto quòd omnia domini sunt: nemo plus habet, quàm qui nullo indiget. Ille nullo indiget, qui pręter necessaria nihil requirit. *Os nostrum patet ad uos.* Ita prouocati sumus profectu vestro, vt tacere non possimus: profectus enim di-

scipu

ſcipuli aperit os,& cor dilatat atque magnificat. *O Corinthii cor noſtrum.* Vt ſcriptum eſt,Quia dedit Deus Salomoni latitudinem cordis, & vobis donet. *Dilatatum eſt.* Senſibus & doctrinis. *Non anguſtiamini in nobis.* Nõ ex nobis eſt ſermonis anguſtia. *Anguſtiamini autem in uiſceribus ueſtris.* Ex vobis cauſa procedit anguſtiæ. *Eandem autem habentes remunerationem.* Eandem habentes remunerationem,ſi eundem adiutorem Deum habueritis & curſum:aut certè , ſi quantum docemus,Deo inſpirante capitis. *Tanquã filiis dico,dilatamini & uos.* Quaſi filij exemplo meo,implorãdo gratiam Dei,intellectu dilatamini,vt maiora ipſius dono capiatis. Siue ſacerdotes docet exemplo dilatare, vel in latitudine charitatis proficere. *Nolite iugum ducere cum infidelibus.* Nolite coniungi illis, vel æquari:iugum enim ſimul pares trahunt. *Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate?* Oſtendit neminem poſſe iuſtum eſſe pariter & iniuſtum,conraria exempla proponens. *Aut quæ ſocietas luci ad tenebras?* Nulla: ſicut nec lucis cum tenebris. *Quæ autem conuentio CHRISTI ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli?* Non illis poteſt cõuenire.Belial diabolum, vel antichriſtum dicit. *Qui autem conſenſus templo Dei cum idolis?* Idolum dicit,ipſos homines,qui idola colunt. *Vos enim eſtis templum Dei uiui, ſicut dicit Deus.* Illi autem templum ſunt idolorum mortuorum, quos dæmones poſſident.Cùm Deus vbique ſit,tamen in illis inhabitat,qui eius ſentiunt beneficium, & credunt ipſius donum eſſe,ſi aliquid ſunt. *Quoniam inhabitabo in illis.* Hoc ipſum probat teſtimonio,quòd templum nos ſimus Dei, docens, quòd mundum ei in corde noſtro præbere debeamus ipſo adiutore hoſpitium. *Et inambulabo inter eos.* Omnes eorum ſenſus obtinebo,vel percurram. *Et ero illorum Deus.* Deus natura omnium eſt , voluntate paucorum : non enim eſt Deus mortuorum,ſed viuorum. *Et ipſe erit mihi populus.* Qui voluntariè ſerui ſunt,non inuiti:id eſt, fide & obedientia,non tantum natura. *Propter quod exite de medio eorum,& ſeparamini, dicit dominus.* Actu & conuerſatione, vel familiaritate, non loco. *Et immundum.* Omnis qui peccat, immundus eſt: immundus enim apud Deum omnis iniquus. *Ne tetigeritis.* Ne tetigeritis coniunctione , vel conſortio, ſeu conſenſione,aut imitatione actuum iniquorum. *Et ego*

recipiam uos. Si vos eiecerint. *Et ero uobis in patrem, & uos eritis mihi in filios, & filias.* Dicendo, Si vos parentes abdicauerint infideles, me patrem habebitis sempiternum. *Dicit dominus omnipotens.* Addidit omnipotens, ne dicas, quomodo possunt homines fieri filij Dei?

CAP. VII ¶ *Has igitur habentes promissiones charissimi mundemus nos.* Tantas, & tales promissiones habentibus, quanto studio mundãda est domus, talem hospitem receptura? & Dei filij quomodo patrem debent in omnibus imitari? *Ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem.* Inquinamentum carnis est, quod per carnem committitur: Spiritus verò, quod sola cogitatione peccatur. Tunc ergo perficientes sanctificationẽ, si vtraque munda seruemus. *In timore Dei.* Non in laude hominum vel timore. *Capite nos: neminẽ læsimus.* Accipite quod dicimus, siue nostrum exemplum accipite in his omnibus imitandum: vel considerate nos. *Neminem corrupimus: neminem circumuenimus.* Mala doctrina. *Non ad condemnationem uestram dico: prædiximus enim quòd in cordibus nostris estis ad commoriendum & ad conuiuendum.* Non me excusando, vos condemno, quasi tales sitis: non enim possum ita de vobis sentire, quos tantum diligo, sicut dixi superius: siue dilectio vestra tantam me facit habere fiduciam. *Multa mihi fiducia est apud uos.* Multam mihi fiduciam loquendi dedistis, quia in omnibus obedistis: siue quia multum me à vobis diligi non ignoro. *Multa mihi gloriatio pro uobis.* Apud omnes ecclesias vestra glorior emendatione. *Repletus sum consolatione.* Post tristitiam, quam pro vobis habebam: siue abundat mihi sermo consolationis, prouocante vestro profectu. *Superabundo gaudio in omni tribulatione nostra: Nam & cum uenissemus Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra.* Tantum est gaudium meum, vt obliuiscar omnium pressurarum. Ostendit quam magnam pressuram magnitudo gaudij superaret. *Sed omnem tribulationem passi sumus.* Nullum genus tribulationis non sumus experti. *Foris pugnæ.* Pugnæ contra infideles: & à falsis fratribus timor: siue ne credentes scandalum paterentur, omnino verebamur. *Intus timores.* Ne exacerbati essetis. *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus.* Contribulatos. *In aduentu Titi. Non solùm autem in aduentu eius, sed etiam in solatio.* Non solùm quia desideratus

ratus aduenit, sed etiam quia illa nunciauit, propter quæ eius spectabamus aduentum. *Quo consolatus est in uobis, referens nobis uestrum desiderium.* Consolatus est post luctum, quem vobiscum pro vobis habebat. *Vestrum fletum, uestrã æmulationem pro me.* Pro contristatione nostra, & pro quorundam peccatis. *Ita ut magis gauderem.* Quia non solùm correxistis, sed etiam amplius profecistis. *Quoniam etsi contristaui uos in epistola, non me pœnitet: & si pœniteret, uidens, quòd epistola illa etsi ad horam uos contristauit: nunc gaudeo: non quia contristati estis: sed quia contristati estis ad pœnitentiam.* Et si pœniteret, eò quòd vos nimium increpassem: tamen vester me facit non pœnitere profectus. *Contristati enim estis secundum Deum.* Non secundum seculum, nec diabolum. *Vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est.* Aut nostra negligentia, aut ne venientes aliquem damnaremus. *Pœnitentiam in salutem.* Est enim pœnitentia contra salutem. *Stabilem.* Impœnitibilem. *Operatur.* Perseuerantem pœnitentiam: de propiciatione enim peccatorum non debemus esse sine metu: & cùm Deus non memoretur, nos memorare debemus pœnitendo. *Seculi autem tristitia mortem operatur.* Seculi tristitia est, vt de amissis rebus præsentibus, aut de alienis non inuasis, aut de aliena fœlicitate torqueri. Secundum Deum verò tristitia est, aut sua, aut aliena peccata lugere. *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari uos, quantam in uobis operatur.* Hoc ipsum quod modò factum est, potest vos docere, quid sit inter seculi & Dei tristitiam. *Solicitudinem.* Quia nostra solicitudo illius inspiratio est: & vbi est solicitudo, non est inertia, vel somnolẽtia, aut securitas. *Sed defensionem.* Defensionem vel disciplinæ, vel fidei. *Sed indignationem.* Vel contra peccantes indignamur, vel gentium indignationes sufferimus. *Sed timorem.* Non securitatem contra peccantes. Sed si quis scandalizatur, ego vror. *Sed desiderium, sed æmulationem.* Desiderium nostrum, non fastidium. *Sed.* Quidam dicunt hoc loco, sed, præpositionem esse superfluam in Latino: apud Græcos verò structuram habere sermonis. *Vindictam.* Non malam veniam: melius est iustè vindicare, q̃ malè indulgere: nam qui malis parcit, perdere bonos cupit. *In omnibus exhibuistis uos incõtaminatos*

minatos esse. Probatis vos à culpa immunes. Contaminatus enim autoritatem non habet in alio vindicandi. *Negotio.* De quo agitur. *Igitur & si scripsi uobis, non propter eum qui fecit.* Siue non propter eum qui fecit patri iniuriam, & excommunicatus est, neque propter eum qui passus est, quasi hæc sola me delectassent. *Iniuriam.* Patri. *Nec propter eũ qui passus est.* Subauditur, tantum. *Sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam pro uobis habemus coram Deo.* Ne putetis nos aliquid posse latêre per solicitudinẽ nostram. *Ideo consolati sumus.* Eò quòd vos probaueritis castos esse negotio. *In consolatione autem nostra.* Quia de vobis consolationem accipimus. *Abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi: quia refectus est spiritus eius ab omnibus uobis.* Illud adhuc amplius gauisi sumus, quòd ita à vobis Titi est spiritus refectus, vt nunquam de eius mẽte recedatis: profectus enim discipulorum refectio spiritus est magistri. *Et si quid apud illum de uobis gloriatus sum, non sum confusus.* Gloriatio profectus confusionẽ non habet, sicut gloriatio secularis. *Sed sicut omnia uobis in ueritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, ueritas facta est.* Qui in rebus iustis gloriatur, in veritate gloriatur, & in Deo, cuius donum est. *Et uiscera eius abundantius in uobis sunt, reminiscentis omnium uestrum obedientiam.* Omnia vos eius membra desiderant, vt oculi præsentiam vestram, aures sermonem, os colloquium, & cætera. *Quomodo cum timore & tremore suscepistis eum.* Obedientia sine timore esse non nouit: nam qui ex charitate obedit, quẽ diligit, timet offendere. *Gaudeo, quòd in omnibus confido in uobis.* Vt peritus archiatrus ad iam propè sanatum vulnus lenissimis medicamentis vtitur, vt cauteriis vstura sanetur. Fecistis me gaudere, quia de vestra obedientia nunquam

CA. VIII diffido. ¶ *Notum autem uobis facimus fratres gratiam Dei, quæ data est in ecclesiis Macedoniæ.* Exemplo ecclesiarum Macedoniæ eos ad misericordiam prouocat: vt non putent graue, quod viderint Philippenses vel alios iam fecisse. *Et quòd in multo experimento tribulationis abundantiæ gaudii ipsorum fuit.* Tunc maximè gaudent, quãdo multũ fuerint tribulati, sicut Apostoli ibant gaudentes, quia digni habiti sunt pro nomine IESV CHRISTI contumeliam pati. *Et altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simpli-*

citatis

citatis eorum. Scio paupertatem tuam,& tribulationem,sed diues es: multum quidem pauperes in opibus,sed amplius in simplicitate sunt diuites,& plus cupiunt dare,q̃ habent:& ideo magis animum Deus probat,q̃ quod dextera porrigebat: qui enim quantum potest facit, totum facit : æqualiter diues & pauper:quamuis diues amplius dare videatur. *Quia secundum uirtutem testimonium illis reddo : & supra uirtutem uoluntarii fuerunt.* Præposterauit verba:nam sensus hic est, Testimonium illis reddo,quòd secundum virtutem fecerunt, & supra virtutem voluntarij fuerunt. *Cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerii, quod fit in sanctos.* Multum nos suadentes rogauerunt, vt gratãter susciperemus eorum communicationem in ministerio sanctorum. *Et non sicut sperauimus.* Sed plus quàm sperauimus. *Sed semetipsos dederunt primùm domino,deinde nobis.* Non solum sua omnia sed& se primùm domino tradiderunt in hoc opere, deinde nobis:id est,Deus voluntatem eorum vidit, nos effectum.

Per uoluntatem Dei. Non vt nobis placerent contra domini voluntatem : sed vt illi hoc facerent, voluntatis Dei fuit, qui illis hoc vt facerent, inspirauit. *Ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cœpit,ita & perficiat in uos etiam gratiam istam,* Illorum exemplo accensi sumus mittere ad vos Titum,vt doctrina,vel dispositione sua etiam hoc in vobis Deo adiutore perficiat,ne quid minus cæteris habeatis. *Sed sicut in omnibus abundatis fide,& sermone,& scientia,& omni sollicitudine,& charitate uestra in nos.* Non tantum cum fide sermonem & scientiam copulat. *Vt & in hac gratia abundetis.* Ne cum in aliis cæteros vincatis,in hoc inferiores inueniamini. *Non quasi imperans dico,sed per aliorum sollicitudinem etiam uestræ charitatis ingenium bonum comprobans.* Non impero,nec exigo,sed consilium do: vt sicut in omnibus, ita & hic formã aliis præbeatis:cum etiam sciamus obedientiam & misericordiam vos tantam habere,vt non didicisse eam videamini,sed naturaliter possidere. *Scitis enim gratiam domini nostri* IESV CHRISTI. Non enim ignoratis illum propter vos pauperem factum,qui vniuersorum erat factor,& dominus:vt eius gratia bonis cœlestibus ditaremini. Si ergo ille propter vos omnia sua contempsit, quanto magis vos propter vos dare debetis parua,non vestra,imò sua ei restituere?Ipsi enim datur,quicquid

quid eius causa porrigitur. *Quoniam propter uos egenus factus est.* De Deo homo. *Cum esset diues: ut illius inopia uos diuites essetis. Et consilium in hoc do. Hoc enim uobis utile est.* Contra Photinum etiam hoc facit, quia erat diues prius, quàm fieret pauper. *Qui non solùm facere, sed & uelle cœpistis ab anno priore.* Quosdam ostendit posse facere non voluntate, cum aut importunitas petentis, aut autoritas præcipientis exegerit. *Nunc verò & facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus uoluntatis.* Quod voluntate facere cœpistis, effectu implete. Omnis enim rei finis est expetendus. Sicut enim factum inuiti acceptum non est, ita & voluntas renitens sine fructu est. *Ita sit & perficiendi ex eo quod habetis.* In finem vsque. *Si enim uoluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est.* Ne putetis me aliquem supra vires exigere, aut tantũ à paupere, quantum à diuite expectare: omnes enim æqualiter dant, si vnusquisque de tanto det, quantum habet. *Non secundum id quod non habet.* Sicut habueris fili, sic fac eleemosynam. *Nõ enim ut aliis sit remissio.* Quales erant, vt hoc illis necesse esset dici: Non vt vobis nihil seruetis: sed vt & illis sufficiat, & vobis. *Vobis autem tribulatio.* Inopiæ. *Sed ex æqualitate in præsenti tempore.* Sancti & serui Dei in hoc seculo peregrini & pauperes sunt, in vita verò æterna patriam habent atq; diuitias: laici verò, vel qui facultatibus abundant, hic quasi patriam habere videntur, si communicant sanctis: hic illi eis restituunt, vt in sua patria vbi esse diuites comprobantur. *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat: ut & illorum abundantia.* Date illis carnalia, vt & illi vacantes Deo possint vobis reddere spiritalia: isti enim duo gradus sine alterutro stare non possunt. Tam ille perfectus non erit, cogitando de carnalibus, quàm hic misericors, cum non habet, cui dare, vel à quo dare doceatur. *Vestræ inopiæ sit supplementum, ut fiat æqualitas.* Sic sunt in hoc seculo diuites, quomodo vlmus vitem sustinens: illius adminiculo vitis fructus vberes dat, & per fœcunditatem vitis, vlmus fructuosa conspicitur. Sic sunt serui Dei, & spiritu pauperes, sicut vitis: qui facultatibus diuitum sustentantur, sibi inuicem quod abundant, communicãt, vtrique pleni ad vitam æternam perueniunt. *Sicut scriptũ est.* Hoc de manna dictum, cuius exemplo docemur, ꝙ omnis superabundantia generet vermes: simul & ostenditur, quæ deus dat,

dat, omnibus esse debere communia in præsenti. *Qui multum non abundauit.* Hoc testimonio vult nos omnia communiter possidere, vt & perfecti doctrinā non abscondant: & habentes substantiam, eis non denegent victū. Dignus est enim operarius cibo suo. *Et qui modicum non minorauit. Gratias autem ago Deo, qui dedit eandem sollicitudinē pro uobis in corde Titi.* Sicut de manna, si studium vel sollicitudinem, vt quisq; pro aliis habeat, Deus dat, vt pro seipso habeat, quis alius est daturus? Quæ cùm ita sint, nihil scripturis sanctis homini à domino iubetur, propter probandum liberum arbitrium, quod non inueniatur dari ab eius bonitate: nec omnino incipit hoc ex malo in bonum per initium fidei commutari, nisi hoc in illo agat indebita & gratuita misericordia Dei: quia non nostræ, sed dexteræ excelsi est immutatio. *Quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cum solicitior esset, sua uoluntate profectus est ad uos.* Gratiam quidē exhortationis accepit, sed & propria voluntate festinauit, vt mercedem haberet non inuitus, quasi ei sit credita dispensatio. *Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias.* Hoc de Luca intelligitur, qui laudem in euāgelio, præ cæteris habet: quia & euangelium, & actus apostolorum scripsit. *Non solùm autem, sed & ordinatus ab ecclesiis comes peregrinationis nostræ.* Vt eum idoneum esse demonstret. *In hanc gratiam, quæ ministratur à nobis ad domini gloriam.* Siue minister sanctorum, siue doctrinæ: quia omnia ad domini gloriam fiunt. *Et destinatam uoluntatem nostram.* Propositam siue paratam. *Deuitantes hoc, ne quis nos uituperet in hac plenitudine, quæ ministratur à nobis.* Ne quis dicat, quomodo CHRISTVS legem impleuit, cum videamus Christianos nec tantam eleemosynam facere, quantam fieri in lege præceptum est. *In gloriam domini.* In gloriam domini omnis pius glorificat Deum. *Prouidemus enim bona.* Nihil quidem propter humanam gloriam facimus: sed tamen nolumus, vt per nos aliquis scandalizetur, & pereat: sed vt videns opera nostra bona, magnificet patrem nostrum, qui in cœlis est. *Non solùm coram Deo, sed etiam coram hominibus.* Conscientia nostra sufficit nobis propter nos: fama verò, propter proximos, quæ non debet pollui, sed pollere. Duæ res sunt, conscientia & fama. Conscientia tibi, fama aliis. Qui fidens conscientiæ suæ, negligit

gligit famam suam, crudelis est. *Misimus autem cum illis & fratrem nostrum.* Quidam dicũt hoc de Apollo dictum: sed incertum est. *Quem probauimus in multis sæpe sollicitum esse.* Testimonium eis perhibet, vt magis audiatur. *Nunc autem multo solicitiorem.* Eum probamus, confidentes, quia vestra obedientia prouocetur. *Confidentia multa in uos.* Ita iam nouit, vt confidat in vobis. *Siue pro Tito qui est socius meus & in uos adiutor: siue fratres nostri apostoli ecclesiarum gloriæ* CHRISTI. Sensus hoc habet, siue quia Titus ei de vobis dixit, qui vestram obedientiã probatam habet, siue quia etiam singularum ecclesiarum apostoli eidem nunciarunt ad gloriam CHRISTI. *Ostensionem ergo, quæ est charitatis uestræ, & nostræ gloriæ pro uobis, in illo ostendite in facie ecclesiarum Dei.* Vt cum viderint, verum esse quod dicitur, omnibus hoc ecclesiis deferant peruidendum. Siue ostendite charitatem, quam habetis, de qua pro vobis gloriamur, ad exemplũ omnium ecclesiarum.

CAP. IX. ¶ *Nam de ministerio quod fit in sanctos.* Mutare sensum videtur. Quidam dicunt, superius eum de sanctis laicis dixisse: hic verò de sacerdotibus. Alij verò aiunt eum antè de eleemosyna tractasse, modò de verbi ministerio commonere, quod sanctificatis per baptismum exhibetur. Hi duo sensus vsque ad finem causæ diligenter sunt obseruandi.

Ex abundantia est mihi scribere uobis. Ex superfluo commoneo, quia vltro vel docetis, vel sacerdotibus ministratis, qui etiam cæteris misericordiam non negatis. *Scio enim promptum animum uestrum.* In hoc opere. *Pro quo de uobis glorior apud Macedonas.* Animo. *Quoniam & Achaia parata est ab anno præterito.* Achaia tota per vos, qui eius caput estis, ad hoc est ministerium prouocata. *Et uestra æmulatio prouocauit plurimos.* Hic æmulatio prò imitatione. *Misimus autem fratres.* Quos superius nominauit. *Vt ne quod gloriamur de uobis, euacuetur.* Qui vos vel præparent vel commoneant. *In hac parte, ut quemadmodũ dixi, parati sitis: ne cùm uenerint mecum Macedones & inuenerint uos imparatos.* Ne aliter inueniã, quàm putabam. In parte, siue ministerij, siue doctrinæ. *Erubescamus nos.* Si nos erubuerimus, quasi falsò pro vobis gloriantes, quanto magis vos, & pro vestra negligentia, & pro nostro rubore? Multa confusio est, si pro te, qui te diligit, erubescat. *Vt non dicamus uos in hac substantia. Necessarium ergo existimaui ro-*

ui rogare fratres, ut præueniant ad uos. Quod superius dixerat, in hac parte. Et præparent repromissam. Quam eis de vobis promisimus. Benedictionem. Siue à benedicendo: siue quia per eleemosynam benedictio nascitur Dei ab hominibus. Hanc paratam esse. Sufficientem benedictionem. Sic quasi benedictionem, non quasi auaritiam. Benedictio erit, si grato animo detur: Hilarem enim datorem diligit Deus: auarus autem abundans esse non potest. In scientia autem auarus est, qui sensum, quem cœperit, differt implere, vel exequi, vnde & dominus dicit, Neminem salutaueritis in via: hoc est, nemini verbum salutis transitoriè prædicaueritis. Hoc autem dico, qui parcè seminat, parcè & metet. Notandum, quia etiam hic gradus esse monstratur. Et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Potest & econtrario, qui in maledictione seminat, idem & metere. Vnusquisque prout destinauit in corde suo. Non quasi coactus, sed voluntarius. Non ex tristitia, aut ex necessitate. Si volens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est, & quam sine simulatione didici, & sine inuidia communico. Hoc totum ad ministerium verbi. Nam si de eleemosynis, vnusquisque prout habet. Hilarem enim datorem diligit Deus. Econtrario tristem sine dubio odit. Potens est autem Deus. Ne timeas inopiam. Omnem gratiam. Donum gratiæ: id est, copiam fructuum: quia exinde operibus vestris gratię referuntur: Siue gratiam scientiæ. Sed bene accipitur gratia donum, quia gratis donatur, quia & hoc donum Dei est, vt nos largi simus. Abundare facere in uobis. A tempore frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt. Vt in omnibus semper. Siue in speciebus, siue gratiis, vel doctrinis. Omnem sufficientiā habentes, abundetis in omne opus bonum. Omnem sufficiētiam tam spiritualium, quàm etiam carnalium, vt possitis omne opus bonum implere: Sicut scriptum est: Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum. De rebus tēporalibus æterna iustitia comparatur: qui erogat præsentia recipiet æterna. Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandū præstabit. Hoc magis ad verbi pertinet semen: qui dedit officium docendi, escam quoque præstabit: si modo vacetis ad doctrinam: siue qui tibi dedit, quod dispenses, esuriem minime patietur. Et multiplicabit semen uestrum. Siue sermonis,
siue

siue iustitiæ. *Et augebit incrementa frugum iustitiæ uestræ, ut in omnibus locupletati.* Frugum iustitiæ, sermo Dei. Fruges iustitiæ sunt, & facultates, cùm de eis iustitia fit: cùm verò aut inique congregantur, aut inique ad superbiam, aut ad auaritiam abutuntur, fruges sunt iniquitatis. Pretio enim grauans triticum in populo maledictus. Siue qui per pecuniæ ambitioné tumescunt. *Abundetis in omnem simplicitatem.* Vt sine discretione omnibus simpliciter tribuatis, non quærentes, cui detis: sed propter quid detis. *Quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.* Quæ simplicitas dandi est. *Quoniam ministerium huius officii.* Administrationis. *Non solùm.* Non solùm reficit sanctos, sed etiam domino gratiæ referuntur, qui vos tanta sapientia condiuit. *Supplet ea, quæ desunt sanctis.* Tantum tribuitis, quod non solùm suppleat necessitaté sanctorum, sed etiam remaneat, vnde aliis erogaretur. *Sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino.* Duplicem potestis habere mercedem, & refectionis sanctorum, & gratiarum à domino actionis. *Per probationem ministerii huius.* Per hoc ministerium esse probamini Christiani. Quia perfecte docetis, & ostenditis diuinum esse, in quo per obedientiam Deum magnificatis. *Glorificantes Deum in obedientia confessionis uestræ in euangelio CHRISTI.* Magnificant Deum, quia per obedientiam confitentur Deum, sicut quidam factis negant. *Et simplicitate communicationis uestræ.* Siue simpliciter docentes, siue simpliciter tribuentes. *In illos, & in omnes.* Quia & in illos & in omnes cõmunicatis potius, q̃ donatis, ꝙ certi estis vos cũ multiplici fœnore recepturos. *Et ipsorũ obsecratione pro uobis.* Etiam in hoc abundat, hęc omnia operatur administratio huius officij. *Desiderantium uos.* Quis enim nõ desideret videre huiusmodi? *Propter eminentem gratiã Dei in uobis.* Siue scientiæ, siue misericordiæ. *Gratias Deo super inenarrabili dono eius.* Subauditur, referentes: qui tantam vobis gratiam sua inspiratione donauit. Notandum, ꝙ quicquid boni vel facimus, vel habemus, donũ esse ipsius cõprobetur.

CAP. X. ¶ *Ipse autem ego Paulus obsecro uos per mansuetudinem & modestiã CHRISTI.* Ea vos mansuetudine rogo, qua CHRISTVS, cum se posset vindicare, iniuriosos sustinuit, vt corrigeret. *Qui in faciem quidem humilis sum inter uos, absens autem confido in uobis.* Quasi qui nihil virtutum habeam: sicut alibi,

Quasi

Quasi nutrix semper. Præsentia sanctorum per nimiam humilitatem potest esse contemptui: absentes verò si necesse fuerit, confidenter suam indicant potestatem. *Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam.* Ita agite ne præsens meam incipiam vindicando manifestare virtutem. *Qua existimor audere in quosdam.* Non omnis existimatio falsa est: sicut, Puto quòd & ego spiritum dei habeam. *Qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus.* Qui putant nos nihil super humanam naturam habere virtutis. *In carne enim ambulantes.* Vt homines. *Non secundum carnem militamus.* Vt CHRISTI ministri: & sic intelligi potest, vt hi militare in carne dicantur, qui vetus testamentũ humiliter edisserunt: qui verò sequuntur intelligentiã spiritalem sint quidẽ in carne, quia eandem habeant literã, quam Iudæi: sed non iuxta carnẽ militent, à carne ad spiritum transcendentes. *Nã arma militiæ nostræ nõ carnalia sunt, sed potentia* Deo. Arma nostra non est scutũ, vel gladius, sed potentia Dei, qua plus faciemus verbo, quã alij armis carnalibus. Et quia nobis non est colluctatio aduersus carnem & sanguinem. *Ad destructionem munitionum consilia destruentes.* Muniunt enim, & circundant etiã pseudoapostoli doctrinam suam astutis consiliis, & callidis argumẽtis, quæ aries apostolicus destruit virtute gratiæ spiritalis, sicut illum magnũ Magum, quem vias Dei disputationibus subuertentem, verbo cæcauit. *Et omnem altitudinem extollentem se aduersus sciẽtiam* Dei. Quid enim superbius, quàm diuinis contraire doctrinis? *Et in captiuitatem redigentes omnẽ intellectum in obsequium* CHRISTI. Destruimus pseudoapostolos, qui sub nomine CHRISTI omnium intellectum sibi cupiunt captiuare, & suæ doctrinæ subdere, quod hæretici facere conantur. *Et in promptu habentes ulcisci omnẽ inobedientiam, cum impleta fuerit uestra obedientia.* Cum iam vero obedientia per nos fuerit impleta, illi si non audientur, potestatem se vindicandi accepisse à domino mentiuntur.

Quæ secundum faciem sunt uidete. Manifesta est rei probatio, & facilis intellectus. *Si quis confidit sibi* CHRISTI *se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse* CHRISTI *est, ita & nos.* Nemo tam stultus est, quàm qui se solum CHRISTI esse gloriatur. *Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quã dedit dominus in ædificationẽ, & nõ in destructionẽ uestrã,*

non

non erubescam. Nam & si magis me potestatem à CHRISTO accepisse dixero, vt verum apostolum, vindicandi, non erubescam: quia & verum dicam, & non gloria elatus: sed vestræ ædificationis causa compulsus hoc faciam. Illi ergo & vsurpatam, & in destructionem vestram volunt exercere potestatem. *Vt autem non existimer tanquam terrere uos per epistolas: quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graues sunt, & fortes, præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis*. Hoc ideo dico, ne quis me putet illud comminari, quod implere non possum, sicut de me vestri iactitant deceptores. *Hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus uerbo per epistolas absentes, tales & præsentes in facto.* Qui hoc putat, sciat me omnia posse facere, per eum qui manet in me, si necesse fuerit, quæ promitto. Nam & obedientibus per humilitaté, infirmus: & peccantibus, per seueritatem fortis inuenior. *Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam, qui semetipsos cõmendant.* Non enim possumus de nobis maiora iactare, quàm simus: non audemus ita Deum contemnere, vt similes simus quibusdam, qui suis malunt laudibus, quàm Dei gratia commendari. *Sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes*. Non excedimus mensuræ nostræ terminos. *Et comparantes nosmetipsos nobis.* Non maioribus, vt illi, qui, quum nihil sint, non modò se æquant, sed etiam anteponunt. *Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensurã regulæ, qua mensus est nobis Deus mensuram pertingendi usque ad uos: non enim quasi non pertingentes ad uos superextendimus nos.* Nihil super homines, sed inquantum nobis Deus donare dignatus est, id est, apostolatus gratiam, per quam etiam vobis Corinthiis prædicamus. Nó enim hoc vsurpatione facimus, sed præcepto. *Vsque ad uos enim peruenimus in euangelio* CHRISTI. Non in nostro. *Non in immensum gloriantes in alienis laboribus.* Immensum est in alienis laborib⁹ gloriari: quia illi semper ad fideles ibant, qui signa minime requirebant. *Spem autem habentes crescentis fidei uestræ in uobis magnificari.* Quos nos docemus. *Secundum regulam nostram.* Non alienam. *In abundantia etiam in illa quæ ultra uos sunt euangelizare.* Non enim vsque ad vos sufficit peruenisse, sed quum vestra fides creuerit, alibi transiemus, etiam ad illas gentes, quæ trans vos sunt, euangelium prædicare. *Non in aliena regula.* Loca. *In his quæ præparata sunt*

sunt gloriari. Siue illi in præparatam intrant gloriam : siue nos in his,qui iam præparati sumus,ad gloriam domini pergemus. *Qui autẽ gloriatur, in domino glorietur*. Etiam qui gloriatur,in domino, cuius donum est, quod sumus, & cuius in nobis virtutes operatæ sunt , glorietur. Hoc contra Pelagianos. *Non enim qui seipsum commendat*. Prædicatio enim nostra,nisi domini virtutibus cõfirmetur,ab infidelib⁹ nõ suscipitur,vt sciamus,quia & fides ex Deo, qui dat virtutes,vt signa fiant,per quæ credant infideles. *Ille probatus est*. Laudando. *Sed quem Deus commendat*. Signa monstrando.

¶ *Vtinam sustineretis*. Sustinete me parum,qui alios multum sustinetis. *Modicum quid insipientiæ meæ:sed & supportate me*. Insipientem se dicit,quia illi necesse erat aliqua de se dicere vera,vt ostendat multo magis insipiẽtes, qui falsò,& nulla necessitate cogente se laudant. *Aemulor enim uos Dei æmulatione.Despondi enim uos uni uiro uirginẽ castam exhibere* CHRISTO. Non stimulo liuoris inflammor humani, sed vos tanquam pater æmulatione diuina custodio,vt possimus vos immaculatos CHRISTO coniungere , tanto maiori studio conseruatos, quanto meliori estis sponso copulandi. *Timeo autem,ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua , ita corrumpantur sensus uestri*. Serpens Euam mentiendo de Deo seduxit , dicens, solo terrore Deum comminatum esse, mortem non illaturum , si peccassent:ita & nunc pseudoapostoli dicebant ideo euangelij præcepta legi addita,vt vel sic custodiretur,& ea sola sufficeret custodita. Sed & nunc serpens similiter seducit,gehennam propter solum terrorem asserens nominari: eam autem aut non esse omnino,aut non æternam esse confirmans. *Et excidant*. A vera castitate. *A simplicitate*. Castus sensus est,qui vni viro placere desiderat, & cui eius soli⁹ semel promissa sufficiant. *Quæ est in* CHRISTO. Esse Dei verba credenti. *Nam si is qui uenit,aliũ* CHRISTVM *prædicat,quem non prædicauimus,aut alium spiritum accipitis,quem non accepistis, aut aliud euãgelium,quod nõ recepistis,rectè pateremini*. Si vobis aliquid amplius præstarent,quàm per nos accepistis, rectè eos admiseratis contra nos venientes,& nobis detrahentes. *Existimo enim nihil me minus fecisse*. In vobis. *A magnis apostolis*. Si à magnis apostolis,quanto magis ab istis,qui nihil sunt?Siue,ne putetis vos minus quàm cæteræ ecclesiæ ali- CAP. XI.

quid accepisse, quibus Petrus, & cæteri prædicarunt. *Nam & si imperitus sermone, sed non scientia.* Ostendit istos scientia imperitos, in sermone tumido gloriari. *In omnibus autem manifestus sum uobis.* Ostendit suam integritatem quia omnia secundũ Deum fecerit: cùm nec auaritiã, nec gulam, nec gloriam ab eis aliquando quæsierit. *Aut nunquid peccatũ feci, meipsum humilians, ut uos exaltemini?* Si fortè hoc solum peccaui, quia propter vtilitatẽ vestram etiã licita omisi. *Quoniã gratis euangelium Dei euangelizaui uobis: alias ecclesias expoliaui, accipiens stipendium.* Quia nec panem quotidianũ à vobis accepi, quẽ dominus ordinauit. *Ad ministerium uestrum.* Cum vobis euangeliũ ministrarem. *Et cũ essem apud uos.* Cum essem vobiscũ, & à vobis non acceperim, à Macedonibus longe positis accepi, ne crederetis me lucri terreni causa euangelium prædicare. *Et egerem, nulli onerosus fui.* Hoc amplius est, vt cum egerẽ, nolim accipere. *Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres, qui uenerunt à Macedonia.* Quod manibus minime occurrebam. *Et in omnibus sine onere me uobis seruaui.* Qui pseudoapostolos nõ habebant, nec erant infirmi. *Et seruabo.* Quia adhuc tales habetis, ne illi per nos occasionem inueniant. *Est ueritas* CHRISTI *in me.* Sicut CHRISTVS quod semel statuit, non mutauit, nec est aliquando mentitus. *Quoniam hæc gloriatio non infringetur.* Gloria est, propter Deum etiam concessa contemnere: maxime si inopiã patiantur. *In me in regionibus Achaiæ.* Vbi illi sunt: alibi ergo accepit. *Quare? quia non diligo uos? Deus scit.* Deus scit, vtrum vos diligam nec'ne: imò ideo non accipio, quia diligo. *Quod autem facio, & faciam, ut amputem occasionem eorum, qui uolunt occasionem.* Hic reddit causam, quare & ipse non accipiat. Pseudoapostoli docebant scilicet gulam, vel auaritiam sectantes, & gloriã quærentes occasionem, vt si ille panem accepisset, illi exigerent aurũ: vt si propter Deum prædicant, sicut dicunt, statim appareat: vtique si nõ accipiant, nec docebunt. *Vt in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.* Tales. *Nam eiusmodi pseudoapostoli.* Dicentes, hæc dicit dominus, & dominus non misit eos, & visiones à corde suo loquentes. *Sunt operarii subdoli, transfigurãtes se in apostolos* CHRISTI, *& non mirum.* Subdolus operarius aliud fingit, aliud agit, & habitu simplici prædicationis CHRISTI rapacitas belluina

belluina contegitur: tales vt placeant, & placendo accipiant, necesse est, adulentur, & adulando decipiant: illa dicentes, quæ placeant, non quæ expediant audienti. *Ipse enim sathanas transfigurat se in angelum lucis.* Non est tam facile somniis & aliquibus visionibus quasi angelicis, fides habenda: ne fortè transfiguret se sathanas in angelum lucis, & decipiat, ac fallat incautos. *Non est ergo magnum, si ministri eius transfigurentur uelut ministri iustitiæ.* Non mirum, si ministri auaritiæ fingant se iustitiam prædicare. *Quorum finis erit secundum opera ipsorum.* Mala opera malus finis expectat. *Iterum dico, ne quis me putet insipientem.* Iam enim superius dixerat, Sustinete modicum quid insipientiæ meæ: & reddiderat rationem: Quia zelo Dei eos zelaret, non gloriæ desiderio esset de se aliqua narraturus: ne scilicet in eius odiũ versi falsos apostolos sequerentur. *Alioquin uelut insipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier.* Quomodo vultis accipite me. *Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia.* Si apostolus necessitate compulsus populi Dei negat secundum Deum esse gloriandum, sed de insipientia: quid de illis dicendum sit, manifestum est. *In hac substantia gloriæ.* Est enim alia substantia veræ gloriæ. *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.* Quoniam in nobilitate generis gloriari carnale est. *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.* Video enim vos, cũ edocti sitis ista nullius momenti esse, tã facilè insipientibus cõsensisse. *Sustinetis enim, si quis uos in seruitutẽ redigit.* In seruitutem legis, vel sacerdotũ, qui dominatum in populo exercebant. *Si quis deuorat, si quis accipit.* Si quis deuorat, id est, substantias vestras accipiendo, vel rapiẽdo consumit. *Si quis extollitur.* Pecunia, Iudaica sũpbia, vel generis, vel scientiæ. *Si quis in faciem uos cædit.* Si quis vos etiam præsentes obiurgat, vel conuitiis agit. *Secundũ ignobilitatem dico.* Ignobilitas maxima est, si filij dei de nobilitate terrena se iactent. *Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.* Quasi nos in hac parte ab illis minus aliquid habeamus, & non magis vobis vera & fortia prædicemus. *In quo quis audet, in insipiẽtia dico, audeo & ego.* Possum audere si volo. *Hebræi sunt: & ego. Israëlitæ sunt: & ego. Semẽ Abrahæ sunt: & ego.* Si in hoc gloriãtur, quia Hebręi sunt, & ego huius sũ generis. *Ministri* CHRISTI *sunt:*

& ego. Vt minus sapiens dico. Notandum, quia si quis etiam de CHRISTI ministerio glorietur, carnaliter gloriatur. *Plus ego.* Quàm illi. *In laboribus plurimis: in carceribus abūdantius: in plagis supra modum.* Nōn dixit, tantis prædicaui: sed dimittens omnia præclara facinora sua, quæ tolerauit, enumerat. *In mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas una minus accepi.* In actibus apostolorum semel habet, quinque vicibus tricenas & nouenas, quasi transgressor legis accepit. *Ter uirgis cæsus sum: Semel lapidatus sum.* Hæc in actibus apostolorum non omnia reperiuntur: quia nec in epistolis omnia quæ ibi sunt, continentur. *Ter naufragium feci.* Ibi semel habet. *Nocte & die in profundo maris fui.* In vltimo periculo, cum nauem in profundum deductam moles fluctuum operire putaremus. *In itineribus sæpe: Periculis fluminum: periculis latronum: periculis ex genere: periculis ex gentibus.* De genere & gente Iudæorum dicit. *Periculis in ciuitate: periculis in solitudine: periculis in mari.* Quando nauigantes periclitabantur, & impegerunt nauem ad littus, quæ prora fixa manebat immobilis, puppis vero soluebatur à vi maris. *Periculis in falsis fratribus.* Qui subintroierunt explorare libertatem nostram. *In labore.* Manuum. *Et ærumna.* Miseria. *In uigiliis multis, in fame, & siti, in ieiuniis multis, in frigore: & nuditate.* Fames necessitatis est, ieiunium volūtatis. *Præter illa quæ extrinsecus sunt instantia mea quotidiana.* Ac si diceret, præter illa quæ iam vsitata sunt, & ipsa consuetudine leuiora putantur. *Sollicitudo omniū ecclesiarum.* Ostēdit quæ sint illa. *Quis infirmatur.* Cum infirmantibus infirmor: cum pereuntibus perire me credo. *Et ego non infirmor?* In fide. *Quis scādalizatur, & ego nō uror?* Tristitia. *Si gloriari oportet.* In his si volunt gloriari, in his glorientur, in quib⁹ ego, licet coactus: sed quia hæc nō habent, ideo de carnalibus gloriantur. *Quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor.* Omnes superiores passiones infirmitatis nomine designauit, quòd humanæ infirmitati ista præualeant. *Deus & pater domini nostri IESV CHRISTI scit, qui est benedictus in secula, quod nō mentior.* Rem quasi difficilem dicturus, quòd Iudæi contra eum, etiam gentium principes concertassent, antè Dei testimonium implorat, ne veræ hoc iactantiæ putaretur, quòd aduersum eum etiam regna surrexerint, & nihil potuerint præualere: ideo autem hæc enumerat,

enumerat, vt ostendat, quid intersit inter veros, & falsos apostolos. *Damasci praepositus gentis Arethae regis custodiebat ciuitatem.* Damascenorum. *Vt me comprehenderet, & per fenestrã in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius.* Praepositus gentis illius erat, cui regnabat Aretha. ¶ *Si gloriari oportet, nõ expedit quidem.* Nec mihi expedit, quia necessitate compellor. *Veniam autem ad uisiones & reuelationes domini.* Ac si diceret, infirmitates meae sunt: visiones autem nõ meae, sed domini. *Scio hominem in* CHRISTO. Siue de se dicat, & causa humilitatis quasi de alio loquatur siue verè de alio, vtrunque stare potest. *Ante annos quatuordecim siue in corpore, nescio: siue extra corpus, nescio: Deus scit: raptum huiusmodi usque ad tertium coelum.* Intuere quanta necessitas ei incumbat, vt quod quatuordecim annis celauerat, postmodum prodere cogeretur. *Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus, nescio: Deus scit: quoniam raptus est in paradisum.* Quod iterum repetit, siue in corpore, siue extra corpus, nescio: ostendit alteram fuisse visionem. *Et audiuit arcana uerba.* Absconditā. *Quae non licet homini loqui.* Siue quae nulli homini fas est dici: siue quae impossibile est humanam narrare naturam. *Pro eiusmodi gloriabor, pro me autem nihil.* Gloriabor. *Nisi in infirmitatibus meis.* Siue pro eiusmodi visione, siue pro eiusmodi homine. Pro me autem nihil. Siue pro mea virtute, quia non est mea, sed domini reuelatio. *Nam & si uoluero gloriari, non ero insipiens: ueritatem enim dicam.* Hic videtur ostendere, quòd quasi de alio dicat, cum dicit, etiam se habere vnde gloriari, sed nolle. *Parco autem, ne quis me existimet.* Sunt & occulta, quae possim in veritate proferre, sed parco, id est, non facio. *Supra id quod uidet in me.* Sufficiunt manifesta, etiam si celentur occulta. *Aut audit ex me aliquid.* De his me tantũ aestimet vnusquisque, quae videt in me, aut audit ex me. *Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus sathanae.* Quanta sunt, quae coelo? vt meritò mihi esset stimulus necessarius, qui me hominem esse commemoret. *Vt me colaphizet.* Colaphizabat eum sathanas, aut tribulationes suscitando, aut inferendo dolores: quidam enim dicunt, eum frequenti dolore capitis laborasse. Alij dicunt titillatione carnis stimulatum: sed magis credẽdum est, iuges tribulationes. *Propter quod ter dominum rogaui, ut disce-*

 deret

CAP. XII

deret à me. Intelligimus etiam sanctos contraria aliqua postulasse: simul & discimus, quòd importuna petitio vel respõsum mereatur, si non meretur effectum. Nam quando quod non expedit, non dat deus, tunc magis exaudit. *Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea. Nam uirtus in infirmitate perficitur.* Quã habes, siue quæ te liberat: quæ virtus nisi ad quam pertinet, non extollit. Et quis dubitat hoc ad iustitiam pertinere? hanc perfectionem virtutis vtique nondum habebat Apostolus, nondum erat æqualis angelis dei: sed inerat illi extollendi se infirmitas, quæ per angelum etiam sathanæ fuerat comprimenda, ne reuelationum magnitudine extolleretur. Quare per angelum sathanæ? Quia frequenter & antidotum etiam de serpentibus contra venena serpentum conficitur. Quid est ergo, Sufficit tibi gratia mea: nisi, ne deficiendo succumbas sub colapho angeli sathanæ? Et quid est, Virtus in infirmitate perficitur: nisi quia in isto loco infirmitatis hactenus perfectio potest esse virtutis, vt ipsa infirmitate præsente elatio reprimatur, vt ad eius perfectionem pertineat, etiam ipsius imperfectionis & in veritate cognitio, & in humilitate confessio? *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis.* Postquam cognoui prodesse, quod nocere putabam. *Vt inhabitet in me uirtus* CHRISTI. Non in potentia. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis.* Non in honoribus. *In necessitatibus.* Non in otio. *In persecutionibus.* Non in salutationibus. *In angustiis.* Non in diuitiis. *Pro* CHRISTO. Non pro auaritia, vel pro aliquo crimine, sicut & saluator ait, vt sola causa iustitiæ patiamur. *Cũ enim infirmor, tunc potens sum.* Maxima potentia est infirmari pro CHRISTO. *Factus sum insipiẽs, uos me coẽgistis: ego enim debui à uobis cõmendari.* Insipientis est suos narrare labores, & proprias iactare virtutes. Sed hoc vos coẽgistis, qui cùm aliis de me satisfacere debuissetis, quia nihil minus fuerim à magnis apostolis: modò iterum opus habetis, vt vobis nos ipsi commendemus. *Nihil enim minus feci ab his qui sunt supra modum Apostoli.* Quanto magis istis? *Tametsi nihil sum, signa tamen apostolatus mei facta sunt super uos in omni patientia, in signis, & prodigiis, & uirtutibus.* Ego quidẽ nihil sum, quia homo: sed apostolatus sua signa ostendit in vobis: hoc est, potentiã virtutis, atq; prodigia. *Quid est enim quod minus habuistis præ*

 cæteris

cæteris ecclesiis? Quibus alij apostoli prædicauerũt. *Nisi quòd ego ipse non grauaui uos.* Quia nihil à vobis accepi. *Donate mihi hanc iniuriam.* Si hoc iniuriã esse putatis, ignoscite. *Ecce tertio hoc paratus sum uenire ad uos, & non ero grauis uobis: nõ enim quæro quæ uestra sunt, sed uos. Nec enim debent filii parẽtibus thesaurizare.* Salutẽ vestram quæro, nõ munera. *Sed parentes filiis.* Ego magis vobis debeo dare quod habeo. *Ego autẽ libentissimè impendam.* Si quid habeo. *Et superimpendar ipse pro animabus uestris. Licet plus uos diligẽs, minus diligar.* Quod habeo labore impendo, & ipse superimpendar pro vestris animabus: perfecta enim dilectio, non solùm totũ gratis impendit quod habet, sed etiã ipsa libenter impenditur, vbi necesse est. *Sed esto, ego uos nõ grauaui.* Per omnia se purgat, ipsorum semper conscientiam interrogans, simul & quomodo ab illis caueant monstrans. *Sed cum essem astutus, dolo uos cœpi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad uos, circumueni uos? Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem.* Fortè. *Nunquid Titus uos circumuenit.* Non: vtique non. *Nónne eodem spiritu ambulauimus?* Nunquid tulit vobis aliquid, quod mihi afferret, aut aliter docuit quàm me docere videtis? *Nónne iisdem uestigiis? Olim putatis quòd excusemus nos apud uos.* Non vt superius dixi, vt vobis placeamus, hæc dicimus: sed ne vobis, cùm venerimus, necesse sit acrius vindicare. *Coram Deo in* CHRISTO *loquimur: omnia autẽ charissimi propter uestram ædificationẽ.* Quam fallere impossibile est. *Timeo enim, ne fortè cũ uenero, nõ quales uolo inueniam uos: & ego inueniar à uobis qualem non uultis.* Si vos non inuenero iustos, & ego à vobis seuerus inueniar. Blandimentis minime vtitur. *Ne fortè contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiões, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter uos.* Si propter hæc se dicebat seuerissime vindicare: quid faceret, si nostris tẽporib' adueniret, quibus ad cõparationem aliorũ criminum ista nec putantur esse peccata? Cõtentio est, vbi nõ ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur. Susurro est, qui murmurat, & non alicui in facie, sed de ipso aliis male loquitur. *Et iterũ cũ uenero, humiliet me Deus apud uos.* Et hoc timeo. *Et lugeã multos ex his, qui antè peccauerũt, & nõ egerunt pœnitentiã super immũditia & fornicatione.* Cõtra Nouatianos pœnitentiæ negatores. Si luget pœnitentiã non agentes, vtiq; de agentibus gaudet. *Et impudicitia*

dicitia quam gesserunt. Impudicitia grauior est, quasi monstruosa fornicatio, sicut ille fecit, qui vxorem patris accepit.

CA. XIII ¶ *Ecce tertio hoc uenio ad uos.* Iam enim bis fuerat. *In ore duorum uel trium testium stabit omne uerbum.* Secundum legé. *Prædixi enim & prædico, ut præsens uobis, & nunc absens, his qui antè peccauerunt, & cæteris omnibus, quoniam si uenero, iterum non parcam.* Qui postmodum peccauerunt nec ipsis parcam: priorum ruina istos facere debuit cautiores. *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur* CHRISTI? An in me CHRISTVM tentatis, si in vobis valeat vindicare? Et notandum, quòd doctrina eius nõ humana, sed CHRISTI esse probatur, quam qui reprehendit, sine dubio Deo contumax inuenitur. *Qui in uobis non infirmatur.* Potest dici, eum non infirmum, sed potentem esse, nec ipsi ignoratis. *Sed potens est in uobis.* Si etiam in vobis potens est, quanto magis in nobis capacioribus sui? *Nam & si crucifixus est.* Quòd crucifixus est, nostrum est, quòd viuit, suum. *Ex infirmitate.* Humanæ naturæ. *Sed uiuit ex uirtute Dei: Nam & nos infirmi sumus in illo.* Sed & nos in præsenti quidem infirmamur, sed in futuro cum illo non in nostra, sed Dei virtute viuemus. *Sed uiuemus cum eo, ex uirtute Dei in uobis.* Si nos prouocaueritis infirmos, inuenieris nos viuere cum CHRISTO in virtute Dei, cùm in vos vindicare cœperimus. *Vosmetipsos tentate, si estis in fide: ipsi uos probate.* Si estis in fide, ex vobis nos cognoscite, date sententiam in peccante, & videte si nõ statim verbo vindicta procedit. *An non cognoscitis uosmetipsos, quia* CHRISTVS IESVS *in uobis est? nisi fortè reprobi estis.* An nescitis, quia CHRISTVS Dei virtus in vobis est? si tamen non estis reprobi: hoc est, si vos non dereliquit per negligentiam vestram. *Spero autem, quòd cognoscetis, quia nos non sumus reprobi.* Spero vos sensuros quomodo vos video conuersari. *Oramus autem Deum, ut nihil mali faciatis.* Si enim aliquid feceritis, nos vindicando probati parebimus: sed malumus nos reprobi videri, tantum vt vos quod bonum est, faciatis. *Non ut nos probati pareamus, sed ut uos quod bonum est, faciatis.* Subauditur, oro. *Nos autem ut reprobi simus. Non enim possumus aliquid aduersus ueritatem, sed pro ueritate.* In innocentem enim non præualet nostra sententia, nisi in eum qui peccauerit. *Gaudemus enim quando nos infirmi sumus: uos autem potentes estis.*

Gaudemus si necesse non est, vt nostra virtus appareat: sicut apparuit in Anania & Sapphira Petri, vt nostra in Mago. *Hoc & oramus, uestram consummationem.* Vt vos perfecti sitis atque potentes. *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem quam dominus dedit mihi.* Si enim non corrigitis, adhuc durius agam, q̃ dico. *In ædificationẽ.* Vt & vos emendetis, & alij peccare formident. *Et non in destructionẽ.* Vestram: sicut illi sibi vsurpant. *De cætero fratres gaudete, perfecti estote.* Notandum, quòd omni ecclesię scribẽs dicit esse debere perfectos, & quòd laicos se iubet inuicem exhortari, sicut alibi dicit, Vellem omnes homines esse sicut meipsum. Sed quia ibi sequitur, Vnusquisque propriũ donum habet à Deo: in donantis, non in accipientis est potestate perfectio. *Exhortamini, idem sapite, pacem habete.* Hoc est vnum. *Et Deus pacis & dilectionis erit uobiscũ.* Sin autem, autor dissensionis & odij erit vobiscum, & eritis cum illo in æternum. *Salutate inuicẽ in osculo sancto.* Non ficto. *Salutant uos sancti omnes.* Non diuites. *Gratia domini nostri IESV CHRISTI, & charitas Dei, & communicatio sancti spiritus.* Contra Arrianos, qui calũniantur, quòd pater maior sit, quia semper prior nominetur. *Sit cum omnibus uobis. Amen.* Sicut est cum aliquantis iustioribus vobis, ita sit cũ omnibus vobis.

FINIS EPIST. SECVNDAE AD CORINTH. SCRIPTAE EX MACEDONIA.

Incipit

Incipit Epistola

BEATI PAVLI APOstoli ad Galatas.

ARGVMENTVM.

Galatæ sunt Græci: hi verbum veritatis primum ab Apostolo acceperunt, sed post discessum eius tentati sunt à falsis apostolis, vt in legem & circuncisionem reuerterentur: hos apostolus reuocat ad fidem veritatis, scribens eis ab Epheso. Hoc vt apparet argumento, Galatæ erant à pseudoapostolis persuasi, atque seducti, quòd Paulum, per quem vero euangelio crediderant, non esse apostolum audiebant, videlicet quia neque de duodecim electis, neque CHRISTVM, vt Petrus & cæteri aliquando secutus fuisset: quam derogationem necesse habet veris rationibus ex autoritate sancti spiritus refutare, per ordinem probans, non se ab hominibus, neque per hominem missum: sed per eum, qui ipsum, & cæteros in ordinem apostolatus elegit.

Aulus apostolus. Vt sæpe dictum est, pusillus, ab humilitate. *Nō ab hominibus, neque per hominē: sed per* IESVM CHRISTVM. Non ab humana præsumptione, neq; per apostolos, vt Aaron per Moysen: sed per ipsum Deū, & dominum, vt Moyses & apostoli, & prophetæ. Ab hominibus plerique ordinantur, cū populi fauore, non digni, patientiam domini contemnentes: & vt maiorem autoritatem suam ostenderet, adiecit, Per IESVM CHRISTVM. *Et Deum patrem qui suscitauit eum.* Quia & filij, & patris vna est operatio: & vt scias, quia Deus est CHRISTVS, à quo ille factus est apostolus. Diligenter aduerte, quòd

quòd antè nominauerit filium,q̃ patrẽ,cõtra calumnias Arrianorum. *A mortuis.* Secundum hoc quod potuit mori, carne ſcilicet. *Et qui mecum ſunt omnes fratres eccleſiis Galatiæ.* Ne ſi ſolus indignè ferre putaretur ſuã conculcari doctrinam. *Gratia uobis.* Quia ſola fide ſaluati eſtis per gratiã Dei. *Et pax à Deo patre & domino noſtro* IESV *Chriſto.* Quia remiſſis delictis omnibus recõciliati fuerãt Deo. *Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, ut eriperet nos.* Oſtendit beneficia CHRISTI, quibus ingrati exiſtunt, volentes in lege viuere, quæ peccatoribus data eſt, quibus oĩa ſunt peccata dimiſſa. *De præſenti ſeculo nequam.* De ſeculi operibus malis, quæ in eo fiunt. *Secundum uoluntatem Dei, & patris noſtri, cui eſt gloria.* Non ſecũdum merita noſtra. *In ſecula ſeculorum.* Infinitis beneficiis, infinita gloria debetur. *Amen.* Quod prologum ſuo Amen, Hebræo ſermone cõcludit. Amen, Septuaginta duo trãſtulerũt γένοιτο, fiat: Aquila πεπιστωμένως: nos verò verè, ſiue fideliter: quod etiam in euangelio à ſaluatore ſemper aſſumitur, ſua per Amen, verba firmante. *Miror quòd ſic tam citò transferimini ab eo, qui uos uocauit.* Enumeratis beneficiis, mirari ſe dicit, quòd ab illo potuerint ſolis verbis retrahi, à quo nullis tormentis debuerint ſeparari. *In gratiam* CHRISTI, *in aliud euangelium.* Non in legẽ. *Quod non eſt aliud, niſi ſunt aliqui qui uos conturbant.* Nam euãgelium aliud eſſe non poteſt. *Et uolunt conuertere euangelium* CHRISTI. Peruerſo ordine, dum lex ad euangelium proficeret, illi euangelium ad legem reuocare nituntur. *Sed licet nos, aut angelus de cœlo euangelizaret uobis præterquam quod euangelizauimus uobis.* Breuiter omni perſonæ præiudicauit, quando nec apoſtolos, contra quod ſemel prędicauerat, nec vocem de cœlo angeli loquentis permiſit audiri. Facit autem hoc contra omnes hæreticos, qui traditiones apoſtolicas mutare conantur. *Anathema ſit.* Abominabilis ſit vobis. *Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: ſi quis uobis euangelizauerit præter id quod accepiſtis, anathema ſit.* Repetit, vt fortius commendet. *Modò enim.* Oſtendere vult, ſe hominum odium non timentem liberè prædicare debere veritatem. Nunquid propter homines vos ſuadeo, ſicut propter Iudæorum traditiones antè faciebam? *Hominibus ſuadeo.* Satisfacio. *An Deo?* Sed Deo. *An quæro ho-*

ro hominibus placere? Vbicunque sine additamento aliquo homines nominantur, maximè in malam partem accipitur: vt est illud, Omnis homo mendax. &, Quem me dicunt homines esse? &, Nónne homines estis? Igitur quicunque talibus placere voluerit, necesse est, vt eorum faciat voluntatẽ: sancti autem Deo tantum, & Deum amantibus placent, qui iam amplius quàm homines esse dicuntur. *Si adhuc hominibus placerem,* CHRISTI *seruus non essem.* Nam me oderunt: quia seruus sum CHRISTI. *Notum enim uobis facio fratres euangelium, quòd euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem.* Vult purgare vsurpationes, & humanæ traditionis infamia. *Neque enim ego ab homine.* Neque à me finxi, neque ab alio accepi, ꝙ gentes sola fide saluentur. Simul notandum, quòd hic CHRISTVM Deum dicat, à quo accepit euangelium. *Accepi illud, neque didici: sed per reuelationem* IESV CHRISTI. Inter accipere, & discere, hoc interest: quòd accepit euangeliũ, cui primùm insinuatur, & ad fidem eius adducitur, vt credat vera esse, quæ scripta sunt: discit is, qui ea quæ in illo per ænigmata & parabolas figurata sunt, explanata & disserta cognoscit. *Audistis enim.* Nec vosipsos latet quod dico. *Conuersationem meam aliquando in Iudaismo.* Hic enumerat q̃ firmiter tenuerit Iudaismum, & qualiter pro traditionibus patriis ecclesiam expugnauerit, vt ostendat se non potuisse inde humano consilio, nisi diuina reuelatione & misericordia separari. *Quoniam supra modum persequebar ecclesiam* Dei *& expugnabam illã.* Suũ exẽplum ponit: vt si ego, qui Iudæus natus, & ibi eruditus, non legis ceremonias sequor, quid vos facere debetis? *Et proficiebam in Iudaismo.* Non in lege Dei, sed traditione patrum. *Supra multos coætaneos in genere meo.* Non dixit supra omnes, ne iactantiæ videretur occasio. *Abundãtius æmulator existens paternarum mearum traditionum.* Paternas traditiones non domini mandata commemorat. *Cum autẽ placuit ei, qui me segregauit de utero matris meæ.* Qui me iam in præsentia ab vtero segregauerat, quando voluit fecit, quod sciebat esse futurum. Vterus matris suæ potest & synagoga intelligi. *Et uocauit per gratiam suam.* Non meis meritis. *Vt reuelaret filium suum in me, ut euãgelizarem illum in gentibus.* Per me, vel in me. Reuelauit autem nõ solum in via,

sed etiam in cæteris locis. *Continuò non adquieui.* Continuò non fui incredulus cœlesti visioni, quia non carnis & sanguinis vocẽ audiui, sed domini, nec cõtuli cũ carne & sanguine. *Carni & sanguini.* Id est, generi meo. *Neque ueni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos, sed abii in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.* Vt aliquid ab illis discerem, sed de Damasco abij in Arabiam, vt docerem quod mihi fuerat reuelatum. *Deinde post annos tres Hierosolymam ueni.* Ideo post annos tres, vt intelligamus, nõ illum indiguisse doctrina, qui tribus iam annis docuerat. Vadit autem videre Petrum quando refertur tentasse se iungere discipulis. *Videre Petrum.* Videndi gratia, non discendi. *Et mansi apud eum diebus quindecim.* Susceptum se ab illo monstrat in charitate, & breui tempore nihil discere potuisse. *Alium autem apostolorum uidi neminem.* Ne si non à Petro, ab aliis didicisse videretur. *Nisi Iacobum fratrem domini.* Ex cognatione Mariæ. *Quæ autem scribo uobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde ueni in partes Syriæ, & Ciliciæ. Eram autem ignotus.* Notandum, quia post triennium vidit ignotos. *Facie ecclesiis Iudææ, quæ erant in CHRISTO. Tantum autem auditum habebant, quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat.* Qui tunc seorsum ex Iudæis credentes suas ecclesias habebant, nec his qui erant ex gentibus, miscebantur. *Et in me clarificabant.* De re difficili grande miraculum est. *Deum.* Qui solus potest de persecutore apostolum facere, & de malo bonum.

¶ *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito.* Quando de oneribus legis quæstio mota est. *Ascendi autem secundum reuelationem.* Non secundum propriam voluntatem. *Et cõtuli cum illis euangelium.* Non didici ab illis, sed contuli cum illis. Aliud est conferre, aliud discere: inter conferentes æqualitas est: inter docentem & discentem minor est ille qui discit. *Quod prædico in gentibus.* Quòd sola gratia & fide saluentur. *Seorsum autem.* Ne illos discipuli dubitare putarent. *His qui uidebatur aliquid esse.* Præstantiores. *Ne fortè in uacuum currerem, aut cucurrissem.* Non est dubitantis, sed confirmantis. *Sed neque Titus, qui mecum erat, cùm esset gẽtilis, compulsus est circumcidi.* Neque, semper negationem secum habet. *Sed propter* CAP. II.

pter *subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt.* Reddit causas, quare secundum Latina exemplaria circuncideret Titũ: non quia illi circuncisio prodesset, sed vt scandalum vitaretur. *Explorare libertatem nostram, quam habemus in* CHRISTO IESV, *ut nos in seruitutem redigerent.* Qua liberi sumus à iugo legis. *Quibus neque ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas euangelii permaneat apud uos.* Latinus habet, Quibus ad horam cessimus, vt periculum vitaremus, & essent qui in vobis veritatem euangelij confirmarent: non impleto sensu quem cœperat, alium introduxit: quo expleto, redit ad cœptum. *Ab his autem qui uidebantur esse aliquid, nihil accepi.* Si igitur nos inter tantos Iudæos, imminentibus hinc inde fratribus, ex parte conniuentibus, nulla potuimus vi ac ratione compelli, vt obseruaremus circuncisionem, quam sciebamus esse finitam, vos ex gentibus, vos in Galatia, vos quibus vis nulla inferri potest, vltro à gratia recedentes, ad legis iam abolitæ transcenditis vetustatem, & ceremonias iam nõ necessarias obseruatis? *Quales aliquando fuerint, nihil mea interest.* Non mihi curæ est, quòd cum domino conuersati sint. *Deus enim personam hominis non accipit: mihi autem qui uidebantur esse aliquid, nihil contulerunt.* Quia tẽpus nõ pręiudicat fidei. *Sed contrà, cùm uidissent, quòd creditum est mihi euangelium præputii, sicut Petro circuncisionis.* Vt prædicem gentibus, sicut Petrus Iudæis. *Qui enim operatus est Petro in apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes.* Non illi sum inferior, quia ab vno sumus ambo, in vnum ministerium ordinati. *Et cum cognouissent gratiam, quæ data est mihi: Iacobus, & Cephas, & Ioannes.* Hic reddit causam, & nomina, & qui essent quos suprà dixerat. *Qui uidebantur columnæ esse.* Firmamẽtum ecclesiæ, & in quibus incumbebat. *Dextras dederunt mihi.* Consenserunt, ita nos debere docere. *Et Barnabæ societatis.* Ambo enim simul missi sumus ab spiritu sancto gentibus euangelium prædicare. *Vt nos in gentes, ipsi autem in circuncisionem.* Essent, subauditur. *Tantum ut pauperum memores essemus.* Qui sua vendentes ad apostolorum pedes posuerant: aut quorum bona fuerant à Iudæis inuasa, sicut ad Hebræos dicitur, Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. *Quòd etiam solicitus fui hoc ipsum facere.* In omni epistola hoc agit. *Cum autem uenisset Cephas Antiochiam,*

diam, in faciem ei restiti. Galatarum infirmitas compulit eum narrare, quòd nec ipsi Petro pepercerit, veritatem euangelij non liberè defendenti, sicut ad profectum Corinthiorum manifestauit visionem, quam annis quatuordecim occultauerat. Hoc autem totum agit, vt ostendat se nunquam circuncisionis fuisse fautorem, sicut de illo pseudoapostoli iactitabant. *Quia reprehensibilis erat.* Agentibus: quia eos iudaizare cogebat. *Prius enim, quàm uenirēt quidam ab Iacobo, cum gentibus edebat.* Edebat cum his, qui ex gentibus erant, sciens sibi dictum à domino, vt neminem hominum vocaret immundum. *Cum autem uenissent, subtrahebat, & segregabat se, timens eos, qui ex circuncisione erant, & simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi.* Non idcirco reprehenditur, quia cum illis edebat, sed quia se posteà subtrahebat. *Ita ut Barnabas duceretur ab illis in illam simulationem.* Qui mecum missus ad gentes, nullamque esse differentiam prædicauerat inter Iudæum, atque gentilem. *Sed cum uidissem quòd non rectè ambularent ad ueritatem euangelii.* Quamuis hoc propter scandalum faceret Iudæorum: tamen publicè illum conueni, vt & Iudæis superbia, & gentibus desperatio tolleretur. *Dixi Cephæ coram omnibus.* Publicum scandalum non poterat priuatè sanari. *Si tu cùm sis Iudæus.* Rationem reddidit, non iniuriam fecit: si tu non tenes quod natus es, quomodo illos facis tenere quod nati non sunt? *Gentiliter & non Iudaicè uiuis.* Non ex operibus, sed sola fide per gratiam vitam habere te nosti. *Quomodo cogis gentes Iudaizare? Nos natura Iudæi, & non ex gentibus.* Subtrahendo te tanquam ἄμοιρον (hoc est, malum) aliquid habentibus. *Peccatores.* Tamen peccatores, quia conclusit scriptura, omnia sub peccato. *Scientes autem quòd non iustificatur homo ex operibus legis.* Legis, non iustitiæ operibus. Opera autem legis circuncisio, sabbatum, dies festi, baptismata, & cætera, quæ non propter iustitiam, sed occupandi populi gratia sunt mandata. *Nisi per fidem* IESV CHRISTI: *& nos in* CHRISTO IESV *credimus, ut iustificemur ex fide* CHRISTI, *& non ex operibus legis.* Id est, fidem à CHRISTO donatam. *Propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.* Hoc tempore. Iuxta simplicem intellectum iustificabantur quondam ex lege, non omnis

omnis caro, sed hi tantum homines, qui in Palæstina erant. Nunc autem ex fide IESV CHRISTI iustificatur omnis caro, dū ecclesia eius in toto orbe fundatur. *Quòd si quærentes iustificari in* CHRISTO, *inuenti sumus & ipsi peccatores.* Si enim gentes fides sola non saluauit, nec nos, quia ex operibus nemo iustificabitur. Ergo adhuc peccatores sumus, & CHRISTVS peccatorum minister est, tanquam non valens peccata donare. *Nunquid* CHRISTVS *peccati minister est? Absit.* Peccatoribus ministrat, sicut Moyses, quia per Moysen, id est legem, aucta sunt peccata, non ablata. *Si enim quæ destruxi, hæc iterum ædifico, præuaricatorem me constituo.* Destruxi nihil amplius habere Iudæum: si hoc iterum reædifico, vt illi dicunt, ipse meæ sententiæ refragator inuenior. *Ego enim per legem legi mortuus sum.* Per legem Christi legi veteri: siue per ipsam legem veterē ipsi mortuus sum, quia ipsa se cessaturam prædixit. *Vt Deo uiuam.* Non seculo. CHRISTO *crucifixus sum cruci.* Omnibus peccatis mortuus sum, propter quod lex data est. Ergo lex mihi minime necessaria est. *Viuo autem iam non ego.* Non viuit vetus homo, ille qui quondam viuebat in lege, qui persequebatur ecclesiam: viuit autem in eo CHRISTVS, sapientia, fortitudo, sermo, pax, gaudium, & cæteræ virtutes, quas qui non habet, non potest dicere, Viuit autem in me CHRISTVS. Hoc autem totum sub sua persona aduersus Petrum de Petro disputat. *Viuit uerò in me* CHRISTVS. In illo viuit CHRISTVS, in quo viuunt virtutes eius. *Quòd autem nunc uiuo in carne.* Aliud est in carne esse, aliud in carne viuere: qui enim in carne sunt, Deo placere non possunt: vnde ad bene viuentes dicitur, Vos autem in carne nō estis, sed in spiritu. *In fide uiuo filii Dei.* In sola fide: quia nihil debeo legi. *Qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me.* Vt patris suamque faceret voluntatē. Seipsum pro me, non aliquid aliud. *Non abiicio gratiam Dei.* Non debeo illi ingratus existere, qui me tantum dilexit, vt pro me mori non recusaret. Abiicio enim gratiam, si mihi hoc solum non sufficit. *Si enim per legem, iustitia.* Si lex poterat iustificare, superfluè CHRISTVS mortuus est. Erubescant qui dicunt, quòd lex ad regnum miserit. *Ergo* CHRISTVS *gratis mortuus est.* Hucusque contra Petrum, vel contra Iudæos: nunc ad

Gala-

Galatas reuertitur. ¶ *O insensati Galatæ.* Non est con- CAP. III
trarium saluatori, qui fratrem fatuum vocari prohibet, non enim dicitur sine causa. Stultos vocat, quia spiritum legis, & literam diiudicare non possint. *Quis uos.* Quis vobis inuidit? sicut Salomon dicit, Domum inuidi cruciat oculus. *Fascinauit non credere ueritati?* Qui apud nos inuidus, in Græco significantius ponitur (βάσκανος) fascinator. Dicitur fascinus propriè infantibus nocere, & ætati paruulæ, & iis, qui necdum firmo vestigio figunt gradum. vnde est illud: Quis teneros oculus mihi fascinat agnos? Quomodo ergo tenera ætas noceri dicitur fascino, sic etiã Galatæ in CHRISTI fide nuper nati & nutriti, quodam fascinante sunt nociti, & stomacho fidei nauseati, spiritus sancti cibum euomuerunt. *Ante quorum oculos* IESVS CHRISTVS *proscriptus est.* Quibus tantum manifesta facta est passio eius me prædicante, vt eum ante oculos vestros pendere putaretis. *Et in uobis crucifixus.* Sententiam accepit: siue, quem tanquam damnatum, etiam nunc vilem habetis. *Hoc solum à uobis uolo discere.* Hoc vnum vos interrogo, spiritum sanctum vobis legis opera dederint, an auditus fidei. *Ex operibus legis spiritum sanctum accepistis, an ex auditu fidei?* Si ex fide spiritũ accepistis, quid vobis amplius conferet lex? *Sic stulti estis, ut cum spiritu coeperitis.* Cum Iudæi non aliter spiritum accipiant, nisi per fidem, vos è cõtrario putatis vobis spiritum non sufficere, nisi & legi subdamini. *Nunc carne consummamini. Tanta passi estis sine causa.* Aduerte, quòd qui scripturam iuxta literam sequitur, consummari carne dicitur. *Si tamen sine causa.* Pro CHRISTO si passi estis, tamen nõ gratis. Hic, Si tamen non dubitantis est, sed confirmantis: vt est illud, Si tamen iustum est apud dominum, retribuere his, qui vos tribulant, tribulationem: & vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum. *Qui ergo tribuit uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis.* Spiritum sanctum sola virtute accepistis, qui non nisi à iustis accipitur. Iustos ergo sine legis operibus fuisse vos constat. *Ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Legis opera, sabbati otium, obseruatio circuncisionis, & ceremoniarum superstitio. *Sicut scriptum est, Abraham credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam.* Ita & vobis fides sola sufficit ad iustitiam. *Cognoscitis ergo, quia qui ex fide sunt.* Siue

q Iudæi,

Iudæi, siue Græci. *Hi sunt filii Abrahæ.* Non qui carnaliter circuncisi sunt. *Prouidens autem scriptura.* Antè videns. *Quia ex fide iustificat gentes Deus, prænunciauit Abrahæ.* Non ex operibus, sed ex fide, quam ipse inspirat gratia sua. *Quia benedicentur in te omnes gentes.* Non soli Israelitæ. *Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.* Non enim omnes circuncisæ sunt gentes, vt possint ex operibus benedici. *Quicunque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Quia ita præualuit consuetudo peccandi, vt nemo iam custodiat legem, & ideo non immerito subiacent maledicto. *Scriptum est enim, Maledictus omnis.* Quæritur, Vtrum fides sola sufficiat Christiano: &, Vtrum non sit maledictus, qui euangelica præcepta non seruat. Fides sufficit, vt primò credentem & iustum efficiat, si deinceps in iustificatione permaneat: cæterum sine operibus mortua est, sed fidei operibus, non legis. Qui enim credit Deo, attendit mandatis: & eos qui euangelij præcepta contemnunt, maledictos esse & saluator edocuit dicens, Discedite à me maledicti in ignem æternum. Et Iacobus apostolus, Qui vnius mandati transgressor est, omnium reum se esse monstrauit. Sed istud vnum transgressum charitatem intelligunt docti, in qua omnis lex pendet & prophetæ. Nam quidam dicunt, quòd fides sine operibus prosit: quia & si baptizatus transeat statim, aut certè facultas desit vnde operetur, sufficit fides sine operibus: nam opera sine fide nihil sunt. *Qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.* Hoc est, qui non omnia vsque ad finem mandata legis seruauerit. *Quoniam autem in lege, nemo iustificatur apud Deum, manifestum est.* Hoc tempore lex nullum iustificat, sic nec antea profuit sine fide. *Quia iustus ex fide.* Fides perfecta est, nō solū CHRISTVM, sed etiam in CHRISTO credere. *Viuit.* Vitam habet. *Lex autem non est ex fide.* Quia nō iustificat. Iustus ergo ex fide viuit: & non additur in his siue in illis. Viuens autem in lege, qui fecerit, viuit in eis: hoc est, in his quæ fecit, quæ putauit bona, mercedem laboris sui habens, ea tantum opera quæ fecit in præsenti vita, siue longitudinem vitæ, vt Iudæi putant, siue declinationem præsentis pœnæ, per quam transgressor legis occiditur. *Sed qui fecerit ea, viuit in illis.* Suo labore viuit: sub timore viuebat in illa quandiu viguit

CHRI-

CHRISTVS. Qui sub maledicto non erat, quia solus per omnia legem impleuit: & ideo indebito maledicto eius nostrum compensatum est maledictum, vt liberè transeuntes ad fidem, legis opera non cutemus. *Nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.* Qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit propriè quod suũ fuit, & suum esse desiuit. Redemit ergo nos CHRISTVS de maledicto legis, quod peccantibus constitutum est, sicut dicit, Ecce peccatis vestris venditi estis, & reliqua. *Quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Considerandum est, quòd non quicunque in ligno pependerit, maledictus sit apud Deum, sed qui peccauerit, & propter scelus morti fuerit adiudicatus. Non ideo maledictus, quia crucifixus est quicunque malus: sed quia meruerit pro reatu crucifigi: quia reum non facit pœna, sed causa. Sic enim est scriptum, Si cui fuerit iudicium mortis, suspendetis eum in ligno, & non manebit corpus eius in ligno, quia maledictus omnis qui pependit in ligno. Non ideo maledictus, quia pependit, sed ideo pependit, quia maledictus. CHRISTVS ergo, cui non erat iudicium mortis, nec erat causa crucis, & maledicti, pro nobis maledictum subiit, quia omnes rei eramus mortis, & debiti ligno, quia maledicti, quippe qui non permansimus in omnibus, quæ scripta erant in libro legis, vtrunque enim eadem lex decreuerat maledictum. *Vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in* CHRISTO IESV. Vt sola fide gentes benedicerentur in CHRISTO, sicut promissum fuerat Abrahæ. *Vt pollicitationem spiritus accipiamus.* Qui per Iohel promissus est omni carni: id est, omni generi hominum: à parte totum, secundum synecdochen. *Per fidem.* Solam. *Fratres, secundum hominem dico.* Humana comparatione loquor: comparari enim humana diuinis propter euidentiorem intellectum possunt, æquari non possunt. *Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat.* Hoc est, iure conscriptum testamentum nõ dicitur sine morte. *Abrahæ dictæ sunt repromissiones.* Promissiones Abrahæ nouum testamentũ vocat. *Et semini eius.* A Deo. *Nõ dicit, Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est* CHRISTVS. Semen Abrahæ Christum interpretatur. *Hoc autem dico testamentum confirmatum à*

Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex. Lex quæ post tantum temporis data est, testamentum illud non potest euacuare, quod Abrahæ Deus cõfirmauit in CHRISTO. Hic si quæramus, vtrum vetus, an nouum sit hoc testamentum, quod dicit cõfirmatum à Deo: non infirmari à lege, quæ post CCCC. & XXX. annos facta est: nulli dubium quin nouum: sed in propheticis latebris occultatum, donec veniret tempus, quo reuelaretur in CHRISTO. Ad testamentum vetus illi pertinent, qui cùm acceperint legem sanctam & iustam, putant sibi ad vitam literam posse sufficere, iustitiam suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Sed dicet aliquis, Quomodo vetus appellatur, quod post annos CCCCXXX. factum est per Moysen: & nouum dicitur, quod ante tot annos factum est ad Abraham? Qui ex hoc non litigiosè, sed studiosè mouetur, intelligat: primùm quia ex anteriori tempore dicitur vetus, ex posteriore autem nouum, reuelationes eorum cõsiderantur in his nominibus, non institutiones. Per Moysen quippe testamentum vetus, per quem lex data est sancta & bona, per quá fieret non abolitio, sed cognitio peccati: per quam conuincerentur superbi: Erat enim occulta ista lex ab initio, cùm homines iniquos natura ipsa conuinceret, aliis facientes, quòd sibi fieri noluissent. Reuelatio autem noui testamenti in CHRISTO facta est, cùm est manifestatus in carne, in quo apparuit iustitia Dei, id est, quæ hominibus ex Deo est. Sic enim ait, Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est. Ecce qua causa illud dicitur vetus testamentum: quia priore tempore reuelatum est. Deinde quia testamentum vetus pertinet ad hominem veterem, à quo necesse est hominem incipere: Nouum autem ad hominem nouum, quòd debet homo ex vetustate transire: quia in illo sunt promissa terrena, in isto promissa cœlestia. *Non irritum facit ad euacuandam promissionem. Nam si ex lege hæreditas: iam non ex promissione.* Non posse per legem, quæ posteà data est, repromissiones, quæ antè factæ sunt ad Abraham, destrui: & posteriora prioribus præiudicare: cùm repromissiones ad Abraham ante CCCCXXX. annos datæ sint: benedicerentur in illo vniuersæ nationes. *Abrahæ autem per repromissionem donauit Deus.* Non ergo quę ex lege, quæ nondum erat, sed cùm

cùm venit, ostendit peccatum, non abstulit. *Quid igitur?* Vt quid ergo data est infirmis necessaria? vt lubricos & errantes præcepti salutaris austeritate cohiberet, & obseruationum attentione concluderet. Bona autem lex, quia spiritalis: ei ergo non bona, qui nō putat spiritalem. Bona est lex, si supra literam mentem erigas, quia litera occîdit. *Lex propter transgressiones posita est.* Vt nos doceret non transgredi, vel constringeret vsque dum CHRISTVS veniret. *Donec ueniret semen cui promiserat.* Post offensam in eremo populi, post adoratum vitulum, & murmur in dominum, lex transgressionis prohibitura successit. Iusto lex non est posita, & ideo tam dura præcipit, vt domaret superbiam Iudæorum. Propter transgressionem, inquit: nam non propter iustificationem. Hæc audientes conticescant, qui delirant, quòd lex quenquam per se ad regnum cœlorum transmiserit. *Ordinata per angelos.* Hoc vult intelligi, quòd in omni veteri testamento, vbi angelus quicunq; sit visus, in illo mediator loquebatur, qui dicit, Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Nec enim mirum, si Deus loquatur in angelis, cùm etiam per angelos qui in hominibus sunt, loquatur dominus in prophetis, dicente Aggeo, Et ait angelus, qui loquebatur in me, & infert, Hæc dicit dominus Deus omnipotens. Angelos possumus accipere Moysen, Aaron, & Iosue, qui Dei nuncij fuerunt, per quos Deus legem dedit & ordinauit per angelos. Quæ lex per angelos ordinata est. Legimus enim angelos adfuisse siue Moysi, vt quidam putant, siue CHRISTO. Nam & Moyses, inquiunt, inter Deum & populum medius fuit. Nam angelus officij nomen est, nō naturæ. *In manu mediatoris.* In potestate & potentia, & virtute CHRISTI. *Mediator autem unius non est, Deus autem unus est. Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit.* Subauditur, substantiæ, vel vnius partis: quia inter Deum & homines extitit mediator. Ideo autem addidit, Deus autem vnus est, ne quis eum propter officium carnis assumptæ ab vnitate diuinæ substātiæ separaret. Vnius nō est: vt subaudias, substātiæ: quia in CHRISTO sicut vna persona, ita gemina substantia. *Si enim data esset lex, quæ posset uiuificare.* Sicut ad Romanos. Nam quod impossibile erat legis in quo infirmabatur: scilicet quia iam à nemine seruabatur: si enim non viuifica-

uificabatur, quomodo mortuos ad regnum mittebat? *Verè ex lege esset iustitia.* Hæreditatem iustitiam nominauit, vel certè iustitiam, quæ ex fide est noui testamenti. *Sed conclusit scriptura omnia sub peccato.* Deprehendit. *Vt promissio* IESV CHRISTI *daretur credentibus.* Vt necesse esset sola fide per gratiam saluari credentes. *Prius autem quàm ueniret fides, sub lege custodiebamur.* Priusquàm veniret cui crederemus, vel per quam crederemus. Si venit, vbi sunt qui dicunt, quòd ex natura sit fides? *Conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat.* Seruabamur à lege huic fidei, quæ erat reuelanda. Ergo non est ex natura, quæ quandoque post legem est reuelata. *Itaque lex pædagogus noster fuit in* CHRISTO. Perfectæ ætatis discipuli non indigent pædagogo. *Vt ex fide iustificemur. At ubi uenit fides, iam non sumus sub pædagogo.* Diligenter aduerte, quoties dicit, Ex fide, vt cõfundantur illi: qui dicunt, quòd lex ad regnum miserit sine gratia: & non intelligunt, quòd quicunque sub lege saluati sunt, gratia sunt saluati, quia ex fide: quam gratia tribuit. *Omnes enim filii Dei estis per fidem in* CHRISTO IESV. Omnes enim æqualiter & Iudæi, & gentes per fidem solam, qua dono Dei creditis CHRISTO. *Quicunque enim in* CHRISTO *baptizati estis,* CHRISTVM *induistis.* Filium Dei induti, & toti eius membra per baptismi sanctificationẽ effecti, filij Dei sitis, necesse est. Vt quid ergo vobis legem, quæ peccatoribus data est, quibus iam peccata remissa sunt? *Nõ est Iudæus, neque Græcus.* Tũc inter Iudæũ & proselytũ, etiã inter tribũ & tribũ, & in istis omnibus diuersitas erat. *Non est seruus, neque liber.* Non conditione separãtur, sed fide: quia potest & seruus libero esse melior: & liber seruum in fidei qualitate præuertere. *Non est masculus, neque fœmina. Omnes enim uos unum estis in* CHRISTO IESV. Fortitudine, & imbecillitate corporum separantur. Cæterum fides in mentis deuotione censetur: Nã sæpe mulier viro fit causa salutis. *Si autem uos* CHRISTI, *ergo Abrahæ semen estis, secundũ promissionem hæredes.* Si corpus CHRISTI vnum omnes facti estis, Abrahæ semen estis & veri hæredes; non ex carnali semine, sed ex diuina promissione. ¶ *Dico autem, Quanto tempore hæres paruulus est.* Secundum comparationẽ cœptam loquitur. *Nihil differt à seruo, cùm sit dominus omnium: sed*

CA. IIII

sub tu-

sub tutoribus & actoribus est usque ad praefinitum tempus à patre. Quia in illos dominatum sacerdotes & principes exercebãt, quos tutores & actores appellat. Modò autem non dominari, sed formam exhibere iubentur: quia omnes genus sumus sacerdotale, & omnia communiter, quamuis per illos sacramenta percipimus. Tutores autem & actores possunt & prophetæ accipi, quorum verbis quotidie in aduentum saluatoris erudiebamur, sicut pædagogus lex Moysi superius dicta est. Rectè ij sub tutoribus & actoribus esse dicuntur, qui habentes spiritum timoris, necdum meruerunt spiritum libertatis, & adoptionis accipere. Aetas enim infantiæ ad peccata formidat, pædagogum metuit, non confidit se liberam, licet per naturam domina sit. *Ita & nos cum essemus paruuli.* Potest intelligi, quandiu quis paruulus est, nec statutum à patre tempus impleuit, vt filius & hæres appellari queat. *Sub elementis huius mundi eramus seruientes.* Dierum & temporum, quæ propter infirmitatem, & ne idola obseruaremus, aliquando accepimus: elementa mundi eos quos suprà tutores & actores dixerat appellauit, quòd sub ipsis primùm præsidibus constituti, quia necdum filij Dei ad nos capere potestamus aduentum. Alij elementa mundi, cœlum & terram, & ea quæ intra hæc sunt, dixerunt. Alij legem interpretãtur elementa, & eloquia prophetarum: quòd per hæc quasi initia & exordia literarum Dei timorem, qui sapientiæ principium est, suscipiamus. Tamen simpliciter elementa pro literis accipiuntur, vel lex & prophetæ, quòd per ea initiantur homines: & non tam sui, quàm alterius rei vtilitate discantur: vt possimus orationem legere contextam, in qua sensus magis, & ordo verborum, quàm literarum principia considerantur. *At ubi uenit plenitudo temporis.* Quando iam legem nemo poterat per consuetudinem custodire, vel quod in præsentia sua decreuerat se facturum. *Misit Deus filium suum.* Missio filij incarnatio eius intelligitur, non diminutio maiestatis. *Factum ex muliere.* Mulier, non corruptionem, sed sexum significat. Denique Eua statim vt facta est, mulier appellatur. Quomodo sub lege factus est, vt eos qui sub lege erant redimeret? Nam si aliter saluari non poterant, sic propter illos qui nati erant, ex muliere & fœmina nasci voluit. Nam & baptismum ideo quasi pœnitens, cùm esset è peccatis liber,

accepit, vt cæteros edoceret mundandos esse per baptismũ. *Factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret.* Quia si sub lege factus non esset, Iudæos saluare non poterat. Gentes verò poterat positas sub lege redimere. *Vt adoptionem filiorum reciperemus.* Non enim omnes recepissemus adoptionem, si factus sub lege non esset. *Quoniam autem estis filii, misit Deus spiritum filii sui in corda uestra, clamantem, abba pater.* Probat nos filios esse Dei, vt spiritum, quem in se habuit, CHRISTI acciperemus. Clamantem, id est, clamare nos facientem. *Itaq; iam non es seruus, sed filius: quòd si filius, & hæres per Deum.* Quid vis seruus fieri, qui accipiens spiritum filij, filius & hæres effectus, non per meritum proprium, nec per naturam? *Sed tunc quidem ignorantes Deum.* Conuertit se ad illos, hoc est, ex gentibus credentes, & arguit illos, quòd dies festos velint & tempora Iudaica obseruare, sicut antea ad idola faciebant. Nam & Iudæis ideo isti dies cõcessi sunt, ne eos amore festiuitatis idolis exhiberent. *His qui natura non sunt Dii, seruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo: quomodo conuertimini iterum ad infirma, & egena elementa, quibus denuo seruire uultis?* Quia non nouit iniquos, non ergo vos illum quæsistis, sed ille vos. *Dies obseruatis, & menses, & tempora.* Nos non similiter: non enim Calendas colimus, nec dies festos in luxuriis, sicut illi, & epulis celebramus: sed in azymis synceritatis, & veritatis. *Et annos.* Fortè de septimo remissionis anno dicit: aut de quinquagesimo: id est, iubileo. *Timeo ne fortè sine causa laborauerim in uobis.* Nihil enim profeci Christianos vos faciendo, si ista iterum obseruatis. *Estote sicut ego.* Sancti estote, & perfectiora sapite. *Quia & ego sicut uos.* Homo qui sine querela vixi in lege, omnia vt stercora arbitratus sum, vt CHRISTVM lucrifacerem. *Fratres obsecro uos, nihil me læsistis.* Vt merito putetis me inimicitiarum, & non salutis vestræ causa moueri. Lædit discipulus magistrum, si per negligentiam suam præcepta laboremque eius spernit. *Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizaui uobis iampridẽ.* Siue passionũ, siue naturalẽ infirmitatẽ: quia habebat thesaurum in vasis fictilibus. Per infirmitatem carnis docet, qui dicit, si se non continent, nubant: hoc est, humiliora præcepta dedi vobis, quasi paruulis. Potest & ita accipi:

cipi: quando veni ad vos, non veni in sermone sapientiæ: sed humilis, atque contemptus. *Et tentationem uestram in carne mea non spreuistis, neque respuistis.* Grandis tentatio est discipulis, si magister aut infirmetur, aut impune lædatur. Sed ideo hic à Deo ista pati permittuntur, vt virtutem in infirmitate perficiant, & vt corruptionem sentientes incorruptam vitam maiori ardore desiderent. *Sed sicut angelum Dei excepistis me.* Cùm se angelo comparatum dicit, ostendit angelum maiorem. *Sicut* CHRISTVM IESVM. Non solùm vt angelum, quia me ita suscepistis. *Vbi est ergo beatitudo uestra? Testimonium enim perhibeo uobis, quia si fieri posset, oculos uestros eruissetis, & dedissetis mihi.* Ostendit quanta cum charitate susceperint, & quomodo se totos eius doctrinæ tradiderint, vt quæ charissima sunt, corporis sui membra eidem dare cuperent, quò vel sic euangelico lumini vicē redderent, si sua lumina tradidissent. *Ergo inimicus uobis factus sum, uerū uobis dicēs?* Hæc est natura veritatis, vt eam inimicitiæ prosequantur, sicut per adulationem perniciosæ amicitiæ prosequuntur. Libenter enim quod delectat, auditur: offendit omne quod nolumus: sicut & ij diligere cœperant sabbati otium, & dierum festorum epulas, prædicantes contra Apostolum, qui omnem continentiam suo docebat exemplo. *Aemulantur uos nō bene: sed excludere uos uolunt, ut illos æmulemini.* Aemulus & imitator intelligi potest, & inimicus, & inuidus. Non bene æmulatur, qui vt alium deiiciat, non vt ipse proficiat, æmulatur. *Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantum cum præsens sum apud uos.* Nolite illos æmulari, sed bonum semper æmulamini, non ad tempus. *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur* CHRISTVS *in uobis.* Per euangelium in lucem producti, & per doctrinam geniti. Ostendit per pœnitentiam posse renasci. Iterum me dolorem sustinere fecistis. In illo vero CHRISTVS formatur, qui virtutē fidei eius intelligit: & in quo omnis conuersatio eius exprimitur atque depingitur. Formatur CHRISTVS in corde credentium, cùm omnia illis sacramenta panduntur, & ea quæ obscura videbantur, perspicua fiunt. *Vellem autem esse apud uos modò.* Quia scribere tanta non possum, quanta vos audire meremini. *Et mutarem uocem meam.* Vocem blandientis patris, in furorem magistri verterem arguentis. Do-

ctrina scripturæ diuinæ ædificat & delectat, sed multo plus prodest, si de literis vertatur in vocem. Magnam siquidē vim habet vox viua, quæ sic exponitur, quomodo in corde generatur. *Quoniam confundor in vobis. Dicite mihi, qui sub lege vultis esse: legem non legistis?* Detrimentum discipulorum confusio & obprobrium est magistri, sicut & profectus eorum gloria est præceptoris. Confunditur enim in eis, quia iam filij facti, serui esse desierant. *Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem.* Ismaël carnis filius, Isaac fidei fuit. Illū enim Abraham secundum carnalem consuetudinem genuit: istum contra naturam, per repromissionem, credendo suscepit. Qui sunt secundum carnem nati, nisi dilectores mundi? Qui sunt per repromissionem nati, nisi amatores regni cœlorum? quia & ipsis promissum est desiderantibus vitam æternam, gratis colentibus Deum. *Quæ sunt per allegoriam dicta.* Hoc est, aliud ex alio figuratum. Dedit regulam Apostolus, quomodo allegorizare debemus: scilicet vt manente veritate historiæ, figuras intelligamus. Nam cum dixisset Abraham verè duas vxores habuisse: posteà quid hæ ipsæ præfigurarent ostendit: & hoc ipsum facit, vbi aliqua sanctorum facta referuntur: non vbi peccata damnantur. Cæterum delicta mysteria dicere, Deum aut impossibilitatis, aut ignorantiæ notare est: qui aut aliter sacramenta sua monstrare non potuerit, aut nesciens sibi necessaria, peccata quorundam antea generaliter condemnauerit. Deinde vel posteà ea non reprehendisset, & vindicasset, si illa propter mysteria sua fieri ipse voluisset: præcepta verò difficilè inuenies ita interpretata, ne eorum virtutem euacuare videretur. *Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem à monte Sinai.* Vetus & nouum, quasi duæ matres, quod in monte Sinai per Moysen datum est. *In seruitutem.* Subauditur, legis. *Generans.* Iudæi metu etiam præsenti cogebantur, vt seruirent: legis serui minis terrentur, Christiani præmiis inuitantur vt liberi. Illi quasi serui præter moralia præcepta etiam diuersis operibus occupantur: nobis tanquam filiis adimpletis moralibus monitis omnia seruilia onera auferuntur, & illi sacerdotibus ex debito seruientes, etiam tributa reddere cogebantur. Nos

vero

vero præter charitatem nihil debentes, eos voluntariè honoramus. Ex ipso genere fuerunt, qui dominum crucifixerunt, & in eadem infidelitate manserunt: inde sunt per omnes terras dispersi, vt ex eorum codicibus Christianæ non desit testimonium veritati. Ex veteri igitur testamento Deus condidit nouum: quia Deo placuit vsque ad plenitudinem temporis promissis terrenis tanquam in præmio constitutis promissa reuelare cœlestia, & populo terrenis bonis initianti in tabulis lapideis legem dedit. *Quæ est Agar.* Ancilla Abrahæ. *Sina enim mons est in Arabia.* De qualitatibus locorum vult intelligi diuersitatem testamentorum. *Qui coniunctus est ei qui nunc est Hierusalem, & seruit cum filiis eius.* Confinis. *Illa autem quæ sursum est.* Ideo & de cœlo aduenit mediator & pontifex noui testamenti. Et euangelium nō in vno loco, sed in toto mundo est prædicatum. *Hierusalem libera est.* Filij liberæ serui esse non debent. *Quæ est mater omnium nostrum.* Hoc est, multitudinis credentium. *Scriptum est enim, Lætare sterilis, quæ non paris.* Probat aliam matrem nos habere meliorem q̄ Iudæi, Hierusalem plenam iniquitatis. *Erumpe, & clama, quæ nō parturis.* Clama præ magna lætitia. *Quia multi filii desertæ.* Quod præfigurabat Anna, quæ dixit, Sterilis peperit septem, & fœtosa in filiis infirmata est. *Magis quā eius quæ habet uirum.* Quæ de fœcunditate gloriatur virū habere se putans: aut quia tunc habebat, anteq̄ eiiceretur ancilla cum filio suo. *Nos autē fratres secundum Isaac.* Quomodo de Isaac promissum est Abrahæ, ita & de nobis: quia in eo benedicentur omnes gentes. *Promissionis filii sumus.* Non secundum Ismaël carnis. *Sed quomodo tunc qui secundū carnem natus fuerat.* Non solum Iudæi, sed carnales Christiani hodie quoq; persequuntur ecclesiā, aut detrahendo, aut immittēdo calūnias, aut male viuendo, quæ longè maior est persecutio. Semper quidē qui carnales sunt, eos qui spiritales sunt persequuntur: quod mirari nō debemus, si ex hoc nos spiritales intelligamus, si tales nos insectentur. *Persequebatur eū qui secundū spiritum.* In Genesi quidem scriptum est, Quia ludebat Ismaël cum Isaac. Sed hic ostenditur non simplex lusus fuisse, qui persecutio nominatur: sed quia scurrilem eum, & leuem volebat facere, qualis ipse erat, ne ei in hæreditate præponeretur. Ideo Abraham de eiiciēdo eo vocem

Sarræ

Sarræ audire iubetur. Fortè Ismaël quasi maior natu, & eo tempore circuncisus, quo iam poterat intelligere & sentire, quòd passus sibi primogenita vindicabat, scriptura iurgium paruulorum lusum vocabat: hodieque Iudæi plus quàm gentiles persequuntur ecclesiam. *Ita & nunc.* Ita vos isti sui similes esse desiderāt seruos. *Sed quid dicit scriptura? Eiice ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque fratres non sumus ancillæ filii.* Quantumuis se iniquitas extollat, ancilla est, & subiicienda est sanctis: quantumuis se extollant, & filios Abrahæ esse se iactitent. Quandiu ancillæ filij fuerint, vobiscum hæreditatem habere non possunt. *Sed liberæ.* Non ergo debemus derelicta matre nostra ancillam sequi: quia licet eiusdem viri fuerit vxor, tamen ad tempus quia nondum poterat Sarra generare. *Qua libertate* CHRISTVS *nos liberauit.* Redemit de manu inimici.

CAP. V.

Statе. In fide euangelij firmi estote. *Et nolite iterum iugo seruitutis contineri.* Iam enim seculi tempus effluxit: iam tenebræ transierunt: & verum lumen iam lucet: non debetis vltra iugum trahere cum seruis. Iugum seruitutis, legem vocat duram, difficilem, laboriosam, quæ cultores suos graui onere consumat, quòd CHRISTVS abstulit à nobis illud grauissimum multarum obseruationum iugum, ne carnaliter circuncidamur, vel reliqua huiusmodi: sed ea spiritualiter intellecta teneamus, remotisque vmbris significantibus, in rerum ipsarum, quæ significantur, luce vigilemus. Nam & ad nos pertinet, Ne memor sis iniuriæ ciuium tuorum: &, Alienum si quis inuenerit, reddat: & reliqua. Maximéque ipsum decalogum, excepta sabbati obseruantia, carnaliter cōtineri. *Ecce ego Paulus dico uobis.* Ego Paulus audenter vobis dico, neminem pertimescens, non occultans nomen meū, vt audientes non tam missi, quàm mittentis autoritate moueantur. *Quoniam si circuncidamini,* CHRISTVS *uobis nihil proderit.* Quem vobis solum ad salutem sufficere non putatis. *Testificor autem rursum omni homini circuncidenti se.* Qui caput operū legis susceperit, necesse est, vt vniuersa persoluat, & maledicto subiaceat. *Quoniā debitor est uniuersæ legis faciendæ.* Debitor est nō solū circuncisionis, sed & dies festos Hierosolymis frequentando, hostiarum holocausta offerre: & reliqua. *Euacuati estis à* CHRISTO. Si enim in lege

spem

ſpem ponitis,infirmam CHRISTI gratiam iudicatis : & quod gratis iam accepiſtis, tanquam non habentes, propriis vultis laboribus adipiſci. *Qui in lege iuſtificamini,à gratia excidiſtis.* Iuſtificari vultis, & vmbram magis quàm veritatem ſequi. Quis ita ſit ſurdus aduerſus apoſtoli voces, vt audeat dicere,legem eſſe gratiam:cùm clamet apoſtolus, Qui in lege iuſtificamini,à gratia excidiſtis? *Nos enim ſpiritu.* Spiritalibus actibus, non carnalibus. *Ex fide.* Non ex lege. *Spem iuſtitiæ.* Spe enim ſaluati ſumus. *Expectamus.* Moraliter ſpiritum ad diſtinctionem literæ poſuit.Spes verò iuſtitiæ CHRISTVS intelligendus:quia ipſe eſt veritas, patientia,ſpes,iuſtitia,omnis virtus: cuius nos ſecundum expectamus aduentum,quo iudicaturus eſt omnia : etiam non in patientia,ſed in terrore & iuſtitia affuturus. *Nam in* CHRISTO IESV. Valebat in lege,nõ valebat in CHRISTO. *Neque circunciſio aliquid ualet,neque præputium.* Nec circunciſio prodeſt,nec præputium obeſt. *Sed fides.* Ergo & fides operatur:qui enim credit Deo,attendit mandatis. Nam qui credit futuris amplius operatur, quàm qui præſentem pœnã metuit. *Quæ per charitatem operatur.* Non per timorem. *Currebatis bene : quis uos impediuit ueritati non obedire?* Fidei greſſibus & moralibus diſciplinis, qui vos iterum vocat,quis ille fuit,qui vos legis oneribus impediuit, quæ nec ipſi ferre potuerunt? *Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui uocat uos.* Perſuaſionem iſtam non dicit Dei eſſe:ſed eorum qui talia aſſerũt: hortatur eos nullum eorum audire debere. *Modicum fermentum totam maſſam corrumpit.* Ne quis diceret,quur omnes corripis, dum non omnes errauerint? prædicit quod modicum fermentum malitiæ totam poſſit eccleſiæ maſſam corrumpere.Nolite putare paucorum hominum, qui à Iudæa venientes aliud docent,inſidias contemnendas, quia modicum fermentũ totã maſſam corrũpit. *Ego confido in uobis in domino.* In vobis:qui necdum eſtis prauitate corrupti. *Quòd nihil aliud ſapietis.* Quàm veritas habet. *Qui autem conturbat uos, portabit iudicium,quicunque eſt ille.* Qui conturbat vos ab euangelij veritate. *Ego autem fratres ſi circuncisionem adhuc prædico.* Sicut de me vobis mentiti ſunt ſeductores,quòd ita aliis prædicarem. *Quid adhuc perſecutionem patior?* Tanquàm legis & circunciſionis inimicus. Omne, inquit, in me odium

Iudæorum,

Iudæorum, & cum aduersum me frendeant insania, ob aliud non est, nisi quia doceo gentes nõ debere circuncidi, & legis onera superflua, etiã abolita, custodire: quia veniente veritate vmbræ cessarunt. *Ergo euacuatum est scandalum crucis.* Ideo enim scandalizantur, ꝙ in sola fide crucis dico esse salutem. Ac per hoc illi inimici sunt crucis eius, qui per legem dicunt esse iustitiã, ad quam iubere pertinet, non iuuare. *Vtinam & abscindantur qui uos conturbant.* Quidã dicunt vtinam abscindantur ab errore, & inserantur veritati: alij dicunt, si putant sibi hoc prodesse, non solùm circuncidantur, sed etiã abscindantur, si expoliatio mẽbri proficit. *Vos enim in libertatẽ uocati estis fratres, tantũ ne libertatẽ in occasionem detis carnis.* In libertatem noui testamenti, in tantũ ne per occasionẽ circuncisionis ad legis seruitia reuocemini. Et ne libertate viuendi in occasione carnis vtantur, scilicet ne iuxta carnẽ viuant. Iuxta carnẽ circuncidantur. Iuxta carnẽ legis præcepta obseruent. Si spiritu magis stent spiritu præputiũ carnis abscindant, & ad spiritus intelligentiam altius adtendentes humilitatẽ literæ derelinquãt. *Sed per charitatẽ spiritus seruite inuicem.* Nõ superbiã doceo, sed voluntarium debet esse seruitiũ, non coactum: quia charitas nõ quærit quæ sua sunt, sed quæ ꝓximi. *Omnis enim lex in uno sermone impletur.* Legis etiam ipsa moralia quæ quæruntur, vno possunt sermone concludi, & vno præcepto cõpleri. Non ergo sola ad vitã sufficit fides, vt laciniosa legis præcepta vno dilectionis capitulo cõcludantur. *Diliges proximũ tuum.* Charitas, vel dilectio in quatuor modis cõpletur: hoc est, primò Deus diligẽdus est: secundò nos ipsos diligamus: tertiò proximos: quartò inimicos. Deum plus quàm nos, proximum sicut nos, inimicũ quasi proximum. & nisi Deum primum dilexerimus, nos diligere non possumus: hoc est, non peccare: & si nos nõ diligamus, ad quã formam proximos diligemus? si autẽ proximum non amamus, multo magis inimicũ. Si ergo volumus dilectionem habere, primo Deum plus q̃ animas nostras diligamus: quod ita probatur: si propter Deum etiã salutem nostram, & ipsas animas cõtemnamus non ergo sola ad vitam sufficit fides? *Sicut teipsum.* Qui dicit se diligere proximũ, non solum ei malum nõ facit, quod sibi non vult, sed etiam bonũ facit ei, ꝙ sibi vult ab alio fieri: & vniuersam legem implet: quæ duo habet genera mandatorum:

datorum: hoc est, non faciendũ malum, & faciendum bonũ. *Quòd si inuicẽ mordetis & comeditis.* Per contentionẽ, quia vos meliores alterutrum iudicatis, quando detrahitis alterutrum, quando aliena torquemini felicitate, & ex alterius bono vestrum malũ facitis, cũ inuicem mordetis, & quando maledicto vos putatis vlcisci, vel siue secundũ legem, oculum pro oculo, & reliqua legis præcepta ad reuindicandũ parata quæritis, vt morsum sequatur remorsus, vt quæ videtur iustitia esse, consumptio fit: non vnũ vindicans, sed vtrunq; consumẽs. *Videte ne ab inuicẽ consumamini.* Dũ alter alteri occasio perditionis existit. *Dico aũt, spiritu ambulate.* Spiritalibus actibus quos infrà describit. *Et desideria carnis non perficietis:* Non quod caro sine anima cõcupiscat: sed ipsa anima, quãdo carnalia cogitat, caro dicitur: quãdo diuina, vnus spiritus cũ deo. Quãdiu ergo duplex in nobis desideriũ, vel voluntas est, non perficimus quæcunq; volumus. Vno ædificãte, & alio destruẽte nõ perficimus: dũ reluctamur desideriis. Et hoc notandũ, quod non dixerit, ne habueritis, sed, ne perfeceritis: id est, ne consensum præbeatis & desinatis facere. *Cum enim concupiscit.* Carnales actus. Nõ enim caro sine anima cõcupiscit, quãuis caro cõcupiscere dicatur, quia carnaliter anima concupiscit. Tunc enim erit iustus sine vllo omnino peccato, quia lex nulla erit in mẽbris eius repugnãs legi menti eius: sed prorsus tota anima & mente diligit Deũ, quod est primũ, summũq; pręceptum. *Aduersus spiritũ: spiritus aũt aduersus carnẽ. Hæc enim sibi inuicem aduersantur.* Aduersus spiritalẽ actum: caro adulterium, spiritus castitatẽ desiderat. *Vt nõ quæcunq; vultis, illa faciatis.* Hæc facit ratio, vt voluntatem cõsequatur effectus: quia in hac vita pugnat caro contra spiritũ, & spiritus contra carnem. *Quod si spiritu ducimini, nõ estis sub lege.* Si vos totos spiritalibus occupetis, nõ vobis opus est lex, quæ carnalibus data est. Si spiritu, inquit, ducimini, non estis sub lege. Lege vtiq; quæ timorẽ incutit, non quæ tribuit charitatem. Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris: non per legis literam, sed per spiritũ sanctũ, qui datus est nobis. Hæc est lex libertatis, non seruitutis. Inquantũ quisq; spiritu ducitur, non est sub lege: quia quantũ condelectatur legi dei, nõ est sub legis timore. qui timor tormentũ habet, nõ delectationem. *Manifesta aũt sunt opera carnis.* Nec difficille est discernere inter

carnalia

carnalia opera atque spiritalia. *Quæ sunt, fornicatio.* Principium operum carnis, fornicatio. *Immunditia, impudicitia, luxuria idolorum seruitus.* Quam faciebat Onam, filius Iudæ. *Veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes.* Inimicitias & cætera similia carnalia dixit, quæ animæ sunt, non carnis: ne Manicheum carnem accusare putarent. Sed omne malum carnale definiuit, quia carnalia cogitando efficitur. Omne vero bonum spiritale, quia desursum descendit. *Et his similia.* Potestis ex his cætera ipsi colligere. *Quæ prædico uobis, sicut prædixi quoniam qui talia agunt, regnum* Dei *non consequentur.* Notandum itaque, plangendumque, quòd contendentes, & dissidentes, & iracundos, cum idololatris, veneficis, & homicidis, penitus exclusit à regno. *Fructus autem spiritus est charitas.* Omnium virtutum prima est charitas, quæ sicut notauimus, in quatuor diuiditur partes, in dilectionem Dei, in suam vniuscuiusque, in proximi & inimici. *Gaudium.* Spiritale. *Pax.* Si tranquilla mens nullis passionibus perturbetur. *Longanimitas.* Iniurias illatas sustinere. *Bonitas.* Semper benefacere velle. *Benignitas.* Nulli iniuriam facere: sed & sibi factam patienter tolerare. *Mansuetudo, fides.* Notandum, quòd & fides à Deo detur: quam inter fructus spiritus septimo loco apostolus posuit, & hoc notandum, quia à Deo est fides, vel Deo credere, vel hominibus promissa complere. *Modestia.* Non irasci. *Continentia, castitas.* Continentia pro tempore est: castitas sempiterna. Et non solùm à fornicatione, sed ab omni iniquitate contineri. *Aduersus huiusmodi non est lex.* Non enim ista prohibuit: & qui nouum implet, non est in veteri testamento. *Qui autem sunt* CHRISTI, *carnem suam crucifixerunt cum uitiis, & concupiscentiis.* Si omnia simul vitia crucifixa sunt, & caro quasi pendens nihil concupiscit, vt quid nobis legem, quæ data est ad vitia coercenda? Simul illud notandum, quòd eos dixerit CHRISTI esse, qui carnem cum vitiis, & concupiscentiis crucifigunt. Contra illos qui solam fidem sufficere arbitrantur.

CAP. VI. ¶ *Si uiuimus spiritu, spiritu & ambulemus.* Per spiritum vitam habemus, si spiritaliter conuersemur, & non legi carnaliter seruiamus. Quis est autem qui viuit spiritu, nisi abscondi tus homo noster, qui & iuxta carnem interdum solet viuere? sed

ſed cùm ſpiritu vixerit,ſpiritu ambulat. Cum in carne voluerit ambulare, viuens mortuus eſt. Vir perfectus in CHRISTO,ſemper viuit ſpiritu:ſpiritu obedit, nunquàm viuit in carne. E contra qui ſe totum carni dederit, & paſſionibus deputarit,nunquàm viuit in ſpiritu. Inter hos medij ſunt,quos nec ſpiritales poſſumus appellare,nec carneos: ſed qui inter virtutes & vitia fluctuantes,nunc ad meliora retrahuntur, & ſpiritus ſunt:nunc carnis lubrico ſupplantantur,& caro ſunt. Si ſpiritu,inquit,viuimus:ſpiritu obtemperemus,nequaquam per legem,ſed per charitatem,nobis inuicem ſeruientes. Nō debemus de ſcripturarum interpretatione contendere, & dicere. Verbi gratia: Circuncifio melior eſt: non,ſed præputium. Contemnenda hiſtoria,& allegoria ſequenda: imò allegoria vana eſt,& vmbratica,& nullis veritatis fulta radicibus. Vnde venit, vt inuicem naſcantur inuidiæ. Excludere enim,ait,vos volūt,vt illos æmulemini:non tam veritatem legis volentes docere,quàm vincere. *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi,inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.* Iſtæ grandes expoſitiones de commentis ſancti Hieronymi ſunt ad Galatas. Inanis gloria eſt, ſi in iis quæ non præcipiuntur in lege,vt abſtinentia omnis carnis cogamus facere quod facimus, & cum ipſa iam non potuerimus hæc ſuperflua eſſe dicimus. Dicam planè,nec tacebo paſſionem meam, paſſionem penè communem, non de diuitiis, non de potentia, non de pulchritudine,& corporū venuſtate gloriandum:hec enim manifeſtè inter carnis opera numerantur. Eleemoſyna ſi ob laudem fiat, inanis eſt gloria: Longa oratio, pallor ex ieiunio ſequens. Non mea ſunt verba,ſed ſaluatoris in euangelio pertonantis. Ipſa quoque caſtitas in matrimonio,in viduitate, in virginibus, ſæpe plauſum quærit humanum: & quod dudum timeo dicere,ſed dicendum eſt, martyrium ipſum ſi ideo fiat,vt admirationi & laudi habeamur à fratribus fruſtrà ſanguis effuſus eſt. Loquatur apoſtolus, loquatur vas electionis: Si tradidero corpus meum,vt glorier,charitatem autem non habeam,nihil mihi prodeſt. Ille qui dixerat,Scio hominem in CHRISTO, ante annos quatuordecim ſiue in corpore,ſiue extra corpus,neſcio,Deus ſcit,raptum vſque ad tertium cœlum: & reliqua. Illi inquam, qui plus omnibus laborauit, ne magnitudo reuelationum extolleret eum,

datus est stimulus carnis eius, angelus sathanæ, qui eum colaphizaret, vt non extolleretur. Et certe ter dominum rogauit, vt discederet ab eo: sed dictum est ei, Sufficit tibi gratia mea. Virtus enim in infirmitate perficitur. Quid tam Dei opus, quàm scripturas legere, in ecclesia prædicare, sacerdotium cupere, ante altare domini ministrare? Sed hæc nisi aliquis omni diligentia custodierit cor suum, de cupiditate laudis oriuntur. Videas plerosque (quod etiam Tullius ait) libros suos de contemnenda gloria inscribere: & causa gloriæ proprij nominis titulos prænotare. Interpretamur scripturas sæpe, & quæ digna lectione sunt scribimus, & nisi causa CHRISTI fiant, sed memoriæ in posteros, & famæ in populos, totus labor irritus fiet: & erimus quasi tympanum sonans, & symbalum concrepans. Videas plerosque de scripturis, inter se contendere, & athleticum scamma Dei facere sermonem: inuicem prouocant: & si victi fuerint, inuident: inanis quippe gloriæ cupidi sunt. *Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: vos qui spiritales estis huiusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Præuenitur humana fragilitas in leuioribus, quæ ex insperato contingunt: cæterum non est præuentio, vbi aliquid cum consilio diu meditato committitur. non illis dicit, qui non fuerant persuasi, vt non mansuetè corrigant præuentos. Sciens Paulus eius Dei se esse cultorem, qui nollet mortem peccatoris, sed pœnitentiam, & omnem creaturam, licet non peccet, tamen posse peccare: eum quoque, qui spiritualis est, cohortatur sui timore, ne peccet, & manũ porrigere corruenti: Et pulchrè præoccupatum in delicto hominem vocat, qui mori possit, ex ipso nomine fragilitatem conditionis ostendens: vt dignus sit venia, qui velut homo errore deceptus, & mersus in voraginem, seipsum sine auxilio & adiutore erigere non possit. Notandum, quòd non peccatis pluribus, sed qui vitio aliquo præoccupatus errauit, illi lenitatis spiritum & mansuetudinis in correctione peccati spiritualis adhibeat, ne rigidus, ne iratus, & tristis corrigere cupiat errantem: sed prouocet eum sponte ad salutem, veniam repromittens: & CHRISTI testimonium proferat, quo graui legis & peccatorum onere depressos ad iugum suum suaue, & leue inuitet onus: vt discat quia humilis sit, & mitis, & mãsuetus corde, & inueniat requiem animæ suæ.

Vtamur

Vtamur hoc testimonio aduersus hæreticos, qui diuersas fingentes fabulas, natura aiunt spiritalem esse arborem, & nunquam malos adferre fructus. Ecce apostolus cuius & ipsi autoritatem sequuntur, dicit eos qui spiritales sunt posse peccare, si per altitudinem cordis sui inflentur & corruant. Quod & nos quoque fatemur, & eos quoq; spiritales fieri si ad meliora reuertantur. Opponi potest illud, quod ad Corinthios scribitur: Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis? Si enim ibi ad peccatores non in spiritu mansuetudinis, sed in virga venire se dicit: quomodo nunc illis, qui in aliquo peccato præuenti fuerint, non virgam adhibet, sed spiritum mansuetudinis? Verum ad eos dicitur, qui post peccatum non sentientes errorem suum, nolebant maioribus suis subdi, & pœnitentia corrigi. Vbi verò peccator intelligens vulnus suum, tradit se medico curandum, ibi non est virga necessaria, sed spiritus lenitatis. Sed & illud fortè quæritur, Quòd si propterea instruere quis debeat peccatorem in spiritu lenitatis, quia consideret se, ne & ipse tentetur: ergo iustus, qui de sua certus est mente, qui scit non posse se labi, non instruet peccatorem in spiritu lenitatis? Ad quod dicimus etiam si vicerit iustus, sciens quanto labore superauerit: magis peccanti veniam largietur. Si quis ergo vsque ad senectam in virginitate permanserit: ignoscat ei, qui adolescentiæ quodam calore deceptus est, sciens quantis difficultatibus illam transierit ætatem. Si quis pro nominis CHRISTI confessione cruciatus in tormentis viderit quempiam denegasse: compatietur vulneribus negatoris, & non tam illum victum, quàm se vicisse miretur. Cautelam quoque scribentis attendite, quia non dixit, Considerans te, ne & tu cadas: sed, ne tu tenteris. Vinci quippe, vel vincere, nonnunquam adiutore Deo in nostra est potestate. Cæterum tentari in potestate tentantis est: si enim saluator tẽtatus est, quis potest esse securus intentatum se vitæ huius maria transire? Non ergo Paulus desperat salutem: sed manum porrigit deprecanti, & quantum in se est, flet cum flente: infirmatur cum infirmo, suaque iudicat aliena peccata. Iste per charitatem adimplet legem CHRISTI, quæ lex est, Hoc est mandatum meum, vt diligatis inuicem. Quæ lex filij Dei est? Diligite alterutrũ, sicut & ego dilexi vos. Qui clemẽtiã nõ habet,

nec indutus est viſcera miſericordiæ, & lachrymarum, quanuis ſpiritalis ſit, non adimplet legem CHRISTI. Sed & ſi quis infirmus in fide eſt, & adhuc lacte nutritur infantiæ, nec poteſt tam cito à legali obſeruatione ad ſpiritalia ſacramenta trãſire: vos qui robuſtiores eſtis, eius onera portate: ne per ſcientiam veſtram frater pereat, pro quo CHRISTVS eſt mortuus. Portat quoq; fratris neceſſitatem, qui grauatum pauperem onere egeſtatis adiuuat: & facit ſibi amicos de iniquo mammona. *Conſiderans teipſum, ne & tu tenteris.* Quia & tu homo es, & potes in aliquo præueniri, & adiutorio indigere. Sani enim infirmos ſuſtinent, & mortuos ſepeliunt: quia & ipſi infirmari, & mori poſſe ſe credũt. *Alter alterius onera portate.* Verbi gratia: Iram fratris tu portabis, cùm tu aduerſus eum non iraſceris. Et rurſum: Eo tempore quo te ira præoccupauerit, ille te lenitate & tranquillitate ſupportet. Certè vel ſi quis in ſe loquacitatem vicerit, & pertinaciam nondum vicerit, alius verò adhuc loquax, ſed iam pertinax non ſit: debet ille huius loquacitatem, & iſte illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in iſto ſanetur, charitate portare. *Et ſic adimplebitis legem* CHRISTI. Lex CHRISTI charitas eſt. dicit enim, Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis, ſicut ego dilexi vos. *Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit.* Qui ſe putat non poſſe tentari, ſiue plus de ſe laudanti ſe, quàm ſuæ conſcientiæ credit, ſeipſum ſeducit. Si quis non vult onera aliena portare, & immiſericors ſuo tantũ opere & virtute contentus eſt, non quærens quæ aliena ſunt, ſed quæ ſua: hoc eſt, ſui tantũ amator, & non etiam Dei, ipſe ſe ſeducit. *Opus autem ſuum probet unuſquiſque.* Qui conſcientiam habet operis boni, & ſeipſum conſiderans, opus ſuum non reprehendit, non debet de hoc apud alium gloriari, & laudem ſuam foras fundere, & communicare cum cunctis, & ex hominum quærere fauore iactantiã: ſed in ſemetipſo habeat gloriam, & dicat: Mihi abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri IESV CHRISTI, per quem mundus mihi crucifixus eſt, & ego mundo. Qui gloriã quærit ab altero, huic nec mundus crucifixus eſt, nec crucifixus eſt ipſe cum CHRISTO. Recepit quippe quod quærebat ab hominibus mercedem ſuam. *Et ſic in ſemetipſo tantum gloriam habebit, & non in altero.* In ſua conſcientia, non in alterius

terius

terius adulatione. Item aliter. Hoc est portare oleum secum: non ex aliena laude pẽdere: sed quam gloriam in se habebit, nisi in eum cui dicitur, Gloria mea, & exaltans caput meum? qui gloriatur in sua iustitia, non in alieno peccato. Nihil enim proficit per alterius detrimentum, nec ex illius delicto in die iudicij quanto est iustior apparebit. *Vnusquisq; enim onus suum portabit.* Si vnusquisque onus suum portabit, alter alterius onera portare non poterit. Sed videndum quod ibi præceperit, vt peccantes in hac vita nos inuicem sustentemus, & in præsenti seculo alterutrum auxilio simus. Hic autem de domini dicat in resurrectione iudicio, quod non ex alterius peccato, sed iuxta nostrum opus simus recepturi: in die iudicij hoc erit. Nam hic peccantes in hac vita inuicem nos sustentemus: & ideo dixit, Inuicem onera vestra portate: &c. Onus suum portabit. Non enim onus eius laus auferet seducenti. *Communicet autem is qui catechizatur uerbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis.* Communicet siue obedientia, verbo, & actibus, imitatione, siue substantia victus qui à magistris spiritalia accipitis: magistris carnalia præbete. *Nolite errare, Deus non irridetur.* Homo potest à serpente Dei vindicta negante irrideri, sicut Eua. Nam Deus exhibet quod promittit. Nam vt omnẽ diaboli astutiam excluderet, amplius Adæ & Euæ reddidit, quàm promisit. Et vxori Loth, etiam quod non prædixerat, fecit. *Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet.* Et quantum seminauerit. *Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem.* Qui spem ponit in circumcisione carnali, vel qui vitia seminat in spiritali conuersatione, vel in fide. *Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet uitam æternam.* Omne quod loquimur, agimus cogitamus, in duobus seminatur agris, carne & spiritu: si bona sunt quæ de manu, corde, ore promuntur, seminata in spiritu, vitæ æternæ fructibus redundabunt: si mala ab agro carnis excepta, corruptionis nobis segetem pullulabunt. Item aliter: Qui legẽ carnaliter intelligit, repromissiones quoque carnales, & quæ in præsenti seculo corrumpuntur, expectat. Qui autem spiritalis adiutor est, seminat in spiritu, & de spiritu metet vitam æternam. Illud etiam obseruandum, quòd qui seminat in carne: cum additamento, sua, ponitur: qui autem seminat in spiritu, non dicitur, in spiritu suo: sed simpliciter, in spiritu: qui

enim bona ſeminat,non in ſuo ſpiritu, ſed in Dei ſpiritu: & ideo nemo ſibi aliquid tribuat:quia Dei dona ſunt, quæcunque bona ſunt. *Bonum autem facientes non deficiamus.* Sicut in eccleſiaſtico ſcribitur, Non impediaris orare ſemper: & non verearis vſque ad mortem iuſtificari: quoniam merces Dei in æternum manet. Indeficientem ergo iuſtitiam indeficiens præmium ſubſequetur:qui enim perſeuerauerit vſque in finem,hic ſaluus erit. Cohortatur eos ad ſtudium perſeuerantiæ,qui in hac vita mercedem boni operis expectant: neſcientes quia ſicut in ſemine aliud ſationis, aliud meſſis eſt tempus,ſic & in præſenti vita ſementis eſt opera, quæ vel in ſpiritu vel in carne metuntur. Meſſis vero futurum iudiciũ: & pro qualitate, vel diuerſitate ſementis diuerſas nos facere meſſuras,centeſimum,ſexageſimum, & trigeſimum fructum: quam ſegetem nemo poteſt metere deficiens. Qui enim perſeuerauerit, vt ſupra dictum eſt, vſque in finem, hic ſaluus erit. Quale eſt autem, vt cum peccatores cotidie in malis operibus augeantur, nos in bono opere laſſemur. *Tempore enim ſuo metemus nõ deficientes.* Nunc tẽpus ſeminandi eſt, non metendi: Non ergo hic mercedem noſtram quæramus accipere: nec hyeme tenera herba dimiſſa in præſenti vt hac herba non prematur, & non ſit quæ in futuro metatur. Dicetur enim nobis, Recepiſtis bona veſtra in vita veſtra. Et iterum, Recepiſtis mercedem veſtram. *Ergo dum tempus habemus operemur bonum ad omnes.* Tempus ſementis, vt diximus,tempus eſt præſens, & vita quam currimus:in hac licet nobis quod volumus ſeminare. Cum iſta vita tranſierit, operandi tempus auferetur: ſiue ægrotemus,ſiue ſani ſimus: humiles, vel potentes: ignobiles, vel honorati: eſurientes, atque veſcentes omnia in nomine domini cum patientia & æquanimitate faciamus, & implebitur in nobis illud, quod ſcriptum eſt, diligentibus autem Deum omnia cooperantur in bonum. Quòd ſi nos oportet in cunctos indifferenter liberalitatis fræna laxare. quanto magis in domeſticos fidei, & in Chriſtianos, qui eundem habent patrem, & eiuſdem magiſtri appellatione cenſentur? Videtur mihi locus iſte poſſe ſuperioribus cohærere, vt domeſticos fidei magiſtros nominet: quibus ſupra omnia quæ putantur bona ab auditoribus ſuis iuſſerat miniſtrari. Vltimum ſementis hoc tempus

eſt:

est: festinemus ergo campos omnes serere, & maximè eos qui sunt vberrimi repleamus: ne incipiamus tempore messium aliis epulantibus esurire. *Maximè autem ad domesticos fidei.* Et Iudæis, & paganis, atque Christianis, & bonis, & malis misericordiam faciamus: ne eis quod Deus non negat denegemus: maxime tamen iis, qui peculiarem fidei exhibent famulatum. *Videte qualibus literis scripsi uobis mea manu.* Intelligite quàm fiducialiter scripserim, & neminem pertimuerim, qui literas mea manu perscripsi. *Quicunque enim uolunt placere in carne.* Qui Iudæis carnalibus placere desiderant, crucis CHRISTI persecutionem sustinere timentes, non vestræ aliquid saluti prouidentes. *Hi cogunt uos circuncidi, tantum ut crucis CHRISTI persecutionem non patiantur.* Caius, qui & Iulius Cæsar, & Octauianus Augustus, & Tyberius successor Augusti, leges promulgauerant, vt Iudæi, qui erant in toto orbe Romano dispersi, proprio ritu viuerent, & patriis ceremoniis viuerent. Quicunque igitur circuncisus erat, licet in CHRISTVM crederet, à gentilibus quasi Iudæus habebatur. Et nemo eum persequebatur: quam circuncisionem nunc Apostolus confidentiam nominat: & ideo dicit, Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi tantum, vt crucis CHRISTI persecutionem non patiantur. *Neque enim qui circunciduntur legem custodiunt: sed uolunt uos circuncidi.* Velut si circuncisio legem faceret custodiri, aliquid videretur habere rationis ista persuasio: sed propter terrenam felicitatem vel cupiditatem adipiscendi, vel timore amittendi: & ideo non vere custodiunt: quoniam carnalis cupiditas qua peccatur, mutatur potius, quàm augetur, cupiditate alia non sanatur: quia facit eos carnalis timor & cupiditas seruos: quia carnaliter cuncta obseruare se credunt. *Vt in carne uestra glorientur.* Siue quòd discipulos ad se transduxerint. *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce.* Apud Iudæos. *Domini nostri IESV CHRISTI.* Non in propria iustitia vel doctrina, sed in fide crucis, qua mihi omnia peccata dimissa sunt, vt ego mundo morerer: & ille mihi solus potest in cruce CHRISTI gloriari, qui tollit eam, & sequitur saluatorem: qui crucifixit carnem suam cum vitiis: & concupiscentiis: qui mortuus est mundo, & non contemplatur ea quæ videntur,

tur, sed quæ nō videntur. *Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Mortuus. *In* CHRISTO *enim* IESV *neq; circuncisio aliquid ualet, neq; præputium : sed noua creatura.* Hoc tempore neq; circuncisio prodest, neq; pręputium nocet. Sed hoc solum prodest, si quis renatus noua cōuersatione vtatur, sicut ait propheta, Innouate vobis noualia: & ne seminaueritis in spinis: circuncidite vos Deo vestro, & circuncidite pręputium cordis vestri. *Et quicunque hanc regulam secuti fuerint.* Hanc regulam qua in sola fide spes ponenda est. *Pax super illos, & misericordia.* Super Christianos: Nam Iudæi secundum carnem sunt Israël *Et super Israël Dei.* Est enim Israël, & non Dei: id est, carnalis, non enim omnes qui ex Israël hi Israëlitæ. *De cætero nemo mihi molestus sit.* Nemo me amplius interroget quasi dubitans. Omnem enim veritatem exposui. *Ego enim stigmata domini nostri* IESV CHRISTI *in corpore meo porto.* Ego enim signa & caracteres non circuncisionis, sed crucis per passionem in corpore meo circunfero: & plagas vel flagella quæ propter CHRISTVM sustinui. *Gratia domini nostri* IESV CHRISTI *cum spiritu uestro fratres, Amen.* Subscriptio Pauli talis est. Optat autem vt gratia cum eis domini, non legis opera, comitetur: Cum spiritu, inquit, non in carne, in cuius circuncisione gloriantur carnales, vos autem spiritaliter circuncisi estis, & spiritaliter conuersamini.

FINIS EPIST. AD GALATAS.

Epiſtola beati PAVLI AD Epheſios.

ARGVMENTVM.

Epheſij ſunt Aſiani. Hi accepto verbo veritatis, perſtiterũt in fide. Hos conlaudat Apoſtolus, ſcribens eis à Roma de carcere. Epheſij ex Iudæis & gentibus Apoſtolo prædicante crediderunt, quibus firmiter ſtantibus ſcribit. In principio epiſtolæ Iudæos appellans ſacramenta CHRISTI, incarnationis exponit. Poſt ad gentes conuertitur, & hortatur, vt tantis beneficiis ingrati non ſint. Deinde communiter vſque ad finem moralia præcipit ſtatuta.

Aulus apoſtolus CHRISTI IESV. Sicut in omnibus epiſtolis autoritas præponitur apoſtolica. *Per uoluntatẽ Dei.* Subauditur, patris: non meis meritis. *Sanctis omnibus qui ſunt Epheſi.* Omnis ſanctus, fidelis, non omnis fidelis ſanctus. Baptizatis fidelibus ſiue fideliter ſeruantibus ſanctitatem: catechumenis qui habent fidem, quia credunt, ſed non habent ſanctitatẽ. *Et fidelibus in* CHRISTO IESV. Qui licitis vtuntur. *Gratia uobis.* Subſit. *Et pax à Deo patre noſtro, & domino* IESV CHRISTO. Tunc vobis erit gratia, ſi ei non ſitis ingrati, & ſalutem veſtram non veſtris meritis, ſed eius gratiæ deputantes. Pacem verò reconciliationis ſeruauimus, ſi nihil eius bonitati, vel iuſtitiæ, deinceps contrarium faciamus. Conſueta eius eſt ſalutatio

lutatio cum ab vtroque gratia optatur, vnum esse monstrantur. *Benedictus Deus & pater domini nostri* IESV CHRISTI. A laudibus Dei incipit, qui talia eis donauerit, quæ inferius continentur. *Qui benedixit nos in omni benedictione.* Non in aliqua: ita vt nihil in villa gratia desit. *Spiritali.* Non carnali prosperitate, nec terrena abundantia. *In cœlestibus.* Rebus: non in terrenis. *In* CHRISTO. In capite omnia membra benedixit, & elegit, vt nos faceret sanctos, & immaculatos: non quia futuri eramus, sed vt essemus. *Sicut elegit nos in ipso.* In CHRISTO prædestinauit. *Ante mundi constitutionem, ut essemus sancti & immaculati.* Quia Deo nihil est nouum, apud quem omnia erant, antequàm fierent: non vt quidam somniant, animas ante mundum in cœlo fuisse electas: sed ecclesia sua sine macula & ruga in illis est præscientia prædestinata, atque electa quia ipse scit qui sunt eius. Non sicut Pelagiani de hoc loco sentiunt, quòd acceptis præceptis possint solo libero arbitrio esse immaculati, dicẽtes, Quoniam præsciuit Deus nos tales futuros, ideo nos ante mundi cõstitutionẽ elegit, & prædestinauit in CHRISTO. Sed non ita est, nec quia futuros tales nos esse præsciuit, sed vt essemus tales, per ipsam electionem gratię suæ nos tales ipse facturus, qua gratificauit in dilecto filio suo. Cum ergo nos prædestinauit, opus suum præsciuit, quo nos sanctos & immaculatos facit. *In conspectu eius, & in charitate.* Non hominum. *Qui prædestinauit nos.* Hoc prędestinauit, vt infundendo fidem filios Dei faceret omnes credentes. Loquebantur quidem verbum Dei cum fiducia omni volenti credere: sed vt crederent, iam Deus cor eorum tetigerat, sicut in ipsis Actibus legimus. Et credidit Lydia purpuraria, cuius Deus aperuit cor, vt intelligeret, quę à Paulo dicebantur. Et, Scit dominus qui sunt eius: &, Præparatur voluntas à domino. *In adoptionẽ filiorum.* Non naturâ. *Per* IESVM CHRISTVM *in ipsum.* Vt membra eius simus. *Secundum propositum uoluntatis suæ.* Non secundum merita nostra. *In laudem gloriæ gratiæ suæ.* Vt laudemus gloriam iustitiæ & misericordiæ eius, quam contulit non merentibus. *In qua gratificauit nos.* Gratia vel voluntate sua gratos nos sibi fecit in eo. Sic dicit, gratificauit, à gratia, sicut iustificauit, à iustitia. *In dilecto: in quo habemus redemptionem, per sanguinem*

eius

tur remissione peccatorum. In dilecto, subaudis, filio suo. Nō quia futuros nos tales esse præsciuit: sed vt essemus tales per ipsam electionē gratiæ suæ tales fecit. Non solùm nos redemit, sed etiam peccata remisit, vt sine nostro labore iusti essemus. *Secundum diuitias gratiæ eius.* Subauditur, habemus nos redemptionem: non secundum merita nostra. Vbi sunt qui dicunt sua industria posse saluari? *Quæ superabundauit in nobis in omni sapientia, & prudentia: ut notum faceret nobis sacramentum uoluntatis suæ, secūdum bonū placitum eius.* Plus quā abundauit, vt non solùm à morte redemptis peccata dimitteret, sed etiam tantam nobis sapientiam donaret, vt voluntatis eius occulta mysteria nosceremus, ipso pro sua clementia reuelante in hoc sacramento voluntatis suæ posuit diuitias gratiæ suæ secundum bonum placitum eius, nō secū dū nostrum. *Quod proposuit in eo.* In CHRISTO, in quo electi & prædestinati sumus, vt nos ipse faceret sanctos: nō quòd præuiderit sanctos. *In dispensationem plenitudinis temporum.* In nouissimis temporibus quando iam omnis dispensatio temporum legis, & naturæ transacta est, atque prophetarum, sicut alibi dicit: Cum venisset plenitudo temporum, misit dominus filiū suū. *Instaurare omnia in* CHRISTO. Hoc ꝓposuit. *Quæ in cœlis, & quæ in terra sunt in ipso.* Multi super hac re diuersa senserūt: quidam aiunt cœlos animas, terram corpora accipiendū. Alij cœlos Iudæos, qui cœlestia præcepta habuerant, terram esse gentiles. Alij verò asserunt in cœlis nō angelos restauratos, sed eorū sciētiā ex CHRISTI tempore profecisse, qui tanq̄ ignari interrogabāt, Quis est iste rex gloriæ? & docentur dominum eum esse virtutum. Sed quoniam restaurari non dicitur, nisi lapsum, melius est, si eorum gaudium per salutem hominum restauratum esse dicamus, quod ante habuerant, quàm homines à iustitia penitus declinarent. In terra verò genus humanum restauratum esse quis ambigat? Item aliter: Reparatur in cœlo illa, quæ cum principe suo cecidit angelorum portio, per augmentum & societatem sanctorum, de quibus scribitur, Sed sunt sicut angeli in cœlo. Reparantur quoque omnia in terra, cum etiā loco deficientium Iudæorum admittentur credentes ex gentibus. Et aliter: Restaurantur quæ sunt in terra, dum nos per mediatoris nostri sanguinem, reconciliationemque reparamur,

ramur. Reparantur cœlestia, cũ de salute nostra gaudiũ nascitur angelorũ. *In qua etiã nos sorte uocati sumus.* Nos qui ex Iudæis credidimus. *Prædestinati.* Ante destinati, siue pcogniti, & præsciti: nõ quia eramus, sed quia ab ipso de malis futuri eramus boni. *Secundũ propositum eius.* Quia ꝓposuit Iudæos primò restaurare, & sic gentes: licet pars crediderit Iudæorum. *Qui omnia operatur.* Omnium causa voluntas est Dei, quam rationabilem esse fidelium nullus ignorat, sine dubio bona. Si ipse omnia, vbi est superbia Pelagiana? Ipse ergo & vt credere incipiamus, operatur, qui oĩa operatur. *Secundum consilium uoluntatis suæ.* Non secundũ merita nostra. Qui dicunt, Voluntas mea bona fecit me Christianum: cùm audiuit, Secundum consilium voluntatis suæ, taceant de meritis. *Vt simus in laudem gloriæ eius.* Vt per signa quæ facimus, laudetur gloria Dei. *Nos qui ante sperauimus in* CHRISTO. Nos ex Iudæis, qui priores credidimus, siue ex lege eum sperauimus. *In quo.* In quo etiam vobis annunciata est salus. *Et uos cùm audissetis uerbum ueritatis, euangelium salutis uestræ.* Gentes subaudiendum. *In quo & credentes signati estis.* In quo euãgelio, vel in CHRISTO, vno charactere signati, & hinc cognoscemini vnus esse grex, quia & vos similiter vt nos virtutes per spiritum operamini, quæ virtutes arrha sunt futuræ hæreditatis. Si ergo mortuos suscitare arrha est, quanta erit ipsa possessio. *Spiritu promissionis sancto.* Qui promissus est per Iohelem prophetam. *Qui est pignus hæreditatis nostræ.* Pignus datur, vt promissis credatur. *In redemptionem acquisitionis.* Quos sibi sanguine acquisiuit. *In laudem gloriæ ipsius.* Vt etiam in hoc nomen eius glorificetur à nobis. *Propterea & ego audiens fidem uestram, quæ est in domino* IESV, *& dilectionem in omnes sanctos.* Quàm firmiter credatis domino Iesu, & omnes sanctos, sine exceptione personæ, vel notitiæ diligatis. Cauere enim à falsis prophetis, & nõ omni spiritui credere: nõ ante probationem iudicare præcipimur. *Non cesso gratias agens pro uobis.* Hoc est, fidem operibus comprobare: quia vobis dono misericordiæ suæ infudit fidem, qua crederetis, & charitatem, qua diligeretis. *Memoriam uestri faciens in orationibus meis.* In orationibus, non vt quidam, iucunditate conuiuij: mihi autem nihil oratione iucundius. *Vt Deus do*

mini nostri IESV CHRISTI *pater gloriæ.* Pater gloriæ domini nostri IESV CHRISTI. *Det uobis spiritum sapientiæ & reuelationis.* Quomodo Ephesiis à Deo sapientiam postulat, cùm scientiam inflare dixerit ad Corinthios: sed distat in effectu, quod non distat in nomine: Nam ibi de scientia seculari loquitur, quæ stultitia est apud Deum: hic verò cœlestem, diuinamque sapientiam petit, quam qui habuerit, humiliari magis poterit, quàm inflari: & per quam dono Dei omnes possunt acquiri virtutes: quia scientia sicut sine charitate inflat, ita cum charitate ædificat. *In agnitione eius.* Quomodo optat, vt agnoscant Deum, quem vsq; adeò sciebant, vt ei credentes pro eo omnes diligerēt sanctos? Sed vt perfectè cognoscant, quia Dei gratia non suo merito sunt saluati: & quāta sit virtus & magnitudo eius. Virtus, quia potest promissa pręmia, vel pœnas implere: magnitudo, quia vbique est, & nihil eum potest latere. Qui enim hæc cognouerit, & pro certo habuerit, peccare capitalia pertimescit. Nam qui humanam præsentiam erubescit, multo magis diuinam. Inde filij Heli sacerdotis Deū nescisse dicuntur, quia eius præsentiam & potentiam minime timuerunt. *Illuminatos oculos cordis uestri.* Spiritalia promissa non nisi spiritalibus oculis præuidētur. *Vt sciatis quæ sit spes uocationis eius: quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius.* Si scieritis ad quam spem vocati estis, omnem spem seculi facilè contemnetis. Et si diuitias hæreditatis Dei videritis, omnis terrena vobis sordebit hæreditas. Nemo enim regnum cum opibus suis sperans curat: æs aut plumbum possidere dignatur. *In sanctis.* In iustis, & sanctis: non omnibus hominibus. *Et quæ sit supereminens magnitudo uirtutis eius in nos qui credidimus.* Quis potest comprehendere magnitudinem virtutis eius, & ineffabilem bonitatem quam vel in eos qui ex circuncisione, vel in eos, qui ex gentibus crediderunt contulit, vt eos faceret credentes, & filio suo faceret mēbra, qui est caput ecclesiæ suæ, & ad suam dexteram in cœlestibus collocaret? *Secundum operationem potentiæ.* Non secundum legem vel naturam. *Virtutis eius, quam operatus est in* CHRISTO. Hæc est supereminens magnitudo virtutis eius super nos. *Suscitans illum à mortuis.* Nostræ naturæ assumptionem. *Et constituens ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum, & potestatem,*

testatem, & uirtutem. Dextera pro honore ponitur, ac beatitudine, non vt Deus corporeus esse credatur: nam & pater à dextris filij esse dicitur, sicut scriptum est, Dominus à dextris tuis confregit. Ambo ergo à dextris sunt, quia nihil est in diuinitate sinistrum. Dextera ergo Dei beatitudo: sessio, habitatio intelligenda est. *Et dominationem.* Quia vnum cũ Deo, vel in Deo est. *Et omne nomen quod nominatur.* Si quod est aliud, quod nescimus. *Non solùm in hoc seculo, sed & in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius.* In futuro: hoc est, in cœlesti, quod nobis futurum est, non Deo, nec sibi. *Et ipsum dabit caput omni ecclesiæ.* CHRISTVS caput ecclesiæ est, omnium plenitudo membrorum. *Quæ est corpus ipsius: plenitudo eius.* Capitis. *Qui omnia in omnibus adimpletur.* Qui totus in membris omnibus adimpletur, non in singulis, ne vlla diuersitas meritorum sit: quãdo omnes crediderint, & perfecti fuerint, tunc erit corpus perfectum in omnibus mẽbris.

CAP. II. ¶ *Et uos cum essetis.* Hinc illis vult ostendere quantum eis beneficij sit collatum. *Mortui delictis, & peccatis uestris.* Morte peccati. contra Pelagianos, qui naturam tantum defendunt, quantum ratio non habet: & dicunt fidem ex natura esse. Quid enim boni potest mortuus facere? *In quibus aliquando ambulastis.* Iam verò non ambulatis. *Secundum seculum mundi huius.* Ideo seculum homines seculi dicimus, sicut dicimus domum vel bonam, vel malam, dum habitantes in ea intelligimus homines seculi. Idola colẽtes nominat seculum, sicut & serpentes, quorum similes eramus sequentes diaboli voluntatem. *Secundum principem potestatis aeris huius.* Secundum principem illius potestatis, qui in hoc aere verosò est de cœlis deiectus. *Spiritus qui nũc operatur.* Suasione, non vi. *In filios diffidentiæ.* In eos qui non credunt: vnusquisque illius filius efficitur, quem imitatur, siue quo dignus est: quomodo filij iræ, & mortis, & gehennæ. *In quibus & nos.* Non solùm vos. *Omnes aliquando conuersati sumus.* Gentes Deum non credendo, Iudæi malè viuendo: omnes originali peccato detinebamur. *In desiderijs carnis nostræ, facientes uoluntates carnis, & cogitationum.* Quando anima nostra rebus terrenis & carnalibus inhærebat: non solùm desiderans, sed & faciens quæ cogitatio suggerebat. *Et eramus natura:* Ita nos paternæ originis mala consuetudo possedit,

vt om

vt omnes ad damnationem nasceremur. *Filii iræ, sicut & cæteri.* Filij iræ, sicut suprà diffidentiæ, filij Adæ, filij vindictæ. Hæc audiant, & erubescant, qui tantũ vitiatæ naturæ tribuunt, vt Apostolo contradicant, & à fide exorbitent. *Deus autem qui diues est in misericordia.* Non solùm in virtute, sed etiam in misericordia. Misereris autẽ, ait, omnium, quia omnia potes: & diligis ea quæ creasti, nec enim odiens aliquid constituisti. *Propter nimiam charitatem suam.* Nimia charitas est, rebelles seruos, & impios, velut filios diligere. Vnde considerandum est, quãtum diligat iam sanctos effectos, qui tantum amauit peccatores & impios. *Qua dilexit nos.* Et misertus est nostri. *Et cum essemus mortui peccatis.* Rei mortis iam quasi mortui viuebamus, non solùm in originali peccato, sed etiã actuali. *Conuiuificauit nos* CHRISTO. Sine peccato per baptismum faciendo, & resuscitando: nec debemus desperare in vobis fieri quod nostra natura iam possidet in CHRISTO. *Cuius gratia estis saluati.* Gratis, non merito nostro, vt humilietur humana superbia, quæ se de meritis iactat, & sciat gratiam gratis datam. *Et conresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus in* CHRISTO IESV. Quia vbi caput est, ibi erit & corpus, sicut & ipse ait, Volo vt vbi ego sum, & ipsi sint. *Vt ostenderet in seculis superuenientibus.* Antè prædestinauit quod erat modo facturus. *Abundantes diuitias gratiæ suæ in bonitate.* Verè abundans gratia, vt non solùm peccata donaret, sed etiam cum CHRISTO resuscitaret: & nec hoc suffecit, nisi etiam nos ad dexteram Dei in cœlestibus collocaret in assumpto homine. *Super nos in* CHRISTO IESV. In corpus Christi, vel exemplo eius. *Gratia enim estis saluati.* Nõ meritis vestris, sed gratia gratis data. Hoc contra eos qui dicunt, quòd suis meritis saluentur. *Per fidem.* Per solam fidem, quã sanctus spiritus dono suo infundit. *Et hoc non ex uobis. Dei enim donum est,* Sed dono gratiæ, ne diceret, ꝙ fides ex ipsis esset, & nõ ex Deo. *Non ex operibus uestris, ut ne quis glorietur.* Ne quis glorietur se suis meritis accepisse. *Ipsius enim sumus factura.* Quia nuper sumus in CHRISTO renati, vt in bonis operibus Dei adiutorio ambulemus, quæ in euãgelio sunt ostensa. *Creati in Christo, in operibus bonis.* Non de illa creatione dicit, qua in Adam, vel ex Adam nascimur, sed qua in ba-

in baptiſmo per gratiam reformamur, vt ipſius adiutorio in bonis operibus ambulemus. Hæc omnia ex gratia eueniunt, vel præparantur: nam quod ſequitur, Quæ præparauit Deus, id eſt, prædeſtinauit. *Quæ præparauit Deus, ut in illis ambulemus.* Præparauit Deus in præſcientia ſua: & nunc dedit per gratiam ſuam, ſecundum nouum hominem ambulemus: id eſt, prædeſtinauit: prædeſtinatio ſine præſcientia eſſe nõ poteſt. *Propter quod memores eſtote, quòd aliquando uos gentes.* Commemorat illos de quanta ignobilitate ad ſummam regni perducti ſunt, vt non ſint ingrati ei qui hoc illis gratia ſua præſtare dignatus eſt. *In carne, qui dicebamini præputium.* Gentes præputium, Iudæi circuncifio dicebãtur. *Ab ea quæ dicitur circunciſio.* Non in corde per ſpiritum. *In carne manu facta.* Humana. *Quia eratis in illo tempore ſine* CHRISTO, *alienati à conuerſatione Iſrael.* Quia illi CHRISTVM in multis myſteriis & ſacramentis habebant promiſſum: Vos autem idola cæca, & muta ſequentes, nec in nomine CHRISTVM ſciebatis, qui Dei populus habebatur. *Et hoſpites teſtamentorum.* Etiam ſi aliqui credebant, proſelyti, hoc eſt, peregrini habebantur: quia extraneæ erãt gentes ab Iſrael & à CHRISTO. *Promiſſionis ſpem non habentes.* Sicut illi ſperabant promiſſa Dei quæ promiſerat Abrahæ, in CHRISTO ſalutem eſſe venturam. *Et ſine Deo in hoc mundo.* Multos enim falſos deos ſequentes, vnum & verum amiſerant. *Nunc autem in* CHRISTO IESV. Vnum eſtis in corpore eius, id eſt, eccleſia. *Vos qui aliquando eratis longe à Deo, facti eſtis propè.* Ita vt Iudęis æquaremini. *In ſanguine* CHRISTI. Credite vos eius ſanguine liberatos, qui vos illis æquauit. *Ipſe enim eſt pax noſtra.* Reconciliatio populi vtriuſque ad inuicem, & ad Deum. *Qui fecit utraq; unum.* Gregem. *Et mediũ prietẽ maceriæ.* Medius quaſi paries & maceria ſepſerant: inter vtrumque populum onera legis, quæ gentes deterrebant, ne Iſraelitico populo iungerentur. Ipſe paries inimicitia nominatur. Vel certè peccata tam actualia, quàm originalia, quæ à Deo ſeparare noſcuntur, merito inimicitiæ dicuntur. *Soluens inimicitias in carne ſua, legem mandatorum.* Hoc eſt, circunciſionis & cæterorum, quæ non Dei voluntas, ſed populi duritia exigebat. Has inimicitias tulit dominus, & pacem refudit, legemque

euacuans,

euacuans, vt duos conderet in vno nouo homine: in quo nõ solùm interiorem & exteriorem, sed etiam Iudæum significat, & Græcũ, vt esset omnia, & in omnibus. Dominus enim sabbati, superstitionem tulit sabbati corporalis, & quasi medium soluit legis parietem, qui nos ab ea pietate, quæ secundum Deum est, decretorum difficultate prohibebat: quia impossibile erat gentibus iuxta legẽ Moysi militare Deo. *Decretis euacuans, ut duos condat in semetipsum in unum nouum hominem.* Per fidem solam iustificans: & dum decernit, sola moralia ista destruxit, quo nõ solum exteriorem & interiorem, sed etiam in vnum populum Christianum ex duobus populis factum. *Faciens pacem, & reconciliet ambos in uno corpore Deo.* Quia ambo fuerant per peccatum auersi. *Per crucem.* Per solam fidem crucis, quæ neminem deterret. Non enim grauis est, quam subito accipere etiam latro potuit crucifixus. *Interficiens inimicitiã.* Separatiõis. *In semetipso.* In carne sua. *Et ueniens euangelizauit.* Ad hoc venit. *Pacem uobis, qui longè fuistis.* Gentibus loquitur, qui lõgè à Deo discesserant: non loco, sed idola colẽdo. *Et pacem his, qui propè.* Iudæis. *Quoniam per ipsum habemus.* Nemo venit ad patrẽ, nisi per me. *Ambo accessum.* Populi. *In uno spiritu ad patrẽ.* Vnum corpus, vnum spiritum habet. *Ergo iam non estis hospites, & aduenæ: sed estis ciues sanctorum & domestici Dei.* Iam non extranei, nec proselyti, nec enim separauit vos à populo suo, sicut prædixit Esaias, Ciues eiusdem sunt & originis & habitationis. *Superædificati super fundamentum.* Fundamentum apostolorum & prophetarum CHRISTVS est, qui etiam lapis dicitur angularis: vt scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, duos parietes coniungens & continens. Et fundamentum autem, & summus, quia in ipso & fundatur & cõsummatur ecclesia. *Apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide* CHRISTO IESV. Prophetarum, noui non veteris testamenti: alioquin priores prophetas nominasse debuerat. *In quo omnis ædificatio constructa crescit.* Ad comparationem templi Salomonis dicit instrui corpus CHRISTI, id est, ecclesiam: vt multo maiorem habeat munditiam, & sanctitatem veritas, quàm imago. *In templum sanctum in domino.* In templo sancto non possunt poni lapides non sanctificati. *In quo & uos.* Vt &

vos sitis Dei habitaculum spiritale, id est, non manu factum. *Coaedificamini in habitaculum Dei in spiritu.* Apostolis & prophetis.

CAP. III ¶ *Huius rei.* Huius, quam superius memoraui, ꝙ filius Dei descendens de coelis, & Iudaeos & gentes saluauerit, & vnum fecerit gregem. *Gratia.* Dono Dei. *Ego Paulus uinctus* CHRISTI IESV. Siue vinctus catenis, siue vinctus amore CHRISTI, non possum meam, nisi dominus dederit, facere voluntatem. Quando se vinctum nominat, confirmat euangelium, ostendens quanta sit spes eius, pro qua talia pati libenter amplectitur, cum possit apud Iudaeos vt legis doctor, & magnis diuitiis abundare, & summo honore haberi. *Pro uobis gentibus.* Secundum euangelium inimici propter vos: quia eos vnum esse dicebat. *Si tamen audistis.* Si firmiter retinetis. *Dispensationem gratiae Dei, quae data est mihi in uobis.* Quis fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus super familiam suam, vt det illi escam in tempore? Haec est dispensatio praedicationis. Diligenter aduerte, ꝙ gratiae Dei tribuit quod est, ne aliquis de meritis extollatur: & dum sibi tribuit, quod habet, dono Dei existat ingratus. *Quoniã secundũ reuelationem notũ mihi factũ est sacramentum.* Iudaeos & gentes vnum esse in CHRISTO, secundum reuelationem, non secundum humanam doctrinã. *Sicut suprà scripsi in breui, prout potestis legẽtes intelligere.* Nõ quantum ego scribere poteram, sed quantum intelligere valebatis. *Prudentiam meam in mysterio* CHRISTI. Non in eloquentia seculari. *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum.* Sciebant quidem antiqui prophetae, gentes esse vocandas: sed nesciebant nullam distantiam futuram inter Iudaeum & gentilem: siue non vt homines prophetę loquebantur. *Sicuti nunc reuelatũ est sanctis apostolis eius & prophetis.* Prophetis noui testamenti, quibus nunc asserit reuelatum. *In spiritu.* Per spiritũ. *Esse gẽtes cohaeredes.* Nõ solùm cohaeredes, quòd potest esse diuersi generis: nec solùm corporales, quia possunt eiusdem generis filij, non eiusdem esse in haereditate substantiae. *Sed & concorporales, & comparticipes promissionis in* CHRISTO IESV. Vnius corporis. *Per euangelium, cuius factus sum minister.* Omnibus innotescit, propriè hoc mihi donum collatum esse. *Secundum donum gratiae Dei, quae data est mihi.* Non secũdum meritum meum.

meum. vnde cognoſcamus non de meritis gloriandum, quia donum gratis datur. *Secundũ operationem uirtutis eius.* Cuius virtus me confortauit: ſiue per virtutes euangelium confirmatur. *Mihi enim omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc in gentibus.* Eſt ergo inter ſanctos minimus: id eſt, extremus ſecundum ordinem, & maximus per gratiam. Quamuis enim ſe humiliauerit, tamen eſt opus in quo ſe humiliat vnuſquiſque. *Euangelizare.* Annunciare diuitias futuræ hæreditatis *Inueſtigabiles diuitias* CHRISTI. Inueſtigabiles per ſe humano ſenſui, nõ reuelationi diuinæ. *Et illuminare omnes quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi.* Vt Iudæos & gentes ſacramenti huius docerẽ rationem. *A ſeculis in Deo.* A prioribus ſeculis intra Deum: hoc eſt, ipſi ſoli notũ erat. *Qui omnia creauit.* Et Iudæos, & gentes: ſiue omnem creaturam, contra Marchionem. *Vt innoteſcat principatibus, & poteſtatibus in cœleſtibus.* Vt per me his, qui rebus cœleſtibus per omnem eccleſiam principantur, multiformis Dei gratia innoteſcat. *Per eccleſiam multiformis ſapientia Dei, ſecundũ præfinitionem ſeculorum, quam fecit in* CHRISTO IESV *domino noſtro.* Quæ præfiniuit, vt hoc tempore, quando homines aliter ſaluari non poterãt, ſola fide CHRISTI ſaluarentur. *In quo habemus fiduciã & acceſſum in confidentia.* Nõ per noſtrã iuſtitiam habemus fiduciam & acceſſum ad Deũ: ſed in eo cuius fides nobis peccata dimiſit. *Per fidem eius.* Audi fidem eius, & noli hoc tibi arrogare, ꝙ de tuo habeas fidem, niſi ab illo datam. *Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro uobis, quæ eſt gloria ueſtra.* Ne me audiẽtes ſine cauſa, & impune claudi, & contumeliis affici, ad Deũ nõ pertinere putetis meã iniuriã: ſed magis gloriari debetis, intelligẽtes me tãta ſine fructu pati non poſſe: quia remunerationem, in futurum retribuit. *Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini noſtri* IESV CHRISTI. *Ex quo omnis paternitas in cœlis, & in terra nominatur.* Ex quo omnis paternitas nomẽ accepit: ſiue ex quo oĩs res paternitas noĩatur: quia cùm ille nobis pater primus & verus ſit, ab illius nomine deriuatur, à quo patres alij appellãtur. *Vt det uobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ.* Vt vos per illuminationẽ ſciẽtiæ diuitiarũ ſuę glorię cõfirmet. *Virtute corroborari per ſpiritũ eius.* Sapientiæ, & protectionis ſuæ. *In interiori homine habitare*

CHRISTVM *per fidem in cordibus uestris.* Vbi interior homo per fidem robustus est, ibi habitat CHRISTVS: nō vbi exterior saginatus. *In charitate.* Vt eum cognitis eius beneficiis diligatis. *Radicati & fundati, ut possitis comprehendere.* Vt ex omni parte magnitudine scientiæ comprehendere valeatis. *Cum omnibus sanctis.* Quæris apud malos sapientiam, & non inuenies. *Quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum.* Quidam dicunt, q latitudo spatiosa via intelligitur: longitudo, vita æterna: sublimitas, cœlū: profundum, inferna: vt scilicet horum omnium notitiam habentes, sciant quid eligant, quid refutent. Item aliter: in latitudine, bona opera charitatis: in longitudine, perseuerantiam boni vsque in finem, in altitudine, spem cœlestium prҽmiorum: in profundo, inscrutabilia iudicia Dei, vnde ista gratia in homines venit, & hunc intellectum coaptat sacramento crucis. Longitudo, vt longanimitate pro charitatis latitudine molestiæ tolerentur. Altitudo æternum præmium. Profundū, vnde gratuita gratia dei secundum secretum volūtatis eius existit. *Scire etiam supereminētem scientiæ charitatem* CHRISTI. Supereminet scientiæ charitas CHRISTI. vt ex ipsa nascantur, sicut radicem supereminet fructus. *Vt impleamini in omnem plenitudinem* Dei. Vt perficiamini in omnibus CHRISTI virtutibus. *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanterq̃ petimus, aut intelligimus.* Frequenter maiora tribuit non solùm quàm petimus, sed etiam intelligimus. *Secundum uirtutem quæ operatur in nobis.* Ex virtute signorum hoc intelligimus, quæ operatur in nobis: vel quicquid boni per nos agitur, ipse operatur in nobis. *Ipsi gloria in ecclesia.* Nos eīn nō habem⁹ vnde gloriari. *In* CHRISTO IESV *in omnes generationes.* Quia veniens Christus congregauit ecclesiam ad gloriam Dei. *Seculi.* Immensa beneficia immensis laudibus celebranda sunt. *Seculorum, amen.* Hucusque de mysterio incarnationis CHRISTI, & de vocatione gētium, & vnitate cum Iudæis per euangelium facta, cuius mysterium ipse suscepit, vt per omnia per gratiam Dei verbo & o[ra]tione sua eos exhibere perfectos edocuit.

CA. IIII ¶ *Obsecro itaque uos, ego uinctus in domino, ut digne ambuletis uocatione, qua uocati estis.* Ego vos rogo, qui vestri causa sum vinctus, vt vos Dei filios agnoscentes digne

tanto

tanto honore conuersemini: quia vnaquæq; dignitas habet propria instituta, quibus agnoscitur, & mentis, & corporis, ne ficta sit. *Cum omni humilitate, & mansuetudine.* Humilitas nihil sibi vindicat: mansuetus nihil nocet, nulli malũ pro malo reddit. *Cum patientia supportantes inuicem in charitate.* Et philosophi sufferunt, sed non in charitate, nec propter Deum: sed propter laudem humanam. Nos verò non vt laudemur, sed vt ille quem sustinemus, proficiat, non cum dolore, sed cum amore sufferamus. *Soliciti seruare unitatem spiritus in uinculo pacis.* Per vinculum pacis vnitas sancti spiritus retinetur, quem vnum omnes accipimus, & vbicunque vnitas & concordia est, ibi spiritum sanctum eiusque donum esse non dubitemus. Vbi autem discordia & dissensio, ibi spiritus contrarius, id est, operatio antichristi, qui iam mysteriũ operatur iniquitatis. *Vnum corpus, & unus spiritus, sicut uocati estis in una spe uocationis uestræ.* Vnum consensum debet habere in vno corpore omnium compago membrorum, quæ ad vnam spem sunt vocata. Potest cõtra illos dici, qui sibi licere putant peccare, & aliis nõ licere: cùm & ipsi in vno corpore baptizati, eundem spiritũ acceperint: & cætera quæ sequuntur. *Vnus dominus, una fides.* Vna omniũ fides, in qua omnes credidistis. *Vnum baptisma, unus Deus.* Cognoscant hæretici qui rebaptizant. *Et pater omnium.* Omniũ etiam gentium credentium, non solùm Iudæorum. *Qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.* Super omnes virtutes, quia omnipotens per omnia opera sua, quia immensus in omnibus Christianis secundum sanctificationem habitare dignatur. *Vnicuique autem nostrum data est gratia.* Non multa sunt corpora, sed membra diuersa per varietatem gratiarum. *Secundum mensuram.* Secundum mensuram suæ donationis, & discretionem largitatis suæ. Mensuram, fidem. *Donationis* CHRISTI: *propter quod dicit.* Dona illius sunt, vt & præparemur vnicuique gratiæ, & quomodo vult ipse dispensat. Cognoscamus dona, non præsumamus de meritis. *Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.* Quos diabolus captiuos tenebat in mortem. CHRISTVS captiuauit ad vitam, caput nostræ naturæ sursum vehendo. *Quòd autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum.* Exponit quur dicatur ascendere, qui vbique est, secun

dum formam, scilicet serui, ad quam nõ localiter descẽdere est, sed dignanter. Nam qui secundum deitatem vbique est, quo ascendit, vel descendit? Corpus enim domini, in quo passus est, & resurrexit, vno loco esse potest: veritas eius, & diuinitas vbique est. *In inferiores partes terræ?* Ergo sub terra est infernus. *Qui descendit, ipse est & qui ascendit, super omnes cœlos, ut adimpleret omnia.* Qui descẽdit cum anima in infernum, ipse cum anima & corpore ascendit ad cœlos, vt impleret omnia quæ scripta sunt. *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos.* Contra Arrianos, quòd vna est filij cum patre operatio: nam ad Corinthios Deum patrem dicit posuisse primò Apostolos, secundo prophetas. Hic verò CHRISTVM eos dedisse commemorat. *Quosdam autem prophetas.* Noui testamenti. *Alios uero euangelistas.* Omnis Apostolus euangelista, nõ tamen omnis euãgelista apostolus: sicut Philippus, qui erat vnus ex septem. *Alios autem pastores & doctores.* Pastores sunt sacerdotes, doctores oẽs quicunque sunt idonei ad alios instruẽdos. Omnes ergo pastores etiam doctores etiam pastores. *Ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis* CHRISTI. Hos omnes posuit ad hoc vt ædificent ecclesiam, quæ corpus est CHRISTI: & omnes ad fidei perceptionem adducant. *Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filii Dei.* Volo esse omnes homines sicut me: ille qui agnouit filium Dei, non repugnat contra præcepta Dei, nec committit capitalia, nec defendit mala sua: quod tunc fiet, quando fuerit omnia in omnibus CHRISTVS: & omne schisma, vel contentio mortis carnisq; discesserit, vt voce libera dicãt iusti, Vbi est mors contentio tua? & reliqua. *In uirum perfectum.* Sicut Christus. Qui enim dicit se in CHRISTO manere, debet sicut ille ambulauit & ipse ambulare. *In mensuram ætatis plenitudinis* CHRISTI. Vt non annorum eius ætatem, sed plenitudinis imitemur, fidei eius perfectionem teneamus. *Vt iam non simus paruuli, fluctuantes, & circunferamur omni uento doctrinæ.* Vt nõ simus ignorãtes, neq; dubij, neq; vacillãtes, & more imperiti gubernatoris, omni vẽto nostræ mẽtis vela pãdamus vt facile naufragemus, aut ad portum minimè veniamus. *In nequitiam hominum.* Nequitia humana & astutia à fidei recto cursu detorquent, quos decipiunt. *In astutia ad*

circumuen-

circumuentionem erroris. Errantibus remediũ facilè promittentes, permanere faciũt in errore: siue remedium erroris sui putant, si plures faciãt secum errare. *Veritatem autem facientes in charitate crescamus in illo.* Omnia in veritate propter charitatem Christi, & nihil in hypocrisi facientes. *Per omnia qui est caput* CHRISTVS. In ipsius perfectiõe ex omni parte crescamus. *Ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem.* Ex capite compactum & connexum corpus per omnem subiunctionem operationis crescit, dum se alterutrum ædificant diligendo: ita vt vnumquodq; membrũ in sua mẽsura augeatur: hoc est, vt qui est oculus, in eorum numero crescat, qui oculi officium gerunt, & singula suo loco membra proficiunt. *In mensuram uniuscuiusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.* Dum singula membra crescunt, maius efficitur corpus, dum se alterutrum membra in charitate ædificant. *Hoc igitur dico & testificor in domino.* Quod superius obsecrat, hîc domini obtestatione cõstringit. *Vt iam non ambuletis sicut gentes ambulant.* Nolo, ait, solo vos esse nomine Christianos, Deum ore confiteres, operibus denegare: sed quantum inter diabolum distat, & Deum, tanta differentia debent filij Dei à filiis diaboli, non solùm nomine, sed etiam operibus separari: ne Deum labiis honorantes, corde, hoc est, affectu & timore longius absistamus: & dicatur de nobis, Sine causa colunt me: hoc est, nullos ex mea cultura capiant fructus. *In uanitate sensus sui.* Vani sunt omnes homines, quibus nõ est sciẽtia Dei. *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* Habentes quidem naturalem intellectum, sed ignorantiæ tenebris obscuratum, ita vt pro Deo idola venerentur: nos verò econtrario scientiæ lumine dono gratiæ illustratum. *Alienati à uita Dei.* Illi ideo à vita Dei alienati sunt, quia ignorant Deum. Vos autem qui cognouistis Deum, sequi debetis. *Per ignorantiam quæ est in illis.* Notandum, quia idololatriam ignorantia generauit. *Propter cæcitatem cordis ipsorum.* Excæcatum est insipiens cor eorum dicentium, non est Deus. *Qui desperantes.* Desperantes pœnam impiorum, & præmium esse iustorum, vel de futura vita. *Semetipsos tradiderunt impudicitiæ.* Necesse est, vt qui de futura de-

ſperant, præſentibus hæreant voluptatibus, ſicut in libro ſapientiæ dicitur ex perſona eorum, qui animam in aere diſſolui præſumpſerant, Venite & fruamur bonis quæ ſunt, & cætera. *In operationem immunditiæ omnis, in auaritiam.* Omnia crimina auaritiæ, nomine comprehendit. *Vos autem non ita didiciſtis* CHRISTVM. Vt ſicut illi, id eſt, gentiles, viuatis. Ille enim verè CHRISTVM audiuit, & ab ipſo didicit, qui nullo vitio gentibus ſimilis inuenitur. *Si tamen illum audiſtis, & in ipſo edocti eſtis, ſicut eſt ueritas in* IESV. Sicut ille verè eſt mortuus, & verè reſurrexit, vt nos verè in nouitate vitæ ambulemus, vt ait ad Romanos, Sic vt in die honeſtè ambulemus, & cætera. *Deponere uos ſecundum priſtinam conuerſationem ueterem hominem.* Expoſuit quid ſit vetus homo, & quomodo deponatur, ſcilicet qui priſtinos errores repudiat, & ſecundum conuerſationẽ CHRISTI mutatur. *Qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris.* Faciens voluntatẽ carnis, & cogitationum. *Renouamini autem ſpiritu mentis ueſtræ.* Sicut ait Hieremias, Facite vobis cor nouũ, & ſpiritũ nouum. Et mẽtem poſſumus accipere ſpiritũ: renouamini in anima. *Et induite nouum hominẽ.* Ex vetere nouũ intellige. *Qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate.* Expoſuit quid ſit hominem ad imaginem Dei eſſe creatum, vt ſit ſcilicet iuſtus, & ſanctus, & verax ſicut Deus. *Veritatis.* Non vanitatis, quæ vanam hominũ gloriam aucupatur, quũ ſcriptum ſit, Iuſtè quod iuſtum eſt perſequeris. & iterum: Qui cuſtodierint iuſtè iuſta, iuſtificabuntur: non qui iniuſtè ſeruauerit iuſta. *Propter quod deponentes mendacium, loquimini ueritatem unuſquiſque cum proximo ſuo.* Deponentes mendacium literarum ſeculi, legis Dei loquimini veritatem. Ipſas deſcribit ſpecies ſanctitatis, quibus homo nouus agnoſcitur: Sed & mendacium nos fugere docuit. *Quoniam ſumus inuicem membra.* Nemo ſuum fratrem circũueniat: quia vnum corpus ſumus: & non poſſunt alterutrum membra ſe fallere, vel lacerare: Nec enim manus ori mentitur, nec dentes laniant corpus, niſi vbi ſpiritus immundus inhabitat. *Iraſcimini & nolite peccare.* Non mentem ira inebriet, ſed ſeueritas diſpenſetur: nec tuam iniuriam, ſed fratris animaduerte peccatum: vel iraſcimini vobiſcum, in aliquod præuenimini. *Sol non occidat ſuper iracundiam ueſtram.* Nolite locum

lite locum dare diabolo. Ne fidei, vel ſcientiæ lumen in tua indignatione deficiat. Et locum damus diabolo iracundiam retinendo, vel ſi indignatio in odium conuertatur. *Qui furabatur iam non furetur.* Iraſcendo, vel furando locum damus diabolo, vel quolibet peccato: porta enim diaboli eſt rapina, ſicut ſpiritus ſancti porta eſt iuſtitia. *Magis autem laboret operando manibus.* Alienos labores inuaſos ſuo labore compenſet: & operando tribuat indigentibus, qui multos furando fecit egentes. *Quod bonum eſt, ut habeat unde tribuat neceſſitatem patientibus.* Non quod malum eſt. Sunt enim multæ vel inhoneſtæ, vel malæ artes, vt maleficia, & quæ voluptati proficiunt. *Omnis ſermo malus ex ore ueſtro non procedat.* Non vnus, non duo, ſed omnes. *Sed ſi quis bonus ad ædificationem fidei.* Notandũ, quia licet omni eccleſiæ præcipiat, ſed præcipuè ſacerdotali officio: & non ſilentium impoſuit, ſed qualitatem loquendi mutauit, vt omnis ſermo fidẽ ædificet Chriſtianam, & os noſtrum ad ſolum pateat Dei verbum. *Vt det gratiam audientibus.* Vt ex ſermone noſtro gratiam accipiant audientes: ſicut alibi dicit, Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus. *Et nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei.* Ex humana comparatione loquitur vt hominibus, vt ex nobis intelligamus, quantam ſpiritui ſancto iniuriam faciamus, quum *domũ eius in nobis aliqua peccati ſorde polluimus: & quia de hoſpitio ſuo nobis condolet, ideo ſibi dolens triſtis abſcedit. Cæterum triſtitia, & ira, & cętera huiuſmodi in nobis paſſiones ſunt, quia paſſibiles ſumus: in Deo verò diſpenſationes: nos enim ea inuiti patimur: ille voluntate ad noſtram emendationem aſſumit.* Hæc eſt inter Deum & hominem harum conditionum diuerſitas, quæ & naturæ. Item aliter: Neque enim ipſa ſpiritus ſancti, quæ eſt quicquid ipſe eſt, ſubſtantia contriſtari poteſt: cum habeat æternam atque incommutabilem beatitudinem, magiſque ſit ipſa æterna & incommutabilis beatitudo: ſed quia in ſanctis habitat, vt eos impleat charitate, qua neceſſe eſt, vt ſpiritales homines gaudeant profectu fidelium, & bonis operibus: ideo neceſſe eſt etiam contriſtentur lapſu vel peccatis eorum, de quorum fide atque profectu gaudebant. Propterea ſpiritus ſanctus dicitur contriſtari ab eis, qui ſic agunt, vt eorum factis contriſtentur ſancti, non ob aliud, niſi quia ſpiritum ſanctum habent, cuius dono

*alias donum.

dono tam boni sunt, vt eos mali mœstificent: sicut etiam dicitur Deus facere, quicquid ipso ordinante fecerimus. Ita rectè dicitur Deus requiescere, cum eius munere requiescimus: sicut dicitur cognoscere, cùm efficit, vt nos cognoscamus: sicut & gemere, cùm nos gemere facit. *In quo signati estis.* Nouum signum habere cœpistis. *In die redemptionis.* In die baptismi signaculum spiritus sancti accepistis. *Omnis amaritudo.* Ostendit in quo contristetur spiritus sanctus, scilicet amaritudine, id est prouocatione. *Et ira.* Omnem occasionem tulit, ne irascamur. *Et indignatio, & clamor.* Indignatio ex superbia est, quum aliquem iudicamus indignum, & ideo eum non sustinemus. Non clamabit neque contendet vir bonus. Clamor qui ex furore descendit, quem non habuit CHRISTVS. Cæterum & Esaias clamare iubetur: & dominus clamauit in templo, Si quis sitit, veniat, & bibat. *Et blasphemia.* Vt neminem blasphemetis. *Tollatur à uobis cum omni malitia.* Quæ vel inimico vicem referre potest. *Estote autem inuicem benigni, misericordes.* Seruat ordinem legis, vt non solùm malitia tollatur, sed etiam benignitas inseratur. *Donantes inuicem.* Ne nobis dicatur, Serue nequam omne debitum remisi tibi, & cætera. *Sicut & Deus in CHRISTO.* Per CHRISTVM. *Donauit nobis.* Omnia peccata.

CAP. V. ¶ *Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi.* Imitatione enim vel adoptione estis Dei filij, non natura, sicut ait dominus, Vt sitis filij patris vestri, & cætera. *Et ambulate in dilectione, sicut CHRISTVS dilexit uos.* Sicut & Ioannes ait, In hoc cognouimus charitatem eius, quia ille pro nobis animam suam posuit: & nos debemus pro fratribus animas ponere. *Et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo.* Voluntariè ipse se tradidit. *In odorem suauitatis.* Suauissimus Deo odor est charitas. *Fornicatio autem.* Omnia crimina breuiter comprehendit, duas nominando radices. *Et omnis immunditia, aut auaritia.* Quomodo enim in veteri lege, de nefandis criminibus, quæ in occulto fiunt, & ea nominare turpissimum est: ne ea dicentes os, & aures audientium polluerent, generaliter scriptura complexa est dicens, Verecundos, vel reuerendos facite filios Israël. *Ab omni immunditia.* Et in hoc loco cæteræ extraordinariæ voluptates, ipsarum quoque opera nuptiarum, si non verecun-

dè,

dè, & cum honeſtate, quaſi ſub oculis Dei fiant, tantum vt liberis ſeruiatur, immunditia nominantur. *Nec nominetur in uobis, ſicut decet ſanctos.* Conſideremus ſi licet fieri, quod non licet nominari. *Aut turpitudo, aut ſtultiloquium.* Stultiloquium etiam in hominum filiis reprehenditur. *Aut ſcurrilitas, quæ ad rem non pertinet.* Scurrilitas quæ riſum mouet, & grauitati non conuenit Chriſtianæ, quia ad rem cœleſtem, diuinamque non pertinet. *Sed magis gratiarum actio.* Hoc magis agere & tractare debetis, vt Deo non ſitis ingrati. *Hoc enim ſcitote, intelligentes, quòd omnis fornicator.* Contra illos agit, qui ſolam fidem dicunt poſſe ſufficere ad ſalutem ſine operibus, quod de illis ſolis bene dicitur, qui poſt baptiſmum rapiuntur, & tempus non habent operandi. *Aut immundus, aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus.* Quia huiuſmodi actus non Deo, ſed dæmonibus exhibentur. Auarus enim dum ſolidos ſeruat, & pecuniæ famulatur, de qua nec ſibi nec aliis proſpicit, vtique effigiem humanam colit, in modum ſimulachrorum, non congruè idolis ſeruire dicitur. *Non habet hæreditatem in regno* CHRISTI *& Dei.* Quæ Dei filiis, non diaboli præparatur. Contra Arrianos, qui dicunt, maior eſt qui prior nominatur. *Nemo uos ſeducat inanibus uerbis.* Dicendo, opus eſt vt fides ſit, & homo, CHRISTI tantum baptiſma conſequatur, quantumuis peccet, perire nō poteſt. *Propter hæc uenit ira Dei in filios diffidentiæ.* Ex præteritis futura cognoſcite, ſi Sodomitis pepercit, & his qui in diluuio perierunt, parcet & vobis. *Nolite ergo effici participes eorum.* Si in peccatis participes fueritis, eritis & in pœna conſortes. *Eratis autem aliquando tenebræ.* Quando neſciebatis domini voluntatem: nunc vero omnia cognouiſtis. Quantum ergo intereſt inter lucem, & tenebras, tantum debetis à priſtina conuerſatione diſtare. *Nunc autem lux in domino, ut filii lucis ambulate.* Diligenter aduertendum, quia tenebræ nos ſumus: lux autem in domino: vt nemo de ſuis meritis glorietur. *Fructus enim lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & ueritate.* Tales habet vera ſcientia fructus. *Probantes quid ſit bene placitum Deo.* De lege probate, quid Deus velit: non quid homines aſſeuerent. *Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum.* Quia nec lux poteſt communicare cum tenebris. Non prodeſt quicquid

quid sine timore, vel scientia est Dei: vel quicquid non propter Deum sit. *Magis autem redarguite.* Non solùm communicare nolite: sed etiam redarguite. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis.* In domibus, vel in templis. *Turpe est & dicere.* Nobis dicere turpe est, quæ illi quasi in tenebris facere non erubescunt. *Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur.* Incipit lumen esse, quum credit, & vobis iungitur. *Omne enim quod manifestatur, lumen est.* Sicut ad Corinthios ait, Occulta etiam cordis eius manifesta fiunt: & tunc cadẽs in faciem suam adorabit dominum, pronuncians, quia verè Deus est in vobis. *Propter quod dicit, Surge qui dormis.* Quasi vocem alicuius sapientis conscientiam pagani pulsantis inducit. *Et illuminabit tibi* CHRISTVS. Quum ei credideris, efficieris lux. *Videte itaque fratres, quomodo caute ambuletis, nõ quasi insipientes, sed ut sapientes.* Quasi filij sapientiæ, & filij lucis, ne alicui offendiculum detis, & incipiatis causa ei perditionis existere. *Redimentes tempus.* Vestra sapientia, vel cautela, & pro quiete vestra, calumniatoribus necesse est, vt aliquid pereat. *Quoniam dies mali sunt.* Non dies mali sunt, sed homines: sicut locus dicitur malus, in quo aliquid mali committitur. *Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit uoluntas* Dei. Scripturas scrutamini, quia ibi voluntas eius agnoscitur. *Et nolite inebriari uino, in quo est luxuria: sed impleamini spiritu, loquentes uobismetipsis.* Exponit continentiæ bonum, quia luxuriæ materiam appetere non conuenit crucifixis, sed spiritu sancto repleri: quia ebrietas mater est vitiorum. *In psalmis & hymnis, & canticis spiritalibus cantantes.* Non de rebus seculi, sicut ait Dauid, vt non loquatur os meum opera hominum. *Et psallentes in cordibus uestris Deo.* Non ore tantum Dei verba cantemus. *Gratias agentes semper & pro omnibus, in nomine domini nostri* IESV CHRISTI, *Deo & patri.* Pro omnibus quæ eueniunt, sicut Iob, seu bona, seu mala, dicite, Sit nomen domini benedictum, secundum Dauid, Benedicam dominum in omni tempore. *Subiecti inuicem in timore* CHRISTI. Non humano timore, vel auaritiæ causa, sicut quidam suis patronis adulantur. *Mulieres uiris suis subditæ sint, sicut domino.* Quia non eos sicut Corinthios lactabat incontinentes, sed perfecto cibo continentiæ nutriebat, timet ne in plerisque cessante carnis offi-

cio,

cio,aut in mulieribus ſubiectio, aut in viris ceſſaret charitatis affectus,& non tam continentiam , quàm diuortium docuiſſe videretur. Cæterum quale eſt,vt nouæ vitæ prædicator nulla ex cauſa hoc doceret,quod ipſa natura poſcebat. *Quoniam uir caput eſt mulieris,ſicut* CHRISTVS *caput eccleſiæ.* *Ipſe ſaluator corporis.* Reddit cauſam ſubiectionis : quia prior eſt vir,& vtriuſque corporis debet eſſe ſaluator. *Sed ut eccleſia ſubiecta eſt* CHRISTO, *ita & mulieres uiris ſuis in omnibus.* Omnibus piis debent parêre præceptis. *Viri diligite uxores ueſtras, ſicut &* CHRISTVS *dilexit eccleſiam.* Tam ſancta charitate. *Et ſemetipſum tradidit pro ea.* Ita & vos pro ſanctitate vxorum:nec mori,ſi neceſſe fuerit,recuſetis. *Vt illam ſanctificaret,mundās eum lauacro aquæ.* Aqua lauit corpus, animam ſanctificatione verbi,vel doctrina:ſicut ad Hebræos ait,Abluti corpus aqua munda. *In uerbo, ut exhiberet ipſe ſibi glorioſam eccleſiam.* Ita & vos corpora vxorum continentia, animam mundate doctrina. *Non habentem maculam,aut rugā, aut aliquid eiuſmodi.* Ita ſibi CHRISTVS mundauit eccleſiam,vt & vetera crimina tolleret,& nouas maculas. *Sed ut ſit ſancta , & immaculata.* Si omnibus membris immaculata eſt,maculati in ea eſſe non cenſentur, niſi rurſum pœnis purgatoriis expurgentur:ſed ſine macula & ruga in futuro erit: nam modò permixta eſt,vt palea & triticum in area ante ventilationem . *Ita & uiri debent diligere uxores ſuas ut corpora ſua.* Vt quales ipſi cupiunt inueniri,tales & vxores exhibeāt. *Qui ſuam uxorem diligit,ſemetipſum diligit.* Quia duo in carne ſunt vna. *Nemo enim unquam carnem ſuam odio habuit:ſed nutrit, & fouet eam:ſicut &* CHRISTVS *eccleſiam.* Non vt ei labores, & dolores infligat, ſed vt ſecuram faciat, & quietem. Non nuptias damnat , ſed ad continentiam hortatur. *Quia membra ſumus corporis eius .* Membra eius debent eum in omnibus imitari. *De carne eius, & de oſſibus eius.* Ex omni ſubſtantia ſumus corporis eius . *Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem ſuam, & adhærebit uxori ſuæ: & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum eſt.* Amore,non loco ſolum. *Ego autem dico, in* CHRISTO *& in eccleſia . Veruntamen & uos ſinguli unuſquiſque ſuam uxorē,ſicut ſeipſum diligat.* Ego hoc inquit,in CHRISTO intelligo, & in eccleſia : ſed tamen non ideo vos non amare debetis:imò amplius, vt CHRI-

STVS

STVS ecclesiam. Quoniam CHRISTVS reliquit matrem: id est, relinquẽdo synagogam Iudęorum, de qua secundum carnem natus est: & inhærendo ecclesiæ suæ: quam ex omnibus gentibus congregauit. Quomodo reliquit patrem? non quia recessit à patre: sed quia in ea forma apparuit, in qua æqualis est patri. *Vxor autem timeat uirum.* Subiecta sit tanquam infirmior, vt regatur. ¶ *Filii obedite parentibus uestris in domino.* Parate eos disciplina: quia eos à parentibus secundum Deum præcipit erudiri. *Hoc enim est iustum.* Vt mutua officia rependatis. *Honora patrem tuum & matrem.* Sed bonos: nam ipse Moyses docuit, contra Deum venientes non sequendos: honorem tamen eis exhibere pro Dei timore debemus. *Quod est mandatum primum in promissione.* Promissionis primum in secunda tabula: quæ ad humanitatem pertinẽtia præcepra sex numero continebat. Prima enim tabula propria diuina officia exigebat. *Vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram.* Non in hac terra, in qua etiam impij & scelesti senes sunt: sed super illam terram, quam & dominus mitibus repromittit, & in qua iusti inhabitabunt: & quam Psalmista visurum esse se credit. *Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios uestros.* Siue simpliciter accipiendum, ne immoderate, & sine causa correpti magis ad iracundiam prouocentur. *Sed educate illos in disciplina & correctione domini.* Ne dum male viuitis aut cum vxoribus, aut post vxores, malo vestro eos perdatis. *Serui obedite dominis carnalibus.* Seruitium non natura dedit, sed captiuitas adinuenit, neq; ex maledicto Cham cœpit, vt quidam putant: quum ex eo reges legamus esse generatos: sed in Cananeis impletũ est, qui Israël sunt filiis subiugati. Prouidit Apostolus, ne doctrina Dei in aliquo blasphemetur, si credentes serui inutiles suis dominis fiant: & qui forte permissurus erat etiam alios seruos fieri Christianos, de ipsis iam factis incipiet pœnitere: si vero viderit eos in melius profecisse, & fideles effectos, non solùm alios optabit credere, sed etiam ipse saluabitur: Non enim venit CHRISTVS mutare conditiones, sed mores. *Cum timore, & tremore, in simplicitate cordis uestri.* Hoc est, cum omni humilitate, exposita prioris superbia. *Sicut* CHRISTO. CHRISTO facitis, quicquid propter CHRISTVM hominibus exhibetis.

CAP. VI.

betis. *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes: sed ut serui* CHRISTI. Hoc est, nolite præsentes tantum domino operari. *Facientes uoluntatem Dei ex animo, cum bona uoluntate seruientes: sicut domino, & non hominibus.* In his quæ Dei non sunt contraria voluntati: in multis enim concurrunt cum lege naturaliter animi dominorum: quia seruos & fideles, & sobrios, & castos, & benignos habere desiderant. Seruite domino non cum murmuratione. *Scientes quoniam unusquisq; quodcunq; fecerit bonum, hoc percipiet à domino.* Cuicunq; propter Deum benefeceris, à Deo expectas mercedem. *Siue seruus, siue liber.* Non vos desperare faciat conditio seruitutis. *Et uos domini.* Audite me, si & illos vultis audire, date illis exemplum. *Eadem facite illis.* Ne si fugerint, nō religioni, sed tuæ incipies malitiæ imputare. *Remittētes minas: scientes quia & illorum & uester dominus est in cœlis.* Minamini propter disciplinam, sed remittite propter misericordiam, vt & vobis à vestro domino remittatur. *Et personarum acceptio non est apud Deum.* Apud dominum vsq; adeò vnum estis, vt æqualiter empti sitis, & vna vobis sit hęreditas repromissa. *De cætero fratres confortamini in domino, & in potentia uirtutis eius.* Epistolam generali exhortatione concludit, in exēplo domini & virtute. *Induite uos armaturam Dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli.* Contra spiritales hostes, spiritalia arma sumenda sunt, vt dissimilitudo naturæ armorum spiritalium fortitudine protegatur. *Quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem.* Caro & sanguis homo dicitur. *Sed aduersus principes & potestates.* Qui sibi principatum in huius mundi hominibus vsurparunt, & qui homines ignorantes, & impios ad peccata committenda & instigant, & gubernare videntur. *Aduersus mundi rectores, tenebrarum harum.* Ne quis spiritus nefandos cum autore & principe suo diabolo regere cœlum & terram & mare arbitraretur, subiecit, & expressit, quid diceret, mundi. Tenebrarum, inquit, harum: id est, tenebrarum harum, vtique infidelium, & impiorum, qualibus iam credentibus dictum est: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Fuistis tenebrę: id est, infideles: nunc autē per dominū facti estis fideles. *Cōtra spiritalia nequitiæ.* Sunt enim & spiritalia bonitatis. *In cœlestibus.* In aëre, in quo aues volātes, cœli volucres appellantur.

appellantur. *Propterea accipite arma Dei.* Quia tales habetis inimicos. *Vt possitis resistere in die malo.* Dies malus est nobis, quando impugnamur à malo. *Et in omnibus.* Non in vno. *Perfecti stare.* Vt cum Dei adiutorio diabolicis insidiis perfectè armis spiritalibus resistamus, lumbos mentis accincti: hoc est, casti: & in omni prælio viriliter præparati: & ab omnibus curis seculi expediti. *State ergo succincti lumbos uestros in ueritate.* Non in hypocrisi. *Et induti loricam iustitiæ.* Sicut lorica multis armillis intexitur, vel circulis: ita & iustitia diuersis virtutum connectitur speciebus: munit autem non solùm pectoris conscientiam, sed & ventris continentiam: necnon & ad femorum pertingit libidinem coërcendam. *Et calciati pedes in præparationem euangelii pacis.* Sicut calciati pedes fiducialiter ambulant: ita & vos intrepidè prædicate. *In omnibus sumentes.* In omnibus præliis fide tegamur: quia scutum ipsorum quoque armorum defensio est, & sine hoc infirma sunt omnia. Ita & hæ virtutes sine fide saluare non possunt. *Scutum fidei in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extingere.* Sicut scutum omnia iniecta respuit, & excutit: ita & fides omnes eius suasiones extinguit: quanuis, quasi rationales, lumen habere videantur. *Et galeam salutis assumite.* Quæ omnes sensus capitis à prauis officiis protegat, aut abscondat. *Et gladium.* Nemo miles audet ad pugnam sine gladio proficisci: se enim vtcunque tueri potest: sed hostem non valet interimere: nonnunquam etiam ab audaci hoste suis armis exspoliatus occiditur. Ita sine Dei verbo iustitia omnis intecta est. *Spiritus, quod est uerbum Dei.* Spiritalem gladium. *Per omnem orationem & obsecrationem.* Nunc gladium postulate, & semper habete. *Orantes omni tempore in spiritu.* Ne impediaris orare semper, sed pro rebus spiritalibus deprecare. *Et in ipso uigilantes in omni instantia, & obsecratione, pro omnibus sanctis, & pro me.* Nihil enim prodest dormientis more iacente corpore animo peruagari, dum hac vanitate nec ab homine aliquid impetretur. *Vt detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia notum facere mysterium euangelii.* Vt abundanter & sine metu persecutionis vel odij Iudæorum exponam vniti in CHRISTO populi rationem. *Pro quo legatione fungor in catena.* Omnes enim verbi legatos talia necesse est sustinere. *Ita ut in ipso audeam*

prout oportet me loqui. Tunc enim maior fiducia erit, si rationabiliter dicatur, & sit abundantia, quæ exprimat rationem. In ipso, inquit, & non, in meis viribus. *Vt autem & uos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia nota faciet uobis Tychicus charissimus frater, & fidelis minister in domino: quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscatis, quæ circa nos sunt, & consoletur corda uestra.* Solicitè agit, non solùm vt proficiant, sed etiam ne deficiant in tribulationibus eius, vel ne in aliquo contristentur. *Pax fratribus.* Et pax, charitas, & fides perfectum faciunt Christianum. Smulque notandum, quòd hæc nobis non à nobis, sed à Deo patre, & domino IESV CHRISTO esse confirmat, vt ne quis de suis glorietur meritis, & se dicat fidem non à Deo accipere. A quo ergo pax & charitas, ab illo est & fides. Propter quod ab illo eam quam non solùm augeri habentibus poscimus, sed & non habentibus dari deprecamur. *Et charitas.* Charitas maior est pace: potest enim eam habere quis, non tamen & amari. *Cum fide, à Deo patre nostro & domino IESV CHRISTO.* Sine fide enim infructuosa sunt omnia. Et diligenter attendite, quod & ipsa fides, cum reliquis virtutibus nobis donatur. *Gratia cum omnibus qui diligunt dominum nostrum IESVM CHRISTVM in incorruptione, Amen.* Siue in castitate, siue in quorum corde nullo adulterino seculi amore CHRISTI dilectio violatur. Scripta ab vrbe.

FINIS EPIST. AD EPHESIOS.

Ad Phi-

Ad Philippenses D. Pauli Epistola.

ARGVMENTVM.

Quid sanctus Hieronymus de Diuo Paulo dixerit in apologetico ad Pammachium videamus: Paulum Apostolum proferam, quem quotiescunque lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua. Legite epistolas eius, & maximè ad Romanos, ad Galatas, atque ad Ephesios, in quibus totus in certamine positus est: & videbitis eum in testimoniis, quæ sumit ex veteri testamento, quàm artifex, quàm prudens, q̃ dissimulator sit eius, quod agit. Videntur quidem verba simplicia, & quasi innocentis hominis, ac rusticani, & qui nec facere, nec declinare norit insidias: sed quocunque respexeris, fulmina sunt. Hæret in causa: capit omne quod tetigerit: tergum vertit, vt superet: fugã simulat, vt occidat. Philippenses sunt Macedones. Hi accepto verbo veritatis, perstiterunt in fide: nec receperunt falsos apostolos. hos Apostolus collaudat scribens eis à Roma. In actibus Apostolorum legimus, quia ipso prædicante crediderint Philippenses: tantum autem profecerant in fide, & scientia, vt etiam fiducialiter & prædicarent, & defenderent euangelium: Quapropter ab istis solis se memorat accepisse, etiam quum aliis prædicaret. Hos ergo collaudans monet, ne eius passionibus terreantur, quibus non destruitur CHRISTI euangelium, sed firmatur, dum omnes intelligunt, tanta eum non posse pro re falsa vel dubia sustinere: & hortatur eos exemplo suo libenter vsque ad mortem certare pro CHRISTO.

Paulus

Aulus & Timotheus serui IESV CHRISTI. Omnis apostolus seruus: non omnis seruus apostolus. *Omnibus sanctis in* CHRISTO IESV, *qui sunt Philippis.* Non passim omnibus Philippensibus: quia erant ibi & pagani. *Cum episcopis, & diaconibus.* Episcopos hic non solùm pontifices, sed & presbyteros intelligimus. Non enim in vna ciuitate plures erant episcopi: hoc etiam in apostolorum actibus inuenitur. *Gratia uobis & pax à Deo patre nostro & domino* IESV CHRISTO. Bonorum memoria cum gratiarum actione celebratur. *Gratias ago Deo meo in omni memoria uestri semper in cunctis orationibus meis, pro omnibus uobis.* Ostendit circa eos dilectionem suam, pro quibus semper exorat. *Cum gaudio deprecationem faciens.* Non cum mœrore, sicut pro peccatoribus. *Super communicatione uestra in euangelio.* Quia communicatis in euangelio prædicando. *A prima die usque nunc.* Ab initio fidei vestræ deprecor, vt perseueretis. *Confidens hoc ipsum.* Confido me impetrare. *Quia qui cœpit in uobis opus bonum, perficiet.* Notandum, quia vt incipiamus, ipsius gratia est, ne quid sibi humana superbia arroget: quia & fides, & doctrina, & scientia ab illo donatur, & ipse in nobis incipit, & consummat. *Vsque in diem* CHRISTI IESV. Vsque ad diem mortis. *Sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus uobis.* Charitas enim omnia sperat. *Eò quòd habeam uos in corde, & in uinculis meis.* Tantum vos diligo, vt mihi memoriam vestri nec vis tribulationum, nec sollicitudo defensionis auferat. *Et in defensione, & confirmatione euangelii.* Confirmatio euangelij est, Deo confirmante, constantia prædicantis. *Socios gaudii mei oēs uos esse.* Hoc sentio de vobis, & credo quia sicut tribulationis meæ socij estis, ita eritis & gaudij. *Testis enim mihi est Deus, quò cupiam omnes uos in uisceribus* CHRISTI IESV. Siue eius inesse visceribus, siue ita vos, tanquam viscera eius desidero. *Et hoc oro, ut charitas uestra magis ac magis abundet.* Notandum, quòd non solùm præcipit, vt faciant: sed & orat pro eis: vt sciamus, quia non sufficit lex iubendo, nisi

gratia subuenerit iuuãdo. *In scientia & omni sensu, ut probetis potiora.* Notandum, quia scientibus maiorem adhuc scientiam deprecatur, vt sinceri esse præualeant: quæ scientia cum charitate ædificat. *Vt sitis sinceri, & sine offensa in diẽ* CHRISTI. Sinceri, sicut baptismi gratia reparauit. *Repleti fructu iustitiæ per* IESVM CHRISTVM. Vt non solùm sinceri à corruptione sitis, sed etiam fructibus iustitiæ abundetis dono CHRISTI: qui non modo malitiam non habet, sed etiam bonitate redundat. *In gloriam & laudem Dei.* Vt glorificetur Deus in nobis: non humana præsumptio, & vana gloria, sibi tribuens si aliquid boni habere videtur. Sed vt videant homines opera bona, & glorificent Deum, cuius donum est quòd habemus. *Scire autem uos uolo fratres, quia quæ circa me sunt.* Consolatur eos de tribulatione sua: quia audierant eum vinctum in domo Cæsaris custodiri. *Magis ad profectum uenerunt euangelii.* Non solùm non obsunt, sed etiam prosunt, dum manifestatur, me non pro aliquo crimine, sed pro CHRISTO omnia sustinere. *Ita ut uincula mea manifesta fierent in* CHRISTO *in omni prætorio.* Apud omnem iudicem. *Et in cæteris omnibus.* Subauditur locis. *Vt plures ex fratribus in domino confidentes: uinculis meis abundantius auderent sine timore uerbum Dei loqui.* Vinculorum meorum exemplo incitati. Dum me vident hæc pro CHRISTO libentissime pati. *Quidam quidem & propter inuidiam, & contentionem: quidam autẽ & propter bonam uoluntatem* CHRISTVM *prædicant.* Dum mihi apud credentes gloriam auferre desiderant, quasi qui solus mihi vindicem scientiam prædicandi. Alij etiam alios saluari volentes, fideliter annunciant CHRISTVM. Quidam autem ex charitate adiuuant me euangelium defensare. Alij autem dolose prædicant, vt me amplius grauent, quasi plures discipulos facientem, & doctrina mea totum orbem implere conantem: vt mihi maiorem inuidiam cumularent. *Quidam ex charitate scientes quoniam in defensionem euangelii positus sum.* Scientes quia non à me, sed à Deo ad hoc sum positus. *Quidam autem ex contentione* CHRISTVM *annunciant, non sincerè existimantes pressuram se suscitare uinculis meis.* Non sincera conscientia: quia propter lucrum præsentis temporis prædicabant: & illi sua prædicatione inuidiam excitabant,

bant,& augebant pœnas vinculorum eius, & de illius pœnis gaudebant. Ille verò gaudebat: quia & per fallaces verum prædicabatur: & per malorum ora CHRISTVS annunciabatur. *Quid enim? dum omni modo, siue per occasionem, siue per ueritatem,* CHRISTVS *annuncietur.* Nō mihi cura est, qua mente prædicent, dummodo, quod cupio, CHRISTI nomen omnibus innotescat, & à multis credatur. Quapropter & modo gaudeo, & in futurum gaudebo. *Et in hoc gaudeo, sed & gaudebo.* Siue per occasionē odij, vel inuidiæ: nō, quia maleuolus erat, & de alieno malo gaudebat: sed quia & à malis verbum prædicabatur, & per malorum ora CHRISTVS annunciabatur. *Scio enim quia hoc mihi proueniet.* Quod non solùm per verbum & passionem meam, sed etiam per odium CHRISTI ecclesiæ augmentantur: quia nouit dominus de malis bene operari. *Ad salutem per uestram orationem, & subministrationem spiritus* IESV CHRISTI. Qui ad meam omnia salutem gubernat, & aduersa vertit in prospera. *Secundum expectationem meam, & spem.* Quia de omnibus his expecto mercedem: & vt conuertantur, sustineo. *Quia in nullo confundar.* Ille enim neque in obprobriis, neq; in contumeliis, nos verò in omnibus confundimur: quamuis secundum Deum sit: vnde ostendimus, nos laudibus hominum deseruire, non CHRISTO. *Sed in omni fiducia, sicut semper.* Nulla res me terret. *Et nunc magnificabitur* CHRISTVS *in corpore meo. siue per uitam, siue per mortem.* Et vita mea, & mors ad magnificentiam pertinet CHRISTI, qui me in omnibus confortat: insultat inimicis suis, quòd habebit, si seruauerit CHRISTVM, annunciando plurimum fructum. *Mihi enim uiuere* CHRISTVS *est, & mori lucrum.* Nulla iam hic voluntas viuendi est, nisi vt corpus eius ædificem exemplo meo: lucrum maximum computans iam secularibus laqueis non teneri, iam nullis peccatis & vitiis carnis obnoxium fieri: quod post hanc vitam sine dubio est futurum. *Quòd si uiuere in carne hic mihi fructus operis est.* Quia nec hic sine fructu animæ, dono domini viuo. *Et quid eligam, ignoro.* Intantum mihi vtraq; expediunt, vt quid eligere possim, ignorem, quæ mihi nocere putantur. *Coartor autem è duobus, desiderium habens dissolui, & cū* CHRISTO *esse, multo magis melius est. Permanere autem in carne, necessarium propter uos.* Illud

mihi melius: illud vobis necessarium: & mortem illos non timere, sed eligere debere, suo docet exemplo: & ne contristentur, mansurum se in carne spiritu prophetico repromittit. *Et hoc confidens scio, quia manebo, & permanebo in omnibus uobis.* Non solùm credo, sed scio. *Ad profectum uestrũ & gaudium fidei, ut gratulatio uestra abundet in* CHRISTO IESV *in me.* Vt per profectum de fructu fidei vestræ gaudium habeatis. *Per meũ aduentum iterum ad uos.* Vt me viso, iterum abundantius gratulemini. *Tantũ digne euangelio* CHRISTI *conuersamini, ut siue quum uenero & uidero uos.* Omnia eius præcepta seruetis. *Siue absens, audiã de uobis, quia stetistis uno spiritu.* Sicut legimus, quia erat eis cor vnum, & anima vna, nec quicq̃ suum dicebant: sed erant eis omnia communia. *Vnanimes collaborantes fide euangelii.* Omnes vnamines in pugna victoriam faciunt. *Et in nullo terreamini ab aduersariis, quæ est illis causa perditionis.* Neque callidis disputationibus, neq; passionibus, neq; obprobriis. *Vobis autẽ, salutis.* Quia vult suos probatos coronari. Vnde apostoli ibant gaudẽtes, quia digni habiti sunt, pro nomine IESV contumeliam pati: & Iob permittitur tentari, quia Dei adiutorio protectus: nec vinci habebat: & eius gloria amplianda erat aduersario superato, atq; confuso. *Et hoc à Deo, quia uobis donatum est pro* CHRISTO, *non solũ ut in eum credatis.* Occasio fidei, à Deo donata est, quia nisi venisset CHRITSVS, & nõ solùm docuisset, sed etiam corda tetigisset, inanis fuerat prædicatio nostra: & quamuis in Actibus legamus, fidem voluntariam esse: tamen euidenter hic docet, quòd Dei donũ sit, vt credamus: & ideo nihil nobis donemus, quia vt credamus, & vt perseueremus, vel pro ipso patiamur, ipsius donum est: vnde euidenter patet, fidem qua credimus, ipsius donũ esse, nempe vtrunq; dixit esse donum, vt & credamus, & vt patiamur. *Sed ut etiã pro illo patiamini.* Non solùm fidei insipientiã, sed etiam martyrij donum ac præmium ab ipso habemus. *Idem certamen habentes, quale & uidistis in me, & nunc audistis de me.* Nihil noui patiamini, sed hoc quod & præsentes vidistis de me, & nunc

CAP. II. absentes audistis. ¶ *Si qua ergo consolatio in Christo.* In omni tribulatione in CHRISTO solo consolamini. *Si quod solatium charitatis.* Non amicorum. *Si qua societas spiritus.* Spiritalium, non carnalium. *Si qua uiscera miserationis.* Ve-

stri

ſtri miſeremini,non parentum. *Implete gaudiũ meum.* In ta libus diſcipulis doctor exultat. *Vt idem ſapiatis.* Hoc ipſum. *Eandem charitatẽ habentes unanimes.* Omnes in alterutrum. *Ipſum ſentientes.* Hoc alteri ſentio,quod tibi. *Nihil per cõten tionem,neq; per inanẽ gloriam.* Ne aliquid in Dei æmulatione faciamus,ſed ne quis nobis melior eſſe videatur. *Sed in humi litate,ſuperiores ſibi inuicẽ arbitrantes.* Si omnes à quibus iniu rias patimur,ſuperiores putaremus,patienter ferremus:nemo enim à patre vel à domino indigne fert ſe iniuriam accepiſ-ſe.Cogitandũ etiam,nullum eſſe hominem,qui non poſſit ha bere aliquod bonũ: quod tu nondum habes,etiam ſi lateat:in quo ſine dubio poſſit te eſſe ſuperior : quæ cogitatio ad con-tundendã & edomandam ſuperbiã valet, ne arbitreris , quo-niam aut quædam eminent, & apparent, ideo alterum nulla habere quæ lateant , & fortaſſe maioris ponderis illi ineſſe bona, quibus te ſuperat neſcientem. *Non quæ ſua ſunt ſinguli conſiderantes, ſed ea quæ aliorum.* Non quæ nobis ſolis expe-diunt,ſed quæ & aliis proſunt. *Hoc enim ſentite in uobis.* Tan ta humilitas in vobis ſit:quia quamuis ſe quiſq; humiliet,hu-milior CHRISTO nõ erit.Vult oſtendere CHRISTVM nõ propter ſe paſſum,ſed propter alios. Aliqui hunc locũ ita intelligunt,ꝙ ſecundum diuinitatẽ ſe humiliauerit CHRI-STVS ſecundũ formam,ſcilicet Dei, ſecundũ quam æqua-litatem Dei non rapinam vſurpauerit,quam naturaliter poſ-ſidebat,& exinaniuerit ſe, non ſubſtantiam euacuans,ſed ho norem abſcondens,formam ſerui,hoc eſt,ſubſtantiam homi nis induendo,& per omnia vt homo tantũmodo apparendo: atq; humili obedientia nec crucis mortem recuſando . Sed quomodo hæc expoſitio Arrij calumniam effugiat,conſide-randum eſt:qui nihil aliud agit,niſi vt filium aſſerat minorẽ: ſi hic dicatur exaltatus à patre ſecundum diuinitatem,& no-men accepiſſe , quod antea non habebat : niſi fortè pronun-ciatæ perſonæ , quæ ſecundum formam hominis dicta ſunt, Deo adſcribãtur.Quia CHRISTVS Deus homo recte cre ditur:& ideo bene ſentit,qui ſic ſentit,nec contra fidem ſen-tit. *Quod & in* CHRISTO IESV. Secundum quod CHRI-STVS eſt,& IESVS. *Qui quum in forma* Dei *eſſet.* Id eſt, imagine Dei abſque peccato:ſiue in quo erat Deus,id eſt,ple nitudo diuinitatis. *Non rapinã arbitratus eſt,eſſe ſe æqualẽ* Deo.

Quod erat humilitate celauit, dans nobis exemplum, ne de nobis in aliquod gloriemur:non rapuit,quod habebat,id est, æqualitatem patris, quam naturaliter habebat,non rapuit. *Sed semetipsum exinaniuit.* Assumendo quod non erat:non amittendo quod erat. *Formam serui.* Ita vt pedes lauaret,nihil sibi vindicans potestatis,quum haberet omnium dominatum,quasi vnigeniti à patre. *Accipiens.* Carnem nostram peccatricem sine peccato. *In similitudinem hominum factus.* Non semper similitudo vera est: nam genuit Adam filiũ secundum imaginem & similitudinem suam,& vocauit nomen eius Seth. *Et habitu inuentus ut homo, humiliauit semetipsum,factus obediens usque ad mortem.* Vt nobis perfectæ obedientiæ monstraret exemplum. *Mortem autem crucis.* Quia nulla mors peior, propter diuturnum cruciatum. *Propter quod & Deus illum exaltauit,&c.* Diuinitas non exaltatur, quia nec humiliari potest: & illi donatur, qui non habet: vnde secundum humanam magis naturam potest intelligi,quàm secundum diuinam. Si & nos exaltari cupimus exemplo CHRISTI, fratribus seruiamus. Si enim ille dominus & magister seruis & discipulis ministrauit, quanto magis nos maioribus & æqualibus seruire debemus: & Deo, ac sanctis vsque ad mortem obedire, ne magistrum humilem superbi discipuli non sequamur? *Vt in nomine IESV omne genu flectatur, cælestium terrestriũ & infernorum.* Vt omnes simul adorent hominem assumptũ in verbum. *Et omnis lingua confiteatur, quia dominus.* Omniũ gentiũ & angelorum. IESVS CHRISTVS *in gloria est Dei patris.* Hoc est, in natura, & gloria deitatis,id est,eiusdem est gloriæ & æqualitatis.De loco isto integram expositionem D. Augustini posuimus.De eo quod scriptum est, Et habitu inuentus vt homo: Multis modis habitum dicimus: vel habitum animi, sicuti est cuiusque disciplinæ perceptio visu roborata, atque firmata: vel habitum corporis, secundum quem dicimus alium alio esse succulentiorem, & validiorem, quæ magis propriè habitudo dici solet: vel habitum eorum quæ membris nostris accõmodantur extrinsecus,secundum quem dicimus vestitum,calciatum, armatũ, & si quid eiusmodi est. In quibus omnibus generibus, siquidem nomen hoc dictum est ab illo verbo, quod est habere, manifestum est in ea re dici habitum, quæ accidit alicui, ita vt

In lib. de diuersis quæstionib⁹ quæs. 73.

ita vt eam possit etiam non habere: nam & doctrina accidit animo, & succus ac robur corpori: & vestis, atque arma, non dubium est, quin accidant membris nostris: ita vt & imperitus possit esse animus, si ei doctrina non acciderit: & exile, atque languidum corpus sine succo viscerum, & robore: & nudus sine veste, & inermis sine armis, & pede nudo sine calciamentis, esse homo possit. Habitus ergo in ea re dicitur, quæ nobis vt habeatur, accidit: veruntamen hoc interest, quod quædam eorum quæ accidunt nobis, vt habitum faciant, nō mutantur à nobis, sed ipsa nos mutant, in seipsa integra, & incōcussa manentia: sicuti sapiētia quum accidit homini, non ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientem facit. Quædam verò sic accidunt, vt mutent, & mutentur: sicuti cibus, & ipse mutans speciem suam in corpus nostrum vertitur, & nos refecti cibo ab exilitate, atque lāguore in robur, atque valentiam commutamur. Tertium genus est, quum ipsa quæ accidunt, mutantur, vt habitum faciant, sicuti est vestis: Nam quum proiecta vel reposita est, non habet eam formam, quam sumit, quū induitur, atque inducitur membris: induta ergo accipit formam, quam non habebat exuta: quū ipsa membra & quum induuntur, & quum exuuntur, in suo statu permaneāt. Potest etiam esse quartum genus, quū & ea quæ accidunt ad faciendum habitum, nec mutant quibus accidunt, nec ab eis ipsa mutantur, sicuti anulus in digito, si nō nimis subtiliter attendatur. Veruntamen hoc genus, aut nullum est, si diligenter discutias, aut omnino rarissimū. Quum igitur apostolus, de vnigenito Dei filio loqueretur, quantum pertinet ad diuinitatem eius, secūdū id quòd verus Deus est, æqualem esse dixit patri, quod non ei fuit tāquam rapina, id est, quasi alterum appeteret. Latuisset itaque misericordiæ opus, si semper manens in ea æqualitate nollet hominem indui, & hominibus vt homo apparere: sed semetipsum exinaniuit non formam suam mutans, sed formam serui accipiens: neque conuersus, & transmutatus in hominem amissa incōmutabili stabilitate, sed tanquam verum hominem suscipiendo, ipse susceptor in similitudine hominum factus, non sibi, sed eis quibus in homine apparuit, & habitu inuentus vt homo, id est, habendo hominem inuentus, vt homo est. Non enim poterat inueniri ab his, qui cor immundū habebant, & verbum apud

bum apud patrem videre non poterant, nisi hoc suscipiendo, quod possent videre, & per quod ad illud lumē interius ducerentur. Iste autem habitus non est ex primo genere: nō enim manens in se natura hominis, naturam Dei commutauit: neque ex secundo, non enim & immutauit homo Deum, & immutatus ab illo est: neque ex quarto, non enim sic assumptus homo, vt neque ipse mutaret Deum, nec ab illo mutaretur, sed potius ex tertio, sic enim assumptus est, vt commutaretur in melius, & ab eo formaretur ineffabiliter excellentius, atque coniunctius, quàm vestis ab homine, quum induitur. Hoc ergo nomine habitum satis significauit Apostolus, quemadmodum dixerit, In similitudinem hominum factus: quia non transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, quum indutus est hominem, quem sibi viuens quodammodo, atque conformans, immortalitati, æternitatiq; sociaret. Sed illum habitū, qui est in perceptione sapientiæ, vel potius disciplinę, quàm Græci ἕξιν, vel σχέσιν vocant: hunc autem secundum, quem dicimus vestitum, vel armatum, σχῆμα potius appellant. Ex quo intelligitur, de isto genere habitus loquutum Apostolum, quandoquidem in Græcis exemplaribus σχήματι scriptum est, quod nos in Latinis habitum habemus. Quo nomine oportet intelligi, non mutatum esse verbum susceptione hominis, sicuti nec mēbra veste induta mutantur: quanquàm illa susceptio ineffabiliter susceptum suscipienti copulauerit: sed quantum verba humana rebus ineffabilibus coaptari possunt, ne mutatus intelligatur Deus humanæ fragilitatis assumptor, electum est, vt Græcè σχῆμα, & Latinè habitus diceretur illa susceptio. *Itaque charissimi mei, sicut semper obedistis.* Exemplo eius, qui vsque ad mortem obediens fuit. *Non in præsentia mea tantum.* Quasi serui ad oculū seruiētes. *Sed multo magis nūc in absentia mea.* Quia si quid me præsente liberius agebatis, corrigi poteratis. *Cū metu, & tremore.* Non negligenter, sicut ait Iob, Verebar omnia opera mea. *Vestram salutem operamini.* Mutuam salutem curate: & quia dixerat vestram ipsorum salutē operamini, ne sibi aliquid humana fragilitas arrogaret, & suæ industriæ salutem suam adscriberet, sequutus adiunxit: Deus, inquit, qui operatur in vobis. Non solùm vobiscum, sed intus in vobis miro modo infunditur & donatur: quando enim

iubentur,

iubentur, vt operētur, liberum eorum conuenitur arbitrium: sed ideo cum timore, & tremore, ne sibi tribuendo quòd bene operantur, de bonis, tanquam suis extollantur operibus. *Deus est enim qui operatur in uobis.* Conticescat humana superbia, & non dicat ex me habeo bonum velle: quia & hoc in vobis occulta inspiratione Deus operatur: qui non solùm fidē, sed & perseuerantiā donat. Sed fortè dicet aliquis, Ergo meū nihil est: totū tuum est: sed gratias donatori, quia bona voluntas à domino præparatur. *Et uelle, & perficere.* Perficere sine dubio ipsius est, qui dixit, Sine me nihil potestis facere. Perficit in nobis, dum implet quod dixit, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi: qui cœpit in nobis opus bonum, ipse perficiet vsque in finem. *Pro bona uoluntate.* Subaudiendum, sua, id est, Dei. *Omnia autem facite sine murmurationibus & hæsitationibus, ut sitis sine querela.* Ingratus seruus qui grauia domini sui queritur esse præcepta: omnis qui murmurat, dubitat de præceptis. *Et simplices filii Dei sine reprehensione.* Considerate cuius filius sit is, qui quum simplicis naturæ sit, filios non vult habere degeneres. *In medio nationis prauæ & peruersæ.* Quæ omnem rationabilem ordinem peruertit & perdit infidelitate sua. *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Sic luceat Dei genus in genere humano, sicut sol & luna in mundo: id est, omnes catholici inter hæreticos, Iudæos & paganos. *Verbum uitæ continentes.* Vt exemplo vestro illuminentur & verbo. *Ad gloriam meam.* Gloria patris filius sapiens, ait Salomon, perfectio discipulorum magistri gloria comprobatur. *In die* CHRISTI. In diem iudicij CHRISTI. *Quia non in uacuum cucurri, neque in uacuum laboraui.* Qui talem Deo populum acquisiui. *Sed & si immolor super sacrificium.* Sed etiam si occidar, quia sacrificiū, & obsequium fidei vestræ obtuli Deo, vincit gaudium profectus vestri iustitiam pœnæ vel mortis. *Et obsequium fidei uestræ, gaudeo & congratulor omnibus uobis.* Siue quia vestræ fidei ministraui, vt Deo in vobis id operāte, & me prædicāte crederetis. *Idipsum autē gaudete & congratulamini mihi.* Præmiū est pro vobis occidi. *Spero autem in domino* IESV *Timotheum citò mittere ad uos.* Dat exemplum non timere, sed omnia sub spe domini promittenda. *Vt & ego bono animo*

sim, co-

sim, cognitis quæ circa uos sunt. Si vos meæ passiones minimè terruerint. *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro uobis solicitus sit.* Qui ita mecum pro omnium salute solicitus sit. *Omnes enim sua quærunt.* Non enim in ecclesia CHRISTI tunc, præter Paulum apostolum & Timotheum, erat, qui germane de grege solicitus esset: sed contigerat, vt illo tempore, quo Timotheum misit, circa se aliũ de filiis non haberet, sed mercenarij cum illo essent, id est, sua quærentes. Sua quærunt commoda vel quietem, nolẽtes pro aliorũ tribulari salute. *Non quæ sunt* CHRISTI IESV. *Experimentum autem eius cognoscite.* Qui pro salute omnium nec mori recusauit. *Quoniam sicut patri filius mecum seruiuit in euangelio.* Secundum hominem, propter hominem factus est vsque ad mortem obediens. & aliter: Sic seruiuit tanquam ego eum carnaliter genuissem. *Hunc igitur spero me mittere mox ut uidero: quæ circa me sunt: confido autem in domino, quoniã & ipse ueniam ad uos cito.* Quia modo adhuc incertus sum, qui de Timotheo loquor. *Necessarium autem existimaui.* Necessarium vobis. *Epafroditum fratrem, & cooperatorem.* Propter opus euangelij. *Et commilitonem meum.* Propter gradum apostolatus, quem in vobis accepit. *Vestrum autem apostolum, & ministrũ necessitatis meæ mittere ad uos.* Qui meæ venit necessitati ministrare pro vobis. *Quoniam quidem omnes uos desiderabat.* Charitatem eius illis nititur commẽdare, vt & ipse ab eis amplius diligatur. *Et mœstus erat propterea quòd audieratis illum infirmatum: nam & infirmatus est usque ad mortem.* Tristitiæ vestræ causa mœstus erat, eò quòd vos per infirmitatis suæ nuncium contristatos timeret. *Sed Deus misertus est eius: non solum autem eius, uerum etiam & mei.* Misertus est eius, vt maiorem docẽdo colligat fructũ. *Ne tristitiam super tristitiam haberem.* Ne tristitiam carceris, tristitia desolationis augeret. *Festinantius ergo misi illum, ut uiso eo iterum gaudeatis.* Pro cuius absentia tristabamini. *Et ego sine tristitia sum.* Quæ mihi de vestra tristitia erat. *Excipite autem illum cũ omni gaudio in domino.* Quasi dominum: & ne quod scrupulum de eius tarditate nascatur. *Et eiusmodi cum honore habetote.* Non solùm hunc, sed & homines huiusmodi. *Quoniam propter opus* CHRISTI. Qui quasi reo non timuit ministrare. *Vsque ad mortem accessit, tradens*

animam

animam suam. Paratus ad mortem. *Vt impleret id, quod ex uobis deerat erga meum obsequium.* Vt vestrum erga me officium pro omnibus solus impleret. ¶ *De caetero, fratres mei, gaudete in domino.* Nō in rebus seculi, vel in aliquo prę ter dominum. *Eadem uobis scribere mihi quidem non pigrum, uobis autem necessarium.* Eadem repetere quæ etiam præsens, sicut plantas sæpius adaquari, non est inutile. *Videte canes.* Contra euangelium latrantes. Hinc iam contra pseudoapostolos. *Videte malos operarios.* Quicquid nos ædificamus, destruere conantur. *Videte concisionem.* Concisio ista, nō circuncisio. *Nos enim sumus circuncisio.* Nos sumus veri Iudæi, qui non vnius membri pellem, sed totius carnis simul vitia amputauimus. *Qui spiritu Deo seruimus.* Qui secundum Hieremiam cordis præputium circuncidimus. *Et gloriamur in* CHRISTO IESV, *& non in carne fiduciam habentes.* Cuius fide sola iustificati sumus, non circuncisione carnali. *Quanquam ego habeam confidentiam & in carne.* Ne quis putet me hoc ideo dicere, quasi ego gloriādi non habeam causam, & idcirco glorier. *Si quis alius uidetur confidere in carne: ego magis circūcisus octaua die.* Quia fortè aliqui ex illis proselyti erant. *Ex genere Israel de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis.* Quæ semper fuit cum Iuda coniuncta. *Secundum legem pharisæus.* Legisperitus. *Secundum æmulationem persequens ecclesiam Dei.* Tantam æmulationem habui & legis amorem, vt etiam ecclesiæ Dei persecutor existerem. *Secundum iustitiam quæ in lege est.* Omnium iustificationum & ceremoniarum. *Conuersatus sine querela.* Implebam legem, præter hoc tantum, quia non credebam CHRISTO, quē lex promiserat: prior fui in omnibus in quibus illi gloriantur, sed quia hoc tēpore illa non valere cognoui, ideo ea tanquam detrimenta habeo, & nullius momenti duco. Potuit enim esse intus in affectionibus prauis præuaricator legis, & tamen conspicua opera legis implere vel timore hominum vel ipsius Dei, sed pœnæ formidine, non dilectione & delectatione iustitiæ. Nam profectò in ipsa intus voluntate peccat, qui non voluntate, sed timore non peccat; in quibus interioribus suis talem se fuisse sciens, quibus se vitam putabat acquirere. Hæc, inquit, propter CHRISTVM tanquam impedimenta abieci. Ad comparationem inuenti auri contemnitur CA. III.

temnitur æramentum, quamuis vtrunque sit ei suo tempore necessariū. Tunc erit apud homines eminens CHRISTI scientia, quando fuerit ab eo propter CHRISTVM mundus contemptus. Omnia ceremonialia legis proieci. Stercora ciborum sunt reliquiæ & rerum quondam vtilium purgamenta. *Vt* CHRISTVM *lucrifaciam & inueniar in illo.* Vt CHRISTVM habeam caput, & manens in eo eius membrum inueniar. *Non habens meam iustitiam, quæ ex lege est.* Meo labore quæsitam, quasi naturalem vel legalē. *Sed illā quæ ex fide est* CHRISTI. Sed illā quæ propriè à Deo per solam fidē CHRISTI, quam ipse donauit, collata est. *Quæ ex Deo est iustitia in fide ad cognoscendum illum.* Qui hoc agnoscit, satis agit, ne sibi aliquid arroget, vt id quod ei ex gratia Dei donatum est, ille vel lege tribuat vel naturæ, sed Deo soli, cuius donum est, deputet. *Et uirtutem resurrectionis eius.* Vt cognoscam perfectè beneficium & vim resurrectionis illius, quia ideo resurrexit, vt nos similiter resurgamus. *Et societatem passionum illius, configuratus morti eius.* Si enim compatimur, & conuiuemus. *Si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.* Ad perfectorum resurrectionē, non ad illam quam etiam iniciti habebunt. *Non quod iam acceperim.* Perfectionem, quia finis nondū aduenit. *Aut iam perfectus sim.* Adhuc de hac perfectione, & de tali resurrectione de me incertus sum, quia est perfectio alia post hāc vitam: illud perfectum de quo dicit ad Corinthios, Dum venerit quod perfectum est. & alibi, Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionem filij Dei, in virum perfectum, & reliqua quia in hoc mundo positus veram perfectionem nullus habet, quia ipse dixit, Videmus nunc per speculum, & reliqua. Perfectus sim: quantum ad perfectionem quæ in hac vita haberi potest à sanctis, perfectus fuit: quantum verò ad illam perfectionem pertinet, quæ erit post resurrectionem, imperfectus. Et ideo hic quandam imperfectam perfectionem habuisse intelligendus est: quia per fidem, nō per speciem, & per speculum, non facie ad faciem videbat. *Sequor autem si comprehendam, in quo & comprehensus sum à* CHRISTO. Si comprehendam meritum apostolatus, in quo apostolatu, à CHRISTO sum comprehensus. *Fratres, ego me non arbitror.* Se humiliando omnibus gloriam tulit,

& prouocat ad profectum. *Comprehendisse.* Tunc certus ero,quando finis aduenerit. *Vnum autem.* Porrò vnum est necessarium. *Quæ quidem retro sunt obliuiscens : ad ea verò quæ sunt interiora extendens me ad destinatum.* Hoc solùm scio, quia dono Dei quotidie proficio, & præteritum laborem non computans ad potiora festino : siue legem obliuiscens ad perfecta euangelij præcepta me extendo. *Persequor ad brauium supernæ euocationis Dei in* CHRISTO IESV. Quod perfectus CHRISTVS promisit in cœlis. *Quicunque ergo perfecti, hoc sentiamus.* Quicunque perfectus est, hoc sentiat, vetera obliuiscenda, & noua sectanda : quia perfecti debent esse discipuli CHRISTI. Est ergo nunc imperfecta perfectio : Nam in futuro erit perfecta. In aliqua re erat perfectus:sed in aliqua imperfectus. Velut si iam sit aliquis sapientiæ perfectus auditor, cuius nondum sit perfectus & doctor. Potest esse perfectus vt diligat inimicos, qui nondum est perfectus,vt sufferat. Et qui perfectus est in eo quòd omnes homines diligit, quippe qui etiam ad inimicorum dilectionem peruenerit: quæritur vtrum iam sit in ipsa dilectione perfectus, id est, vtrum quos diligit, tantum diligat, quantum ille. Incommutabilis regula veritatis diligendos esse perscribit: vt ostenderet secundum istius vitæ modum esse quandam perfectionem, eique perfectioni hoc quoque deputari, si se quisque nouerit nondum esse perfectum : quia in ista vita perfectam perfectionem non habet quis, quia caro concupiscit aduersus spiritum. Hic ergo præceptum est, vt desideriis peccati non obediamus. Ibi erit vt desideria peccati non habeamus. Tunc enim est secundum hanc infirmitatem pro suo modulo perfecta in hoc seculo ista parua iustitia, quando etiam quid sibi desit, intelligit. Ideoque Apostolus & imperfectum perfectum se dicit : imperfectum, scilicet cogitando quantum illi ad iustitiam desit, cuius plenitudinem adhuc esurit : perfectum autem, quòd & suam imperfectionem non erubescit. Si perfectè currimus, hoc sapiamus, quòd nondum perfecti sumus, vt illic perficiamur, quòd perfectè adhuc currimus : vt cum venerit quod perfectum est, destruatur quod ex parte est. *Et si quid aliter sapitis.* Si quid

vobis

vobis alia ratione Deus reuelauit: aliter, non aliud: hoc est, alio sensu. *Et hoc uobis Deus reuelabit.* Etiam si quid minus perfectè sapitis, humiliter expectate, & à Deo poscite. Ipse potest reuelare ambulantibus, & perficiẽtibus in via rectæ fidei. *Veruntamen ad quod peruenimus.* Ad perfectionem noui testamenti. *Vt idem sapiamus.* Idem, licet aliter asseratur. *Et in eadem maneamus regula.* Nõ enim scire sufficit sine facto. *Imitatores mei estote fratres.* Me imitamini, non pseudoapostolos. *Et obseruate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram.* Dupliciter dicitur obseruari, vel ad imitandum, vt hîc: vel ad cauendum, vt ad Romanos ait, Obseruate qui dissensiones & offendicula faciunt. *Multi enim ambulãt, quos sæpe dicebam uobis.* De pseudoapostolis, qui spem passionis CHRISTI, per quã peccata dimissa sunt, tollentes, in legis ceremoniis collocabant. Potest de Iouinianistis accipi: qui cruciatum corporis in epulas, & luxuriam conuerterunt. *Nunc autẽ & flens dico inimicos crucis CHRISTI, quorum finis erit interitus.* Notandum, quòd affectu etiam inimicorum salutem optet. *Quorum Deus uenter est.* Qui se putant in hoc Deo seruire, si epulentur. *Et gloria in confusione ipsorum.* In circuncisione membri pudendi. *Qui terrena sapiunt. Nostra autem conuersatio in cœlis est.* Hoc non potest dicere qui terrenis vitiis mancipatus est. *Vnde etiam saluatorem expectamus dominum nostrum IESVM CHRISTVM.* Qui est caput nostrum. *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Sicut præfigurauit in monte, cum vnum ex viuentibus, & vnum ex mortuis claritati sui corporis configurat, exemplum resurrectionis ostendens. *Secundum operationem qua possit etiam subiicere sibi omnia.* Siue secundum hanc virtutem etiam hoc illi possibile est, qua sibi cuncta subiecit.

CA. IIII ¶*Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi.* Plus cæteris, quia perfectiores. *Gaudium & corona mea.* Per vos enim sum coronandus, & remunerandus. *Sic state in domino charissimi.* Quomodo superius dixi, in sola CHRISTI fide spem ponentes, & in conuersatione cœlesti. *Euchodiam rogo, & Syntychem deprecor.* Mulieres erant scientiam habentes, quas similiter sentire cõmonet & hortatur. *Idipsum sapere in domino.* Idipsum quod dixi. *Etiã rogo & te Germane Compar, adiuua illas.*

Germanus

Germanus nomen hominis est, Compar officij. *Quæ mecum laborauerunt in euangelio.* Laborauerunt non viros, sed fœminas dicit, nec in ecclesia, sed in domo docentes. *Cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis.* Clemens ex philosopho magnæ doctrinæ vir, qui Romæ episcopus fuit. *Quorum nomina sunt in libro uitæ.* Ne molestè ferant, se in hac epistola non scriptos, cum in libro vitæ sint scripti, cuius libri etiam Moyses meminit & Dauid & Dominus. *Gaudete in domino semper.* Quia in seculo gaudium non habetis, sed pressurã. *Iterum dico gaudete.* Repetit vt confirmet. *Modestia uestra nota sit omnibus hominibus.* Et Iudæis, & gentibus: sed & omnibus qui vos tribulant. *Dominus propè est, nihil soliciti sitis.* Videte si quid deest vobis, nolite cogitare quid manducetis, aut quid induamini. Siue dominus propè est ad liberandum, nolite timere persequẽtes. Iuxtà est enim dominus his, qui tribulato sunt corde. *Sed in omni oratione, & obsecratione cum gratiarum actione petitiones uestræ innotescant apud Deum.* Nõ cum murmuratione atque tristitia. Tunc digna Deo erit, vestra oratio, si pro omnibus quæ patimini gratias referatis, sicut apostoli faciebant. *Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum.* Qua malos sustinet & ingratos: vel pax CHRISTI, qua pro persequentibus orabat, recogitata omnem mentem furiosam exuperat & inclinat. *Custodiat corda uestra, & intelligentias uestras, in CHRISTO IESV.* Ista corda & intelligentias vestras, in exemplo CHRISTI custodiat. *De cætero fratres quæcunque sunt uera, quæcunque pudica, quæcũque iusta, quæcunque sancta.* Ad extremum, vt omnia breuiter dicam. *Quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ.* Quia omnis natura humana nouit diligere & laudare quod bonum est. *Si qua uirtus, si qua laus tolerantiæ, hæc cogitate.* Meditamini, nihilq; aliud cogitetis. *Quæ didicistis.* Verbo vel exemplo. *Et accepistis.* Dono gratiæ CHRISTI. *Et audistis.* Auribus hæc per prædicationẽ. *Et uidistis in me.* Oculis. *Hæc agite, & Deus pacis erit uobiscum.* Tunc Deus pacis erit vobiscum, si fueritis ista sectati. *Gauisus sum autem in domino uehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut & sentiebatis.* Iterum floruistis flore boni operis, quem non obliuio arefecerat, sed occupatio impedierat. *Occupati autẽ eratis: nõ quasi propter penuriam dico.* Non pro-

pter meam penuriam, ſed propter veſtrum fructum dico me gauiſum. *Ego enim didici, in quibus ſum ſufficiens, eſſe.* A CHRISTO omnia æqualiter ferre ſum doctus. *Scio & humiliari, ſcio & abundare: ubique & in omnibus inſtitutus ſum, & ſatiari, & eſurire, & abundare, & penuriam pati.* Vt nec abundantia extollar, nec frāgar inopia. *Omnia poſſum in eo, qui me confortat.* Dans intelligentiam, quare ſciat & humiliari, & abundare, dum dicit, Omnia poſſum in eo, qui confortat me, dum ſibi nihil tribuit: ſed & quotidianū adiutorium implorat, vt poſſit eius implere præcepta. *Veruntamen bene feciſtis communicantes tribulationi meæ.* Non enim debuit mea æquanimitas veſtram impedire mercedem. *Scitis autem & uos Philippenſes, quòd in principio euangelii quando profectus ſum à Macedonia.* Quia vos ſolos, à quibus neceſſaria acciperemus, eligimus: fideliores vos omnibus iudicantes. *Nulla mihi eccleſia communicauit in ratione dati & accepti, niſi uos ſoli.* Illi dati, ego accepti: ſiue dantes carnalia, acceperunt ſpiritalia. *Quia & Theſſalonicam ſemel, & bis in uſum mihi miſiſtis.* Non ſolùm Corinthum, ſed etiam Theſſalonicam tranſmiſiſtis. *Non quia quæro datum, ſed requiro fructum abundantem in ratione ueſtra.* Superabundans fructus orationis cum ſanctis etiam abſentibus miniſtratur. Datum, eſt res ipſa, quam das: fructus autem, bona & recta voluntas datoris: vt quod tribuit, propter dominum tribuat: veluti qui ſuſcipit prophetam in nomine prophetæ, & iuſtum in nomine iuſti, mercedem prophetæ & iuſti ſuſcipiat. *Habeo autem omnia, & abūdo. repletus ſum acceptis ab Epafrodito, quæ miſiſtis.* Prouocat illos ad ſimile opus laudādo, & gratias referendo. *In odorem ſuauitatis.* Odor ſuauitatis non in re oblata, ſed in mentis deuotione conſiſtit, ſicut ſacrificium Noe gratè Deus deſcribitur odoratus, cum ipſe poſtmodum dicit, ſe nec carnibus, nec ſanguine animalium delectari. *Hoſtiam acceptam placentem Deo.* Notandum, quòd eleemoſyna hoſtia appellatur: & ſicut à ſanctis oblata, eſt accepta: ita ab his qui in peccato durauerunt data, reprobatur. *Deus autem meus impleat omne deſiderium ueſtrum.* Quia vt perfecti malum deſiderare non credebantur. *Secundū diuitias ſuas in gloria in* CHRISTO IESV: *Deo autem & patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum, amen.* Quod ſecundum diuitias Dei, ad gloriam pertinet

CHRISTI.

CHRISTI. *Salutate omnē sanctum in* CHRISTO IESV. *Salutant uos qui mecum sunt fratres. Salutant uos omnes sancti.* Erant ergo sancti, quos solus vult salutari præ cæteris, quos etiam in omnibus epistolis nominauit: capitalia non habuisse peccata intelligendi sunt. Nam quis sine peccato? Sed & scriptura baptizatum frequenter appellat. *Maximè autem qui de Cæsaris domo sunt. Gratia domini nostri* IESV CHRISTI *cum spiritu uestro, amen.* Vt eos confortaret, & illi liberius vel in fide persisterent, vel fiducialius prædicarent, quando audiebant etiam de officio Cæsaris multos fuisse conuersos

FINIS EPIST. AD PHILIPPENSES.

Ad Thessaloni-
CENSES EPISTO-
la prima.

ARGVMENTVM.

Thessalonicenses sunt Macedones. Hi in CHRISTO IESV accepto verbo veritatis perstiterunt in fide, etiam in persecutione ciuium suorum. Præterea nec receperunt falsos apostolos, nec ea quæ à falsis apostolis dicebantur. Hos collaudat Apostolus scribens eis ab Athenis, per Tychicum diaconem, & Onesimum acolythum.

Aulus & Siluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensium. Per Siluanum & Timotheum, non solùm his, sed etiam Corinthiis cum Apostolo verbum Dei fuerat nunciatum: sicut ipse ait in secunda, Per me, & Siluanũ, & Timotheũ. *In Deo patre, & domino* IESV CHRISTO *gratia uobis, & pax.* Præposterato ordine antè dicit in Deo patre, & CHRISTO IESV, & sic gratia vobis & pax. *Gratias agimus Deo semper pro omnibus uobis memoriam uestri facientes.* Pro omnibus, quia omnium nobis grata memoria est. *In orationibus uestris sine intermissione.* Non impediaris orare semper. *Memores operis fidei uestræ, & laboris, & charitatis.* Non solius fidei, nec in solo verbo laboris, & charitatis, sed in re. *Et sustinentiæ spei domini nostri* IESV CHRISTI. Omnis sustinentia propter spem. *Ante Deum & patrẽ nostrum.* Non ante homines. *Scientes fratres dilecti à Deo electionẽ uestram.* Ex hoc cognoscimus vos

verè

verè à Deo esse electos, quia tales estis. Notandum, quia electi sunt potius, quàm elegerunt. *Quia euangelium nostrum nõ fuit ad uos in sermone tantum.* Quia nec auditur tantum, sed etiam opus apparuit. *Sed & in uirtute, & in spiritu sancto.* Quem accepistis. *Et in plenitudine multa.* Perfectionis vestræ, siue abundantiæ nostræ. *Sicut scitis quales fuerimus in uobis propter uos.* Etiam à licitis abstinuimus. *Et uos imitatores nostri facti estis & domini, excipientes uerbum.* Per passioné suscipientes verbum, sicut & nos & dominus prædicauimus. *In tribulatione multa.* Quod vix excipitur in quiete. *Cũ gaudio spiritus sancti.* Hoc est, vere gaudere in spiritu sancto, sicut apostoli qui ibant gaudentes, quia digni habiti sunt pati contumeliam pro nomine CHRISTI. *Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia.* Perfectorum est formam credentibus exhibere: vestro exemplo omnes sunt ꝓuocati. *A uobis enim diffamatus est sermo Dei.* Natura famæ hæc est, vt siue bonum siue malum nuncians, vbique discurrat. *Non solùm in Macedonia, & in Achaia, sed in omni loco.* In quorum penè confinio est Thessalonica. *Fides uestra quæ est in Deum, profecta est.* Ab idolis ad dominũ conuersa. *Ita ut non sit nobis necesse quicquam loqui.* Ita vt nobis incipientibus aliquid de vobis ad eorum ædificationem loqui, ipsi optime scire se dicant. *Ipsi enim de nobis annunciant, qualem introitum habuerimus ad uos.* Et nostræ constantiæ, & vestræ conuersationis opinio omnibus nota est. *Et quomodo conuersi estis ad Deum à simulachris seruire Deo uiuo, & uero, & expectare filium eius de coelis, quẽ suscitauit ex mortuis IESUM.* Notandum dici conuersos ad dominum ab idolis, nõ solùm autem, sed & credentes sæpe in prophetis dicuntur conuerti debere à malitia ad fidem Dei. *Qui eripuit nos ab ira uentura.* Gratia & misericordia sua, ab ira nos iudicij liberauit: quia iam habemus in spe libertatem reparari per baptismum.

¶ *Nam ipsi scitis fratres introitum nostrum ad uos, quia non inanis fuit, sed antè passi, & contumeliis affecti.* Non est inanis sermo, qui firmatur constantia passionis. *Sicut scitis, in Philippis fiduciam habuimus in domino nostro loqui ad uos euangelium Dei.* Quia aliquanti vestrum viderunt nos Philippis passos non expauisse tribulationes, nec prędicare cessasse. *In multa solicitudine.* Non negligẽter, nec transitorie. *Exhortatio enim no* CAP. II.

 stra.

stra. Ideo non terremur. *Non de errore.* Errat quicunq; putat, vel docet malos regnare cum CHRISTO: Nolite errare, neque fornicarij, neque adulteri, &c. *Neque de immũditia.* Quomodo Iouiniani doctrina. *Neque in dolo.* Contra conscientiam loquentes atque suadentes. *Sed sicut probati sumus à Deo, ut crederetur nobis euãgelium, ita loquimur.* Integre loquimur, quasi à Deo probati: qui omnium mentes nouit, & ab ipso in hoc officio destinati. *Non quasi hominibus placẽtes, sed Deo, qui probat corda nostra.* Quæ falli possũt. *Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione auaritiæ. Deus testis est, nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à uobis, neque ab aliis.* Sicut qui hominibus placent, infirmis omnia quæ desiderant concedentes, & eorum mortem non curantes. Omnis qui adulatur, aut propter auaritiam vel gloriam adulatur. Ille ergo probatur propter Deum loqui, qui ista non quærit. *Cum possimus oneri esse, ut CHRISTI apostoli.* Cum possimus vos vel in hoc grauare, quod nobis Deus ordinauit. *Sed facti sumus paruuli in medio uestrum.* Humiliantes nos & nec debitum quærentes honorem. *Tanquam si nutrix foueat filios suos.* Humilians se, & in omnibus paruulo coæquans, vt illum ad maiora, sua imitatione perducat: Nam & in lingua balbutit, & parum edit, & cum eo lentè ambulat, vt consuescat. *Ita desiderãtes uos cupide uolebamus tradere uobis.* Vos proficere. *Non solùm euangeliũ Dei, sed etiam animas nostras.* Sicut nutrix sensum perfectiõis suę in paruulũ vult transfundere, vt & sit similis. *Quoniam charissimi nobis facti estis.* Propter fidẽ vestrã. *Memores enim facti estis fratres laboris nostri.* Labores manuum exercebat noctibus, fatigationem ve[illegible] i diebus. Nam si semper operabatur, quando docebat? *Et fatigationis nocte & die operantes.* Apud hos, & Corinthios, & Ephesios laborauit, quibus occasionem auferre cupiebat vel accipiendi vel detrahendi. *Ne quem uestrum grauaremus, prædicauimus in uobis euangelium Dei.* Hoc est, cum possimus oneri esse, quod superius dixerat. *Vos testes estis & Deus.* Sicut Samuel populo dixit. *Quàm sanctè & iustè & sine querela.* Ne vobis vllam offensionẽ daremus. *Vobis qui credidistis, affuimus.* Nõ incredulis. *Sicut scitis, qualiter unumquenq; uestrum tanquam pater filios deprecantes uos.* Paruulum vt nutrix, proficientem

iam,

iam, vt pater instituit. *Et consolantes: testificati sumus.* In tribulatione consolati sumus promissis CHRISTI. *Vt ambularetis digne Deo.* Digne Deo ambulat, qui nihil Deo agit indignũ. *Qui uocauit uos in suũ regnũ & gloriam.* Quod non nisi fideles possidebũt, quibus dicitur, Venite benedicti. *Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione: quoniam cum accepissetis à nobis uerbum auditus Dei.* Quod primum de Deo audistis, siue vt audiretis Deum. *Accepistis illud, non ut uerbũ hominum, sed sicut est uerè uerbum Dei.* Vt verbum hominum qui contemnit: Vos autem ita credidistis, vt ab ipso Deo vos audire putaretis. *Qui operatur in uobis, qui credidistis.* Operatur inspiratione, vel signis, vel si quid boni facitis, ille in vobis facit. Aduerte quia in vobis dixit, & non vobiscũ, vt Deo semper gloria detur, cuius est omne quod possumus, & qui in nobis operatur, vt operemur, sicut dicit in cãtico Esaiæ, Domine Deus noster pacem dabis nobis, & omnia opera nostra operatus es in nobis. *Vos enim imitatores facti estis ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa in CHRISTO IESV.* Quibus dicit: Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorũ cum gaudio suscepistis. *Quia eadem passi estis & uos.* De vobis plus miror, quia nec legẽ edocti, nec exemplis prophetarum estis prouocati. *A contribulibus uestris, sicut & ipsi à Iudæis.* Contribules de eadem sunt natione. *Qui & dominum occiderunt IESVM, & prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent.* Quid mirum si nos persequantur, qui occiderunt & Deũ & prophetas? *Et omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos gentibus loqui, ut non salui fiant.* Non solũ suis. *Vt impleant peccata sua semper.* Quia nõ solis Iudæis impediunt, sed etiam gentibus inuidẽt, ad suorũ cumulũ peccatorum. *Peruenit autem ira Dei super illos usque in finẽ.* Siue quia ablatus est nõ credẽtibus intellectus, siue quia præcoqua pœna captiui, & in vniuersa terra dispersi. *Nos autẽ fratres desolati à uobis ad tempus horæ aspectu, non corde abundantius festinauimus faciem uestram uidere cum multo desiderio. Quoniã uoluimus uenire ad uos.* Sicut alibi, absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicaui. *Ego quidem Paulus, & semel, & iterum, sed impediuit nos sathanás.* Tribulationibus persequentum, vel imbecillitatibus infirmorum, non sua virtute. *Quæ est enim nostra spes.* Quæ nos detineat. *Aut gaudium, aut*

corona gloriæ? Nónne uos ante dominũ nostrum IESVM *Christum estis in aduentu eius? Vos enim estis gloria nostra, & gaudiũ.* Boni magistri omnem spem,& gaudium, & coronã in perfectione discẽtium ponunt. ¶ *Propter quod non sustinentes amplius.* Neminem nostrum ad vos venire,& consolari vos de nobis,& ideo solicitudine torquebamur. *Placuit nobis remanere Athenis solis.* Maluimus soli remanere, q̃ nescire quid ageretis. *Et misimus Timotheum fratrem nostrum.* Quomodo simul scripsit,si missus est? sed hic factum antè refert,& recapitulat. *Et ministrum Dei in euangelio* CHRISTI. Adiutores pro discipulis etiam vulgò dicuntur. *Ad confortandos uos,& exhortãdos pro fide uestra.* Quia iam fidem recepistis: tantum confirmari opus habetis. *Vt nemo moueatur in tribulationibus istis.* Non dico oẽs,sed ne vel aliqui. *Ipsi enim scitis.* Non ergo moueri ac mirari debetis,scientes nos aliter trãsire nõ posse. *Quòd in hoc positi sumus.* A CHRISTO qui dixit, Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos, & multa alia. *Nam & cum apud uos essemus,prædicabamus uobis passuros nos tribulationes,sicut & factum est,& scitis:propterea & ego amplius non sustinens misi ad cognoscendam fidem uestram.* Vt non vos rei nouitas deterreret,sed nostra prophetia firmaret:vnde & saluator passionem suam antè prædixit. *Ne forte tentauerit uos.* Ne si vobis dixerit tentator, Ecce in quibus speratis Deum esse,de tribulationibus liberari non possunt,& fidem vestram forsitan turbaret. *Is qui tentat.* Qui etiã Deũ tentauit. *Et inanis fiat labor noster.* Si vobis per hanc suggestionem scrupulum iniecisset. *Nunc autem ueniente Timotheo ad nos à uobis,& annunciãte nobis fidem.* Qui firmiter creditis CHRISTO. *Et charitatem uestram.* Quia nos solito plus diligitis. *Et quia memoriam nostri habetis bonam.* Est enim & mala memoria. *Semper desiderantes nos uidere,sicut nos quoque uos.* Firmiter. *Ideo consolati sumus fratres in uobis,in omni necessitate tribulationis nostræ per uestram fidem.* Omnem necessitatem,& tribulationem non sentimus propter magnitudinem gaudij status vestri. *Quoniam nunc uiuimus,si uos statis in domino.* Etiã si occidamur,vita nostra ex vobis pendet. *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo tribuere pro uobis in omni gaudio, quo gaudemus propter uos ante dominum nostrum nocte & die.* Triplicem causam lætitiæ

CAP. III

tiæ nobis veſtra conuerſatio præſtat, quia & vos proficitis, & dominus per vos benedicitur,& aliis præbetis exemplum. *Abundantius orantes,ut uideamus faciē ueſtram.* Oſtendit quantum ab illis deſiderandus ſit fratribus,quos tantum ipſe deſiderat. Quis enim cum de fama compererit,videre non optat? *Ut compleamus ea,quæ deſunt fidei ueſtræ.* Si quid veſtra fides minus poteſt habere doctrinæ: quādo enim completur quod defuit, non improbatur quod fuit ei: quod minus erat additur,non quod inerat tollitur: ſed quia rectæ fidei eos eſſe ſciebat,quia fundamentum CHRISTVM habebant, & ideo additur,ad ædificium, non ſubtrahitur fundamentum. *Ipſe autem & pater noſter,& dominus* IESVS CHRISTVS *dirigat uiam noſtram ad uos.* Remotis diabolicis ſcandalis,& tentationibus,quibus noſter impeditur aduentus. *Vos autem dominus multiplicet,& abundare faciat charitatem ueſtram in inuicē.* Multiplicet in numero credentium,vel in fide & ſcientia. Et notandum, quòd dominus hoc facit,& non ſine Deo humana fragilitas. *Et in omnes, quemadmodum & nos in uobis ad confirmanda corda ueſtra ſine querela.* Vt non ſolùm Chriſtianos, ſed etiam omnis ſectæ homines, non propter errorem, ſed propter ſubſtantiam diligatis,& eis in quo indiguerint,miſericordiam, quam eis Deus in præſenti exhibet, non negetis. Hæc omnia vt faciatis, ſubaudiendum eſt illud, quod ſuperius dixit,vos autem dominus multiplicet,& abundare faciat in charitate: quia ipſius donum eſt,vt faciamus,cuius eſt donum,vt diligamus. *In ſanctitate ante Deum & patrem noſtrum in aduentum domini noſtri* IESV CHRISTI *cum omnibus ſanctis eius, Amen.* Non ante homines. ¶ *De cætero ergo fratres: rogamus uos & obſecramus in domino* IESV, *ut quemadmodum accepiſtis à nobis,quomodo uos oporteat ambulare & placere Deo.* CAP. IIII Vos quibus via CHRISTVS eſt,dignis eam greſſibus ambulate,māſuetudinis ſcilicet,charitatis, pacis & cæterorum ſimilium. *Sic & ambuletis,ut abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim uobis per dominum* IESVM. Quia cum ætate & fide, debetis profectus augere & mores, ſicut pro ætate carnis & cibus creſcit & ſtudium. *Hæc eſt enim uoluntas Dei ſanctificatio ueſtra.* Sanctificatio ab omni incontinentia temperat Chriſtianum,cum Moyſes ſanctificare volens populum,ab omni fœmina præceperit continere,vt Dei

legem accipere mereretur. *Vt abstineatis uos à fornicatione, ut sciat unusquisque uestrum*. Considerandum est, quia non eis, vt Corinthiis scribit. *Suum uas possidere in honore & sanctificatione*. Suum corpus castum seruando sanctificet, & honoret: vel certe tantum propter filios vxorem cognoscat. *Non in passione desiderii, sicut & gentes quae ignorant Deum*. Ne extra coniugium licitum fornicemini. *Et ne quis supergrediatur*. Propositum continendi. *Neque circunueniat in negotio fratrem suum*. Ne quis post deuotam ex consensu continentiam pari suo aliqua circunuentione vim inferat, siue in quolibet negotio fraus fiat. *Quoniam uindex est dominus de his omnibus*. Non solùm de fornicatione, sed etiam de transgressione propositi: quia ipsi sibi vouendo fecerunt illicitũ quod licebat. *Sicut praediximus uobis, & testificati sumus*. Si enim Corinthiis, multo magis his praedicauerat castitatem. *Non enim uocauit nos Deus in immunditiam*. Nimia incontinentia in coniugio poterit immũditiae deputari: quia corpus CHRISTI non permittit accipere. *Sed in sanctificationem*. Vt exemplo CHRISTI viuatis. *Itaq; qui haec spernit, non hominem spernit, sed Deum*. Non mea verba spernit, sed eius qui in me loquitur: cuius spiritui iniuriam facit omnis qui contemnit. *Qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis*. Qui non nisi in sanctis habitat. *De charitate aũt fraternitatis non necesse habemus scribere uobis. ipsi enim à Deo didicistis, ut diligatis inuicem, etenim facitis illud*. Propter CHRISTVM qui dixit, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem. Nouũ, hoc est, vt pro alterutro moriamur, quia hoc vetus nõ iusserat testamentum. *In omnes fratres, in uniuersa Macedonia*. Sine exceptione personae. *Rogamus autẽ uos fratres, ut abundetis magis, & operam detis*. Etiam erga peregrinos, vel inimicos amandos. *Vt quieti sitis, & ut uestrũ negotium agatis, & operemini manibus uestris, sicut praecepimus uobis*. Quosdam à superfluis, & secularibus negotiis reuocat, quae quantum datur intelligi, lucri causa agebant: multo ergo iustius est propriis manibus victũ quaerere, q̃ causis talibus implicari, & per has ab his aliquid, qui foris sunt, sperare beneficij, * pro quolibet quem iuuando alios laedebat. Aliqui putant ꝙ non officium docentis, sed vitium gentis exprobret: denique in secunda ad eos dicit, Si quis operari non vult, nec manducet. *Et ut honeste ambu-*

ſtè ambuletis ad eos, qui foris ſunt, & nullius aliquid deſideretis. Ne vos ipſi denotent,qui præſtare videntur. *Nolumus autem uos ignorare fratres de dormientibus,ut non contriſtemini.* Lazarum,ſaluator dixerat dormire,quē nouerat ſurrecturum. *Sic & cæteri.* Aliter debet fieri qui peregre proficiſcitur, aliter ille qui moritur. *Qui ſpem non habent.* Futurorum. *Si enim credimus,quód* IESVS *mortuus eſt,& reſurrexit.* Si hoc credimus quod æquè non videmus, & per eius nos reſurrectionem certi ſimus veniā conſecutos,cur illud ſimiliter non credamus,quod gentes ideo non credunt,quia non vident? *Ita & Deus eos qui dormierunt per* IESVM, *adducet cum eo.* Qui caput reſuſcitauit, ipſe & cætera membra reſuſcitare repromiſit. *Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini.* Non in noſtro. *Quia nos qui uiuimus,qui reſidui ſumus.* Suſpenſa euangelij ſententia,ſemper eos diem domini fecit habere ſuſpectum,quaſi eos in corpore inueniret dies ipſe. *In aduentū domini noſtri nō præueniemus eos,qui dormierunt.* Tam celer erit eorū reſurrectio,q̄ noſtra aſſumptio. *Quoniā ipſe dominus in iuſſu & in uoce archangeli.* Terribili. Helias terribilē Dei vidit aduentū. *Et in tuba Dei deſcendet de cœlo, & mortui qui in* CHRISTO *ſunt.* Non homines. *Reſurgent primi.* Ab illis qui ſunt mortui nō in CHRISTO. *Deinde nos qui uiuimus,qui relinquimur,ſimul rapiemur cū illis in nubibus obuiā domino in aëra.* Peccatores mortui cum his qui viui inueniuntur,& igne ſoluent, ſimul reſurgent ad pœnā: & iuſti viui,immutati,& incorruptibiles effecti,in momento cū iuſtis reſurgentibus rapientur ad gloriā,qui nō iudicabuntur,ſed iudicabunt. *Et ſic ſemper cū domino.* In eadem gloria. *Erimus.* Vbicunq; fuerit. *Itaq; conſolamini inuicem.* Notandum q̄ ſe laicos dicit debere conſolari. *In uerbis iſtis.* Ne contriſtemini. ¶ *De temporibus autē & momentis fratres non indigetis,ut ſcribamus uobis: ipſi enim diligenter ſcitis.* Euidenter de euāgelij lectione. *Quia dies domini ſicut fur in nocte ita uenit.* Quando omnes ſcierit dormire ſecuros. *Cū enim dixerint, pax & ſecuritas,tunc repētinus eis ſuperueniet interitus.* Tunc maximè timendus eſt,quādo eum nemo timet. *Sicut dolor in utero habētis.* Id eſt,partus. *Et nō effugient.* Sicut illa venientibus doloribus nō effugiet partum. *Vos aūt fratres nō eſtis in tenebris.* Non eſtis in ignorantia,quia ſcitis vos ſemp paratos eſſe debere. *Vt uos dies ille* CAP. V.

tanquam

tanquam fur comprehendat. Somno inertiæ dormientes. *Omnes enim uos filii lucis estis, & filii diei.* Ipse est lux, & dies scientiæ, & operationis. *Non sumus noctis neque tenebrarum.* Sicut tenebræ, ita & ignorantia dat fiduciam delinquendi. *Igitur non dormiamus.* Mente. *Sicut cæteri.* Qui sic. *Sed uigilemus, & sobrii simus.* Attendite vobis, ne grauentur corda vestra crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ: ergo & curæ inebriant. *Qui enim dormiunt.* Ideo otiosi sunt & cæteri: quia in tenebris sunt. Sequitur comparationem. *Nocte dormiunt.* In peccatis. *Et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.* Id est, de peccatis. *Nos autem qui diei sumus.* Nos qui diem habemus, nec otiosi nec ebrij esse debemus. *Sobrii simus.* Ab omni peccato. *Induti loricam fidei, & charitatis, & galeã spem salutis.* Fide & charitate iustitiæ vestem induti, quam alibi loricæ comparauit. *Quoniam non posuit nos Deus in iram.* Id est, in perditionem. Non credentes in ira sunt positi, qui iam iudicati sunt. *Sed in acquisitionem salutis per dominum nostrum* IESVM CHRISTVM. Vt acquiramus salutem. *Qui mortuus est pro nobis.* Nam siue morimur, siue viuimus, siue in corpore, siue extra corpus, cum ipso semper viuimus. *Vt siue uigilemus, siue dormiamus, simul cum illo uiuamus.* Bonis operibus. *Propter quod consolamini inuicem, & ædificate alterutrum, sicut & facitis.* Sicut felix est, qui ædificat, ita infelix qui destruit. *Rogamus autem uos fratres.* Notandum quia hoc laicis, quos præpositis monet exhibere officia charitatis. *Vt noueritis eos, qui laborant inter uos.* Vt intelligatis laborem ipsorum. *Et præsunt uobis in domino.* Domini exemplo, non potestate terrena: quia bonus doctor non sine labore potest docere vel præesse aliis. *Et monent uos, ut habeatis illos abundantius in charitate.* Presbyteri qui laborant in verbo, duplici honore digni sunt, & charitatis, & loci. *Propter opus illorum: Et pacem habete cum eis.* Ne cum pro aliqua causa corriperentur à sacerdotibus, inimici, & ingrati existerent. *Rogamus autem uos fratres.* Hoc sacerdotibus præcipit. *Corripite inquietos.* Pro diuersitate morborum, diuersitas adhibenda est medicinæ. Nunc præpositis loquitur, & hucusq; plebi. *Consolamini pusillanimes.* Qui exasperati deficiunt. *Suscipite infirmos.* Sustinete nuper credentes, qui nondum sunt firmi in fide. *Patientes estote ad omnes.* Etiam ad illos

qui corripiuntur. Qui in patientia non eſt,non corrigit, ſed irritat. *Videte ne quis malum.* Omni diligentia & cautela. *Pro malo alicui reddat.* Timet ne vel reddant,quos facere non poſſe credebat.hoc iam generaliter. *Sed ſemper quod bonum eſt ſectamini in inuicem.* Reddere pro malo bonum. *Et in omnes.* Non ſolùm in inuicem,ſed etiam in omnes homines. *Semper gaudete.* Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes,id eſt,ſpe futuræ vitæ. *Sine intermiſſione orate.* Corde,ſicut Moyſi tacenti dicitur, Quid clamas ad me? *In omnibus gratias agite.* In omnibus quæ acciderint, ſicut beatus Iob, In omnibus actibus veſtris domino gratiæ referantur. *Hæc enim uoluntas Dei eſt in* CHRISTO IESV *in omnibus uobis.* Sicut in illo impleta eſt per omnia: ita & in vobis omnibus impleatur. *Spiritum nolite extinguere.* Spiritum exhortantis obiectionibus nolite extinguere quæſtionum. Extinguere malis operibus: id eſt, opera ſancti ſpiritus, quia quicquid illo inſpirante facimus,ille facit:qui autor eſt operis boni,ſicut diabolus mali. *Prophetias nolite ſpernere.* Siue futura prædicentes,ſiue præterita differentes,tantum prophetis ſi fidei non ſunt contraria,quæ dicuntur, & ſi quid tale fuerit,refutate. *Omnia probate, quod bonum eſt tenete: ab omni ſpecie mala abſtinete uos.* Quia multæ ſpecies ſunt malorum. *Ipſe autem Deus pacis.* Qui omnes ſuſtinet etiam blaſphemantes. *Sanctificet uos.* Iugi cuſtodia protegendo:quos autem iuſtificauit,hos & ſanctificauit. *Per omnia.* Vt perfecti ſitis in omnibus. *Et integer ſpiritus ueſter.* Gratia ſpiritus quæcunque in ſe integra ſit,non tamen integra,niſi ab integris cuſtoditur.Dicitur frequenter ſpiritus ipſa mens rationabilis, vbi eſt quiddam tanquam oculus animæ, ad quam pertinet imago, & agnitio Dei, & aliquoties ſpiritus pro ſpiritali intellectu accipitur. *Et anima.* Cogitatu. *Et corpus ſine querela.* Ab opere. *In aduentum domini noſtri* IESV CHRISTI *ſeruetur. Fidelis eſt, qui uocauit uos.* Qui dixit, Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati eſtis, & ego vos requieſcere faciam. *Qui etiam faciet.* Vt perſeueretis. Quod promiſit dicens, Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem. *Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto. Adiuro uos per dominum, ut legatur epiſtola hæc.* Adiurare licet, iurare non licet. *Omnibus ſanctis fratribus.*

Gratia

Gratia domini nostri IESV CHRISTI *uobiscum, Amen.* Sanctos possumus baptizatos accipere.

FINIS EPIST. AD THESSALONICENSES PRIMAE.

Ad Thessalonicenses epistola secunda.

PAulus, & Siluanus, & Timotheus ecclesiae Thessalonicensium in Deo patre nostro, & domino IESV CHRISTO. *Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & domino* IESV CHRISTO. Sancti sunt: id est, ecclesia, & omnes fideles baptizati. *Gratias agere debemus Deo semper pro uobis fratres, ita ut dignum est.* Qui vos tales fecit, talemque ex vobis ecclesiam, donoq; misericordiae praeparauit: vt tantis tribulationibus non cedatis. *Quoniã supercrescit fides uestra, & abundat charitas uniuscuiusq; uestrũ in inuicem.* Antè dono Dei credidit: nunc supercrescit fides, ideo & laus augetur. Iustũ erat, vt supercrescente eorum fide, & Charitate, & eius supercresceret laus simul: & illud eis praenunciat, ꝙ in nouo argumento eos quidam à fide tentaturi essent auertere, quòd dicerent CHRISTVM cito adesse, & quem vellent, pro CHRISTO inducerent ad suadẽdum. *Ita ut & nos ipsi in uobis gloriemur in ecclesiis Dei pro patiẽtia uestra, & fide.* Tantum profecistis, vt non solũ alij vos laudent, sed etiã nos ipsi praeferamus omnibus vos imitandos. *In omnibus persecutionibus uestris, & tribulationibus, quas sustinetis.* Quia nisi crederetis dono Dei futura, ista minimè sufferretis. Sed gratias agimus Deo, cuius est, vt possitis. *In exemplũ iusti iudicii Dei.* Vt exemplũ detis iustum Dei iudiciũ expectandi: quem ita creditis venisse. *Vt dign*

digni habeamini regno Dei. Digni sunt regno Dei, qui gloriã eius scientes, nullam condignam esse putant passionem. *Pro quo & patimini, si tamen iustũ est apud Deũ retribuere tribulationẽ his, qui uos tribulant.* Hic, Si tamen, insultantis est, non dubitantis: quasi dicat, Si tamẽ fons iustitiæ potest iudicare, quod iustum est. *Et uobis, qui tribulamini, requiem nobiscũ in reuelationem domini de cœlo.* Quia nobiscũ compatimini. *Cum angelis uirtutis eius.* Qui vindicent. *In flamma ignis dantis uindictã his, qui non nouerunt Deum.* Si potuit flãma tres pueros nõ tangere: quare nõ eadem aliis sæuior, aliis mitior credatur? *Et qui non obediunt euãgelio domini nostri* IESV CHRISTI. Nõ solũ qui non nouerant Deũ, sed etiã qui non obediunt euangelicis disciplinis. *Qui pœnas dabũt in interitũ æternas.* Pœna sine patiente dici nõ potest sempiterna. *A facie domini, & à gloria uirtutis eius.* A cuius cõspectu sententiã accipient. *Cũ uenerit glorificari in sanctis suis.* Ipse in suis glorificabitur mẽbris, qui solis splẽdore rutilabunt. Siue glorificabit, cũ exhibebit quod promisit. *Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderũt.* Mirabuntur enim impij in sublimatione iustorũ inspiratæ salutis. *Quia creditum est testimoniũ nostrum super uos in die illo.* Quia multi creditis testimonio nostro de die illo. *In quo etiã oramus semper pro uobis, ut dignetur uos uocatione sua Deus.* Vt digni inueniamini ad quod estis vocati: quos enĩ vocauit, illos & iustificauit. Certè iam baptizatis loquebatur. *Et impleat omnẽ uoluntatem bonitatis, & opus fidei in uirtute.* Adiutorio quotidiano gratiæ & scientiæ: ac cõsolatio virtutũ, quę opus sunt fidei. *Vt clarificetur nomẽ domini nostri* IESV CHRISTI *in uobis, & uos in illo.* Vt CHRISTI nomen in vestris actibus clarum sit: & vos in eius signis atque virtutibus gloriosi. *Secundum gratiam Dei nostri, & domini* IESV CHRISTI. Non secundũ virtutem nostram, sed secundum gratiam dei. Diligenter considera, quòd secundum gratiam Dei dixit, nõ secundum merita nostra: vt nihil sibi arroget humana præsumptio, & suis meritis quicquam adscribat. ¶*Rogamus autem uos fratres per aduentum domini nostri* IESV CHRISTI. Quo vobis nihil est charius, quasi sanctis. *Et nostræ congregationis in ipsum.* Quando à quatuor ventis cœli congregabuntur electi. *Vt non cito moueamini à uestro sensu.* Nõ facilè, sed rationabiliter, secundum euangelij euidentissimã CAP. II.

sententiam

ſententiam de illa die, Qui credit cito, leuis corde, & minorabitur. *Neque terreamini neq; per ſpiritũ.* Nec ſigna vos terreant, quæ per ſpiritum, transfiguratum in ſanctum, fient: quia & hoc ſaluator antè præmonuit. *Neque per ſermonem.* Dialecticæ fallaciæ, vel rhetoricæ ſuaſionis. *Neque per epiſtolam.* Poterat enim etiam hoc diabolica inuenire verſutia: ſicut in multis apocryphis apparet, quæ ad fidem perfidiæ faciendam apoſtolorum nomine titulantur. *Tanquam per nos miſſam.* Noſtro nomine titulatam. *Quaſi inſtet dies domini.* Dies iudicij. *Ne quis uos ſeducat ullo modo.* Dicens, Ecce hic CHRISTVS, ecce illic. *Quoniam niſi uenerit.* Niſi antichriſtus venerit, non veniet CHRISTVS, quia ita ipſe promiſit. *Diſceſſio primum.* Deſertio veritatis, vel ſui principatus: ſiue diſceſſio gentium à Romano imperio, ſicut in Daniele per beſtiam, & imaginis figuram monſtratur. Diſceſſio autem diabolus non immerito dicitur: ab eo quòd diſceſſit à Deo. *Et reuelatus fuerit homo peccati.* Id eſt, diaboli: qui ſecundum Eſaiam prophetam conturbat gentes, &c. *Filius perditionis, qui aduerſatur, & extollitur.* Quia eum quaſi ſibi natum excipiet. *Supra omne.* Supra æternitatem & omnipotentiam ſe iactitabit, & ſacramenta culturæ augere ſe dicet. Nam & templum Hieroſolymis reſtituet, & omnia legis ceremonialia reſtaurabit, tantùm vt euangelium CHRISTI diſſoluat: quæ res miſerabiles Iudæos eum pro CHRISTO ſuſcipere perſuadebit, in ſuo, non in Dei nomine venientem. *Quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in tẽplo Dei ſedeat, oſtendens ſe, tanquam ſit Deus. Non retinetis, quod cum eſſemus apud uos, hæc dicebamus uobis?* Quod dicitur deus, eccleſia eſt: quod autem colitur, Deus ſummus eſt. Vt in tẽplo Dei ſedeat. oſtendens ſe, quòd ipſe ſit Deus: id eſt, quòd ipſe ſit eccleſia: quale eſt, ſi diceret, in templum Dei ſedeat, oſtendens ſe quòd ipſe ſit Dei templum: aut, in Deum ſedeat, oſtendens quòd ipſe ſit Deus. Iſtud de Ticonij regulis. *Et nunc quid detineat ſcitis.* Aduentum antichriſti. *Vt reueletur in ſuo tempore.* Idem antichriſtus. *Nam myſteriũ iam operatur iniquitatis.* In præcurſoribus eius antichriſti, qui exierunt in mundo. *Tantũ ut qui tenet nunc.* Scilicet, imperium. *Teneat donec de medio fiat.* Regnum Romanorum de medio prius auferetur, quàm antichriſtus reueletur. *Et tunc reuelabitur*

litur ille iniquus, quem dominus IESVS *interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.* Quia sicut fulgor coruscabit in mundo. *Eum, cuius est aduentus, secundum operationem sathanae.* Exurgent pseudoprophetae, & pseudochristi, & dabunt signa magna, ita vt in errorem mittantur, si fieri potest, etiam electi. *In omni uirtute, & signis, & prodigiis mendacibus.* In fantasia. *Et in omni seductione iniquitatis.* Est enim seductio veritatis. *His qui pereunt: eò quòd charitatem ueritatis non receperunt, ut salui fierent.* Qui veritatem non dilexerunt, diligent vanitatem. *Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio.* Permittit deserendo. Nam si Deus mittit, quomodo operatio sathanae est eius aduentus? *Vt iudicentur omnes, qui non crediderunt.* Vt non se per incarnationis Christi obscuritatem excusent diuinis virtutibus non credidisse, cùm homini diabolica arte fallenti crediderint: quia in hominis effigie apparebit. *Veritati.* CHRISTO. *Sed consenserunt iniquitati.* Antichristo. *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro uobis fratres dilecti à Deo.* Qui charitatem recepimus veritatis, & propterea à Deo diligimur. *Quòd elegerit uos Deus.* Fecerit paratos ad credendum: sicut ei aliò ire cupienti de viro Macedone reuelatum est. *Primitias in salutem in sanctificatione spiritus, & fide ueritatis, in qua & uocauit uos per euangelium nostrum.* Quia primos nos fecit credere, quàm gentes. *In acquisitionem gloriae domini nostri* IESV CHRISTI. Ad hoc vocati estis, vt CHRISTI gloriam acquiratis: scimusque cùm apparuerit, similes illi erimus: siue ad Dei gloriam pertinet, cùm maior credentium numerus crescit. *Itaque fratres state, & tenete.* Haec in fide, & veritate, & sanctificatione spiritus. *Traditiones.* Cum suas vult teneri, nō vult alias superaddi. *Quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolā nostram.* De baptismi sacramento, & caeteris, quae toto mundo seruantur, & pro hoc apostolice cōprobantur. *Ipse autē dominus noster* IESVS CHRISTVS, *& Deus & pater noster.* Qui haec nobis omnia attulit. Contra Arrianos, qui maiorem putant, qui prius fuerit nominatus: ecce hic prius filius nominatur. *Qui dilexit nos.* Impios, cum non mereremur. *Et dedit consolationem aeternam.* Promissionū: siue spiritum consolatorem, hoc est, paracletū. *Et spem bonā in gratia.* Est enim & spes mala. *Exhortetur cor-*

da uestra. Virtutibus vel reuelatione. *Et confirmet in omni opere.* Confirma me in verbis tuis: quia si ille non cõfirmauerit, vana est salus hominis. *Et sermone bono.* Non solùm in opere. ¶*De cætero fratres orate pro nobis.* Sicut pro Petro: & dat humilitatis exemplum, & occasionem charitatis, vt pro alterutro oremus. *Vt sermo domini currat, & clarificetur, sicut & apud uos.* Currat affluentia: magnificetur profectu auditorum. *Et ut liberemur ab importunis, & malis hominibus.* Contradicentibus, & persequentibus. *Non enim omnium est fides.* Non omnes castè annunciant euangeliũ Dei.

CAP. III

Fidelis autem Deus est, qui confirmabit uos. Non relinquet, nisi relinquentes. *Et custodiet à malo.* Tẽtationibus diabolicæ infestationis. *Confidimus autem de uobis in domino, quoniã quæ præcepimus facitis, & facietis. Dominus autẽ dirigat corda uestra in charitate Dei.* Inspirando, gubernando iugiter, & adiuuando, ac reuelando quanta sint, quæ promisit vel bonis, vel malis. Et notandum, quòd hic dominum spiritum sanctũ dixerit, contra Arrianos hic prior nominatur. Ideo hic merito spiritum sanctum dominum accipimus, qui in charitate dei, & in CHRISTI patientia corda fidelium diriget.

Et patientia CHRISTI. Vt intelligatis nihil nouũ pati pro vobis, quod ille pro vobis nõ antè pertulerit. *Denuntiamus autẽ uobis fratres in nomine domini nostri IESV CHRISTI.* Quia in prima lenius cõmonuimus: & emẽdare noluerant, vt vel sic erubescant. *Vt subtrahatis uos ab omni fratre ambulante inordinate.* Notandum, quòd subtrahendum sit ab homine Christiano non secundum apostolica præcepta viuente. *Et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis.* Inhonestè. *Ipsi enim scitis, quemadmodum oporteat imitari nos, quoniã non inquieti fuimus inter uos.* Qui forma sumus credentium. *Neque gratis panem mãducauimus ab aliquo, sed in labore & fatigatione, nocte & die operantes, ne quem uestrum grauaremus.* Ecce traditionem eorum. *Nõ quasi non habuerimus potestatẽ.* Dicente domino, Dignus est operarius mercede sua. *Sed ut nosmetipsos formam daremus uobis ad imitandum nos.* Ne alicui occasionem auaritiæ vel vtique fomitem inquietudinis præberemus. *Nam & cum essemus apud uos, hoc denunciabamus uobis.* Quòd videbamus aliquos tales futuros. *Quoniam si quis non uult operari.* Vt aut sedeant quieti: aut si veri sunt apostoli,

ſtoli,nos ſequantur, ſi non auaritiæ,ſed dei ambulant cauſa.

Nec manducet. Hæc ſit inquietudinis nō ſolùm pœna,ſed etiam emendatio. *Audimus enim inter uos quoſdam,* Reddit huius ſententiæ cauſas. *Ambulare inquiete,nihil operantes.* Non ſedere quietè. *Sed curioſe agentes.* Quid in qua prouincia, vel ciuitate geratur inquirentes. *His autem qui eiuſmodi ſunt,denunciamus,& obſecramus in domino* IESV CHRISTO. Nec ipſos poſt alteram correptionem deſinit cōmonere. *Vt cum ſilentio operantes,manducent ſuum panem.* Cum quiete & tranquillitate: ne vel cum inquietudine operentur.

Vos autem fratres nolite deficere benefacientes.Quod ſi quis non obedit uerbo noſtro per epiſtolam,hunc notate:& ne commiſceamini cum illo. Non omnibus prohibeo dari, ſed talibus, ne putetis me conſuetudinem tollere benefaciendi. *Vt confundatur. Et nolite quaſi inimicū exiſtimare.* Non vt penitus abſcindatur.

Sed corripite ut fratrem. Corripite,vt emēdetur:nolite abiicere,ne deſperet. Aeger ſanādus eſt,non necandus: ne de inquieto fiat apoſtata. *Ipſe autē Deus pacis det uobis pacē ſempiternā.* Vt poſſitis omnes curare pacificè. *In omni loco.Dominus ſit cum omnibus uobis.* Et in omni loco,vbicunque fueritis

Salutatio mea manu Pauli:quod eſt ſignū in omni epiſtola:ita ſcribo. Vt ſciatis falſas epiſtolas inuenire. *Gratia domini noſtri* IESV CHRISTI,*cū omnibus uobis amen.* His verbis omnes epiſtolas ſubſcribebat, excepta Galatarum, quam propria manu perſcripſit, vt poſt eam * nec ad ſemetipſam, niſi manu propria perſcripta reciperent.

FINIS EPIST. AD THESSALONICENSES SECVNDAE.

Epiſtola Pauli ad Coloſſenſes.

ARGVMENTVM.

Coloſſenſes & hi, ſicut Laodicenſes, ſunt Aſiani & ipſi præuenti erant à pſeudoapoſtolis, nec ad hos acceſſit ipſe apoſtolus, ſed & hos per epiſtolam corrigit. Audierant enim verbum ab Archippo, qui & miniſterium in eos accepit. Ergo Apoſtolus iam ligatus, ſcribit eis ab Epheſo. Et in primis fidem eorum magnam audiſſe laudat. Deinde monet, ne per philoſophiam vel legis ceremonias ſeducantur.

Aulus apoſtolus CHRISTI IESV *per uoluntatem* Dei, *& Timotheus frater.* Non meis meritis, ſed Dei voluntate. *His qui ſunt Coloſſis.* Hoc eſt, eccleſiæ. *Sanctis, & fidelibus fratribus in* CHRISTO IESV. Non in carne. *Gratia uobis, & pax à* Deo *patre noſtro. Gratias agimus* Deo, *& patri domini noſtri* IESV CHRISTI, *ſemper pro uobis orantes, audientes fidem ueſtram in* CHRISTO IESV. Notandum, quòd gratiam ſemper præmittat, qua ſaluamur, ſine vllis meritis noſtris. *Et dilectionem, quam habetis in ſanctos omnes.* Sine exceptione notitiæ, vel perſonæ, ſolam in omnibus diligitis ſanctitatem. *propter ſpem, quæ repoſita eſt uobis.* Non vt ſancti ab hominibus videamini. *In cœlis: quam audiſtis in uerbo ueritatis euangelii, quod peruenit ad uos.* Verbo vitæ æternæ. *Sicut & in uniuerſo mundo eſt, & fructificat.* Aliud trigeſimũ, aliud ſexageſimũ, aliud cẽteſimũ. *Et creſcit, ſicut & in uobis.* In numero credẽtiũ. *Ex ea die qua audiſtis, & cognouiſtis gratiã Dei in ueritate.* Ille Dei gratiam in veritate cognoſcit, qui gratiæ Dei non exiſtit ingratus, qui ſuis meritis nihil attribuit:

tribuit: ſed illi dat gloriam, cuius dono eſt, quicquid eſt. *Sicut didiciſtis ab Epaphra chariſſimo conſeruo noſtro.* Qui eis expoſuerat, Dei eſſe omne qđ poterant. *Qui eſt fidelis pro uobis miniſter* CHRISTI IESV. Fideliter pro vobis in oratione incumbens, voluntati CHRISTI miniſtrat. *Qui etiam manifeſtauit nobis dilectionem ueſtram in ſpiritu.* Quam habetis in ſpiritalibus. *Ideo & nos ex qua die audiuimus, non ceſſamus pro uobis orantes & poſtulantes. ut impleamini agnitione uoluntatis eius.* Quia aliter eam facere nõ poteſtis. Quod propheta intelligens dicebat ad dominum, Doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es. *In omni ſapientia.* Legis Dei. *Et intellectu ſpiritali.* Qui & intelligentem, & audientem faciat ſpiritalem. *Vt ambuletis.* Expoſuit, quæ obſcura dicebat, quomodo Deus det velle, & adiuuet, atque cõfirmet inſpirando, docendo ſapientiam, & intellectum donãdo per gratiam ſuam: libertatem arbitrij reparando & confirmando quotidiana gratia ſua: ſicut in præſenti orat, vt impleantur agnitione voluntatis eius, in omni ſapientia, qua poſſint digne Deo in omnibus ambulare. *Dignè Deo, per omnia placentes, in omnĩ opere bono fructificantes, & creſcentes in ſcientia Dei.* Dignè Deo ambulat, qui ei per omnia placet. hoc eſt, in omni opere bono, vt cum ſcientia Dei creſcat & fructus. *In omni uirtute.* Virtus eſt, cum inueterata vitiorum conſuetudine, vel in paſſione infirmitatem carnis ſuperare. *Confortati ſecũdum potentiam.* Vt & vos ſimiliter omnia ſufferatis. *Claritatis eius, in omni patientia & longanimitate.* Gloriæ. *Cum gaudio gratias agentes Deo & patri.* Non ex neceſſitate. *Qui dignos nos fecit.* Plus vos vocatio lætificet, quàm paſſiones contriſtent. *In partem ſortis ſanctorum.* Sortem hæreditatẽ in ſcripturis frequenter inuenimus. *In lumine.* Scientiæ Dei ab ignorantia. *Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarũ.* Quia quis à quo ſuperatur, huius eſt ſeruus. Notãdum eſt, quia ipſe nos eripuit, non noſtra virtus, vel natura, qua eramus filij iræ. *Et tranſtulit in regnũ fili dilectionis ſuæ.* De regno erroris & mortis, vt nos dilecti eſſemus & filij. *In quo habemus redemptionẽ.* Per ſanguinem eius. *Et remiſſionẽ peccatorum.* Redempti ſanguine ſuo, per baptiſmum peccata remiſit. *Qui eſt imago Dei inuiſibilis.* Secũdum humanitatem abſq; peccato: quia ſecundum diuinitatem nõ eſt imago, ſed veritas. Per hanc imaginẽ

Philippo patré dominus demõſtrabat. Imago iſta veritas eſt, imago iſta iuſtitia eſt, nõ muta, quia Dei verbũ: nõ inſenſibilis, quia ſapientia eſt: nõ inanis, quia virtus eſt: nõ vacua, quia plenitudo vitæ: nõ mortua, quia reſurrectio eſt. Imago, & æqualitas, & ſimilitudo diſtinguenda ſunt: quia vbi imago, continuo ſimilitudo, nõ continuo æqualitas. Vbi æqualitas, cõtinuo ſimilitudo, nõ continuo imago. Vbi ſimilitudo, nõ continuo imago, nõ continuo æqualitas: vt in ſpeculo eſt imago hominis, quia de illo expreſſa eſt: eſt etiá neceſſario ſimilitudo, non tamé ęqualitas: quia multa deſunt imagini, quę tamé inſunt illi rei, de qua expreſſa eſt. Vbi ęqualitas, cõtinuo ſimilitudo, nõ cõtinuo imago, velut in duobus ouis paribus, quia ineſt ęqualitas, ineſt & ſimilitudo: quęcunq; enim aſſunt vni, aſſunt & alteri: imago tamé nõ eſt, quia neutrũ de altero expreſſum eſt. Vbi ſimilitudo, non cõtinuo imago, nõ cõtinuo æqualitas: omne quippe ouũ omni ouo, inquãtum ouũ eſt, ſimile eſt: ſed ouũ perdicis: quãuis inquãtũ ouum eſt, ſimile eſt ouo gallinæ, nec imago tamé eius eſt, quia de illo expreſſum non eſt: nec æquale, quia breuius eſt, & alterius generis animantium. Sed vbi dicitur, non continuo, vtique intelligitur, quia eſſe aliquando poteſt. Poteſt ergo eſſe aliqua imago, in qua ſit etiam æqualitas: vt in parentibus & filiis inueniretur imago & æqualitas & ſimilitudo, ſi interuallum temporis defuiſſet: nam & de parente expreſſa eſt ſimilitudo filij, vt recte dicatur imago: & poteſt eſſe tanta, vt recte etiam dicatur æqualitas, niſi quòd parens tempore præceſſit. Ex quo intelligitur & aliquando æqualitatem, non ſolùm ſimilitudinem habere, ſed etiam imaginem: quod in ſuperiori exemplo manifeſtum eſt. Poteſt etiam aliquando ſimilitudo eſſe & æqualitas, quamuis non ſit imago: vt de duobus ouis paribus dictum eſt. Poteſt etiam ſimilitudo & imago eſſe, quamuis non ſit æqualitas: vt in ſpeculo oſtendimus. Poteſt & ſimilitudo eſſe, vbi & æqualitas & imago ſit: ſicut de filiis commemorauimus, excepto tempore, quo præcedunt parentes. Sic enim æqualem ſyllabam ſyllabæ dicimus: quamuis altera præcedat, altera ſubſequatur. In Deo autem quia conditio tẽporis vacat: non enim poteſt rectè videri. Deus in tẽpore generaſſe filiũ, per quem cõdidit tempora: conſequens eſt, vt non ſolùm ſit imago eius, quia de illo eſt, & ſimi-

Auguſt. in lib. de diuerſis quæſtio. quæſt. 74

& similitudo,quia imago:sed etiam æqualitas tantà, vt nec temporis quidem interuallum impedimentum sit. Item aliter. Cur imago similitudinem habet in picturis,homines nolunt esse dissimiles? & Arrius dissimilem contendit, & vult, vt pater dissimilē generet sui. *Primogenitus omnis creaturæ.* Omnis rationabilis creaturæ secundum carnem primus effectus,primogenitus,inquit,non primo creatus, vt & genitus pro natura,& primus pro perpetuitate credatur:vel certè primogenitus ex mortuis. *Quia in ipso condita sunt uniuersa in cœlis,& in terra,uisibilia,& inuisibilia,siue throni,siue dominationes,siue principatus,siue potestates.* In ipso : quia semper idem est, sicut ait Iudas, IESVS populum suum de terra Aegypti liberauit. Et,Nemo ascendit in cœlum,nisi qui de cœlo descendit filius hominis. *Omnia per ipsum & in ipso creata sunt.* Et per ipsum omnia facta sunt,& quod factum est,in ipso vita est. *Et ipse est ante omnes.* Creaturas. *Et omnia in ipso cō stant.* Viuunt. *Et ipse est caput corporis ecclesiæ,qui est principium,primogenitus ex mortuis.* Hoc modo caput est ecclesiæ. *Vt sit in omnibus ipse primatum tenens.* Propterea prius resurrexit. *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis habitare.* In nullo enim alio ita diuinitas habitauit. In aliis enim gratia ex parte fuit,in isto natura perfecta. *Corporaliter.* Neque enim diuinitas corpus est. Sed quia sacramenta veteris testamenti appellat vmbram futuri,propter vmbrarū comparationē, corporaliter dixit habitare in CHRISTO plenitudinē diuinitatis, quòd in illo impleantur omnia,quæ in illis vmbris figurata sunt,ac sic quodam modo vmbrarum illarum ipse sit corpus:hoc est,figurarum & significationum illarum ipse sit veritas. Item aliter: Perfectè,quasi dicat summaliter. *Et per eum recōciliare omnia in ipsum.* Terrena cœlestibus,quæ ab eis per contrarietatē vitæ fuerant separata: vnde dominus orare nos docet,vt ita volūtas Dei fiat in terra,sicut in cœlis. *Pacificans per sanguinē crucis eius,siue quæ in cœlis,siue quæ in terra sunt.* Per quæ sunt homines emūdati. *Et uos cum essetis aliquādo alienati, & inimici sensu in operibus malis.* Exposuit inimicitias nostras cū Deo & eius ministris. *Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem.* In qua baptizati estis omnes. *Vt exhiberet uos sanctos, & immaculatos.* Ne eius beneficium irritum faciatis, & iterum sitis

inimici. *Et irreprehensibiles.* Considerandum, quàm perfectum vult esse vnumquenque credentem. *Coram ipso.* Nõ coram hominibus. *Si tamen permanetis in fide fundati & stabiles & immobiles.* Tunc poteritis immaculati esse, si vos hominum exempla non decipiant, sed firmiter futura credatis. *A spe euangelii, quod audistis.* Spem euangelij, nisi qui secundum ipsum viuunt, sperare non possunt. *Quod prædicatum est in uniuersa creatura, quæ sub cœlo est.* Notandum, hominem dici omnem creaturam. *Cuius factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro uobis.* Pro nobis patitur, vt ædificaret. Sed & pro ipso antè passus est CHRISTVS. *Et adimpleo ea, quæ desunt passionum* CHRISTI *in carne mea pro corpore eius.* CHRISTVS enim à solis Iudæis adductus ad mortẽ est: ego pro ecclesia eius, & à gentibus. CHRISTVS inchoauit passionem, non impleuit. Sed in corpore suo, id est, in ecclesia, nũc adimpletur. *Quod est ecclesia. Cuius factus sum ego minister secundum dispensationẽ Dei, quæ data est mihi in uos.* Dono spiritus sancti, & doctrinæ euangelicæ, quam vobis iussus est erogare. *Vt impleam uerbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à seculis, & generationibus.* Vt per me prædicatio impleatur. *Nunc autem manifestatũ est sanctis eius.* Tẽpore quò voluit reuelare. *Quibus uoluit Deus notas facere diuitias gloriæ sacramẽti huius in gentibus.* Quia idem Deus omnium diues in omnibus, quomodo voluit, sic & fecit, quia voluntas eius iusta est. *Quod est* CHRISTVS *in uobis.* Ipse est mysterium, quod patefactum est gentibus. *Spes gloriæ quem nos annunciemus.* Vobis per quẽ futuram gloriam speratis. *Corripientes omnẽ hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia.* Iudæum, & Græcum, seruum & liberum. Et hoc notandum, quòd omnes homines vult exhibere perfectos, secundum illam perfectionem, quam alibi dicit, Quotquot enim perfecti, hoc sapiamus: cùm retro dixerit, Fratres, ego me non arbitror comprehendisse, & reliqua. Sed est quædam imperfecta perfectio, vt sciat homo se non esse perfectum in hac vita. *Vt exhibeamus omnem hominẽ perfectum in* CHRISTO IESV. Secundum synecdochen dictum totum pro parte. *In quo & laboro certando secundum operationẽ eius, quam operatur in me in uirtute.* Signorum.

CAP. II. ¶ *Volo enim uos scire, qualem*

lem solicitudinem habeam pro uobis, & pro his, qui sunt Laodiceæ. Agoniam. *Et quicunque alii non uiderint faciem meam in carne, ut consolentur corda ipsorum, instructi in charitate & in omnes diuitias plenitudinis intellectus in agnitione mysterii Dei patris, & domini IESV CHRISTI.* Quia si me vidissent, & charitatem meam erga se, & diuitias mysterij Dei plenius cognouissent, dum & maiorem præsentis affectum probarent, & abundantiã rationis à me, qui propriè à CHRISTO didici, doceretur. *In quo omnes thesauri sapiẽtiæ & sciẽtiæ.* Qui latebant, quamuis essent in literis legis, sicut Esaias ait, In thesauris salus nostra, CHRISTVS venit sapientia & sciẽtia à domino. Hi sunt thesauri septiformes gratiarũ spiritus sancti. *Absconditi.* Qui erant Moysi tecti velamine. *Hoc autẽ dico, ut nemo uos decipiat in sublimitate sermonũ.* Ideo dico melius fuisse, vt ego vos præsens instruerem, sed tamen breuiter complexus sum, omnem thesaurum sapientiæ & scientiæ in ipso esse, vt omnem sermonem vel sensum, qui præter illum est, non solùm non miremini, sed etiam stultitiam deputetis. *Nam & si corpore absens sum, sed spiritu uobiscum sum.* Habebat hãc gratiam, vt alibi positus, quid alibi ageretur, agnosceret: sicut Helisæus vidit in spiritu Giezi post Naaman currentẽ. *Gaudens, & uidens ordinem uestrum.* Et video & cupio præsens implere omne, quod deest. *Et firmamentum eius quæ in* CHRISTO *est fidei uestræ.* Supplementum credere Deũ verum, & hominem verum, vnam personam ex duabus substantiis, quia hoc est fidei fundamentum, quod vobis sufficit ad vitam, etiam si aliquid scientiæ minus interim habeatis. *Sicut ergo accepistis* CHRISTVM IESVM *dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati.* Deum credentes & hominem. *Et superædificati in ipso.* Secundum robur fundamenti validum ædificium supercrescat. *Et confirmati in fide, sicut & didicistis.* Futurorũ. *Abundantes in illo in gratiarũ actione.* Semper crescentes in illo, & pro donis eius abundantius gratias referentes. *Videte, ne quis uos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam.* Contra philosophos agit, quorum omnis disputatio de elementis est, & visibilibus creaturis, & qui ex rebus naturalibus virtutem æstimant Dei, dicentes, ex nihilo fieri nihil posse: & animam aut initium non habere, aut esse mortalem: & virginem párere non posse: & Deum ex homine nasci,

ne nasci, mori, atque resurgere stultum esse credere. *Secundum traditionem hominum, secundum elemēta mundi.* Seductionem. *Et non secundum* CHRISTVM. Qui secundum CHRISTVM, sapit, sanum sapit. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis.* Omnis plenitudo diuinæ virtutis in corpore eius inhabitat. *Corporaliter & estis in illo.* Substantialiter, & realiter. *Repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis..* Si illius sciētiam docemini, qui dedit initium etiam inuisibili creaturæ, quid vobis conferent, qui nihil plus intelligunt, quàm quod vident? *In quo & circuncisi estis, circuncisione non manufacta.* Hic iam Iudæos & pseudoapostolos taxat, ne vel ab ipsis seducantur. *In expoliatione corporis carnis, sed in circuncisione* IESV CHRISTI. Per quam vos totum veterem hominem expoliastis. *Consepulti ei.* Commortui. *In baptismo.* Hæc est circuncisio CHRISTI. *In quo & resurrexistis per fidem operationis* Dei, *qui suscitauit illum à mortuis.* Resurrexistis in nouam vitam, credentes & intelligentes illius esse operationē. *Et uos cùm mortui essetis in delictis & præputio carnis uestræ.* Quando non solùm præputiati, sed & circūcisi pariter morti æternæ eratis obnoxij. Cum ergo dupliciter indigni essetis, filiorum estis consortes effecti. *Conuiuificauit cum illo, donās uobis omnia delicta, delens, quod aduersus nos erat.* Auferendo causas mortis peccati. *Chirographum decreti.* Euacuans. *Quod erat contrarium nobis.* Chirographum quidam dicunt esse quasi scriptam quandá apud Deum memoriam peccatorum: vnde ipse dicit in cantico, Nónne hæc congregata apud me, & signata sunt in thesauris meis? Et in Hieremia, Peccatum Iudæ scriptum est in vngue adamantino. Hæc ergo deleta sunt in cruce, dum dimittendo peccata, etiā memoriā abolet delictorum. CHRISTVS nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pepēdit in ligno. *Et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci.* Non solùm peccata mortificauit in cruce, sed etiam incorruptionem, & præmia donauit per indebitam mortem. *Expolians principatus, & potestates.* Vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, se offerendo pro reis morti. *Traduxit confidenter.* In se peccata suscipiens, & peccatores absoluens, dum illa cruci affigit. *Palàm triumphans illos.* Publicè

blicè crucifixus. *In semetipso.* Confusione contempta, non occidendo, sed moriendo: nec vim inferendo, sed sustinendo: vt nobis confracta omni superbia vincendi daret exemplum. *Nemo ergo uos iudicet in cibo, aut in potu.* Nullum ergo in hoc iudicium est: quia cum vmbra esset, cessauit corpore veniente, nec imagine opus est, veritate præsente. *Aut in parte diei festi.* Calendæ, siue luna noua. *Aut neomeniæ, aut sabbatorum.* Neomenia nouæ vitæ, vel secundæ figuram habuit: sabbatum requiem vitæ futuræ. *Quæ sunt umbra futurorum.* Vmbra legis erat, corpus est CHRISTI. *Corpus autem* CHRISTI. Futura erāt, quæ modò præsentia sunt. *Nemo uos seducat uolens in humilitate & religione angelorū quæ non uidit, ambulans frustra, inflatus sensu carnis suæ.* Nemo fi-cta humilitate superbus, quia se angelos videre mentiatur, & ideo frustra se super homines iactet, qui visiones à suo loquitur corde. *Et non tenens caput.* CHRISTO non credens capiti omnium sanctorum. *Ex quo totum corpus.* Ecclesiæ. *Per nexus, & coniunctiones subministratum.* Quia membris à capite vsque ad pedes membra iunguntur. Quicunque ergo extra hoc corpus, quantumuis se iactet, non viuit, qui caput non habet & vitam. *Et constructum crescit in augmentum Dei.* In augmentū illius corporis, quod vnitum est Deo. *Si mortui estis cum* CHRISTO *ab elementis huius mundi.* Elementa huius mūdi possunt definiri etiam auaritia & ambitio honorum, & cætera mundana. *Quid adhuc tanquam uiuentes mundo.* Nec similitudinem viuentium in mundo voluit nos habere. *Decernitis?* Sicut illi qui futura non credunt. *Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neq; cōtrectaueritis.* Illorum tactu, & gustu, & contrectatione, qui in concupiscentiis abutūtur, & diligūt pro æternis. *Quæ sunt omnia in interitū ipso usu.* Ex partibus mundi conditionē eius aduerte: cuius enim mēbra corrumpuntur, necesse est, vt totus quandoque soluatur. Nec coli ergo elementa eius, vt mortalia debent, nec diligi pro æternis. *Secundum præcepta & doctrinam hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in superstitione & humilitate, & non ad parcendum corpori: non in honore aliquo ad saturitatem carnis.* Aliqui sic accipiunt, contra eos dici, qui ex Iudæis crediderunt, & dicebāt legis ceremonias obseruari debere: ideo & doctrinas hominū vocat, quia pręcepta ipsa carnaliter intelligant,

telligant,dicentes,in lege prohibita non debere manducari, ſed omnes illæ obſeruationes, licet aliquam ſapientiam præ ſe ferre videantur lege præcepta,tamen in ſuperſtitione ſunt in aliquo honore Dei : quia ſunt ad explendam voluntatem obſeruantiæ carnalis . Alij totum hoc capitulum ita intelligunt,vt dicant,ab elementorum nos rationibus voluiſſe Apoſtolum reuocare, ad quas à philoſophis ſuadebantur, quanuis rationabilia videātur: ne per bona eorum inducamur ad mala. Etiam homines natura docente,tradiderunt, ꝙ mundus eſſet quandoque ſoluendus,& ideo vnum Deum , quem ſolum æternum intellexerant, licet ſuperſtitioſe, tamen humiliter venerati ſunt , & non parcendum dixerunt corpori, nec carnem in ſaturitatem onerandam,quòd eſſet & ipſa mo-
CA. III. ritura. ¶*Igitur ſi conſurrexiſtis cum* CHRISTO. Conſequenter primò cōmortuos,deinde ſurrexiſſe,nos dicit,nec ſolum terræ mori ſed etiam cœlo nos viuere hortatur. *Quæ ſurſum ſunt,quærite,ubi* CHRISTVS *eſt in dextera Dei ſedēs. Quæ ſurſum ſunt,ſapite, non quæ ſupra terram.* Nihil terrenum ambiatis,nihil mortale quæratis,cœleſtem ſectamini ſapiētiam,non terrenam. *Mortui enim eſtis,& uita ueſtra abſcondita eſt cum* CHRISTO *in Deo.* Mortui eſtis terrenæ vitæ, per cōuerſationē cœleſtis patriæ. *Cum enim* CHRISTVS *apparuerit uita ueſtra.* Quia filij dei cum ſimus nondum apparuit,quid erimus: ſed hoc ſolùm ſcimus, quia cùm apparuerit,ſimiles ei erimus. *Tunc & uos apparebitis cū ipſo in gloria.* Nolite ergo modo hic quærere gloriam veſtram. *Mortificate ergo.* Implete profeſſionem veſtram. *Membra ueſtra, quæ ſunt ſuper terram.* Membra vitiorum , quæ noſtra ſunt, quia ex nobis ſunt: ſiue membrorum malum vſum (ſicut ſolet)nominat membra. *Fornicationem,immundiciam,libidinem.* Omnis incontinentia,immundicia dici poteſt,atque libido. *Concupiſcentiam malam.* Eſt enim & concupiſcentia bona. Vnde & Daniel vir deſideriorum eſt appellatus. *Et auaritiā, quæ eſt ſimulachorum ſeruitus.* Dum illis metallis,de quibus fiunt ſimulachra,ſeruimus,& aurū pro Deo veneramur, quia qui ſoli Deo ſeruit,vtique effigiem vnam ineffabilem veneratur. *Propter quæ uenit ira Dei ſuper filios incredulitatis.* Super Sodomam,& eos,qui in diluuio perierunt. Ex præteritis ergo futura timenda ſunt. Vel ſuper eos, qui increduli fuerunt in

runt in deserto. Notandum quales fuerimus ante gratiam CHRISTI. *In quibus & uos ambulastis aliquando, cum uiueretis in illis.* Nolite nunc ambulare, ne frustra videamini credidisse. *Nunc autē deponite & uos omnia: iram, indignationē.* Quæ nobis de Adam remanserunt: id est, vitia, quæ sequūtur. *Malitiam.* Malitia est, alteri inferre, quod pati non vis. *Blasphemiam.* Dei, vel imaginis eius. *Turpem sermonē de ore uestro.* Quia hæc indisciplinatio nec filiis hominum conuenit, honestius educatis: quanto magis Dei? *Nolite mentiri inuicem.* Non oportet mentiri filios veritatis, cùm mendaciū de diabolo sit. *Expoliantes uos veterē hominem cum actibus eius.* Peccata originalia, seu delectationem carnis. *Et induentes nouum* CHRISTVM, & virtutes, quæ ab ipso sunt. *Eum qui renouatur in agnitione secundum imaginem eius, qui creauit eum.* Cum cognouerit qualis sit, cuius imago est ei, inquantum potest, debet niti ipsius adiutorio similari. *Vbi non est masculus & fœmina, gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus, & liber.* Apud Deum nō præiudicat sexus, vel cōditio, vel genus, ac prouincia, sed sola cōuersatio cū fide recta requiret. *Sed oīa & in omnibus* CHRISTVS. Omnes quicūque baptizati estis, CHRISTVM induistis. *Induite uos ergo sicut electi Dei.* Illa deponentes, hæc induite. *Sancti & dilecti uiscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.* Quia illa membra dixerat, ideo hæc viscera nominauit. *Supportantes inuicē.* Exēplo CHRISTI, qui infirmitates nostras portauit, tam spiritales, quàm etiam corporales. *Et donantes uobis ipsis.* Indulgentes alterutrum, sicut omnibus CHRISTVS indulsit, etiam persecutoribus suis. *Si quis aduersus aliquem habet querelam.* Nolite exigere parua conseruis, ne indulta reddatis. *Sicut & dominus donauit uobis, ita & uos.* Hic exponit, quomodo indulgere debemus alterutrum: si ille indulsit, qui potuit vindicare: quanto magis vos, quorum vindicta aut parua, aut nulla est? *Super omnia autem hæc charitatē habete.* Super hæc omnia est charitas, quia omnem quem diligimus, sustinemus: non omnem quem sustinemus, diligimus. Sed omnes debemus propter Deum diligere. *Quod est uinculum perfectionis.* Charitas multa membra in vnum conglutinat corpus. *Et pax* CHRISTI. CHRISTI, non seculi, quod solum diligit diligētes.

Exultet

Exultet in cordibus uestris, in qua & uocati estis in uno corpore. Non in facie ficta, & serena, vel ore doloso. *Et grati estote.* Hoc est, nolite legi assimilari, quæ vicem reddit: sed gratiæ, quæ ignoscit etiam inimicis, & pro eis exorat. *Verbum* CHRISTI *habitet in uobis abundanter.* Et hic ostenditur, verbum CHRISTI non solùm sufficienter, sed etiam abũdanter habere debere etiam laicos, & inuicem semetipsos monere, & docere. *In omni sapientia docentes, & commonẽtes uosmetipsos.* Vt sapienter & rationabiliter proferatur. *In psalmis.* Dauid. *Hymnis.* Trium puerorum. *Canticis.* Moysi, & omnium prophetarum. *Spiritalibus.* Non carnalibus more seculari. *In gratia cantantes.* Nunquam legimus cantari sine voce. *In cordibus uestris Deo.* Vt nõ solùm ore, sed etiam in corde cantetis, vt cor cum voce concordet: vel intelligatis quod cantatis. *Omne quodcunque facitis in uerbo, aut in opere omnia in nomine domini* IESV, *gratias agentes Deo & patri per ipsum.* Siue docetis, siue operamini, nihil ad vestram gloriam, sed ad domini faciatis, gratias Deo referentes, qui filium suum ad hæc inspiranda & docenda destinare dignatus est. *Mulieres subditæ estote uiris, sicut oportet, in domino.* In his quæ conueniunt domino. *Viri diligite uxores uestras, & nolite amari esse ad illas. Filii obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in domino.* Nunquàm rem naturalem hortaretur, nisi continentes esse cœpissent, sicut ad Ephesios plenius adnotatum est. *Patres nolite ad indignationem prouocare filios uestros, ut non pusillo animo fiant.* Ne exasperati iracundi fiant: sed vestro exemplo discant esse patientes. *Serui obedite per omnia dominis carnalibus.* Quia carni seruiunt, non spiritui. *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placẽtes.* Quãdo vos vident domini. *Sed in simplicitate cordis, timentes Deũ. Quodcũque facitis, ex animo operamini, sicut Deo, & non hominibus: scientes quod à domino accipietis retributionẽ hæreditatis.* Qui vbique semper videt, & odit omne figmentum. Nã humanus oculus falli potest: & ideo sic agite, vt conditionis necessitatem, voluntatem faciatis religionis, vt per vestra opera bona domino gratiæ referantur, cùm vos omnes viderint ex Christianitatis tempore profecisse. *Domino* CHRISTO *seruite.* Ipsi enim seruit, qui propter ipsum homini seruit. *Qui enim iniuriam facit, recipiet id, quod iniquè gessit: & non est personarum*

acceptio

acceptio apud Deum. Siue seruus, qui dominum contempse-rit: siue dominus, qui seruũ iniquè tractauerit, vt consoletur, sciens apud Deum inultam non esse suã iniuriam. ¶ *Domini quod iustum est & aequum, seruis praestate.* Patres vos debent magis sentire, quàm dominos: vnde vulgò patresfamiliâs appellamini. *Scientes quoniã & uos dominũ habetis in coelo.* Qualem argo vobis dominum esse vultis, tales estote circa conseruos potius, quàm seruos. *Orationi instate, uigilantes in ea.* Negligens enim, & dormitans petitio, nec ab homine poterit aliquid impetrare. *In gratiarum actione, orantes simul.* Pro omnibus quae vobis sunt concessa, vel etiam in aduersis, quae ipso dispensante eueniunt. Non enim orando peteretur ab eo, nisi ab ipso tribui crederetur, vt ostium aperiretur sermoni: id est, vt initium fidei cordib9 auditorum tribueretur. *Et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysteriũ* CHRISTI. Quòd pro nobis oratis, vobis proficiet in doctrinam. Nam quomodo aperitur ostium verbi, nisi cũ sensus aperitur audientis, vt credat, & initio fidei facto, ea quae ad aedificandam salubrem doctrinam praedicantur, & disputantur recipiat: ne per infidelitatem corde clauso ea quae dicuntur, improbet, ac repellat? *Propter quod etiã uinctus sum, ut manifestẽ illud, ita ut oportet me loqui.* Vt ipse det quid, quãdo, & cui rationaliter debeat praedicari: quia & nobis ad aurem praedicantibus ille interim corde operatur. *In sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt, tempus sunt redimentes.* Quoniã dies mali sunt. De malo tempore bonum vestra faciet sapiẽtia: vel etiam pro quiete vestra aliquid temporale, si necesse est, vt pereat, contemnite. *Sermo uester semper in gratia sale sit conditus.* Sapiẽtiae ratiõe, ne stultitia nostra religio à philosophis & gentilibus aestimetur. *Vt sciatis quomodo uos oporteat unicuique respondere.* Sicut & Petrus. Parati estote semper ad satisfactionem: aliter paganis, aliter Iudaeis, aliter haereticis, aliter philosophis, aliter astrologis, & caeteris est respondendũ. *Quae circa me sunt, omnia uobis nota faciet Tychicus charissimus frater, & fidelis minister, & cõseruus in domino.* Securos illos vult esse de se, ne vel à tristitia occupentur. *Quem misi ad uos ad hoc ipsum, ut cognoscat, quae circa uos sunt, & consoletur corda uestra, cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui est ex uobis:*

uobis:qui omnia,quæ hic agũtur,nota faciant uobis. Pro nobis. *Salutat uos Aristarchus cõcaptiuus meus: & Marcus cõsobrinus Barnabæ,de quo accepistis mandata.* Qui mecum tenetur in vinculis:aut cõpatitur mihi charitatis affectu. *Si uenerit ad uos, excipite illũ: & Iesus,qui dicitur Iustus,qui sunt ex circũcisiõe.* Hęc mandata ab eo acceperant. *Hi soli sunt adiutores in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio.* Hi solummodo mecum sunt:siue hi soli ex circuncisione adiutores in nouo testamento, per quod intratur in regnũ: sicut sathanas dicitur mors, quia causa est mortis. *Salutat uos Epaphras,qui ex uobis est,seruus* CHRISTI IESV,*semper solicitus pro uobis in orationibus.* Ille vere seruus CHRISTI est, qui pro eius corpore solicitus inuenitur. *Vt stetis perfecti, & pleni in omni uoluntate Dei.* Orationibus suis Deum poscit,vt perseueretis in voluntate Dei:& qui cœpit in vobis,ipse perficiat. *Testimonium enim illi perbibeo, quod habet multum laborem pro uobis, & pro his qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli.* Tales erant primi tẽporis discipuli, & imitatores Pauli & CHRISTI. *Salutat uos Lucas medicus charissimus, & Demas. Salutate fratres qui sunt Laodiceæ. & Nymphã & quæ in domo eius est ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud uos epistola,facite ut & in Laodicensium ecclesia legatur: & ea quæ Laodicensium est, uobis legatur.* Quia tales in domo sua habebat, qualem Apostolus definiuit ecclesiam. *Et dicite Archippo, Vide ministerium quod accepisti in domino,ut illud impleas. Salutatio mea manu Pauli.* Diaconus fuisse intelligitur,non episcopus: neque enim episcopus haberet necesse in ecclesia commoneri,vt suum seruaret ministerium. *Memores estote uinculorũ meorum.* Siue orate vt reddar vobis,siue mementote,quia vestri causa hæc patior,& imitamini exemplum meum. *Gratia uobiscum, Amen.* Cum illis verè est gratia,qui cum ea permãserint,& eam se gratis accepisse fatentur.

FINIS EPIST. AD COLOSSENSES.

Ad Timotheũ

Epiſtola prima.

ARGVMENTVM.

Timotheum inſtruit,& docet de ordinatiõe epiſcopatus, & diaconij,& omnis eccleſiaſticæ diſciplinæ. Scripta de vrbe Roma. Timotheus epiſcopus fuit,diſcipulus Pauli: huic per literas authoritatem dat corrigendi omnem eccleſiaſticã diſciplinam:& epiſcopos & diacones ordinãdi:præterea inſtruit eum,quomodo pſeudoapoſtolis reſpondeat,detrahentibus Paulo:rationem reddens,quòd non ſit mirum, ſi ipſe ex perſequutore ſaluatus ſit, cum CHRISTVS peccatores venerit liberare. Ad extremum aliter docẽtes monet eſſe vitandos & cauendos omnibus modis.

AVLVS *apoſtolus* CHRISTI. Præponit & nominis autoritatẽ, & ordinis. *Secundum imperiũ Dei ſaluatoris noſtri, & CHRISTI IESV ſpei noſtræ.* Non ſecũdũ meã præſumptionẽ. Simul & patris & filij vnum imperium eſſe demonſtrat. *Timotheo dilecto filio in fide.* Non in carne. *Gratia miſericordia, & pax à Deo patre, & CHRISTO IESV domino noſtro. Sicut rogaui te,ut remaneres Epheſi, cum irem in Macedoniam,ut denunciares quibuſdam, ne aliter docerẽt.* Quos prædixerat in Actibus,intraturos lupos graues nõ parcentes gregi. *Neque intenderent fabulis.* Quas de geneſi appellat:id eſt,ſecundũ legẽ,vnde à dño accuſantur, docentes doctrinas hominũ. *Et genealogiis interminatis,quæ quæſtiones præſtant magis,quàm ædificationem Dei, quæ eſt in fide.* Generationibus antiquorum,in quibus ſibi ſummam ſcientiã vindicant,ſi ab initio generationes enumerent:tam deuteroſeon ἀιωτῆρδ-σεω, tra-

y contrarietas,

ditiones hominum, secundum D.Hieronymum.

contrarietas,quàm generationum solicitudo superflua. *Finis autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.* Charitas Dei & proximi,in qua tamen pēdet lex,& prophetæ.Hæc si de corde puro sit, Deo est placita,& si nihil aliud, quàm id quod diligendum est,diligatur. Conscientiam verò bonam subiunxit, propter spem : ille enim se ad id quod credit,& diligit, peruenturum esse desperat,cui malæ conscientiæ scrupulus inest. Tertio,Et fide,inquit, non ficta:si enim fides nostra mendacio caruerit, vt & non diligamus,quod non est diligendum , & rectè viuendo id speremus,vt nullo modo spes nostra fallatur . Et consciētia, inquit, bona . Conscientia pura testimonium perhibeat charitati, & fide non ficta. *A quibus aberrantes quidam.* Est enim fides ficta,quæ in verbis est solis,vel hęreticorum, qui in ecclesia intrare videntur vel fictorum catholicorum. *Conuersi sunt in uaniloquium, uolentes esse legis doctores.* In vaniloquium fabularum secularium. *Non intelligentes, neque quæ loquuntur,neque de quibus affirmant.* Grandis stultitia est, non intellecta de magis non intellectis velle affirmare. *Scimus autem, quia bona est lex.* Contra Manichæos ad Romanos ait,Lex quidem sancta,& mandatum sanctum. Lex vt à Deo data pro hominum qualitate. *Si quis ea legitimę utatur: scientes hoc.* Si quis scit,quibus,quare, & quandiu habenda sit data spiritaliter. *Quia iusto lex non est posita,sed iniustis, & non subditis.* Si ergo ita est, Christianis non est opus, quia iustificati sunt per CHRISTVM : & qui didicerunt occasiones cauere peccatorum. Nam quare dicatur his, Non occides:quoniam nec irasci iussi sunt : nisi vt eam spiritaliter impleant? *Impiis, & peccatoribus,sceleratis, & contaminatis,patricidis,& matricidis,homicidis, fornicariis , masculorum concubitoribus,plagiariis,mendacibus,periuris.* Illis omnibus data est, vt ab istis criminibus reuocentur. *Et si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur , quæ est secundum euangelium gloriæ beati Dei,quod creditum est mihi.* Sunt enim multæ insanæ doctrinæ,quæ homines faciunt insanire . Contra illa lex est , quæ contraria sunt euangelicis præceptis: ergo quid quærunt ibi vt nouum,quod etiam in lege habent? simul & legem euangeliis concordare demonstrat. *Gratias ago ei.* Ne diceret, Quis est ille,cui creditum est? *Qui me confortauit in CHRISTO IESV*

STO IESV domino nostro. Cum essem infirmus & inutilis. *Quia fidelem me existimauit, ponens in ministerio.* Ad ponendum in ministerio. *Qui prius fui blasphemus, & persecutor, & contumeliosus: sed misericordiam consecutus sum.* Iustus quidem in primordio accusator est sui, vt cum cœperit aduersarius, confundatur. Sed iste hoc verum dixit, sicut legimus in Actibus. *Quia ignorans feci.* Leuius peccant ignorantes. *In incredulitate.* In qua natus fueram. *Superabundauit autem gratia domini nostri cum fide, & dilectione.* Tam abundans fuit gratia eius, vel est, vt iniquitatum mearum vinceret cumulum, quæ mihi & fidem donauit, & dilectionem, vt non necessitate, sed charitate seruirem. *Quæ est in* CHRISTO IESV. Per CHRISTVM, qui mihi maiora dimisit: Nam non in natura. *Et fidelis sermo, & omni acceptione dignus: quia* CHRISTVS IESVS *uenit in mundum.* Quem omnes credunt: & quem omnium conscientiæ verum agnoscunt. *Peccatores saluos facere.* Ergo & me saluauit inter cæteros peccatores. *Quorum primus ego sum.* Sum, pro fui poni solet. *Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primum ostenderet* CHRISTVS IESVS. Sicut Dauid ait, Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur: scilicet si mihi indulseris, docebo neminẽ desperare debere. *Omnem patientiam.* Quam etiam persequutoribus non solùm indulget, sed etiam apostolatus confert honorem. *Ad informationem eorum, qui credituri sunt illi in uitam æternam.* Vt nemo desperet. *Regi autem seculorum immortali, inuisibili, soli Deo.* Qui mihi veniam tribuit nõ merenti. *Honor & gloria in secula seculorum, Amen.* Rex parui temporis, & mortalis, ac visibilis, & capax, consortes, honorem, & gloriam habet temporalem, non æternam. *Hoc præceptum.* Doctrinam hanc. Hucusque de statu suo: modò dat authoritatem docẽdi. *Cõmendo tibi fili Timothee secundum præcedentes in te prophetias.* Quia etiam ante hoc habebas hanc gratiam. *Vt milites in illis bonã militiã.* Bona militia est, in qua contra diabolum & vitia dimicatur, & Dei voluntati paretur. *Habens fidem, & bonã consciẽtiam.* Fidẽ perfectã in CHRISTO, & bonã cõscientiã in conuersatione, siue doctrina. *Quã quidam repellẽtes circa fidẽ naufragauerunt: ex quibus est Hymenæus & Alexãder.* Nõ integram eam tenentes, iam vitiis implicati, fidem

& vitam maculantes. *Quos tradidi sathanæ, ut discant non blasphemare.* Vt ex præsenti correptione discant futurum iudicium non negare. Ad emendandum traditi sunt, non ad per-
CAP. II. dendum: & vt exemplo eorum alij terrerentur. ¶ *Obsecro igitur primò omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes.* Obsecratio firmior oratione est. Item aliter, Obsecrationes fiunt pro peccatis præteritis, vel præsentibus: Orationes pro adipiscendis quæ speramus: Postulationes, cùm pro aliis interuenimus: Gratiarum actiones, cùm ea quæ poscimus, impetram⁹: vel certè, cùm pro immensis Dei beneficiis gratias laudesq; referimus. *Gratiarum actiones.* Gratias agamus ei qui nos dignos fecit etiam pro aliis impetrare. *Pro omnibus hominibus.* Etiam pro persequutoribus orare. *Pro regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam, & tranquillam uitam agamus in omni pietate, & castitate.* Vt cognoscant Deum, siue vt subiectas habeant gentes: in illorum enim pace quies nostra consistit: si enim Christiani sunt, cessabit persequutionis impetus. *Hoc enim bonum est, & acceptum corā saluatore nostro Deo.* Vt & vos, sicut ille, omnes homines saluari cupiatis. *Qui omnes homines.* Hinc probatur, Deum nemini vim inferre vt pereat: sed qui perit, suo merito perit: & qui saluantur, Dei gratia & miseratione saluantur. Nam iuxta figuram Synecdochen hic, omnes, à parte totum debemus accipere. *Vult saluos fieri.* Sed quare nō omnes saluentur? Quia iustus est, & misericors Deus: quòd multi damnantur, pereuntium est meritum: ꝙ multi saluantur, saluātis est donum. Vt enim reus damnetur, inculpabilis est Dei iustitia: vt reus iustificetur, ineffabilis Dei est gratia: multis enim beneficiis obdurantur. *Et ad agnitionem ueritatis uenire.* Constat Deū omnia bona velle: sed homines suo vitio præcipitātur in malis. *Vnus enim Deus.* Pater, & filius, & spiritus sanctus omniū hominum Deus est: & ideo cupit omnes saluari, quos fecit. Quicunque autē saluantur, ipsius dono saluātur. Sufficiat nobis, quia non est iniquitas apud Deum, & quia inscrutabilia sunt iudicia eius. *Vnus & mediator Dei & hominū.* Sicut vnus Deus, ita & vnus mediator: hoc est, nullus talis mediator neque Moyses, neque aliquis prophetarum. *Homo* CHRISTVS IESVS. Contra Manichæos, quia de traditore erat dicturus, ideo hominem tantummodo nominauit. *Qui dedit*

dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus. Pro omnib' quidem effuſus eſt ſanguis CHRISTI, ſed credentibus prodeſt: incredulis verò erit in condemnationem: ſicut alibi ipſe dicit, Aliis ſumus odor vitæ in vitam: aliis odor mortis in mortem. *Cuius teſtimonium temporibus ſuis confirmatum eſt.* Quia & prophetæ ſuis temporibus teſtimonio fuerunt. Nouiſſime miſit eis filium ſuum. *In quo poſitus ſum ego prædicator & apoſtolus.* In teſtimonium, quia IESVS eſt filius Dei. *Veritatem dico, non mentior, doctor gentium in fide, & ueritate. Volo ergo uiros orare in omni loco.* Vt magiſter gentium dat legem orandi: nunquam de oratione ſtatuiſſet, niſi aliqua huic quæſtio à Iudæis moueri cœpta eſſet, volentibus in templo ſolum modo, quod erat Hieroſolymis, adorare. *Leuantes.* Teſtatio innocentiæ eſt manuum oratio. *Puras manus.* A cæde, & ſanguine, & omni opere malo. *Sine ira & diſceptatione.* Non ſolùm opere. *Similiter & mulieres.* In omnibus, quæ de viris dixit. *In habitu ornato. cum uerecundia, & ſobrietate.* Hæc ſunt ornamenta fœminæ Chriſtianæ. *Ornantes ſe non intortis crinibus.* Non debet occaſionem præſtare concupiſcentiæ. *Aut auro, aut margaritis.* Quæ terræ ſunt ornamenta, cuius homo eſt Deus. *Vel ueſte precioſa.* Vt qua ne vnus quidem calefiat. vnde poſſunt eiuſdem naturæ veſtiri quamplurimi. *Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona.* Iſta ergo ſunt non promittentium, ſed negantium caſtitatem. *Mulier in ſilentio diſcat cum omni ſubiectione.* Diſcat quidem, ſed cum omni humilitate, atque ſilentio. *Docere autem mulieri non permitto.* Virum non debet docere. Cæterum ipſe dixit, iuniores fœminas doceri à ſenioribus debere: ſed & filium virum, vel fratrem poteſt monere priuatim. *Neque dominari in uirum.* Magiſterium vſurpando, vel marito ſe præferendo. *Sed eſſe in ſilentio.* Ne in eccleſia loquantur. *Adam enim primus formatus eſt, deinde Eua.* Reddit cauſas, cur velit eas eſſe ſubiectas: ſcilicet, quia & poſteriores ſunt in ordine, & priores in culpa. *Et Adam non eſt ſeductus.* A ſerpente. *Mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit.* Mandati præuaricatione: ſed non ideo deſperet mulier, quia per baptiſmum & ipſa ſaluabitur. *Saluabitur autem per filiorum generationem.* Non Eua, ſed mulier: quia Eua ad exemplum

adducta est, non de ipsa propriè dicebatur, per filiorum generationem, nutriendo, & non necando, nec abortiendo.

Si permanserit. Sicut superius de plurali numero ad singularem transiit: ita & hic redit ad pluralem. Cæterum quomodo iustitia iusti super ipsum erit, & quomodo Noe, Iob, & Daniel filios suos & filias minime liberabunt, si per filios Eua saluabitur? sed omnes mulieres sic saluabuntur, si in bonis operibus cũ fide, castitate, & Deo placita dilectione permanserint in fide CHRISTI. *Et dilectione.* Dei, & proximi. *Et sanctificatione.* Mentis, & corporis. Sanctificate vos per triduum, & ne accesseritis ad mulierem. Ergo castitas sanctificatio dicitur. *Cum sobrietate.* Quia sine sobrietate difficile custoditur.

CA.III. ¶ *Fidelis sermo. Si quis episcopatum desiderat.* De hoc dicit, qui ordinandus est, qualis eligi debeat: primùm laicos instituit vtriusque sexus, quia & de ipsis in sacerdotium eliguntur. *Bonum opus desiderat.* Opus dixit, non honorem. *Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse.* Sicut & ad Titum dixit sine crimine, generaliter primò, posteà specialiter membra ipsa distinguuntur. *Vnius uxoris uirum.* Vigilantem: si illi nec hoc licet, quod vel laico licet, quid de cæteris sentiendum est? *Sobrium.* Ab omni ebrietate. *Prudentem, ornatum, hospitalem.* Omnibus spiritalibus ornamentis. *Doctorem.* Vt tam verbo doceat, quàm exemplo. Si omnes debent scire, quomodo vnicuique respondeant, quanto magis sacerdos, de cuius ore legem exquirent: quia angelus domini omnipotentis est? *Non uinolentum.* Vt fiducialiter possit sobrietatem docere. *Non percussorem, sed modestum: non litigiosum.* Siue ne petulans sit incedendo, siue ne exemplo suo conscientias feriat infirmorum. *Non cupidum.* Cupiditas enim prouocat ad lites, & iurgia. *Suæ domui bene præpositum: filios habentem subditos cum omni castitate.* Ipse exposuit in sequentibus. Hoc est, si filios in castitate & humilitate nutriuit, vt in hoc ei⁹ diligẽtia cõprobetur: si enim paucos filios suos erudire nesciuit, quomodo tantos filios Dei, hoc est, omnem populum gubernabit? cuius mores secundum numerum diuersi sunt. *Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* Ne eos sic negligenter admoneat. Cæterum si bene nutriti insoleuerint, culpa non erit patris. *Non neophytum.*

phytum. Nuper renatū. *Ne in superbia elatus.* Quia citò potest per ignorantiam exaltari, & putare se non tam officium humilitatis, quàm administrationem seculi suscepisse. & quia illi in fonte dimissa sunt peccata, & recens assumitur, elatio ei inde nascatur. *In iudicium incidat diaboli.* Qui per superbiam deiectus est. *Oportet autem illum & testimonium habere bonum.* Siue offensione estote Iudæis & Græcis & ecclesiis Dei. Omnes enim norunt naturaliter damnare vitia, & laudare virtutes. *Ab his qui foris sunt, ut non in obprobriū incidant.* Foris ecclesiam. *Et laqueum diaboli.* Ne per illum diabolus multos inlaqueet, qui poterant fieri Christiani. *Diacones.* Quæritur, cur de presbyteris nullam fecit mentionem: sed in episcopis etiam presbyteros comprehendit, quia secundus, & penè vnus est gradus, sicut multis scripturarum testimoniis comprobatur. *Similiter pudicos, continentes.* Inreprehensibiles. *Non bilingues.* Ne & maledicant: hoc est enim vnius linguæ officium duplicare. Vel, aliud corde, aliud ore proferentes. *Non multo uino deditos.* Concessit pro necessitate parum, quia multum denegauit. *Non turpe lucrum sectantes.* Turpe lucrum, de cœlestibus sacramentis terrenas opes conquirere. *Habentes mysterium fidei in conscientia pura.* Mysterium fidei est, quòd passio CHRISTI remedium est salutis humanæ. Si ergo hoc intelligit purè, & non confunditur de humilitatibus CHRISTI. Siue vt propter hoc solum, quòd debet prædicari, ne existimet quæstum esse pietatem. *Et hi autem probentur primùm, & sic ministrent.* Non solùm episcopus, sed & hi. *Nullum crimen habentes.* Crimen dixit esse, si aliquid de his virtutibus minus sacerdos vel leuita habeat CHRISTI: vel certè de capitalibus peccatis. Notandum, quia non dixit, nullum peccatum habentes. *Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias.* Similiter vt diacones eligi iubet. Vnde manifestum est, quòd de illis dicit, quas in oriente diaconissas appellant. *Fideles in omnibus.* In nullo dubitantes. *Diacones sint unius uxoris uiri.* Non vt, si non habuerint, ducant: sed ne duas habuerint: si enim digniorem vxor facit, quare non & digami ordinentur? *Qui filiis suis bene præsunt, & suis domibus.* Repetit, quod minus dixerat. *Qui enim bene ministrauerint, gra-*

dum sibi bonum acquirent. Sunt enim gradus minores. Bonum, hic pro grandi posuit. *Et multam fiduciam in fide, quæ est in* CHRISTO IESV. Et apud Deum petendi, & apud homines docendi. *Hæc tibi scribo fili Timothee, sperans me uenire ad te cito.* Et plenius te instruere. *Si autem tardauero, ut scias quomodo oporteat te in domo* Dei *conuersari.* Vt autoritatẽ habeas omnia pro me probè ordinare. *Quæ est ecclesia* Dei *uiui, columna & firmamentum ueritatis.* In qua sola nunc veritas stat firmata, & quæ sola totum ædificium sustinet veritatis. *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum.* Incarnatio CHRISTI, per quam pietas est in omnibus facta. *Quod manifestatum est in carne.* Quando verbum caro factum est. *Iustificatum est in spiritu.* Spiritus Dei veniet super te: propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. *Apparuit angelis.* Quando multitudo angelorum dicebant, Gloria in excelsis Deo. & quando ei in eremo ministrabant. *Prædicatum est gentibus.* Sicut ait Simeon, Lumen ad reuelationem gentium. *Creditum est in mundo.* Ab vtroque populo. *Assumptum est in gloria.* Videntibus apostolis assumptus

CA. IIII est in cœlum. ¶ *Spiritus autẽ dicit, quia in nouissimis tẽporibus discedent quidã à fide attendendentes spiritibus erroris.* Hæc dicit spiritus sanctus, more prophetarum. *Et doctrinis dæmoniorum.* Omnis hæretica doctrina dæmoniorum arte composita est. *In hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam.* In hypocrisi loquuntur, qui cũ fornicari non timeant, tam casti volunt videri, vt etiam nuptias damnent: & tam abstinentes, vt creaturam Dei parcè mãducantes iudicent: cùm ipsi commessationibus vacent. Paulus verò ita castitatem & abstinentiam prædicat, vt nec naturã, nec creaturam damnet: ad illud hortatur fortiores, istud concedit infirmis. Illi enim hoc non amore castitatis & abstinentiæ, sed ad obumbrandam eius prædicationem faciebant, iustiores, & sanctiores videri volentes, quàm ille, qui propter filios licitas nuptias concedebat, ne fornicationis crimen incurrerent. Illi porrò castitatem fingentes, contra eam faciebant. *Prohibentium nubere: abstinere à cibis, quos* Deus *creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt ueritatem: quia omnis creatura* Dei *bona est: & nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per*

uerbum

uerbum Dei & orationem. Si ad proprietatem sermonis attendas, monstruosa nescio quæ prædicatio prædicabitur, vt tam nubere, quàm abstinere prohibeant, ista dicentes quæ sequũtur. *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister* CHRISTI IESV Libram in omnibus tenẽs, & omnia rationabiliter & moderatè dispensans. *Enutritus uerbis fidei, & bonæ doctrinæ quam assequutus es.* Quia ab infantia sacris literis, hoc est legis, fuerat eruditus. *Ineptas autem & aniles fabulas deuita.* Non aptas religioni, vel fidei. *Exerce teipsum ad pietatem.* Pietas est etiam cum tua tribulatione alij subuenire, sicut vidua Sareptena fecit Heliæ. *Nã corporalis exercitatio.* Escarum, balnearum, & talium cæterorum, vel labor corporis. *Ad modicum utilis est.* Modicum tempus. *Pietas autem ad omnia utilis est promissionem habens uitæ, quæ nunc est, & futuræ.* Pietas & ad præsens tempus, & ad futurum vtilis. Ipsa vidua & ad præsens pasta est, & merces eius manet in cœlo. *Fidelis sermo, & omni acceptione dignus.* Verus apud omnium cõscientias, & cui nemo resistit. *In hoc enim laboramus, & maledicimur.* Cum enim certũ sit apud omnes, nihil nos dignũ odio perpetrasse, quid aliud sequitur, quàm quòd propter vitam dissimilem blasphemamur? *Quia sperauimus in Deum uiuum.* Et sperando iustitiam custodimus. *Qui est saluator omnium hominum.* In præsenti. *Maximè fidelium.* Quibus salutem largietur æternam, Venite benedicti, Quia nouit dominus qui sunt eius. *Præcipe hæc, & doce.* Præcipe, vt faciant: & doce, quomodo vel quare fiant: hoc est, pro præmio vitæ æternæ. *Nemo, adolescentiam tuam contemnat.* Sic age, vt admirationi potius, quàm contemptui habearis. *Sed exemplum esto fidelium.* Parum est infidelibus exemplo esse, apud quos qui crimina grauiora nõ facit, magnus habetur. Sed hoc magnum est, vt talem se exhibeat, per quẽ etiam perfecti proficiant. *In uerbo, in conuersatione, in charitate.* Id est doctrina. Vult ergo fidelibus verbi præbere exemplum. Simul vt nihil aliud loquamur, quàm Dei verbũ: quod maxime licet ad omnes, sed maximè ad sacerdotes, & religiosos pertinet in fide catholica. *In castitate.* Cuius insignia prauitate habitus prę feruntur. *Dum uenio, attende lectioni.* Solicitus sis intelligere, quæ legis: hoc attende, & fac quod legis. *Exhortationi, doctrinæ.* Exhortare, vt fiant: doce quomodo intelligantur obscura,

ſcura, vel quomodo poſſint fieri, quæ leguntur. *Noli negligere gratiam, quæ in te eſt, quæ data eſt tibi.* Negligit gratiã, qui acceptum talentum non exercet. *Per prophetiam cum impoſitione manuum presbyteri.* Prophetiæ habebat gratiam vel doctrinæ cum ordinatione epiſcopatus: ſiue cũ ordinatione acceperat gratiam, vel docendi, vel intelligendi. *Hæc meditare.* Omnem enim profectum generat iugis meditatio. *In his eſto.* Nõ enim omnis qui meditatur, in ipſis eſt quæ meditatur. *Vt profectus tuus manifeſtus ſit omnibus.* Tunc manifeſtus erit profectus, ſi in meditatione ſis ſemper attentus. *Attende tibi, & doctrinæ.* Primò tibi, deinde doctrinæ: vtrobique ſolicitus, vt & te vita ſalues, & illos doctrina exemplo firmata. *Inſta in illis: hoc enim faciens & te ipſum ſaluum facies, & qui te audiunt.* Quos doces.

CAP. V. ¶ *Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra, ut patrem.* Ne indigne ferens iunioris increpationem, exaſperatus non proficiat: ſed vt ſuo quaſi exemplo deſtruat iuniores. *Iuuenes ut fratres.* Fratres liberius commonentur, vt coæui, ſimiliter & ſorores. *Anus ut matres.* Cum reuerentia. *Iuuenculas ut ſorores, in omni caſtitate.* Et mentis & corporis. *Viduas honora, quæ uere uiduæ ſunt.* Honorandæ ſunt, neceſſaria miniſtrando, vel ſolatia præbendo. *Si qua autem uidua filios aut nepotes habet.* Veras viduas definiuit ab omnibus deſolatas, & vniuerſis curis exutas. *Diſcat primum domum ſuam regere, & mutuam uicem reddere parentibus: hoc enim acceptum eſt coram Deo.* Tandiu regat domum, quandiu edocet filios paruulos, aut nepotes, vt quòd à parentibus accepit, filiis reddat: ita tamen, vt non ex hoc excuſationem auaritiæ ſtudeat, ſed ſufficientiam tantum ſibi & liberis ſeruet, nec eis ipſa occaſionem det in ſeculo luxuriandi. *Quæ autem uere uidua eſt, & deſolata ſperat in domino.* Tales ſunt honorandæ. *Et inſtat obſecrationibus, & orationibus nocte & die.* Sicut Anna filia Phanuelis. *Nam quæ in delitiis eſt uiuens, mortua eſt. Et hoc præcipe, ut irreprehẽſibiles ſint.* Hic noſtri temporis viduas tangit, quæ cum hominem ſuæ naturæ qualicunq; panno non veſtiant, parietes pretioſis marmorum cruſtis exornant. Delitiæ ſunt, quicquid modũ naturæ excedit. *Si quis autem ſuorũ, & maxime domeſticorũ curã non habet, fidem negauit.* Si quis viduas abiicit, aut pupillos, vel pauperes, & maximè parẽtes. *Infideli deterior eſt.* Quia etiã illi

habent

habent erga proximos pietatẽ. Si qua vidua filios orphanos dereliquit, & est infideli deterior. Notandũ, esse quosdã Christianos deteriores infidelibus. *Vidua eligatur.* Quas diaconissas appellat, tales voluit eligi, quæ omnib⁹ essent exẽplo. *Nõ minus sexaginta annorũ.* De plurib⁹ viduis. *Qui fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis testimoniũ habens.* Si ex tempore viduitatis suę ista omnia custodiuit. *Si filios educauit.* Si natos educauit & aborsum non accipiendo, aut iam natum non occidit. *Si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit.* Si non solum hospitio recepit, sed etiam propriis manib⁹ lauit pedes, quod delitiosæ vix faciunt. *Si tribulationem patientibus subministrauit.* In carcere positis vel ægrotis. *Si omne opus bonum subsecutã est.* Breuiter conclusit: *Adolescentiores autem uiduas deuita.* Deuita ordinare, ne malum pro bono fiat exemplum. Vel non eligas ad ministerium: vel certè familiaritatem fuge. *Cum enim luxuriatæ fuerint, in* CHRISTO *nubere uolũt.* Per incontinentiam: vel certè cùm cœperint inhonorari, dicentes se nubere velle tantum in domino. *Habentes damnationem: quia primam fidem irritam fecerunt.* Quia fecerunt sibi illicitum, quod licebat vouendò castitatem. Hæc verò regula non solum in viduis, sed etiam in virginibus, continentibusq; seruanda est. *Simul autẽ & ociosæ discũt circuire domos.* Nulla cura dom⁹ occupatę, nec mariti potestate ligatę, neque diuino timore retẽtę. *Nõ solũ otiosæ, sed & uerbosæ, & curiosæ loquẽtes, quæ nõ oportet.* voluntatẽ suã excusare cupiẽtes, malũ aliis prębẽt exemplũ. *Volo ergo.* Concedo anteq̃ promittant, quod nõ habent implere. *Iuniores nubere.* Tales quales suprà dixit. *Filios procreare, matresfamiliàs esse.* Nõ occidere quia quę de adulterio suscipiunt, frequẽter occidũt. *Nullam occasionẽ dare aduersario maledicti gratia.* Vel nõ per illas religio blasphemetũ, si incõtinẽtes sint, *Iã enĩ quædã.* Reddit causas, quare eas velle nubere prędixerit, ne eũ hoc optare putares. *Cõuersæ sũt retrorsũ post sathanã.* Vel fidẽ Dei denegãtes, vel etiã fornicãtes. *Si quis fidelis habeat uiduas, subministret illis, ut nõ grauetur ecclesia.* In domo sua, vel parẽtibus pauperib⁹. *Vt his quæ uere uiduæ sunt sufficiat.* Quæ sunt ab hominibus desolatæ. *Qui bene præsunt presbyteri.* Qui implent officiũ suum. *Duplici honore digni habeantur.* Vt officij & laboris in verbo. *Maxime qui laborãt in uerbo & docẽt in doctrina.* Nõ dixit, maximè qui habẽt verbũ, sed qui laborãt. Nã oẽs haben-
tes

tes dari iussit, hoc est, docibiles. *Dicit enim scriptura, Non infrenabis os boui trituranti. & , Dignus est operarius mercede sua.* Vult illis præstari carnalia, à quibus accipiũt spiritalia: quia occupati in doctrina, necessaria sibi prouidere non possunt. *Aduersus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus & tribus testibus.* Iniustum est aduersus quemuis absentem accusationem recipere, cum hoc nec secularia iudicia faciãt: quanto magis de domini sacerdote? *Peccantes coram omnibus argue.* Si illis probatum fuerit, vt aut ipse qui plectitur, corrigatur experimento, aut alij terreantur exẽplo. *Vt cæteri timorem habeant.* Videntes te nec presbytero pepercisse peccanti. *Testor coram Deo & CHRISTO IESV.* Obtestatur illum diuina & cœlesti obtestatiõe, vt nulla res ei præiudicet ad ista seruanda. *Et electis angelis, ut hæc custodias sine præiudicio.* Qui sacris adsistunt altaribus, vel qui suam dignitatem seruarunt. *Nihil faciens in aliam partem declinando.* Neque in dextra, neq; in sinistra. *Manus citò nemini imposueris.* Non est enim leue peccatum, mittere margaritas ante porcos, & dare sanctum canibus, & ordinationem clericatus nequaquã sanctis & in lege Dei doctissimis, sed asseclis suis tribuere, & viliũ officiorũ ministris, quodq; his dedecorosius est, muliercularum precibus. In quo considerãda loquentis in se CHRISTI Apostoli sapientia, qui vt ordinationis periculum demonstraret, iunxit tormenta peccantium. *Neque communicaueris, inquit, peccatis alienis.* Sicut ergo in ordinationibus malorum particeps est peccatorum, qui tales constituit, sic in ordinatione sanctorum particeps est eorum iustitiæ, qui bonos elegit. Neque communicaueris peccatis alienis: communicari dicit peccatis eius, qui non probatus ordinatur. *Teipsum castũ custodi.* Vt possis alios audenter arguere. *Noli adhuc aquam bibere, sed uino modico utere, propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* Dat ei consilium, vt plus aliorum profectum, q̃ suam abstinentiam curet. Poterat enim verbum impedire infirmitas. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt.* Siue dũ deteguntur, excommunicantur: siue dũ plagis præsentibus prędamnantur, quod in futuro iudicio accipiendum est. *Præcedentia ad iudicium.* Peccata sunt quę ante hic vnusquisq; cõmisit. verbi gratia. Si qui à nobis facultate priuati etiã post

obitum nostrum affligantur inopia. *Quosdam autem & subsequuntur. Similiter & facta bona manifesta sunt.* Praecedentia ad iudicium peccata sunt, dum omnibus nota sunt. Quosdã autem & subsequuntur, dum postea in iudicio comprobantur. Item aliter: Praecedunt nos in iudicium illa peccata, quae antè hic vnusquisque commiserit: subsequuntur illa, quibus nos causas dedimus: sed post nostrum transitum cõsummantur: ergo subsequuntur nos huiusmodi peccata. Si (verbi gratia) alicuius inopiae causas attulimus, & fame atque egestate post obitum nostrum consumitur. Siue in futurum iudicium indicentur: quia diu latêre non possunt. Nihil occultum, quod non reueletur. Etiam quae latent ad tẽpus, non possunt in iudicio occultari. *Et quae aliter se habent, abscondi non possunt.* A manifestis, siue à bonis. ¶ *Quicunque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur.* Etiã infideles. *Ne nomen domini & doctrina blasphemetur.* Ne videaris contrà per religionem in deterius defecisse. *Qui autẽ fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt.* Ne sibi aequalitatẽ vindicent. *Sed magis seruiant, quia fideles sunt, & dilecti, qui beneficii Dei participes sunt.* Si seruiebant infidelibus timore odioso, quanto magis debent seruire fidelibus per charitatem quorum participes esse meruerunt? *Haec doce, & exhortare.* Haec omnia, quae dixi, doce debere fieri: & exhortare, praemium ostendendo. *Si quis aliter docet, & non adquiescit sanis sermonibus domini nostri* IESV CHRISTI. Domini, qui per me loquitur, CHRISTI. *Et quae secundum pietatem est doctrinae.* Noui testamẽti: Veteris enim seuera potius, quàm pia doctrina. *Superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones.* Super homines se extollens, nihil sciens, cum non est de sursum illa sapientia. *Et pugnas uerborum, ex quibus oriuntur inuidiae.* Relicto sensu veritatis, ambiguitatibus verborum captantur. *Contentiones, blasphemiae.* Quae generant lites. *Suspitiones malae.* Siue suspicantur haeresim de alterutro, siue audientes putant deficere veritatem. *Conflictationes hominum mente corruptorum, & qui à ueritate priuati sunt.* Ab integritate euangelij vel naturae. *Existimantiũ quaestum esse pietatem.* Qui putant propter quaestum tuum venisse nouum testamentũ. *Est autem quaestus magnus.* Multum acquirit, qui habet pietatem cum sufficientia: non auaritiae, CAP. VI.

ritiæ, sed naturæ. *Pietas cum sufficientia.* Pietas est cultura Dei, sic impietas est contemptus. *Nihil enim intulimus in mundum, haud dubium, quia nec auferre quid possumus.* Nudi nati sumus, nudi etiam morituri, quicquid hic inuentum, hic relinquetur. non est nostrum, tanquam peregrini. Ergo sufficientia contenti, illas diuitias acquiramus, quas nobiscum ad patriam perferamus. *Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.* Quod superius dixerat sufficientiã, quicquid his amplius est, diuitiæ sunt. *Nam qui uolunt diuites fieri.* Qui sunt diuites, bene vtantur diuitiis: nam qui volunt diuites fieri, sine tentatione non sunt: quia quod illis crescit, vtique aliis minuitur. *Incidunt in tentationem.* Occasio ergo tentationis, & laqueus diaboli est, habere diuitias, quas nec parentes sui habuerunt: cum vtique quibus parentes dimiserunt, in bonis debeant operibus dispensari. *Et laqueum diaboli, & desideria multa, & inutilia.* Nunquam enim diuitiarum desideria satiantur: quia semper egens, dum quicquid viderit, cupit. *Et nociua.* Non solùm inutilia. *Quæ mergunt homines in interitum & perditionem.* Dum ambitione bonorum tumentes, vsque ad cœlum eleuati vsque ad inferos demerguntur: siue desiderantes alienas opes, vt adusq; homicidij perueniunt factiones. *Radix enim omnium malorũ est cupiditas.* Quia aut fons est omnium criminum, aut adiumentum. *Quam quidam appetentes errauerunt à fide.* Recesserunt à fide promissorum Dei? *Et inseruerunt se doloribus multis.* Quanto plus habuerit, tanto maiores solicitudinum sustinet cruciatus. Vnde & dominus diuitiarũ ærumnis verbum asseruit, & circa reliqua concupiscentiis suffocari: denique non dominantur diuitiis, sed seruiunt: ita vt dicatur, quantarum diuitiarum est homo ille? quasi dicas mancipium diuitiarum. *Tu autem ô homo Dei.* Non diuitiarum homo, sed homo Dei, cuius omnia sunt, & vni Deo mancipatus. *Hæc fuge.* Quæ sunt causa perfidię & dolorũ. *Sectare uero iustitiã, pietatem, fidem, charitatẽ, patientiam, mansuetudinem.* In his diuitiis cupio te esse locupletem. *Certa bonum certamen fidei.* Bonũ certamen est, nõ pro possessione, sed ꝓ fide certare. *Apprehende uitam æternam.* Sicut de se dicit, Si quo modo cõprehendã, in quo cõprehensus sum. *In qua uocatus es.* Renunciando seculo, & pompis eius. *Et cõfessus*

bonam confessionẽ. In baptismo. *Coram multis testibus.* Coram sacerdotibus,& ministris, atque virtutibus cœlestibus, ac diuinis. *Præcipio tibi corã Deo.* Pręcipit potestate patris, & autoritate magistri. *Qui uiuificat.* Cuius potentia & iussu etiam arida reuirescunt. *Omnia.* Quæ viuunt. *Et Christo IESV, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.* Amodo videbitis filiũ hominis sedentem à dextris virtutis. *Vt serues mandatum sine macula.* Sicut ille seruauit vsque in finẽ. *Irreprehensibilis.* Maculat enim,& cõprehendi facit,qui se peccatis capitalibus inquinat. *Vsq; in aduentũ domini nostri IESV CHRISTI.* Qui enim perseuerauerit vsq; in finẽ,hic saluus erit. *Quẽ suis tẽporibus ostẽdet beatus, & solus potens rex regum & dominus dominantium.* Quando voluerit,ostendet,qui hoc solus potens est facere. *Qui solus habet immortalitatem.* Ille solus propriè habet qui angelis & hoĩbus dedit habere.Nos autẽ nec soli,nec ex nobis habemus,vt ille.Idem solus habet incõmutabilitatẽ,quia solus veram habet æternitatem:nã anima immortalis quidẽ est,sed mutabilis:in Deo verò nulla mutabilitas. *Et lucẽ habitat inaccessibilẽ.* Omni creaturæ.Nemo enim nouit patrẽ, nisi filius. *Quem uidit nullus hominum:sed nec uidere potest, cui est honor,& imperium sempiternum,amen.* Nemo vidit quantum est,sed vnusquisq; pro merito:nã & solem tãto amplius videmus,quanto purior fuerit acies oculorũ. *Diuitibus huius seculi.* Sunt enim & alterius seculi diuites,qui emunt sibi aurum ignitũ à dño. *Præcipe.* Non aduleris. *Nõ sublime sapere.* In primis primũ eorũ tergit morbũ. Difficillimè enim diuitẽ inuenies non superbũ:qui pauperes vel parentes agnoscat:& qui non grauiter ferat minimè sibi ab inferiore delatum honorẽ. *Neq; sperare.* Nõ sperãdo vilescũt:cũ viluerint,erogant. *In incerto diuitiarũ.* De quib⁹ incertus es,vtrũ illæ tibi,an tu illis subtraharis celerius : multis enim cũ vita sublatę sunt. Alij ꝓpriis eas alienari oculis pręuiderũt:nõnulli inuiti eas extraneis reliquerũt. *Sed in Deo uiuo,qui præstat nobis omnia.* Cuius sunt oĩa. *Abunde.* Qui ideo abũde pręstat,vt vtamur,etiam aliis largiẽtes,nõ vt grandi labore destruentes horrea maiora faciamus. *Ad fruendum.* Non ad reponendum, & super eis incubandum. *Bene agere:diuites fieri in operibus bonis.* Non in auro & argento. *Facilè*

tribuere.

tribuere. Qui facilè tribuit, cito diues esse cessabit. *Communicare.* Rem propriam communem facere: vel hic dare, & in futurum recipere. *Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum.* Vende omnia, da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me: hoc perfectionis est fundamentum. *Vt apprehendant ueram uitam.* Hæc enim non est vera, quia in suo non permanet statu: vanitas enim omnia sub sole. *O Timothee depositum custodi.* Commendatū à nobis serua mandatum: siue fidei custodi depositum. *Deuita prophanas uocum nouitates.* Quas à me non audisti, nec ab angelo si dicatur, libenter admittas. *Et oppositiones.* Opponétes quæstiones dialecticæ artis, & infinitam rerum scientiá pollicentes. *Falsi nominis sciétiæ, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt.* Hæreticorum, qui maiorem sicut serpens Euæ, scientiam promittentes, à fidei veritate ceciderunt. *Gratia tecū, Amen.* Permaneat in æternum.

FINIS EPIST. AD TIMOTHEVM PRIMAE.

Epiſtola ad Timothevm ſecunda.

ARGVMENTVM.

Timotheo ſcribit iterum de exhortatione martyrij, & omnis regulę veritatis: & quid futurum ſit temporibus nouiſſimis: & de ſua paſſione. Paulus cum eſſet Romæ in vinculis conſtitutus, ſcribit Timotheo, commonens eum, ne per eius abſentiam vel propriis, vel magiſtri tribulationibus terreatur, aut teſtimonium domini erubeſcat, pro quo vſque ad mortem ipſe certauit: ſimul & de hæreticis vitandis, atq; his, qui ſuas potius fabulas, quàm Dei prædicant veritatem.

Aulus apoſtolus CHRISTI IESV *per uoluntatem Dei.* Conſueta veritate, & humilitate non ſuo merito, aſſerit ſe apoſtolū factum ſed domini voluntate. *Secundum pomiſſionem uitæ, quæ eſt in* CHRISTO IESV. Quia nobis per CHRISTVM eſt vita æterna. *Timotheo chariſſimo filio gratia, miſericordia, pax à Deo patre, &* CHRISTO IESV *domino noſtro.* Talis eſt ſalutatio Pauli, vt omnia CHRISTI & patris beneficio mereretur, ideo gratiam ſemper commendat. *Gratias ago Deo, cui ſeruio.* Gratias ago ei, qui nobis talem in alterutro charitatem donauit, & dignos apoſtolatu fecit. *A progenitoribus in conſcientia pura, quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriam, in oratiōibus meis.* Omnis origo mea ſolum coluit Deū, pro qua re & eccleſiam Dei legis æmulatione ſum perſecutus. *Nocte ac die deſiderās te uidere.* Et charitatem oſtendit, & iugiter orandi præbet

 exemplum,

exemplum. *Memor lachrymarum tuarũ, ut gaudio implear.* Lachrymarum, quas me abeunte fudisti, vnde me ad tristitiam prouocasti, quã tua opto pręsentia temperari. *Recordationẽ accipiens eius fidei, quæ est in te nõ ficta: quæ & habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunice.* Quæ vera in te esse operibus comprobatur, sicut Iacobus definiuit, & quæ ad te ex ea vita successionis institutione dono Dei quasi hæreditario iure descendit. *Certus sum autẽ, quod & in te.* Quia cõprobaui fidẽ tuam. Cõmoneri indiges, non doceri. *Propter quã causam admoneo te, ut resuscites gratiã Dei, quæ est in te.* Vt resuscites, quasi tribulationibus dormitantem: quæ tibi prius fuerat fidem infundendo donata. *Per impositionẽ manuũ mearum.* Benedictionẽ quam in episcopatu per manus eius impositionem acceperat. *Non enim Deus dedit nobis spiritum timoris, sed uirtutis, & dilectionis, & sobrietatis.* Illi habent spiritum timoris, qui iniustitiã operantur, sicut ipse alibi ait, Si autem malefeceris, time. Siue legis spiritũ, quæ in peccantibus vindicabat. *Noli itaq; erubescere testimoniũ domini nostri, neq; me uinctum eius.* Quia nihil CHRISTVS cõfusione dignum exercuit: nec ego, quem nosti, non ob aliquod crimẽ, sed propter ipsum hæc omnia sustineo. *Sed conlabora euangelio secundum uirtutem Dei.* Quæ nos semper confortat, & causa sui adiuuat laborantes. *Qui nos liberauit.* A peccatis, & à diaboli potestate, vel captiuitate. *Et uocauit uocatione sua sancta.* Hoc est, pia. Quos autẽ vocauit, illos & iustificauit. *Non secundũ opera nostra, sed secundũ propositũ suum, & gratiã, quæ data est nobis in CHRISTO IESV.* In quo proposuit nos per CHRISTVM gratis saluare, nullis pręcedentibus meritis. Et hoc notandũ, ꝙ dicit, non secundum opera nostra, vt ne quis glorietur. *Ante tempora secularia.* Quantum ad præscientiam Dei, ante secula iam donauit: nã & homines, quãuis incerti, solẽt filiis destinare prædia, anteq̃ nascantur: sicut & alibi dicit, Qui nos prædestinauit in adoptione filiorũ ante tempora secularia: quia apud Deũ omnia futura iam facta esse noscuntur. *Manifesta est autem nũc per illuminationem saluatoris nostri IESV CHRISTI.* Quæ antè latebat, & paucis in vno tantũ populo donabatur. *Qui destruxit quidem mortem.* Gratia potentiæ suæ destruxit peccata, quæ mortem generabant, & donauit, atque ostẽdit, quo-

modo

modo vita & incorruptio quæreretur. *Illuminauit autem uitã & incorruptionẽ per euangelium, in quo positus sum ego prædicator & apostolus.* Id est, illo illuminante, & me prædicante crediderunt, quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat Deus. *Et magister gentiũ.* Ad cõparationem aliorum dicuntur magistri: Ad CHRISTI verò comparationem nemo magister est verus, nisi ipse solus. *Ob quam causam hæc etiam patior.* Non propter aliquod crimen, sicut & nos pati Petrus hortatur. *Sed non confundor.* Paulus non erubescit in catenis, cùm nos in solis opprobriis confundamur: & non solùm non operamur, si non laudamur, sed & tepescimus. *Scio enim cui credidi.* Scio ego esse fidelem retributorem. *Et certus sum, quia potens est depositum meum seruare in illũ diem.* Fidem, quam & apud me ipse deposuit, conseruabit: quia meis viribus sine illius adiutorio seruari non potest. *Formam habens sanorum uerborum, quæ à me audisti.* Secundum eam formam & viue, & doce, quam à me breuiter accepisti. *In fide & dilectione in CHRISTO IESV.* Quomodo integrè credamus, & alterutrum diligamus. *Bonum depositum custodi per spiritum sanctum.* Quod apud te deposui per spiritum sanctum, quod fides intelligitur, quæ inter fructus spiritus sancti ad Galatas nominatur. *Qui habitat in nobis.* Datus est nobis. *Scis enim hoc, quòd auersi sunt à me omnes.* Idcirco te cõmoneo, quia quos me non putabã deserere, reliquerunt. *Qui in Asia sunt: ex quibus est Phigelus & Hermogenes. Det misericordiã dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & catenã meã non erubuit.* Vituperat desertores, & laudat perseuerantes, bonos vt prouocet ad exemplum. *Sed cum Romam uenisset, solicitè me quæsiuit, & inuenit. Det illi dominus inuenire misericordiam à domino in illa die. Et quanta Ephesi ministrauit melius tu nosti.* Ideo inuenit, quia solicitè requisiuit: vnde ostenditur, quia idcirco nõ omnes qui quærunt inueniunt: quoniam negligenter inquirunt. ¶ *Tu ergo fili mi confortare in gratia, quæ est in CHRISTO IESV, & quæ audisti à me per multos testes.* CAP. II. Siue præsentibus multis tibi mandata dedi qualiter debeas docere: siue quæ dixi, multis prophetarum exemplis, & testimoniis confirmaui. *Hæc commenda fidelibus hominibus.* Qui fideliter possint Dei gratiam dispensare, hoc est,

propter Deum docentes,& non propter mundi commodum adulantes,vel suam gloriam quærentes. *Qui idonei erunt & alios docere.* Qui non solùm faciant, sed & doceant. *Labora sicut bonus miles* CHRISTI IESV. Idcirco milites dicimur,quia contra hostes Dei adiutorio armis spiritalibus dimicamus.Et ideo iam tu dono Dei armatus,& structus,labora,vt præmia digna tui laboris accipias. *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus,ut ei placeat,cui se probauit.* Comparatione militantium vtitur, vt ostendat multo magis nos à negotiis secularibus liberos esse debere,vt Christo placeamus, si etiam seculi milites à reliquis eius actibus vacant,vt possint regi suo placere perfectè,& optant præsentes adsistere. *Nam & qui certat in agone.* Multi certãt, sed ille coronatur,qui vicerit.Nos autem omnes domino adiutore ita debemus agere,vt omnes per eius gratiam triumphemus. *Non coronatur,nisi legitimè certauerit.* Perfectè. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.* Ne diceret,vnde victurus sum,si me totum occupauero in doctrina? Ostendit etiam primitias fructuum à populo hîc debere percipere,præter mercedem messis,quam à domino accipiet in futuro. *Intellige quæ dico: dabit enim tibi dominus.* Non admoneretur,si omnes intelligere possint. *In omnibus intellectum.* Non solùm in his: & diligenter aduerte quod vt intelligamus,dominus donat intellectũ, ne nobis aliquid adscribamus,sed donatori gratias referamus,qui nostrum fecit esse, quod suum est. *Memor esto* IESVM CHRISTVM *resurrexisse à mortuis ex semine* Dauid. Hic contra illos,qui carnis resurrectionem negantes, consequenter negabant etiam CHRISTI: sed & aduersum illos qui negabant CHRISTVM in carne venisse,quos antichristos Ioannes appellat. *Secundum euangelium meum.* Secundum quod ego prædico. *In quo laboro usq; ad uincula,quasi male operans.* Non tamen verè,sed quasi. *Sed uerbũ Dei non est alligatum.* Quia & presentes fiducialiter doceo verbũ,& literis absentes instituo,atq; confirmo. *Ideo omnia sustineo propter electos,ut & ipsi salutem consequantur.* Ideo auxiliũ petij à tribuno:ideo appellaui Cæsarem,vt per me confirmentur electi, cùm has passiones iam potuerim finire moriendo. *Quæ est in* CHRISTO IESV *cum gloria cœlesti.* Quæ salus

lus in CHRISTO est:& non nuda, sed cum gloria: nec terrena, sed cœlesti. *Fidelis sermo.* Veritatis ratione subnixus. *Nam si commortui sumus, & conuiuemus.* Si commortui à vitiis & voluptatibus sumus, viuemus CHRISTO: alioquin quomodo conuiuemus? quia nulla conuentio CHRISTI & Belial. *Si sustinebimus, & conregnabimus.* Si sustinebimus, quæ ille & verbo docuit, & exemplo, tunc demum simul regnare poterimus: nam si non, vtinam vel veniam consequamur. *Si negabimus, & ille negabit nos.* Sicut in euangelio ipse promisit, se coram hominibus negantes, coram patre & angelis negaturum. *Si non credimus: ille fidelis permanet: negare seipsum non potest.* Siue credimus, siue non credimus, veritas non mutatur: sed si credimus, nobis præstamus. Nam ille non aliud exhibere poterit singulis, quàm promisit, quia veritas non mentitur: nec enim euacuat promissum suum, etsi non omnes crediderint, sicut ad Romanos dicit, Nunquid illorũ incredulitas fidem Dei euacuauit? Nam ille fidelis manet. *Hæc commone testificans coram domino.* Sub testificatione Dei constringe. *Noli uerbis contendere: ad nihil enim utile est, nisi ad subuersionem audientium.* Sine testimoniis scripturarum: huiusmodi enim contentio non ædificat, sed destruit audientes. *Solicitè autem cura teipsum probabilem exhibere Deo.* Ante omnia hoc labora, vt talem te apud Deum exhibeas, quo merito possit tibi populus obedire. *Operariũ inconfusibilem.* In bono opere noli confundi. *Rectè tractantem uerbum ueritatis.* Qui dictũ exemplo confirmat: quia sicut ornamentum vitæ doctrina est, ita ornamentum doctrinæ conuersatio bona: quia non bene docentur verbis, si destruantur exemplis. *Prophana autem & uaniloquia deuita: multum enim proficiunt ad impietatem.* Irreligiosas fabulas hæreticorum resurrectionem negantium, per quòd vtique & iudicij timore sublato, ad omnem impietatem, & ad cuncta crimina peruenitur. *Et sermo eorũ ut cancer serpit.* Cancer dicitur esse vulnus, quod in mamillis nascitur fœminarũ, & nisi eis subitò fuerit subuentum, cum ad cor serpẽdo peruenerit, nullum vltrà remedium est. Ita & hæreticorum sunt vitanda colloquia, ne per aures irremediabiliter vulnerẽt mẽtẽ. *Ex quibus est Hymenæus, & Philetus, qui à ueritate exciderunt.* Nomina designantur, vt nouerit, quos caueret. *Dicentes resur-*

rectionem iam factam, & subuertunt quorundam fidem. Resurrectionem ponentes in filiis, siue in anima, cùm à vitiis resurgit. Sed & ad decipiendos quos perdunt, illud testimonium Ezechielis sumunt de ossibus: quos dicit omnino vitandos. *Sed firmum Dei fundamentum stetit.* In quorum corde fides erat CHRISTI fundata, non sunt moti, neque seducti. *Habens signaculum hoc.* Quod tempore Moysi factum est de his, qui à Datan & Abiron subuerti minime potuerunt. *Cognouit dominus, qui sunt eius.* Hi minime cum peccatoribus perierunt, qui illis minime consenserunt. Cognouit dominus qui sunt eius: quia in præscientia sua nō fallitur, qui nos elegit ante constitutionem mundi, nec permittit illis erroribus implicari: quia qui non vsque in finem perseuerauerint, sine dubio eius esse non possunt. *Et discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini.* Ne cū iniquis pereat. *In magna autē domo.* Ne dicerent aliqui, Quare ergo hæretici, vel mali Christiani in ecclesiam ingrediuntur? Ponit cōparationem magnę domus, qualis modo ecclesia ante resurrectionē. Magnam domū ecclesiam dicit, in qua sunt mixti boni & mali, certi & ficti, iusti & iniqui: sicut & area, in qua triticum & palea simul cum zizania teritur vsque ad ventilationē. Nam sine macula & ruga ecclesia post resurrectionem erit futura, cùm zizania tritico fuerit separata. Nam modò, quod peius est, multi ficti Christiani intrant ecclesiam, & populo Dei miscentur: sicut sunt Manichæi, vel reliqui. *Non solùm sunt uasa aurea & argentea, preciosa, & fortia: sed & lignea, & fictilia: & quædam quidem in honorem: quædam autem in contumeliam.* Vilia & infirma. *Si quis autem emundauerit se ab istis, erit uas in honorē.* Si quis se à seductoribus istis hæreticis emundauerit, credit resurrectionem futuram, & iudicium Dei, ac per hoc omne opus bonū Dei adiutorio implere cōtendit, & erit vas aureū, & argenteū, quod igne purgatur magis, q̃ cōsumit. *Sanctificatum, & utile domino, ad omne opus bonum paratum.* Nō peccando capitalia: nam sine minutis peccatis esse non possumus. *Iuuenilia autem desideria fuge.* Iuuenilia desideria & in senibus esse possunt, si hæc agūt, quæ grauitati nō conueniunt Christianæ, & à iuuenibus Dei iuuamine vinci possunt, si caueāt leuitatē. *Sectare uerò iustitiam, fidem, charitatē.* Hîc fidem integritatē fidei dicit. *Pacem cum his, qui inuocant dominum.*

dominum. Pacem illam,quæ religioni debetur,puram & simplicem. *De corde puro.* Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. *Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita sciens quia generant lites.* Stultæ sunt omnes, quæ sine disciplina scripturarum sunt,quæstiones: *Seruum autem domini non oportet litigare.* Seruus CHRISTI debet CHRISTVM imitari,qui non clamauit,neque contendit,nec audiuit quisquam in plateis vocem eius, &c.secundum quod de eo propheta prædixit. *Sed mansuetum esse ad omnes.* Non solum ad amicos. *Docibilem, patientē.* Qui possit omnes docere patienter:sed & discere non erubescat. *Cū modestia corripientem eos, qui resistunt ueritati.* Non cum iracundia, vel clamore. *Ne quando det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam ueritatem.* Contra Nouatianos, qui pœnitentiam negant:simulq; notandum,quia pœnitentia Dei est donum:per tuam mitem & blandam correptionem: hoc, vt dictum est, contra Nouatianos dictum,pœnitentiæ negatores: quia etiā his venia promittitur,qui in tali hæresi detinentur. *Et resipiscant à diaboli laqueis, à quo capti tenentur ad ipsius uoluntatem.* Accepta ratione. ¶ *Hoc autem scito,quòd in diebus nouissimis.* CAP.III. Non sit tibi mirum,quòd quotidie peiora perueniunt. *Instabunt tempora periculosa.* Difficilia. *Et erunt homines seipsos amantes,* Quando nostrum commodum & gloriam quærimus,nos ipsos,& non Deum,amamus. Quanto enim quis in infimis delectatur, tanto à superioribus disiungitur. *Cupidi, elati.* Auari,atque iactantes. *Superbi, blasphemi.* Nolentes discere,& vsurpantes doctrinam. *Parentibus non obedientes.* Veris scilicet doctoribus,qui eos per euangelium genuerunt vel docuerunt. *Ingrati, scelesti, sine affectione.* Hoc est,sine pietate. *Sine pace,criminatores.* Sanctorum : quia ita se habet natura vitiata,vt quando se excusare non potest,alios sibi falsis criminibus complices quærat. *Incontinentes,immites,sine benignitate.* Vitiorum, vel auaritiæ. *Proditores, proterui,tumidi.* Inuicem. *Voluptatum amatores magis, quàm Dei.* Hinc cognoscitur,quid amplius diligamus, in quo maiorē solicitudinem habere fuerimus inuenti. *Habētes quidem speciem pietatis.* Speciem habitus,vel doctrinæ. *Virtutem autē eius abnegantes.* Rem ipsam operibus denegātes. *Et hos deuita.Ex his enim sunt,qui penetrant domos.* Ne corrumpant bo-

nos mores colloquia mala. *Et captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis.* Illas capiunt, quæ ſunt oneratæ peccatis, impunitatem eiſdem & veniam promittentes: ſiue animas infirmas, quæ fœminis comparantur. *Quæ ducuntur uariis deſideriis.* Noua ſemper audire cupientes. *Semper diſcentes, & nunquàm ad ſcientiam.* Quia nihil definitum tenet, qui omnia vult tenere, etiam non probata: quia quæ ab vno audierit, ab alio deſtruuntur. *Veritatis peruenientes.* Tanquam ſi dicas, ſemper ambulantes, & ad viam non peruenientes. *Quemadmodum autem Iamnes & Mambres reſtiterunt Moyſi, ita & hi reſiſtunt ueritati.* Sicut illi per magicæ fallaciam, ita & hi per argumentorum præſtigias, ac verborum argutias. *Homines corrupti mente.* Corrupti ab integritate doctrinæ, vel à fide. *Reprobi circa fidem.* Licet vitam probabilem hominii forſitan videantur agere. *Sed ultrà non proficient: inſipientia enim eorum manifeſtata erit omnibus.* Non de omnibus hæreticis dicit, ſed de his tantum, quos tunc citò deſtrui præuidebat. *Sicut & illorum fuit.* Cum confeſſi ſunt digito Dei ſe eſſe ſuperatos. *Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiã.* Plus tibi de me crede, quàm illis: ſiue idcirco tibi nõ timeo, quia ſcio te vitam meam optimè cognouiſſe. *Perſecutiones, paſſiones, qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconii & Lyſtris: quales perſecutiones ſuſtinui, & ex omnibus me eripuit dominus.* Ex his potuiſti cognoſcere, me nihil propter homines facere, qui tanta ſum paſſus, non mea virtute, vel induſtria. *Et omnes qui uolunt piè uiuere in CHRISTO, perſecutionem patientur.* Nõ ſolùm ego, ſed & omnes qui non occidunt animas adulando. Vnde timendum nobis eſt, ne non piè viuamus, qui nihil patimur propter Deũ. *Mali autem homines & ſeductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes.* Hoc de adulatoribus, vel de hæreticis dicit, qui dum ab hominibus diliguntur atq; laudantur, magis ſeducti ſeducunt. *Tu uero permane in his, quæ didiciſti, & credita ſunt tibi.* Nolo iſta te terreant. *Sciens à quo didiceris.* A vero apoſtolo CHRISTI. *Et quia ab infantia ſacras literas noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in CHRISTO IESV.* Sine fide CHRISTI modo non poſſunt inſtruere ad ſalutem. *Omnis enim ſcriptura diuinitus inſpirata.* Quæcunque enim ſcri-

pta ſunt

pta sunt in lege, ad nostram doctrinam scripta sunt: sicut ipse alibi ait. *Est utilis ad docendum, ad arguendum ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei.* De ipsa lege docetur ignorans, arguitur insolens, corripitur errãs, eruditur ad iustitiam qui modum seruare non nouit. *Ad omne opus bonum.* Non ad vnum. *Instructus.* Propterea est data scripturarum instructio. ¶*Testificor coram Deo, & CHRISTO IESV.* Contestatur illum per vniuersa, quæ credit. *Qui iudicaturus est uiuos & mortuos: & per aduentũ ipsius & regnum eius.* Quia & mortuos suscitabit, & viuos inueniet. *Prædica uerbum, insta incessanter.* Feruenter. *Opportunè, importunè.* Opportunum est libenter audienti, importunum inuito. *Argue, obsecra, increpa, in omni patientia, & doctrina.* Argue peccantes, obsecra, ne peccent, increpa resistentes: sed hæc omnia cum patientia secundum legis doctrinã. *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt.* Verum audire nolentes, sicut populus Israel prophetas. *Sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros.* Tales sibi magistros inquirent, qui ea dicunt, quæ ipsi desiderant, vt securi delinquant. *Prurientes auribus.* Qui delectari desiderant, non compungi. *Et à ueritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.* A veritate scripturæ, qua vitia damnamus, & rationes humanas, quæ deum non vindicare cõcinnant. *Tu uero uigila: in omnibus labora.* Quæ ad vtilitatem pertinẽt audientium. *Opus fac euangelistæ.* Vt verbum tuum opere confirmetur. *Ministerium tuum imple.* Episcopatus: vel vnusquisque in sua professione ministerium suum impleat. *Ego enim iam delibor: & tempus meæ resolutionis instat.* Delibor: hoc est, immolor, Mortem suam quasi sacrificium Deo futuram dixit, vt eum ad martyrium prouocaret. *Bonum certamen certaui: cursum consummaui.* Modò iam confidenter hoc dicit, in extremo vitæ limite constitutus. Ita vtique iam merita sua bona commemorat, vt post bona merita consequatur coronam, qui post mala merita consecutus est gratiam. Denique attende, quid sequatur. *Superest inquit, mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex.* Cui redderet coronam iustus iudex, si non donasset gratiam misericors pater? & quomodo esset ista corona iustitię, nisi pręcessisset gratia, quæ iustificat impium? quomodo ista debita

CA. IIII

reddere-

redderetur, nisi prius illa gratuita donaretur? *Fidem seruaui: in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ.* Fidem quam accepi, in finem vsque per gratiam eius seruaui, quam reddet mihi in illa die iustus iudex, qui me nouit vsque ad mortem pro iustitia ipsius adiutorio dimicasse. *Non solum autem mihi: sed & iis qui.* Qui me fuerint adiutore Deo imitati. *Diligunt aduentum eius.* Gaudent CHRISTVM venisse, & iustitiã docuisse: vel quotidie plena fide dicunt, Adueniat regnum tuum. *Festina ad me uenire citò: Demas enim me dereliquit, diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam.* Necesse est, vt diligẽs seculi voluptates relinqueret, non amantem: quia omne animal ad sibi simile coniungitur. *Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiã: Lucas est mecum solus.* Isti non seculum diligebant: alioquin communiter, Diligentes seculum, dixisse debuerat. *Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerio.* In ministerium etiam sermonis, & prædicationis. *Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, ueniens affer tecum, & libros, maximè autem & membranas.* Penula vestis erat consularis antiquorum Romanorum: quam penulam non dixit fuisse suam: potuit enim eam ad pedes Apostoli inter cætera aliquis conuersus ad fidem CHRISTI posuisse vendendam. *Alexander faber ærarius multa mala mihi ostendit, reddat ei dominus secundum opera eius.* Quoniã verbis Dei restitit, habeat cum deo rationem. *Quem & tu deuita: ualde enim restitit uerbis nostris.* Si nostris restitit, quãto magis tuis? Monet cauere peruersos. *In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis reputetur.* Quando primùm euangelium cœpi defendere *Dominus autem adstitit mihi, & confortauit me.* Cum dicit sibi dominum, omnibus deserentibus, adfuisse, gratiam commẽdat, & ne timeat, cohortatur. *Vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes.* Non quòd ego mori timerem, qui domini auxilio iugiter defendebar. *Et liberatus sum de ore leonis.* Eruit me dominus de ore Festi, qui in me sæuiebat: vel diaboli. *Liberauit me dominus ab omni opere malo, & saluum me faciet.* Ab omnibus insidiis eorum. *In regnum suum cœleste, cui gloria in secula seculorum, Amen.* Quoniam hinc me liberauit, & in regnum inducet. *Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autẽ*

reliqui

reliqui infirmum Mileti. Hic ostenditur quæ apostoli non propter infirmitatem carnis curabant, sed vt signa monstrarent, cum suos discipulos non sanarent. *Festina ante hyemē uenire.* Salutant te Eubolus, & Prudens, & Linus, & Claudia, & *fratres omnes. Dominus* IESVS CHRISTVS *cum spiritu tuo, gratia uobiscum, amen.* Qui carne mortuus est spiritaliter viuens.

Scriptæ ab vrbe.

FINIS EPIST. AD TIMOTHEVM SECVNDAE.

Epistola Diui PAVLI AD Titum.

ARGVMENTVM.

Titum commonefacit, & instruit de constitutione presbyterij, & de spiritali conuersatione, & hæreticis vitandis, qui in scripturis Iudaicis credunt.

AVLVS *seruus* Dei. Seruus erat Dei, non peccati. *Apostolus autem* IESV CHRISTI. Discreuit apostolatũ, quia non omnis qui seruus, statim & apostolus. Ideo apostolus, quia per ipsum missus fuerat prædicare. *Secundum fidem electorum & agnitionem ueritatis, quæ secundum pietatem est in spem uitæ æternæ.* Secundum eam fidem, quam ipse infundit, & facit credentes, quos & in præscientia sua elegit, sicut dicit, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. *Quam promisit.* Agnoscitis veritatem, & veritas liberabit vos: quia veritas CHRISTVS est. *Qui non mentitur* Deus. Si non mentitur, non aliud exhibet, quàm promisit & iustis scilicet, & iniustis, quamuis durum hoc hominib' videatur. Vel sic: Quod promisit Abrahæ & semini eius, in CHRISTO implebit. *Ante tempora secularia.* Ante omnia tempora per filium saluare credentes, quos elegit ante constitutionẽ mundi. *Manifestauit autem temporibus suis uerbum suum in prædicationem, quæ credita est mihi.* Tunc manifestauit consilium suum, quando quod præscierat se facturum, omnem scilicet mundum à iustitia declinantem in fidem adduceret. *Secundum præceptum saluatoris nostri* Dei. *Tito dilecto filio.* Quod Paulum

lum & Barnabam segregari præcepit vt gẽtibus prędicarẽt. *Secundum communem fidem: Gratia & pax à Deo patre* IESV CHRISTO *saluatore nostro.* Secundum communem fidẽ filio, non natura. *Huius rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt, corrigas, & cõstituas per ciuitates presbyteros.* Quæ desunt, recto tenore corrige, & tunc demum presbyteros poteris ordinare, cum omnes in ecclesia fuerint recti. *Sicut & ego tibi disposui.* Illo ordine quo in præsenti mandaui. *Si quis sine crimine est, unius uxoris uir.* Notandum quia in sacerdote etiam licita prohibentur. *Filios habens fideles: non in accusatione luxuriæ, aut non subditos,* Ne non possit audenter corripere delinquentes: siue vt experimentum doctrinæ eius de domo sua disciplina nascatur, & timeat exemplum Heli. *Oportet enim episcopum sine crimine esse.* Ipsum dicit episcopũ, quem superius presbyterum nominauit. *Sicut Dei dispensatorem.* Si enim humanarum legum dispẽsatores probi quærantur, quales esse debent, qui diuina iura dispensant? *Non superbum, non iracundum, non uinolentum.* Non sibi placentem. *Non percussorem, non turpis lucri cupidum.* Non debet CHRISTI discipulus percutere, pro quo CHRISTVS percussus est. Item aliter: Ne mala conuersatione sua conscientiam percussiat aliorum: qui nec turpe lucrũ per adulationem sectari iubetur, qui cœlestia sperat, secundum morem scripturarum primò vitia damnauit, & sic virtutes inseruit: vt est, Di uerte à malo, & fac bonum. *Sed hospitalem, benignum.* Vt hospites cum benignitate suscipiat. *Sobrium, castum.* Ab omni crimine. *Iustum, sanctum.* Iustum in iudicio, sanctum in ope re per continentiam. *Continentem.* Hoc dicit, ne quia vxo ris vnius dixerat, locũ incontinentiæ dedisse putaretur. *Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem.* Vt diligat doctrinam, & semper inde loquatur, non fabulas vanas & otiosas sectetur. *Vt potens sit exhortari.* Talis eligẽdus est, qui & exhortari possit, & contradicentes arguere. *In doctrina sana, & eos, qui contradicunt, redarguere.* Sana doctrina illa est, quæ sanat audientes, vt quod dono Dei habet, nõ ei existat ingratus, sibi hoc adscribendo. *Sunt enim multi etiam inobedientes, uaniloqui & seductores.* Inobedientes apostolicæ doctrinæ ad nullun profectum loquuntur. *Maxime qui de circicisione sunt, quos oportet redargui: qui uniuersas domos subuertunt.*

uertunt. Qui humanas traditiones, non Dei mandata loquuntur. *Docentes quæ non oportet turpis lucri gratia.* Quæ iam superflua sunt temporibus CHRISTI, ceremonias scilicet Iudęorum. *Dixit quidam ex illis.* Quales sunt: vt etiam à suis tale habeant testimoniũ. *Proprius ipsorũ propheta.* Epimenides, siue Callimachus. *Cretẽses.* Epimenidis vers⁹ hexameter, qui in Gręco suis pedib⁹ stat. *Sẽper mendaces malæ bestiæ.* Amãtes mendaciũ, & nõ quomodo solet incurri, sed semper: voratores etiã & otiosi. *Ventres pigri.* Idcirco ferias & ocia libẽter admittũt. *Testimoniũ hoc uerũ est.* Si hoc solũ verum est, alia falsa dicit. *Ob quã causam increpa illos dure, ut sani sint in fide.* Seuerè. *Non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominũ.* Traditionib⁹ humanis, de quibus à saluatore arguũtur, secundum Esaiam, Deum non corde, sed labiis honorantes. *Auertentium se à ueritate. Omnia munda mũdis.* Quia adhuc secundũ legem quædã vocabãt immũda. *Coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundũ: sed inquinata sunt eorũ & mens, & conscientia.* Coinquinati sunt & infideles, qui non credunt iugũ legis CHRISTVM, donando fidem, à collo credentiũ abstulisse: id est, omnia quæ tẽporaliter in figura fuerant data. *Cõfitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Neminẽ ita vt se dicunt nosse CHRISTVM, quibus ex lege promissus est: sed factis negant aduentum eius, auertentium se, inquit, à veritate eius, cùm se sine legis auxilio putãt iustificari nõ posse. *Cum sint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.* In hoc se religiosiores dicunt, cum illi non faciant, quæ iubentur.

CAP. II. ¶ *Tu autem loquere, quæ decent sanam doctrinam.* Hoc est quæ ad vitam pertinent CHRISTI. *Senes.* Hic senes ecclesiæ seniores appellat, quos necesse est omnibus formam præbere. *Vt sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia.* Vt vigilantes sint, ne iunioribus exemplum præbeant ebrietatis. *Anus similiter.* Quæ eligebantur ad aliarum exemplum. *In habitu sancto, non criminatrices.* Est ergo alius non sanctus. *Non uino multo seruientes.* Sed parum bibentes. *Bene docentes, ut prudentiam doceãt.* Docere permisit, sed fœminas. *Adulescentulas.* Siue quia continentes erant: siue ne verbum Dei, tanquam dissidium prædicans, blasphemetur. *Vt uiros suos ament.* Non alienos. *Filios, diligant: prudentes, castas, domus curam habentes, benignas,*

subditas

subditas suis uiris. Ne viros suos in aliquo contristent per negligentiam. *Vt non blasphemetur uerbum Dei.* Ne vel ipsi blasphement, si gentes sunt: vel alij videntes eas peiores effectas. *Iuuenes similiter hortare, ut sobrii sint.* Aufer iuuenibus luxuriæ causam tollēdo ebrietatem. *In omnibus teipsum praebe.* In omnibus, vel quę decent: vel, non solùm corpore, sed & mente. *Exemplum bonorum operum.* Ne exemplo destruas verbum, vel audenter corripias alios. *In doctrina integritatem, grauitatem: uerbum sanum, irreprehensibile.* Vt sciant quomodo doceāt. *Vt his, qui ex aduerso est, reuereatur: nihil habēs malum dicere de nobis.* Quis potest contradicere, si quid tale notaret? *Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes.* In omnibus quæ imperant iustè. *Non contradicentes, non fraudantes.* Ne cum murmuratione faciens & homini ingratus sis, & mercedem non habeas apud Deum. *Sed in omnibus fidem bonam ostendentes.* Siue in his, quæ sibi creduntur: siue vt ostendant opere, bonum esse quod credunt. *Vt doctrinam saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.* Et eorum operibus conlaudetur, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum. *Apparuit autem Dei gratia saluatoris omnibus hominibus erudiens nos.* Nullam excipiens conditionem vel sexum, & præceptis, de exemplo. *Vt abnegantes impietatem, & secularia desideria.* Seculare est omne desyderium, & omnis ambitio temporalis. *Sobrie, & iuste.* Propter quod & saluator ait, Attendite, ne grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ. *Et pie uiuamus in hoc seculo.* Iustitiæ iungamus pietatem, ne intemperata sit. *Expectantes beatam spem.* Ille fiducialiter hæc expectat, qui ita vixerit, sicut dixit. *Et aduentum gloriae magni Dei, & saluatoris nostri* IESV CHRISTI. Ipsum dixit magnum Deum CHRISTVM: de quo ait angelus ad beatam Mariam: Hic erit magnus, & reliqua. Qui etiam cum gloria venturus est iudicare viuos, & mortuos. *Qui dedit seipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate.* Sicut ait Esaias: Dedit in mortem animam suam, & cum sceleratis deputatus est, & ipse peccata multorum tulit. *Et mundaret sibi populum acceptabilem sectatorem, bonorum operum.* Propterea se dedit, vt nos ab omni iniquitate mundaret: caueamus ergo, ne beneficium eius irritum & inane faciamus,

Hæc loquere, & exhortare. Omnis tuus sermo in hoc exhortatio sit. *Et argue cum omni imperio.* Acriter arguit, qui ita nõ viuit, vt docet. *Nemo te contemnat.* Talem te exhibe, qui cõtemni non possis: autoritatem enim doctrinæ vita facit.

CAP. III. ¶ *Admone illos, principibus, & potestatibus subditos esse: dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse.* Non ad aliquod malum. *Neminem blasphemare.* Ne illos quidem qui blasphemari merentur. *Non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem.* Litigiosus autem est, qui vicem reddendo prouocat litem. *Ad omnes homines.* Non solùm ad bonos. *Eramus etenim & nos.* Ne desperarent correctioné, suum proponit exemplum. Siue quia & nos tales fuimus, ait, debemus eorum insipientiam ferre patienter. *Aliquando insipientes & increduli.* Notandũ, quales nos CHRISTVS inuenerit: & non de nostris meritis præsumamus, nec de naturæ bono gloriemur. *Errantes, seruientes desideriis & uoluptatibus uariis in malitia, & inuidia agentes: odibiles, odientes inuicem.* Ecce quales eramus ante gratiam per arbitrij libertatem. *Cum autem benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri Dei.* Humanitas, siue secundũ hominem CHRISTVS siue largitas Dei. *Non ex operibus iustitiæ.* Notandum, quia nullis nostris meritis sumus saluati, sed sola misericordia redemptoris: conticescant præcipitatores magis, quàm defensores arbitrij liberi. *Quæ fecimus nos.* Quæ nos Iudæi fecimus: quanto magis gentiles? *Sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit.* Non secundum industriam, vel laborem nostrum, sed secũdum misericordiam illius, qui nos in omni opere bonò & præuenit & consummat. *Per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti: quem effudit in nobis abunde per IESVM CHRISTVM saluatorem nostrum.* Plusquam in prioribus iustis. *Vt iustificati gratia, ipsius hæredes simus.* Aduertendum quòd gratia illius iustificamur nõ nostris meritis. *Secundum spem uitæ æternæ.* Non secũdum carnalem hæreditatem. *Fidelis sermo est: & de his uolo te confirmare, ut curent bonis operibus præesse, qui credunt deo.* Ad bona opera docẽda præesse. *Hæc sunt bona & utilia hominibus.* Hæc, non quæ sequuntur. *Stultas autem quæstiones, & genealogias.* Occupari nos non vult in superfluis quæstionibus, & contentionibus, quæ de generationibus in lege oriuntur: sed

sed hæc loqui semper, de quibus proficiant audientes. *Et contentiones, & pugnas legis deuita: sunt enim inutiles, & uanæ.* Quasi contrarietates, quas hæretici captant. *Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem deuita, sciēs quia subuersus est, qui eiusmodi est.* Nec circa ipsos nos vult occupari, qui correpti secundò non corriguntur: ne tempus inani cōtemptione perdamus. *Et delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus.* Quia post auditam & cognitam veritatem in sua pertinacia perseuerat: funiculis enim peccatorum suorum vnusquisque constringitur. *Cum misero ad te Arthemam, aut Tychicum, festina ad me uenire Neapolim: ibi enim statui hyemare, Zenam legis peritum, & Apollo solicite præmitte, ut nihil illis desit.* Vt nihil perdant de fructu doctrinæ tardantes. *Discant autem & uestris bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi.* Id ipse repetit, quod superius dixerat, Curent bonis operibus præesse qu credunt Deo. *Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus uobis, Amen.* Verè siue fideliter. Scripta de Nicopoli.

FINIS EPISTOLAE AD TITVM.

Epistola Diui PAVLI AD Philemonem.

ARGVMENTVM.

Philemoni familiares literas facit pro Onesimo seruo eius. scribit autem ei à Roma de carcere.

Aulus uinctus IESV CHRISTI *& Timotheus frater* Philemoni *dilecto, & adiutori nostro, & Appiæ sorori charissimæ.* In euangelio erat adiutor. Appia verò, vel soror credit eius esse, vel coniunx. *Et Archippo cõmilitoni nostro, & ecclesiæ, quæ in domo tua est. Gratia uobis, & pax à Deo patre nostro & domino* IESV CHRISTO. Archippus vel episcopus erat, vel diaconus: de quo ad Colossenses ait. Dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti, vt illud impleas. *Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens, in orationibus meis.* Cum gaudio orat pro eis. *Audiens charitatem tuam, & fidem, quam habes in domino* IESV. Quæ bonis operibus innotescit. *Et in omnes sanctos.* Qui diligit caput, oportet eum omnia membra diligere. *Vt cõmunicatio fidei tuæ euidẽs fiat in agnitione omnis operis boni in uobis, in* CHRISTO IESV. Siue hoc oro, vt opera tua in CHRISTO clarescant. Aliter: Omnes diligit sanctos in tantum, vt omnes inter nos boni in CHRISTO euidenter agnoscant, te esse fidelem. *Gaudium enim magnum habui, & consolationem in charitate tua, quia uiscera sanctorum requieuerunt per te frater.* Quos hospitio recepisti. *Propter quod multam fiduciam habentes in*

Christo Iesu. Cùm charitas tua nobis fiduciã dederit impe randi,tamen maluimus obsecrare. *Imperãdi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem.* Quod ad rem pertinet charitatis Christianæ. *Magis obsecro,cùm sis talis, ut Paulus senex: nunc autem & uinctus* IESV CHRISTI *obsecro te pro meo filio, quem genui in uinculis Onesimo.* In omnibus mihi consimilis. *Qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & tibi, & mihi utilis, quẽ remisi tibi.* Quando erat carnalis. *Tu autem illum,ut mea uiscera,suscipe,* Id est,filium. *Quem ego uolueram mecum detinere,ut pro te mihi ministraret in uinculis euangelii.* Ex hoc cognosce,qualis sit,qui mihi ita placuit,vt crederent eum posse pro te mihi ministrare. *Sine consilio autem tuo nihil uolui facere.* Ita loquitur, vt eum ad ipsum remittat, siue vt magis eius vtilitas commendetur. *Vti ne uelut ex necessitate bonum tuum esset,sed uoluntarium:forsitan enim ideo discessit ad horam à te ut æternum illum reciperes,iam non ut seruum.* Non enim iam quasi ex necessitate seruiet:sed volũtarius. *Sed pro seruo charissimum fratrem,maximè mihi.Quanto autem magis tibi & in carne & in domino?* Cui & carnaliter,& secundum quod credidit, debet obsequium. *Si ergo habes me socium, suscipe illũ sicut me: si autem aliquid nocuit tibi,aut debet,hoc mihi imputa.Ego Paulus scripsi mea manu:ego reddam, ut non dicam tibi, quòd & teipsum mihi debes.Ita frater ego te fruar in domino: refice uiscera mea in domino,Confidens de obedientia tua scripsi tibi. sciens, quoniam & super id quod dico, facies.* Si me diligis, sic illum suscipe, sicut me: quia ego illum habeo sicut me. *Simul autem & para mihi hospitium:nam spero per orationes uestras donari me uobis.* Hic ostenditur,quia prima vice de vrbe missus est. *Salutat te Epaphras concaptiuus meus in* CHRISTO IESV:*Marcus,Aristarchus,Demas, & Lucas,adiutores mei.Gratia domini nostri* IESV CHRISTI *cũ spiritu uestro,Amen.* Scripta ab vrbe Roma.

FINIS EPIST. AD PHILEMONEM.

Ad Hebræos diVI PAVLI EPIstola.

PRAEFATIO.

N primordiis huius epistolæ dicendum est, quæ causa extiterit, cur apostolus Paulus morem suũ in hac epistola nõ seruauerit: videlicet vt vel vocabulum nominis sui, vel ordinis describeret dignitatem. Hæc igitur causa extitit, quòd eam nomine suo non titulauit: quia Iudæis scribebat suis fratribus, quibus odiosus erat, eò quòd circuncisionem, & sabbatum, & sacrificia cætera, quæ lex præcepit obseruanda, ipse doceret non debere carnaliter obseruari post dominicam passionem. Nam illi, qui crediderant Iudæi, contendebant vtrunq; tenere, baptizari scilicet secundum gratiam euangelij, & circuncidi, sabbatum quoque obseruare secundum legis præceptum. Quapropter si posuisset nomen suum Apostolus in exordio huius epistolæ, poterat euenire, vt ejus æmuli nomen illius in prima fronte legentes dedignarentur eam recipere: sicque vtilitas lectionis differretur. Nomen autem apostolatus idcirco non posuit quoniam ipse apostolus gentium constitutus, si nomine apostolatus sui prætitularet epistolam ad eos directam, vocans se apostolum, videretur illis fortasse, quod se vellet præferre apostolo Petro, qui princeps illorum erat à domino ordinatus, sicut idem egregius prędicator alio in loco dicit: Qui operatus est (inquiens) Petro in apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes. Fortassis etiam dicerent: Quid est quòd Paulus doctor gentiũ pręfert se apostolis nostris Petro & Iacobo? scribat iis, quibus ordinatus est apostolus: nam scripta nostrorum apostolorũ nos abunde possunt docere. Quo facto ostendit se non ignorare illorum superbiam, pariterque suam exhibuit humilitatem.

tem. Simili modo etiam & Ioannes apostolus causa humilitatis, eiusque rationis nomen suum in epistola sua prætermisit. Vel certe dicunt quidam, quòd propterea, quia CHRISTVM erat in epistola nominaturus Apostolus, dicens, Habemus pontificem & Apostolum confessionis nostræ IESVM Iustum: noluerit nomen Apostolatus sui in primordio huius epistolæ ponere. Non enim congruum duxit, vt vbi CHRISTVM dicturus erat Apostolum, inibi etiam se Apostolū nominaret, maximéque in titulo: ne videretur cuilibet præferre se CHRISTO. Hanc autem quidam dicunt esse Barnabæ, quidam Lucæ, quidam Clementis, dicentes, quoniā si Pauli esset, ipse vtique more solito, sicut in aliis, ita etiam in ista nomen suum præponeret. sed si Pauli non erit, quia eius nomine non est titulata: ergo nec Barnabę, nec Lucæ, neque Clementis, aut alicuius erit, eò quòd nullius nomine titulatur. Cui ergo horum adscribenda est? Vtique egregio prædicatori: quippe quæ ex lucido sensu, ex genere locutionis comprobatur illius esse, quanquam subtiliori atque apertiori stylo comprehensa sit omnibus epistolis: nam fertur Apostolus hanc Hebræis missam, Hebræo sermone eum conscripsisse: in qua ipse peritissimus extitit, cùm reliquas Græco sermone scripserit. Post discessum verò Apostoli Lucas euangelista Græco sermone eam comprehendit: ex quo postmodum translata est in Latinam linguam, sicut & reliqua.

*

Vltifariam multisq; modis olim Deus loquens patribus in prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Omnis intentio beati Apostoli in hac epistola est, vt Iudæos cognatos suos (qui & Hebræi, ab Heber appellantur, in quo assumpti sunt) à lege Moysi transire faciat ad gratiam euágelij: ab obseruatione carnali ad spiritalem: simulq; eminentiam gratiæ, quæ per filium data est fidelibus discernit à legalibus vmbris, quæ angelicis ministrationibus exhibitę fuerũt. Vnde hic primum ponit prophetas diuersis modis, variisque locutionibus patribus fuisse locutos, dicens: Multifariam, id est, multis locutionibus. Multisq; modis: hoc est, multis qualitatibus. Olim, præterito videlicet tempore. Loquens Deus pater per prophetas patribus nostris Deinde vt ostenderet quanta differentia esset gratiæ inter illos & patres illorum, subiunxit: Nouissimè diebus istis, vltimæ ætatis, locutus est nobis per filium. Dicẽdo autem, Locutus est in prophetis, & in filio: tantundem valet, quasi diceret, per prophetas, & per filium: quia præpositio pro alia præpositione sæpe accipitur: sicut in multis locis epistolæ inuenitur his præpositionibus indifferenter vti. Consideremus ergo, quomodo multis locutionibus, multisque qualitatibus locutus sit Deus pater patribus testamenti. Multis locutionibus, multisque qualitatibus locutus est eis, quia non semper vniformiter secreta sua eis reuelauit. Aliquando enim apertè, & per angelum locutus est eis: vt Abraham, cui dixit, Secundum hoc tempus veniam, eritque Sarræ filius. Moysi quoque præcepta legalia dando. Non occides: Non adulterabis, cæteraque huiusmodi. Loth quoq; de Sodomis eum educẽdo: aliisq; quàm plurimis. Aliquando verò obscurè, & per ænigmata, vt Moysi cui dixit, Ego sum qui sum: Hæc dices filiis Israël: Qui est, misit me ad vos: aliquando in habitu militis, vt Iosue: aliquando in corde, vt Dauid, qui dicebat: Audiam, quid loquatur in me dominus Deus: cæterisque prophetis: aliquando per somnium, sicut Daniël: Quanta verò distantia est inter gratiam euangelij, quæ per filium data est, & legem, quæ per seruum administrata

nistrata est: tanta differentia est inter ministros & auditores legis: quoniam serui ad seruos missi sunt: & inter promissionem & gratiam, quæ per filium data est filiis, ac postmodum per filios filiis administrata sequitur. *Quem constituit hæredẽ uniuersorum.* Hæres dicitur ab hero, id est, domino: eò quòd libera potestate in hæreditate dominetur. Constituit ergo Deus pater filium hæredem vniuersorum, hoc est, totius mundi, seu omnium creaturarum: non tamen secundum diuinitatẽ, qua coæternus est patri, & coæqualis illi in omni potẽtia deitatis: & qua æternaliter ipse possidet omnia cum patre: sed potius secundum humanitatem à verbo assumptam constitutus est ille dominus & hæres super omnem creaturam: sicut illi Deus pater promisit, dicens: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos teræ. Et ipse filius resurgens à mortuis sic loquitur, ex persona humanitatis: Data est (inquiens) mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Non ergo diuidamus personas, sed distinguamus naturas. Vnde animaduertendum est solerter apostolum in epistola nunc de substantia humanitatis loqui, nunc verò de substantia deitatis: nam quòd dixit constitutum illum esse à Deo patre hæredem omnium creaturarum, ad humanitatem illius retulit: volens autem discretionem facere inter diuinitatis eius naturam, & humanitatis, & ostendere quid propriè pertineret ad vnamquanque naturam, subintulit dicens. *Per quem fecit & secula.* Secula dicuntur à sequendo, eò quòd sequuntur, in semet redeundo ac reuertendo. Hic autem per secula debemus intelligere omnia quæ facta sunt in tempore. Vt ergo ostenderet apostolus eundem nouissimis diebus venisse in mundũ, ac temporaliter hæreditatem percepisse, qui ante omnia secula erat cũ patre, dixit: Per quem fecit Deus pater omnia quæ in tẽpore facta sunt: nam quod euangelista Ioannes dixit, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: hoc apostolus significauit, dicendo: Per quem fecit & secula: referens hoc ad diuinitatem eius. Deinde verò quibusdam gradibus ascẽsionum elegãter vtens: peruenit ad id, quod omnibus his maius est, & insonuit, dicens. *Qui cùm sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* Deus pater lux est, sicut idem Apostolus ait, loquens de filio: Qui habitat (inquit) lucem inac-

cessibilem,& filius lux,& spiritus sanctus lux. Itẽ pater splen dor,& filius splẽdor:& quomodo splendor procedat ex splẽdore, impossibile est definire. Idcirco autẽ appellatur filius splẽdor patris, quia sicut in igne tria sunt inseparabilia: ignis videlicet, calor,& splendor:& tamen splendore nobis osten ditur ignis & calor: licet humana non sint comparanda diuinis: Ita natura patris,& filij, & spiritus sancti inseparabiliter coniuncta & vnita, per verbum suum, quasi per splendorem dignata est semetipsam ostendere, & insuper mysterium sanctæ trinitatis, dicente ipso filio, Ego & pater vnum sumus. &, Ite baptizate omnes gentes, in nomine patris, & filij,& spiritus sancti. Mirabili igitur modo apostolus omnem substantiam deitatis patris & filij ostendit: vt duas personas aperiret in gloria & splendore. Per splendorem quippe vnitatem declarauit essentiæ cum Deo patre: In nomine autem, gloriæ, personam Dei patris expressit: In splendore autem, personam filij:& sic est filius splendor de splendore, sicut lux de luce, Deus de Deo, lumen de lumine, principiũ de principio. Sequitur. *Et figura substantiæ eius.* Quantum ad homines pertinet, aliud est figura, aliud substantia: quia dum pingitur imago & figura alicuius hominis in pariete, non est illud figura, quod est substantia. Apostolus autem figuram in hoc loco pro ipsa substantia,& æqualitate essentiæ posuit: & quod hîc dixit figuram, aliâs dixit formam, inquiens: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens. forma enim illic, & figura hic, vnam declarant qualitatem essentiæ: CHRISTVS ergo splendor patris est,& figura substantiæ eius: quia per illum pater manifestatus est, sicut ipse dixit, Pater manifestaui nomen tuum hominibus:& æqualis est illi in substantia deitatis. Sequitur. *Portansq; omnia uerbo uirtutis suæ.* Dicendo portans, facilitatem continendi voluit exprimere: posuitque portans, pro eo quod est, gubernans, & regens. Verbum igitur Dei patris, omnia quæ fecit verbo virtutis suæ portat: hoc est, potentia virtutis suæ,& verbo iussionis suæ omnia gubernat, & regit. Non enim minus est gubernare mundum, quàm creasse: nam in creando ex nihilo substantiæ rerum productæ sunt: in gubernando verò ea, quæ facta

sunt,

ſunt,ne ad nihilum redeant,continentur: Ergo dum hæc omnia reguntur,& ad inuicem ſibi pugnantia coaptantur,magnum & admirabile virtutis Dei iudicium declaratur. Poſt tantam diuinæ maieſtatis in filio claritatem ad humilia incarnationis eius deſcendit:pariterque diſcernit naturam diuinitatis atque humanitatis,dicens: *Purgationem peccatorum faciens.* Nam quod dixit:Portans omnia gubernatiõe ſua, & regimine virtutis ſuæ:ad diuinitatem retulit. Quod verò ſubdidit:peccatorũ purgationem faciens,ad humanitatem illius propriè pertinet: vel per redemptionem vtique paſſionis ſuæ,& aquam baptiſmatis: Iuxta quod Ioannes in Apocalypſi ſua dicit: Lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. *Sedet ad dexteram maieſtatis eius in excelſis.* Conſiderandus eſt ordo verborum:primùm ſiquidem perhibuit purgationem dominum ſua paſſione nobis procuraſſe: ac deinde dixit, illum ſedere ad dexteram maieſtatis in excelſis: nam CHRISTVS primùm nos redemit ſanguine paſſionis ſuæ, & ſic poſt modum altitudinem cœlorum penetrauit,vbi nunc ad dexteram patris ſedet. Sedere autem illius,pro habitare, & eſſe ponitur in loco iſto: ſicut & dextera pro honore & dignitate ſumma. Nam non eſt putandum,quòd omnipotens pater,qui ſpiritus eſt incircumſcriptus,omnia replens,dexteram,aut ſiniſtram habeat,ſicut nos habemus:aut quòd ita ſedeat in dextera illius filius eius, ſicut ſolent filij regum ſedere iuxta patrem, appoſito ſibi ſolio:ſed ſicut dicimus,dextera pro gloria & dignitatis honore accipitur:ſiquidem & pater à dextris eſſe ſcribitur CHRISTI, vt in Pſalmo habetur:Dominus à dextris tuis confregit in die iræ ſuæ reges. Ambo ergo à dextris ſunt,quia nihil eſt in diuinitate ſiniſtrum: quia vnum eſt iam cũ Deo in gloria homo aſſumptus à verbo,& quadrageſimo die exaltatus ad cœleſtia.Quid eſt ergo, Sedet ad dexteram maieſtatis:niſi vt dicatur,habitat in plenitudine paternæ maieſtatis? Et cum dixit,in excelſis:oſtendit illum hominem ſuper omnem creaturam angelicam & humanam exaltatum eſſe: vnde & ſequitur. *Tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditauit.* Factum hic, vel effectũ pro ſuſceptum debemus accipere:tanquam diceret,Illis differentius atque excellentius nomen filiationis hæreditauit: nam quanta

quanta distantia est inter nomen filij & serui, tanto ille maioris dignitatis est præ angelis: quoniam ille creator (secundum diuinitatem dico) illi creatura. Ipse quoque homo in hoc est maior omnibus angelis, omníque creatura: quia potestas, quæ erat in omni verbo, ante omnia secula, requieuit in illo homine assumpto à verbo ex tempore conceptionis. Quapropter illi sunt ministri, & famuli, sicut in eius tentatione, & passione, resurrectione quoque, atque ascensione declaratum est. Ille autem filius proprius & hæres existit: quod & apostolus nobis innuit, dum subiungit. *Cui enim dixit aliquando angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Subaudi, nulli angelorum hoc dictum est. Hoc de verbo Dei intelligendũ est, quod æternum & consubstãtiale est patri, nó de qualibet creatura: licet legamus in libro Iob, angelos appellatos esse filios Dei. In Genesi quoque filios: sed quod vtique quando fit, abusiue fit. Quando ergo dixit ei, Filius meus es tu: tempore baptismatis, & in monte intonuit vox paterna cœlitus, dicens: Hic est filius meus dilectus. Et in hoc, quod dixit, Filius meus es tu: manifestat ex ipsa sua essentia illum esse genitum. Notandumque, quia non dixit, Ante omnia secula genui te: vel, in præterito tempore: sed, Hodie, inquit, genui te: quod aduerbium est præsentis téporis: In Deo enim nec præterita transeunt, nec futura succedunt: sed omnia tempora simul ei coniuncta sunt, quia omnia præsentia habet. Et est sensus: Sicut ego semper æternus sum, neque initium, neque finem habeo: ita te semper habeo coæternum mihi. Tale est & illud quòd alibi dixit: Ante Luciferum genui te: id est, ante angelicam creaturam, & ante omnia secula. *Et rursum, Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium.* Vidésne quomodo discernit geminam naturam in CHRISTO? nam quod dixit paulò superius. Hodie genui te: ad diuinitatem æternitatis: At verò quod subintulit, Ego ero illi in patrem: ad humanitatis refert essentiam, sine aliqua dubitatione. Vnde & congruè verbo futuri temporis vsus est, dicens, Ero. Quoniam quando Deus pater dixit ad Dauid: Cùm dormieris cum patribus, suscitabo semen tuum, quod egredietur de lumbis tuis: & firmabo thronum eius super thronum tuum: ipseque erit mihi filius, & ego ero illi pater: futurũm erat adhuc, vt verbũ Dei patris assumeret

sumeret hominem in vtero virginali,in vnitate suæ personę: siue quia filius Dei esset in veritate,non adoptiuus : sed proprius. Hæc autem sententia & ad superiora potest respicere, vt ita legatur sub interrogatione: Rursum,cui angelorum dixit,Ego ero illi in patrem? Et subaudis,Nulli:vel certè absolutè,& affirmatiuè, hoc modò, Rursum de illo Deus pater, Ego ero in patrem. *Et cum iterum introduxit primogenitum in orbem terræ: dixit : Et adorent eum omnes angeli Dei.* Omnis vnigenitus potest dici primogenitus , eò quòd primus aperiat vuluam matris:non tamen omnis primogenitus, vnigenitus,qui habet alios fratres subsequentes. Dominus autem IESVS tam secundum diuinitatem, quàm secundum humanitatem & vnigenitus,& primogenitus dici potest. Vnigenitus est secundum diuinitatem, quia in natura diuinitatis non habet fratres subsequentes:secundum humanitatē quoque vnigenitus est beatæ Mariæ,quæ post illum alios nō genuit:sicut calumniatur Heluidius. Deinde primogenitus est secundum diuinitatis essentiam,sicut per Salomonem testatur,dicens:Ego sapientia ex ore altissimi prodiui,primogenita ante omnem creaturam. Secundum humanitatem quà primogenitus est in multis fratribus adoptiuus : de quibus ipso dixit Mariæ: Vade ad fratres meos,& dic eis. Quod autem dicit Apostolus:Cùm iterum introduxit Deus pater filiū suū primogenitum in mundum:sic videntur hæc verba sonare, quasi iam altera vice introductus esset. Sed quomodo hoc sit intelligendum , euangelista Ioannes apertè manifestat , dicens:In mundo erat,& mundus per ipsum factus est,& mūdus eum non cognouit. Verbum ergo Dei patris,per quod omnia facta sunt,vnius essentiæ existens cum patre & spiritu sancto,vbique est,& omnia implet. Quia cingendo implet omnia,implendo cingit : gubernando præsidet , præsidendo gubernat. Et quia in mundo erat, vbi carnem assumpsit , & eū inaccessibile erat nostris aspectibus, quia non videbatur: ipsam assumptionem carnis appellat alterū introitū: dum enim qui inuisibilis erat humanis aspectibus , assumpta carne visibilem se præbuit quasi iterū introductus est. Notandūq;, quia quod Apostolus introitum nominat, hoc in euangelio ipsa veritas exitum vocat, dicens : Exiui à patre, & veni in mundū. Merito ergo exitum vocat incarnationis suæ assumptionem.

ptionem, manifestationemq;: quia nos foris eramus, à Deo expulsi extra aulam paradisi, palatium regis æterni: positi in carcere huius mundi, & exilio relegati. Verbi gratia, Sicut excluduntur ab aula regia rei, eius offensam incurrentes, & destinantur in exilium, atque in carcere claudũtur: sed sicut bonus mediator volens eis veniam impetrare, non primùm eos introducit in aulam regis, sed ipse foras egreditur, ibiq; cum eis miscet sermocinandi negotium: sicque correctos & castigatos introducit eos in conspectu regis: similiter se dominus IESVS exhibuit: nam egressus est ad nos à conspectu paternæ maiestatis, carnem assumendo, visibilemque se præbendo, & collocutus est nobiscum præcepta regis æterni: sicque nos suis prædicationibus & miraculis correctos & castigatos, atque sua fide confirmatos, suaque passione à peccatis emundatos, introduxit in aulam, in conspectum paternæ maiestatis, quando ascendens ad cœlos patefecit nobis aditum regni cœlestis. Dicendo autem introductum eum in orbem terræ: hoc significat, cùm ei committat orbem terræ, manifestat illum dominum esse totius mundi: Tunc enim possidebit orbem, cum ab vniuersis erit agnitus dominus totius orbis. Hoc autem non de substantia verbi, sed de essentia hominis accipe dictum. Quodque sequitur: Et adorẽt eũ omnes angeli dei: tale est, ac si diceret, Omnes angeli mei, & illius: quia per illum sunt facti. Tunc ergo adorauerunt eum quando natiuitatem illius annunciauerunt, & quando illo esuriente accesserunt & ministrabant ei: siue quando sepulchrum eius custodierunt: quotidie quoque adorãt eum, quia visioni illius obtemperant. Sed nunquid solis angelis præcepit Deus pater adorare illum? Non. quin potius omni creaturæ. *Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammã ignis.* Quod dicit, & ad angelos quidem dicit Deus pater, vel scriptura diuina: tale est, ac si diceret, de angelis: Ad, ponens pro De: non enim seruat Apostolus ordinem, siue sensum præpositionum: & est sensus: Ipse, quem præcipiuntur angeli adorare: de ipsis suis spiritibus quotiescunque vult, facit angelos: ministros etiam facit flãmam ignis: quia qui in conspectu illius assistũt, in amore suo incendentes, & inflammantes reddit: iuxta quod alibi dicitur: In quem desiderant angeli prospicere. Nam quod dixit:

Qui

Qui facit angelos suos spiritus: præpostero ordine protulit: debuerat enim dicere: Qui facit suos spiritus angelos. Sciẽdum autem, quòd angelus nomẽ est officij, non naturæ: qui semper sunt quidem spiritus, sed nequaquam semper vocantur angeli, nisi quando mittuntur: angelus (ἄγγελος) etenim Græco vocabulo, Latinè dicitur nuntius: si quæris nomẽ naturæ, spiritus est: ex eo quòd mittitur, Angelus: verbi gratia, Sicut homo nomen est naturæ: miles autem nomen est officij Dicitur & alio modo: Et ministri omnipotentis Dei sunt sacerdotes & prælati ecclesiæ: iuxta quod Malachias dixit: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirũt ex ore eius quia angelus domini exercituum est. Sacerdotes ergo ecclesiæ angeli sunt, quando gaudia patriæ cœlestis suis auditoribus annunciant, dicentes: Pœnitẽtiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum, &: Fulgebunt iusti sicut sol, & erunt sicut angeli Dei in cœlo. Flãma vero ignis sunt quando terrorem ignis gehennæ suis auditoribus minantur, dicentes: Omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. *Ad filium autem.* Subaudis, dicit Psalmista. *Thronus tuus Deus in seculum seculi: uirga æquitatis, uirga regni tui.* Intuere quomodo & cum quanta claritate discernit creaturam angelicam à filio, qui cuncta creauit. Thronus (θρόνος) Græcè, Latinè dicitur sedes regia: sicut & solium. Per thronum autem vno modo possumus intelligere regnum: per sceptrum autem, quod est virga aurea, potestas intelligitur regni. Dicit ergo Psalmista, loquens ad filiũ Dei: O Deus, regnum tuum, & potestas imperij tui in seculum seculi manebit. Tale quid Gabriel dicit ad Mariam: Ipse regnabit in domo Iacob in æternum: & regni eius non erit finis. Istud est regnum, de quo turbæ adclamabant: Benedictum, quod venit, regnum patris Dauid, de quo ipse dominus ad Pilatum: Regnum meum non est de hoc mundo. Aliter: Thronum siue sedem iudicantium nõ incõgruè possumus intelligere iudicium, quod procedit à sede. Istud est iudicium, de quo filius hominis dicit: Pater non iudicat quemquam: sed omne iudicium dedit filio, & de quo Psalmista dicit: Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Id est, CHRISTO. Thronus ergo Dei in seculum seculi manebit, quia iudicium nouissimum, quod dabit electis, dicens:

cens: Venite benedicti patris mei. & reprobis: Ite in ignem æternum: æterna discretione stabit inter vtrosque, testante euangelio, & dicente, Tunc ibunt hi in supplicium æternũ: iusti autem in vitam æternam. Quodque sequitur, Virga æquitatis, virga regni tui. Per virgam æquitatis, intelligitur rectitudo sententiæ, & iudicij illius, siue potestas regni iusta: quæ virga regit iustos iustitia, & percutit impios iustè, & rectè, sine aliqua personarum acceptione cunctos gubernans, & iudicans. *Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem.* Ista virga recta facit, & vt diligatur iustitia, & odio habeatur iniquitas: nemo enim perfectè potest diligere iustitiam, nisi odio habuerit iniquitatem. Iniquitas autem, quæ & ἀνομία nominatur, intelligitur quicquid contra legem diuinam fit: veritatis etenim amor odium est falsitatis. Et quia dominus dilexit iustitiam, quia non peccauit, & odio habuit iniquitatẽ, quid primus meruit percipere exponit, dicens, *Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Psalmista alloquitur filium Dei, & dicit: O Deus, vnxit te Deus, Deus tuus pater oleo exultationis, propterea quia odio habuisti iniquitatem, & dilexisti iustitiam. Nõ ergo intelligẽdum, quòd filius Dei secundum naturam diuinitatis, in qua æqualis est patri, possit Deum habere: quia ipse cũ patre verus est Deus. Secũdum autem quòd homo est, deum patrem habet: quia ab illo factus est: eoque dicit Psalmista: Vnxit te Deus, Deus tuus. Vnctus est, non oleo visibili, sed plenitudine spiritus sancti, qui à die baptismatis in specie columbæ super eum requieuit: nec ex tempore baptismatis solummodo plenitudo spiritus sancti in eo mansit, sed potius ex tempore conceptionis: iuxta quod Esaias testatur, dicens: Requiescit super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus, &c. Oleo autem exultationis, seu lætitię dicit illum vnctum, quia CHRISTVS nunquam peccauit, nunquam tristitiã habuit ex recordatione peccati. Quid est enim oleo lætitiæ vngi, nisi maculam non habere peccati? sanctorum etenim conscientia tunc magis ac magis hilarescit, atque in lætitiã prorupit, quando nulla peccati grauioris recordatione mordetur: spiritus siquidem sanctus, qui requieuit in CHRISTO, custodiuit illum, vt sine peccato cõciperetur, sine peccato nasceretur, & sine peccati macula ab hoc mundo transiret:

siret:

stiret: iuxta quod de illo scriptum est: Peccatum nō fecit: nec inuentus est dolus in ore eius. Sed quid est, quod dixit Psalmista: Vnxit te Deus præ participib⁹? Qui sunt ergo eius participes? In veteri quidem testamento fuerunt patriarchæ participes CHRISTI in hac vnctione: iuxta quod in psalmo legitur, dicente domino de Abraham, Isaac, & Iacob ad Abimelech, & ad cæteros reges Palæstinorum, Nolite tangere christos meos. Fuerunt quoque reges sacerdotes & prophetę participes illius, quia illis specialiter vnctio pertinebat, per quam donum spiritus sancti merebantur accipere: nam legimus Saulem vnctum, & Samuel, & Dauid: Salomon quoque vnctus est in Gion. Sacerdotes vngebantur, sicut vnctus est Aaron à Moyse, dicente sibi domino: Vnges Aaron & filios eius mihi in sacerdotes iure perpetuo. Prophetæ nihilominus vngebantur, sicut vnctus est Heliseus ab Helia, cui dixit dominus: Vnges Heliseum prophetam pro te. Isti tres ordines dominum præfigurabant, qui est verus rex, sacerdos, atque propheta. In nouo autem testamento participes illius sunt apostoli, martyres, confessores, omnesque qui gratia baptismatis abluti donum sancti spiritus consequuntur: & à CHRISTO, Christiani dicūtur. CHRISTVS ergo præ omnibus participibus suis vnctus oleo lætitiæ: quia omnes ad mensuram accipiunt spiritum sanctum: ipse autem non accipit ad mensuram, sed per plenitudinem, secundum illud: Non enim ad mensuram dat Deus pater spiritum filio suo: sed in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.

Et tu in principio domine terram fundasti: & opera manuum tuarū sunt cœli. Post humanitatem filij Dei excellentem conuertit se iterum ad æternitatem diuinitatis eius, dicens: Tu (inquit) domine in principio creaturarum terram fundasti. Vbi fundauit terram? si rectè perpendimus, videbimus, quia nutu, & dispositione diuina subsistit, fundata super nihil, nisi in semetipsa. Et quod dixit: Opera manuū tuarum sunt cœli: non est putandum, quòd verbum Dei patris quod incorporeum est, manibus operetur: quia nulla liniamenta corporis in natura diuinitatis sunt sicut nos habemus. Opera ergo manuum eius, virtutē iussionis eius debemus accipere: quomodo verbo & potentia iussionis suæ quęque vult, operatur: iuxta quod psalmus ait: Ipse dixit, & facta sunt: mandauit,

& creata

& creata sunt. Virtute igitur verbi dei cœlum & terra subsistunt: quia virtute iussionis eius omnia facta sunt, & sine ipso factũ est nihil. Sed cum Moyses in principio Geneseos cœlum dixit primùm factum, ac deinde terram, sic dicens, In principio fecit Deus cœlum & terram: quæstio oritur, quare Psalmista ponit terram, ac deinde cœlum: quasi terra antè fuerit facta, quàm cœlum: quæ ita soluitur: Quòd ille proposuit cœlum terræ, iste supposuit, idcirco factum est, vt ostenderetur simul duo facta esse: sed quod diuina maiestas simul fecit, humana vox simul proferre nequiuit: quapropter necesse erat vnum ante alterum dicere. *Ipsi peribunt, tu autem permanebis.* Positus est hic pluralis numerus pro singulari, sicut multis aliis in locis diuinæ scripturæ: non enim de firmamento hoc intelligendum est, vbi sydera continentur: neque de cœlo æthereo, per quod cursus septem planetarum aguntur: sed de isto cœlo aereo, à quo & aues cœli dicuntur, potius accipiendum est. In die ergo iudicij peribit istud cœlum aereum, vnde anhelitum attrahimus, & remittimus: non vt penitus desinat esse à sua natura, sed mutabitur ab hac specie in meliorem, & ab hac densitate in subtilitatẽ & claritatẽ ætheris: vnde apostolus alio in loco dixit: Præterit figura huius mundi. Si figura preterit, substantia manebit: nam quantum spacium occupauit aqua tempore diluuij, ita vt altior esset quindecim cubitis super omnes montes sub omni cœlo, & vt quidam dicunt, pertingens vsque ad circulum lunæ: tantum spatiũ tenebit ignis in die iudicij, comitãs domini aduentum: iuxta quòd Psalmista dicit: Ignis ante ipsum præcedet, quia consumet omnia nubila, omnemque dẽsitatem istius aeris: eritque cœlum nouum, & terra noua. De hac immutatione & dominus in euangelio loquitur, dicens: Cœlũ & terra trãsibũt: trãsibũt quidẽ ab hac figura & specie in melius per innouationem, & permanebunt in substantia propria. *Et omnes ut uestimentũ ueterascent.* Vestimentũ hic debemus accipere corpus humanum, quod consumitur longæuitate temporis, & dolore infirmitatis, ac redigitur in puluerem: sicut ergo corpus humanum veterascit quidem, & in puluerem redigitur, sed in die iudicij per resurrectionem innouabitur: ita istud cœlum aereum præ nimia longæuitate quodam modo iam veterascit, sed in die iudicij per inflam-

mationem

mationem ignis innouabitur. *Et uelut amictum mutabis eos, & mutabuntur.* Amictus dicitur ab amiciendo, id est, circundãdo: bene ergo cœlum amictui comparatur, quo circũdamur, quoniam sicut amictus humanum corpus hinc inde cingit, ita cœlum ex omni parte cingit terram æqua lance libratũ: vnde & pelli animantis alio in loco cõparatur, dicente Psalmista: Extendens cœlum sicut pellem. Mutabis (inquit) cœlum sicut amictum: ac si diceret, Sicut amictus facile plicabitur, si fuerit extensus, rursúsque plicatus leuiter extẽditur: & si fuerit sordidus coinquinatus facilè potest mũdari: ita cœlum à te extensum, atque compositum: sicq́ue facilitate incomprehensibili in die iudicij mutabitur ab hac figura & specie in meliorem, & vt ostenderet iam facta domini sub æternitate mansura, addidit: Et mutabuntur: quasi diceret, Postquàm mutati fuerint, in eà nouitate permanebunt: nunquàm ad hoc corruptibile redituri. *Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Ecce differentia inter creaturam temporaliter factam, & creatorẽ in sua æternitate æqualiter manentem: in omnipotentem etenim Deum non cadit præteritum, vel futurum, neque aliqua mutabilitas: sed omnia sunt ei præsentia, sempérque est immutabilis: vnde Psalmista æternitatem & immutabilitatem verbi Dei subtili consideratione perpendens, substantiuo verbo præsentis temporis vsus est, loquens de illo: Cœlum (inquit) & terra mutabuntur: tu autem idem ipse es: modò qui eras ante omnia secula. Et anni tui: id est, æternitas tua: Non deficient. Ipse ergo, qui semper habet esse, dicit de semetipso ad Moysen: Ego sum, qui sũ. Hæc dices filiis Israel, Qui est, misit me ad vos. Quapropter omnis creatura rationabilis, quę per se mutabilis est, aut temporalis, summopere laborare debet, quatenus ei posset coniungi, & hærere, qui semper idem manet. *Ad quẽ autem angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quousque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* Postquàm maiestatem diuinæ æternitatis ostendit in filio esse, iterum conuertit beatus Apostolus sermonem ad glorificationem eius humilitatis, dicens: Ad quem angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis? subaudis, Nullum: nulli enim archangelorum, nulli dominationum, aut virtutum, siue principatuum hanc gloriam concessit Deus pater, vt ei diceret, Sede à dextris

meis: hoc est, habita mecum, & quiesce in plenitudine meæ maiestatis: Victori autem filio, & totius mundi per incarnationis suæ dispensationem triumphatori, post resurrectionis gloriam quadragesimo die dicit ei: Laborasti in passione, laborasti in redemptione generis humani, quiesce mecum in gloria, quoadusque ponam inimicos tuos, vt sint scabellum pedum tuorum. Quoadusque, vel donec, non significat finem alicuius temporis isto in loco, sed pro infinito, & sempiterno positum est: quasi diceret aliis verbis, Tu semper habita in plenitudine maiestatis meæ: quia semper subiiciam æternitati tuæ inimicos tuos Iudæos, aliósque incredulos. Pedes etenim domini stabilitatem æternitatis designant: vbi ille tanquam in vestigiis firmis virtute omnipotentiæ suæ consistit. Possumus & pedes non incongrue mysterium incarnationis eius intelligere duobus modis: quotidie subiiciuntur inimici illius, dum videlicet vitiorum, atque infidelitatis contrarietate derelicta, sponte se subdunt illi ad salutem, vt sub illo tueantur: vel certè dum nolunt in eum credere, coacti subiiciuntur illi, & calcantur dominio potestatis eius. *Nónne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis?* Si omnes spiritus cœlestium virtutum mittuntur ad salutem credentium, quid est quod Daniel dixit: Milia milium ministrabant ei, & decies centena milia assistebant? Quomodo enim omnes mittuntur, si decies centena millia ei assistunt? Intelligendum ergo, quod omnipotens Deus, qui spiritus est incircunscriptus, omnia implet, & vbique totus est: quapropter angelicus spiritus, qui circunscriptus est, quocunque mittatur, intra dominum currit, dominúmque semper præsentem habet: ideóque ipsi qui mittuntur, ipsi etiam & assistunt ei. Vel certè idcirco omnes mitti dicuntur, quia sicut Dydimus Græcus in libro de spiritu sancto ait, ex omnibus ordinibus cœlestium dignitatum mittuntur: sicut Gabrielem, Michaelem archangelos legimus missos in volumine Danielis, Raphaelem ad Tobiam: vnus etiam de seraphim legitur missus ad Esaiam, quando calculo tetigit labia eius: & sicut frequenter angeli leguntur ad sanctos missi. Generaliter autem sicut doctores

dicunt,

dicunt, vnicuique fidelium ab ortu natiuitatis, vel potius à tempore baptismatis datur à Deo angelus ad sui custodiam, & qui suadeat bona agere: vnde Apostolus hic dicit: Missi sunt ad ministerium salutis, propter eos qui hæreditatem patriæ cœlestis sunt percepturi. In hoc ergo loco, sicut diximus, omnes mittuntur, quia ex omnibus ordinibus mittuntur: eiusdemque dignitatis sunt qui mittuntur, cuius & qui assistunt: vel certè, quia omnes eiusdem voluntatis sunt, & dum illi qui semper assistunt, consentiũt cum eis, qui mittũtur, quodammodo in illis omnes veniunt, omnesque mittuntur. Et est sensus, Quid mirum, si vnico filio Dei ministeriũ suum exhibent angeli, cum etiam nostræ salutis ministros eos constet effectos? quapropter nemini illorum dixit, Sede à dextris meis.

¶ *Propterea abundantius obseruare nos oportet ea, quæ audiuimus, ne fortè pereffluamus.* Propterea, quid mirum, quia filius Dei excellentior est omnibus angelis, qui euangelium suum dedit? Vel certè, quia angeli nobis ministrant, qui Deo semper renuntiant opera nostra, licet ipse vbique sit, abundantius, atque plenius oportet nos obseruare ea, quæ audiuimus à CHRISTO in euangelio, & ab apostolis eius, quàm in lege solebamus, quæ per seruum data est. Et quare abundantius? Ne fortè pereffluamus: id est, ne fortè pereamus, & à salute excidamus. Vel, ne fortè euanescamus, transeuntes in perditionem more fluminis currentis in mare, dum sensus nostri per inania quæque discurrunt. Iungit autem personam suam illis, more suo agens. Et quare dixerit abundantius, reddit causam, dũ in sequentibus verbis explicat, dicẽs: *Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia accipit iustam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* Sermo legis & prophetarum per angelos dictus est ad patres nostros: quia per subiectã creaturam locutus est Moysi & prophetis: iuxta quod & beatus Stephanus in contentione sua manifestat de Moyse: Hic est Moyses: qui fuit cum angelo, qui loquebatur ei in mõte Sina. Factusque firmus, id est, verus, idem sermo per angelum dictus: quoniam sicut ibi præ- CAP. II.

dictum est, ita omnia euenerunt siue bona, siue mala. Omnis præuaricatio, siue transgressio legis, atque inobedientia. contra illum sermonem patrata, accepit iustam mercedis retributionem, iudicium scilicet æternæ damnationis: sic illis contigit, qui murmurauerunt. Notãdum autem, quia cũ merces in bonam partem maximè accipiatur, hic pro malo posuit Apostolus, more solito, non curans de proprietatibus verborum: sed indifferenter vnum pro altero ponens: sicut hic mercedem pro malo, & alibi captiuitatẽ in bono, vbi dixit: In captiuitatẽ redigite omnẽ sensum, ad obediendũ CHRISTO. Facit ergo Apostolus comparationem à sermone legis, qui per angelum dictus est ad gratiam euangelij per filium datam, & dicit: Si enim sermo legis per angelos dictus, est factus verus, in omnibus quæ promisit bonis, vel quæ minatus est malis: quanto magis erit firmus sermo euangelij, datus per filium? Et si illi, qui inobedientes extiterunt legi, dãnationem habuerunt, & iudicium non potuerunt effugere: quomodo nos effugiemus vindictam Dei, si tantam neglexerimus salutem? fidem scilicet euangelij, vitáque æternam, tam magnam, vtpote per filium nobis annunciatam, atque promissam? subaudi, nullo modo. His verbis manifestat Apostolus, non fuisse tantam salutem in lege, quanta est in euangelio: Lex enim promittebat terram, dicens: Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Euangelium promittebat regnum cœlorum, dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Illa præstabat vindictam de terrenis hostibus: istud præstat de spiritualibus. Illa promittebat longæuam vitam temporalem: euangelium concedit vitam sine fine mansuram. *Quæ. Subaudi, salus. Cum initium accepisset enarrandi per dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est.* Salus ergo quæ in euangelio continetur, à Deo accepit initium enarrandi: quia ipse primùm annuntiauit eã per semetipsum: dicens: Pœnitentiam agite, &c. &: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Deinde verò confirmata est, hoc est, credita est ab eis, qui audierunt eum: ab apostolis videlicet, qui cum eo fuerunt, & successoribus eorum: Vel certè, Confirmata, id est, consolidata est, & perfecta in nobis ab eis, qui ab ipso domino eam perceperunt: quia salus, quæ per spiritum sanctum nobis data est, permanet in

net in

net in æternum. Causa humilitatis suam iungit personam cum eis, dicens: In nobis confirmata est ab eis, qui audierũt. Adhæc poterat aliquis dicere, Quomodo confirmata est ab eis? Cui ille: *Cõtestante Deo signis, & portentis, & uariis uirtutibus, & spiritus sancti distributionibus secundum suam uoluntatem.* Confirmata est, inquit, in nobis ab eis, qui audierunt, contestante Deo: id est, simul testimonium præbẽte eorum doctrinæ, & prædicationi, non voce, sed virtute, & exhibitione miraculorum, & varietate linguarum: quia vt dicebat aliquis apostolorum mortuo, vel infirmo, Surge: esto viuus, aut sanus statim surgebat incolumis. Signa autem, & prodigia, & virtutes, pro vno hic accipiuntur. Quod verò subiungit, sancti spiritus distributionib⁹: affluentiam significat gratiarũ, quã non habuerunt patres veteris testamenti, quæ fuit data postquàm glorificatus est IESVS, teste euangelio, quod ait: Nondum enim erat spiritus datus: quia IESVS nondum fuerat glorificatus. Istæ sunt distributiones, seu diuisiones, quas Apostolus in alio loco commemorat, dicens: Alij datur per spiritum sermo scientiæ, & cæte. quæ in sequentibus enumerat, vsque dum subiungit. Hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult. Vnde & hic dicit: Secundum suam voluntatem: diuinæ enim voluntati, atque consilio cuncta contribuit, ne quis in suis meritis cõfideret. Ipse enim spiritus sanctus nouit, quid cuique prosit, vel quid cuiq; sit cõmodum. *Non enim angelis subiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur.* Ad ea respicit, quæ superius dixit Deum patrem dixisse: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, sed filio suo tradidit illum: cui ipse dixit in psalmo: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Vnde & ipse filius congratulans sibi traditum orbem crediturum, dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo: id est, à Deo patre. *Testatus est autem in quodam loco quis, dicens.* Quorum nomina prophetarum reticet in hac epistola, quorum testimonium nouit, non causa inuidiæ, aut abscondentis affectu, hoc agit, sed honorantis voto & ostendentis Hebræos multã habere sciẽtiam diuinarum scripturarum, quibus ista scribebat: in tantum vt nec opus haberet nomen ponere dicentis. Hoc ergo testimonium ex psalterio Dauidico sumptum est: qualiter

loquitur ad Deum patrem: *Quid est homo.* Suppresse, & cum despectu pronũtiandum est istud. Quid est homo? subaudi, fragilis, mortalis, caducus, & qui ex Adæ in veteri peccato generali prauitate est deuictus. *Quòd memor es eius.* Subaudit: ita & misericordiæ suæ dona largitur, sequitur: *Aut filius hominis.* Subaudi, quid est? Hoc idem doctores referunt ad CHRISTVM, qui in euangelio sæpissime filium hominis, id est, filium Mariæ se vocat: ac propterea sub interrogatione sursum erigenda est vox: & est sensus: Quid promeruit ille homo assumptus à verbo, vt filius Dei fieret? quódque sequitur: *Quoniam uisitas eum?* Ad genus humanum referunt: de quo paulò superius sub nomine hominis dictum est: Quid est homo. Et est sensus: Quòd visitas genus humanum per filium tuum, & perpetua largiris beneficia, non est meritum illius, sed tua gratia: ideóque subsistit, quia à te visitatur. Visitatio ad medicum, & ad ægrotũ pertinet: nam visitationis officium dicitur quis medicus implere, quãdo ad infirmum ingreditur: & genus humanum, quod infirmum & languidum erat, Deus pater tunc visitauit, quãdo misit filium suum, qui verbum caro factum est, & habitauit in nobis. De qua visitatione etiam Zacharias pater beati Ioannis ait: Visitauit nos, oriens ex alto. Quidam doctores hoc, quod dicit, Quid est homo, quod memor es eius: aut filius hominis, quid est, quoniam visitas eum? totum referunt ad genus humanum: hoc vero quod sequitur, referunt concorditer ad CHRISTVM. *Minuisti eum paulominus ab angelis.* Per mortem corporis, & opprobria passionis, minorem fecit Deus pater filium suum angelis, qui secundum diuinitatem æqualis ei erat in omnipotentia, quia angeli immortales & impassibiles existunt: minoratus est autem, non necessitate, sed spontanea pietate, sicut idem Apostolus aliâs ait: Qui cum in forma Dei esset, semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens: factúsque est obediens patri vsque ad mortem: mortem autem crucis. Ex ea enim parte, qua mori potuit, creator angelorum minor factus est angelis. Bene autem dixit, Paulominus: quia etsi mortale corpus assumpsit: peccati tamen maculam non habuit. *Gloria & honore coronasti eum.* Psalmista loquitur ad Deum patrem de humilitate, & exaltatione filij, dicens: Minuisti (in-

sti (inquit) filium tuum paulominus ab angelis, dum eum mortalem creasti: sed quia ille tibi obediens extitit vsque ad mortem, gloria & honore coronasti eum. Tale est & illud, quod Apostolus dicit in alio loco: Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine IESV omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum. Gloria ergo coronauit eum Deus pater in resurrectione, honore autem in ascensione, quando quadragesimo die resurrectionis suæ exaltauit illum super omnem creaturam. Aliter: Gloria coronatus est in multitudine credentium: videlicet, cùm post resurrectionis triumphum hæreditatem totius mundi, in hoc quòd homo est, accepit: honore autem, in confessione æternæ maiestatis: hoc est, in eo quòd in plenitudine paternæ gloriæ habitat. *Et constituisti eum super opera manuum tuarum.* Per hoc q; homo factus est, constitutus est à Deo patre super opera visionis: super cœlestia videlicet, & terrestria. & infer na: qui secundum diuinitatis potentiam sicut cum Deo patre omnia creauerat, ita cum illo omnia possidebat. Dicendo enim: Constituisti eum super opera manuum tuarum: omnis creatura monstratur esse subiecta illi: quia sicut verbo omnia creata sunt, ita ille homo assumptus à verbo cum verbo possidet omnia. *Omnia subiecisti sub pedibus eius.* Id est, æternitati illius, & potestati, vt omnis creatura illum adoret. Et hoc est, qđ ipse post resurrectionis gloriā apparens dixit eis: Data est mihi oīs potestas in cœlo, & in terra. *In eo enim quòd omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei.* In eo: id est, in hoc dono, vel facto, quòd ei omnia subiecit, nec cœlestia videtur excepisse, nec terrestria: vt diceret, post angelicam creaturam: sed ita conclusit, dicens: Omnia subiecit ei. *Nunc autem necdum uidemus omnia subiecta esse ei.* Quid enim quod beatus Apostolus loquitur? Nam cùm dixisset, omnia subiecta CHRISTO, statim subintulit, dicens: Nunc autem nondum videmus omnia subiecta ei. Si omnia sunt subiecta ei, quomodo non subiecta? Intelligendum est ergo hoc modo, vt superius, vbi dixit: Nihil dimisit non subiectum ei, intelligamus vniuersalem subiectionem, & voluntariam, scilicet per fidem, & necessariam, qua cogitur omnis creatura subiecta esse suo creatori. Hic verò, vbi dixit:

Necdum videmus omnia ſubiecta ei: tantummodo de voluntaria ſubiectione accipere debemus, quæ per fidem conſtat: qua in eum credere nolunt. Quia enim tunc temporis, quando apoſtolus iſta loquebatur, euangelica prædicatio necdum per totum mundum diuulgata erat: necdumque omnes prædeſtinati ad vitam credebant, rectè dicit nunc: Necdum ſunt ei omnia ſubiecta: & non ſolum tunc, ſed etiam adhuc omnes prædeſtinati non credunt. *Eum autem, qui modicum quàm angeli minoratus eſt, uidemus* IESVM, *propter paſſionem mortis, gloria & honore coronatum.* Hic apertè manifeſtat, quia gloria & honor CHRISTI crux eius fuit, pro qua modicum minoratus eſt ab angelis, moriendo pro noſtra ſalute: vnde & Apoſtolus alibi cùm dixiſſet: Factus eſt obediens patri vſque ad mortem, mortem autem crucis: ſtatim ſubſecutus eſt, dicens: Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen: Sic etiam ipſe dominus prouocabat eam, dicens: Vt glorificetur filius hominis. Si ille qui dominus eſt, ea quæ pro ſeruis paſſus eſt, gloriam vocat, multo magis tu homo quæ pro Deo pateris, tibi ad gloriam pertinere ſempiternam dubitare non debes. Eum, inquam, id eſt, IESVM, videmus coronatum, non oculis corporeis, ſed oculis mentis, dum ſedet in plenitudine paternæ maieſtatis. *Vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem.* Gratia Dei patris appellatur filius, eò quòd nobis à Deo patre gratis ſit datus, & quòd gratis pro nobis mortem ſuſtinuit: non enim debebatur nobis noſtro merito, vt filius Dei pro nobis guſtaret mortem: ſed ineffabili gratia hoc fecit. Quod autem dicit, pro omnibus illum guſtaſſe mortem: quidam doctores ita abſolutè intelligunt, vt dicatur, pro omnibus, pro quibus guſtauit: id eſt, pro electis, ad vitam æternam prædeſtinatis. At verò quidam ita generaliter accipiunt, vt dicatur, pro omnibus mortuus eſt: licet omnes non ſaluentur. Et quid ſi omnes nõ credunt? ille tamen quod ſuum erat, fecit. Vnde beatus Proſper hanc ponit ſimilitudinem: Eſt quilibet medicorum peritiſſimus, qui veniens in ciuitatem populoſam, vbi multi infirmi habentur, temperat potionem contra omnia genera infirmitatum, & conuocat omnes, dicens: Venite omnes populi, qui variis infirmitatibus laboratis, & bibite ex hac potiõe,

quam causa salutis vestræ præparaui: spondeo vobis cum obtestatione, quòd si quis biberit ex ea, medelam statim consequi merebitur: qui credunt verbis illius, accedunt, bibunt & sanantur: qui verò renuunt bibere, non sanantur: sed in sua infirmitate contabescunt: quantum ergo ad medici deuotionem pertinet, pro omnium illorum salute potionem temperauit, licet non prosit, nisi his, qui ex ea biberunt: Ita & CHRISTVS, quantum in se fuit, pro omnibus mortuus est, quanquàm non prosit eius passio, nisi solummodo iis, qui in eum credere volunt. Simulque notandum, quia non dixit Apostolus, Subiacuit morti: sed propriè, Gustauit mortem, per quod velocitatem resurrectionis voluit ostendere: breui etenim tempore morte teneri potuit, & ea deuicta confestim victor resurrexit. *Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, autorem salutis eorum cõsummare per passionem.* Decebat (inquit) eum autorem scilicet & salutis eorum per passionem consummare: id est, perficere omnium salutem per passionem CHRISTI: qui est autor omnium salutis credentium, & qui ante passionem suam multos filios adoptiuos adduxerat in gloriam fidei, spei, & charitatis: qui certam spem habebant, gaudia patriæ cœlestis, & hæreditatem æterni regis se posse percipere: vel certè per passionem decebat eum perficere omnia, quæ de illo prædicata erant. Vnde ipse dixit pendens in cruce: Consummatum est. Propter quem omnia: id est, per mortem eius restaurata sunt omnia cœlestia & terrestria: homo scilicet redemptus, & numerus angelorũ redintegratus. Per quem omnia: subaudi, facta sunt: iuxta quod Ioannes dicit: Omnia per ipsum facta sunt. Vides quomodo est in medio nostrum, nobisque coniunctus: ipse filius, & nos filij: ille proprius, nos adoptiui: sed ille saluat, & nos saluamur: vides quomodo nos coniungit, & discernit: nam cùm dicit, Multos filios adduxerat in gloriam: hic coniunxit. Cùm verò addit, Autorem salutis eorum: hic discernit. *Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes.* Quis est, qui sanctificat? CHRISTVS per fidem passionis suæ, & per donum baptismatis. Qui sunt, qui sanctificantur? Omnes qui credunt, qui sanctificantur fide passionis CHRISTI, & gratia baptismi. Sed qui sanctificat CHRISTVS,

STVS, & nos qui sanctificamur, ex vno Deo patre sumus, quia ab illo omnia originē acceperūt: vnus est enim Deus à quo omnia. Sed aliter ille, aliter nos. Ille quasi proprius filius potest sanctificare: nos vero quasi adoptiui ab illo sanctificamur: attamen vnum habemus patrem in cœlis. Ille proprium, nos adoptiuum. *Propter quam causam.* Subaudi, quia & ipse, & nos ex vno Deo patre sumus, licet discretè. *Non confunditur fratres uocare eos.* Qui sunt filij adoptiui. *Dicens: Nunciabo nomen tuum fratribus meis.* Non erubescit fratres eos vocare, ostendens non esse eandem fraternitatem nostræ humanitatis: sed in misericordia eius multa, & humilitate maxima, qui nos fratres elegit. Hoc quoque prophetico affirmat testimonio, ne quasi nouum putaretur, & non multum ante prædictum: ait enim: Nunciabo nomen tuum fratribus meis. Id est, sacram passionem, & gloriosam resurrectionem, promittit se gloriam diuinitatis paternæ, & nomen etiam eius, quo pater dicebatur, vulgaturum. Nunciabo, dicit: id est, narrari faciam à prædicatoribus meis, vt mihi credatis: nam resurgens à mortuis dicit mulieribus: Ite & nunciate fratribus meis. Et ad Mariam: Vade ad fratres meos. Fratres autem dicuntur, & qui diligunt, & qui diliguntur. Adiecit verò: *In medio ecclesiæ laudabo te.* In medio ecclesiæ: hoc est, in cœtu fidelium. Laudauit dominum patrem filius, quando apostolis reuersis de prædicatione dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, id est, laudo te, & glorifico: quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ipse quoque in medio ecclesiæ laudat Deum patrem, dum fideles quiq; eius passione redempti, eiusque baptismate abluti, indefessas laudes Deo patri referunt corde & opere. His autem tribus modis laudandus est Deus. *Et iterum: Ego ero fidens in eum.* Hoc est, in Deum patrem. Vox est filij Dei de Deo patre humanitatis loquentis: nam homo susceptus à verbo totam confidentiam suam in Deum patrem positam habebat: vnde dicebat, Pater glorifica nomen tuum. Et pro fidelibus suis supplicans, aiebat: Pater volo, vt vbi ego sum, & isti sint mecum. Quos etiam exhortans vt confidentiam haberent, præcepit: Confidite, ego vici mundum. *Et iterum: Ecce ego & pueri mei, quos mihi dedit Deus.* Hæc duo testimonia sumpta sunt ex oraculo Esaiæ

lo Esaiæ

lo Esaiæ prophetæ loquentis, in persona filij Dei. Ij autem sunt sancti videlicet apostoli, quibus dominus ait: Pueri nunquid pulmentarium habetis? qui bene pueri vocantur, propter innocentiam & humilitatem, de quibus ipsa veritas dicit: Sinite paruulos venire ad me, talium est regnum cœlorum. *Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem.* Hoc de apostolis omnibusque fidelibus dictum est, quòd per hoc fratres fuerunt domini, quia verum corpus & sanguinem habuit, sicut illi habuerunt. In quo loco confunditur manifeste cum suis Marcion, qui ausus est dicere, dominum nostrum verum corpus non habuisse, cùm Apostolus dicat, quia assumendo carnem particeps extitit illorum: sicut enim illi pueri & nos carne & sanguine constamus, ita & CHRISTVS participauit carni & sanguini homo factus: & sicut communicauit CHRISTVS nostræ substantiæ per assumptionem hominis, sic & nos participes eius sumus per assumptionem corporis & sanguinis eius. Quare autem communicauerit CHRISTVS carni & sanguini, in sequentibus manifestat, cùm subdit: *Vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium: id est, diabolum: & liberaret eos, qui timore mortis per totam uitam obnoxii erant seruituti.* Admirabile hic demonstrat Apostolus, ostendens diabolum per hoc deuictum à CHRISTO, per quod potestatem in mundo tenebat: arma, quæ fuerunt illi quondam fortia aduersum mundum: hoc est, mors, per eam CHRISTVS illum percussit: sicut Dauid abstracto gladio Goliæ, in eo caput illius amputauit, in quo quondam victor ille solebat fieri. Quia ergo diabolus per mortem hominis in mundo principatum præsumpserat, per mortem CHRISTI temporalem vincebatur. Quapropter participauit CHRISTVS carni & sanguini, vt mori potuisset ad tempus: sicq; dum mortuus est, qui peccatum non fecerat, destruxit diabolum & mortem: quia semper mortuus est peccato, dum non peccauit: destructo autem diaboli imperio, liberauit electos suos, qui timore mortis per totam vitam suam, qua viuebant, in hoc mundo, obnoxij, id est, debiti & obstricti erant seruituti mortis, & diaboli. In hoc enim timebant mortem, quia serui erant mortis, dum omnes morti subiacebant. *Nusquã enim angelos apprehendit: sed*

dit: sed

dit: sed semen Abrahæ apprehendit. Quòd superius dixerat, pueros cõmunicasse carni & sanguini, & ꝙ CHRISTVS participauerit ei, exequitur amplius hunc sensum, volens ostẽdere vnde participaret eis, & dicit: Nusquam, id est, nullo loco, neque in cœlo, neque in terra angelicam creaturam assumpsit: sed corpus humanum de semine Abrahæ assumpsit. Quibus verbis fauet illis blandiendo: quos enim illorum assumpsit? Quia ergo homo retinendus erat morte filij Dei, idcirco angelicam naturam non assumpsit, quæ mortem non potest pati: sed humanam, in qua mori potuisset: nec est angelis tanta collata dignitas, vt in vna persona eorum naturæ filius Dei coniungeretur: quam dignitatem & honorem humanæ naturæ diuina gratia contribuit, vt Deus & homo vna esset persona. Et quare dixit, Apprehendit, quod pertinet ad fugientem? Quia nos quasi recedentes à se, & longè fugientes insecutus apprehendit. *Vnde debuit per omnia assimilari fratribus.* Pro hac (inquit) ratione, qua non assumpsit angelicam naturam, sed humanam de semine Abrahæ, debuit per omnia fratribus assimilari. Quid est, Per omnia? id est, educatus creuit, esuriit, passus est, ac mortuus: per omnia ista similis est fratribus, quia cõditiõe subiecti sunt: Sed fortasse quęrit aliquis: Quare homo sit reparatus potius, quàm angelus lapsus: Cui respondendum est, hominem non tantum deliquisse, quàm diabolum: Ille enim diabolo suadẽte peccauit: diabolus verò nullo suadente, sed superbiendo corruit. Homo quoque, quia corpus habebat, manducare indigebat: diabolus verò, quia spiritus est, totus inexcusabilis est. Fuit & tertia causa: videlicet, homo necdum venerat ad locum, vbi æternaliter cum Deo regnaturus erat: sed in paradiso terreno morabatur, de quo transferendus erat in cœlum completo numero electorum: Diabolus autem in cœlo iam erat collocatus. *Vt misericors fieret, & fidelis pontifex ad Deum, & ut repropiciaret delicta populi.* Misericors dicitur à misero corde, videlicet qui misericordiam sustinet, & cognoscit per experimentum misereri. Itaque non fuit alia causa, illum per omnia fratribus assimilari, nisi vt misericordiam nobis præstaret nos redimendo, & fieret fidelis, verusq; & potens pontifex, Deum patrem interpellando pro nobis, nostrisq; propitiaret peccatis. Hæc autem huius miserandæ dispensationis cau-

nis causa fuit: vidit quippe humanum genus morti intẽtum, peccatorum vinculis ligatum, & misertus est eius, sicut fidelis pontifex, reconcilians nos Deo patri, & reconciliãdo purgans. Ministerium etenim sacerdotis atque pontificis est, fidelem esse, vt possit eos, quorum sacerdos est, liberare à peccatis. Pontifex dicitur, eò quòd pontem, id est, viã praebeat suis sequentibus suo bono exemplo. Ita & dominus pontem fecit nobis, id est, vitae viam ostẽdit, dũ diceret, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Pontem etiam nobis fecit, quoniam aperuit nobis ianuã patriae coelestis, vbi modò consistit, interpellans pro nobis Deũ patrem. *In eo enim, in quo passus est ipse, & tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari.* In eo, inquit, id est, homine. *Quo ipse tentatus est.* Sed non superatus & passus à ministris illius: potens est vinctos liberare, tentatosque adiuuare ne vincantur: quia tentationes nõ solùm sicut Deus cognouit, sed etiam sicut homo experimẽto probauit. Ac propterea non solùm per hoc quod Deus est, potest nobis misereri, sed insuper per hoc quòd homo est: quoniam eiusdem potestatis est homo assumptus à verbo, cuius erat & idem verbo.

¶ *Vnde fratres sancti uocationis coelestis participes considerate apostolum & pontificem confessionis nostrae* IESVM, *qui fidelis est ei, qui fecit illũ: sicut & Moyses in omni domo illius.* CAP. III Fratres eos vocat tam carne, quàm spiritu: qui ex eodem genere erant, eandemque fidem habebant: Sanctos, qui sanctificati fuerant fide passionis CHRISTI, & aqua baptismatis: quia participes erant coelestis vocationis, hoc est, patriae coelestis, ad quam omnes vocauit, dicens: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Considerate, inquit, apostolum & pontificem fidei nostrae IESVM. Apostolus Graecè, Latinè dicit missus: & dominus IESVS apostolus fuit, quia gratis à Deo patre missus est, sicut ipse testatur, dicens: Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel. Et: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Vnde egregius praedicator alio loco dicit: Misit Deus filium suum factum ex muliere. Pontifex autẽ confessionis nostrae est, quia confessionem fidei nostrae praetendit ante Deũ patrẽ. Qui fidelis est eidem Deo patri, qui fecit illum. Iuxta quod alibi dicitur: Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnẽ.

Non

Non tantum autem de humanitatis essentia dictum, in qua ipse fidelis fuit, Deo patri obediens vsque ad mortem. Nonne fidelis erat Deo patri, quando omnia quæ agebat, nō suæ gloriæ reputabat, sed patris? dicens: Pater in me manens, ipse facit opera. Sicut & Moyses, inquit, fidelis erat, vel fuit, in omni domo eius. Domum Dei hîc, populum Dei debemus intelligere, plebem scilicet Israeliticam, cui Moyses præpositus est à Deo: de qua domo dicit Esaias: Vinea Sabaot, domus est Israel. Et iterum hortando: Domus Iacob venite ambulemus in lumine domini. In qua domo Moyses fidelis fuit: id est, deuotus, & bonæ voluntatis, deferēs ea, quæ Dei erant, sibique non vsurpans gloriam Dei. *Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus habitus est: quanto ampliorem honorem habet dominus: qui fabricauit illam.* Hoc in loco autem erit hypallage in sensu, aut satis necessaria subauditio: supponetur hoc modo: Tanto maioris gloriæ CHRISTVS præ Moyse dignus inuentus est: quanto maiorem habet honorem, subaudi, dominus domus, qui fabricauit eandem domum. Siue: Tanto maioris gloriæ CHRISTVS præ Moyse dignus inuentus est: quanto maiorem honorem habet fabricator à domo, quam ipse fabricauit. Redditque causam, quare maioris gloriæ sit dominus, quàm domus ab eo fabricata. *Omnis nanque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus est.* Hîc factorem à factura discernit, vtriusque domus autorem Deum esse intelligi volens, & populi videlicet. *Et Moyses quidem fidelis erat.* Hoc est, deuotus, & bonæ voluntatis. *In tota domo eius, tanquam famulus, in testimonium eorum.* Subaudi, verborum. *Quæ dicenda erant. CHRISTVS autem tanquam filius, in domo sua.* Habitat, ordinans & disponens illam. Quanta differentia est inter famulum, quem paterfamiliâs præponit domui suæ, & filium quem relinquit hæredem: tanta differentia & distantia inter Moysen & CHRISTVM. Moyses autē fidelis & deuotus famulus fuit in domo Dei omnipotētis: hoc est, in plebe Israelitica, in testimonium eorum verborum, quæ per illum dicenda erant ad populum: quoniam testis erat verborum Dei ad populum, iterumque populi ad Deum. CHRISTVS vero liberè ordinat domum suam, tanquam filius hæreditatem paternam: de qua modo subiungit apostolus, dicens:

dicens: *Quæ domus sumus nos, si fiduciam & gloriam spei usque ad finem firmam retineamus.* Hortatur iterum apostolus Hebræos fortiter stare in fide, & perseuerare in bono opere, iungens se more solito illis: Domus, inquit, Dei sumus, si fiduciam, id est, fidem rectam, & gloriam spei nostræ firmam retinuerimus vsque ad finem mortis nostræ, vel vsque ad diem iudicij. Gloria spei nostræ est, qua gloriamur nos in spe iam esse filios Dei: & quomodo tenemus in spe, credimus nos possessuros esse in re. Bona enim quæ nobis promissa sunt, in hac pœnali vita habere nequaquam possumus: quamobrem habentes fidem rectam, spem certã spectemus patienter præmia nobis à domino promissa. sequitur: *Quapropter sicut dicit spiritus sanctus, Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra:* & cætera vsque. *Si introibunt in requiem meam.* De spe paulò superius locutus fuerat beatus apostolus, quòd oporteat sperare ea, quæ futura sunt: & deinde testimonium propheticum sub comparatione, quomodo illi perierunt, qui desperauerunt de potentia omnipotentis Dei: & quid promeruerunt pauci, qui sub spe certa promissis Dei crediderunt: quia ergo obscurè locutus est Apostolus, necesse est replicari historiam veteris testamenti, vt manifestior fiat oratio. Eductus populus Israeliticus de Aegyptiaca seruitute in signis & mirabilibus domini, cum multam viam desertam perambulassent, pasti à domino manna, aqua de petra potati, eiusque protectione tutati, consilium inierunt omnes, mittere de singulis tribubus principes exploratores, qui deberent speculari atque considerare terram sibi à domino cõcessam: qui per gentes lustrauerunt terram: reuersique sunt post spatium quadraginta dierum ad multitudinem, renunciantes terram fertilissimam, magnorumque fructuum procreatricem: sed habere vrbes inexpugnabiles, virosque fortissimos esse in ea, vtpote de stirpe Enach, id est, gygantum. Israelitæ verò ingrati & insensati, quos oportebat tantorum Dei beneficiorum reminisci, quomodo eos clausos in medio tanta exercitus multitudine Aegyptiorum eripuerit: de periculis etiam fluuiorum: fontes de petra sine defectu donauerit: manna tribuerit: aliaque innumerabilia beneficia eis contulerit, necdum crediderunt, desperantes de eius potentia: nec horũ aliquid rememorati sunt: sed timore de-

re desperabili perterriti murmurando dixerunt: Vtinam nō introducat nos dominus in terram illam: reuertamur in Aegyptum. Deus igitur iratus, quòd sic citò obliti fuerunt operum ac mirabilium eius, iurauit quòd non esset intratura generatio illa in requiem & patriā olim patribus promissam: sicque illa sexcenta millia, quæ egressa sunt de Aegypto, perierunt, præter tantummodo Caleph, videlicet filium Iephonæ, & Iosue filium Nun, qui seditionem populi compescere nisi sunt, creduli promissioni domini. Notandum autem, tres requies ab apostolo in hac epistola cōmemorari: vnam sabbati, quo requieuit Deus ab operibus suis: secundam Palæstinam, in quam ingressi Israelitæ, requieturi erant à miseria & laboribus multis: tertiam quoque, quæ vera est requies, regnum videlicet cœlorum: ad quam quos peruenire contigerit, planissimè requiescent à laboribus & ærumnis huius seculi: de qua hìc apostolus prophetando spiritaliter loquitur, dicens: Quapropter, subaudi, quia domus Dei sumus, si fidem rectam & gloriam spei firmam retinuerimus, nolite obdurare corda vestra: ne similia patiamini, qualia progenitores vestri passi sunt, priuati requie promissa. Hortatur Apostolus Hebræos his verbis, vt non essent infideles & increduli, & perderent requiem æternam sibi à domino promissam, sicut perdiderunt patres eorum requiem temporalem. *Nolite* (inquit) *obdurare corda uestra, sicut.* Obdurauerūt patres vestri. *In exacerbatione.* Id est, amaricatiōe, quādo me ad amaritudinem prouocauerūt. *Secundum diem tentationis eorum in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri.* Multis modis, dicentes: Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Et, Nunquid poterit nos introducere in terrā patribus promissam? Quod autem dicit, Hodie, non loquitur Psalmista ad illos, qui mortui sunt in deserto murmurando cōtra Deū, & increduli existendo: sed potius ad illos, qui dominicæ prædicationis tempore fuerunt, apostolorumque, & vsque ad finem seculi futuri sunt. Hodie, inquit, id est, in die noui testamenti: vel omni tempore, quandiu dicitur hodie, nolite obdurare corda vestra: hodie nanque pro sempiterno ponitur, donec mundus & vita præsens manet. sequitur: *Probauerunt & uiderunt opera mea. Quadraginta annis.* Quod dicit, Probauerunt opera, & mirabilia mea: non est ita intelligendum, vt dicatur:

catur:probauerunt,id est,elegerunt causa gratiarum actionum:sed potius probatio hæc ad curiositatem est referenda & tentationem. Probauerunt,inquit opera mea:hoc est, curiositatis causa exquisierunt tentantes, vtrumnam omnipotens essem. Sed quid factum est? Viderunt illa per quadraginta annos,& permanserũt ingrati. Potest quod dicit, Quadraginta annis:& ad sequẽtia coniungi. Quadragenarius autem numerus mysticus in diuina scriptura habetur. Quadraginta diebus dominus in deserto ieiunauit,vt triumpharet de illo,per quem illi quadraginta annis murmurauerunt in deserto contra Deum:consummatique tot. A gloria victoriæ in passione & resurrectione quadraginta diebus fuit cum discipulis antè,quàm cœlorum altitudinem penetraret. Primis ergo quadraginta diebus tentationem huius peregrinationis ostendit: posterioribus quadraginta diebus consolationem,qua consolandi sunt in patria:corpus enim eius, id est, ecclesia,necesse est vt tentationes patiatur in præsenti seculo, vt postmodum peruenire possit ad gaudia patriæ cœlestis:tamen & in præsenti non deest ille consolator, qui dixit:Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationẽ seculi.sequitur: *Propter quod.* Subaudi, quia tentauerunt me,causaque curiositatis quadraginta annis opera mea probauerunt. *Offensus fui generationi huic.* Plus est dici offensum,siue infensum,quàm iratum;quoniam qui irascitur,facile potest ab ira reuocari:qui verò infensus, siue offensus,aut vix,aut nullo modo potest placari. Ita omnipotẽs Deus offensus,id est,valde, & implacabiliter iratus fuit illis sexcentis millibus, qui perierunt in deserto. *Et dixi.* Ad Moysen,& Aaron,vel etiam ad Iosue. *Semper hi errant corde.* Multis modis castigauit eos omnipotens Deus: sed illi semper corde errauerunt, à via veritatis, & rectitudinis deuiantes:quicunque enim voluntati Dei non obsecundat,errat à rectitudine iustitiæ. *Ipsi uerò non cognouerunt uias meas.* Non cognouerunt dicit,hoc est, non approbauerunt,nec elegerunt actiões meas,& præcepta mea. Vel, Non cognouerunt,quia noluerunt adhuc cognoscere, vt & tenerent & obseruarent illa. *Quibus iuraui in ira mea,si introibunt in requiem meam.* Si,aliquando ponitur pro affirmatione, aliquando pro dubitatione,aliquando pro abnegatione, vt

in præſenti loco pro non:& in pſalmo dicente propheta: Si reddidi retribuentibus mihi mala: id eſt, non reddidi. Ordo verborum eſt: Non introibunt in requiem meam, ſicut iuraui in ira mea. Ira enim Dei vindicta illius eſt: loqui enim Dei magnum eſt: iurare verò nimis metuendum: cùm enim omnis ſermo illius pro iuramento accipi debeat, quoniã verus eſt: dicitur aliquando iurare ad exaggerandam vim rei, & vt terrorem incutiat auditoribus. Sic dicitur & iraſci more humano, cùm ſemper ipſe idem maneat, quatenus dum audimus illum iratum, metuamus peccare. Quod autem dixit, Non intrabunt in requiem meam: hîc ſicut ſupra dictũ eſt, geminam regulam debemus intelligere, vnam ſcilicet terrenæ promiſſionis promiſſam Abrahæ, quam illi perdiderunt propter infidelitatem ſuam, alteram verò vitam æternam. de qua Apoſtolus ſpiritaliter loquitur: in quam non intrabunt Iudæi in infidelitate manentes. *Videte fratres ne fortè ſit in aliquo ueſtrũ cor malum incredulitatis diſcedẽdi à* Deo *uiuo.* Hortatur iterum eos Apoſtolus blandiendo, vocans eos fratres, & dans conſilium, quomodo intrare poſſint in requiem. Fratres mei carne: fratres etiam fide, videte, id eſt, cauete, ſummaque diligentia attendite. ne fortè ſit in aliquo veſtrum voluntas non bona, & cor malum incredulitatis diſcedendi à Deo viuo, ſicut fuit in illis, qui errauerunt in deſerto adorando idola, & pereatis ſicut illi perierunt. *Sed exhortamini uoſmetipſos per ſingulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex uobis fallacia peccati.* Quia illis Iudæis ſcribebat, qui iam crediderant, & inter quos tales erant, qui alios in fide, ſpe, bonisque operibus exhortari poterant, ideo taliter loquitur: Exhortamini, inquiens, vos inuicem, & corrigite voſmetipſos per ſingulos dies, donec hodie cognominatur: id eſt, omni tempore præſentis vitæ, in quo eſt ſpatium pœnitendi: ſi quiſquam peccauerit, non deſperet de venia, quãdiu viuit: nec obduretur aliquis veſtrum fallacia peccati: id eſt, deſperatione, decipiente peccato infidelitatis, quaſi per pœnitentiam non poſſit promereri indulgentiam. Ille enim qui ſalutem perfectè non credit, ſolet plerunque in deſperationẽ ruere: redditque cauſam, quare nemo debeat deſperare de venia, dicẽs: *Participes enim* CHRISTI *effecti ſumus.* Quid eſt participes CHRISTI effecti ſumus? CHRISTO partici-

participamur & iungimur, vtpote vnum & in illo existentes: siquidem hoc participamur illi, quia ipse caput nostrum, & nos membra illius, cohæredes & concorporales illi secundum spiritalem hominem, qui creatus est in ipso. In eo etiã participamur, quia corpus & sanguinem eius sumimus ad redemptionem nostram, quapropter non est desperãdum. *Si tamen initium substantiæ eius usque ad finem firmum retineamus, dum dicitur: hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra.* Contra Deum per infidelitatem. *Quemadmodum in illa exacerbatione.* Subaudi, obdurauerũt patres vestri corda sua. Initium substantiæ dicit fidem CHRISTI, per quã subsistimus, & renati sumus: quia ipse est fundamentum omnium virtutum. Et bene substantiam eam vocat, quia sicut corpus anima subsistit, & viuificatur: ita anima fide subsistit in Deo, & viuit hac fide, sine qua nihil est: vnde dicitur per prophetam, Iustus autem meus ex fide viuit. Et idem egregius prædicator, Sine fide impossibile est placere Deo. Substantia autẽ CHRISTI appellatur fides, vel quia ab illo datur, vel certè, quia ipse per eam habitat in cordibus fideliũ: iuxta quod idẽ Apostolus aliâs dicit, optando in interiore homine habitare CHRISTVM per fidem in cordibus vestris. Tũc ergo veraciter CHRISTI participes sumus, si fidem eius vsque ad finem mortis nostræ, vel vsque ad diem iudicij firmam retinuerimus. omni videlicet tempore, quandiu dicitur per prophetam, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. *Quidam enim audientes exacerbauerunt: sed non omnes qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen.* Illius historiæ tacitè mentionem facit, quando reuersis exploratoribus dixerunt murmurando: Vtinam non introducat nos dominus in terram illam. Iosue autem & Caleph glorificauerunt Deum, dicentes ad omnem multitudinem: Potens est dominus in fide. Ideoque nihil eis profuit, quòd audierunt, quoniam in eam intrare non meruerunt.

*

CAP. IIII

Post hæc verba exhortationis subiungens Apostolus, & dicens: *Ingrediemur enim in requiem eius, qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut iurauí in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Isto in loco ad completionem sensus necesse est adiicere aliquid. Ingre-

diamur, inquit, in requiem patriæ cœlestis à Deo nobis promissam, ne fortè dicatur nobis, si fuerimus increduli, quemadmodum illis, qui non introierunt, Si introibunt: id est, nō introibunt in requiem meam. Quibus verbis hortatur omnes intrare in requiem domini, ne fortè ob infidelitatem nobis dicatur, quod illis dictum est: nam sicut certum est, quòd increduli non introibunt: sic certum fixumq; habetur, quòd credentes introibunt. *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis.* Id est, ornatu mūdi perfecto. *Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis.* In Genesi dixit Deus per Moysen istud. His verbis vult Apostolus ostendere aliam esse requiem ad quam vocati sumus, quàm fuerat illa in Palæstina, ad quam Iudæi vocati sunt. Nō dicit nos intraturos in illam quæ fuit in Palæstina: sed ostendit illos non intrasse propter duritiam cordis sui, nec in Palæstinam, nec in requiem cœlestem: dicit ergo de prima requie sic: Requieuit dominus die septima ab omnibus operibus suis. Requieuit quidem à conditione nouarum creaturarum: sed non requieuit à gubernatione eorum, quæ fecerat, & vt quotidie ex ipsis etiam nunc producat: vnde veritas in euangelio Iudæis dicit, Pater meus vsque modò operatur, & ego operor: non enim plus fuit Deū mundum ex nihilo creare, quàm factum gubernare. Præmissa ergo prima requie septimæ diei, in qua requieuit Deus, subiunxit secundā, quæ promissa est populo Dei, dicens: De illa quidem quodam loco ita dixit Deus per Moysen. *Et in isto.* Subauditur, loco. *Rursum dicit, Si introibunt in requiem meam.* Si, verò coniunctio, sicut iam suprà dictum est, pro affirmatione, pro dubitatione, vel pro abnegatione accipi potest: superius nanque pro negatione duobus in locis posita est: vbi ait iurasse Deum propter incredulitatem illorum. Si introibunt in requiem meam: hoc est, non introibunt: hīc verò pro affirmatione potest accipi, sub alio sensu, sicut Ioan. Chrysost. aliique doctores exponunt, quasi diceret, Si introibunt in requiem meam, subintelligitur, bene habebunt: & hoc de requie, quæ fuit in Palæstina accipe. Vnde protinus addit: *Quoniam ergo superest quosdam introire in eam, & ii quibus prioribus annunciatum est, non introierunt, propter incredulitatem.* Quia pauci intrauerunt in eam requiem, quæ fuit in

 Palæstina:

Palæstina: id est, duo tantum, Caleph & Iosue, ex omnibus illis, qui de Aegypto exierunt: ideo dicit, Quoniam superest, vel restat quosdam introire in requiem terræ repromissiõis: & hi, id est, sexcenta millia, quibus prioribus annunciatum est, non intrauerunt in eã, sed cadauera eorum prostrata sunt in deserto. *Iterum terminat diem quendam hodie in David dicendo post tantum temporis, sicut supra dictum est: hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra.* Ordo verborũ est, post tantum temporis, quòd illi murmurauerunt, & mortui sunt in deserto: terminat, hoc est, statuit & definit spiritus sanctus iterum quendam diem, tempus videlicet noui testamenti dicendo per Dauid, Hodie, &c. Vbi apostolus ex persona prophetæ loquitur, Hodie si vocem eius audieritis: quasi diceret aliis verbis, O Iudæi, conciues mei, nolite putare, quòd istud quod Dauid Dixit: Hodie si vocẽ eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, ad illud pertineat, quod illi murmurauerunt in deserto: vel quòd causa salutis illorum dixerit, qui iam mortui erant, quoniam ad aliud tempus pertinet, videlicet ad tempus noui testamẽti: à die enim murmurationis eorum in deserto multum tempus est vsque ad Dauid, & vsque ad nos, quibus Dauid ista loquebatur: simulque considerandum, diem pro tempore dominici aduentus, nouiq; testamenti accipiendũ. Et quod dixit: In Dauid: tale est, quasi per Dauid, mutans præpositionem more solito. Potest & ita intelligi, quod dixit: Terminat quandam diem: hoc est, terminum & finem ponit spiritus sanctus præteriti temporis, quod fuit à die murmurationis eorum: & dat initium alteri tempori, dicendo per Dauid, Hodie. sequitur: *Nam si eis Iesus.* Filius Naue, ductor populi Israelitici. *Præstitisset requiem.* Subaudi, veram. *Nunquam de alia loqueretur.* Dauid. *Post hac die.* Id est, deinceps, postq̃ illam adepti sunt. Hîc ostẽdit tertiam quandã requiem, de qua Dauid dixit, Hodie, &c. non illam significans, ad quam Iesus filius Naue populum introduxit, sed aliam quandam multo excellentiorem, ad quam non typicus Iesus, sed verus introducit quotidie eos, qui sunt eius: si enim Iesus filius Naue veram præstitisset requiem populo cuius ductor extitit, nequaquam de alia requie loqueretur Dauid postea. Certum est ergo quasi futurum est quosdam accipere requiem, quæ per illam significata est, quæ fuit

in Palæstina. *Itaque.* Subaudi, quia Iesus filius Naue non præstitit veram requiem populo, cui præerat. *Relinquitur.* Id est, reseruatur in futurum. *Sabbatismus populo Dei.* Credendi veraciter reseruatur in futurũ vita scilicet æterna, quę præcellit sabbatum legis: quoniam in illo requiescebant tantum corpora: in ista autem animæ populi Dei. Vnde & sequitur: *Qui enim ingressus est in quiem eius.* Dei omnipotentis, qui est vita æterna. *Etiam ipse requieuit ab operibus suis,* Terrenis, omnibusque laboribus. *Sicut & à suis Deus.* Requieuit die septima. Requies Dei perfectio operum illius intelligenda est, videlicet dum sexta die finita primordiali rerum creatione, in septimo cessauit à creatione nouarum naturarum: per illam verò requiem Dei, quæ non est æterna, studiosè prouocat nos, vt ad requiẽ æternæ beatitudinis illã, quam sabbatismum appellat, totis nisibus anhelemus. Quisquis ergo istud Dei sabbatũ intrauerit, requiescit perpetuò ab omni labore & opere: sicut Deus requiescit à creatiõe nouarum rerum. *Festinemus ergo ingredi in illam requiem: ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exẽplũ.* Magna quidẽ res, & salutaris est fides, quoniã sine hac non est saluari possibile alicui, sicut scriptum est, Sine fide impossibile est placere Deo. Sed ad salutẽ non sufficit sola fides: necessariũ est enim operari per dilectionem fidei & cõuersari dignè Deo: quia fides sine operibus mortua est. Considerans proinde apostolus fidelitatẽ perpetuæ vitæ, hortatur dicẽs: Festinemus fide recta, operatione sancta introire in illã requiẽ patriæ cœlestis nobis promissam, ne aliquis vestrũ incidat in idipsum exemplum incredulitatis & desperatiõis, in quod illi ceciderũt. Festinemus, inquit, quoniã nõ sufficit sola fides, sed debet addi & vita fidei condigna: sufficienter enim exemplo parentum nostrorum docemur, ne in idipsum incidentes, in quo illi ceciderunt, talia patiamur, qualia & illi passi sunt. *Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Apostolo dicente & hortante, festinemus ingredi in requiẽ patriæ cœlestis fide & operatione, ne aliquis nostrum incidat in idipsum infidelitatis exemplum, in quod illi ceciderunt: & non veniant nobis talia, qualia illis venerunt, qui prostrati sunt in deserto: poterant illi Iudæi respondere: Nequaquam nobis talia euenient, quia non habemus pro-

phetas

phetas & iudices, per quorum ora nobis loquatur dominus, sicut illi habuerunt: ideoque quicquid egerimus, excusabiles erimus. Ad hæc Apostolus volens ostendere eundem nos habere iudicem, quem illi habuerunt, qui illos propter incredulitatem damnauit, dixit, Non est ita: viuus est enim sermo Dei & efficax. Sermo Dei patris & verbum filius est: qui potentialiter interfecit illa sexcenta millia in deserto ob suam infidelitatem, & quia ei noluerunt credere. Hic est sermo, qui nunquam moritur, sed semper idem manet: iuxta quod Psalmista dicit: Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Hic est sermo, qui de seipso dicit, Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non gustabit in æternum: Si enim illi sermonem Dei seruassent rectè credendo, & bene viuendo, viuerent temporali, & æterna vita, terramque repromissionis intrarent. Similiter & nos, si seruauerimus sermonem eius, viuemus: requiémque cœlestem intrabimus. Iste sermo Dei patris, qui semper viuit cum Deo patre, & per quem omnia pater iudicat, efficax est, hoc est, ad operandum facilis: quia sine difficultate operatur. Ipse enim dixit, & facta sunt, & omnia quæcunque voluit, fecit. Penetrabilior quoque est omni gladio ancipiti: hoc est, ex vtraq; parte acuto, quia gladius materialis vtraque parte acutus, membra potest diuidere à corpore, & penetrare secreta carnis, adeò vt animam à corpore faciat exire, ipsum quoque corpus in mortem redigat: sed tamen ipsam animam non potest diuidere minutatim, neque secreta eius penetrare: Vnde dominus dicit: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, quia animam non possunt occidere. Sequitur: *Et pertingens.* Idem sermo Dei. *Vsque ad diuisionem animæ, ac spiritus, compagum quoque, ac medullarũ, & discretor cogitationum & intentionum cordis.* Anima viuimus, spiritu rationabiliter intelligimus: vita nobis carnalis cum bestiis communis est, ratio spiritalis cum angelis: & sunt quædam peccata, quæ pertinent specialius ad corpus vt est odium, ira, dolus, inuidia, cæteráque huiusmodi, quę sine actu corporis non constant: & quia corpus anima viuificatur, non incongruè per animam possumus intelligere peccata corporalia: per spiritum verò peccata spiritalia, quæ in secreto mentis versantur. Iterum per compages debemus intelligere cogitationes, quæ sibi inuicem compaginãtur, dum

vna alteram subsequitur: per medullas verò, subtiles intētiones. Et hoc est, quod subiugit: Discretor cogitationum & intentionum cordis. Sermo ergo Dei patris in tantum est efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti, vt discernat inter opera carnis, & opera spiritus: inter carnalia peccata, & spiritalia: & inter cogitationes bonas malásve: & intētiones bonas, & malas: potest enim cogitatio vtcunque bona esse, & intentio mala: verbi gratia, vt sub comparatione loquamur: Est quędam vidua, cuius possessio hareditaria à fortiore inuaditur: accedens autem ad iudicem legísque doctorem, deprecatur quatenus suscipiat eius causam, sitque ei in auxiliū, qualiter obtinere possit hæreditatem sibi abstractā, promittens ei aut centum solidos, aut etiam non modicam partem eiusdem hæreditatis: qui ingrediens ecclesiam Dei prosternit se in faciem orans & dicens: Deus æterne, qui omnia iustè iudicas, & qui dixisti, Iudicate populo, defendite viduā: præbe mihi auxilium hodie, quatenus causam huius viduæ obtinere possim Hæc dicens, cogitatio quidem & verba bona sunt, sed intentio nequam: quoniam nisi illi vidua aliquid promisisset, quod ille speraret se accepturum, nequaquā causam illius suscepisset. Hāc subtilitatem cogitationum, & intentionum cordis discernit & diiudicat sermo Dei, consyderans quo animo, vel quo desiderio quisque seruiat in corde: tantum penetrabilis est eius intuitus, vt omnia nostra quæ agimus, vel cogitamus, certius ab illo, quàm à nobis ipsis cognoscantur. Illum ergo habeamus in testimonium actuum nostrorum, cogitationumq; vel intentionum nostrarum, quē iudicem habituri sumus: timeamus eius pręsentiā, cuius sciētiam nullatenus effugere valeamus: vnde sequitur: *Et non est ulla creatura inuisibilis in cōspectu eius: omnia autem nuda, & aperta sunt oculis eius.* Hoc est, præsentiæ illius. Quomodo ergo potest aliqua res illi incognita esse, à quo omnia facta sunt? Nec mirum si totus vbique totam suam agnoscat creaturā: hinc maxime terruit Apostolus Iudæos dicens: Omnia autē nuda & aperta sunt oculis eius. *Ad quem nobis sermo.* Ad quē filium. Nisi quia ipsi reddituri sumus rationem actuum nostrorum, simulque cogitationum & intentionum. *Habentes ergo pontificem magnum, qui penetrauit cœlos* IESVM *filium Dei, teneamus spei nostræ confessionem.* Id est, fidem nominis

eius.

eius. Paululum in superioribus de diuinitate filij Dei differens, dixit: Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Nunc autem, quia de carne loquitur, & de pontificatu disputat illius, qui semetipsum obtulit in ara crucis causa nostræ salutis: ipse enim pontifex siue sacerdos: ipse & sacrificium. Pontifex nanque dicitur, eò quòd pontem & viam præbeat populo: & ipse dominus viam rectitudinis nobis exhibuit, per quam ambulare debemus, dicens: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Et pontem ad patriam cœlestem perueniendi pręstitit sanguine passionis suæ cum aqua baptismatis: vel quia ipse primus cœlos penetrauit. Ergo Moyses ductor populi, cui promissa est requies transitoria, non intrauit in requiem populo sibi credito promissam: vnde & magnum pōtificem eum appellat, qui habet æternum sacerdotium: semper viuens, ad interpellandum pro nobis: sic enim dixit de illo angelus ad Mariam: Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur: ostendens illum esse filium Dei: dixit IESVM filium Dei, quod nusquam de Moyse dicere voluit, sed potius eum famulum eius dixit. Sequitur: *Non enim habemus pōtificem, qui non possit compati.* Siue condolere. *In infirmitatibus nostris.* Hoc est dicere, Non ignorat, quæ nostra sunt: venit enim per viam humanæ cōditionis per omnia sine peccato: quapropter non solùm quia Deus est, & omnia nouit, cognoscit infirmitatem fragilitatis nostræ, & potest misereri: verùm etiam per hoc quòd particeps factus est fragilitatis carnis absque peccato, & cognoscit, & indulgere valet. Multi pontifices ignorant eos, qui in tribulatione sunt constituti, neque quæ sit tribulatio in quolibet sciunt: impossibile est afflictiones afflictorum nosse ei, qui experimentum afflictionis non habuit, & sensibiliter omnia non sustinuit. Pōtifex autem noster competenter omnia sustinuit, quæ fuerūt illata humanæ miseriæ post peccatum primi hominis: & tūc interiora velaminis ad thronum paternæ maiestatis ascendit, vnde & sequitur: *Tentatum.* Subaudi, habemus pontificem, *Per omnia.* Tentamenta. *Pro similitudine carnis peccati absque peccato.* Tentatus est CHRISTVS multis modis per omnia tentamenta, sed non est superatus tentationibus, quin potius probatus victor extitit. Tentamenta autem, quibus tentatus est, hæc fuerunt: esuries, sitis, tentatio diaboli, per-

li, persecutio Iudæorum, sputa, accusationes, calumniæ, repulsio à propria gente, ad vltimum crucifixio, & mors. Tentatus est his modis siquidem in similitudine carnis absque peccato: sed cũ in veritate CHRISTVS verã carnem habuisset, quare dicit pro similitudine carnis illum esse tentatum? In hoc enim quia homo factus est, veram carnem habuit: in hoc verò, quia carnem peccati non habuit, sed absque peccato, similitudinem nostræ carnis habuit, quæ est caro peccati: nam peccatũ non habuit, nec dolus inuentus est in ore ei⁹. Quòd si peccatum habere potuisset, haberet vtique iam non similitudinem carnis peccati, sed in veritate carnẽ peccati: caro enim nostra caro peccati est: quia cum peccato concipimur, cum peccato nascimur. Illius autem caro nõ fuit peccati, sed mundiciæ, & castitatis. atque innocentiæ: quapropter non est tentatus in carne peccati, vt peccatum faceret: sed in similitudine carnis peccati, vt absque peccato maneret. *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, ut misericordiã cõsequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.* Quia pontificem habemus, qui scit compati infirmitatibus nostris, per hoc quòd omnia similia sustinuit: & potest adiuuare, per hoc q̃ Deus est, qui iam penetrauit propria virtute cœlorũ altitudinem. Hortatur Apostolus accedere nos ad thronum eius cum fiducia, & dicit: Adeamus mente & cõtemplatione; per fidem quoque bonis operibus exornatã. Ad thronũ gratiæ: hoc est, ad fidem filij Dei, qui nobis datus est à Deo patre, & qui sedet in plenitudine paternæ maiestatis, gratis potest nobis dimittere peccata nostra: gratia nanque Dei fili⁹ illius appellatur nobis gratis donatus. Iuxta quod idem Apostolus in hac ipsa epistola manifestè dicit: Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Et quare debeamus accedere ad thronum eius fide & deuotione subdit, inquiens: Vt misericordiam consequamur: id est, remissionem peccatorum: & gratiã, donorum spiritus sancti, siue indulgentiam: inueniamus in auxilio opportuno, id est, in præsenti seculo: nunc enim opportunum est tempus auxilij & misericordiæ illius: de quo Apostolus aliâs dicit: Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis. Et de quo propheta: Tempore (inquit) accepto exaudiui te: Quũ enim in præsenti seculo misericordiam suã præstitit dimittendo ei peccata, & gratia do-

norum

norum spiritalium replet illum, vtique in futuro regno secum regnare permittit: & quia pontifex noster est, sedens in throno gloriæ paternæ, omnia tribuit, quæ nobis ad salutem venire certissimum est. ¶ *Omnis nanque pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in iis, quæ ad Deum pertinent, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis. Qui possit condolere iis, qui ignorant, & errant: quoniam & ipse circundatus est infirmitate: & propterea debet quemadmodum & pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis.* In his verbis quædam ponit Apostolus cõmunia CHRISTO, & sacerdotibus legis veteris: nã quod ait, Omnis pontifex ex hominibus assumptus: sicut Aaron & CHRISTVS pro hominibus: constituitur in his officiis quæ ad Deum pertinent, orando pro illorum salute: hoc commune est CHRISTO & illis sacerdotib⁹: pontificis enim est officium inter Deum stare & populum: Deum deprecari pro populi delictis. Hoc CHRISTVS, per hoc quod homo & Deus est, fecit, seipsum offerens pro peccatis nostris, semper viuens ad interpellandum Deum patrem pro nobis. Semel quidem ex hominibus assumptus, semper pro omnibus interpellat. Iterũ quod dicit: Vt offerat dona & sacrificia pro peccatis: ex parte cõmune est, & ex parte minime, atque dissimile: nam in hoc, quia CHRISTVS sacrificium obtulit pro populi delictis, quod & illi agebant, cõmunio est: sed in hoc, quod ille pro se non obtulit, sicut illi pro suis delictis offerebant sacrificia, boues scilicet, arietes hircos & cætera talia: CHRISTVS verò rationale animal pro totius mundi salute, hoc est, seipsum, qui est agnus, iuxta quod Ioannes dicit: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi, & reliqua quæ sequuntur iam nõ sunt communia: etenim quod dicit: Qui possit condolere his, qui ignorant, & errant, quoniam & ipse circundatus est infirmitate carnis, in qua tẽtari potuit per omnia similitudine carnis peccati absq; peccato. Hic iam excellentia est, pertinens ad CHRISTVM, de qua paulo superius plenius disseruimus: per hoc enĩ ꝙ similia passus est, potest cõpati: & per hoc, ꝙ De⁹ est in vtraq; substãtia, potẽs est misereri. Quod verò adiũxit, Et propterea debet quẽadmodũ & pro populo, ita etiã & pro semetipso offerre pro peccatis: hoc ad sacerdotes legales, siue nostri tẽporis magis pertinet, q̃ ad CHRISTVM, qui peccatũ nõ fecit. CAP. V.

Potest

Poteſt & illud quod dixit, Quoniam & circundatus eſt infirmitate, referri ad ſacerdotes legis, ſiue noſtros: Ita vt infirmitas accipiatur pro peccato. & quia ipſi circundati ſunt infirmitate carnis, hoc eſt, peccato: indigent vt populo, ita & pro ſe offerre. His verbis oſtendere voluit Apoſtolus, quid ſit ille pontifex, & demonſtrare, quæ pertineant ad pontificem, & quod ſit eius miniſterium, & quæ ſint ſigna pontificatus, videlicet vt offerat dona, & ſacrificia pro peccatis, ſciens condolere his qui ignoranter errant: ac deinde diſputare aggreſſus eſt, quomodo quis ad ſacerdotium accedere debeat, dicens: *Nec quiſquam ſumit ſibi honorem.* Sacerdotij. *Sed qui uocatur à Deo tanquam Aaron.* Subaudi, vocatus eſt ſigno florentis virgæ, ſiue ſigno incendij illorum, qui eius pontificatui inuidentes dignitatem ſacerdotij affectādo inuadere moliebantur. His enim duobus ſignis oſtenſis, demonſtratus eſt ſacerdos à Deo electus. Confundit autem, ac percutit beatus Apoſtolus ſacerdotes cupidos honoris, ac ſacerdotij auidos, qui ſponte ſe immittunt & ingerunt ad miniſterium ſacerdotale, non vocatione Dei vel voluntate, ſed potius interuentu munerum: quia non pro populi ſalute, ſed pro ambitione ſeculi hoc agunt. *Sic & CHRISTVS non ſemetipſum clarificauit, ut pontifex fieret: ſed ille qui locutus eſt ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Glorifico, honorifico, clarifico, tria quidem ſunt verba vnum ſenſum habentia, quòd Græcè pro Latino poſitū habetur δοξάζω: nam quod in euangelio euangeliſta dixit dominum dixiſſe: Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt: hic Apoſtolus glorificationem nominauit. CHRISTVS ergo ſemetipſum non glorificauit, ſiue clarificauit, vt à ſemetipſo pontifex fieret, pontificatusque honorem haberet: quia non erat à ſemetipſo: & hoc eſt quod ipſe dominus in euangelio dicit: Nō veni à meipſo: ſed ille me miſit. Et iterum: Gloriam meam non quæro. Et: Eſt pater meus qui glorificat me. Sicut ergo à ſemetipſo nō venit, quia à ſeipſo non erat, ſuamque gloriam non quærebat: ita non ſeipſum clarificauit, vt pontificatus honorem à ſeipſo haberet: ſed à patre clarificatus eſt ad eum die baptiſmatis dicente: Hic eſt filius meus dilectus. Quæ glorificatio, ſiue clarificatio multo antè per prophetam ſpiritu ſancto inſpirante prædicta eſt, loquente in perſona filij Dei, & dicente: Dominus

nus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Et quia omnipotenti Deo omnia futura quasi iam præterita aut præsentia sunt, quod ei post baptismum dicturus erat, quasi iam dictum habebat: quapropter præterito tempore vsus est, inquiens: Dominus dixit ad me: Nomine autem domini, Deum patrem intelligere debemus, & vt in CHRISTO vnā personam esse credamus, adiecit: Ego hodie genui te: hoc est dicere, quòd propriè Deo competit. Sequitur: *Quemadmodum & in alio loco dicit,* Tu *es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Ex superiori versiculo ista pendent, vbi dicit Apostolus: Quia CHRISTVS non semetipsum clarificauit, vt pontifex fieret: sed Deus pater, qui locutus est ei, Filius meus es tu: ipse clarificauit eum. Quemadmodum & in alio loco psalmi dicitur ad filium: Tu es sacerdos in æternum, &c. Considerandum autem, CHRISTVM non esse sacerdotem secundum id quòd genitus est à Deo patre ante omnia secula, coæternus gignenti, & cōsubstantialis, verus deus manens apud patrem: sed secundum hoc, quòd natus est ex vtero virginali, in fine temporum homo factus: non propter victimam quam pro nobis obtulit, à nobis acceptam carnem videlicet & sanguinem suum. Sed quare secundum ordinem Melchisedech, & non secundum ordinem Aaron dicatur existere sacerdos, diuersæ causæ existunt: & prima quidem est, quia Melchisedech secundum legalia mandata non fuit sacerdos, sed secundum cuiusdam singularis sacerdotij dignitatem panem offerens Deo, non brutorum animalium sanguinem: in cuius ordine sacerdotij CHRISTVS factus est sacerdos, non temporalis, sed æternus: nec offerens victimas legales, sed instar illius panem & vinum, carnem videlicet & sanguinem suum, vnde dixit: Caro (inquiens) mea verè est cibus & sanguis meus verè est potus. Ista quoque duo munera panem videlicet & vinum commisit ecclesiæ suæ in memoria sui offerenda: vnde patet sacrificium pecudum periisse, quod fuit ordinis Aaron: & illud manere potius, quod fuit ordinis Melchisedech: quia CHRISTVS corroborauit, & ecclesiam tenere docuit. Secunda causa est, quia Melchisedech rex & sacerdos fuit, vnctusque fuit non oleo visibili, sicut sacerdotes legis, sed oleo spiritus sancti: & CHRISTVS hac gemina dignitate insignitus manet: nam quòd regiam dignitatem

gnitatem possideat, ipse manifestè dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo: id est, à Deo patre. Et post resurrectionē suam dicit: Data est (inquit) mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Psalmista quoque dicit ad Deum patrem: Deus iudicium tuum regi da. Quòd verò sicut sacerdos existat, satis patet: quoniam seipsum obtulit in ara crucis pro nobis, & nunc interpellat Deum patrem pro nostra salute: quodque etiam vnctus sit, non oleo visibili, sed plenitudine spiritus sancti, Psalmista nobis innuit dicens ad ipsum: O Deus, vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis: hoc est, plenitudine spiritus sancti. Tertia quoque causa est, quare secundum ordinem Melchisedech, & non secundum Aaron CHRISTVS dicatur sacerdos: videlicet, quia sicut de Melchisedech semel legitur in diuina scriptura, & de eius sacerdotio: ita CHRISTVS semel seipsum obtulit immolandum pro nobis. Sequitur: *Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesq; ad Deum, qui possit illum saluū facere à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens.* Ad Deum: id est, ad Deū patrem. Dies carnis domini nostri, dies sunt in quibus carnem sumpsit, in quibus natus est & passus, & in quibus mortale corpus inhabitauit: omnia autem quæ ipse egit in carne, preces supplicationesque fuerunt pro peccatis generis humani: sacra verò sanguinis eius effusio clamor validus: in quo. *Exauditus est.* A Deo patre. *Pro sua reuerentia.* Hoc est, propter voluntariam obediētiam & perfectissimam charitatem. Nónne cum lachrymis preces fundebat dicens: Tristis est anima mea vsq; ad mortem. Et, Pater transfer calicem istum à me? Et quia voluntariè fuit obediens Deo patri vsq; ad mortem, exaudiuit illum, die tertia resuscitando: iuxta quod Psalmista dicit: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Dicitur autem fudisse preces, supplicationesque, non timore mortis, quam sponte suscipiebat: sed potius causa nostræ salutis voluntatem paternæ dispensationis præposuit voluntati carnis suæ: vt veram ostenderet in seipso naturam humanitatis nostræ. Notandum autem, quia reuerentia secundum sententiā Cassiodori accipitur aliquando peo amore, aliquando pro timore: hic verò p summa ponitur charitate, qua filius Dei nos dilexit: & pro summa obedientia, qua fuit obediens

patri

patri vſq; ad mortem. *Et quidem cum eſſet filius Dei, didicit ex his,quæ paſſus eſt obedientiã: & conſummatus factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchiſedech.* Cùm eſſet(inquit)filius in veritate,dedit obediẽtiam ex his opprobriis & tormẽtis,quæ paſſus eſt:hoc eſt,voluntariã exhibuit patri obediẽtiam ex parte humanitatis:hanc obedientiã quam hic dediſſe filium Dei dicit Apoſtolus,hoc eſt,voluntariè ſuſcepiſſe, alio loco oſtendit, vbi ait: Cũ in forma Dei eſſet,ſemetipſum exinaniuit, formã ſerui accipiẽs,factusq; obediens patri vſq; ad mortẽ. In eo verò quod ait:Et cõſummatus,id eſt,perfectus in ſacerdotio omniq; obedientia factus eſt omnibus obtẽperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ:quantũ lucrum ſit oſtendit eius paſſio eiusq; obediẽtia,qui omnibus credentibus ſufficit ad vitam æternã. Sequitur. *De quo.* Nõ de Melchiſedech,ſed de CHRISTO. *Nobis grandis ſermo,& interpretabilis ad dicendum.* *Non incarnationis culpa,cùm reuelata ſunt myſteria à ſeculis abſcõdita:ſed potius illorũ tarditate:quia imbecilles,id eſt,infirmi in fide,& fragiles ſenſu ad intelligẽda profunda myſteria,quę etiam pro tẽpore magiſtri debuerant eſſe:vnde & ipſe reddit cauſam dicẽs: *Quoniã imbecilles facti eſtis ad audiendum.* Ac deinde ſubiungit. *Etenim cũ deberetis magiſtri eſſe propter tẽpus.* Sub quo penè ab initio legem habuiſtis, & prophetas. *Rurſũ indigetis,ut uos doceamini.* A me,aliisq; apoſtolis. *Quæ ſint elemẽta exordii ſermonũ dei: & facti eſtis quibus lacte opus ſit, nõ ſolido cibo.* Ad eos loquitur,qui diu morantes in lege exercitatum ſenſum debuerant habere de aduentu CHRISTI per dicta legis & prophetarũ:per gratiã quoq;,quæ per eum credẽtibus allata eſt. Qui certè cùm debuiſſent magiſtri eſſe gentiliũ,propter tẽpus præteritũ, in quo omnia ſuperius memorata habuerunt,rurſum indigebant,vt docerentur ab illo, cæteriſq; apoſtolis,quæ ſint elemẽta exordij ſermonum Dei. Elemẽta dicuntur quaſi eleuamẽta,eò ꝙ ex ipſis cætera originẽ ſumant:initia videlicet,& fundamẽta creaturarũ. A quibuſdam etiam dicuntur elimenta per i, quaſi fabricamenta: ab eo quod eſt elimo,elimas, quaſi ex eis fabricata ſint omnia. Hic autem elementa,ſiue eleuamenta duobus modis poſſumus intelligere:ſcilicet ipſos characteres & pronunciationes literarum,à quibus exordium ſumunt ſermones,vel certè

ipsa initia & fundamenta fidei: quasi diceret, hoc indigetis, vt doceamini, quæ sint elementa literarum, vel initia fidei: cùm debueritis profunditatem mysteriorũ intelligendo scrutari, & perfecti esse in fide. Facti estis (inquit) quasi infantes, quibus lacte opus sit: id est, simplici doctrina, nõ solido cibo: id est, perfecta doctrina, profundisque mysteriis: beatus enim Apostolus habet consuetudinem, vt simplicem doctrinam lactis nomine designet: perfectam autem solidum cibum appellat. vnde dicit Corinthiis minus perfectis: Lac vobis dedi, nõ escam: quia necdum potestis capere. Lac ergo simplicis doctrina est, incarnatio filij Dei, passio, resurrectio illius, ascensio ad cœlos. Solidus verò cibus, perfecti sermonis, est mysterium trinitatis, quomodo tres sint in personis, & vnũ in substantia deitatis. Sed qui non potest intelligere, quod euangelista ait, Verbum caro factum est & habitauit in nobis: quomodo poterit ad altitudinem eius peruenire, vbi ait, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum? Sequitur: *Omnis enim qui lactis est particeps.* Id est, simplicis tantũ doctrinæ. *Expers est sermonis iustitiæ.* Hoc est, alienus est à discretione perfectæ iustitiæ: quia nondũ potest penetrare arcana mysteriorum, nec scit, vt expedit, discretionem facere inter bonum & malum. Redditque causam quare. *Paruulus* (inquit) *enim est.* Sensu & intellectu. *Perfectorum autem.* Hominum. *Est solidus cibus.* Id est, qui perfectos habent sensus. Illis panduntur alta & obscura mysteria de diuinitate omnipotentis Dei: vnde & sequitur. *Eorum.* Dico esse solidum. *Qui pro consuetudine.* Electionis. *Exercitatos habent sensus.* Hoc est, studiis literarum extensos. *Ad discretionem boni & mali.* Non ad discretionem hæreticæ prauitatis. Sicut paruulus inter cibum & cibum discernere nescit, & sæpe in noxiis sumẽdis cibis periclitatur, si non prohibetur à seniore: ita indoctus quisque, qui discretionem doctrinarum nescit, facilè decipitur, atq; in errore periclitatur. Quapropter dicit: Quia omnis qui lactis est particeps: expers est sermonis iustitiæ: quod enim in lacte & solido cibo, hoc in indocto & sapiente differt. Sicut lac paruulis congruit, & solidus cibus ætate perfectis: ita indoctis humilis sermo, & sapientibus arcanum mysterium nosse conuenit, qui exercitatos habent sensus studio lectionis. Ex vsu siquidem lectionis,

nis, frequenti meditatione diuinarum scripturarum efficiuntur sensus nostri exercitati & extensi ad maiora intelligenda. Vnde Psalmista beatum dicit esse virum, qui in lege domini meditabitur die ac nocte. ¶ *Quapropter intermittentes inchoationis* CHRISTI *sermonem, ad perfectionem feramur.* CAP. VI.
Quapropter quia exercitatos sensus decet nos habere in lege domini, intermittētes sermonem inchoationis CHRISTI ad profunda, & alta mysteria diuinitatis eius ducamur. Sermonem inchoationis CHRISTI vocat initium fidei, instructionem videlicet de natiuitate CHRISTI humana, de passione eius, de resurrectione, ascensione, & gratia baptismatis: sicut enim eum, qui literis imbuendus est, elementa literarum oportet primùm audire: sic & Christianus primò omnium de his debet instrui, & postmodum ad mysteria diuinitatis venire. *Non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis & fidei ad Deum.* Fundamentum pœnitentiæ vocat, vnde primùm instrui debet, qui baptizandus est, si tamen ad ætatem intelligibilem peruenit: hoc est, vt credat dominum IESVM CHRISTVM genitum ex Deo patre ante omnia secula, natum de virgine in fine tēporum pro salute generis humani sine semine viri, passum, mortuum, resurrexisse tertia die, ascendisse ad cœlos, venturum ad iudicium, vt reddat vnicuique secundum opera sua, resurrectionem corporum, incommutabilitatem animarum: bonos in gloria, malos in pœna manere: omnipotentem Deum trinitatem habere in personis, vnitatem in substantia: postquàm omnia ista confessus fuerit se credere, debet confiteri peccata sua, sicque iniungenda est ei pœnitentia aut quadraginta, aut viginti, aut etiam septem dierum, sicut in passionibus sanctorum legimus: ac debet deinde baptizari abrenuncians diabolo & omnibus pompis eius, omnibusque operibus eius. Baptizatus verò debet plenius instrui de diuinitate, vt credat patrem ingenitum, filium genitum, spiritum sanctum nec genitum, nec ingenitum, sed ab vtroque procedentem, regulam quoque viuendi secundum doctrinam euangelicam, atque apostolicam, quæ debeat agere bona, & quæ vitare mala. Quia ergo Iudæi, quibus Apostolus ista scribebat, iam baptizati erant, iamq; fundamentum superius descriptum perceperant, hortatur illos ad ista maiora tendere, & opus non esse,

vt iterent illud fundamentum pœnitentiæ, quod ideo sic vocat, quia sicut dictum est, baptizando pœnitentia prius iniungebatur. Vnde in Actis apostolorum Paulus dicit Iudæis ad fidem concurrentibus: Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum. Non debet (inquit) esse necesse, vt iterum iaciamus fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis: & fundamentum fidei, per quam acceditur ad Deum, quod in vobis iactum est antequàm ad baptismi gratiam venissetis. Pœnitentiam ab operibus mortuis agere, est ipsa opera mala per pœnitentiam delere, quæ animam mortificabant: opera nanque mortis sunt peccata: nam sicut anima viuificatur fide, aliisq; virtutibus: ita infidelitate moritur & peccatis. Sequitur: non rursum iacientes fundamentum. *Baptismatum doctrinæ.* Fundamentum baptismatum doctrinæ, est institutio & doctrina baptismatis, videlicet quid contineat in se baptismus, & quid conferat ad fidem accedentibus. Sed quòd dixit plurali numero, Baptismatum fundamentum, pro varietate accipientium posuit, non quòd plura baptismata debent intelligi, sed vnum: quia sicut vnus est Deus, & vna fides, ita & vnum baptisma. *Impositionis quoque manuum.* Fundamentum non debemus rursum iacere. Impositionem manuum appellat, per quam plenissimè creditur accipi donum spiritus sancti, quod post baptismum ad confirmationem vnitatis in ecclesia à pontificibus fieri solet: his igitur in ecclesia perceptis, fides resurrectionis & iudicij futuri habenda est. Vnde subiungit Apostolus dicens: *Ac resurrectionis mortuorum, & iudicii æterni.* Fundamentum non debetis rursus iacere, vt iterum instruamini de fide generalis resurrectionis, & iudicij æterni, quod dabitur iustis, pariterq; iniustis: quasi iam nõ sitis de istis instructi. Notandumq; ad omnia semper subaudiendum esse, Non rursum. *Et hoc faciemus, siquidẽ permiserit Deus.* Hoc est, & ad maiora vos ducemus, & de his omnibus, quæ enumerauimus plenissimè docebimus vos, vt non sit iterum necesse ex toto & à capite ponere fundamentum. Ne verò vllatenus quis secundum, vel tertium æstimaret post peccata fieri baptisma: mox subintulit, dicens. *Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati.* Sub luce sancti spiritus in baptismate fidei. *Gustauerunt etiam donum cœleste.* Hoc est, remissionem perceperunt in baptismate, siue communicaue-

municauerunt corpori & sanguini domini post baptisma. *Et participes facti sunt spiritus sancti.* In distributionibus scilicet donorum. *Gustauerunt nihilominus bonum* Dei *uerbum.* Id est, doctrinam euangelicam intellexerunt. *Virtutesq; seculi uenturi.* Hoc est, glorificationem, resurrectionem, vitamque futuram. *Et prolapsi sunt.* A fide CHRISTI, negando illum: aut etiam ad criminalia prolapsi peccata. *Renouari iterum ad pœnitentiam:* Hoc est, nouos fieri per pœnitentiam: subauditur à superioribus, impossibile est. Impossibile est (inquit) iterum renouari posse eos per pœnitentiam & per baptismum, qui postquàm omnia superius memorata perceperunt, prolapsi sunt ad immunditiam criminalium peccatorum, aut etiam ad infidelitatem. Non dixit, Difficile est: sed, impossibile. Quod enim difficile vtcunque potest agi: impossibile vero est, quod nullo modo fieri potest. Quid ergo? exclusa est pœnitentia post baptismum, & venia delictorum? Absit: Duo siquidem sunt genera pœnitentiæ: Vnum quidem ante baptismum, quod deprecatio baptismi potest appellari: de quo superius diximus: quia iniungitur illis, qui instruuntur antè, quàm ad baptismum perueniant: quam beatus Apostolus hic excludit, dicens: non posse iterum renouari per pœnitentiam: quatenus pœnitentia facta iterum baptizetur. Alterum autem genus pœnitentiæ est, per quod post baptismum delentur peccata: quod beatus Apostolus non excludit. Terret ergo omnes, vt timeant post baptismi gratiam grauioribus peccatis se implicare: quia non potest fieri secunda renouatio per lauacrum baptismatis. Nam sicut CHRISTVS semel mortuus, & semel resurgens, iam non moritur: ita semel gratia baptismatis agenda est, nec potest iterari: nisi dubium fuerit, vtrum nam quis captus ab hostibus sit baptizatus. Renouari autem dixit, nouum fieri: nouum autem facere hominē, sacri baptismatis est, de quo propheta dicit: Renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua. Impossibile est, inquā, iterum renouari posse aliquē per pœnitentiā, quæ fit per baptismum, ad hoc, vt iterum baptizetur, pœnitentia expleta: quia ea, quæ suprà memorata sunt, perceperunt, virtutes seculi venturi gustauerunt. Quod dixit: Gustauerunt virtutes seculi venturi, tale est, ac si diceret: Si cognouerunt, quòd in resurrectione venturi sunt electi sicut

angeli Dei in cœlo, quòd & iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui, nullo modo possunt iterum nouari per pœnitentiam, & baptismum iteratum, si peccauerint criminale peccatum, sicut in primo baptismate noui effecti sunt: Erant enim qui volebant baptismum iterare, dicentes: Quicquid peccauero, non est mihi curæ: quoniam præcipiam me baptizare rursus, & renouabor totus, sicut prius. Quod Apostolus ex toto denegat, nullo modo posse fieri, & quia virtus baptismatis in cruce, & in sepultura CHRISTI maximè constat, proinde subiunxit: *Rursum crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes.* Tamen non ideo denegatur pœnitentia: quia licet non renouentur in baptismate iterum: indulgentiam tamen valebunt accipere per confessionem peccatorum, per humilitatem, per pœnitentiam, per eleemosynã, si habetur facultas, & si dimiserint fratribus in se peccantibus. Hoc est, qui iterum baptizari volunt & derisioni habere, hoc est enim ostentui habere: sed non potest fieri, quoniam sicut CHRISTVS semel mortuus est carne in cruce, ita & nos semel mori possumus in baptismate pro peccato. *Terra enim sæpe superuenientem bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo.* Hoc paradigmate Iudæos arguit, qui sæpe biberunt imbrem cœlestis doctrinæ, sed nunquàm germina fidei, bonorumque operum protulerunt. Ponit autem primùm comparationem de bona terra, ac deinde de mala: Terra (inquit) bibens imbrem: id est, bonæ voluntatis anima accipiens gratiam spiritus sancti, imbremque diuinorum eloquiorum: Et generans herbam opportunam, hoc est, virtutes, fidemque perfectam proferens: suis prædicatoribus, à quibus excolitur, siue sibimetipsi, accipit benedictionem vitæ æternæ, vel abundantiam virtutum, vt ferat fructus trigesimos, sexagesimos, pariterque centesimos: nihil enim opportunius fide perfecta in filium Dei cum vita optima. Proferens ergo Apostolus de anima florenti virtutibus hoc exemplũ, Deiq; benedictionem dignam, mox subiunxit aliud paradigma de illa, quæ suam negligit salutem, dum frequenter imbrem cœlestis doctrinæ posset suscipere. *Proferens autem spinas, & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima.* Per spinas & tribulos punctiones peccatorum possumus intelligere, quibus pungitur

gitur anima: de quibus dominus Adæ dixit: Terra tua spinas & tribulos germinabit tibi: id est, caro tua punctiones peccatorum, & aculeos vitiorum proferet tibi. Siue spinas & tribulos, curas superfluas, sollicitudinesque istius seculi debemus accipere: de quibus dominus dicit in euangelio: Curæ ergo istius mundi, & sollicitudinis diuitiarum terra reproba est, hoc est, laude indigna, & maledictioni proxima. Notandũq; quia nõ dixit, Maledicta est: sed maledictioni proxima: quãdiu enim reseruatur ad pœnitentiam, quasi non est maledicta: sin verò pœnitentiam noluerit agere, iam maledicta erit. Vnde sequitur: *Cuius consummatio.* Id est, finis illius animę in prauo opere & perseuerantia mala vsque ad exitum vitæ. *In combustionem.* Subaudi, ignis æterni erit. Nunc quidem quandiu spatium pœnitendi habet, maledictioni est proxima, sed si permanserit in iniquitate sua, combustioni æterni supplicij subiacebit: hæc enim combustio nõ erit nisi iis, qui vsq; in finẽ permanserint in peccatis suis: quia, In quacunq; die conuersus fuerit peccator, vita viuet, & non morietur. Postquàm sufficiẽter increpauit eos, terruit, ac percussit, blandiendo alloquitur eos, ne desperatos redderet: sed tamẽ neq; in omnibus adulatur, neq; in omnibus percutit: dicit ergo: *Confidimus autẽ in uobis dilectissimi meliora & uiciniora saluti, tametsi ita loquamur.* Quia nõ habuit vnde ad præsens laudaret, laudat eos de spe futurorum, quã habebat de illis: quasi diceret, nõ dicimus veluti putantes vos spinis plenos, sed timẽtes ne tales efficiamini: melius est enim vos verbis terreri, quàm vt rebus doleatis: optima quæq; operanda à vobis confidimus, vestræq; saluti proficua, quamuis ita loquamur. Nam quod superius diximus, scilicet, de reproba terra, & combustioni proxima, non de vobis hoc diximus, quia meliora de vobis credimus: reduxit quoque eis præterita bona illorum in memoriam, quatenus ex præteritis posset adducere ad bona quæq;. Ideoq; subiunxit: *Non enim iniustus est Deus, ut obliuiscatur operis uestri & dilectionis, quã ostendistis in nomine eius.* Ecce quomodo recreauit animos eorum, & cõfortauit, præterita bona opera ad mentem reuocans. Quia in omnipotentem dominum obliuio non cadit, ideo non obliuiscitur operum & laborum fidelium suorum. Et in hoc est iustus, quia remunerat electos suos pro se laborantes: si enim obliuisce-

retur operum illorum, nec eos remuneraret, vtcunque iniustus putaretur: quod omnino nefas est dicere: vnde Apostolus: Non (inquit) iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis, laborisque vestri, dilectionis, quam ostēdistis pro amore nominis eius in inuicem, & in omnes. *Qui ministrastis sanctis, & ministratis.* Adhuc secundum vestrum posse. De illis sanctis dicit, qui venientes ad fidem CHRISTI, expoliati sunt à Iudæis: quos laudat in hac epistola, dicens, Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis: & de quibus Esaias antè prædixerat: Et qui recessit (inquiens) à malo, Iudæorū prædæ patuit. Istis talibus expoliatis, ij qui non fuerant expoliati, prout poterant, ministrabāt. Quale verò, quantúmve desiderium haberet de salute eorum, sequentibus verbis ex parte exprimit, dicens: *Cupimus autem unumquemque uestrum eandem ostendere sollicitudinem.* Subaudi, quam retro habuistis. *Ad expletionem spei usque ad finem.* Vitæ vestræ: siue de die iudicij. *Vt non segnes efficiamini.* Hoc est, desides, & pigri in bono opere, & in mandatis Dei perficiendis. Desideramus (inquit) vos non tantùm circa verba, sed etiam in virtutibus conuersari: non quasi vestra propria culpantes, sed vt de futuris soliciti sitis admonentes: hoc est, quales fuistis primùm, tales cupimus & modo esse, & in futurum. Et non dixit, Volo: quod est autoritatis diuinæ: sed quod erat paternæ dilectionis: hoc est, Cupimus vnunquemque eandem erga fratres semper ostendere maximam curam, quam olim habuistis ad completionem spei humanæ æternam resurrectionem. Expletio enim spei, est adeptio rerum, quas nos consequuturos speramus. *Verum imitatores.* Cupimus vos esse. *Eorum qui fide & patientia hæreditabunt promissiones.* Hortatur iterum eos vt fide non ficta, & patientia perfecta expectent promissiones Dei, & hæreditatem, quam sanctis suis promisit: quod dupliciter accipi potest, scilicet vt referatur ad patriarchas, & sanctos veteris testamenti, qui multas promissiones acceperunt de CHRISTO, & hæreditatem terræ repromissionis, qui fidem habentes perfectam, qua crediderunt Deo, implere posse, quæ promisit: & patientiam solidissimam, quia non in se, sed in filiis suis promissiones expectauerunt implendas, meruerunt amici Dei esse, & in filiis suis easdem repromissiones hæreditare. Potest

test & ad Apostolos, aliosque sanctos referri, qui per fidē & patientiam meruerunt consequi. & hæreditare promissiones æternæ benedictionis à domino sibi & omnibus promissas fidelibus. *Abrahæ nanque promittens Deus, quoniam neminē habuit maiorem, per quem iuraret, iurauit per semetipsum,* dicens, *Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te.* Vt firmus corroboraret ea, quæ superius dixerat de sanctis, quòd hæreditauerunt promissiones Dei fide & patientia: idcirco vtitur exemplis, sed mira sapientia eius: aliquando enim laudibus extollendo blanditur eis, aliquando minis terret: nam in superioribus terret eos, ne infideles essent, & minus credu li promissionibus Dei: nunc autem exemplis hortatur ad pœ nitentiam & fidem, vt indubitanter credant, non solùm Deo dicente, verum etiam iurante per semetipsum. Si promitten te Deo iniquum est non credere, quàm impium est Deo iurante fidem non accommodare? Iurauit autem Deus pater Abrahæ per semetipsum: quia neminem habuit maiorem, per quem iuraret, dicens: Nisi benedicēs benedicam te, &c. Repetitio verbi, confirmatio est rei. Nisi, in hoc loco affirmatiuè ponitur pro Certè, siue pro Quia: & est sensus: Certè semper benedicam te in filiis tuis, semperq; multiplicabo te. *Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissiones.* Hoc est, diu per patientiam credendo, sustinens consecutus est promissionē in filiis suis de terra repromissiōis, quam eis promisit, dicens: Terrā hanc tibi dabo, & filiis tuis. Et insuper promissionem de CHRISTO, de quo ait: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Sequitur: *Homines enim per maiorem sui iurant, & omnis controuersiæ eorum finis ad confirmationem est iuramentum.* Quasi diceret, Si hominibus in futurum creditur, de quibus per prophetam dicitur: Omnis homo mēdax: quanto magis Dei iuramento credi oportet, qui est veritas, & nec falli, nec mentiri potest: & cui insuper sine iuramēto credi oportet? Homines (inquit) per maiorē sui iurant, hoc est, per dominū, qui est eorū creator. Iuramētum quoque est finis omnis contentionis eorū ad confirmationē: quia per iu ramentum credendū est, nec debet postmodum querela fieri iuramento completo, sed finis contentionis debet esse iuramentum sub cōfirmatione. *In quo.* Subaudi, iuramēto: vel ꝓpterea quia cōfirmatio rei iuramentū est. *Volēs Deus osten*

dere abundantius immobilitatem consilii sui pollicitationes hæredibus. Id est, patribus, siue promissionis hæredibus. *Interposuit iusiurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri, Deum fortissimum solatium habeamus.* Id est, firmiter illi credamus. *Qui confugimus.* Credendo. *Ad tenendā propositam spem.* Hoc est, ad accipiendam promissam remunerationem. Duas res immobiles hîc debemus accipere promissionem Dei de CHRISTO, qua dixit: In semine tuo benedicentur omnes gentes: & iusiurandum illius, quod dixit: Per memetipsum iuraui tibi: promissio enim illius immobilis est, quia non potuit mutari: & iuramentum illius veridicum. Quidam etiam vnam rem immobilem intelligi volunt, promissionem & iuramentum illius: alterum autem cõpletionem ipsius rei. Propositam verò spem dicit veritatem rerum gestarum, promissionem videlicet patriæ cœlestis, ad quam percipiēdam confugimus per fidem. *Quam.* Spem. *Sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam.* Sicut anchora iactata in naui non permittit eam circunferri, nec pericli tari, licet venti commoueant eam, sed iactata firmiter tenet nauem inter procellas & fluctus: ita fides spe futurorum bonorum roborata firmat mentem nostram inter prospera huius seculi & aduersa: & introduxit nos in speciem rerū, quā modo fide, & spe tenemus. Ideoque addidit Apostolus, dicens: *Et incedentem usque in interiora uelaminis.* In interiora velaminis vocat secreta regni cœlorum, & gaudia patriæ cœlestis: velum enim, quod erat ante sancta sanctorum, significat cœlum: quæ verò erant intra velum, secreta regni cœlorum: spes autem interiora velaminis penetrat, dum mentis contemplatione futura bona conspicit, dum cœlestia præmia absque vlla dubitatione credit sibi prouenire: sperat, amat, operibusq; ostendit, quid credat, & quid speret. Si hanc spem non habuerimus, vtique submergemur, non tantùm in spiritalibus, verum etiam in carnalibus, sicut submergitur nauis non habens iactatam anchorā: sed si prophetæ voci obaudierimus, dicentis: Iacta in domino curam tuam, & ipse te enutriet, tunc nostra spes fixa in interiora velaminis nulla infidelitate mergi poterit. Sequitur: *Vbi præcursor pro nobis introiit IESVS pontifex factus, & constitutus à Deo patre in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Vt firmiorem spem nobis

bis adderet, ideo hoc de CHRISTO subiunxit. Præcursor autem dicitur à præeundo, & præcurrendo: & est alicuius præcursor, sicut Ioannes CHRISTI. Considerandum autem, quia non dixit simpliciter, Introiit IESVS in interiora velaminis: sed cum aditamento, dicens: Vbi præcursor pro nobis introiit: veluti absque dubio nos oporteat prosequi præcursorem nostrum. Præcursorem vero & consequẽtem in eadem via esse conuenit. CHRISTVS itaque resurgens à mortuis, præcurrit nos ad altitudinem cœlorum: factusque est nobis præcursor, aperiendo nobis cœlum, & gaudia patriæ cœlestis reddendo. Si ergo volumus subsequi præcursorem nostrũ, debemus, sicut & ille ambulauit, & nos ambulare. Hoc autem ad naturam humanitatis filij Dei refertur, in qua semetipsum obtulit Deo patri in ara crucis, sacrificiũ salutis nostræ. Quare Christus secundum ordinem Melchisedech dicatur existere sacerdos, satis apertè (vt reor) paulò superius ostensum est: sed quòd dicit illum introisse in interiora velaminis, more pontificum Iudæorũ loquitur, qui semel in anno ingrediebantur intra velum & sancta sanctorum, oraturi pro populo: & CHRISTVS secreta regni cœlorum penetrãs orat assiduè pro salute fideliũ suorũ.

¶ *Hic enim Melchisedech rex Salem, sacerdos Dei summi fuit, qui obuiauit Abrahæ regresso à cæde regum, & benedixit ei, cui & decimas omnium diuisit Abraham.* Tradunt Hebræi Melchisedech ipsum esse Sem primogenitum Noe, qui eo tempore, quo natus est Abraham, habuerit annos ætatis ducentos nonaginta duos: eoque tempore, quo mortuus est Abraham, habuerit annos quingentos septuaginta quinque: & ita superuixerit Abraham annos trigintaquinq;: quibus expletis facti sunt omnes dies vitę illius sexcẽti anni: nec esse mirum si Abrahæ obuiã processerit, eique panem & vinum obtulerit, quod abnepoti suo iura paternitatis debebat: & benedixerit ei, decimasq; prædæ atque victoriæ ab eo acceperit, sicut sacerdos excelsi, & summi Dei, non falsorum Deorum, & idolorum: qui fuit etiam rex Salem: Salem autem, sicut beatus Hieronymus dicit, non est putanda Hierusalem, vt Iosephus historiographus, nostrorumq; plurimi arbitrantur: sed oppidum est iuxta Scitopolim, quod vsque hodie appellatur Salem, siue Salim: de quo teste beato Hieronymo, CA. VII

nymo, in euangelio legitur: Erat (inquit Ioannes) baptizans in Ennon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic. Idcirco autem fit ista varietas nominum, quia Hebræis multis in locis per consonantes solummodo scribunt, subtractis vocalibus, atque ita secundum arbitrium legentis pronunciatur nō vno semper, eodemq; modo. Ostenditur autem in eodem oppido palatium Melchisedech regis, ex magnitudine ruinarū ostendens veteris operis excellentiam. Ad quam ciuitatem, siue oppidum, legitur Iacob descēdisse, qui fuit in terra Chanaam regionis Sichem. Considerandū quoque est, quod Abraham de cæde hostium reuertens, quos persecutus est vsq; Dan, nō in via reuersionis habuit Hierusalem, sed potius Salem oppidum supra memoratum. *Primum quidem Melchisedech, qui interpretatur rex iustitiæ: deinde autē & rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens.* Sæpius autem beatus Apostolus Melchisedech in typum domini saluatoris introducit: quamuis enim penè omnes sancti & patriarchæ, & prophetæ priores in aliqua re figuram domini saluatoris expresserint: hic tamen Melchisedech specialius, qui non fuit de genere Iudæorū, in typum præcessit sacerdotij filij Dei, de quo dicit Deus pater in psalmo CIX. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Ordinem autē eius multis modis interpretari possumus, sicut iā supra dictū est, scilicet quod solus rex fuerit, & sacerdos, & ante circuncisionem functus sacerdotio, vt non gentes à Iudæis, sed Iudæi à gentibus sacerdotium acceperint: neque vnctus oleo visibili, vt Mosaica præcepta constituunt, sed oleo exultationis, fideiq; puritatemq; carnis & sanguinis victimas immolauerit, sed pane & vino, simplicique & puro sacrificio CHRISTI dedicauerit sacerdotium. Sed primus, vt Apostolus dicit, in hoc assimilatur filio Dei, quia interpretat rex iustitiæ. Melchon etenim, siue Melchi, regē sonat: sedech verò iustus, siue iustitia: & quis est verus rex iustitiæ, nisi CHRISTVS? qui dicit in psalmo, Ego autem constitutus sum rex ab eo. Ipse enim iustè, & rectè regit, & gubernat electos suos, iustitiæ amatores effectos. Deinde autē assimilatur filio Dei per id, quod dicitur rex pacis, quod pertinet ad CHRISTVM: Salem quippe interpretatur pax. CHRISTVS igitur nos iustifi-

iustificat, qui est rex iustitiæ, & ipse pacificat omnia, quæ in cœlis, & quæ in terris sunt, qui nascendo, & moriendo, resurgendo atque ascendendo pacem attulit mundo, qui secũdum diuinitatem sine fine, & sine initio rex est, ex æterno patre æternus, quamuis ex temporali matre temporalis esset: sicut istius Melchisedech non legimus initium, vel finem in scriptura sacra: sic non legimus filij Dei initium vel finem: non est enim aliquid horum in natura deitatis: & in hoc est similitudo, quòd nec illius, nec istius initium legitur vel finis. Illius autem, quia non est scriptum: istius quidem, quia omnino non est: neque enim sub quo natus est Melchisedech legitur, neq; quando mortuus est narratur: sed subitò introducitur, sicut & Helias. Nec omnino credendum est, quòd Melchisedech sine patre, aut sine matre esset, cum CHRISTVS quoque secundum vtranque naturam & matrem habuerit, & patrem: sed propterea hoc dicitur de illo, quia subitò introducitur, in diuina scriptura, sicut diximus, & genealogia illius non commemoratur: de quo & dicitur, *Assimilatus autem filio Dei.* In his omnibus superius dictis. *Manet sacerdos in æternum.* Nõ in se, sed in CHRISTO. Nã Melchisedech mortuꝰ est, sed figura eius æternaliter in Christo manet. Similitudo autem hîc non pro ætate ponitur, sed pro figura. *Intuemini autem quantus sit hic, cui decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha.* Conuertit sermonem suum ad eos, qui gloriantur se filios esse Abrahæ, & nobilitatem generis ab illo ducere se iactant. Vnde in euangelio domino eum præponere conabantur, dum dicerent: Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Vt ergo illorum superbiam confunderet Apostolus, dixit: Intuemini, & attendite diligenter, quantus fuerit hic Melchisedech, sacerdos Dei summi, cui decimas dedit Abraham patriarcha de præcipuis: id est, de melioribus spoliis. Quibus verbis vult ostẽdere, maioris dignitatis & honoris fuisse Melchisedech, quàm Abraham: ac per hoc maius, & sanctius fore sacerdotium CHRISTI, quàm Iudæorum: quasi diceret, Quem vos hominibus excellentiorem omnibus æstimatis, hic decimas obtulit Melchisedech, qui in figura CHRISTI præcessit. *Et quidem de filiis Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est, à fra-*

tribus

tribus suis: quanquam & ipsi de lumbis exierint Abrahæ. Tanta (inquit) est excellentia sacerdotij, vt etiam ipsi qui eundem habuerant progenitorem, & ab vno patre descenderant, propter excellentiæ meritum, quo meliores erant fratribus suis, vtpote Aaron, qui inter mortuos & viuentes stans, iram domini placauit, sacerdotij dignitatẽ mererẽtur adipisci: ac ꝓpterea nisi maioris dignitatis esset Melchisedech, q̃ Abrahã, nequaquã Abrahã alienigenæ decimas dedisset, sicut Aaron maioris meriti fuit, quàm fratres illius tribuum reliquarum: dicit ergo: Et quidem de filiis Leui accipientes sacerdotium, sicut accepit Aaron & filij eius, mandatum & præceptũ habent secundum legem, sumere decimas à populo, quasi meliores illis, & hoc à fratribus suis, cum vnum eundemque habuissent progenitorem: iuxta quod Apostolus manifestat, dicens: Quãquam & ipsi fratres Leui de lumbis exierint Abrahæ. *Cuius autem generatio.* Id est, Melchisedech. *Non adnumeratur in eis.* Id est, in filiis Leui. *Decimas sumpsit ab Abraham & hunc.* Hoc est, Abraham. *Qui habebat promissiones.* De filio Dei. *Benedixit.* Ille Melchisedech, Hic ostendit incircuncisum sacerdotem, sacerdote circunciso multò esse sublimiorem. Quomodo ergo hæc ostendit? vtique quia ipse Leui, ex quo sacerdotale genus ortũ est, decimatus est à Melchisedech in lumbis progenitoris sui: iamque erat Abraham circuncisus: iamq; promissiones de CHRISTO acceperat, quòd in semine eius benedicerentur omnes gentes, quando benedictus est à Melchisedech sacerdote incircunciso, dans ei decimas totius prædæ. Benedicens autem eum Melchisedech ait: Benedictus Abraham Deo, quo protegente hostes in manu eius sunt, & alia, quæ sequuntur in eodẽ loco. *Sine autẽ ulla cõtradictiõe, quòd minus est, à meliore benedicitur.* Quasi diceret: Omnib. luce clarius videtur, quòd minor à maiore benedicitur: Vnde Abraham quasi minor, à Melchisedech tanquam à meliore benedicitur, vel benedictionem percepit: proinde maior est, ac melior typus CHRISTI, quàm illius, qui promissiones de CHRISTO habebat. *Et hic quidem morientes homines decimas accipiunt: ibi autem cõtestatur, quia uiuit, Et ut ita dictum sit, per Abraham & Leui, Qui decimas accepit, decimatus est.* Hic, inquit, hoc est, in præsenti seculo, vel in templo, quod adhuc stabat: Morientes homines: filij videlicet Leui,

cet Leui, qui mortales ac moribundi sunt:decimas accipiũt. Ibi autem:id est,in alia vita:in loco vbi dicitur de CHRISTO:Tu es sacerdos in æternum: cõtestatur Deus pater cũ iuramento,quia viuit CHRISTVS. Vnde dicit Psalmista:Iurauit dominus & non pœnitebit eum:tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. *Adhuc enim in lumbis.* Hoc est, in propagine seminis. *Patris erat.* Leui. *Quando obuiauit ei Melchisedech.* Quomodo dicit Leui decimatum esse à Melchisedech, cùm necdum natus esset, præsertim cùm & filius fuerit naturalis Iacob? vtique non in se est decimatus,sed in Abraham, de cuius progenie descendit, quãdo Abraham decimas obtulit Melchisedech, in illo omnes filij eius dederunt.Quapropter dicit Apostolus, qui decimas in filiis suis à fratribus accepit, decimat⁹ est per Abraham,siue in Abraham.Quibus verbis declaratur,quia nisi sacerdotium Melchisedech, qui in figura CHRISTI sacerdotium præcessit,maioris dignitatis non esset, nequaquã Abraham,omnesque filij eius ab illo decimati essent: dum enim sacerdotium à sacerdotio decimatur,maioris dignitatis vnum altero ostenditur. *Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat:populus enim sub ipso legem accepit:quid adhuc necessarium secundum ordinem Melchisedech alium exurgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici?Translato enim sacerdotio necesse est,ut legis translatio fiat.* Hic incipit iam pleni⁹ differentias noui testamenti ostendere,dicens:Si cõsummatio,id est,perfectio vitæ,atque iustificationis,per sacerdotiũ Leuiticum fuit, quid necesse fuit alium exurgere sacerdotẽ secundum ordinem Melchisedech?Nanque Aaron primum post legem datam sacerdotem fuisse de tribu Leui nulli dubium est:ideo sacerdotium,quo functus est, Leuiticum nominauit sacerdotium. Vel certè quia ipse Leui in filiis functus illo sacerdotio est: nam nepotes illius susceperũt illud, Moyses scilicet, & Aaron cum reliquis fratribus ex eadem tribu:nã Leui genuit Caah,Caah verò Amrã, Amrã autem Moysen & Aaron. Ideo dicit populum sub illo sacerdotio legem accepisse:quia Moyses & Aaron principes erãt illis tẽporibus in populo, qui ipsam legẽ administrauerunt de tribu sacerdotali existẽtes:ergo sacerdotio Leuitico multò melior est ordo sacerdotij Melchisedech, qui typum gerebat sa

cerdotis nostri: nequaquam enim dixisset, Secundum ordinẽ Melchisedech: si illud sacerdotium Aaron melius esset, sub quo populus Iudæorum legem accepit. Si autem sacerdotiũ legis translatum est ad CHRISTVM secundum ordinem Melchisedech, necesse est, vt & legis translatio fiat: hoc est, à lege Moysi necesse est transire ad legem euangelij: neque enim potest sine lege sacerdos, & sine testamento esse, & sine præceptis. Summis nisibus laborat apostolus, vt à lege Moysi faceret transire ad legem euangelij, à carnalibus ad spiritalia. *In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altario præsto fuit. Manifestum est enim, quod ex Iuda ortus sit dominus noster: In qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses est locutus.* In quo enim (ait) hæc dicuntur? Id est, de quo hæc dicunt, q. est, sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech? dominum significant saluatorem de alia tribu esse, quàm de sacerdotali, de illa videlicet, de qua null⁹ altario pręsto fuit: hoc est, de tribu Iuda: non autem ordine tantummodo, neque testamento, vel præceptis mutatum est, sed etiam tribu & quomodo translatum est sacerdotium de tribu in tribũ? de sacerdotali videlicet ad regalem: vt eadẽ ipsa sit & sacerdotalis & regalis in CHRISTO, qui est rex & sacerdos. Intuere mysterium: Primum fuit regale sacerdotium Melchisedech, secundum consequentiam huius sermonis: Secundũ autem fuit sacerdotium solummodo sacerdotale in Aaron: Tertium iterum fuit regale sacerdotium in CHRISTO, sicut & primum. Vnde ecclesia modo regale sacerdotium habet, dicente Petro apostolo: Vos genus sanctum, regale sacerdotium. Tribus ergo Iuda, ex qua dominus ortus est per Mariam virginem, cum semper regia esset, nunquam sacerdotalis, in CHRISTO fuit vtrunque, & regalis & sacerdotalis: translato ex toto sacerdotio à tribu Leui, quæ antea sacerdotalis erat. *Et amplius adhuc manifestum est, si secundum ordinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non secundum legẽ mandati carnalis factus est, sed secundum uirtutem uitæ insolubilis. Contestatur enim.* Deus pater, loquens ad filium. *Quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Defectus dictionis isto in loco habetur satis necessarius: quapropter dicatur ita: Et amplius adhuc manifestum est: subaudi, destructum esse sacerdotium legis per hoc, quòd CHRI-

STVS

STVS nō secundum ordinē Aaron dicatur sacerdos esse in æternum, sed secūdum ordinem Melchisedech: per hoc, quia de tribu Leui non fuit. Quod enim dicit, Si secūdum ordinē Melchisedech exurgeret alius sacerdos: nō dubitatiuè loquitur, sed affirmatiuè: quasi diceret, Amplius adhuc per hoc demonstratur destructum esse sacerdotium legis: quia secundū ordinem Melchisedech surrexit CHRISTVS alius sacerdos, qui non secundum carnalis mandati legem factus est sacerdos, sicut Aaron. Legem carnalis mandati vocat, quia ex maxima parte carnalis erat, carnalia pręcipiens in circuncisione, in mundatione corporis, in hostiis & oblationibus, in discretione ciborum, dierum, ac temporum, dicēs: Mane extra castra: laua corpus tuū: offer hoc vel illud: abstine ab his cibis: obserua ista tempora, cæteraque his similia, quæ omnia morte finienda erant. CHRISTI autem sacerdotium spiritale est, & secundum virtutem vitæ insolubilis: id est, secundum potentiam vitæ indeficientis: quæ nullo mortis interuentu solui poterit: habet enim CHRISTVS in se vitam insolubilem: quia quamuis ad tempus mortuus esset carne, tamen in æternum diuinitate viuit, & insuper humanitate, postquam victor à mortuis resurrexit. Vnde Deus pater contestatur iurando, quia viuit, dicens per Psalmistam: Tu es sacerdos in æternum. *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati.* Hoc est, legis Moysi. *Propter infirmitatem eius & inutilitatem.* Infirmitatem in hoc loco habebat lex: quia operantes se, non valebat iuuare: inutilitatem verò, quia nemini regnum cœlorum valebat aperire. Vnde sequitur: *Nihil enim ad perfectum adduxit lex.* Quid enim? nihil profuit lex? profuit quidem aliquid corpora mundando, peccata quædam relaxando: sed nihil ad hoc profuit, vt perfectos facere potuisset seruientes in ea, quoniam grauiora peccata non tollebat, nec ianuam patriæ cœlestis alicui aperiebat: quapropter reprobata est, vt gratiæ dei daretur locus, in qua perfectio constat: vtilis quidem fuit fidem habentibus in CHRISTO, non illis, qui totam spem suam in carnalibus obseruationibus ponebāt. *Introductio uero melioris spei.* Subaudi, est modo in gratia. *In qua.* Spe. *Proximamus ad Deū.* Habuit quidem lex spem, sed non talem, qualem gratia præstitit: sperabant enim beneplacentes, legemq; custodientes

possidere

possidere terram, iuxta illud. Si volueritis, & audieritis me, bona terra comedetis: nihilque ærumnosum pati, prosperè viuere, sicut dictum est: Qui fecerit eam, viuet. Hic autē speramus, quia plangentes & euangelica præcepta custodientes, non terram possidebimus, sed cœlum. Insuper etiā, quod cœlum multo melius est, speramus proximi Deo consistere, ad ipsum solium paternum peruenire, & ministrare ei cum angelis, iuxta quod saluator dixit in euangelio: Fulgebunt iusti sicut sol in regno patris sui: eruntque sicut angeli Dei in cœlo. Hoc vero sacerdotium per quod hanc gloriam possessuri sumus, non est sine iureiurando, vt firmam Dei promissionē credamus. Vnde apostolus subdit. *Et quantum est.* Subaudi firmum istud sacerdotium CHRISTI, de quo loquimur, vtique multum quia. *Non sine iureiurando.* Firmatum est. *Alii quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt.* Vt Aaron, filiique eius, quibus Deus non iurauit, quòd esset sacerdos in æternum secundum ordinem legis. *Hic autem cum iureiurādo.* Sacerdos factus est. *Per eum.* Hoc est, per Deum patrē. *Qui dixit ad illum: Iurauit dominus, & non pœnitebit eum.* Id est, non mutabit iuramentum suum. *Quoniam tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Intantum melioris testamenti sponsor:* Siue promissor, *Factus est Iesus.* Subaudi, in quantum cum iure iurando dei patris suum sacerdotium tenet: inquantum sacerdotium CHRISTI, quod iuramēto Dei est sancitum, sua dignitate præcellit etiam gratia euāgelij legem Moysi. *Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes.* Secundum legem. *Idcirco quòd morte prohiberētur permanere: hic autem.* CHRISTVS, cui pater dixit cum iureiurando: Tu es sacerdos in æternum. *Eo quod permanet in æternū, sempiternum habet sacerdotium.* Duas hic ponit differentias beatus Apostolus: quia sacerdos noster non habet finem, sicut sacerdotes legis: & quia cum iureiurādo suum sacerdotiū possessurus est. Quia enim sacerdotes legis mortales erant, plures facti sunt in ipsa lege, sicuti Aaron & filij eius: ideo quòd morte præuenti, prohiberētur permanere in sacerdotio: mortuis enim patribus, succedebant filij in locum ipsorum: IESVS autem solus, quia immortalis est, sempiternum habet sacerdotium: nec vllum habere poterit subsequentem: eo ꝙ ipse maneat in æternum. Sequitur: *Vnde & saluare in perpetuum po-*

petuum potest, accedens per semetipsum ad Deum, *semper viuens, ad interpellandũ pro nobis.* Vnde, inquit, quia CHRISTVS in æternum manet, & sempiternum habet sacerdotium, semper interpellat pro nobis, sempérque potest saluare. Quod verò quidam codices habent, Accedens per semetipsum ad Deum: quidam verò plurali numero, Accedentes: vtrunque recipi potest. CHRISTVS ergo pontifex noster non per alium põtificem maiorem ipse accedit ad Deum patrem, sed per semetipsum: ideóque potest saluare in se credentes. Potest & ita intelligi, quod dicit: Saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum: nam quia puri homines sumus, per illum accedimus ad Deum patrem (quia mediator existens adstat vultui Dei pro nobis) dirigentes per illum preces nostras ad patrem. Vnde sacerdotes ecclesiæ altari assistentes dicunt: Suscipe domine preces populi tui, per dominum nostrum IESVM CHRISTVM, filium tuum. Et quia semper viuit, semper interpellat pro nobis: Alij verò pontifices quia semper nõ erant, semper non interpellabant. Interpellat autem pro nobis per hoc, ꝙ humanam naturam assumpsit pro nobis, quã assiduè ostendit vultui Dei pro nobis, & miseretur secundum vtranque substantiam. *Talis enim decebat, ut nobis esset pontifex sanctus, innocẽs, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus.* Nõ eramus digni, nec promerebamur talem habere pontificẽ: sed necesse erat nobis, vt talem haberemus pontificem, qui esset sanctus in interiore homine, innocens manibus, impolluto corpore, segregatus à peccatoribus. Idem ab omni peccato immunis, & à conuersatione peccatorum separatus. In hoc enim fuit separatus, quia alij homines cum peccato concipiuntur, & nascuntur, atque ab hoc seculo cum peccato transeunt: hic autem sine peccato est conceptus, sine peccato est natus, & sine peccato ab hoc mundo transiit: quoniam peccatum nõ fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Factus est excelsior cœlis, quando quadragesimo die admirandæ suæ resurrectionis super omnes cœlos, & super omnes ordines cœlestium spirituũ eleuatus est ad consessum paternæ maiestatis, vbi nunc sedet in plenitudine honoris, gloriæ. Potest & ita intelligi, quod dixit: Talis nobis decebat, vt esset pontifex: quasi diceret: Iudæi velut serui timore legis Deo seruientes legales põtifices

habuerunt, sibi cōseruos, mortalesque, ac peccatores, qui pro semetipsis similiter indigebant offerre: nos autem quibus dictum est, Iam non dico vos seruos, sed amicos meos: & quia filij Dei sumus, seruiendo illi amore filiationis, decet, vt habeamus pontificem immortalem segregatum à peccatorib⁹. Sequitur: *Qui non haberet quotidie necessitatem, quemadmodum sacerdotes legis prius pro suis delictis hostias offerre: deinde pro populi: hoc enim fecit semel se offerendo.* Dominus noster IESVS CHRISTVS quid fecit? vtique obtulit sacrificium nō pro suis delictis, sed pro nostris: & semel hoc fecit, non amplius: quia semel mortuus pro peccatis nostris, & iam non moritur: mors illi vltrà non dominabitur: Magnitudinē CHRISTI sacrificij hic ostendit, quod semel oblatum tantū præualuit, quantum omnia sacrificia legalia non valuerunt: vnū enim fuit, & semel oblatum, & sufficit in sempiternū ad tollenda omnia peccata credentium. Pontifices autem Iudæorum peccatores erant: & ideo necesse habebant pro suis delictis hostias offerre: & idcirco sacrificia illa hominem iustificare non poterant, quia inconueniens erat, vt pro homine rationali irrationale animal offerretur. Quærebatur pontifex sine peccato, & hostia rationabilis, nec inueniebatur: inuentus est vnus sine peccato Deus & homo, & obtulit seipsum rationabile sacrificium pro salute hominis rationalis. *Lex enim homines cōstituit sacerdotes, infirmitatem habentes.* Et dixit dominus ad Moysen: Vnges Aaron & filios eius mihi in sacerdotes: sed quia illi infirmitatem, hoc est, peccata habebant, vt pro populi, ita pro suis delictis hostias offerrent. Iste autem tam potēs est, vt non indigeret pro se offerre, sed insuper semel oblato suæ carnis sacrificio omniū saluti sufficeret. *Sermo autem iurisiurandi qui post legem est filium in æternum perfectum.* Subaudi, ostendit, siue perfectum constituit sacerdotem, non infirmitate grauatum, sicut lex constituit suos post legem, factus est sermo Dei patris ad Dauid de CHRISTO cum iureiurādo, vbi dicitur: Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum. Ponit hic Apostolus filij nomen ad distinctionem seruorum, qui fuerunt in lege: quia serui infirmi fuerunt, siue quia peccatores, siue quia mortales erant: filium verò perfectum ostendit, quia semper viuit, & sine peccato est.

CAPVT. VIII.

¶ *Capitulum autem*

super

super ea quae dicuntur. Hoc est, repetitio super ea, quæ dicuntur de CHRISTO: quo dicto significat aliquid summum & magnum: & quasi recapitulatione præcedentis dispositionis ad rem ipsam deducit auditorem. *Talem habemus pontificem.* Subaudi, qualem superius diximus, sanctum videlicet, innocentem, impollutum, segregatum à peccatoribus, & qualem adhuc dicturi sumus in sequentibus. *Qui concedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis sanctorum minister, & tabernaculi ueri. quod fixit Deus, & non homo.* Sedem magnitudinis in cœlis debemus accipere plenitudinem paternæ maiestatis, in qua filius Dei sedet: quæ etiam designatur per dexteram: nec est pueriliter accipiendum, quòd Deus pater dexteram aut sinistram habeat, qui spiritus est omnia implens: vt ita sedeat filius in dextera illius, sicut solet sedere filius iuxta patrem suum regem. Sed, sicut diximus, plenitudinem maiestatis, summamque gloriam beatitudinis, & prosperitatis, debemus per dexteram intelligere, in qua filius sedet. Sedere autem pro habitare ponitur. Pontifex ergo noster, qui consedit in summa gloria paternæ maiestatis in cœlis, sanctorum minister est: quod duobus modis accipi potest: Veniens quippe dominus in mundum per incarnationis exhibitionem, ministrauit sanctis apostolis, aliisque fidelibus, etiam qui adhuc futuri sunt, panem refectionis verbi spiritalis, & potum doctrinæ euangelicæ, dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat, Et: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Ministrauit illis etiam documentum fidei, & gratiam baptismatis, & insuper, quod maius fuit, sacramentum redemptionis per passionem suam, & cognitionem mysteriorum in lege & prophetis, ac post ascensionem ministrauit electis suis, apparens in mundo. Dicatur & aliter: Sanctorum minister erit in futurum, quando semetipsum ministrabit illis, & cognoscent eum cum patre & spiritu sancto sicuti est: scilicet cùm dederit regnum suum Deo & patri. Vnde in euangelio de se sub persona patrisfamiliâs loquens, dicit: Amen dico vobis, quòd præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Transire enim dicitur, quia electos suos de iudicio ad regnum transire faciet, vel ad contemplationem humanitatis in diui-

nitatis suæ cognitionem nos eleuabit. Ministrabit illis, cum se, & patrem cum spiritu sancto eis manifestabit: nam cibus & vita illorum visio sanctæ trinitatis erit, sicut ipse dicit ad patrem: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te cũ spiritu sancto, & IESVM CHRISTVM quem misisti, vnum & verum Deum. Tabernaculi quoque veri minister est, quod cõstituit, siue composuit Deus, & non homo: Id est, cœli, quod nobis ipse administrat, vt claritate syderum illius illustremur. Tabernaculum enim quod Beseichel composuit in deserto, siue quod templum Salomon fecit in terra repromissionis, non fuit verum: quia & vetustate cõsumptum est, nec semper durare potuit: ideoque tabernaculum verum cœlum vocat, quoniam in æternum stabit, nulláque vetustate consumetur. Potest & altiori sensu intelligi, vt tabernaculum verum accipiantur animæ sanctorũ: quibus ipse filius Dei gaudia patriæ cœlestis administrat, & in quibus habitare dignatur: iuxta quod per prophetam dicit: Inhabitabo in illis, & inambulabo. Et Apostolus, in interiore homine habitare CHRISTVM per fidem in cordibus nostris. Et, Templũ Dei sanctum est, quod estis vos. *Omnis enim pontifex ad offerenda munera & hostias constituitur: unde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.* Nõ potest esse sacerdos, nisi habeat, quod offerat: pontifices enim veteris sacerdotij secundũ præceptum legis munera & hostias pro populi offerebant delictis. CHRISTVS verò in sempiterna diuinitatis suæ natura cùm non haberet, quod offerret, sumpsit ex nobis, quod pro nobis offerret: id est, carnem humanam: seipsum videlicet, quẽ obtulit in ara crucis. Quid ergo tam aptum immolationi, quàm caro rationalis pro irrationali? & quid tã mũdum pro mundandis, quàm carnem sine vlla contagione, & immaculatam offerre? Et quoniam quatuor in omni sacrificio consyderanda sunt, videlicet, cui offeratur: à quo offeratur: quid offeratur: pro quibus offeratur: hæc etiam possumus hic reperire satis eleganter: quia enim nulli sacrificium debetur, nisi soli Deo: pontifex noster mundã hostiam pro nobis Deo patri obtulit. Idem existẽs sacerdos ad sacrificium, offert etiam sacrificium Deo patri acceptum per ecclesiam suam. Dum ergo nos offerimus sacramenta corporis eius, ipse offert. *Si ergo esset super terram.* Subaudi sacerdos terrenus

renus secundum ordinem Aaron. *Nec esset sacerdos.* Secundum ordinem Melchisedech. *Cum essent.* Sacerdotes Leuitici generis. *Qui offerrent secundum legẽ munera, qui exemplari & umbræ deseruiunt cœlestium, sicut responsum est Moysi, cum cõsummasset.* Ac perfecisset. *Tabernaculũ.* Oraculi. Si esset terrenus pontifex super terram, sicut Aaron, vel alius secundum ordinem Melchisedech, immortalis, & sine peccato, qui sacrificiis potuisset mundare genus humanum, perfectumque reddere, non esset vtique sacerdos secundum ordinem Melchisedech in æternum: quia satis essent, qui offerrent legalia munera. Sed quia Aaron & filij eius mortales erant, & peccatores, quapropter non poterant genus humanum perfectũ reddere: ideo venit CHRISTVS sine peccato, qui in æternum suum sacerdotium teneret, suóque sacrificio genus humanum perfectissimè mundaret: non talis, quales illi fuerunt, qui exemplari & vmbræ deseruiunt cœlestium. Exemplar est figura & similitudo, per quod alia res ostenditur: sicut imago expressa in pariete exemplar est, & figura veri luminis. Sacerdotes igitur Iudæorum exemplari: id est, figuræ, & vmbræ cœlestium mysteriorum deseruiebant, quia omnia illa similitudines & figuræ erant istorum, quæ in ecclesia modo in veritate agũtur. Cœlestia autem mysteria dicit spiritalia, quòd obseruatores suos in veritate ad cœlestia ducunt. Nõne cœleste altare est fides nostra, in qua offerimus quotidie orationes nostras Deo? *Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte.* Quoniam auditus noster minus aptus esse videtur ad disciplinam percipiẽdam quàm visus: non enim ita animo commendamus, quæ audimus, quomodo illa quæ ipso visu percipimus: Ideo non solum auditu, verum etiam visu demonstratum est Moysi à domino in monte, quod erat facturus cooperante Beselehel: vnde dicit: Vide vt omnia facias secundum illam similitudinem, quæ tibi in monte ostensa est. Quod autem dicit, intelligendum est tã de tabernaculi cõstructione, vasorumq; ei⁹, quàm de sacrificiis & hostiis, quæ ibi oblaturi erant. *Nunc autem melius sortitus est ministerium.* Sacerdotij videlicet dignitatem. *Quanto & melioris testamẽti mediator est: quod in melioribus repromissionibus sancitum est.* Hoc est, firmatum, statutũ, & corroboratum. Vides (inquit) quanto melior ista celebra-

tio illa, quæ tunc temporis agebatur: ſiquidem illa ad exemplar & figura eſt, iſta veritas, ſicut in euãgelio loquitur: Lex per Moyſen data eſt: gratia & veritas per IESVM CHRISTVM facta eſt. Nunc: hoc eſt, in nouiſſima mundi ætate, tãto melius miniſteriũ ſortitꝰ eſt ſacerdotij CHRISTVS, quàm fuiſſet illud legale, quanto & melioris teſtamenti mediator eſt: Quanto meliora ſunt cœleſtia terrenis, æterna tẽporalibus: tanto melioris teſtamenti dator eſt IESVS, & tãto melioribus promiſſionibus confirmatum eſt. Iſtud teſtamentum etenim temporalia ac terrena promittebat, dicens: Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Et: Obſerua, quæ præcipio tibi, vt ſis longæuus ſuper terram: cæteráque iis ſimilia promittens temporalia atque terrena. Nouũ verò, quod per CHRISTVM datũ eſt, promittit, ac tribuit cœleſtia & terrena, vitámque perfectam per gratiam baptiſmatis, & fidem dominicæ paſſionis, & remiſſionem omnium peccatorum. Et: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Et: Quia erunt electi ſicut angeli Dei in cœlo. Et inſuper quod maius eſt, quod dicitur in euangelio Ioannis: Quotquot (inquit) receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri. Ecce quomodo melioris teſtamenti mediator & dator eſt CHRISTVS, & quomodo melioribus promiſſionibus confirmatum eſt. In hoc quoque melius ſacerdotium ſortitꝰ eſt, quia illud fuit temporale, iſtud æternum. Illud non poterat hominem iuſtificare, nec regnum cœlorum ſuis obſeruatoribus reſerare: iſtud verò & perfectè iuſtificat hominẽ, ſtatimque regnum cœlorum aperit. Mediator autem teſtamenti appellatur dominus, quia ſicut Moyſes mediator fuit inter Deum & populum, verba Dei ad populum referens, iterúmque populi ad Deum: ita & CHRISTVS verba Dei patris nobis retulit, iterúmque noſtra refert ad illum. Tranſiens Apoſtolus à ſacerdote & ſacrificio, tunc demum & teſtamenti differentiam facit, dicens. *Nam ſi illud prius.* Teſtamentum. *Culpa uacaſſet, non utique ſecundi.* Teſtamenti. *Locus inquireretur.* Hoc eſt: ſi illud teſtamentum legis peccata poſſet auferre, vt obſeruatores ſui inculpabiles eſſent, non ſecundi teſtamenti locus relinqueretur: ſed quia illud non fuit perfectum, illo ſublato inuentus eſt locus aptus ſecundi teſtamenti. Sequitur: *Vituperans enim eos.* Id

eos. Id eſt, non approbans dignos laude. *Dicit.* Per prophetam. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, & conſummabo ſuper domum Iſraël, & ſuper domum Iuda teſtamentum nouum.* Quantum ad literam pertinet, per domum Iſrael decem tribus intelliguntur, quæ ſeparauerunt ſe à domo Dauid temporibus Hieroboam: per domum autem Iuda duæ tribus, Iuda, & Beniamin cum tribu ſacerdotali, quæ adhæſerunt domui Dauid. Altiori autem intellectu per vtranque domum debemus intelligere omnes tam ex Iudæis, quàm ex gentibus credentes, qui Deum rectè confitendo, quod interpretatur Iudas, veri Iſraëlitæ, hoc eſt, Deum mente videntes ſunt, quibus Deus perfecit, atque compleuit teſtamentum nouum: gratiam ſcilicet euangelij. Teſtamentum autem nouū dicitur, ad differentiam veteris. Vt verò altius dicamus: Vetus teſtamentum ad hoc dicitur, eò quòd hominem in vetuſtate peccati poſitum nouum reddere non valebat. At verò nouum teſtamentū eſt dictum, eò quòd veterem, id eſt, peccato veteris hominis Adæ commaculatum, nouum efficiat in baptiſmate per fidem dominicæ paſſionis: quod non eſt ſimile teſtamento veteri, quod fecit cum patribus eorum: quia illud terrena promittebat, ac temporalia, & præcipiebat carnalia: iſtud verò æterna, & cœleſtia promittit, præcipiens ſpiritalia. Quod vero dixit: In die qua apprehendi manum illorum, vt educerem eos de terra Aegypti: magnam familiaritatem ſuam omnipotens Deus oſtendit, quam exhibuit illi populo: more enim mulierum loquitur ſermo diuinus, quæ ſolent paruulorum manus apprehendere, & plerunq; ad ſe conducere, plerunq; etiam huc illucq; ſuſtentando illos, ne labantur, vtpote firmos greſſus adhuc non habentes: ſic omnipotens Deus, cùm ille populus puerilis ac paruulus eſſet, quia neque greſſus bonæ operationis habebat, neque fortitudinem, quà ſe poſſet exoluere de iugo opprimentium, tetendit ei manum ſuam, magnum videlicet auxilium pietatis ſuæ: & extraxit eum de fornace ferrea, trahens ad cognitionem ſuam, & amplexus gratiſſimos: ſimulque deducens per deſerti vaſtitatem, introduxit in terram omnibus meliorem. Sed quia non permanſerunt in teſtamento eius: hoc eſt, non ſeruauerunt, quod præceptum eſt eis in teſtamento neglexit eos: hoc eſt, dimiſit eos ire ſecundum de-

ſideria cordis eorum,iuxta quod Pſalmiſta dixit. Notandum autem, quia quum dixiſſet ſermo diuinus: Perficiam teſtamentum:addidit: *Non ſecundum teſtamentum quod feci cum patribus eorum.* Ne fortè Iudæi poſſent oblatrando dicere, illud teſtamentum deſtruendum eſſe,de quo dixit Abrahæ: In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Diſcretè manifeſtauit, de quo loqueretur, cùm ſubintulit: *In die qua apprehendi manum illorum, ut educerem eos de terra Aegypti: Quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit dominus.* De lege enim hoc dixit, quam quinquageſima die egreſſionis illorum de terra Aegypti datam eſſe conſtat in monte Sinai,in qua non permanſerunt patres eorum, ſed fecerunt vitulum in Oreb, & adorauerunt. Nam illud quod pepigit cum Abraham, in CHRISTO completum eſt, in quo benedicentur omnes gentes. *Quia hoc teſtamentum quod diſponam domui Iſraël.* Omnibus ſcilicet credentibus. *Poſt dies illos, dicit dominus, dabo leges meas in mente eorum, & in cordibus eorum ſuperſcribam eas: & ero eis in Deum: & ipſi erunt mihi in populum. Et non docebit unuſquiſque proximum ſuum, & unuſquiſque fratrem ſuum, dicens: Cognoſce dominum: quoniam omnes ſcient me à maiore uſque ad minorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatum eorum non memorabor amplius.* Magna diſtantia inter legem & legem, inter ſcripturam & ſcripturam, inter doctores legis doctoreſque euangelij,inter literam & gratiam ſpiritalis intelligentiæ. Nam litera legis ſcripta eſt in tabulis lapideis: gratia autem ſpiritalis intelligentiæ data eſt fidelibus per ſpiritum ſanctum in corde: per quem ſpiritum charitas Dei diffuſa eſt in cordibus fidelium. Hoc autem quod dicit: Dabo leges meas in mente eorum, & in cordibus eorum ſcribam eas: ſpecialiter ad ſanctos Apoſtolos pertinet, qui gratiam noui teſtamenti non habuerunt ſcriptam in tabulis lapideis, neque in membranis: ſed in mente & cordibus ſuis diuinitus habuerunt exaratam. Primùm quidem dominicam paſſionem,quando (ſicut Matthæus narrat) aſcendit in montem, ibiq; cum eis illum prolixum ſermonem habuit: vbi inſtitutio totius perfectæ vitæ continetur. Secundò verò poſt reſurrectionem ſuam, quando (ſicut Lucas teſtatur) aperuit eis ſenſum, vt intelligerent omnia, quæ ſcripta erant in lege Moyſi, & prophetis, &

pſalmis

psalmis de ipso. Deinde verò decimo die ascensionis suæ discunt quicquid mortalibus de Deo sciendum erat. Quomodo possent euangelistæ tanta miracula, ac verba cœlestia, post eius ascensionem scribere, nisi ea in cordium tabulis diuinitus exarata haberent? præcipuè beatus Ioannes, qui sexagesimo quinto anno post domini ascensionem, euangelium scripsit, quomodo posset tantam diuinitatem illius proferrre, quam ipse dominus eis protulit, maximè nocte qua comprehensus est? Nos autem partim in cordibus, plenius autem in membranis scriptum habemus, ab illis nobis relictum, vt in his meditando exerceamur. Quod autem subiungit: Non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce dominum: non est ad præsens tempus referendum, vbi inuicem docemur: sed sicut dicit beatus Augustinus dũ loqueretur propheta Hieremias de primo domini aduentu, subitò conuertit oculum mentis ad secundum, post quem nemo docebit proximum suum, vt cognoscat dominum: quoniá omnes electi positi in eius con templatione, videbunt, & cognoscent illum, sicuti est: nam in præsenti (sicut diximus) docemur inuicem. Postea peccatorum illorum non erit memor: quoniam omnes expoliati ab omni fece mortalitatis, & corruptionis corporis in mutabilitate atque peccato, resurrectionis gloria donati, fulgebunt sicut angeli dei in cœlo. *Dicendo autem nouum, ueterauit prius.* Sumens Apostolus fiduciam & autoritatem ex dictis prophe ticis, vbi dicitur: Consummabo testamentum nouum super domum Israël, ostendit illud iam liquidius esse finiendũ. Dicente (inquit) Deo per prophetá, Consummabo testamentum nouum, veterauit prius: hoc est, in vetustatem redegit, siue vetustum ostendit illud, quod erat prius. Vnde & subiungit. *Quod autem antiquatur, & senescit, prope interitum est.* Quasi diceret, quia sermo diuinus per hoc quod dixit, testamentum nouum futurum, ostendit vetustum esse prius. Datur igitur intelligi, quia si antiquatur, & vetustum est prius testamentum, in proximo est, vt intereat, finemque accipiat. Hoc verò intelligendum est non de præceptis vitæ ac morum, in quibus lex manet, concordans in euangelio, sed de mandatis sacrificiorum carnalium, in quibus adueniente, quem præfigurabant, finem acceptura erat lex.

CAP. IX. *Habuit quidem & prius iustificationes culturæ, & sanctum seculare.* Prius (inquit) testamentum habuit iustificationes culturæ: quia per diuinum cultum iustificabantur homines à leuioribus culpis. Habuit & sanctum seculare, in quo seculi homines, hoc est, gentiles ad Iudaismum transeuntes recipiebat: patet etiam non solùm Iudæis, sed etiam talibus gentilibus. Sanctum ergo seculare, locum vocat atriorum, vbi gentiles stabant ad orandum post Iudæos. *Tabernaculum enim factum est primùm, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ sancta dicitur.* Non de illo tabernaculo disputaturus hic Apostolus, quod Moyses fecit in eremo, vbi tantummodo vnum candelabrum fuit: sed de templo, quod posteà Salomon ædificauit in Hierusalem, vbi fuerunt plura candelabra: Vnde quod Primùm dicit, non est referendum ad tempus, sed potius ad locum: dicit enim illud templum Salomonis beatus Apostolus duo tabernacula: & primum quidem tabernaculum appellat illam partem templi, vbi erant candelabra & mensa, super quam ponebantur duodecim panes calidi, sex hinc, & sex inde: & super panes duæ pateræ aureæ plenæ thure, vna hinc, & altera inde, erantque ibi à sabbato vsque ad sabbatum. Erat etiã ibi altare aureum, vbi offerebatur incensum timiamatis manè & vespere: cum qua parte templi comprehendit altare holocaustorum, quod erat sub diuo ante fores templi domini, in quo tabernaculo licitè ingrediebantur sacerdotes & reliqui ministri quotidie. Secundum autem tabernaculum vult intelligi sancta sanctorum, illam videlicet partẽ templi, quæ diuidebatur pariete viginti cubitorum, & velo, quod pendebat ante parietem, vbi intrinsecus erat arca Moysi continens in se tabulas legis, & vrnam auream, in qua erat manna, virga quoque Aaron, quæ fronduerat: ipsa autem plano schemate erat facta, ideoque super illam erat tabula aurea, quæ appellabatur propitiatoriũ, eò quòd inde loqueretur dominus Moysi & sacerdotibus. Et super ipsam arcam erant duo cherubim, qui alis suis obumbrabant tabulam propitiatorij, versisque vultibus respiciebant in propitiatorium. In istud secundum tabernaculum, hoc est, in sancta sanctorum, nemo ingrediebatur, nisi solus pontifex semel in anno: accepto sanguine in vasculo ingrediebatur intrà oraturus pro populo, se-

ptima-

ptimadecima videlicet die septimi à festiuitate paschali, quæ dies quidem appellabatur Propitiationis. In crastinū autem sequebatur festiuitas tabernaculorum. Spiritaliter autem ad illud primum tabernaculū, vbi sacerdotes licitè ingrediebantur, statum præsentis ecclesiæ significat, vbi sunt plura candelabra, sancti videlicet prædicatores, qui sibi & aliis lucent verbo & exemplis. Vel etiam vbi sunt dona spiritus sancti, quibus fidelium corda illuminantur, qui per fidem in ecclesia consistunt. Est & mensa Dei, videlicet scriptura, de qua Psalmista dicit: Parasti in conspectu meo mensam. Est & propositio panū in mensa, intellectus videlicet sacræ scripturæ, quo quotidie reficiūtur animæ fidelium. Possumus & panem intelligere corpus & sanguinē domini, quod in ecclesia consecratur. *Post uelamentum autem secundum tabernaculum est, quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circuntextam ex omni parte auro. in qua urna aurea, habens manna, & uirga Aaron, quæ fronduerat & tabulæ testamenti.* De his singulis, quomodo & qualiter esset ordinata, secūdū literā paulò superius elucidatum est: quapropter spiritalia mysteria videamus. Velamentum post quod erat tabernaculū, quod appellabatur sancta sanctorum causa suæ dignitatis (sicut cantica canticorum) significat cœlum, post quod Deus in interiora patriæ cœlestis. Eleuato velo ingrediebatur pontifex cum sanguine in sancta sanctorum oraturus pro populo: & dominus pontifex noster cum sanguine passionis suæ eadem passione peracta reserato cœlo sancta sanctorum penetrauit, vbi assiduè Deum patrem exorat pro nobis. In sanctis sanctorum erat thuribulum, quia CHRISTVS in secretis patriæ cœlestis consistit, per quem orationes nostras ad Deum patrem dirigimus. Arca testamenti circuntexta ex omni parte auro, caro est domini saluatoris, qui autor est vtriusque testamenti, & qui interius plenus diuinitate, exterius refulgebat virtute miraculorum, verborumque cœlestium. In auro solet claritas sermonis designari, sicut sapientia dicit: Concupisce sapientiam, sicut aurum. Vrna aurea habens manna, CHRISTVS est, in quo manna diuinitatis est, qui dixit: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Virga Aaron quæ fronduerat, sacerdotum dignitas, quæ semper floret in CHRISTO: siue potentia imperialis est. Duæ

tabulæ

tabulæ teſtamenti in arca, duo ſunt teſtamenta conſiſtentia. Sequitur: *Super quæ erant.* Hoc eſt, ſuper arcam. *Cherubin gloriæ obumbrantia propiciatorium.* Duo Cherubin tegentia (quæ interpretantur plenitudo ſcientiæ) duo ſunt teſtamenta, in quibus plenitudo eſt ſcientiæ, quæ tegunt CHRISTVM, qui eſt propiciatio pro peccatis: quia in diuina ſcriptura latet. *De quibus omnibus.* Quid myſterij in ſe habeāt. *Non eſt modò dicendum per ſingula.* Fortaſſis ideo reticuit, quia multis ſermonibus opus habebant: ſiue quia necdum erant capaces omnia portare. *His uerò ita compoſitis.* Et ordinatis, quæ diximus eſſe tam in primo tabernaculo, quàm in ſecundo: hoc eſt, in ſancta ſanctorum. *In priori quidem tabernaculo.* Hoc eſt, in illa parte templi, vbi & altare incenſi erat, & ante cuius etiam fores erat altare holocauſtorū. *Semper introibant ſacerdotes ſacrificiorū officia conſummantes.* Non eſt ita intelligendum, quòd in templo ſuper altare incenſi hoſtias offerrent, aut ibi perficerēt ſacrificia victimarum: ſed potius ſacrificiorum officia poſſumus accipere incenſum, ad quod offerendum ſemper ingrediebantur ſacerdotes manè & veſpere: ſiue conſummato & perfecto ſacrificio ante templum in altari holocauſtorum ſemper ingrediebantur in tēplum cū incenſo. Poteſt & tertio modo intelligi, vt, ſicut ſuperius diximus, cum templo altare etiam holocauſtorū cōprehenderit, ac per hoc à parte totum voluit comprehendere: vtrunque tamen pro vero accipi poteſt. *In hoc ſecundo autem ſemel in anno ſolus pontifex non ſine ſanguine, quem offerret pro ſua, & populi ignorantia.* Secundum tabernaculū, in quod ſolus pontifex cum ſanguine ingrediebatur ſignificat interiora patriæ cœleſtis. Ille verò pontifex deſignat CHRISTVM, qui ſemel ingreſſus eſt ſancta ſanctorum intra velum, impleta paſſione ſua: vt aſſiſtat nunc vultui Dei pro nobis orans, non pro ſuis, ſed pro noſtris delictis. Niſi fortè dicatur orare pro ſuis, propter cōmuniōem quam habet cū corpore ſuo, quod eſt eccleſia: vnde dicit in paſſiōe: Deus meus, Deus meus, quare me dereliquiſti? Longè à ſalute mea verba delictorū meorū. Quæ ſunt enī verba delictorū, niſi corporis eius, quod nos ſumus? Ipſe enim peccatum non fecit, nec dolus inuētus eſt in ore eius. *Hoc ſignificante ſpiritu ſancto, nondum propalatam eſſe ſanctorum uiam.* Id eſt, hoc ſignificante

ſpiritu

ſpiritu ſancto ad Moyſen, nondum veniſſe CHRISTVM, qui ſemel cum ſanguine paſſionis ſuę ingrederetur cœlorum ſecreta. Quaſi diceret aliis verbis. Ideo ſolus pontifex cum ſanguine intrabat ſemel in ſancta ſanctorum, vt diſcamus, quia cœleſte regnum inacceſſibile erat adhuc mortalibus, quoadusque veniret CHRISTVS, qui expleta paſſione aperiret nobis ianuã patrię cœleſtis, reſerato velo, id eſt, cœlo: nondum enim manifeſta erat ſanctorum via, ingrediendi in patriam cœleſtem: ſiue non manifeſtata intelligẽtia: quia ignorabant homines, quid ſignificarent illa myſteria. Nec putemus illuc nos non poſſe ingredi, quia pontifex noſter prior ingreſſus eſt: ipſe nanq; dicit ad patrem: Pater volo, vbi ego ſum, & iſti ſint mecum. Et alibi, Vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit. Et quia adhuc templũ ſtabat, quando Apoſtolus iſta loquebatur: & munera legalia, quamuis ſine cauſa, ibi offerebantur, ideo ſubiunxit, dicens: *Adhuc priore tabernaculo habente ſtatum: quæ.* Subaudi, res. *Parabola eſt.* Hoc eſt, figura, & ſimilitudo. *Temporis inſtantis.* Siue præſentis: quod enim agebatur in templo tunc temporis, figura erat & ſimilitudo iſtius veritatis: quæ etiam in eccleſia complebatur. Sequitur: *Iuxta quam.* Subauditur, parabolam, ſiue figuram. *Munera & hoſtiæ offeruntur.* Adhuc ibi à ſacerdotibus. *Quæ.* Munera, vel hoſtiæ. *Nõ poſſunt perfectum facere ſeruientem iuxta conſcientiam.* Conſcientia dicitur cordis ſcientia, per quam intelligitur mens hominis. Illa (inquit) munera carnalia non poterant perfectum reddere ſeruientẽ in lege perfectione mentis, quia non valebant mentem iuſtificare, dum non tollebant peccata: neminem enim ad perfectũ adduxit lex, ſed in quibus & maxima parte mundatio legis conſtabat, ſubſequenter oſtendit, inquiens: *Solummodo in cibis, & in potibus, & uariis baptiſmatibus, & iuſtitiis carnis.* Subaudi, videbatur perfectum facere ſeruientem. *Vſque ad tempus correctionis.* Id eſt, meliorationis, & emendationis. *Impoſitis.* Iſtis iuſtitiis carnis. Hæ iuſtitiæ carnales in differentia ciborum, & potuum, ac variorum baptiſmatũ, ſiue lauationum, vſque ad tempus dominici aduentus impoſitæ fuerunt, ſicut & reliqua, quæ in figura agebantur: Domino autem adueniente, correctæ ſunt, hoc eſt, emendatæ, & in melius mutatæ. Nam per munda animalia, quæ lex pręcipit, vt

pit, vt edantur, ſignificantur munda opera: per immunda verò animalia, immunda opera intelliguntur, à quibus abſtinendum eſt. Per potus verò mundos, doctrinam eccleſiaſticorum virorum: per immundos verò, doctrinam hæreticorum nihilominus intelligere debemus. De baptiſmatibus verò Iudæorum plenius in euangelio Marci legitur, vbi vituperabant Phariſæi dominum, & diſcipulos eius, non lotis manibus manducare: omnes enim lauationes eorũ nomine baptiſmi deſignat. Aliquàndo autẽ manus ſolũmodo lauant, aliquando pedes, aliquando totum corpus, quando aut aliquid immundum contingunt, aut etiam ſi ad mortuum ingrediuntur: ſed fruſtra lauant manus atque corpus, dum contendunt fonte ſaluatoris ablui: nam quòd propheta dicit, Lauamini, mundi eſtote, & mundamini, qui fertis vaſa domini. Illi ſolummodo carnaliter intelligebant: cùm potius de lauatione baptiſmatis CHRISTI, & munditia operum dictum ſit. Iſta omnia impoſita erant vſque ad tempus correctionis: hoc eſt, ad tempus dominici aduentus: poſteà verò immutata ſunt à CHRISTO in melius: quia dum carnaliter obſeruabantur, munditiam corporis adimplebant: dum verò ſpiritaliter cœperunt obſeruari, munditiam animæ pariter cœperunt obſeruare. CHRISTVS *autem aſſiſtens pontifex futurorum bonorum per amplius & perfectius tabernaculum, non manu factum: id eſt, non huius creationis.* Pontifex Iudæorum, qui ſemel in anno cum ſanguine introibat intra velum in ſancta ſanctorũ, oraturus pro populo, CHRISTVM dominum ſignificabat, ſicut iam multis in locis declaratum eſt: qui cũ ſanguine paſſionis ſuæ, reſerato cœlo ingreſſus ſecreta patriæ cœleſtis, vbi nunc aſſiſtit vultui Dei pro nobis. Pontifex autem futurorum bonorum, duobus modis appellatur. Futura enim bona quæ ipſe nobis adminiſtrauit, fuerunt verba cœleſtia, natiuitas ipſius, baptiſmus, paſſio, reſurrectio, remiſſio peccatorum, perfectaque iuſtificatio: quæ idcirco futura bona appellantur, vel quia myſteriis præfigurata ſunt: vel etiã, quia prædicta ſunt in diuinis oraculis. Altiori autem intellectu, futura bona poſſumus accipere, gaudia patriæ cœleſtis, quæ nobis per CHRISTVM miniſtrata ſunt. Vnde & pontifex appellatur, eò quòd pontem, id eſt, viam iuſtitiæ ad patriam cœleſtem aſcendendi nobis exhibuerit. Alia

tranſlatio

translatio habet, CHRISTVS adueniens pontifex futurorum: nisi enim aduenisset, nequaquam futura bona nobis administrasset, neque assisteret vultui Dei pro nobis. Notandum, quia non dixit simpliciter Apostolus, illum assistere, sed per tabernaculum: vsus etiam comparatiuo gradu dicens: Amplius, & perfectius: Tabernaculum autem per quod assistit Deo patri, humanitas illius: quoniam nisi homo fieret, nequaquam Deo patri assistere posset. Tabernaculum ergo, corpus domini amplius est tabernaculo Moysi, tabernaculo quoque Salomonis: quia illa manibus carnalium hominum facta sunt: hoc verò, intra vterum virginis sine semine viri, totius trinitatis opere effigiatum est: siue in hoc amplius & maius illis tabernaculis, quia diuinitas verbi, quæ tota non potest comprehendi in tabernaculo manu facto, in illo homine plenissimè requiescit: perfectius siue sanctius in hoc est illis tabernaculis, quia neutrum illorum sibi ministrantes sanctificare, perfectosque facere potest. Quod dixit, Non manu factum: exposuit ipse dicens: id est, non huius creationis, cuius nos sumus, quia non fuit virili semine concretum. Iste est lapis, quem vidit Daniel abscisum de monte sine manibus: hoc est, de populo Iudæorum natum sine semine viri, & coitu masculi. *Neque per sanguinem hircorum aut uitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta æterna redemptione inuenta.* Non cũ sanguine legalium animaliũ, à quo perfectè iustificatio non poterat dari: sed cum sanguine passionis suæ introiuit in patriam cœlestem: quo sanguine omnes sunt redempti perfecteque iustificati, non temporali, sed æterna redemptione: de hac redemptione dicitur per Zachariam, Visitauit nos, & fecit redemptionem plebis suæ. Redemptio autem ad captiuos pertinet, & nos captiui eramus, captiuati à diabolo, in primo parente nostro. *Si enim sanguis hircorum & taurorũ, & cinis uitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationẽ carnis, quanto magis sanguis* CHRISTI, *qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruiendum Deo uiuenti?* Si sanguis animalium irrationabilium poterat carnem emundare, & sicut tunc temporis videbatur, sanctificabatur, si quis immundus aspersus fuisset illo sanguine: multo magis

magis sanguis CHRISTI poterat mundare animam, & plenissimè iustificare: sed ne quis putaret plenam iustificationem & emundationem prouenire aspersione illius sanguinis legalis, subintulit Apostolus, carnis emundationem secũdum legem per illum dari: quasi diceret, Sanctificatur quidem caro, & emundatur, propter legis præceptum: sed tamẽ anima non expiatur. Addidit quoque differentiæ causam, per quam demonstrauit illum sanguinem animalium non esse immaculatum, dicens de CHRISTO: Qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo. Spiritus sanctus qui repleuit illum hominem in vtero virginali, custodiuit eum, vt absque peccato ab hoc mundo transiret, essetque immaculatum sacrificium, in odorem suauitatis Deo patri. Emundabit conscientiam nostram, id est, mentem nostrã: Ab operibus mortuis. Opera mortua sunt peccata quæ animam occîdunt: sicut enim anima viuit virtutibus, quæ opera vitæ appellantur: ita moritur vitiis & peccatis, simulq; trahitur ad mortem æternæ perditionis & benedixit, ab operibus mortuis: si quis enim in lege tangebat mortuum, polluebatur, tamen aspersione sanguinis posteà mundabatur: similiter qui imitatus fuerit opus mortuæ animæ, inquinatus, tamen per fidem dominicæ passionis mũdatur. Qui enim tetigerit picem, inquinabitur ab ea, hoc est, si per pœnitentiam & gratiam baptismatis quis fuerit ablutus ab operibus mortuis, si eadem iterum attigerit, contaminabitur. Sequitur: Ad seruiendum Deo viuenti. Hîc apertissimè ostendit, quia opera mortua habentes, non possunt seruire vero & viuo Deo: quia illa mortua sunt, & falsa: si enim qui mortuum, aut aliquid immundum tangebat, non oportebat eum intrare in tẽplum: quanto magis quis mortua opera habens, non poterit intrare in cœlum? *Et ideò noui testamenti mediator est, ut morte intercedente.* Siue interueniente. *In redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui uocati sunt æternæ hæreditatis. Vbi enim testamentum, mors necesse est intercedat.* Seu interueniat. *Testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatũ est alioquin.* Id est, aliter. *Nondum ualet.* Firmum est testamentum. *Dum uiuit.* Ille. *Qui testatus est.* Leges humanas hîc videtur apostolus tangere quæ solent testamentũ, quod alter alteri facit de hæreditate

reditate sua firmum facere, quousq; testator ipsius testamenti morte interueniēte discesserit: mortuo verò illo testatore, qui testamentum fecit, omnino iam firmum manet. In hunc modum testamentū vitæ æternæ, quòd à CHRISTO accepimus, non aliter nobis firmū manere poterit, nisi ipse morte sua illud roborasset: Tantum enim erat peccatum nostrū, vt aliter non potuissemus redimi & saluari, nisi vnigenitus Dei filius, pro nobis moreretur: & quia ad illud consequendum, quod ipse promiserat, indigni eramus, ipse nobis morte sua mediator factus est, vt per suam mortem indebitam, illam quæ nobis debebatur auferret. Et quia fortassis poterant multi minus perfecti dubitare de promissionibus domini, maximè ex eò quòd mortuus est, quasi infirmus, beatus apostolus exponit exempla ex communi consuetudine legum humanarum ostendens, quia non viuentibus testatoribus, sed morientibus, firmantur testamenta, fortitudinemque accipiunt: quandiu enim viuit testator, potest immutare sententiam suam: quapropter volens apostolus esse firmum testamentum quod CHRISTVS nobis dimisit, idem dicit, inquiens: CHRISTVS noui testamenti mediator est, vt morte sua interueniente in redemptionem illarum præuaricationum, quæ non poterant auferri, & deleri in priori testamento, deletæ autem sunt per passionem, vt repromissionem æternæ hæreditatis accipiant illi, qui vocati sunt æterna vocatione: nam non loquitur hîc de generali vocatiōe, de qua dominus ait: Multi vocati, sed pauci electi: sed de illa de qua idem egregius prædicator ait, loquens de electis: Quos præsciuit, hos & prædestinauit: & quos prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit. Titulum autem æternæ hæreditatis ex parte in præsenti seculo iam possidemus, nobis à domino datū euangelium, videlicet illius, quod obseruatores suos æternaliter cum Deo facit viuere: gratiam spiritus sancti, remissionem peccatorum, cognitionem suam, & pacem, quam nobis reliquit pergens ad passionem: Pacem (inquit) relinquo vobis. Istum quidem hæreditatis titulum quasi arrham in præsenti habemus, sed perfectius nobis supplebitur, cùm erit Deus omnia in omnibus, cùm tradiderit CHRISTVS regnū Deo & patri, cùm fuerimus perducti ad gaudia patriæ cœlestis, in qua futuri sunt electi si-

cut angeli Dei in cœlo videntes Deum ſicuti eſt. Et hæc erit perfecta hæreditas electorum, quam CHRISTVS in morte ſua confirmauit. *Vnde nec primum quidem ſine ſangui ne dedicatum eſt.* Id eſt, confirmatum, & conſecratum. *Lecto enim omni mandato legis à Moyſe uniuerſo populo, accipiens ſan guinem uitulorum, & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyſ ſopo ipſum quoque librum, & omnem populum aſperſit.* Omnia iſta in figura agebantur: nam vitulus ille, qui plerunque ſacer dotis erat, CHRISTVM ſignificabat, qui verus ſacerdos exiſtens vitulum, hoc eſt, ſemetipſum obtulit Deo patri in ara crucis. Iſte eſt vitulus, quem pater mactauit pro reuer ſione filij prodigi. Hircus quoque qui pro peccato offerebatur, eundem CHRISTVM ſignificat, qui pro peccatoribus oblatus eſt: iuxta quod idem Apoſtolus aliàs ait: Eum qui non nouerat peccatum, Deus pater pro nobis peccatum fecit, hoc eſt, hoſtiam pro peccato: quod enim vetus teſtamē tum ſanguine reſperſum eſt ad confirmationem, ſimiliter & populus, typice ſignificabatur, ſanguine paſſionis CHRISTI nouum teſtamentum confirmandum, & populum cre dentem mundandum. Aqua autem, qua populus aſpergebatur, aqua eſt baptiſmatis, qua fideles perfunduntur. Lana coc cinea charitatem CHRISTI, qua pro nobis paſſus eſt, & de qua alibi dicitur: Sic Deus dilexit mundum, vt vnigenitū ſuum daret pro mundo. Hyſſopus herba humilis eſt, & in pe tra naſcens, per quam humilitas deſignatur CHRISTI & fortitudo, qua interiora noſtra purgantur: Nam huius herbæ genere pulmonum vitia ſolent curari. Poteſt & per hyſſopum pœnitentia intelligi, quæ fortiter peracta interiora vi tia mentis purgat. *Dicens: Hic ſanguis teſtamenti quod mandauit ad uos Deus.* Quaſi diceret: hæc eſt confirmatio huius teſtamenti, quod mandauit ad vos Deus: iſte ſanguis præfigurabat illum ſanguinē, qui de latere CHRISTI in cruce manauit: hoc ſanguine CHRISTVS & nos aſperſit, & teſtamentum ſuum confirmauit, ſicut ipſe dixit: Hic eſt ſanguis noui teſtamenti, in remiſſionem peccatorum. *Etiam tabernaculum & omnia uaſa miniſterii ſanguine ſimiliter aſperſit.* Tabernaculum illi intelligendi ſunt, de quibus per prophe tam Deus dicit: Inhabitabo illis, & inambulabo. & de quibus Apoſtolus alibi dicit: Templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis

vos. Vasa verò diuersa, fideles sunt ecclesiæ diuersa officia habentes. Quidam etenim sunt vasa prædicationis, sicut Paulus, de quo dominus ad Ananiam ait: Vas electionis est mihi iste. Quidam verò diuersos gradus, ac varia officia habent, quæ idem egregius commemorans dicit: Alij datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ, alij prophetia, alij genera linguarum, alij gratia curationum, & alij atque alij diuersa dona habent, quæ singulis horum diuidit spiritus sanctus, prout vult. Tabernaculum ergo & omnia vasa illius sanguine asperguntur: quia vniuersalis ecclesia cum omnibus sibi ministrantibus sanguine passionis CHRISTI mundatur. *Et omnia penè in sanguine mundantur, secundum legem: & sine sanguinis effusione non fit remissio.* Quare dixit, Penè in sanguine mundantur omnia, secundum legem: & sine sanguinis effusione non fit remissio? quoniam in illis non erat perfecta mundatio, neque perfecta remissio: corpora enim, quantum ad legem pertinet, mundabantur aspersione, siue effusione sanguinis animalium, leuiaque peccata relaxabantur: sed in hoc, quia maiora crimina non tollebat, neque perfectum hominem reddebat, non erat perfecta mundatio: perfecta autem mundatio & remissio in sanguine CHRISTI consistit, qui pro nobis fusus est in remissioné peccatorũ: sine cuius sanguinis effusióe nemo redimitur. *Necesse est ergo exemplaria quidé cœlestium his.* Sacrificiis, & aspersionibus. *Mundari: Ipsa autem cœlestia melioribus hostiis mundantur, quàm istis.* Sacrificia legalia, exemplaria, id est, figuram & similitudiné vocat: ista autem, quæ modò in veritate in ecclesia celebrãtur, cœlestia appellat, id est, spiritalia: quoniam spiritualiter sunt agenda: siue cœlestia, eò quòd illos, qui in veritate ea celebrant, ad cœlestia perducant. Exemplaria, inquit, cœlestia mysteriorum, ac rerũ, quæ in lege agebantur, in figuram istorum, quæ modò in ecclesia complentur, necesse erat talibus sacrificiis typicis & aspersionibus figuratiuis, quæ vera præfigurabant, in lege vti. Ipsa autem cœlestia, id est, spiritalia, quæ in veritate modò in ecclesia celebrantur, melioribus hostiis mundantur istis legalibus: sanguine videlicet passionis CHRISTI. Nam quia quærebant vera sacrificia, quibus perfectè possent homines mundari, nec inueniebantur, necesse fuit tandiu manere

nere illa, quousque vera venirent. *Non enim in manufactis* IESVS *introiit,exemplaria uerorum:sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc uultui* Dei *pro nobis.* Nō introiit,inquit, IESVS in manufactis,subaudi,quæ sunt exemplaria verorum. Manufacta appellat sancta sanctorū,quæ primùm manibus Beselehel facta sunt in eremo,ac posteà similiter manibus operariorum in templo Salomonis,in quæ nō introiit IESVS, sed in ipsum cœlum,quod non est manibus hominum factū, sed iussione & voluntate Dei verbi extentum. Igitur illa fuerunt exemplaria & figura verorum:quia ista vera sancta sanctorum præfigurabant,quæ CHRISTVS semel intrauit. Introire autem IESVM dicimus secūdum id,quòd homo est:nam secundum quòd Deus est,vbique est, & omnia implet,nec in manufacta hominum introiit, sed in ipsum cœlum,iussione Dei creatum:nec hanc solam differentiam ostendit,sed etiam pontificem proximum factorem, vt appareat vultui Dei pro nobis:hoc est,vt seipsum exhibeat præsentiæ paternæ,nobisque illum propitium reddat. Vnde Ioannes dicit: Aduocatum habemus apud patrem IESVM CHRISTVM: & ipse est propiciatio pro peccatis nostris. *Neque ut sæpe offerat semetipsum: quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioquin oportebat eũ frequenter pati ab origine mundi.* Non est CHRISTVS ad hoc ingressus in sancta sanctorum,vt sæpe semetipsum offerat,quemadmodum pontifex Iudæorum ingrediebatur in sancta per singulos annos:neque cum sanguine alieno, sed cum suo:quoniam ipse,qui est sacerdos,& sacrificium,semel semetipsum obtulit in ara crucis:at verò resurgens iam non moritur:mors ei vltra non dominabitur:nec est necesse, vt amplius moriatur:quoniam ad salutem omnium credẽtium satis sufficit vna passio eius. Alioquin: hoc est, si aliter esset, vt semel passus non prodesset,sæpius oportebat eum crucifigi ab origine mundi:hoc est,quot fuerunt electi, & quot futuri sunt,pro singulis mori illum oporteret, si eos redimere vellet:sed noluit nisi tantum semel mori:quia vna morte illius redemptio facta est. *Nunc autem semel in consummatione seculorum.* Hoc est, in fine seculorum, in nouissima ætate. *Ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit.* Hoc est,per corpus suum,quod fecit hostiam pro peccato. Semel(inquit) in fi-

in finem seculorum ad hoc apparuit, vt per hostiam suam destrueret peccatum: meritò tunc apparuit, quando multa erant: vt ostenderet diuitias gratiæ suæ: si enim in principio fieret, fortassis nullus crederet, & hoc semel in consummatione peccatorum per proprium sanguinem non per alienum. *Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: sic & CHRISTVS semel oblatus ad multorum exhaurienda peccata: secundo sine peccato apparebit expectantibus se in salutem.* Sicut hominibus statutum est ac decretum, vt non possint mori, nisi semel: posteà autem accipiunt iudicium: hoc est, prout vnusquisque gessit in corpore, siue bonũ, siue malum: sic & CHRISTVS semel oblatus est à semet ipso, ad multorum tollenda peccata: nec potest amplius mori: sed neque indigemus. Notandum autem, ad multorum tollenda peccata illum esse oblatum, & non omnium: quia non omnes credituri sunt. Tale quid & ipse dominus apostolis: Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Quod autem sequitur, Secundo sine peccato apparebit expectantibus se in salutem: tale est, ac si diceret: Primùm quidẽ apparuit ille per hostiam suam: hoc est, per corpus mortale, quòd fuit hostia pro peccato: secundo autem apparebit sine hostia pro peccato: quia non erit iam hostia pro peccato, sicut prius fuit: non enim poterit deinceps mori. Sicut enim vnusquisque nostrum post mortem recipit iuxta opera sua, ita CHRISTVS deuicta morte, & adepto regno, secundo apparebit expectantibus se in salutem, vt iustè vindicet suos, qui iniustè passus est ab alienis. Melior est hæc apparitio expectantibus se in salutem, quàm communis visio, de qua dicitur: Videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Hoc est ergo secundo apparere sine peccato: iam nõ videri in similitudine carnis peccati: sed nec aliorum peccata portantem in corpore suo super lignum, sicut in primo aduentu fecit: nec interuenire amplius pro peccatis, sed vindictam exercere in peccatores. ¶ *Vmbrã enim habẽs lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerũ, per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest credentes perfectos facere.* CAP. X. Ordo verborum est: Habens lex vmbram futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerũ, nunq̃

poteſt accedentes ad ſe perfectos facere eiſdem ipſis hoſtiis, quas offerunt indeſinenter per ſingulos annos. Futura bona duobus modis intelligenda ſunt: videlicet vel ſacramenta quæ in veritate in CHRISTO & in eccleſia completa ſunt, quæ futura erant, vt venirent: vel etiam gaudia patriæ cœleſtis. Vmbram autem vocat figuram, & ſimilitudinem: imaginem autem pro veritate ponit. Multifariam autem ſacramenta CHRISTI & eccleſiæ oſtendebat, donec veniret ipſa veritas CHRISTVS, qui interiorem eiuſdem figuræ ſenſum data gratia ſpiritus ſancti, eccleſiæ ſuæ patefaceret, ſimulque moriendo in creatura omnia illa ſacramenta reuelaret. Nunquam autem potuit accedentes ad ſe perfectè mundare eiſdem ipſis hoſtiis, quas ſemper offerebant ipſi ſacerdotes per ſingulos annos, eaſdem ipſas hoſtias irrationabiles offerebant omnibus annis: arietes videlicet, boues, hircos, turtures & columbas. Sequitur: *Alioquin ceſſaſſent offerri: ideo quòd nullam haberent ultrà conſcientiam peccati cultores illius ſemel mundati: ſed in ipſis commemoratio peccatorum per annos ſingulos fit.* Alioquin: hoc eſt, ſi ab omnibus peccatis liberati eſſent, & ceſſaſſent offerri illæ hoſtiæ, eò quòd nullam haberent vltrà conſcientiam: id eſt, memoriam, & recordationem peccatorum illorum, à quibus cultores illius ſemel mundati eſſent: ſed quia hoc non potuit fieri, & nunquam potuerunt maiora & criminalia peccata illis ſacrificiis mundari, fit per ſingulos annos commemoratio peccatorum in ipſis hoſtiis, verbi gratia: Si obtuliſſet quis præſenti anno hoſtias pro peccato aut adulterij, aut ſacrilegij, aut parricidij, neceſſe erat, vt omnibus annis id ageret: quoniam non poterat perfectè expiare ab illo piaculo: proinde accuſatio peccatorum fuit, quod fiebat, non ſolutio. Accuſatio infirmitatis, non virtutis oſtentio. In eo enim quòd offerebatur, redargutio peccatorum: in eò quòd ſemper offerebantur, redargutio infirmitatis eiuſdem ſacrificij. Propter quã cauſam imperauit ſemper offerri? Propter infirmitatem: quia nõ poterat perfectè mundare, vt & memoria, & redargutio peccatorum fieret. Quid ergo dicendum eſt? nunquid & ſacerdotes noſtri quotidie idem non agunt, dum non offerunt aſſiduè ſacrificium? Offerunt quidem, ſed ad recordationem mortis eius: & quia nos quotidie peccamus, & quoti-

& quotidie indigemus mundari:quia ille non potest iam mori, dedit nobis hoc sacramentum corporis & sanguinis sui, vt sicut passio illius redemptio & absolutio fuit mundi, ita etiam ista oblatio redemptio & mundatio sit omnibus in vera fide offerentibus,bonamque intentionem habentibus. In hoc enim differt ab illo veteri sacrificio sæpius repetito istud nostrum,quod similiter repetitur:quia istud est veritas,illud figura: istud perfectum reddit hominem, illud minime: & istud non causa infirmitatis suæ repetitur, quòd non possit perfectam salutem conferre:sed in commemorationem passionis CHRISTI,sicut ipse dixit:Hoc facite (inquiens)in meam commemorationem. Et vna est hæc hostia,non multæ,sicut illæ erant. Quomodo vna est, & non multæ, cùm à multis diuersis in locis diuersisque temporibus offeratur? Aptissimè ergo animaduertendum est, quia diuinitas verbi Dei,quæ vna est,& omnia replet,& tota vbique est, ipsa facit,vt non sint plura sacrificia,sed vnum, licet à multis offeratur:& fit vnum corpus CHRISTI cum illo,quod suscepit in vtero virginali,non multa corpora: nec nunc quidem aliud magnum,aliud minus, aliud hodie, aliud cras offeremus,sed semper idipsum æquam magnitudinem habẽs:proinde vnum est hoc sacrificium CHRISTI, non diuersa, sicut illorum erant. Nam si aliter esset,quoniam multis in locis offertur,multi essent CHRISTI.quod absit. Vnus ergo vbique est,& hic plenus existens, & illic: plenum vnum corpus vbique habens. Et sicut qui vbique offertur, vnum corpus est,non multa corpora:ita etiam & vnum sacrificiũ. Sequitur: *Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.* Quæ ratio esse poterat, vt rationalis homo sanguine irrationalis animalis mundaretur? quapropter leuiora peccata purgabantur,corpusque mundabatur, quantũ ad legem pertinet:tamen impossibile erat criminalia & grauiora peccata illis sacrificiis mundari: vnde neminẽ ad perfectũ adduxit lex. *Ideo ingrediẽs mũdũ dixit:Hostiã & oblationẽ noluisti:corpus aũt aptasti mihi. Holocaustomata pro peccato non tibi placuerũt.Tunc dixi:Ecce uenio,in capite libri scriptũ est de me,ut faciam Deus uoluntatẽ tuã.* Anteriores hostiæ ostenduntur his verbis inutiles esse ad integrã perfectámq; mũdationẽ,& forma magis fuisse, nec esse acceptabiles Deo:quoniã ab initio

non placuerunt ei: non enim putandum, quòd omnipotens Deus nidore carnalium, & concrematione animalium vnquam delectatus fuerit: licet legatur odorat⁹ esse odorẽ suauitatis, sed fide & desiderio offerentis: Vnde per Hieremiã dicit: Holocaustomata vestra non sunt accepta mihi: & victimæ vestræ non placuerunt mihi. Et per Esaiam: Non offeratis (inquit) vltrà sacrificium: incẽsum abominatio est mihi: qui mactat bouem, quasi qui excerebret canem. Sed quęstio hinc potest oriri non modica, Quare imperauerit, vt offerri debuissent, si illi non placuerunt, nec voluntatis illius fuit. Quæ gemina solutione potest solui. Considerans omnipotens deus animos Iudæorum pronos ad colenda idola, & ritum gentium imitandum, imperauit eis multa sacrificia offerre: ne ociosi sine sacrificiis sedentes, in cultum Deorum alienorum, dum vidissent alios offerre, inciderent: maluitq; sibi offerri à se creata, quàm idolis, dæmoniorumque portẽtis: imposuitq; illis seruitutem, non iustificationem, quia non est eius voluntas talia offerri. Tali modo & egregius prædicator, vtpote creatorem creatura sequens, suis indictis peregit, dicens: Volo omnes homines esse sicut meipsum, id est, castos, continentesque. Et iterum? Volo, inquit, iuuenes nubere, filios procreare, propter fornicationem, & adulterium. Ecce duas voluntates constituit: sed tamen nõ sunt eius ambæ. Primùm dicens, Volo omnes homines esse in continentia, sicut meipsum: voluntatem suam expressit. Secundo verò, Volo iuuenes nubere: indulgentiæ causa taliter locutus est, propter fragilitatem carnis. Similiter non erat voluntas omnipotentis Dei talia sacrificia offerri: sed propter illorum infirmitatem præcepit. Vnde superius dixit, Quia non solùm non voluit, sed nec desyderauit. Potest & ita solui: Vt quia futurum erat verum sacrificiũ CHRISTI in ecclesia, præceperit typum & figuratiua sacrificia præcedere: & re vera ita necesse erat, vt sicut verbis prænunciabatur, ita etiam & mysteriis præsignaretur, quatenus à figuratitiis transirent ad veritatem. Sed quia illi non placuerunt illa sacrificia, aduenit iterum, de quo Apostolus ait: Ideo, inquit, quia impossibile erat sanguine hircorum auferri peccata: & quia non placebant Deo talia sacrificia, ingrediens mundum, non dubiũ quin CHRISTVS dicit: Ingressio autem ista nihil est aliud, nisi

liud, nisi missio eius, apparitio eius videlicet humanitatis. Quando enim qui vbique presens erat, sed tamen inuisibilis, factus posteà homo visibilis, mundo apparuit: quodammodo vbi erat, illuc ingressus est. Et quid dicit Deo patri? Hostiam, inquit, & oblationem noluisti: corpus autem aptasti (siue perfecisti) mihi: illud tibi offeram sacrificium acceptũ. Holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio per incarnationis mysterium, vt meo sacrificio redimam genus humanum. Holocaustum dicebatur sacrificium, quod totum cremabatur in altari, quasi totum incensum: nam ὅλον, holon, dicitur totum, καυστόν, caustum verò incensum: sicut holouitreum totum vitreum. Sed si holocaustomata pro peccato non ei placebant: quæri potest, quomodo mundabantur? Ad quod respondendum est, quia fide, & pœnitentia digna mundabantur, sicut mundatus est Dauid à peccato adulterij, atque homicidij. perfecta autem mundatio in CHRISTI aduentu data est. *In capite libri scriptum est de me, ut faciam Deus uoluntatem tuam.* De huius libri capite diuersa doctoribus disputantur. Quidam enim intelligunt hic initium Genesis, vbi scriptum est: In principio: id est, in filio: fecit Deus cœlum & terram. Quidam primum psalmũ, quem quidam referunt ad CHRISTVM: quidam ad quẽlibet electum, in quo dicitur: In lege domini voluntas eius. Sed quia in his nihil de morte CHRISTI præfiguratur, de qua Apostolus sermonem per totum hunc locum habet: melius videtur intelligi de initio libri Leuitici dictum: qui liber cùm totus de sacrificiis, & hostiis contineatur, primum sacrificium de vitulo præcepit offerri, dicens: Si quis ex vobis hostiam offert Deo de pecoribus, masculum immaculatum offerat: hoc est, vitulum de bubus, siue de armento. Vitulus iste de bubus assumptus, atque in sacrificium oblatus, est CHRISTVS, de genere patriarcharum ortus, ac pro salute generis humani immolatus: voluntas enim Dei patris fuit, vt filius sua passione genus humanum redimeret: vnde ipse filius appropinquãs passioni dicit: Sed vt cognoscat mũdus, quia diligo patrem. Et: Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc: id est, eamus ad passionem. *Superius dicens, quia hostias, & oblationes, & holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc*

tur, tunc dixi: Ecce uenio, ut faciam Deus uoluntatem tuam. Aufert primum. Subaudi, testamẽtum, dum eius oblationes respuit. *Vt sequens statuat.* Scilicet testamentum: id est, stare & permanere faciat. *In qua uoluntate.* Dei patris, quam filius adimpleuit. *Sanctificati sumus.* In baptismate. *Per oblationem corporis* IESV CHRISTI *semel.* Quod dicit, semel, tale est, ac si diceret, Sanctificati sumus in baptismate per passionem, quam CHRISTVS celebrauit semel. *Et omnis quidem sacerdos legis praesto est.* Altari. *Quotidie ministrans, & easdem offerẽs hostias, quae nũquàm possunt auferre peccata.* Subaudi criminalia, atque capitalia. *Hic autem.* Haud dubium quin CHRISTVS *Vnam pro peccatis offerens hostiã in sempiternum sedet ad dexteram Dei, de caetero expectans, donec ponãtur inimici eius scabellum pedum eius.* Ministrare, siue offerre, signum ministrationis est, per quod intelligitur humilitas CHRISTI. Ara verò signum est iudicantis, & dominantis, vt ei ministretur, per quod ostenditur exaltatio & gloria CHRISTI, qui humilis apparuit: nunc autem exaltatus super omnem creaturam, habitat in plenitudine maiestatis expectans, & consyderans tempus de reliquo quando iudicet. Et cuius rei causa fiat ista dilatio exponit, dicens: Vt ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Inimici eius sunt Iudaei, heretici, & falsi Christiani, omnesque infideles, qui subiiciẽdi sunt potestati illius. Hic & necessaria subiectio potest intelligi, quae pertineat ad reprobos in nequitia permanentes: & voluntaria, quae pertinet ad electos, qui deserentes viã nequitiae sponte subdũt se CHRISTO. Illi sacerdotes Iudaeorum multas quotidie offerendo hostias, non potuerunt auferre peccata: CHRISTVS autem semel semetipsum offerens, abstulit peccata mundi: sedet nũc in gloria Dei patris. *Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos. Cõtestatur autem nobis spiritus sanctus: postquam etenim dixit: Hoc autem testamẽtum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorũ super scribam eas, & peccatorum, & iniquitatum eorum non recordabor amplius.* Contestatur, inquit, nos & spiritus sanctus: id est, testimonio suo verba nostra confirmat, nõ solùm per psalmistam, sed etiam pro prophetam, quia illae hostiae iam nõ sunt offerendae. In sequentibus verbis defectus est sententiae satis

necessarius: quapropter dicatur ita: Postquam enim dixit omnipotens Deus per prophetam Hieremiam: Hoc autem est testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam illas: statim subintulit, Et peccatum eorum non memorabor amplius: ostendens iam non fore deinceps necessarias hostias figuratiuas: quod etiam Apostolus manifestat, dum subdit. *Vbi autem horum.* Peccatorum. *Remissio: iam non est.* Necessaria. *Oblatio pro peccato.* Nam postquàm hoc testamentum adimpletum est, quod Deus per prophetam promittebat, statim illæ hostiæ finem acceperunt: quia veniente veritate, vmbra discessit. Notandum ergo, quia vbi recordatio peccatorum non est, quæ in baptismate per fidem dominicæ passionis dimittitur, iam non est necessaria oblatio legis pro peccato. *Habentes itaque fratres fiduciam in introitu sanctorum in sanguine* CHRISTI, *quam initiauit nobis uiam nouam & uiuentem per uelamen: id est, carnem suam & sacerdotem magnum super domum Dei.* Hactenus ostendit pontificis, & hostiarum, tabernaculi quoque, & testamenti, atque repromissionis distantiam, multáque differentia: nunc inuitãdo hortatur ad ea, quæ per CHRISTM in veritate nobis aduenérunt, dans authoritatem de magno pontifice & dicens: Propterea, inquit, habemus plus fiduciæ per sanguinem CHRISTI mundati, quàm illi qui carnaliter hostias offerebant: quia hostia nostra vera & rationalis est. Intantum enim maiorem fiduciam habemus in ingressus cœlorum per sanguinẽ CHRISTI: inquantum magis cohæredes effecti sumus. Nullus ad dona spiritus sancti peruenire valebit, nisi per fidem, siue fiduciam, id est, per viam nouam & viuentem, quam initiauit nobis CHRISTVS: hoc est, initium vtendi dedit: viam verò nouam dicit fidem, quæ per CHRISTVM data, siue exemplum humilitatis, per quod ipse perrexit, humilians semetipsum vsque ad mortem: Possumus & nouam viam accipere aditum patriæ cœlestis nobis per CHRISTVM reseratum: qui idcirco via noua appellatur, quoniam nulli antè ingressibilis fuit. Dicendo autem, Nouam, conatur ostendere, cuncta maiora noua habere, siquidem nunc aperta est nobis via fidei, per quam plenissimam iustificationem accipimus, &

mus,& apertæ sunt nobis portæ cœli, quod nemini antea cõcedebatur. Viuentem quoque eam appellauit: hoc est, semper manentem & semper patentem: quoniam & fides recta æternaliter manebit & porta cœli semper patebit. Initiauit autem hanc viam nobis CHRISTVS: id est. dedicauit,& confirmauit,seu dedit per velamẽ:id est,carnem suã. Idemq; primò aperuit illam viam,ascendendo ad patriam cœlestem, & ipse primò initium nobis dedit vtendi. Caro autem dominica non incongruè nomine velaminis designatur:quia sicut velum celabat arcam,& ea,quæ vltrà erant:ita vltrà illam diuinitas verbi latebat. Et sicut per velamen perueniebatur ad interiora:ita per humanitatem peruenitur ad diuinitatis cognitionem. Sacerdos autẽ magnus super domũ Dei CHRISTVS intelligitur,qui est à Deo patre constitutus super ecclesiam: iuxta quod ipse dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo. Sequitur: *Accedamus cum uero corde, & in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala: & abluti corpus aqua munda.* Ex superioribus ista pendent, vbi dicit Apostolus: Habentes itaq; fratres fidutiam in ingressu sanctorũ per sanguinem CHRISTI, accedamus ad Deum cum vero corde. Quid est in vero corde accedere ad CHRISTVM? Exposuit subiungens: Iu plenitudine fidei, vt credamus resurrectionem generalem futuram: quasi diceret: Iam quia fiduciã habemus ingredi patriam cœlestem, non debemus hæsitare, quòd quorundam sit resurrectio, quorundam verò non: sed vera fide debemus credere, omnes homines resurrecturos, quosdam ad gloriam, quosdam verò ad pœnam. Nam si quis de hoc hæsitat, non habet veram, plenamque fidem. Potest & aliter intelligi, Plena fides est, quæ concipitur corde, confitetur ore,& operibus bonis exornatur. Hac fide accedendũ est ad dominum, quicunque volunt introitum patriæ cœlestis reserari. Necesse est ergo, vt sint corda aspersi: id est, mundati per corda à conscientia mala, à peccatis, à voluntate mala, siue munda corda habentes: simulque ostendit, quia non fides sola, sed etiam vita cum virtutibus quæritur: quoniam fides sine operibus mortua est. Iudæi corpora mundabant, nõ conscientiam. Et abluti, inquit, corpus, siue ablutum corpus habentes: aqua munda: hoc est, aqua baptismatis. Idcirco autem dicit corpus aqua baptismatis abluendum: quia dum corpus

pus abluitur aqua, spiritu sancto sanctificatur anima. *Teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem. Fidelis enim est, qui repromisit.* Confessionem spei indeclinabiliter tenemus, si non desperamus de patria cœlesti, de omnibus, quæ nobis promisit dominus: vel si firmiter ea obseruamus, quæ professi simus in baptismate. Sicut enim fidelis & verus remunerator est CHRISTVS in promissionibus: ita fideles vult nos esse in promissis nostris, quæ vouimus tempore baptismatis, diabolo contradicere, CHRISTO quoque seruire. *Et consideremus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operum.* Hoc est, consideremus diligenter inter nos, & quemcunque viderimus maiorem charitatem habere, operibusque melioribus intentum, prouocemur illius exemplo, quatenus eum summopere imitemur: in eum intendamus, vt diligamur: ex dilectione quippe bona opera procedunt. Quapropter bonũ est magnum dilectionis, nihilque est bonum, quod non per charitatem fit: quoniam plenitudo legis est dilectio. *Nõ deserentes collectionem nostram.* Id est, congregationem fideliũ. *Sicut est consuetudinis quibusdam: sed consolantes.* Subaudi, nos inuicem. In hoc loco non solùm admonuit, sed etiam culpauit, & terruit vnitatem charitatis scindentes: erant enim multi, qui conturbabant congregationem fidelium, quasi nõ possent habitare inter illos causa suæ sanctitatis, & deserebant collectionem illorum, habitantes soli, vt Deo liberius viderentur vacare. Isti tales superbia distenti despiciebant cæteros, & scindebant charitatem: quos Apostolus vtrunque & admonet & terret, hortans, ne deserant societatem fidelium, sed potius consolari simpliciores optent & suo exemplo confortari: tantum enim valet societas fidelium, vt vbi duo vel tres congregati fuerint in nomine saluatoris, ipse sit in medio eorum. Sequitur: *Et tanto magis.* Sectamini charitatẽ, vosque inuicem consolamini. *Quanto uideritis appropinquare diem.* Iudicij, in quo singulorum merita examinabuntur. Vel extremum diem vitæ nostræ: dicit enim alio loco: Nihil soliciti sitis, dominus enim propè est. *Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam ueritatis.* Id est, post notitiam veræ fidei, gratiæque baptismatis. *Iam non relinquitur pro peccatis hostia.* Sponte peccantibus nobis, & deliberatè, postquã accepimus agnitionem veræ fidei, & postquàm mundati su-

mus

mus in baptiſmate, non reſeruatur vltrà nobis hoſtia pro peccato, quæ pro nobis offeratur, ſicut in veteri teſtamento donatum eſt, hoſtias ſæpius offerre pro peccato. Neque enim CHRISTVS, qui eſt hoſtia noſtra, iterum immolandus eſt pro peccatis noſtris: hoc enim ſemel factum eſt, & ſecundò opus nõ eſt: ſed magis opus eſt poſt acceptã gratiam permanere in fide recta, & munditia bonorum operum. Mundatus es in baptiſmate: liber es à criminib⁹, omnibusq; peccatis: factus es filius Dei: Si ad primũ reuerſus fueris, grauiſſimum te expectabit iudiciũ ſequens, niſi per dignam pœnitentiam reuocatus fueris. His autem verbis non pœnitentiam excludit: neque popitiationem, quæ fit per pœnitentiã: neque repellit & deiicit per deſperationem delinquentiũ: ſed ſecundũ exclu dit lauacrum baptiſmi: Non enim ita eſt inimicus ſaluti noſtræ. vt diceret, nõ eſſe vltrà pœnitentiam, neq; peccatorũ remiſſionem: ſed hoſtia, inquit, vltrà non eſt: hoc eſt, crux vltrà non eſt, vt iterum CHRISTVS crucifigatur, iterumq; nos baptizemur: Nam ſicut CHRISTVS ſemel mortuus eſt, & iam nõ moritur: ita & nos ſemel baptizati inſtar mortis eius, & ſepulturæ, ſicut Apoſtolus aliàs dicit, Conſepulti cum illo per baptiſmum in morte: iam nõ poſſumus rebaptizari. Quanto magis vbi plures fuerunt, maior erit gratia eius in il lis? *Terribilis autem quædã expectatio iudicii, & ignis æmulatio, quæ cõſumptura eſt aduerſarios.* Aemulatio aliquãdo pro imi tatione ponitur. aliquando pro inuidentia: hic autẽ pro conſumptione & vindicta accipitur. Terret ergo Apoſtolus omnes, vt metuant poſt baptiſmi lauacrũ ad vitia relabi: quia nõ poſſunt rebaptizari. Terret etiã, vt ſi peccauerint, pœnitentiã ſtatim ſtudeant agere dignam: quoniã quicunq; pœnitentiæ medicamentũ neglexerit, vindicta, & conſumptio ignis æterni, deuorabit eum. Quapropter vnuſquiſq; ad pœnitentiæ, dũ tempus habet, medicamenta confugiat, ne igni tradatur æterno. *Irritam quis faciens legẽ Moyſi, ſine ulla miſeratione duobus uel tribus teſtibus.* Scilicet conuictus. *Moritur: quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filiũ Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutũ duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ cõtumeliã fecerit.* Moyſi dicitur eſſe lex ideo, quia per Moyſen data eſt à domino: ſicut & nos ſoliti ſumus dicere in oratione dominica ad dominũ: Panem noſtrũ quotidianũ da

nobis

nobis hodie:nõ ꝙ noster antea fuerit:sed cum ab illo datur, noster efficitur. Incutit autẽ Apostolus terrorẽ Christianis, sumens comparationẽ à lege Moysi, quam si quis transgressus fuisset,irritam eam,& inanẽ faciens,duobus vel tribus testibus conuictus, sine vlla miseratione, & venia, à iudicibus diiudicatus cõfestim occidebatur. Dicit ergo: Si ille qui legẽ, quæ per seruum data est,transgressus fuerit, sine vlla miseratione occidebatur:quanto magis maiora supplicia sustinebit, qui filiũ Dei conculcauerit? Vtiq; quanto maior est CHRISTVS Moyse,& gratia euangelij à filio data, quàm lex per seruum data,& administrata:tanto maiora & deteriora merebitur supplicia, qui cõculcauerit CHRISTVM. Sed quomodo possumus illũ conculcare,qui in dextera Dei patris sedet,eleuatus super omnes cœlos? Dum præcepta illius pro nihilo ducimus,dedignãtes ea implere:tunc vtiq; eum cõculcamus. Sicut eñ ea quæ cõculcamus,pro nihilo ducimus,& nullius honoris:sic & qui liberè peccãt absq; timore,& absq; pœnitẽtia,Christũ cõculcant,siue contẽnunt,atq; despiciunt: eũ iudicẽ futurũ minime formidant. Vel certe Christũ cõculcat, quicũq; corpus illi⁹ indignè percipit. Siue(vt tertio modo dicamus) CHRISTVM conculcat, qui malè viuendo de tabernaculo cordis sui eum expellit, qui dixit: Inhabitabo in illis & inambulabo. Sanguinem quoque testamenti pollutum ducit:siue, vt in Græco habetur, communem, vel immundum,qui sanguinem passionis CHRISTI pro nihilo ducit,quo testamentum nouum confirmatum est: & quo etiam ipse sanctificatur à tempore passionis. Alio nihilominus modo sanguinem testamenti pollutum ducere, est mysterium sanguinis CHRISTI indignè percipere, nullamque differentiam inter illum,ac reliquos facere:cum in illo sanctificatus sit tempore baptismi, & possit etiam quotidie sanctificari, si dignè perceperit eum. de talibus dicit Apostolus: Qui manducat, & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicans, siue discernens corpus & sanguinem domini à reliquis cibis & potibus. Spiritui quoque gratiæ,id est,spiritui sancto,contumeliam facit,qui de tabernaculo cordis sui malè viuendo illum eiicit. Vel qui non credit, quòd per illum in ecclesia fit remissio peccatorum: Vel certè qui blasphemat illũ,opera eius denegando,& diabolo tribuẽdo.

Vnde

Vnde dominus dicit: Qui blasphemauerit in spiritu sancto, non remittetur illi neque hic, neque in futuro. Qui idcirco spiritus gratiæ vocatur: vel quia per illum gratis nobis dimittuntur peccata: vel certè quia illo distribuente, diuiduntur gratiæ donorum spirituum fidelibus, quas Apostolus commemorat dicens: Et alij quidem datur per spiritũ sermo sapientiæ: alij sermo scientiæ, & cætera, vsque dum concludit dicens: Hæc omnia operatur vnus, atque idem spiritus: diuidẽs singulis prout vult, *Scimus enim qui dixit, Mihi uindictam, ego reddam.* Loquitur Deus omnipotens per prophetam. Mihi iniuriam & contumeliam facienti, vindictam reddam: & ego retribuam eis iuxta quod merentur. *Et iterum, Quia iudicabit dominus populum suum.* De inimicis hoc dictum est, Ego retribuam eis, qui malè faciunt: non de his qui malè patiuntur. De his videlicet, qui negligenter viuunt, & per pœnitentiam se purgare nolunt: sed cùm malè faciant, securè ad mensam dominicam accedunt. Populum autem, quem dominus iudicare dicitur, dupliciter possumus intelligere: & ad electum scilicet populum referre: & ad reprobum. Iudicabit enim dominus populum suum: hoc est, separabit plebem suam: & discernet bonos à malis: fideles ab infidelibus. Quod si ad reprobos relatum fuerit, iudicare, pro damnare accipiendum erit. Populus autem domini appellatur, non per gratiam, sed per creationem. *Horrendum est incidere in manus Dei uiuentis.* Incidit in manus domini, qui iudicium hominis contremiscens, iudicium omnipotẽtis Dei parui pendit. Incidit quoq; in manus, id est, in potestatem, & iudicium omnipotẽtis Dei, quisquis post peccatum contemnit pœnitentiam agere. Quicunque ergo peccator est, si non pœnituerit de peccatis suis, incidet in horrendum & valde extimendum iudicium omnipotentis Dei, qui reddet vnicuique secundũ opera sua. *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum.* Optimi medicorum cum vulnus secauerint, & per incisionem augmentũ doloris fecerint, solatium, & remediũ illi loco adhibent, vbi dolor inest, & perturbatam refouent animam. Postquàm autem reuocauerint illum, alteram non dant iam sectionẽ, quinetiam illa, quæ facta sunt, medicaminibus mitioribus, & valentibus amplitudinem mitigare, & dolores confouent. Sic & Apostolus isto in

loco

loco more illorum agit. Poſtquàm enim concuſſit animas eorum,& compunxit mentione gehennæ,affirmans omnibus modis perituros,qui gratiæ Dei iniuriam faciunt aliquando: & hoc ex lege Moyſi,aliisq; teſtimoniis edocens, ac dicens metuendum eſſe incidere in manus Dei viuentis: protinus, ne multo timore in deſperationem ruerent, conſolatur eos per laudem,blandimenta, & orationes, reducens eis ad memoriam præterita illorum bona opera: Rememoramini,inquit,priſtinos dies,in quibus illuminati per fidem,& confortati per gratiam diuinam,magnum certamen ſuſtinuiſtis paſſionum:ac ſi diceret:Quando introducti eſtis ad fidem,quando in initio fidei eratis,tantam fortitudinem demonſtraſtis, vt magnum certamen paſſionum ſuſtineretis pro CHRISTI nomine à contribulibus veſtris. Iudæi enim credentes quidam expoliati ſunt à non credentibus:quidam verò non. Illi verò,qui non fuerunt expoliati,ſubminiſtrabant aliis de facultatibus ſuis:quapropter cum hoc agnouiſſent infideles, multa mala intulere vtriſq;:vnde non dicit Apoſtolus ſimpliciter certamen ſuſtinuiſſe eos:ſed addidit,magnum:nec dicit,tentationes:ſed paſſiones. *Et in altero quidem opprobriis & tribulationibus ſpectaculum facti.* Eſtis. *In altero autē ſocii taliter cōuerſantium effecti.* Ex parte quidem,inquit,opprobriis, id eſt, contumeliis, & irriſionibus, tribulationibus ſpectaculum facti eſtis: hoc eſt,publicè & in conſpectu multorum irriſi. Ex parte aūt altera effecti eſtis ſocij in compaſſione taliter conuerſantium:apoſtolorum videlicet,& eorū qui ſunt expoliati propriis facultatibus, & verberibus afflicti, atque in carcerem retruſi. Duobus modis oſtendit eos bene laboraſſe: ſcilicet, vel quia & publicè contumeliis & tribulationibus ſunt diuerſis afflicti:quòd genus humanum grauius ſuſtinet in conſpectu plurimorum aliquid inhoneſtum aut verbis,aut factis pati:ſeu etiam, quia poſitis in carceribus compatiebantur,victumq; ac veſtimentum, prout poterant, ſubminiſtrabant: vnde facti erant eorum ſocij: quoniam mercedem & retributionem, quam percipit prædicator veritatis pro CHRISTI nomine poſitus in carcere,aliisq; tormentis afflictus,eandem recepturus eſt ille,qui ei ſubſidium præbet, ne deficiat in tribulationibus, ſicut ipſa veritas promittit,dicens: Qui recipit prophetam in nomine prophetæ,mer

cedem prophetæ accipiet. Notandumque: quia non dixit simpliciter, Tribulationibus afflictos: sed etiam argumentum fecit, dicens: Spectaculum facti estis. Cùm enim secretè exprobratur, facilius tolerare videtur. Quòd verò illi ea exhibuerint, quæ enumerauimus apertius iam ostendit, dum sequitur: *Nam & uinctis compassi estis: & rapinam bonorum uestrorum cum gaudio suscepistis.* Mirabiliter laudat eos in fide: quoniam si fidem non haberent meliora se recepturos pro hac substantia subtracta, non cum gaudio suscepissent rapinam eius. Quandiu enim permissum est eis, compassi sunt aliis expoliatis atq; in carcere positis. Expoliati verò cum gaudio suscepere rapinam, & damnum sibi illatum, credentes se meliora recepturos. vnde subdit: *Cognoscētes uos habere meliorem & manentem substantiam.* Quasi diceret: Videntes diuitias spiritales vobis pro istis tēporalibus futuras, sustinuistis cum gaudio rapinam bonorum temporalium. Hoc autem totum fuit apostolicum opus, & dignum fortibus animabus, vt flagellis gauderent. Sicut in Actibus apostolorum dicitur: Euntes autem à conspectu consilij, ibant gaudentes, quoniā digni habiti sunt pro nomine IESV contumeliam pati. Et vt demonstraret istam temporalem substantiam nō esse semper mansuram, ideo dixit illos meliorem habere substantiam, & manentem: prout diceret, firmam, & substantialē, atque perpetuam, quæ perire non possit, sicut ista terrena perit. *Nolite itaque amittere confidentiam uestram, quæ magnam habet remunerationem.* Id est, Nolite deficere in tribulationibus: quia magna est remuneratio. Apparet autē quia in magna confidentia erant ad Deum: quam ne amitterent, instantissime hortatur. Facilius enim integra conseruantur, quàm amissa recuperantur: quapropter quod tenetur, & formidinē habet, necesse est, vt fortitudinem habeat. Nihil, inquit, vobis necessarium est, nisi vt stetis firmiter in fide vestra, & permaneatis in fortitudine vestra, quæ magnam habet remunerationem apud Deum. *Patientia enim uobis necessaria est: ut uoluntatem Dei facientes, promissionem reportetis.* O quanta magnitudo hortationis, & consolationis. Veluti si quis ad athletam, & certatorem hoc diceret: Qui cunctos superasset, nullumque relictum haberet, & qui sibi decertare posset. Verbi gratia: dum ille diceret: Iam quia superaui omnes, nullusque

lusque est qui mecum decertet, da mihi coronam: poterat illi quilibet dicere: Sustine parumper, vsque dum veniat arbiter, aut etiam rex, qui tibi brauium referat pro victoria tua. Quod si ille athleta impatienter ferret non tolerans sitim aquæ & æstuationis, dicens: Aut date quod mereor, aut recedam. Diceretur illi, Patienter sustine hanc morulam: in proximo est, vt veniat imperator, qui tibi reddet præmium: tristatur quidem, sed multo amplius si publicè, & in conspectu multorum. Genus enim humanum sicut valde delectatur laude publica: ita facilè captiuatur opprobriis apertè sibi illatis. Isto modo hortatur eos Apostolus, ne deficerent, sed patienter expectarent domini aduentum: Patientia, inquit, vobis necessaria est: Hoc est, verum opus habetis, videlicet vt perseueretis in agone, donec recipiatis coronam condignam labori vestro. Non enim qui cœperit, coronabitur: sed qui perseuerauerit in certamine vsque in finem, hic saluus erit. In patientia (inquit dominus) possidebitis animas vestras. Reportetis, dixit, promissionem, id est, accipietis gloriam sempiternæ beatitudinis. *Adhuc enim aliquantulum modicum, qui uenturus est, ueniet, & non tardabit.* Haud dubium quin CHRISTVM significet: consolatur eos tanquam parum sit temporis, vsque dum veniat: non modica enim cõsolatio, est laboris, citò sperare iudicem, & remunerationẽ constantiæ, certaminisq; remuneratorem. *Iustus autem meus ex fide uiuit. Quòd si subtraxerit se, non placebit animæ meæ.* Hoc propheticum testimonium intulit Apostolus ad exhortationem fidei, in acquisitionem animæ. Sicut vita corporis anima, ita vita animæ fides est: quæ videlicet concipitur corde, cõfitetur ore, exornatur opere: quoniam fides sine operibus mortua est, à qua fide si quis se subtraxerit, nõ placebit voluntati Dei. Non enim est putandum, ꝙ Deus pater, aut spiritus sanctus, aut filius etiã in natura diuinitatis habeat animã: sed more humano loquens diuina scriptura, nobis consulendo voluntatem illius, animæ vocabulo exprimit. Considerandum autem, quia sicut displicebit qui hæsitauerit, ita placebit Deo, qui crediderit, viuens in fide sua recta: Laborastis, inquit, in certamine, expectate eam spem, nolite hic quærere, quæ speratis: quia iustus ex fide viuit. *Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem: sed fidei in acquisitionem animæ.*

Non ſumus, inquit, ego & vos filij eorum paganorum atque gentilium, qui ſe ſubtrahunt à vita fidei & luce ſempiterna ad perditionem animarum ſuarum: ſed ſumus filij patriarcharum, qui fide probati, & in fide perfecti fuerant, vt acquirerent ſibi ſuas animas ad ſalutẽ, & inſuper aliorum ſuo exemplo.

CAP. XI. ¶ *Eſt autem fides ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium.* Ordo verborum eſt, Fides eſt ſubſtantia ſperandarum rerum, argumentum videlicet rerũ non apparentium. Fides eſt ea credere, quæ non videntur: & dum ea credimus in veritate aut fuiſſe, aut eſſe, aut futura eſſe, quæ non vidimus, ipſa fides facit ea ſubſiſtere in corde noſtro, quaſi oculis corporeis. In rebus autem quæ videntur, neque credulitas dici poteſt, neque incredulitas: ſed potius agnitio dicenda eſt. At verò fides eſt ita animum firmum eſſe de his, quæ non videntur, ſicut de his quæ iam videntur, & dum hoc fit, fides facit ea ſubſiſtere in nobis credendo: verbi gratia, vt ex multis ſaltem paucis vtamur exemplis: Reſurrectio generalis necdum facta eſt: & cum necdum ſit in ſubſtantia, ſpes facit eam ſubſiſtere in anima noſtra, quaſi præ oculis illam habeamus. Hoc eſt, quod dixi, ſubſtantiam eſſe fidem illarum rerum, quæ ſperantur, necdumque videntur: & ſi argumentum eſt eadem fides rerum, quæ necdum apparent, quid eſt, quod eam iam volunt videre? Arguere dicebant antiqui oſtendere: à quo venit argumentum, quaſi oſtenſio, & præmonſtratio futurarum rerum, & illarum, quæ non videntur. Eſt autem propriè argumentum oratio, quæ rei dubiæ fidem facit. Profectò ergo, liquet, quia fides illarum rerum argumentum eſt, quæ apparere non poſſunt: quæ enim apparent, iam fidem non habent, ſicut ſuperius diximus, ſed agnitionem. Dum ergo vidit Thomas: dum palpauit, cur ei dicitur, Quia vidiſti me, credidiſti? Sed aliud vidit, aliud credidit. A mortali enim homine diuinitas videri non poteſt. Videndo ergo credidit, qui conſiderando hominem verum Deum, quem videre non poterat, exclamauit. *In hac enim.* Subaudi, fide. *Teſtimonium.* Iuſtitiæ. *Conſecuti ſunt ſenes.* Senes hic debemus intelligere patres veteris teſtamenti: patriarchas videlicet, prophetas, alioſque iuſtos, qui in fide, qua crediderunt Deo, eiuſque promiſſionibus, teſtimonium laudis, atque iuſtitiæ promeruerunt. Vnde Abraham

quia

quia credidit Deo, reputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei appellatus est. Hæc autem fides ita est accipienda, vt credatur in corde, confiteatur ore, & ornetur operibus: Ille enim verè credit, qui exercet operando, quod credit: quo contrà de his qui fidem nomine tenus retinent, Paulus dicit: Confitentur se nosse Deum factis autem negant. *Fide intelligimus aptata esse secula uerbo Dei: ut ex inuisibilibus uisibilia fierent.* Quia animæ Hebræorum debiles adhuc erant, & à fide quidem initium sumpserant: ex passionibus autem tribulationum pusillanimes efficiebantur, minusque patienter mala sibi irrogata ferebant: hortatus est eos Apostolus primò ex seipsis, dicens: Rememoramini pristinos dies: deinde ex scriptura diuina dicente: Quia iustus ex fide viuit: deinde verò ex rationibus, ostendens fidem esse substantiam rerum non apparentium: Nunc autem ex progenitoribus incipit loqui, mirabiliter eos ponens in exemplum: quia sicut illi omnes per fidem saluati sunt, ita & nos oēs per fidē saluamur: Cùm enim inuenit anima in eisdem passionibus socium, requiescit, & respirat: ac in fide & tribulationibus qualibuscunque solet accidere. Valde enim fragile est genus humanum, nimiumque hæsitans in cogitatione: quapropter necessaria est consolatio ex præcedentium fide & patientia. Apostolus ergo ex patribus quidem eos hortatur: sed primùm ex communi initio, dicens: Manifestum est, inquit, quia non ex stantibus, quæ sunt, Deus effecit, sed ex inuisibilibus visibilia, ex non existentibus existentia. Ratiocinando ergo hoc inuenire non possumus, quomodo fecerit ex nihilo omnia: vel ex inuisibilibus visibilia: quia non eramus, quando facta sunt. Vnde ergo certum habetur? Vtique manifestum est, ꝙ fidei res est ista credere, fide quippe credimus aptata, id est, perfecta, seu facta secula: quia non ex visibilibus, sed ex inuisibilibus facta sunt, quæ videntur. Inuisibilia autem id possumus intelligere informem materiam, de qua dicitur in exordio Genesis: In principio (inquit) creauit Deus cœlum & terram. In cœli autem nomine non est intelligendū istud cœlum corporale, quod appellatur firmamentum: sed angelica natura, cœlique spiritales, Per terram verò intelligitur informis materia, de qua postmodum omnia facta sunt: videlicet omnia corporalia, quæ tunc quodammodo inuisi-

 bilia

bilia erant, quãdo tenebræ erant super faciem abyssi. Ex inuisiblli autem materia facta sunt visibilia, quando per species & formas diuisa, & discreta sunt omnia. Potest & alio modo intelligi quod dicit: Ex inuisibilibus visibilia fierent: Inuisibiliter mundus, antequàm formaretur, in Dei sapiẽtia erat: qui tamen per expletionem operis factus est visibilis optatibus humanis. Quòd autẽ dicit secula perfecta esse verbo Dei: Per secula debemus intelligere omnia quæ facta sunt in tempora siue secula verbo Dei patris: iuxta quod Ioannes dixit: Omnia per ipsum facta sunt. Secula verò, vt Ouidius Naso dicit, dicuntur à sequendo, eò quòd sese sequantur, atque reuoluantur, teste Varrone. Secula autem ex eo dici possunt, ex quo varietas cœpit esse temporis. *Fide plurimam hostiam Abel quàm Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse iustus, testimonium perhibente Deo muneribus eius: & per illam defunctus adhuc loquitur.* Ponit primum eum qui mala passus est, & hoc à fratre, proprium illorum ponens exemplum: etenim eadem passi fuerant illi à cõtribulibus suis, & fratribus. Plurimam quippe, id est, maiorem hostiam Abel obtulit deo, quàm Cain: nõ quòd illa hostia rebus carnalibus maior extitisset: sed quicquid melius habuit Abel, per fidem Deo beneuolo animo protulit, & exinde ei sua multiplicata fuerunt: & intelligimus, ipsum per hoc placuisse Deo: fide nanque hoc fecit, quia qui credidit ea, quæ bona voluntate offerebat, Deo placere, seque remunerandum à Deo, testimonium quoque Deo perhibente muneribus eius: siue quòd ignis descendit de cœlo, vt in Theodotione legitur: quia inflammauit dominus super Abel, & super munera eius: seu per illam sententiam, qua à domino in euangelio est laudatus, comprobatus est esse iustus: sic enim dicit dominus in euangelio: Amen dico vobis, requiretur à vobis sanguis iustorum, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ. Per illam etiam hostiã adhuc loquitur iam defunctus, & dicitur: Sanguis Abel clamat ad me de terra. Siue adhuc loquitur: hoc est, interemit quidem eum corpore, sed eius gloriam non potuit interimere cum eo: dum enim gloria illius in toto mundo prædicatur, dum laus eius in hominum ore versatur, dum eum omnes admirantur, quotidie adhuc defunctus loquitur. Qui enim

enim alios suo exemplo admonet, vt iusti sint, quomodo non loquitur? *Fide Enoch placuit Deo, & translatus est, ne uideret mortem, & non inueniebatur: quia illum transtulit Deus.* Enoch placuit Deo per fidem: quia fuit bonis operibus exornatus, credens se omnino per illam placere Deo: quapropter translatus est in paradisum terrenum, vnde quondam Adam eiectus est, videlicet ne experiretur mortem corporalem, donec tempus á Deo constitutum percurrat: quo habitu vitæ, vel quo statu consistat modò in paradiso, non est nostrum inquirere. Hoc tamen credendum est, quia sine aliqua molestia, & sine aliquo dolore, aut labore quiescit in illo paradiso. Et sicut ille viuit sine aliqua impugnatione carnis, sine aliqua concupiscentia carnis, ita nisi primus homo peccasset, completo omni numero electorum à paradiso terreno transferretur ad paradisum cœlestem. Vt autem transferretur, causa fuit, quòd placuerat Deo: sed vt placeret Deo, causa fuit eius fides. Nisi enim crederet, quod redditurus ei esset Deus mercedem laboris sui, quomodo placeret ei? *Ante translationem enim testimonium habuit, placuisse Deo.* Dicente scriptura, Quia ambulauit Enoch cum Deo, obtemperans volũtati eius. *Sine fide enim impossibile est placere Deo.* Credebat enim Enoch: quia si quis crediderit esse Deum, & ad eum accesserit, retributionem haberet: quia ergo fides fundamentum est omnium bonorum, ideo sine fide non potest Deo placere. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est: & inquirentibus se remunerator sit.* Sic quicunque accedit ad Deum credẽdo: credere oportet illum, quia Deus est: hoc est, semper habet esse, iuxta quod ipse dicit ad Moysen: Ego sum qui sum. Et: Qui est misit me ad vos. Credere etiam debet, quia inquirentibus se per bona opera, iuxta quod Psalmista dicit: Quærite dominum, & confortamini: æternus & verus remunerator sit. *Fide Noe responso accepto de his, quæ adhuc non uidebantur.* Id est, de imbribus. *Metuens aptauit arcam in salutem domus suæ, per quam.* Fidem. *Damnauit mundum.* Cõparatione scilicet melioris fidei & facti. *Et iustitiæ, quæ per fidem est, hæres institutus est.* Fide credidit Deo, quòd inducturus esset aquas super terram, dicente sibi illo: Finis vniuersæ carnis venit coram me, & inducam aquas super eos: fac tibi arcam de lignis leuigatis, &

cætera quæ sequuntur. Ideoque saluatus est cum omni domo sua: hoc est, familia sua. Perfectum autem operis aut rationis, experimento nihil in hac causa profecit: Nubebant, inquit, alij, vt dominus in euangelio, & aer serenus erat: signa quoque nulla apparebant diluuij. Veruntamen ille timuit, atque per fidem de his, quæ adhuc non videbat, metuens, construxit arcam in salutem familiæ suæ: per quam fidem damnauit mundum comparationi fidei suæ, quam mundus habere noluit: ostendit enim eos dignos hoc supplicio, qui neque per centum annorum spatium illius arcæ constructione corrigi voluerunt: per fidem quoque, non per legem, hæres iustitiæ est institutus, dum ipse solus fidem patrum tenuit: & ab illo cæteri discedebant. Hæres autem regni cœlorum, vel hæres mundi dicitur, quia de suo semine fuit reparatio mundi, & ex hoc apparuit iustus, quia Deo credidit. *Fide qui uocatur Abraham, obediuit exire in locum, quem accepturus erat in hæreditatem, & exiuit, nesciens quò iret.* Quasi diceret: Et ipse Abraham per fidē placuit Deo: statim enim vt ei dixit Deus: Exi de terra tua, & vade in terram, quam monstrauero tibi: daboque tibi illam, & semini tuo: credidit Deo, & exiuit in locum, in quem ei præceperat, nesciens quò iret: ignotus enim erat ei locus & habitatio illius terræ: & inquantum ambulauit, per fidem ambulauit: siue nesciens quò iret, quoniam quem imitaretur, non habebat. *Fide moratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem.* Casula diminutiuum nomen est à casa, id est, domo. Hîc autem pro tentoriis tabernaculisq; positū est, in quibus Abraham cum Isaac & Iacob habitauit, more viatorum, & peregrinorum, docens eos fidem Dei, vtpote cohæredes promissionis suæ. Ea enim promissio, quæ facta est ad Abraham, facta est ad Isaac & Iacob, omnesque simul cohæredes sunt in repromissionibus Abrahæ. Abrahæ nanque dictum est: In te benedicentur omnes gentes terræ: & in Isaac vocabitur tibi semen. Ad Isaac autem: Complens, inquit, Deus iuramentum quod sppopondit Abrahæ patri tuo: Multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli: daboque posteris tuis vniuersas regiones has. Ad Iacob quoque dixit, Ego Deus omnipotens: crescere, & multiplicare faciam gentes ex te: daboque tibi terram, quam dedi

Abraham, & Isaac. Ecce quomodo omnes cohæredes sunt in promissionibus Abrahæ. Notandum autem est, quia fides Abrahæ duplicatur pro magnitudine fidei : vnde & caput fidei dicitur. Nam sicut fide exiuit de terra sua, nesciens quò iret : sic fide mansit, & demoratus est in terra sua, quasi in aliena: vidit filium ibi vt peregrinum habitantem : vidit nepotem, vidit seipsum in aliena terra peregrinantem, & nihil turbatur, quanquàm ad ipsum dictum esset: Quia tibi dabo & semini tuo : tamen neque ipse, neque Isaac, neque Iacob positi sunt in hanc promissionem : sed successio illorum. Et quia quando obediuit Deo exiens de terra sua, non vocabatur Abraham, sed Abram, ideo considerate dixit Apostolus: Fide qui vocatur nunc Abraham, tunc vocabatur Abram, moratus est in terra promissionis, quasi in aliena. Primùm quidem vocatus est ille Ram, deinde Abram, ad extremum Abraham. *Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* Ciuitas superna fundamenta habere dicitur, propter stabilitatem firmitatémque sui: in qua qui semel locum inuenerit, nunquam poterit exhæredari, neque euelli : Ideo, inquit, illi fide morati sunt in terra repromissionis, quasi in aliena. Repromissiones in terra factas non attendebant, sed futuram quietem quærebant. Ostenderunt enim seipsos maioribus esse dignos : idcirco non permisit eos accipere ista, quia maiora dare volebat. *Fide & ipsa Sarra sterilis uirtutem in conceptione seminis accepit, etiam præter tempus ætatis : quoniam fidelem credidit esse eum, qui promiserat.* Quæstio hîc oritur : Quare dicit, fide accepisse Sarram virtutem concipiendi, cùm ab angelo reprehensa sit, cur riserit, causa infidelitatis: Risus enim ille etiam si gaudij fuit, plenæ fidei non fuit. Risus autem Abrahæ & gaudij & plenæ fidei fuit, quæ ita soluitur: Quia & si primum dubitauit, postmodum tamen verbis angeli solidata est in fide, & euacuata dubitationis causa, introducta est fides, quæ dedit virtutem in conceptione seminis : quia iam mortificata erat ætate, & sterilis: Duplex enim erat præclusio, vna temporis, senuerat quippe iam: alia verò naturæ, sterilis enim erat : sed ad suscipiendum, & retinendum semen accepit virtutem. Mulieres nanque ex duabus præcipuè rebus steriles esse solent : siue quia in vulua virtutem caloris non

non habent, qua excoquant semen viri, si in senectutem venit, cùm deficiunt muliebria: siue quando vulua concluditur etiam in iuuentute, vt non perueniat semen ad loca conceptionis. Contra quæ Deus dedit virtutem: hoc est, contra sterilitatem & senectutem. Ad locum etenim conceptionis satis peruenit semen: & postquàm peruenit, dedit partus soliditatem mulieri: factumque est, vt fidei soliditate vteri insolida confortarentur, & omnia possibilia fierent credenti. *Propter quod & ab uno orti sunt, & hoc emortuo, tanquam sydera cœli in multitudinem, & sicut arena, quæ est ad oram maris, innumerabilis.* Propter hoc, inquit, quia vterque veram habuit fidem, Abraham, videlicet & Sarra: ab vno corpore Abrahæ & Sarræ orti sunt innumerabiles populi. His verbis voluit ostendere, quia non solùm genuit Sarra, verum etiam & plures quàm aliqua fœcundarum mulierum. Vnum autem corpus dicit habere illos duos, propter hoc quod dicitur in Genesi: Quia erunt duo in carne vna. Addidit quoq; adhuc: Et hoc, inquiens, corpore emortuo nati sunt: non vita mortuo, sed semine. Senex enim homo semen quidem tantũ fundere potest, sed tamen soliditate seminis caret, vt filios procreare possit, nisi fortè de adulescentula, vt alij ferunt. Sicut sydera cœli, vel arena maris: hyperbolicos dictum est. Per sydera autem cœli boni intelligendi sunt ex vtroque populo filij Abrahæ per fidem. At verò per Arenam maris reprobi accipiuntur ex Iudaico populo filij Abrahæ per carnem, qui terrena semper quærentes, pondere peccatorum grauantur. Etsi stellæ cœli, siue arena maris, vel etiam illi, qui designati sunt, per hæc innumerabiles sunt: Deo autem, cui omnia patent, numerabiles existunt. *Iuxta fidem.* Id est, cum fide. *Defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini, & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt.* Subaudi, quia peregrini sunt super terram. *Significant se patriam inquirere. Et si quidem illius.* Subaudi, terræ. *Meminissent, de qua exierunt, habebant utique tempus reuertendi. Nunc autẽ.* Dum nolunt reuerti ad eam, de qua exierunt, sed morantur in aliena, quasi peregrini. *Meliorẽ appetunt, id est, cœlestem.* Duo quædam hîc dignum est quærere. Cùm enim supra dixisset: Translatus est Enoch, & non videbatur, ne videret mortem:

tem: hîc dicit: Quia ſecundum fidẽ omnes iſti mortui ſunt. Et cùm iterum dixiſſet, Non accepiſſe eos repromiſſiones, ſed à longè eos aſpexiſſe: ſuperius dixit de Abel: Quia teſti monium conſecutus eſt, quòd eſſet iuſtus. Et de Enoch, quia tranſlatus eſt. De Noe quoque, quia ſaluatus eſt condemnatione mundi. De Abraham nihilominus etiam Iſaac, & Iacob nulli dubium, quin plurimas promiſſiones tam de CHRISTO, quàm de terra repromiſſionis acceperint. Quæ duo huiuſmodi ſolutionem gerunt: quod primò dixit: Omnes iſti mortui ſunt cum fide: ita eſt intelligendum, Omnes iſti mortui ſunt, præter ſolum Enoch, quem nouimus eſſe tranſlatum. Quòd verò ſubintulit, non accepiſſe eos repromiſſiones: manifeſtum eſt, quia in quibuſdam rebus acceperunt: in quibuſdam minimè, neque plenitudinem. Accepit ſiquidem Enoch, ne videret mortem: accepit Noe, vt ſaluaretur, acceperunt & illi plurimi: Sed hæc quædam erant illis libamina: quædam erant & primæ deguſtationes futurorum, non plenitudo promiſſionum. Deus enim non ſolùm, quæ futura ſunt, nobis largitur: ſed etiam quæ huius vitæ ſunt neceſſaria, præſtat: ſicut diſcipulis ſuis dicebat: Primùm quærite regnum Dei, & iuſtitiam eius, & hæc omnia temporalia, inquantum vobis expediunt, adiicientur vobis. In hoc enim, quia in præſenti ſeculo ex parte laudem iuſtitiæ promeruerunt, nec cum impiis perierunt, locupletesque fuerunt bonis temporalibus, licet peregrini eſſent: vtpote legitur de Abraham, quòd erat diues in argento & auro: aliquas deguſtationes promiſſionum perceperant. In hoc verò, quia plenam promiſſionem: de longè tamen aſpiciebant promiſſiones, quas veniens CHRISTVS prædicauit, dicens: Quoniam ſi quis dimiſerit domum, aut fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem propter me, centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit. iſtam promiſſionem non ſunt conſecuti illi ante domini aduentum, licet omnia ſua reliquiſſent, ſicut & apoſtoli: ſiue etiam promiſſiones de domini aduentu non ſunt conſecuti: quoniam licet eis promiſſus eſſet, tamen non viderunt eum præſentem in mundo. Salutabant eaſdem quoque promiſſiones, id eſt, optabant, ſicut dominus ait in euangelio, Multi reges & prophetæ cupierunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt.

viderunt:& audire quæ auditis,& non audierunt. Ex metaphora nauigantium dixit,salutantes,qui à longe prospicientes desideratas ciuitates, antequam ingrediantur, eas salutatione præueniunt:eásque sibi familiares efficiunt. Aspiciebant autem in fide istas promissiones, salutabant desyderio, confitebantur sermone, quòd peregrini essent, iuxta quod Psalmista dicit.Quoniam peregrinus sum apud te,sicut omnes patres mei.Peregrinus à peregre, id est, à longè proficiscendo dictus est: Peragrare enim, perambulare dicimus: nam in tabernaculis habitabant, qui sepulchra pecuniis emebant.Notum est quomodo peregrini erant,intantum, vt etiam vbi suos sepelirent mortuos: non haberent. Quapropter primo iustius est peregrinum esse mūdi huius & hospitem, nihílque commune habere cum regibus huius seculi, remoueri ab eis,sicut peregrinus. *Ideo non cōfunditur.* Id est, non erubescit. *Deus uocari Deus illorum. Parauit enim illis ciuitatem.* Ideo,inquit, quia illi Deo crediderunt, nihílque de terrenis sibi præsumpserunt, ad hoc vt in illis spem suam ponerent:idcirco non erubescit omnipotens Deus vocari De' illorum.Sic enim ipse dixit: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob; per fidem videlicet & vitæ meritum: Sicut enim glorificatur,quando benignorum,& optimorum hominum Deus vocatur, & colentium virtutem: sic è contrario confunditur,& erubescit ineptiis nephandorum,si inuocetur ab illis: vnde dicit per prophetam: Per vos nomen meum blasphematur inter gentes. Illi autem erant ita clari virtutibus,ita confidentia pleni, vt non confunderetur, sed potius glorificaretur,cùm illorum vocaretur Deus.Dicit autem generaliter,Deus terræ,& Deus cœli: siquidem & Deus gentium:& non solum gentium,sed etiam totius mundi: eo quòd ipse condidit omnia. Sanctorum verò illorum non sic dicitur Deus solummodo per creationem, sed sicut amicus. Dicitur & dominus nunc Deus Christianorum. Parauit,inquit,ciuitatem illis:Hierusalem scilicet cœlestem, ideóque non dedit illis in præsenti ecclesia hæreditatem. Vel etiam ideo non erubescit vocari Deus illorum:quia secum prædestinauit illos regnare in cœlesti ciuitate. *Fide obtulit Abraham Isaac,cum tentaretur:& unigenitum offerebat,in quo susceperat repromissionem,Ad quem dictum est: Quia in Isaac uocabitur tibi semē: arbitrans,*

arbitrans, quia & à mortuis suscitare potens est Deus. Quid est quòd beatus Iacobus in epistola sua mentionem Abrahæ faciens, laudat eum summopere ex operibus suis: beatus verò Apostolus non opera illius, sed fidem attentissimè commẽdat? Rectè igitur beat⁹ Iacobus ex operibus eum laudat, quẽ sciebat etiam fide perfectum: quoniam illis scribebat, qui fidem quidem videbantur habere, sed eandem fidem bonis operibus non exornabant. At verò beatus Paulus qui illis scribebat, qui opera bona legis videbantur habere, sed fidẽ perfectam non habebant, iure fidem Abrahæ attentius commemorat, quatenus studerent eum imitari: vnde certè vt ostenderent, quia qui filij Abrahæ volunt esse, necesse est, vt fidẽ & opera habeant, merito vnus ex fide, alter nihilominus laudauit eum ex operibus. Fide, inquit, obtulit Abraham Isaac, cùm tentaretur, licet non haberet filium liberum, nisi illum: & in illo percepisset promissiones, quòd multarum gentium esset futurus pater: tamẽ nõ fuit ideo inobediẽs Deo: & quãquam contraria iterum audiret, dicente sibi domino: Offer Isaac filium tuum mihi: à quo iam audierat: Quia in Isaac vocabitur tibi semen: non hæsitauit de promissionibus, credens quòd à mortuis posset illũ suscitare Deus: & ex eo multitudinem populorum multiplicare. Quapropter ideo filium mox offerre voluit, quia à Deo hunc continuo resuscitandũ credebat. Sed ne posset quisquam dicere, quia habebat alium filium, ex quo sperabat repromissionem implẽdam, propterea confidens obtulit istum dicit Apostolus: Etiam vnigenitum obtulit filium Abraham ipse, qui repromissiones de illo perceperat. Quare ergo tentauit illum Deus? Nunquid ignorabat fortem illum esse virum in fide & probatum? sciebat vtique tentauit autem eum, non vt ipse cognosceret, sed vt aliis demonstraret, & manifestam eius fortitudinem faceret, sicut ipse ostendit, dicens: Nunc cognoui, quòd timeas dominum: id est, alios cognoscere feci, quòd timeas Deũ. *Vnde & in parabola eum accepit.* Parabola, Græco vocabulo Latinè dicitur similitudo, siue figura. Accepit eum in parabola de morte à Deo, qui dixit ei: Ne extendas manum tuam super puerum: quia ariete occiso iste saluatus est. Occisus est Isaac, quantum ad voluntatem patris pertinet. Deinde redonauit illum Deus patriarchæ in parabola, id est, in figura & simi-

& similitudine passionis CHRISTI. In similitudine erát omnia, quæ tunc agebantur in Abraham, quæ pro nobis verus Abraham, Deus videlicet pater creator omnium gentiũ, in fine seculi agere disposuerat. Abraham siquidem figuram Dei patris gestabat: Isaac vero figuram CHRISTI Abraham portabat, vt scriptura dicit, ignẽ & gladium: quia Deus pater gladium passionis CHRISTI quodammodo portauit, quando eum occidi permisit: vnde dicit filius in psalmo ad eum: Quoniam quem tu percussisti, hoc est, percuti permisisti, persecuti sunt. Et Deus pater per Zachariam: Percutiam pastorem, id est, percuti permittam. Ignis quoque, quẽ ferebat, calor & fauor summæ dilectionis illius est, qua nos diligit, de qua dicitur: Sic deus dilexit mundum, vt vnigenitum suum daret pro nobis. Nam sicut Abraham vnicum & dilectum filium Deo victimam obtulit: ita Deus pater vnicum filium pro nobis omnibus tradidit, Isaac autem ipse sibi ligna gestabat, quibus erat imponendus: quia: & CHRISTVS portabat lignum crucis, in quo crucifigeretur. Aries significabat carnem CHRISTI. Isaac oblatus est, & non est interfectus, sed aries tantum: quia CHRISTVS in passione oblatus est, sed diuinitas illius impassibilis mansit. *Fide & de futuris benedixit Isaac, Iacob, & Esau.* Fide de futuris benedixit eis, quia iuxta quod eis imprecatus est, ita posteà omnia illis credidit euenire, & quæ futura illis erant, ea benedicendo optauit. Potest aliter intelligi: De futuris mysteriis benedixit eis: quia Iacob figuram CHRISTI siue populi Christiani gestabat, Esau verò Iudaici. *Fide Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit, & adorauit fastigiũ virgæ eius.* Legimus in Genesi, quòd audiens Ioseph ægrotare patrem suum, venit ad eum, & obtulit ei duos filios suos Effraim, & Manasse ad benedicendum: qui fidem habens omnia illis euenire, iuxta quod eis exorabat, benedixit eos. Idcirco autem dicitur singulos illorum benedixisse: quia super vtrunque propriam benedictionem fudit, posuitque minorem ante maiorem quoniam præuidebat res ita futuras. Quódque sequitur: Et adorauit fastigium virgæ eius: id est, virgæ Ioseph intelligi dupliciter potest: spiritu siquidẽ prophetico afflatus Iacob, cognouit designari per illam virgam Ioseph regnũ CHRISTI: per fastigium verò, id est, summitatem

mitatem virgæ potentiam & honorem CHRISTI regni, de qua Psalmista dicit: Virga recta, est, virga regni tui. Ergo non virgam adorauit pro Deo, secundum ritum gentilium, qui idola colebāt: sed in virga CHRISTVM, cuius regnū & potentiam præuidebat figurari in illa. Quantum vero ad literam pertinet, fortassis secundum consuetudinem illius tēporis adorauit virgam Ioseph, quem videbat dominum esse totius regni terræ Aegypti: ea scilicet ratione Hester legitur adorasse virgam Assueri. *Fide Ioseph moriens de profectione filiorum Israël memoratus est: & de ossibus suis mādauit.* De profectione filiorum Israel locutus est, credens omnia vera esse, quæ promiserat patribus eorum: præcipuè quod dixerat ad Abraham: Scito prænoscens, quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua, maleque tractabunt illos annis cccc. veruntamen gentem, cui seruierint, iudicabo ego, dicit dominus: & post hæc reuertentur in terram patrum suorum. Nequaquam ergo de suis ossibus mandaret Ioseph, nisi plena fide speraret reditum eorum in terram repromissionis. Dicit enim ei: Visitans visitabit vos dominus post dies multos: Forte ossa mea hinc vobiscum: & non solum tribus Ioseph ossa patris sui deportauerat secum per desertum in terra repromissiōis: sed etiam reliqui tribus omniū patriarcharum ossa detulerunt, sepelieruntque ea in Sichem, qui euenit in possessionem tribus Ioseph. Nam Abraham, Isaac, & Iacob in spelunca duplici Arbeæ, quam Abraham emerat, à filiis Eth, sepulti sunt cum Sarra, & Rebecca, & Lia: vbi & Adam cum Eua sepultus quiescebat. Fortassis verò quærit aliquis, quæ causa extiterit, vt omnes illi sancti patres in terra repromissionis maluerint sepeliri, quam alio in loco. Cui respondendum est: non curam gerendo sepulchrorum hoc agebant: sed potius quia spiritu sancto præuidebant dominū in ea terra genus humanū per mortem redempturum, ibiq; resurrecturū summo cum desyderio, ibi consepeliri optabāt: quatenus eo resurgente pariter cum eo resurgerent. Nos autem non debemus pusillanimes fieri vbicunque sepeliamur, cùm plurimorum martyrum nesciamus vbi corpora eorum gloriosa iaceant humata. *Fide Moyses natus occultatus est tribus mēsibus à parentibus: eo quod uidissent elegantem infantem, & nō timuerunt regis edictū.* Nō sua fide occultatus est Moyses,

qui

qui adhuc fari non poterat:sed fide parentum suorum patris scilicet,ac matris,qui fidem habentes,quòd omnipotēs Deus posset eum liberare & custodire,seruauerunt illū tribus mēsibus : deinde verò cum non potuissent eum celare propter vagitum ipsius,posuerunt eum in fiscellam scirpeam,posueruntque eum in carectum fluminis. Edictum enim erat huiusmodi regis.vt omnes pueri in flumine iactarētur.Sed quid est,quod dicit,non timuisse eos regis edictum? Si nō timuerunt,quare custodierunt? In hoc ergo timuerunt, quia non sunt ausi retinere eum.In hoc verò quasi nō timuerunt, quia non proiecerunt illum in apertum fluuium,sed in fiscella posuerunt eum:sicque immiserunt carecto fluminis, habentes spem atque fiduciam,quòd omnipotens Deus custodiret illum:Quapropter ac si non timuissent, reputatur illis. Vnde ergo isti sperauerunt saluari puerum, nisi fide? Viderunt,inquit,elegantem infantem : siquidem ab ortu natiuitatis magna fuit illi infusa gratia venustatis:non natura hoc operante,quòd natus est honestus infantulus,sed gratiæ diuinæ dono,qui etiam barbaram illam mulierem Aegyptiam, filiam videlicet Pharaonis ad hoc excitauit, vt amaret eum, vt sumeret, & nutriret. *Fide Moyses grandis factus,negauit se esse filium filiæ Pharaonis:magis eligens affligi cum populo Dei,quàm tēporalis peccati habere iucunditatem,maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum improperiū* CHRISTI: *aspiciebat enim in remunerationem.* Tanquam si diceret ad eos, quibus hæc scribebat: Nullus nostrum dimisit aulam regalem amplam & claram,neque tales thesauros,neque cum posset filius regis esse,contempsit,sicut Moyses fecit, qui non solum contempsit,sed etiam abnegauit:cœlo quippe præposito, noluit admirari Aegyptiaci regni pulchritudinem : magis eligens cum populo Dei affligi,quàm peccati habere iucunditatem. Peccatum nanque deputauit, si maneret in aula regis lætitia temporali fruens, suósque fratres in tribulatione relinqueret.Non affligi,inquam,cum aliis,peccatum esse putauit. Si igitur ille non affligi alacriter cum aliis peccatum esse iudicauit, quantum cumulum peccati habituri sunt, qui à congregatione fidelium deseruntur? Vos,inquit, pro vobis ipsis patimini.Ille autem non solum pro se,solum aspiciens in remunerationem,sed etiam pro aliis hoc elegit, vt mercedem

maiorem

maiorem acciperet, vltróque proiecit in tanta pericula, cùm ei liceret & pie viuere, & secularibus bonis perfrui. Maiores, inquit, diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum improperium CHRISTI. Improperiũ CHRISTI dicit, quia pro CHRISTO sustinuit Moyses improperium, qui vni⁹ essentiæ secundum diuinitatem est cum patre. Siue improperiũ CHRISTI dicit: hoc est, qualem sustinuit CHRISTVS à suis propinquis. Sicut enim CHRISTVS improperium sustinuit à suis, quos venerat redimere, quando ei dixerant, Dæmonium habes, & cætera mala ei intulerunt vsque ad passionem: ita & Moyses improperium sustinuit in fratribus suis, quos volebat liberare: dicebant enim ei: Quis te constituit principem, aut iudicem super nos? Nunquid interficere me vis, sicut interfecisti heri Aegyptium? Similiter quando quilibet à domesticis, vel ab eis, quibus beneficium præstitit, improperium sustinet, improperium CHRISTI patitur. Aspiciebat, inquit, in remunerationem suam, & populi. Ita quando quisque aduersi patitur aliquid, debet reducere ad memoriam, quam remunerationem à domino exinde sit recepturus. *Fide reliquit Aegyptum, non ueritus animositatem regis: inuisibilem enim tanquam præsentem sustinuit.* Legimus in Exodo, quia cùm Moysi dictum esset à quodã Hebræo, qui faciebat iniuriam fratri, quem Moyses voluit increpare. Nunquid interficere me vis, sicut interfecisti heri Aegyptium? fugit Moyses in verbo isto, eo quod Pharao audito hoc, quæreret, vt eum interficeret. Sed cùm manifestum sit, fugisse illum in Madiam, quid est quod beatus Apostolus dicit, Non veritus animositatem regis? Si enim nõ timuit, quare fugit? quòd ergo fugit, fidens fuit, credens à Deo liberari: & prætẽdit exterius timorem, cum interius nullum haberet metum. ideoque sic ei reputatur, quasi non timuisset. Idcirco enim noluit ibi manere, ne causa iactantiæ videretur se in apertum periculum præcipitare, ac tentare dominum Deum suum, quod omnino fieri non licet. Sancti enim quandiu habent quid faciant, Deum tentare non debent, sed debent imitari dominum suum, qui frequenter locum dedit Iudæis, audientes quod ipse præcipit, dicens: Cùm vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliã. Fuga ergo Moysi tota fuit exterior: quoniam maximam fidem de Dei auxilio habebat.

Vnde Apostolus dicit: Inuisibilem, inquiens, dominum tanquam præsentem sustinuit. Quod est dicere: Ita erat fidens de Dei adiutorio, & ita semper de eius protectione securus erat tanquam omnipotentem Deum, qui naturæ est inuisibilis, semper præsentem aspiceret. *Fide celebrauit pascha & sanguinis effusionem, ne qui uastabat primitiua, tangeret eos.* Fide, qua Moyses credidit per illum sanguinem saluandum esse populum, celebrauit pascha. Ex sanguinis effusione celebrauit pascha, quo liniuit postes, ne angelus, qui primitiua Aegyptiorum vastabat, affligeret Israelitas: ac si illis diceret. Si sanguis agni typici in medio Aegyptiorum, & in tanta deuastatione illæsos seruauit Iudæos, quorum postes fuerũt respersi illo sanguine: multo amplius saluabit nos sanguis veri agni, hoc est, CHRISTI: quorum hostia, id est, frontes signo munitæ sunt passionis CHRISTI. Timuit enim illum sanguinem angelus, intelligens ibi dominicam mortem: ac propterea non tetigit postes, licet quod fiebat, nihil esset, sed quod per illud significabatur, magnum erat. Sanguine agni illinuntur Israelitarum postes, ne vastator angelus audeat inferre mortem: signantur dominicæ mortis signo fideles populi in frontibus ad tutelam salutis, vt ab interitu liberentur. *Fide transierunt mare Rubrum, tanquam per aridam terram: quod experti Aegyptii, deuorati sunt.* Ac si diceret illis, quibus ista scribebat: In tantum fidem firmiter tenere debemus, vt quãdo in desperationem aliquam animus noster fluctuat, tunc quoque fidi simus, vt liberemur, ac si vsque ad mortem veniamus, ac si de nobis ab omnibus desperetur. Quænam spes poterat esse illis? ex vna enim parte erat mare, ex altera cingebantur altissimis montibus, à tertia erant hostes: si vellent fugere, aut in mari erant perituri, aut in manus Aegyptiorum inciderent: habentes autem fidem, cuncta vicerunt. Fide enim, qua credidit Moyses Deo, ad verbum illius percussit mare, & diuisit illud in XII. diuisiones: Iuxta quod in psalmo dicitur: Credentesque omnes illæ tribus sicco vestigio posse transire, mare ingressæ sunt: sed tribus Iuda primum. Iuxta quod in Osee legitur: Lauda, inquit, princeps cum Deo in mari: quapropter illud mare Hebræis fuit à dextris & sinistris pro muro, præbens eis siccum iter, Aegyptios submersit. Vnde dicit Apostolus: Quia experti illud Ae-

lud Aegyptij deuorati sunt. Cognouerunt enim, quod mare esset: ex hoc enim apparuit aquam esse, quia illi venientes absorpti sunt: & ex hoc apparuit non esse phantasiam, sed rerum veritatem: quia experti Aegyptij deuorati sunt. Allegoricè autem mare Rubrum baptismus est, rubore sanguinis CHRISTI consecratus. Hebræi qui exierunt de Aegypto, & transierunt per mare Rubrum, fideles sunt, qui derelinquentes tenebras infidelitatis, transierunt per fontem baptismatis. Pharao & Aegyptij mortui sunt in mari: quia in fonte baptismatis mortuus est diabolus, amittendo potestatem quam habebat: mortua sunt etiam peccata originalia, & actualia, si qua antea erant. *Fide muri Hiericho corruerunt circuitu dierum septem.* Non enim tubarum sonitu murorũ saxa deiecit, etiam si per x. mille annos quis tubis insonaret: sed fide, qua crediderunt Deo, deiecerunt illos. Legimus quod domino Iosue præceperat arcam deportari per septem dies in circuitu Hiericho, ac sic personare tubis. Septimo autem die cum increpuissent tubis, corruerunt muri Hiericho, quod à magno mysterio non vacat. Hiericho, quæ interpretatur luna, speciem huius mundi tenet: quia sicut luna menstruis completionibus deficit, ita hic mundus quotidianis defectibus cadit. In arca verò, ecclesia figuratur. In tubis autem æreis, prædicatores fortes accipiuntur. Iosue qui circunducit arcam, CHRISTVS est, qui ecclesiam suam per hunc mundum gubernat. Hanc verò vrbem Hiericho diebus septem Israelitæ ferentes arcam, æneis tubis clangẽtibus circumeũt, & muri eius per arcæ præsentiam, atque ærearum tubarum sonitum cadunt: quia in hoc tempore, quod septem dierum vicissitudine voluitur, dum fertur arca: id est dum orbem circumiens nouatur ecclesia ad prædicantium voces, quasi ad tubarum sonitum: muri Hiericho: id est, elatio huius mundi, & principes, atq; superba infidelitatis obstacula corruunt: donec in fine temporũ mors nouissima inimica destruetur. *Fide Raab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cũ pace.* Magnam consolationẽ, & exhortationem beatus Apostolus isto in loco omnibus præbet: vt si meretrix & idololatra sola fide saluata est, multo magis illi saluabũtur, qui ad grauiora nõ sunt prolapsi: ac si patenter diceret, Inhonestum est, si meretrice infideliores estis. Il-

 la tan-

la tantum homines nuntiantes audiuit, confestimque credidit: vos autem non solum homines auditis: verum etiam voces prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur: & insuper ipsum filium Dei ad vos missum non agnoscitis: nam & in Raab effect⁹ fidei consequutus est: omnibus quippe pereuntibus, sola saluata est, Raab autem, quæ interpretatur dilatata, figuram tenet ecclesiæ, quæ dilatata est ab oriente, in occidentem, ab aquilone in meridiem: & latitudinem charitatis habet, intantum vt etiam pro ipsis inimicis orationem fundat: & bene de extraneis, atque alienis gentibus erat illa Raab meretrix, iuuenibus in desideriis carnis, ac fornicationibus deseruieus: quia ecclesia aliena erat ante domini aduentum à Deo, secundum desideria carnis viuens, fornicationi atque idololatriæ deseruiens: postquam autem IESVS verus misit ad eam duos exploratores: hoc est, Petrũ & Paulum, siue duo testamenta, fidelis effecta, reliquit fornicationem idololatriæ, sicque saluata est, & saluatur quotidie, ne pereat cum infidelibus. Hucusque narrauit de legislatore, & de patribus antiquis: nunc dicturus est de iudicibus, qui fuerunt post Iosue, nomina eorum tantummodo commemorãs, propter breuitatem sermonis: qui per fidem pugnauerunt & gentes plurimas vicerunt. *Et quid adhuc dicam? deficiet enim me tempus enarrantem.* Hoc est, deficiet me tempus destinatum ad scribendam epistolam, si cuncta illorum facta prosequi voluero, quos hactenus commemoraui: siue quæ narrare possum de his, qui successores illorum fuerunt. *De Gedeon, Barach, Sanson, Iepthe, Dauid, Samuel, & prophetis, qui per fidem vicerunt regna.* Quòd omnes in commune commemorat, illud est, quod singulorum opera eadem fide acta sunt: quia omnes illi simul per fidem vicerunt regna. Gedeon siquidem accipiens signum à domino, in ccc. viris, qui hauserunt aquam, ac de quibus dominus dixit ei, In his superabis Madian. In vellere quoque humido, sicco repletus prostrauit Zebee, & Salmana: accepitque victoriam ex hostibus. Allegoricè autẽ Gedeon qui interpretatur in vtero circumiens, significat dominum IESVM CHRISTVM, qui per incarnationis mysterium in vtero virginis collocatus, plenitudine diuinitatis, qua omnia replet, totum mundũ circundat: quia implendo omnia, circundat omnia. ccc.

autem viri, qui manibus aquam hauserunt, & accepto igne in lagœnis contra Madian profecti sunt, confractisque lagœnis ignis resplenduit, tubisque increpuerunt, simulque hostes in fugam versi sunt, typum tenet sanctorum prædicatorum, qui fidem sanctæ trinitatis habentes, signo dominicæ passionis insigniti sunt: quod designatur per Tau, literam, quæ suo numero ccc. exprimit: & quæ apud veteres Iudæos similitudinem crucis habebat. Lagœnæ autem, quæ sunt vasa fictilia, significant corpora eorundem prædicatorum infirma, de quibus idem egregius prædicator dicit: Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus. Sonus tubarum vocem prædicatorum exprimit. Fractis ergo lagœnis resplenduit ignis, hostésque in fugam versi sunt Madianitæ, qui typum tenent principum: quia postquam sancti martyres ab hoc seculo deficiunt, crescunt miracula: sicque virtute miraculorum concussi in fugam vertuntur, scilicet aut fidei se subdendo: aut etiam à tormentis cessando, victi timore signorũ. Illud quoque non vacat à mysterio quòd Gedeone orante vellus primo madidum fuit, & terra sicca: secundo vero vellus siccum, & tota terra madida. Vellus enim figuram tenet populi Iudaici: terra autem omnium gentium. Iure ergo vellus primum madidum fuit, terra mansit sicca: quia quando Iudaicus populus rore supernæ sapientiæ fuit humectatus ante domini aduentum, omnnes gentes siccitate fidei, & sapientiæ exiccatæ erant. Iterum quum post domini aduentũ omnes gentes rore sapientiæ fuerunt madidæ effectæ, Iudæa ariditate periit. Barach, ipse est Lapidoth maritus Debbore, qui fide, qua credidit prophetissæ, superauit Sisaram, omnesque currus eius. Sanson fide qua credidit impetrare à Deo, quod orabat, plures interfecit moriens, quàm viuens: dixit enim: Domine Deus memento mei, & redde nunc mihi pristinam fortitudinem Deus meus, vt vlciscar me de inimicis meis: & pro amissione duorum luminum vnam recipiam vltionem. Iepthe fidem habuit, pugnando contra filios Ammon, & in filiam suam offerendo, licet in hoc stultè egisset, quod omnipotentem Deum sanguinem humanum fundens putauit placare: nouit siquidem, vt si ei dominus victoriam daret de filiis Ammon, immolaret ei quicunque primus occurreret ei de domo sua, quod ita & fecit: nam occurrit ei fi-

lia sua; quam post deploratam virginitatem occidit. Sed potest quæri, qua de causa mos inoleuerit, vt omni anno virgines Hebræorum plorent filiam Iepthe: quæ ista cognoscitur esse ratio, vt dum cernunt deplorari illam à filiabus suis, nemo ad tantam stultitiam, tantumque piaculum audeat prosilire, vt Deo sanguinem fundat humanum. Dauid fide plenus processit contra Philisteum, & interfecit eum: & quoniam Deo credidit, multas promissiones de CHRISTO promeruit. Samuel propheta & sacerdos fidem habuit perfectam: quia vnxit Dauid in regem ad verbum domini: & occidendo regem Amalech. *Operati sunt iustitiã.* Quia quod crediderunt, opere compleuerunt, exornãtas eandem fidem. *Adepti sunt repromissiões.* De CHRISTO: vel de patria cœlesti. Abrahã enim de CHRISTO promissionem accepit, dicente sibi domino: In semine tuo: id est, in CHRISTO: benedicentur omnes gentes. Dauid quoque plurimas, cui dominus dixit: Quum dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum, quod egredietur de lumbis tuis, & firmabo thronum eius super thronũ tuum. Et alibi: De fructu ventris tui ponam super sedem meam. Et cum iureiurando: Semel, inquit, iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum, manebit. *Obturauerunt ora leonum.* Vt Sanson, Dauid, Daniel bis missus in lacum. *Extinxerunt impetum ignis.* Sicut tres pueri, Danielis socij, iussu Nabuchodonosor, Chaldaica vrgente vesania, missi sunt in fornacem ignis ardentis, quibus nihil molestiæ intulit. *Effugauerunt aciem gladii.* Id est, repulerunt fortitudinem hostium à se validè pugnando: sicut Iosue, Gedeon, Dauid, aliique principes, & reges Iudæorum. *Conualuerunt de infirmitate.* Vt Iob, & Ezechias qui quum ægrotasset vsque ad mortem, domino sibi propitio redditus est pristinæ sanitati per spatium. xv. annorum: possumus & infirmitatis nomine malũ captiuitatis intelligere: de qua liberati sunt domino volente, Cyro iubente, Esdra, & Neemia procurante. *Fortes facti sunt in bello.* Vt Iesus Naue successor Moysi: Sãson qui mãdibula asini multos Philistinorũ interfecit: Dauid quoq; rex: Iudas Machabæus, & fratres eius, quorũ temporibus etiã sex milia Iudæorũ interfecerunt cẽtum milia hostiũ, & tria milia missi Antiochiã in auxiliũ Demetrij, peremerunt cxx. milia. *Castra uerterunt exterorum.*

terorum. Id eſt, in fugã frequẽter coẽgerũt. Caſtra dicũtur à caſtrãdo, eò ꝙ ibi caſtretur libido: nõ eſt enim mos militaris, vt pergẽtes in prælĩũ vxores, aut fœminas alias ſecum ducãt. Duo quondã principes terræ, cũ comitatu vxorũ perrexerunt in bellũ: Darius videlicet, atq; Antonius: ſed vterq; inibi corruit. Darius quidẽ ſuperatus eſt ab Alexãdro: Antonius verò ab Octauiano Auguſto. *Acceperũt mulieres, de reſurrectiõe mortuos ſuos.* Eas mulieres dicit, quarũ filij ab Helia & Heliſeo reſuſcitati ſunt: quos ille acceperũt poſt reſuſcitationẽ: non vt eos haberẽt in maritos, ſed quos amiſerãt in morte, receperũt viuos. *Alii autẽ diſtenti ſunt, nõ ſuſcipientes redemptionẽ, ut meliorẽ inuenirẽt reſurrectionem.* Plurimi ſanctorũ diſtenti ſunt: hoc eſt, in cruce extẽſi, funibus colligati, ſicut beat⁹ Andreas. Seu diſtenti: hoc eſt, ad capita duarũ arborũ colligati, ac diſrupti. Vel etiam ad brachia equorum indomitorum extenti ſicque ab eis diſrupti. Vel certè diſtenti ſunt: hoc eſt, decollati: quæ omnia in ſanctis martyribus videntur eſſe completa. Non ſuſceperunt redemptionem: hoc eſt, liberationem in præſenti, ad hoc vt ſaluarentur à tormentis, vt meliorem atque glorioſiorem inuenirent reſurrectionem in futurum: quoniam quò ampliora quis tormenta pro Deo in præſenti ſuſtinet, eò glorioſior in reſurrectione apparebit. *Alii uerò ludibria & uerbera experti, inſuper & uincula, & carceres.* Ludibria dicuntur à ludo: hoc eſt, irriſione: primò enim ſancti martyres ludibriis atque irriſionibus ludebantur, deinde verberibus afficiebantur: ſicque vinculis aſtricti ponebantur in carcerem: ad poſtremum verò interficiebantur diuerſis, & exquiſitis tormentis. *Lapidati ſunt.* Vt Naboth, Hieremias in Aegypto, à reliquiis tranſmigratorũ: Ezechiel in Babylone: aliiq; quamplures in nouo teſtamento. *Secti ſunt.* Hic pluralis numerus pro ſingulari poſitus eſt: neminem enim legimus ſanctorum in veteri teſtamento ſectũ, niſi Eſaiam, prophetam: quem fecit ſecari ſerra lignea Manaſſes rex, qui filiam eius habebat in vxorem. *Tentati ſunt.* Vt Abraham & alij multi non ad deceptionem, ſed potius ad probationem: illa ſcilicet tentatione, de qua dicitur: Tentat vos dominus Deus veſter: id eſt, probat vos: nam Deus intentator malorum eſt. *In occiſione gladii mortui ſunt.* Vt Vrias, & Ioſias, & alij multi. *Circuierunt in melotis, in pel-*

in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti. Heliam in hoc loco debemus intelligere, & alios qui taliter egerunt: & qui afflicti vndique penuriis & tribulationibus anguſtiati fide ſuſtinuerunt omnia: vt ad deſiderium ſuperiorum poſſent peruenire. Omnis autem indigentia, & egeſtas anguſtia vocatur: quia anguſtiatur homo, id eſt, affligitur ſeu fame, ſeu alia inopia. Melotam dicunt quidam genus eſſe veſtimenti ex pellibus caprinis, ex vno latere dependens, quo genere veſtimenti propter aſperitatem in Aegypto monachi dicuntur vti. Helias quoque legitur vſus illo fuiſſe: & μῆλον Græcè, ouis dicitur, vel quadrupes quodlibet: vnde μηλωτὴ pellis ouina. At verò quidam dicunt ex pellibus taxi genus veſtimenti eſſe compoſitum: eſt enim animal, quod taxus vocatur, ſolitus in cauernis terræ habitare, cuius pellis hiſpida eſſe fertur, à quo nomine deriuatur vocabulum huius veſtis, id eſt, à melo melota. *Quibus dignus non erat mundus.* Mundi nomine hic ſub vna ſignificatione poſſumus intelligere amatores mundi, qui terrena ſolùmodo appetentes ab amore creatoris ſui longè remoti erant: ac propterea non erant digni tales ſocios habere, quales fuerunt illi, quorum magnalia Apoſtolus ſuprà deſcripſit. Siue mundi nomine poſſunt accipi omnia, quæ continentur inter cœlum & terram, aurum videlicet, argentum, gemmæ, atque omnia pretioſa: inſuper & ipſi reprobi amore mundanarum rerum decepti. Iſtis ergo ſanctis non erat dignus mundus: hoc eſt, ſi totus mundus redigeretur ſub pretio, non poterat vni illorum rectè cōparari: neque etiam ſi omnia illa in pretium dari potuiſſent, talem aliquem virum emere poſſent: Vt ergo ex pluribus paucorum memoriam agamus, quomodo poterat talis ac tantus vir comparari, vt Moyſes fuit? qui quando voluit, mare diuiſit: quando voluit, aquas eius reduxit: quando voluit, manna de cœlo deſcendere fecit: aquam de petra produxit, & cætera innumerabilia fecit. Vel quomodo poterat comparari tantus vir, vt fuit Ioſue ſucceſſor eius? qui quando voluit, ſolem ac lunam, illa duo maxima luminaria vno in loco ſtare fecit, dicens: Sol contra Gabaon ne mouearis: & luna contra vallem Hailon. Fortaſſis tamen dicet aliquis, ideo non poterant emi, quia non quibant inueniri. Vtique verum eſt, quia non poterant in toto mundo ſimiles illorum inueniri: &

ri: & si potuissent comparari, quomodo quod totus mundus nequibat perficere, hoc vnus illorum verbo agebat? nam quũ totus mundus temporibus Heliæ laborasset per tres annos & sex menses siccitate, nec potuisset pluuiam impetrare, verbo Heliæ apertæ sunt cataractæ cœli, & venit pluuia super faciem terræ. *In solitudinibus errantes, & montibus & speluncis, & in cauernis terræ.* Heliam eximium prophetarum hic vult intelligi, & filios prophetarum, qui temporibus Achab & Iezabelis fugati sunt, eò quòd voluisset eos Iezabel interficere: tunc temporis pauit eos quinquagenos Abdias in speluncis & in cauernis terræ: vnde & meruit donum prophetiæ: iuxta quod dominus dicit in euangelio: Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. *Et hi omnes testimonio fidei probati.* Inuenti. *Non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, uti non sine nobis consummarentur.* Qui omnes testimonio fidei sunt probati, nisi omnes superius memorati? quorũ tam præclara & laudabilis fides commemorata est: stellæ videlicet, & firmamenti terreni homines, & cœlestes angeli: viui lapides, & splendidæ margaritæ, quorum opera, quæ egerunt, fidem eorum confirmant: quoniã absque fide impossibile est placere Deo: testimonio itaque fidei fuerunt probati: hoc est, operatione sancta, quæ per fidem operabatur, laude digni inuenti sunt: fides enim illorum operibus mundus declarabatur: sed quum ita essent perfecti, repromissionem non acceperunt. Dicit ergo aliquis: Quid eis profuit Deo seruisse, si hactenus sine præmio permanent? Absit hoc à fidelium cordibus, vt credamus eos sine præmio manere: adhuc quippe mortali carne circundati, magnum præmium perceperunt, viuendi scilicet, Deum cognoscẽdi, multaque mirabilia patrandi: nunc verò quiescunt in anima, in beatitudine regni cœlestis, ineffabili lætitia perfruentes. Sed videamus, quid Ioannes de illis in Apocalypsi sua dicat: sicq; nobis manifestabitur, quã promissionem non perceperunt: Vidi (inquit Ioannes) sub altare Dei animas interfectorum propter verbũ Dei, quod habebant, & clamabant voce magna, dicentes: Vsquequo domine sanctus & verus non iudicas, & vindicas sanguinem nostrũ de his, qui habitant in terra? Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ. & dictum est illis, vt requiescerent: tempus adhuc modicum.

dicum donec impleatur numerus conseruorum, & fratrũ illorum. Singulas stolas modò habent animæ sanctorum, de sua immortalitate gaudentes: & de felicitate, qua fruuntur, exultantes. Binas verò stolas habebunt cum in generali resurrectione receperint immortalitatem, & incorruptionẽ, in corpore, quam modò habent solummodo in anima. Hanc ergo repromissionem necdum perceperunt, de qua Esaias dicit: In terra sua duplicia possidebunt post generalem resurrectionem. Et re vera ita dignum est, vt qui in corpore & anima Deo seruierunt, in corpore pariter & anima remunerationem percipiant: quodq; sequitur: Deo pro nobis melius aliquid prouidente: vti ne sine nobis consummarentur: hoc est, perfectionẽ consequerẽtur illi. More humano agitur: verbi gratia, Sicut quidam filij reuertentes de agro dicunt patri: Pater laborauimus hodie, æstum solis perpessi sumus: tempus est vt tribuas nobis refectionẽ. Et ille eis respondet: Sustinete parumper filij, quousq; veniant fratres vestri, qui similiter laborant: & tunc cum eis plenissimè epulabimini: Sic omnipotens Deus quodãmodo egit, quum non dedit electis immortalitatẽ in corpore: vt maior gloria sit, maiusq; desiderium, quũ omnes generaliter in die iudicij binas stolas acceperint: & hoc est quod dicit: Ne sine nobis, qui adhuc hic peregrinamur, perfectionem consequerentur in resurrectione corporũ.

CAP. XII ¶ *Ideoq; & nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus & circunstans nos peccatum, per patientiam curramus propositum nobis certamen.* Nubem testium, appellat multitudinem patriarcharum, ac prophetarum, reliquorumque fidelium, qui testes fuerunt perfectæ fidei: testes etiam filij Dei, quem prædixerunt venturum in mundum: qui bene nubes vocantur, ob altitudinem & multitudinem meritorum: sicut enim nubes à sole illuminatur, eiusque calore perfunditur, sicque postmodum terram calefacit, & plerunque imbrificat illam, plerunque autem coruscationes emittit: ita illi sancti patres à vero sole calefacti, atque illuminati, suo exemplo corda hominum calefaciunt, atque illuminant, suoque tempore pluuiam emiserunt verbis, & coruscauerunt miraculis. Imposita est ergo nobis in exemplum tam magna nubes testium, vt fidem illorum & opera imitari satagamus: quapropter simus deponentes omne pondus vitiorum per pœnitentiam,

tiam, somnum quoque pigritiæ, & cogitationes infirmas. Per hoc autem quod subdidit: Et circunstans nos peccatum simus deponentes: ostendit Iudæos in omni parte à diabolo tentari, desideriisq; carnalibus deseruire, multisque peccatis abundare. Per patientiam curramus nobis propositum certamen: vt sicut illi sustinuerunt patienter aduersa huius seculi, ita & nos sustineamus. Non dixit, addamus cursui nostro aliquid: sed in eodem manentes, curramus destinatum nobis certamen: iuxta quod Psalmista dicit: Viam mandatorum tuorum cucurri. In præsenti enim seculo in certamine sumus positi contra vitia carnis, contra dæmones, contra falsos fratres: & necesse est, vt patienter curramus, siue expleamus certamen istud, quatenus peruenire possimus ad promissum certaminis præmium. *Aspicientes in authorē fidei, & consummatorem* IESVM: *qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta.* Sic filij parentes, & discipuli magistrũ in studio operis, atq; in certaminibus attendunt, informãtes mentem ex parte doctorum, sumentes quasdam regulas ab eis per visum. Ita & nos, si volumus currere, & discere, vt bene curramus, ad autorē, seu consummatorem CHRISTVM attendamus, qui dixit nobis: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Et alibi: Si me, inquit, persecuti sunt, & vos persequentur. Et, Si patrēfamiliâs Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Attẽdamus ergo in CHRISTVM & accipiamus in illo exemplum patiẽtiæ, qui dixit: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Ipse nanque autor fidei & consummator. Autor fidei nobis est, quia ipse nobis fidem infundit: non enim possumus credere, nisi ab illo præueniamur: vnde ipse fidelibus dicit: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Ipse cõsummator fidei, siue perfector est: quia consummationem, siue perfectionem nobis præstat, in hoc, vt in fide perseueremus. Siue in hoc est perfector fidei, quia dat voluntatem atque possibilitatem perficiendi bonum, quo ipsa fides exornetur: nam fides sine operibus non est perfecta, sed mortua. In illo enim omnes perfectionem habemus, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem. Ipse filius Dei proponens sibi: hoc est, in præsenti statuens gaudiũ resurrectionis, atque ascensionis in cœlum, totiusq; gloriæ, quã percepit post resurrectionem, sustinuit crucem propter hoc

quod

quod in postremo videbat sibi profuturum. Cōfusione contempta: hoc est, pro nihilo deputata verecundia: quoniam sine erubescentia & pudore illud opprobrium sustinuit. Gaudium nanque maximum fuit illi, quòd pro nobis est passus, vt voluntatem Dei patris impleret: pro qua postea potētiam super omnem creaturam accepit: vnde ipse dicit, Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum. Si igitur ille, qui habuit nullam necessitatem, vt crucifigeretur, crucifixus est propter nos: quanto magis nobis iustum est omnia fortiter tolerare? Ad hoc itaq; dominus apparuit in carne, vt humanam vitam admonendo excitaret, exempla prębendo accenderet, moriendo redimeret, resurgendo repararet, propterea enim moriebatur, vt doceret nos nihil æstimare gloriam, quæ ab hominibus defertur. *Atque in dextera sedis Dei sedet.* Hoc est, in prosperitate æternæ vitæ: & in plenitudine paternæ maiestatis: si nulla esset alia promissio & exhortatio, istud solum exemplum debuerat sufficere, quod in hoc loco de CHRISTO ostendit Apostolus, ad persuadendum omnia aduersa patienter tolerare, vt cū CHRISTO mereamur consedere. *Recogitate enim eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem: ut ne fatigemini, animis uestris deficientes.* Omnia aduersa quæ CHRISTVS sustinuit à Iudæis, plagas, scilicet irrisiones, sputa, colaphos, alapas, blasphemias, ipsamque mortem, Apostolus solo nomine contradictionis ostendere voluit: Rememoramini, inquit, CHRISTVM qui talia, ac tanta contraria sustinuit pro peccatoribus, qui peccatum non fecerat, vt vos qui transgressores, & peccatores esse dignoscemini, non deficientes fatigemini in animis vestris, sed imitando illum sustinete similia patiēter. Aduersus semetipsum sustinuit Christus contradictio..em: id est, dimisit secundum quod voluerunt facere contra se, nihil eis contradicens. Hortatur autem eos, ne deficiant in tribulationibus, dum vsque ad martyriū & sanguinis effusionem adhuc non peruenerāt: vnde & subdit: *Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes.* Ac si diceret: Etsi amisistis facultates terrenas: expoliati à contribulibus vestris: tamen mortem non sustinuistis: adhuc enim viui manetis. Vsque ad sanguinem resistit, pugnans aduersus peccatū, qui pro veritate fidei ad-

uersus

uersus infideles pugnat vsque ad mortem:sicut apostoli, eorumque successores fecerunt:nam infidelitas peccatum maximum est:dum autem quis vult, decipit aut blanditiis, aut terroribus,pugnans pro fide contra infidelem, vtique aduersus peccatum repugnat. Potest & de omni peccato intelligi, de mala videlicet suggestione,& praua voluntate, immundoque desiderio:quibus qui resistit,non cõsentiendo eis,aduersus pugnat. *Et obliti estis consolationis, quae uobis tanquàm filiis loquitur, dicens, Fili mi, noli negligere disciplinam domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris.* Sapientia Dei patris, quæ per Salomonem loquebatur, intra cætera etiam hoc protulit per os illius: quod beatus apostolus modò in exemplum assumpsit Iudęos cohortans,ne deficiant in tribulatione,qui à domino arguuntur causa probationis. Dicit ergo: Fili mi, noli negligere, siue negligenter ducere disciplinam domini. Disciplina dicta est à discendo:quæ alio nomine correctio morum potest appellari:dum enim quis angustiis & tribulationibus afficitur,nõ debet fatigari,nec deficere: sed potius patiẽter portare,recogitans,quia à domino corripitur. *Quẽ enim diligit dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit.* Ideo hæc testimonia proponit Apostolus,vt sicut filij à patribus suis flagellantur, vt digni sint ad hæreditatem paternam accedere:vnde & plerunque stare tota nocte in frigore iubentur,variisque modis exercentur:ita & isti similiter correptiones à Deo alacri animo sustineant, vt ad verã hæreditatem perpetuæ patriæ peruenire sint idonei. Sunt enim multi,qui in prosperis domino seruiunt; sed tamen in aduersis excedunt:hi tales non sunt adhuc perfectè probati ad hæreditatem captandam. Vnde Apostolus,quem in prosperis bene viuere docuit,ne in correptione deficiat, hortatur:quoniam filium,quem diligit dominus, ad hoc vt hæredem illum regni cœlorum constituat, castigat illum variis, diuersisque modis:& flagellat aut infirmitate, aut paupertate,aut persecutione,aut tormentis,omnem filium,quem recipit secum in gloriam. Notandum autem,quia non omnis qui flagellatur filius est:sed omnis qui filius est,flagellatur. Quẽ ergo sanctorum ab hoc seculo ad hæreditatem supernam legimus peruenisse sine flagellatione diuina? Quapropter tantò minus de flagello,quo castigamur, murmurare debemus:
quantò

quantò arctius in eo paternæ dilectionis affectum sentimus: vnde ipse dicit: Ego quos amo, arguo, & castigo. At verò multi flagellantur, vt Antiochus, & Herodes, non vt ad hæreditatem assumantur, sed vt hîc demonstretur ex parte, quæ mala passuri sint post mortem. *In disciplina perseuerate. Tanquam filiis.* Charissimis. *Vobis offert se Deus.* Subaudi, hęreditatem patriæ cœlestis: ac si diceret: Melius est vobis per disciplinam, & correptionem, quæ affectu paterno agitur, transire ad hæreditatem cœlestem, quàm extra disciplinam esse: sicque ad pœnas descêdere: putatis enim, quòd odio vos habeat, ac dereliquerit Deus per hæc, quæ passi estis, si enim hæc non pateremini, tunc magis vos hoc cogitare competebat: nam si flagellat omnem filium, quem recipit: qui non flagellatur, sine dubio non est in numero filiorum. His verbis ostendit eis, quia vnde putabant se derelictos esse, inde magis credere poterant diligi ab illo. *Quis enim filius quem non corripit pater?* Solet aliquoties paterfamiliâs filios alienos negligere, suos verò castigare, & corripere, ne eos opprimat negligentia. Nullus est pater sapiens, qui non corripiat filios delinquentes: & aliquando bona agentes increpat, vt ad meliora accendantur. Vnde & Heli, quia filios suos non corripuit, non meruit eos hæredes sacerdotij post se relinquere. *Quòd si extra.* Illam. *Disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes.* Boni filij, vel sancti patres, superius memorati. *Ergo adulteri, & non filii estis.* Quisquis extra illam disciplinam domini manet, cuius disciplinæ participes facti sunt omnes boni filij pertinentes ad hæreditatem cœlestem, adulterinus filius est, nec pertinet ad hæreditatē paternam: quia non est filius liber. Cauete, ne sitis adulterini filij: omnes enim infideles & negligentes, disciplinamque domini contemnentes, adulterini, & non filij reputantur. *Deinde patres quidem carnis nostræ habuimus eruditores, & reuerebamur eos: num multo magis obtemperabimus patri spirituū, & uiuemus?* Deinde, subaudi, considerare debemus, quia patres habuimus eruditores, & timebamus eos: nónne multo magis obtemperabimus Deo, patri spirituum, & viuemus in gloria æterna? Pater spirituum: id est, creator animarum, Deus omnipotens est, qui bona creauit primùm ex nihilo: deinde verò ex elementis corpora hominum, aliorumque animalium. Animam

mam verò hominis ex nihilo creauit, & creat adhuc: Nō est enim putandum, quòd anima pars deitatis sit: quoniam deitas increata est: anima autem creatura est. Idcirco autem omnipotentem Deum creatorem animarum appellat, non corporum, quum omnium creator sit: quia corpus nostrum ex semine paterno & materno conficitur: anima verò semper à Deo ex nihilo creatur. Si, inquit, patres carnales timebamus, à quibus temporaliter erudiebamur, vti hæredes illorum mereremur fieri: quanto magis creatori animarum obedire, atque obtemperare debemus, vt cum illo in gloria æternæ beatitudinis viuamus? Nec solummodo differentia est inter eos propter discretionem personarum: quia isti terreni, ille est cœlestis: sed etiam ipsa causa disciplinæ atque eruditionis. Non enim ad eandem causam, vel ad ipsas res spirituales erudiunt: sed ad quod eis videtur, sicut Apostolus manifestat, dicens: *Et illi quidem.* Patres, ex quorum semine corpora sumpsimus. *In tempore paucorum dierum secundum suam uoluntatem erudiebant nos: hic autem.* Pater, videlicet spirituum. *Ad id quod utile est.* Erudit nos: hoc est, ad salutem, & vtilitatem animæ nostræ. *In recipiendo sanctificationem eius.* Illi quidem patres carnales ad hoc erudiunt nos, vt ipsis simus vtiles secundum suam voluntatem, quæ in omnibus non est vtilis: Deus verò omnipotens ad omnia vtilia nos instituit, vt salutem animæ nostræ consequamur, & accipiamus sanctificationem eius: videlicet, vt simus sancti, sicut & ipse, secundum quendam modum: iuxta quod ipse dicit: Sancti estote, quia & ego sanctus sum. Ad hoc (inquam) nos erudit, & castigat, vt nos dignos efficiat suis muneribus. Vnaquæque etenim gens secundum suam voluntatem filios suos erudit: sicut consuetudo fuit Romanorum, suos filios erudire in re militari, Græcorum, literis instituere suos. *Omnis autem disciplina in præsenti quidem non uidetur esse gaudii, sed mœroris. Postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ.* Omnis, inquit, disciplina tam humana, quàm diuina, tunc quando discitur, non videtur esse disciplina gaudij, sed mœroris. Ideo autem hanc omnem & diuinam & humanā disciplinā vocauit, quia quicquid discitur, disciplina vocatur. Idcirco autem in præsenti non videtur esse disciplina gaudij, sed mœroris: ꝙ flagella-

gellatus sæpissime constringitur, de quo agitur, sustinet famem, patitur frigus, omnemque laborem: at vero quum peruenerit ad perfectionem, gaudet, & lætatur gratissimamque mercedem recipit, sicut apostolus dicit: Postea (inquiens) quum peruenerit ad culmen perfectionis, reddet eadem disciplina pacatissimum fructum iustitiæ per eam exercitatis: id est, per eandem disciplinam probatis, atque perfectis. Fructum autem pacatissimum vocat gratissimam, atque acceptissimam remunerationem, quam percipiunt ij, qui per eandem disciplinam exercentur atque probantur. verbi gratia: Romani tyrones, qui in disciplina rei militaris sunt exercitati, multa contraria primùm sustinentes, posteà gauisi sunt, monarchiam totius orbis possidentes. Similiter intelligendum de iis, qui in disciplina affliguntur, qui præmia æterna recepturi sunt: sicut sancti apostoli, martyres, & doctores ecclesiæ. *Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite: & gressus rectos facite pedibus uestris, ut non claudicãs quis erret, magis autem sanetur.* Propter quod, quia propter disciplinam mercedis præmium redditur, gaudiumque subsequitur: vel propterea vt possitis hæreditatem supernam cum bonis filiis percipere. Remissas manus à bono opere, & torpentes ocio pigritiæ. Et soluta genua erigite, ad bona opera agenda. Per pedes autẽ & genua debemus accipere opera, sicut & per manus per gressus autem intellectum, intentionemque mentis: & est sensus: Talia opera agite, quæ perfectum intellectum habeant, quòd bona intentione fiant. Rectè, inquit, ambulate: nec laudatio plus adcrescat, sed potius ad statum rectitudinis erigat. Remissas manus, & genua soluta mandat erigere: sicut Esaias præcipit, dicens: Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate, vt non claudicans quis erret: id est, vt non hæsitans quis in fide, bonisque operibus, erret à via rectitudinis: magis autem sanetur à peccatis, credendo rectè in Deum: ac si diceret, Qui non credit rectè, melius est vt firmius, & tenacius credat, quatenus omnibus modis inueniat medicinam animæ suæ. His autem verbis hæsitationem eorum tangit, ad hoc vt sine aliqua dubitatione crederent in eum. *Pacem sequimini cum omnibus.* Subaudi, bonis. *Et sanctimoniam, sine qua nemo uidebit Deum.* Plurima quidem sunt, quæ formam discretionemque Christianitatis ostendũt: sed plus

plus omnibus, ac melius charitatis mutuæ affectus, & pax, quæ hominum corda consociat. Quapropter dicit ipsa veritas: Pacem relinquo vobis. Et iterum: In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad inuicem. Propterea etiã & Apostolus dicit: Pacem sectamini cum omnibus bonis. Pacis autem nomine intelligenda est dilectio, & concordia. Sanctimonia autem dicitur castitas mẽtis & corporis: ac si diceret: Ita diligite omnes bonos, vt vosmetipsos: & sit in vobis castitas, siue munditia mentis & corporis: quoniam sine pace, & sanctimonia nemo videbit Deũ: Beati enim pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. *Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei.* Quod dicit: Contemplantes, id est, diligenter attendentes, atque considerantes, ne quis vestrum desit gratiæ Dei. Sic loquitur cum eis, tanquam cum viatoribus, qui cum numero & comitatu longa itinera permeant: quibus solet dicere is, qui præest: Videte ne aliquis remaneat, qui non pergat vobiscum: veluti si diceret, Non hoc tantum requiro, vt vos soli gratiam consequamini, patriamq́ue cœlestem intretis: sed etiam vt inspiciatis & cæteros. Gratiã dicit fidem, spem, & charitatem, per quã meretur homo gratiam Dei inuenire: quia cum istis habet & reliquas. Siue gratiam Dei dicit remissionem peccatorum, quæ nobis gratis datur. In baptismate, vel à fide perfecta, cæterisq́ue virtutibus. *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi.* Radicẽ amaritudinis vocat malam voluntatem, prauamq; intentionem, vnde procedit peccatum amaritudinis. Nam sicut radix amara fructus dulces non potest proferre, sed sui similes, hoc est, amaros: sulfureus quoque fons aquas non habiles ad bibendum: ita mala voluntas, & intentio praua, malam operationẽ & peccatum amaritudinis à se emittunt, quibus impeditur iter ad patriam ascendendi cœlestem: atq; per illam malam voluntatem, de qua procedunt semina nequitię, inquinantur multi: quia modicum fermentum totam massam corrumpit: & vno peccato infidelitatis omnia opera, quæ poterant esse bona, deprauantur: & vno peccatore multi coinquinantur: radicẽ enim amaritudinis specialiter peccatum infidelitatis voluit intelligi, licet & ad malam voluntatem atque intentionem, vt diximus,

mus, referatur. Et congruè peccatum amarũ dixit esse: quoniam nihil est amarius illo, postquam fuerit perpetratum: quod experimento cognoscunt illi, qui post admissum delictum conscientiæ mœrore macerantur, diraq; satis amaritudine cõsumuntur, intantũ vt amaritudo ipsius delicti ipsum ĩtellectũ, ipsamq; rationẽ aliquoties subuertat, sicut de Cain legimus, qui in desperationẽ ruit. *Ne quis fornicator, aut prophanus, ut Esau, qui propter unam escam uendidit primogenita sua.* Fornicator appellatur Esau, qui contra voluntatem patris & matris, vxores alienigenas duxit. Prophanus autem propriè dicitur irreligiosus, quasi porrò, id est, longè à phano, & templo Dei. Hic autem pro gastrimargo, siue pro illo, qui vtile pro inutili vendit, ponitur: quod bene congruit Esau, qui fuit gastrimargus, atque gulosus, vendens primogenita sua pro vili cibo, pro lenticula scilicet rufa. Primogenita autem isto in loco appellãtur honor, & dignitas sacerdotij: ante sacerdotium enim Aaron, quod à Deo constitutum est in lege, omnes primogeniti sacerdotes erant: sicut fuit Sem, qui & Melchisedech, primogenitus Noe. Magna etenim dignitas erat habere primogenita: quoniam & de substantia, & hæreditate paterna maiorem portionem sumebat: vestimentoq; ornatus locupletior splendebat. Vnde legitur in Genesi, q Rebecca accipiens vestimenta Esau valde bona, quæ apud se domi habebat, induit ea Iacob, sicque adduxit eum ad patrem, qui vt sensit odorem ac fragrantiam vestimentorum eius, dixit: Ecce odor filij mei, quasi odor agri. Quia ergo inter Iudæos erant quidam sectatores Esau in fornicatione, atque gastrimargia, reducit eis Apostolus ad memoriam factum Esau, hortans cauendum ab omnibus illis, ne quis illius similis foret, qui pro dilectione temporalium rerum vsque ad vendẽda sua primogenita peruenit: propria siquidem negligentia & cupiditate vendidit honorem, quẽ à Deo perceperat, & pro parua re magnam gloriam perdidit: postremus enim effectus est, qui primus erat: & qui erat secundus, mansit primus. *Scitote enim, quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est.* Subaudi, à Deo. Narrat historia Genesis, quòd Esau reuertens de agro, vt cõperit præuentum se à fratre ad benedictionem patris, dixit cum lachrymis & clamore magno: Num vnam tãtum benedictio-

nem habes pater? benedic etiam & mihi. Cui Isaac: Dominum tuum illum constitui: & tibi, fili mi, vltrà quid faciam? Tandem victus Isaac clamoribus illius, dedit ei benedictionem in diuitiis huius seculi, & his, quæ terra profert abundare, dicens: In pinguedine terræ, & in rore cœli desuper, erit benedictio tua. Apparet ergo, quia quum voluisset hæreditare, & benedictionem paternam, dignitatem, videlicet sacerdotij recipere, quam iam amiserat, nec non & sanctitatem patris cum spiritu prophetiæ, peccatis impedientibus, ad hoc perductus est, vt reprobaretur à Deo, & fraudaretur à fratre benedictione paterna, vnde & sequitur: *Non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquàm cum lachrymis inquisisset eam.* Quare non inuenit pœnitentiæ locum: id est, veniam per pœnitentiam, quã cum lachrymis quæsiuit? Quia non ita quæsiuit, vt debuit: lachrymæ enim illæ indignationis fuerunt potius amissi honoris, & rancoris contra fratrem, quàm humilitatis, veræque pœnitentiæ: vnde & dixit, Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum. Quapropter quanquàm cum lachrymis inquisisset eam, iam ad illum locum benedictionis nõ potuit peruenire, vt frater suus. Ita enim debuerat pœnitere, sicut de Petro legimus, quod quum dominum negasset, egressus foras fleuit amarissime: idcirco illi remissum est tam grande peccatum: quoniam sicut debuit, pœnitentiam egit. *Non enim accessistis ad tractabilem, & accessibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & uocem uerborum.* Mos est illorum, qui comparationem faciunt, vt alteram partem deprimant, atque extenuent, vt res alterius partis emineat: sic & Apostolus ex comparatione illorum, quæ fuerunt in veteri testamento, nostra maiora declarat & clariora: mansuetiora quoque, & meliora, atque admiratione digna: facit enim nunc differentiam inter CHRISTVM, & Moysen, inter legem & euangelium, inter cœlum & montem Sina, inter aspersionem sanguinis legalis, & emundationem sanguinis CHRISTI: multo enim meliora sunt ista, quàm fuissent illa: ibi enim vmbra requiescebat, hic veritas tenetur, & panditur. Non enim accessistis ad tractabilem & accessibilem ignem: id est, non accessistis ad visibile, & palpabile lumen ignis, quod visu corporeo tractari possit, sicut de ve-

teri Iudaico populo legimus:sed ad inuisibilem,& incomprehensibilē Deum. Hæc in Sina monte facta referuntur, quando data est lex, ignis, turbo videlicet, & caligo, procella, tubæ sonus, & vox verborum. Visus est, inquit, dominus in monte Sina. Turbo est ventus validus, auferens stipulas, & leuiora quæque puluere terræ inuoluens. Plerunque etiam ea tollit, quæ grauiora sunt. Caligo est tenebrositas fumi & ignis. Procella est tempestas, & pluuia. Facta sunt autem ista, quando lex dabatur, vt corda Iudæorum prona ad peccandum concuterentur, ne ipsam legem auderent transgredi. Vnde & terræ motus extitit ibi, vt ipsi ex toto terrore perculsi, ad Deum cœlorum confugium facerent. Tenebræ autem, siue caligo, obscuritatem ipsius legis designat. Turbo, siue commotio ventorum, comminationem ipsius legis, quæ dicit: Si quis hoc, vel illud fecerit, occidatur. Procella autem ipsam vindictam. Tubæ sonitus, præsentiam, & aduentum Dei omnipotentis. Vnde idem Apostolus aliâs dicit: In iussu, & in voce archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo. Per tubam autem intelligitur ipsa vox angelorum: nō enim est putantum, quòd ænea, aut cornea tuba Dei angeli increpuerint. Vox quoque verborum non ipsius omnipotentis Dei intelligitur, sed angelorum: per subiectam enim creaturam: id est, per angelum loquebatur Deus ad Moysen: nam quòd non esset vox Dei, dominus demonstrat in euangelio, loquens Iudæis: Neque vocem eius audistis: neque speciem eius vidistis. Et quòd Moyses cum angelo, non cum domino fuerit loquutus, ostendit beatus Stephanus in concione sua, quam habuit cum Iudæis: Hic est, inquiens, Moyses qui fuit cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina. Euangelium autem non fuit datum in tremore, neque cum comminatione, sed affectu paterno loquutus est dominus fidelibus tanquam filiis: nam ascendens in montem, quando inter cætera præcepta vitæ octo beatitudines ejs protulit, non paruerunt, neque visa sunt signa, quibus terrerentur, sicut quando lex data est. Sequitur: *Quam.* Subaudi vocem tubarum, & angelorum. *Qui audierunt excusauerunt se, ne eis fieret uerbum.* Hoc est, ne eis loqueretur. *Non enim portabant, quod dicebatur.* Ad eos, hoc est, non poterant ferre vocē angeli præ timore: vnde & dixerunt Moysi, Loquere tu nobis:

 non

non loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur : nimio enim timore fuerāt perculsi, videntes totum montem Sina fumare, procellas quoque & tonitrua, & voces tubarum. *Et si bestia tetigerit montē, lapidabitur.* Subauditur, lapidibus grandinis cœlitus missis: sic enim præceperat dominus: Longè se faciant filij Israel à monte: quoniam si homo, aut aliqua bestia accesserit ad montem, lapidibus grandinis interficietur. *Et ita terribile erat, quod uidebatur.* Subauditur, vt neque auderent audire, neque accedere ad montem. *Moyses enim dixit, Exterritus sum, & tremebūdus.* Si Moyses exterritus est, quid dicendum de aliis? *Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei uiuentis Hierusalem cœlestem.* Ex superioribus ista pendent, vbi dictum est. Non accessistis ad tractabilem & accessibilem ignem montis Sinai: sed accessistis ad Sion montem. Cætera per partes iam dicta sunt. Per Sion autem, quæ interpretatur speculatio: & per Hierusalem, quæ dicitur visio pacis, vult intelligi cœlestem patriam, ecclesiam, videlicet supernam, quæ constat ex angelis, & hominibus iustis : ad quā acceditur fide, & desiderio. Accessistis, inquit, ad Sion mōtē: hoc est, ad ciuitatem Dei viuentis: Hierusalem cœlestem fide & desiderio. *Et.* Accessistis. *Ad frequentiam.* Siue multitudinem. *Multorum millium angelorum.* Consociati illis in fide, consociādi iterum in gloria. Iuxta quod dominus dicit: Erūt electi, sicut angeli Dei in cœlo. *Et.* Accessistis. *Ad ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis.* Ecclesiam primitiuorum debemus accipere in apostolis, qui primi crediderunt, quorum fide illi adiuncti sunt credendo: & quorū nomina scripta sunt in memoria omnipotentis Dei : Iuxta quod ipsa veritas eis dixit, Gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in cœlis. *Et.* Accessistis ad dominum. *Iudicem omnium Deum.* Id est, ad dominum IESVM, qui dicit. Pater non iudicat quenquam, sed omne iudiciū dedit filio. Per illum enim iudicabit Deus pater non solummodo Iudæos, sed omnes homines. *Et.* Accessistis. *Ad spiritum iustorum perfectorum.* Spiritum perfectorum vocat spiritum sanctum, per quem iustificantur omnes in baptismate accipientes ab illo remissionem omnium peccatorum. Et bene iusti vocantur, quia tunc iusti vocātur, dum ab omnibus contagiis mundantur. Siue spiritū iustorum perfectorum dicit ani

mas sanctorum,qui apud Deum probabiles extiterunt, quibus coniuncti fide & desiderio fuerunt illi. *Et.* Accessistis quoq;. *Ad* IESVM *mediatorem testamenti noui.* Dominus IESVS per hoc ꝙ homo pariter & Deus est,mediator noster est: quoniam sicut Moyses mediator fuit inter Deum & populum,verba Dei referens ad populum,rursusq; populi ad Deum:secundũ quod ipse dicit,Ego sequester vester & medius inter Deum & vos: ita & dominus IESVS verba Dei patris retulit nobis: & modò nostra refert ad illũ, interpellans assiduè pro nobis,simulque sua passione confirmauit nobis testamentum nouum. *Ad aspersionẽ quoque sanguinis.* Accessistis. *Melius loquentem quàm Abel.* More legis aspersionis nomine emundationem CHRISTI sanguinis intimauit:quoniam mundatio quæ per sanguinẽ fiebat,aspersio vocabatur. Accesserunt ergo illi ad sanguinem CHRISTI, siue emundationem:hoc est,ad passionem eius:quoniam fide passionis eius mundati sunt. Sanguis autẽ CHRISTI melius quàm sanguis Abel loquitur:quia sanguis Abel vindictam exposcebat fratris à Deo:sanguis verò CHRISTI vitam,& indulgentiam implorat suis persecutoribus,dicente illo ad patrem: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Vel certè melius loquitur, dum nos loquẽtes facit,quòd dominus ipse est filius Dei viui,cuius passione sumus redempti,& baptismate abluti: & quia per sanguinem eius sumus effecti filij Dei. *Videte ne recusetis loquentem.* Quod est dicere: Cauete,ne contẽnatis IESVM loquentem per euangelium suum: quoniam in dextera Dei sedet,considerans quod vnusquisque nostrum agit. *Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebantur: multo magis nos,qui de cœlo loquentem nobis auertimus.* Subauditur,nõ effugiemus:ac si diceret, Si patres vestri vindictam omnipotentis Dei nõ effugierũt,qui præcepta illius præuaricati sunt fabricando idolum,quæ per Moysen,vel per angelum data sunt illis,quorum vterque in terra loquebatur: multo magis nos non poterimus euadere vindictam illius,si præcepta, quæ per filium data sunt, contempserimus. Illi, inquit, in terra loquentem audierunt:nos de cœlo. Propter vnitatem autem personæ, quam habet filius Dei in duabus naturis,dicitur de cœlo nobis loqui. In terra autem videbatur

batur

batur loqui per humanitatę: sed erat in terra, & in cœlo per diuinitatem: Vnde ipse dicit: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Similiter dum euangelium prædicatur in terris, ipse quoque de cœlo nobis loquitur. Quapropter audiendus est multo magis, quàm Moyses. Sequitur: *Cuius uox mouit terrã tunc.* Subaudi, quãdo data est lex. *Nunc autem repromittit dicens: Adhuc semel & ego mouebo, nõ solum terrã, sed etiam cœlum.* Ipse qui tunc iussione mouit mõtem Sina, & terram in circuitu eius, vbi populus stabat, quando Moysi dedit legem: ipse nunc repromittit non partem terrę mouendam à se, neque ipsam totam terram solummodo, sed etiam cœlum. Et ideo quanto maiora fieri promittit, tantò magis timendus est. Licet enim terræ motus fuerit in diuersis locis, diuersisq; partibus mũdi non fuit tantus per totum mundũ. Et si mota est terra, tamen non cœlum. Vnde bene dicit, semel futurum esse hoc in die iudicij, ostendens quia nunquam iterum mouebuntur. Vnde sequitur: *Quod autem adhuc dicit semel, ostendit mobilium translationem tanquam factorum, ut maneant ea, quæ sunt immobilia.* Ista motio cœli & terræ ad innouationem, & meliorationem illorum pertinet: terra quidem motum appropinquante die iudicij sustinebit: sed pariter innouabuntur cœlum & terra, & mouebuntur ab hac specie in meliorationem: iuxta quod idem apostolus alibi dicit: Præterit figura huius mundi. Mutata figura, remanebit substantia: eritq; postea cœlum nouũ, & terra noua. Cœlum autem hic non sydereum, neq; æthereũ: sed istud aereũ accipe, à quo & aues cœli dicuntur. *Itaque regnum.* Dei. *Immobile suscipientes.* Subauditur, nunc in spe, quod percepturi sumus in re. *Habeamus gratiã, per quam seruiamus placẽtes Deo cum metu & reuerẽtia.* Regnũ immobile, ecclesia est cœlestis, quæ constat ex angelis sanctis, & hominibus iustis: Regnum autem Dei, ista ecclesia est: & regnum ecclesiæ, omnipotens Deus est. Hoc regnum modo suscipimus in spe, tunc verò percipiemus in re, quum tradiderit CHRISTVS regnum Deo patri. Idcirco autem immobile appellatur, quoniã si cœlũ & terra immobiliter permanebũt post immutationem, multo magis electi post resurrectionem immobiliter immortalitatem in corpore, & incommutabilitatem in anima percipiẽt, regnaturi æternaliter

cum Deo : eruntque ipsi regnum immobile omnipotentis Dei:& regnum illorum contemplatio sanctæ trinitatis. Et quia istud regnum immobile modo suscipimus in spe, hortatur apostolus, vt habeamus gratiam, per quam seruiamus Deo placentes illi. Gratiam autem dicit fidem rectam, spem certam, charitatem perfectam, cũ operatione sancta, per quæ debemus Deo seruire cum metu, timentes illum vt Deum, & iudicem omnium, & cum reuerentia diligentes illum vt patrem. Timere enim debemus, ne & hic flagellemur, & postmodum à requie separemur. *Etenim Deus noster ignis consumens est.* Deus omnipotens ignis appellatur, non vt materiã quam fecit, consumat, sed quam exterius homo attrahit, rubiginem scilicet peccatorum: non enim illud cõsumit, quod ipse fecit: sed quod malitia hominum intulit. Agit & aliud iste ignis, dum corda videlicet hominũ ad amorem Dei accendit: de quo igne veritas dicit: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt ardeat? Terra enim vocata sunt corda terrena, quæ dum semper in infimis cogitationibus, desyderiisque terrenis versantur, à malignis spiritibus quasi terra conculcantur. Sed ignem dominus in terram mittit, cùm afflatu sancti spiritus corda carnalium hominum ad amorẽ Dei & proximi accendit. Ecce quare appellatur omnipotẽs Deus ignis, videlicet quia rubiginem peccatorum consumit, & corda hominum ad charitatem accendit. Sed potest adhuc quæri, quare assimiletur igni: At vero respondendum: Quia sicut ignis latet in silicibus & petris, ita omnipotens Deus in creatura sua manet, sed tamen nõ videtur. ¶ *Charitas fraternitatis maneat in uobis.* Quod est dicere: Ita diligite omnes, sicut vosmetipsos, recogitantes vos habere vnum patrem Deum omnipotentem, & vnam matrem ecclesiam: siue ex vno patre Adam, & vna matre editos. *Et hospitalitatem nolite obliuisci.* Non dixit, hospitales estote: sed, hospitalitatem nolite obliuisci. Fuerant illi satis hospitalitati dediti antequã expoliati essent prorsus facultatibus: sed postquam enudati sunt ex maxima parte propria substantia, erant iterum nimiũ tenaces: quapropter hortatur eos Apostolus, vt secundũ possibilitatis modum hospitalitatis officium adimplerent, dicẽs eis: Hospitalitatem pristinam nolite obliuioni tradere. Hospitalitas autem hilari mente & animo lęto est agenda: iuxta quod

CAPVT. XIII.

quod beatus Petrus dicit: Hospitales inuicē sint: murmuratione. Ex alibi: Hilarem enim datorem diligit Deus. Sequitur: *Per hanc enim placuerunt quidam.* Deo. *Angelis hospitio receptis.* Vt Abraham, qui meruit promissionem accipere: & Loth, qui liberatus est de excidio Sodomorum. Vnde & ipse iudex omnium dicturus est in die examinis: Quandiu fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis. *Mementote uinctorum, tanquam simul uincti.* Hoc est, sicut optaretis vobis subueniri, vestriq; meminisse, si essetis vincti in carcere: ita mementote illorum, qui pro fide CHRISTI vinculati tenentur. *Et laborantium, tanquam & ipsi in corpore morantes.* Quod est dicere: Quia in corpore adhuc estis morantes, per quod experimento cognoscitis, quid necesse sit laborantibus, mementote illorum, qui laborant in doctrina, & in operatione sancta subministrando victum, & vestimentum, sicut vellètis vestri meminisse, si taliter laboraretis: per hoc enim quia in corpore mortali manetis, sicut & illi, experimento probatis, quia militia est vita hominis super terram: & homo ad laborem nascitur, & auis ad volatum. *Honorabile connubium in omnibus,* Sit vobis: siue, placet Deo. *Et thorus immaculatus.* Connubium dicitur à conhabendo. Erant quidam tunc temporis, qui condemnabant nuptias, dicentes immundum esse coniugale connubium, nec posse esse mundum, à lecto coniugis surgentem: vnde beatus Apostolus legitimum connubium dicit, quod causa amoris filiorum fit, non causa libidinis explendæ: non solum concedit, sed etiam dicit Deo placere. Honorabile enim connubium est, amore filiorum legitimè vxorem ducere: temporibusque certis ab ea abstinere, nec plures vxores habere: quia in initio, vt scriptura dicit, creauit Deus masculum & fœminam, dixitque eis: Crescite & multiplicamini. In sequentibus quoque dicitur, quòd futuri essent duo in carne vna: huiuscemodi thorus immaculatus est: hoc est, legitimus recubitus absque fornicationis causa: & immaculatus lectus, immaculati & illi inde surgentes: hoc est, maculam peccati inde non trahentes. Vnde beatus Matthæus dicit quodā loco, Quia coniugium legitimum, & thorus legitimus sordes habent quodammodo in cōmixtione seminis: sed peccati maculam nō habent: melius est enim vxorem legitimam ducere, quàm cum meretriculis fornicari, aut

ri, aut etiam aliorum vxores violare. Sin verò legitimum nō fuerit connubium; neque amore filiorum, sed causa libidinis explendæ, fuerintque plures vxores, iam non est honorabile cōnubium, neque thorus immaculatus. *Fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus.* Fornicari est quocunque modo pollui, libidinémque expleri: Adulterari verò est alterius thorū violare: vnde adulter dicitur, quasi alterius violans thorum. Sed nunquid omnipotens Deus solummodo fornicatores & adulteros iudicabit: hoc est, dānabit, prætermissis homicidis sacrilegis, furibus, aliísque diuersis criminibus inuolutis? Minimè. Quare ergo Apostolus specialiter fornicatores & adulteros iudicandos fore dixit? Nimirū quia de homicidis, sacrilegis, latronibus parricidis, atq; aliis pondere peccatorū grauatis nulla hæsitatio est, quin sint damnandi. De fornicatoribus verò, & adulteris, erant tunc tēporis, qui dubitabant, dicentes, ad hoc factos masculos & fœminas, vt simul coeant: ideóque non esse peccatū cum qualibet muliere cōcūbere: quod omnino longe abest à veritate. Vnde Apostolus cū primo dixisset: Honorabile connubiū, & thorum immaculatum placere Deo: mox subintulit: Quia fornicatores, & adulteros iudicabit Deus: ostendens iustè iudicari fornicatores, & adulteros. Si enim connubiū concessum est, iustè fornicatores suppliciis afficiuntur: iuste puniuntur adulteri. *Sint mores sine auaritia: contenti præsentibus.* Mos est honestas vitæ, & bene viuendi. Non dixit, possidete: sed, sint mores, id est, vita & conuersatio vestra, sine auaritia. Auarus dicitur auidus auri, videlicet qui tenax est in largiendo, & cupidus in accipiendo: & qui manū habet collectā ad dandum & extentam ad accipiendum. De quo omnino quidam sapiens admonet, dicens: Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & collecta ad dandum. Fortassis postquam expoliati fuerant propria facultate à non credentibus, cupiebant sub prætentu eleemosynæ iterum congregare diuitias: ideóque monuit Apostolus, vt essent mores illorum sine auaritia contenti tantum præsentibus necessariis, non præcogitantes de futuro. Iuxta quod alibi hortatus fuerat, dicēs: Habētes victum & vestitum, his contenti simus. Et ne fortè dicerent: Quid facturi erimus, si necessaria nobis contigerit deesse? protinus cōsolationē addidit, adhibens post testimoniū

de libro

de libro Iesu Naue. *Ipse enim.* Deus omnipotẽs. *Dixit: Nõ te deserã, neque derelinquam.* Post mortẽ Moysi dixit dominus Iosue: Sicut fui cũ Moyse, ita ero tecũ: confortare, & esto robustus: non te deseram, neque derelinquam. Quod exemplũ vt pertinet ad Iosue, ita & ad omnẽ electum, qui spẽ suã in Deo positam habet. Nulla enim ratione mentitur, si in illo spem nostrã ponamus. *Ita.* Subaudi, est ille nobiscum. *Vt confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor est, non timebo quid faciat mihi homo.* Hominis nomine intelligitur hic non solũ carnalis quilibet aduersarius: sed etiam antiquus hostis, qui homo appellatur, ab officio suo vocabulũ sumens, eo quòd hominem decipiat: sicut & CHRISTVS leo appellatur, propter fortitudinẽ. Vnde propheta dicit: Eripe me domine ab homine malo: id est, diabolo. Oportet ergo nos in omnibus tribulationibus seu tentationibus hũc versiculũ Psalmographi, seu Apostoli exclamare, dicentes: Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi quilibet hostis, aut aduersarius. *Mementote præpositorũ uestrorũ, qui uobis loquuti sunt uerbum Dei, quorum intuentes exitum, conuersationis imitamini fidem.* Omnes quidẽ prælati, & doctores, inquantũ bona prædicãt, & bona operantur, audiendi sunt, & imitandi: inquantũ verò aut non rectè prædicant, aut malè viuunt, neq; audiẽdi sunt, neq; imitandi: verbi gratia: Qui rectè prædicãdo bene viuit, & audiendus est, & imitandus est: sin verò neutrum agit, non est imitandus, neque audiendus. At verò si rectè prædicat, licet malè viuat, non est contemnendus, vt non audiatur: vnde dominus dicit: Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Quia ergo isti bonos præpositos habuerant, sanctos videlicet apostolos, eorumque successores, hortatur eos, vt memores sint illorum: eorumque conuersationis considerantes exitum, perseuerantiam vsque in finem in fide recta, bonisque operibus imitarentur. Fidem: hoc est, firmitatem omnium bonorum: quia ergo finem bonum habuit eorum conuersatio, idcirco imitamini fidem illorum. Fidẽ autem firmitatem, seu perseuerantiam illorum dicit. *CHRISTVS IESVS heri & hodie, ipse & in secula.* Ad superiora pertinẽt ista, vbi testatus est dixisse dominũ: Nõ te deserã, neq; derelinquã: poterãt illi respõdere: Hoc non pertinet ad nostrum auxilium, quia non est nobis promissum, sed potius

Iosue

Iosue promisit hoc Deus. Ad hæc Apostolus: Nolite deficere, quoniam sicut pertinet ad Iosue ista promissio, ita pertinet ad vos: quoniam CHRISTVS IESVS, qui vnius existens essentiæ cum patre, tunc temporis ipse fuit, ipse est, ipse erit & in secula. Nolite putare quasi qui tunc fuit, nõ sit modo: idem enim qui fuit heri, idem erit & in seculum. Heri autem præteritum significat tempus, Hodie præsens, Secula verò futurum sine termino: tanquam diceret: Ante secula, in secula, & post secula, semper manebit: sicut de illo propheta dicit: Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. *Doctrinis uariis & peregrinis nolite abduci.* Doctrinæ variæ & peregrinæ, noua dogmata sunt hæreticorum, quibus abducuntur, & separantur simpliciores à veritate fidei: superstitiones quæque Iudæorum, qui docent abstinendum à quibusdam cibis, quod lex prohibet: quosdam verò concedunt, quia ergo inter illos erant quidam carnaliter sapientes, qui escarum obseruatione & differentia seducebant quosdam, abstrahentes eos à doctrina euangelica, quæ dicit: Omnia munda mundis: alloquitur illos Apostolus, ne illorum doctrina peregrina abducerentur, quod apertius manifestat, subiungens: *Optimum est enim gratia stabilire cor non escis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.* Optimum, inquit, & perfectum est stabilire cor, & consolidare animum in gratia noui testamenti, vt habeatis fidem perfectam, credentes omnia munda mundis: non stabilire in differentiis, & obseruationibus escarum, dicentes quosdam cibos mundos, quosdam immundos, quæ nihil profuerunt ambulantibus in illis obseruationibus. Post domini enim aduentum omnia illa, quę in figura contingebant, cessauerunt & maximè postquàm dominus dixit: Non quod intrat in os coinquinat hominẽ: sed omnia sunt munda mundis. Vidit siquidem cuncta, quæ fecit, erantque valde bona. Melius est enim fidem retinere cum perfecto opere, quàm de differentia ciborum disputare, reiiciendo illa, quæ Deus munda creauit. vna nanque est perfecta obseruantia, abstinere à peccato: nihil enim prodest abstinere à cibis, si non à peccatis abstinetur. Nam licet gererent illi studium circa huiuscemodi obseruationes, nihil eis profuit, si fidem non habuerunt. In hoc enim quod legem custodierunt, profuit illis: in hoc ꝙ escis non vescebantur, nihil vtilitatis perceperunt. *Habemus*

altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt. Legalem consuetudinem & mysterium, spiritalemque sensum refert. Legis quidem præceptum erat, vt decima die septimi mensis à festiuitate paschali, festiuitate videlicet propitiationis, acciperent vitulum & hircum, & immolarent eum in castris: Sanguinem autem illorum animalium ferret pontifex in sancta sanctorum solus oraturus pro populo: carnes verò illorum portarentur extra castra, ibique concremarentur: nec esse licitum alicui tabernaculo deseruienti ex illis comedere. Spiritaliter autem illa duo animalia, vitulus videlicet, & hircus figuram tenēt domini saluatoris: Ipse est vitulus, quem pius pater in regressione filij prodigi immolauit: ipse & hircus: quoniam pro peccatoribus oblatus est. Pontifex quoque ille, qui cum sanguine illorum animalium intrabat in sancta sanctorum, oraturus pro populo, typum gerebat istius veri pontificis, qui cum sanguine passionis suæ interiora patriæ cœlestis penetrauit, oraturus pro fidelibus suis. Immolabantur illa animalia intra castra, sed carnes illorum extra castra comburebantur: quia & redemptor noster in Hierusalem, quasi intra castra immolatus est, vocibus & iudicio filiorum Israël: sed carnes illius extra Hierusalem in cruce combustæ sunt igne passionis: quando enim adiudicatus est morti, clamantibus Iudæis: Reus est mortis: crucifige, crucifige eum, quodammodo, quantum ad illos pertinet, immolatus est: quod Marcus euangelista volens nobis ostendere ita esse dicit: Erat hora tertia quando crucifixerunt eum: linguis videlicet suis. Nam hora sexta in cruce leuatus est extra Hierusalem, ibique corpus eius combustum est igne passionis. Altare autem illud Iudæorum, quod fiebat extra castra, vbi consumebantur carnes, altare ecclesiæ est, vbi quotidie consecratur corpus Christi. Habemus ergo altare ecclesiæ, vbi consecratur corpus dominicum, de quo non habent potestatem edere, qui tabernaculo corporis sui deseruiunt: fornicatores videlicet, adulteri, ebriosi, im mundi: & ij, qui seminant inter fratres discordias: omnesque, qui voluptatibus & desideriis carnis suæ deseruiunt. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat, & bibit. *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem,*

tificem, horum corpora cremantur extra castra. Hæc quomodo ad dominum pertineant, satis, vt reor, dicta sunt. Sed quia ipse caput est omnium electorum, per carnes illorum animalium, possunt intelligi omnes electi, qui extra castra: hoc est, extra conuersationem secularium, carnaliumque hominum mortificant membra sua cum vitiis & concupiscentiis: siue dum exemplum dominicæ passionis martyrij palmam subeunt: Iuxta quod beatus Petrus hortatur, dicens: CHRISTVS passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius. Infertur sanguis illorum intra sancta per pontificem, dum eorum vita laudabilis Deo patri præsentatur per verum sacerdotem IESVM, qui est aduocatus noster, interpellans pro nobis. Et congruè per sanguinem vita accipitur: quia vita hominis in sanguine est. Siue sanguis illorum infertur in sancta, dum illorum animæ cum triumpho passionis ad cœlestia deferuntur. Bene quoque in altari consumuntur: quia omnia ista sancti martyres in fide adimplent, qua se credunt à Deo remunerari. De his quæ in hoc altari consecrantur, non habent potestatem edere, qui tabernaculo deseruiunt: quoniam ad ea, quæ sancti martyres in fide perfecta sustinendo adimplent, non audent accedere ij, qui carnaliter viuunt, & amore huius seculi tenentur adstricti. *Propter quod,* Subaudi, mysterium adimplendum. *Et IESVS ut sanctificaret per suum sanguinem populum.* In se credentem. *Extra portam passus est.* Sicut liber euangeliorum testatur, dominus extra portam Hierusalem passus est in loco decollatorum, qui vocabatur Caluaria. Vt ergo dominus vmbram & figuram in veritatem conuerteret, quæ de se suisque membris præfigurabatur, suoque sanguine redimeret, atque mundaret populum in se credentem, extra Hierusalem passus est. *Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes.* Quia ergo dominus pro nobis passus est, hortatur Apostolus, vt imitemur illum, dicens: Igitur quia ipse extra castra passus est, vt nos sanctificaret: egrediamur ad eum extra conuersationem carnalium hominum mortificantes membra nostra cum vitiis & concupiscentiis. Imitemur & eius passionem, martyrium pro illo sustinendo. Hoc est enim improperium illius portare, eadem, quæ ille sustinuit, pati. Crux enim illius impropérium

rium eius videtur esse paganis: nobis autem est sanctificatio & redemptio. Exeamus igitur ad eum extra castra, despicientes præsentia, amantes futura, contemnentes visibilia, desiderantes æterna sequi. *Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.* Certum est, quia in hoc mundo non possumus habere habitaculum æternum, neque ciuitatem semper manentem: quoniam mundus transibit, & concupiscentia eius. Quapropter debemus tendere viribus summis ed ciuitatem cœlestem Hierusalem, quæ habitatorem habet Deum æternaliter permansurum. *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo: id est, fructum labiorum confitentium nomini eius.* Per ipsum: id est, per CHRISTUM, debemus offerre Deo patri sacrificium laudis, & gratiarum actiones pro omnibus bonis. Fructum labiorum vocat, quia eædem laudes & gratiarum actiones fructum præmiorũ merentur. Vnde Apostolus dicit: Quia ore confessio fit ad salutem. Illi ergo pecudes offerebant: nos autem nihil horum offerimus, sed solam gratiarum actionem Deo offerre debemus. De hoc sacrificio dicit Psalmista: Immola Deo sacrificium laudis. *Beneficentiæ autem & communicationis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.* Beneficus dicitur, homo largus, & eleemosynæ deditus: inde beneficentia dicitur largitas eleemosynarum. Beneficentiæ, inquit, & communicationis nolite obliuisci: id est, largitatis eleemosynarum, & communicationis, quam communicare, & participare debetis aliis ex facultatibus vestris, nolite obliuisci. Si alij vestras rapuere substantias, tamen ex eis, quæ habetis, eleemosynas dare nolite obliuisci, sicut propheta dicit: Beatus qui intelligit super egenum & paupere. Talibus enim hostiis & muneribus eleemosynarũ promeretur Deus adipisci: vnde dicit per prophetam: Misericordiã volo, & non sacrificium. Non est considerandus pauper, qui videtur accipere, sed potius qui iussit dare: eleemosyna enim quæ pauperi largitur in terra, à Deo recipitur in cœlo. Et noli attendere, quôd hoc sit tibi redditurus, quod accepit: tu enim terrena dedisti, æterna mercaberis. *Obedite præpositis uestris, & subiacete eis.* Obediendũ est omnimodis prælatis & prædicatoribus, inquantum doctrina & mores illorum sancti & pij existunt. Si autẽ à via rectitudinis deuiauerint, sicut Scribæ & Pharisæi,

Pharisæi, non faciamus qualia agunt, sed qualia dicunt, nisi fortè in fide contrarij extiterint. Nam si in fide contrarij extiterint, non solum vitandi sunt, sed etiam fugiendi. At si bene docuerint, discrepauerint, autem moribus, audi CHRISTVM dicentem de talibus in persona Scribarum & Pharisæorum: Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi: Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite: secundum verò opera eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt. *Ipsi enim peruigilant quasi rationē pro animabus uestris reddituri: ut cum gaudio hoc faciant, non ut gementes.* Omnibus quidem prælatis & præpositis obediendum est, nisi forte à veritate fidei aberrauerint: præcipuè tamen illis, qui peruigilant: hoc est, sine intermissione vigilant in bono exemplo, in prædicatione, & cura exteriorum, soliciti existentes, qualiter pro eis rationem reddant: ideo subditi debemus esse prælatis nostris, qui soliciti sunt pro nobis, vtpote pro nobis rationem redditùri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: id est, cum lætitia & hilari mente curam vestram agant, & non cum murmure & perturbatione animi sint: quoniam plerunque mala conuersatio, & inobedientia subiectorum, ad amaritudinē prouocat animos prælatorum, adeò vt segniores, atque tristiores circa profectum illorum existant. Siue obedire debemus illis, vt in die iudicij cum gaudio pro nobis rationem reddant, securi de præmio, & non gementes, anxij de nostra damnatione. *Hoc enim non expedit uobis.* Subauditur, vt illi gemēdo curam vestri agant, vel pro vobis rationem cum tristitia reddant. *Orate pro nobis.* Hic superbiam elationemque mentis quorundam pontificum destruit, qui typo superbiæ inflati dedignantur deprecari suos subiectos, quaténus pro eis orationes fundant. Si ergo ille, qui ad hoc à deo vocatus est, vt doctor & magister omnium gentium fieret, non est dedignatus petere, quaténus pro illo subiecti eius, quos domino acquisierat, orarent: quanto magis indigent pleni inuidia, rapina, aliisque vitiis respersi, orationibus subiectorum subueniri? sequitur, *Confidimus enim quoniam bonam conscientiam habemus in omnibus bene uolentes conuersari.* Culpatur Apostolus à Iudæis, quòd non diligeret gentem suam sicuti gentiles, ideoque blandè ac deprecatoriè alloquitur,

quitur illos, ostendens se bonam voluntatem habere in omnibus: hoc est, & in Iudæis, & in gentibus. Confidimus, inquit, & ego, & socij mei, bonam voluntatem habere in omnibus hominibus, bene volentes cõuersari, tam erga Iudæos, quàm gentiles. Nolite aliquas accusationes aut detractiones proferre: quoniam conscientia nostra in nullo nos reprehendit, neque damnat, quòd bonam voluntatem non habeamus erga vos. *Amplius autem deprecor uos hoc facere, quò celerius restituar uobis.* Voluntatis quidem meæ est venire, idcoque attentè deprecor vos pro me orare, vt citò desiderium meum impleatur veniendi ad vos. Et notandum, quòd primò postulat ab eis orationis suffragium: ac deinde non simpliciter, sed tota intentione, & omni prorsus studio piam orationem pro eis ad dominum fundit, inquiens: *Deus autẽ pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni, dominum nostrũ* IESVM CHRISTVM. Deus pacis, isto loco intelligitur Deus pater, à quo vera pax procedit, qui est amator pacis, & qui nos pacificauit per sanguinẽ filij sui: Ipse eduxit pastorem magnum ouium de mortuis: id est, de sepulchro, qui locus propriè mortuorum est, suscitauit illum tertia die: Iuxta quod ipse filius appropinquans passioni orabat, dicens: Pater clarifica filium tuum: id est, suscita filium tuum. Et quid dicit ei idem Deus pater in psalmo? Exurge gloria mea: exurge psalterium: id est, chorus omnium virtutum. Cui filius: Exurgam diluculo. Deus ergo pater eduxit filium suum de mortuis: hoc est, de inferno, vel de sepulchro: Iuxta quod Psalmista prædixerat: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Et vt ita dicamus, ipse filius suscitauit semetipsum per potentiã verbi: nam sicut tota trinitas eduxit illum à mortuis, quoniã indiuisibiliter operantur illæ tres personæ. Magnus autem pastor dominus IESVS est, quia ad pascua vitæ & amœna prata virentis paradisi suas oues perducit. Ipse est pastor qui dicit in euangelio: Ego sum pastor bonus. Oues eius electi sunt, de quibus ipse dicit: Oues meæ vocẽ meam audiunt, & sequuntur me: & ego vitam æternam do eis. *Aptet uos.* Id est, præparet vos, perfectosq; reddat. *In omni bono, ut faciatis eius uoluntatem: faciens in uobis quod placeat coram se per Iesum Christum, cui est gloria in secula seculorum, Amen.* Deus, inquit,

pacis aptet vos in omni bono:hoc est, faciat vos aptos in fide recta,in doctrina sana,in operatione perfecta, vt possitis eius voluntatem perficere, faciens in vobis ipse, quod placeat coram se per Iesum CHRISTVM. A vobis enim nihil boni habere potestis,nisi illo præueniente, & subsequente: Iuxta quod Psalmista exorat dicens: Misericordia eius præueniet me:& misericordia eius subsequetur me. Apostolus quoque aliâs dicit:Deus est qui operatur in vobis & velle & perficere:quoniam per illum facti, & redempti sumus: & per illum,quicquid boni habemus, nobis subministratur. Cui est gloria: id est, Deo patri & Iesu CHRISTO,in omnia futura secula,amen. Amen autem confirmatio est, pro eo quod est,fiat:vel, ita est verum, vt dixi. *Rogo autem uos fratres, ut sufferatis uerbum solatii: etenim perpaucis scripsi uobis.* Nota quod totam epistolam vnum verbum appellauit: nec dixit: Rogo vos, vt sufferatis patienter verbum admonitionis,quia pusillanimes erant:sed verbum solatij: hoc est, verbum consolationis,verbum adhortationis.Non enim scripsi vobis multa,sed pauca,ad comparationem illorum, quæ vobis dicerem, si præsens essem : timens vobis oneri esse. *Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum.* Timotheus coepiscopus erat beati Apostoli, & adiutor in prædicatione, quem dicit dimissum à se, & ad prædicationem directum: siue ab Athenis,vbi illum dimiserat fortassis Apostolus. Potest etiam intelligi, quod in carcere fuerit retentus, sicque tunc fuerit dimissus. *Cum quo.* Id est,cum Timotheo. *Si celerius uenerit ad nos,uidebo uos.* Mansuetiores eos vult reddere, dicens se pariter ad eos venire. *Salutate omnes præpositos uestros,& omnes sanctos.* Sicut generaliter omnibus Hebræis hanc epistolam scripserat: ita generaliter omnes salutat, & vigere optat, non solum prælatos, sed etiam omnes subiectos, quos sanctos vocat, qui sancti fuerant in baptismate:simulque blanditur eis, dum honorabiliter eos iam salutat,quatenus animaduerterent se diligi ab illo non ad oculum,sed ex toto affectu mentis. *Salutant uos de Italia fratres.* Apertissime his verbis nobis innuit, quòd Romæ hanc epistolam scripserit, quæ in regione Italia sita est: & sicut doctoribus videtur, in carcere erat tunc temporis. *Gratia cum omnibus uobis.Amen.* Gratia dicitur gratis data. Gratiæ autem no-

tem no-

tem nomine debemus hîc accipere fidem perfectam, cum executione bonorum operum: remissionem quoque peccatorum, quam percipiunt fideles tempore baptismatis: donum etiam spiritus sancti, quod datur in baptismate per impositionem manus episcoporũ: quę omnia gratis à Deo dantur. Orat ergo Apostolus, vt ista omnia illi, quibus scribebat possiderent. Oremus & nos dominum pia supplicatione, quatenus suffragium egregij Apostoli horum munerum nos possessores in praesenti efficiat: fidemque, quam docuit, integerrimè custodientes, bonisque operibus exornantes, ad contemplationem supernae visionis CHRISTO duce pertingere mereamur, Amen.

FINIS COMMENTARIORVM D. Primasij in omnes epistolas Pauli.

PARISIIS,
Excudebat Carola Guillard, ſub Sole aureo, via ad diuum Iacobum, anno ſalutis milleſimo quingenteſimo quadrageſimo tertio.

ole
ſa-
ua-